

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΑΡ. 28

ΣΤΕΛΛΑ ΔΡΟΥΓΟΥ - ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΛΑΞΕΥΤΟΙ ΤΑΦΟΙ ΒΕΡΟΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ 1998

**ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΛΑΞΕΥΤΟΙ ΤΑΦΟΙ
ΒΕΡΟΙΑΣ**

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ : ΑΙΚ. ΝΙΝΟΥ
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ : ΕΥΑΓΓ. ΚΥΠΡΑΙΟΥ
ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ : ΝΤ. ΜΕΓΑΛΟΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
Δ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ : ΛΟΥΣΥ ΜΠΡΑΤΖΙΩΤΗ

ΕΚΤΥΠΩΣΗ : ΔΗΜ. ΕΠΑΜ. ΤΑΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Α΄ ΕΚΔΟΣΗ 1980

Β΄ ΕΚΔΟΣΗ 1998

© ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ
ΟΔΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 57, ΑΘΗΝΑ 105 64

ISBN 960-214-187-5

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΑΡ. 28

ΣΤΕΛΛΑ ΔΡΟΥΓΟΥ - ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΛΑΞΕΥΤΟΙ ΤΑΦΟΙ ΒΕΡΟΙΑΣ

Β' ΕΚΔΟΣΗ

ΑΘΗΝΑ 1998

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΙ	7
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	11
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΒΕΡΟΙΑΣ	16
II. ΟΙ ΤΑΦΟΙ	19
1. Θαλαμωτός τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου-’Α. Θεοδορίδη ..	19
ΧΡΟΝΙΚΟ ΑΝΕΥΡΕΣΗΣ - ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΑΦΩΝ	19
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ	25
ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	42
2. Θαλαμωτός τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου	45
ΧΡΟΝΙΚΟ ΑΝΕΥΡΕΣΗΣ - ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΑΦΩΝ	45
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ	50
ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	82
3. Θαλαμωτός τάφος οικόπεδου Ν. Κιοσέογλου	84
ΧΡΟΝΙΚΟ ΑΝΕΥΡΕΣΗΣ	84
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ	85
ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	92
4-5. Θαλαμωτοί τάφοι οικόπεδου Μ. Μαυρίδη	93
4. ΤΑΦΟΣ I	93
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΑΦΩΝ	93
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ	95
ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	102
5. ΤΑΦΟΣ II	102
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΑΦΩΝ	102
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ	104
ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	106
III. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	107

IV. ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ	115
Εἰσαγωγή	115
Ἀμφορεῖς	117
Ἀρυτῆρες	120
Μυροδοχεῖα	123
Ἄωτα σκυφίδια	129
Λύχνοι	133
Πυξίδες	140
Σκύφοι	148
Μελανοδοχεῖο	150
Ἀσκός	151
Κάνθαροι	152
Κάλαθος	153
Οἰνοχόες	155
Λέβης-χύτρα	157
Πινάκιο	158
Λεκάνη	158
Στάμνος-πυξίδα	159
Διακόσμηση	161
α) Κατηγορία «Δυτικῆς Κλιτύος»	161
β) Πλαστικός διάκοσμος	163
Συμπεράσματα κεραμεικῆς	167
V. ΕΙΔΩΛΙΑ	169
VI. ΕΘΙΜΑ ΤΑΦΗΣ	174
VII. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ	183
ΑΓΓΛΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ	187
ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ	191
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΕΙΔΗ	195
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑΦΟΥΣ	201
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ	207
ΠΙΝΑΚΕΣ	1-72

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἀφορμή γιὰ τήν ἐργασία αὐτή ὑπῆρξαν δύο καθοριστικά γεγονότα: ἡ τακτοποίηση τῶν ἀποθηκῶν τοῦ Μουσείου Βεροίας, ὅπου συγκροτήθηκαν σέ σύνολα κτερίσματα πού εἶχαν ἀποκαλυφτεῖ κατά καιρούς στό παρελθόν μέ τήν ἐρευνα σειρᾶς θαλαμωτῶν λαξευτῶν τάφων τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνα, καθὼς καί ἡ ἀνεύρεση καί ἀνασκαφή τὰ τελευταῖα χρόνια ἀριθμοῦ ὁμοίων τύπου ταφικῶν κατασκευῶν μέ ἄθικτα τὰ εὐρήματά τους.

Στόχος τῆς μελέτης ὁρίστηκε ἡ παρουσίαση πέντε ἀπό τούς τάφους αὐτούς καί ἡ λεπτομεροῆς καταγραφή ὅλων ἐκείνων τῶν ἀνασκαφικῶν ἐνδείξεων, πού θά συνέβαλλαν στήν καλύτερη κατανόηση τῶν ἰδίων τῶν ταφικῶν μνημείων, ὡς ἀρχιτεκτονημάτων, ὅπως καί τῶν κτερισμάτων πού περιεῖχαν, ἀλλά καί τῶν ταφικῶν ἐθίμων, πού διαπιστώθηκαν στίς ἀλλεπάλληλες ταφές. Σέ μιὰ δεύτερη προσπάθεια, ὅχι λιγότερο σημαντική, κρίθηκε σκόπιμο νά ἐνταχτεῖ ἡ τυπολογική καί χρονολογική κατάταξη αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ κινητοῦ καί μνημειακοῦ ὕλικου, ὅπως αὐτή προῆλθε ἀπό τή συγκριτική μελέτη του σέ ἀντιπαράθεση μέ ἄλλα γνωστά σύνολα παρόμοιας σύνθεσης καί χρονολογίας.

Ἡ πείρα πού ἀποκτήθηκε ἀπό τή συνδυασμένη ἐξέταση τοῦ νέου, ἀρκετά καλά χρονολογημένον, ὅπως πιστεύεται, ὕλικου καθὼς καί τοῦ ἀντίστοιχου παλαιοῦ, ἔδειξε πὼς θά μπορούσαν νά διατυπωθοῦν ὁρισμένες παρατηρήσεις καί συμπεράσματα ἀναφορικά μέ τήν ἐποχή, στήν ὁποία προσγράφονται οἱ πέντε τάφοι καί τὰ εὐρήματά τους, ἀλλά καί μέ τό γεωγραφικό χῶρο, στόν ὁποῖο αὐτοί ἐντοπίστηκαν.

Σέ καμιὰ ὥστόσο περίπτωση στόχος τῆς ἐργασίας αὐτῆς δέ θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ἡ διατύπωση γενικῶν ἀρχῶν καί ἀφορισμῶν καί ἡ ἐπίλυση ὅλων τῶν προβλημάτων πού προκύπτουν ἀπό τή θεώρηση ἐνός παρόμοιου ὕλικου. Μιὰ ἀνάλογη σέ πλάτος καί βάθος μελέτη θά ἀπαιτοῦσε ἀναμφίβολα καί περισσότερο ἀνασκαφικό ὕλικό, στήν καλύτερη περίπτωση ἀπό ὅλη τήν ἔκταση τοῦ μακεδονικοῦ χώρου, καί ἀσφαλῶς πιό ἐμπειριστατωμένη γνώση τῆς ἐποχῆς. Τό πρῶτο κώλυμα ἐμφανίζεται μέ δύο σκέλη: α) Κακή ἢ μερική μόνο παρουσίαση τῶν εὐρημάτων καί τοῦ τάφου πού τὰ περιεῖχε. β) Πλῆθος ἀδημοσίετου ὕλικου στίς ἀποθήκες τῶν μουσείων, ἄγνωστου στήν πραγματικότητα. Τό δεύτερο, γενικότερον χαρακτήρα, ἀναφέρεται στήν ἀπουσία ἀπό τή διεθνή βιβλιογραφία ἐδικῶν μονογραφιῶν καί στήν πλημμελή πολλές φορές παρουσίαση τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων.

Ἡ ἀνασκαφή καί ἄλλων παρόμοιων ταφικῶν μνημείων στό μέλλον, ἀλλά καί ἡ παρουσίαση τοῦ ἀδημοσίετου ἀκόμη ὕλικου ἀπό τή Μακεδονία καί τή Θεσσαλία θά φανερώσουν κατά πόσο τὰ συμπεράσματα, στά ὁποῖα κατέληξε ἡ ἐργασία αὐτή, θά μπορούσαν νά ἔχουν ἀποδεικτική ἰσχὺ καί καθολικό χαρακτήρα. Ἡδη κατά τό χρονικό διάστημα τῆς συγγραφῆς τῆς ἐργασίας αὐτῆς

(1976-78), τόσο στη Βέροια, όσο και στην Πέλλα και την Έδεσσα, ανασκάφτηκαν πολυάριθμα παρόμοιου τύπου ταφικά μνημεία, τα όποια δέν ήταν δυνατό βέβαια νά συμπεριληφτοῦν στὴ μελέτη αὐτή.

Ἀπὸ τοὺς τάφους ποὺ παρουσιάζονται ἐδῶ, ἐκείνους ποὺ ἐντοπίστηκαν στὰ οἰκόπεδα Θ. Σανοπούλου-Ἀ. Θεοδωρίδῃ καὶ ἀδελφῶν Θώμογλου ἐρευνήσε ὁ Γ. Τουράτσογλου, ὡς Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων Δυτικῆς Μακεδονίας, μέ πολύτιμο βοήθό τόν Π. Παπαδόπουλο, φύλακα στό Μουσεῖο Βεροίας. Οἱ ἐργάτες Ἀθ. Τσάλμας, Ἰω. Εὐφροσυνίδης, Π. Κοσμίδης καὶ Γ. Ἀμανατίδης, μέ τὴν καθοδήγηση τοῦ ἐμπειροῦ ἀρχιτεκτόνη-ἐπιστάτη Γ. Παπαδόπουλου, συνέβαλαν στὴν ἀποτελεσματικὴ ἐρευνα τῶν δύο μνημείων. Ὁ φύλακας Ν. Καπετάνος βοήθησε στό ἔργο τῆς μεταφορᾶς τῶν εὐρημάτων στό Μουσεῖο Βεροίας. Ὁ τάφος τοῦ οἰκοπέδου ἀδελφῶν Κιοσέογλου καὶ οἱ δύο (I-II) τοῦ οἰκοπέδου Μ. Μαυρίδῃ ἐρευνήθηκαν μέ τὴν ἐπίβλεψη ἀντίστοιχα τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθῶν Α. Καββαδία καὶ Γ. Καραμήτρου.

Τὰ σχέδια τῶν κατόψεων καὶ τῶν τομῶν τῶν τάφων τῶν οἰκοπέδων Θ. Σανοπούλου-Ἀ. Θεοδωρίδῃ καὶ ἀδελφῶν Θώμογλου, καθὼς ἐπίσης καὶ τῶν ἀγγείων καὶ μικροαντικειμένων ποὺ προέρχονται ἀπὸ αὐτοὺς, ὀφείλονται στὸν ἀρχιτέκτονα Γ. Κιαγιᾶ τοῦ ἴδιου ἀλλὰ καὶ τοῦ Δρ. U. Sinn ἔργο εἶναι καὶ ὁρισμένες ἀπὸ τίς φωτογραφίες, μολοντί οἱ περισσότερες ἀνήκουν στοὺς φωτογράφους Κ. Μακρόπουλο καὶ † Σπ. Τσαβδάρου. Τό τοπογραφικὸ καὶ τίς προσόψεις τῶν τάφων ἐπιμελήθηκε ὁ ἀρχιτέκτων Β. Ἀδαμογιάννης. Τίς κατόψεις καὶ τίς τομές τῶν τάφων στὰ οἰκόπεδα Μ. Μαυρίδῃ καὶ ἀδελφῶν Κιοσέογλου σχεδίασε, μέ βάση τὰ πρόχειρα σκαριφήματα ποὺ εἶχαν ἐκπονήσει οἱ Α. Καββαδία καὶ Γ. Καραμήτρου, ἡ Δ. Ἐβρενοπούλου. Τὴν ἀναπαράσταση τοῦ φορείου καὶ ἓνα μικρὸ ἀριθμὸ σχεδίων φιλοτέχνησε, σέ σχέδια τῶν συγγραφέων, ἡ ἀρχιτέκτων Κ. Χατζηασλάνη. Τέλος, ἡ Στ. Δρούγου, Ἐπιμελήτρια τῆς Β' ἔδρας Κλασικῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, εἶχε τὴν εὐθύνη τῆς καταγραφῆς τῶν ἀντικειμένων ὧν τῶν τάφων, τῆς σύνταξης τοῦ σχετικοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου καὶ τοῦ συντονισμοῦ τῆς ἐργασίας στὶς ἀποθήκες τοῦ Μουσείου Βεροίας.

Οἱ συγγραφεῖς τῆς μελέτης αὐτῆς αἰσθάνονται τὴν ὑποχρέωση νά ἐκφράσουν καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τίς θερμὲς καὶ εὐλογοῦντες τοὺς εὐχαριστίες σ' ὅλους τοὺς συνεργάτες τους, χωρὶς τὴν πρόθυμη, αὐθόρμητη καὶ συχνὰ ἀφιλοκερδὴ συνδρομὴ τῶν ὁποίων δέ θά ἦταν δυνατὴ ἡ πραγματοποίησή της. Θερμὲς εὐχαριστίες ἐκφράζονται στὴ Α. Γουναροπούλου καὶ στό Δρ. U. Sinn γιὰ τὴν ἐπιμέλεια τῆς γερμανικῆς περίληψης καὶ στό Δρ. A. D. Hardy γιὰ τὴν ἀγγλικὴ μετάφραση. Εὐχαριστίες χρεωστοῦν ἐπίσης στό ἐπιστημονικὸ προσωπικὸ τῆς Διευθύνσεως Δημοσιευμάτων. Ἰδιαιτέρα εὐχαριστοῦν τὴν Προϊσταμένη τῆς Ἐφορείας Ἐδέσεως Μ. Σιγανίδου γιὰ τὴν ἀπὸ μέρους της παραχώρηση τοῦ δικαιώματος νά δημοσιεύσουν τοὺς τάφους τῶν οἰκοπέδων Μ. Μαυρίδῃ καὶ Ν. Κιοσέογλου. Οἱ ἴδιοι θεωροῦν ἀναγκαῖο νά διευκρινίσουν ὅτι ὁ τρόπος παρουσίαισας καὶ ἀνάλυσης τοῦ ὕλικου εἶναι ἀποτέλεσμα κοινῆς ἐργασίας καὶ ὅτι τὰ συμπεράσματα, στὰ ὁποία κατέληξε ἡ μελέτη τῶν πέντε τάφων ἀπὸ τὴ Βέροια, ἀποτελοῦν καρπὸ συλλογικῆς προσπάθειας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Β' ΕΚΔΟΣΗΣ

Ο χρόνος πού μεσολάβησε ανάμεσα στην πρώτη και τή δεύτερη — τήν παρούσα — έκδοση των «Έλληνιστικών λαξευτών τάφων Βεροίας» αποδείχτηκε σημαντικός και παραγωγικός γιά τήν έρευνα τής έλληνιστικής κεραμεικής, τόσο στη Μακεδονία όσο και σε άλλες περιοχές του αρχαίου κόσμου.

Ιδιαίτερα γιά τό βασίλειο των Άργεαδών και των Άντιγονιδών, ή πληθώρα των σχετικών εργασιών μέ κλειστά ως επί τό πλείστον σύνολα κεραμεικής, πού είδαν τό φώς τής δημοσιότητας είτε ως άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά (Μακεδονικά, Οί Άρχαιολόγοι μιλοῦν γιά τήν Πιερία) είτε ως πεπραγμένα διεθνών συνεδρίων (Επιστημονικές Συναντήσεις γιά τήν Έλληνιστική Κεραμική Α'-Ε' (1986-1997) είτε στό Λεύκωμα πού συνόδευε τή Συνάντηση τής Θεσσαλονίκης, συνετέλεσαν στην πληρέστερη κατανόηση τής διάρθρωσης και εξέλιξης τής παραγωγής του κεραμικού τροχού κατά τούς μέσους και ύστερους έλληνιστικούς χρόνους.

Σέ αυτό συνέβαλαν και συνθετικές εργασίες σχετικές μέ ταφικά κυρίως σύνολα (Μ. Λιλιμπάκη-Άκαμάτη, Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι Πέλλας (Άθήνα 1994), όσο και μονογραφίες γιά ειδικά θέματα (Στ. Δρούγου, Άνασκαφή Πέλλας. Οί πήλινοι λύχνοι (Άθήνα 1992). Μ. Massa, *La ceramica ellenistica con decorazione a rilievo della Bottega di Efestia* (1992). Ί. Άκαμάτης, Πήλινες μητρες άγγείων από τήν Πέλλα (Άθήνα 1993). Ζ. Kotitsa, *Hellenistische Tonpyxiden* (Berlin 1995).

Όπωςδήποτε, στην έκπνοή του 20ού αιώνα, ή καμπύλη πού ξεκίνησε μέ τό πρωτοποριακό άρθρο του Μ. Άνδρόνικου στην Άρχαιολογική Έφημερίδα του 1955, διανύοντας μιá αποφασιστική τροχιά μέ ένδιάμεσο σταθμό τή συναξαριστικής αλλά και μεθοδολογικής χρησιμότητας συμβολή των Σ. Δρούγου και Ι. Touratsoglou στην ΑντΚ του 1991, αποτελεί ήδη μιá τενωμένη χορδή γιά τήν οποιαδήποτε θεώρηση ενός ύπολογίσιμου όγκου κεραμεικής.

Η ίδια αυτή περίοδος απέβη, ωστόσο, ιδιαίτερα πλούσια και γιά τήν έρευνα τής παραγωγής τής πρώιμης έλληνιστικής περιόδου στη Μακεδονία (Στ. Δρούγου, Τά πήλινα κτερίσματα του τάφου του Συντριβανίου, ΑΕ 1988, 71 κ.έ. Μ. Λιλιμπάκη-Άκαμάτη, Άνατολικό νεκροταφείο Πέλλας, ΑΔ 44-46 (1989-1991): Μελέτες, 73 κ.έ. Βλ. ακόμη άρθρα και ειδήσεις στο ΑΕΜΘ 1-7 (1987-1994), 10 (1997) μέ σημείο αναφοράς τό εύρημα τής Βεργίνας (Μ. Άνδρόνικος, Βεργίνα. Οί βασιλικοί τάφοι (Άθήνα 1984), τούς τάφους των τύμβων τής Αϊνείας (Ί. Βοκοπούλου, Οί ταφικοί τύμβοι τής Αϊνείας (Άθήνα 1990), τήν ομάδα τάφων στη Νικήσιανη (Δ. Λαζαρίδης, Κ. Ρωμοπούλου, Ί. Τουράτσογλου, Ο τύμβος τής Νικήσιανης (Άθήνα 1992) και τό σύνολο του Δερβενίου (Π. Θέμελης, Ί. Τουράτσογλου, Οί τάφοι του Δερβενίου (Άθήνα 1997). Καί ένω ή θεμελιώδης εργασία τής Σ. Rotroff (*Athenian Agora XXIX, Hellenistic Pottery* (1997) καθώς και σημαντικά άρθρα τόσο αυτής όσο και άλλων όμότεχνών της (Knigge, Kowacs-konics, Braun, Schöne-Denkinger, Βογκέικωφ, Stichel κ.ά.) αποτέλεσαν γιά τό νοτιοελλαδικό χώρο ένα σοβαρό πεδίο πληροφόρησης, ή τακτική και έμπεριστατωμένη προσφορά νέου υλικού από όσους άνασκάπτουν τό μακεδονικό παρελθόν (Χρυσοστόμου, Μπέσιος, Νικολαΐδου-Πατέρα, Άλλαμανή, Τσιμπίδου κ.ά.) ασφαλώς διηύρυνε τόν ορίζοντα των γνώσεων μας γιά τή μεταλεξάνδρεια περίοδο στο βορειοελλαδικό χώρο.

Η νέα έντούτοις προσέγγιση του θέματος επικεντρώθηκε τίς τελευταίες δεκαετίες στο ζητούμενο τής ακριβέστερης χρονολόγησης τής έλληνιστικής κεραμεικής, άσχέτως εποχής διακίνησης και τόπου παραγωγής της. Καί ή νομισματική τεκμηρίωση, ιδιαίτερα αυτή πού καταγράφεται στα αρχαιολογικά δεδομένα από τό μακεδονικό χώρο, προσέφερε πλείστες όσες ευκαιρίες γιά άσφαλέστερη χρονολογική αποτίμηση του υλικού. Η προσέγγιση πού δοκιμάστηκε και σε κεραμικά σύνολα από άλλες περιοχές του έλληνιστικού χώρου, πέρα από τή Μακεδονία, είχε ως αποτέλεσμα τό σχήμα νά αποκτήσει τήν απαιτούμενη φερεγγυότητα (βλ. ανάπτυξη του έγγχει-

ρήματος: 'Ι. Τουράτσoglou, 'Αρχαιολογική Νομισματική / Νομισματική 'Αρχαιολογία, *Numismatic Archaeology / Archaeological Numismatics* (Oxford 1997), 1-6 και I. Touratsoglou, *Numismatique et Archéologie*, Akten des XII. Internationalen Kongresses für Numismatik (Berlin) (υπό έκδοση). Πρβλ. και I. Touratsoglou, *Dated Gold: The Evidence from Hellenistic Macedonia*, στο *Art of the Greek Goldsmith* (London) (υπό έκδοση). 'Ι. Π. Τουράτσoglou, *Στήν αναζήτηση του 'Ελληνιστικού χρυσού* («Μεγάλοι ἀντὶ μικρῶν καὶ πλούσιοι ἐκ πενήτων») ('Αρχ. V 27, 6), στὸν Τόμο εἰς μνήμην Μ. Σιγανίδου (υπό έκδοση) γιὰ τὴ δοκιμασία τῆς ἀξιοπιστίας τῆς μεθόδου καὶ σὲ ἄλλες τέχνες.

'Η ἀνάγκη γιὰ διαρκή ἔλεγχο ὄλων τῶν δεδομένων, ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐξεύρεση ἑνὸς ἐνδεδειγμένου ἐργαλείου ἐρευνας, ὁδήγησε στὴ συνεχή ἐξέταση ὄλων τῶν δυνατῶν τρόπων ἐρμηνείας, γεγονός πού ἐξυπαρχῆς ἔθεσε καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐφαρμογῆς μιᾶς ἀποτελεσματικῆς μεθόδου (βλ. Στ. Δρούγου, 'Η ἐλληνιστικὴ κεραμικὴ. Παρατηρήσεις στὴ μέθοδο ἐρευνας καὶ τὸ περιεχόμενό της, *Μνήμη Μανόλη 'Ανδρόνικου* (Θεσσαλονίκη 1997), 65-76). 'Αναντίρρητα, ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς σχετικῆς ἐρευνας κατὰ τίς τελευταῖες δεκαετίες, ἐμφανῆς ἀποβαίνει ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ ἐξωθεν χρονολόγηση τῆς κεραμικῆς (βλ. Στ. Δρούγου, 'Ι. Τουράτσoglou, *Τὰ χρονολογούμενα σύνολα ἐλληνιστικῆς κεραμικῆς ἀπὸ τὴ Μακεδονία*, Γ' 'Επιστημονικὴ Συνάντηση γιὰ τὴν 'Ελληνιστικὴ Κεραμικὴ, Θεσσαλονίκη ('Αθήνα 1994), 128-137). Τοῦ ἐνδιαφέροντος, μάλιστα, τῶν μελετητῶν πού ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐλληνιστικὴ ἀγγειοπλαστικὴ δὲ διέφυγε καὶ ἡ διερεύνηση τῆς σχέσης κεραμικῆς καὶ μεταλλοτεχνίας, πεδίο ἐξαιρετικὰ πρόσφορο γιὰ τὴν ἐπίλυση ὁρισμένων βασικῶν θεμάτων πολιτισμικοῦ ἐπιπλέον χαρακτήρα (βλ. Στ. Δρούγου, 'Ι. Τουράτσoglou, *Πρώιμη ἐλληνιστικὴ κεραμικὴ ἀπὸ τὴ Μακεδονία*. 'Ο πηλός καὶ τὸ μέταλλο, Δ' 'Επιστημονικὴ Συνάντηση γιὰ τὴν 'Ελληνιστικὴ Κεραμικὴ, Μυτιλήνη ('Αθήνα 1997), 155-163).

'Η ἐλληνιστικὴ κεραμικὴ σκιαγραφεῖται μὲ τὴ βοήθεια ὁρισμένων ξεχωριστῶν γι' αὐτὴ γνωρισμάτων: ἀπὸ τὸ πλῆθος καὶ τὰ ποικίλα κέντρα τῆς παραγωγῆς, τὸ διεθνὴ χαρακτήρα, τὴν «κοινὴν» γλῶσσα τῶν μορφῶν καὶ τῆς διακόσμησης. 'Η διακόσμηση καὶ ἡ εἰκονογραφία της διαμορφώνουν κανόνες πλήρως ἑναρμονισμένους στὸ χαρακτήρα τῆς τέχνης καὶ τῆς βιοτεχνικῆς παραγωγῆς τῶν χρόνων κατὰ τοὺς ὁποίους αὐτὴ ἀναπτύχθηκε. 'Η σχέση, ἐξάλλου, μὲ τὴ μεγάλη τέχνη, ἡ πρόθεση μίμησης ἄλλων πολυτελῶν σκευῶν, προπαντός ὅμως οἱ ἀνάγκες τοῦ ἐμπορίου γιὰ κατανάλωση, συνιστοῦν τοὺς λόγους γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς τεράστιας παραγωγῆς, ἡ ὁποία καλύπτει ἀπὸ κάθε ἄλλο ἀρχαιολογικὸ ὕλικό χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴ της.

Στὸν ἄξονα τῶν ὅσων ἐκτέθηκαν καὶ τῶν διαπιστώσεων πού προηγήθηκαν, ἀπότοκων τῶν γνώσεων πού ἀποκτήθηκαν στὸ ἐνδιάμεσο διάστημα τῶν δύο ἐκδόσεων, οἱ συγγραφεῖς εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ ἐπεκτείνουν καὶ νὰ ὁλοκληρώσουν τίς ἀρχικὲς τους παρατηρήσεις. Εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ μεθοδεύσουν τὴ διατύπωση μιᾶς γενικότερης θεώρησης τῆς ἐλληνιστικῆς κεραμικῆς στὸ μακεδονικὸ χῶρο, ἐργασία πού προτίθενται νὰ παρουσιάσουν στὴν προσεχὴ δημοσίευση τοῦ σημαντικοῦ συνόλου θαλαμωτῶν, λαξευτῶν τάφων τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνα ἀπὸ τὸ οἰκόπεδο Πισσᾶ στὴ Βέροια.

Στὴ Διεύθυνση Δημοσιευμάτων τοῦ Ταμείου 'Αρχαιολογικῶν Πόρων καὶ 'Απαλλοτριώσεων τοῦ 'Υπουργείου Πολιτισμοῦ ἐκφράζονται θερμὲς εὐχαριστίες γιὰ τὴν ἀπόφασή της νὰ προβεῖ στὴν ἐπανεκδόση τῶν «'Ελληνιστικῶν λαξευτῶν τάφων Βεροίας». 'Ενὸς ἔργου πρόκληση γιὰ τοὺς δημιουργοὺς του κατὰ τὴν περίοδο τῆς συγγραφῆς του, ἀρχὴ μιᾶς γόνιμης καὶ τίμιας συνεργασίας, καὶ τώρα, ὅστερα ἀπὸ χρόνια κοινῶν ἀναζητήσεων καὶ προβληματισμῶν, μιὰ εὐχάριστη ἀνάμνηση. 'Οπωσδήποτε, μιὰ προσπάθεια πού καταξιώθηκε στὸ πέρασμα τῶν ἐτῶν ὡς ἀφιερωτὴ καὶ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τὴν ἐρευνα τῆς ἐλληνιστικῆς κεραμικῆς στὴ Μακεδονία — καὶ ὄχι μόνο.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ἐκτός ἀπὸ τῆς συντομογραφίας ποὺ περιλαμβάνονται στὸ AA 1978, 661 κ.έ. καὶ στὸ NL χρησιμοποιοῦνται καὶ οἱ ἐπόμενες:

Amandry, Collection H. Stathatos	P. Amandry, Collection Hélène Stathatos. Les bijoux antiques (Strasbourg 1953).
Antioch IV ₁	Fr. Waagé, Antioch on the Orontes IV ₁ , Ceramics and Islamic Coins (Wisconsin 1948).
Apollonia	Les fouilles dans la nécropole d'Apollonia en 1947-1949 (1962).
Ἀρβανιτοπούλου, Γραπταὶ στήλαι	Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου, Αἱ γραπταὶ στήλαι Δημητριάδος - Παγασῶν (Ἀ-θῆναι 1928).
Ath. Agora IV	R. H. Howland, Athenian Agora IV, Greek Lamps and their Survivals (Princeton 1958).
Ath. Agora XII	B. A. Sparkes - L. Talcott, Athenian Agora XII, Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th cent. B.C. (Princeton 1970).
AvP XI ₁₋₂	O. Ziegenhaus - G. de Luca, Altertümer von Pergamon XI; Das Asklepieion, 1: Der südliche Temenosbezirk in hellenistischer und früh-römischer Zeit (Berlin 1968). 2: Der nördliche Temenosbezirk (Berlin 1975).
Bailey, BMC Lamps	D. Bailey, Catalogue of the Lamps in the British Museum (London 1977).
Caunus 2	P. Roos, Tombs of Caunus 2, Finds (Studies Mediterranean Archaeology XXX (1974).
Comstock-Vermeule, GERB	M. Comstock - C. Vermeule, Greek, Etruscan and Roman Bronzes in the Museum of Fine Arts Boston (Boston 1971).
Corinth IV ₂	O. Broneer, Corinth IV ₂ , Terracotta Lamps (Cambridge 1930).
Corinth VII ₃	G. R. Edwards, Corinth VII ₃ , Corinthian Hellenistic Pottery (Princeton 1975).
Corinth XII	G. R. Davidson, Corinth XII, The Minor Objects (1952).
Délos XVIII	W. Deonna, Délos XVIII, Le mobilier délien (Paris 1938).
Délos XXIII	A. Laumonier, Délos XXIII, Les figurines de terre cuite (Paris 1956).
Délos XXVI	Ph. Bruneau, Délos XXVI, Les lampes (Paris 1965).
Delphes V	P. Perdrizet, Fouilles de Delphes V, Monuments, figures, petits bronzes, terres-cuites, antiquités diverses (Paris 1908).
Demetrias I	V. Milojević - D. Theodoridis (ed.), Demetrias I (Bonn 1976).
Dura-Europos IV ₁	D. H. Cox, The Excavations at Dura - Europos, Final Report IV, Part 1 ₂ : The Greek and Roman Pottery (New Haven 1949).
EP V	A. Bovon, Études Péloponnésienes V, Lampes d'Argos (Paris 1966).
Eretria II	I. Metzger, Eretria II; Die Hellenistische Keramik (Bern 1969).
ET VII	L. Ghali-Kahil, Études Thasiennes VII, La céramique grecque (Fouilles 1911-1956) (Paris 1960).
Gaebler III ₂	H. Gaebler, Die antiken Münzen Nordgriechenlands III, Makedonia und Paionia. 2. Abteilung (1935).
Hama III ₂	A. Papanicolaou-Christensen - Ch. Friis Johansen, Hama III ₂ : Les poteries hellénistiques et les terres cuites sigillées orientales (Copenhague 1971).
Hampe κ.ά., Neuerwerbungen	R. Hampe u. M. Neuerwerbungen 1957-1970 (Mainz 1971).
Higgins, Terracottas	R. A. Higgins, Greek Terracottas (London 1967).
Higgins, BMC Terracottas I	R. A. Higgins, Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities. British Museum (London 1959).
Histria II	Histria II (Bucuresti 1966).
Kurtz-Boardman	D. C. Kurtz - J. Boardman, Greek Burial Customs (London 1971).
Kerameikos IX	U. Knigge, Kerameikos IX, Der Südhügel (Berlin 1976).

Kerameikos XI	J. Scheibler, <i>Kerameikos XI, Die Lampen</i> (Berlin 1976).
Labraunda II ₁	P. Hellström, <i>Labraunda II₁: Pottery of Classical and later Date, Terracotta Lamps and Glass</i> (Lund 1965).
Λαζαρίδη, Εἰδώλια	Δ. Λαζαρίδη, <i>Πήλινα εἰδώλια Ἀβδηρῶν</i> (Ἀθήναι 1960).
Lapp	P. W. Lapp, <i>Palestinian Ceramic; Chronology 200 B.C.- A.D. 70</i> (New Haven 1961).
Marshall, BMC Jewellery	F. H. Marshall, <i>Catalogue of the Jewellery Greek, Etruscan and Roman in the British Museum</i> (London 1911).
Marshall, BMC Rings	F. H. Marshall, <i>Catalogue of the Finger-rings Greek, Etruscan and Roman in the Department of Antiquities in the British Museum</i> (London 1907).
Medeon V	C. Vatin κ.ἀ., <i>Medeon de Phocide V, Tombes hellénistiques, Objets de metal, monnaies</i> (Paris 1976).
Mollard-Besques	S. Mollard-Besques, <i>Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite grecs et romains II, Myrina</i> (Paris 1963).
Olynthus V	D. M. Robinson, <i>Olynthus V. Mosaics, Vases and Lamps of Olynthus</i> (Baltimore 1933).
Olynthus XI	D. M. Robinson, <i>Olynthus XI, Necrolynthia</i> (Oxford 1942).
Olynthus XIII	D. M. Robinson, <i>Olynthus XIII, Vases found in 1934 and 1938</i> (Baltimore 1950).
PergForsch 2	J. Schäfer, <i>Pergamenische Forschungen 2, Hellenistische Keramik aus Pergamon</i> (Berlin 1968).
Priene	Th. Wiegand - H. Schrader, <i>Priene, Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895-1898</i> (Berlin 1904).
Rep. Depart. Antiq. Cypr.	Report of the Department of Antiquities, <i>Cyprus 1937-1939</i> (Nicosia 1951).
Samaria-Sebaste III	J. W. Crowfoot, G. M. Crowfoot, K. M. Kenyon, <i>Samaria-Sebaste III, Reports of the Work in the Joint Expedition 1931-1935 and of the Brit. Expedition 1935</i> (London 1957).
Swed. Cypr. Exp. I	E. Gierstad, <i>The Swedish Cyprus Expedition I, Finds and Results of the Excavations in Cyprus 1927-1931</i> (Stockholm 1934).
Swed. Cypr. Exp. IV ₃	O. Vessberg - A. Westholm, <i>The Swedish Cyprus Expedition IV, The Hellenistic and Roman Periods in Cyprus</i> (Stockholm 1956).
Tarsus I	H. Goldmann, <i>Tarsus I, The Hellenistic and Roman Periods</i> (Princeton 1950).
Troy Suppl. 3	B. Burr-Thompson, <i>Troy, Supplementary Monography 3, The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period</i> (Princeton 1963).

Π = Κατάλογος πηλίνων Μ. Βεροίας

Μ = Κατάλογος μεταλλίνων Μ. Βεροίας

Ν = Κατάλογος νομισμάτων Μ. Βεροίας

διάμ. χ. = διάμετρος χείλους

διάμ. β. = διάμετρος βάσεως

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρόλο που η οικόδομική δραστηριότητα των μεταπολεμικών, κυρίως όμως των τελευταίων δεκαπέντε χρόνων, τόσο στις παρυφές του οικισμού της σημερινής Βέροιας και ιδιαίτερα στις άμέσως έξω από τα αρχαία τείχη υπώρειες, όσο και στα ανατολικά κατά μήκος της εθνικής οδού προς Θεσσαλονίκη, έγινε αιτία να 'ρθούν στο φως με συστηματική ανασκαφή ταφικά σύνολα αλλά και μεμονωμένα ταφικά μνημεία, ωστόσο ακόμη και σήμερα δεν είμαστε σε θέση με απόλυτη ακρίβεια και βεβαιότητα πάντοτε να καθορίσουμε τη θέση, πολύ περισσότερο τη χωρίς άλλο περιορισμένη για το συγκεκριμένο σκοπό στην αρχαιότητα έκταση, που καταλάμβαναν κατά καιρούς τα νεκροταφεία της πόλης. Όμως κρίθηκε σκόπιμο να αποτολμηθεί τώρα πιά, με όσο περισσότερα στοιχεία έγινε κατορθωτό να συγκεντρωθούν, μία πρώτη προσπάθεια για την ταξινόμηση του σκόρπιου υλικού και τη διαγραφή πλαισίων γύρω από τον τοπογραφικό καθορισμό των αρχαίων νεκροταφείων¹, αλλά και τη συστηματική ένταξή τους σε χρονολογικά και τυπολογικά σύνολα, ώστε το σχήμα που τελικά θα προέκυπτε να χρησιμεύσει στο μέλλον ως βάση για κάθε νέα ανασκόπηση του θέματος.

Ειδικότερα η λεπτομερής δημοσίευση πέντε πρόσφατα ανασκαμμένων τάφων των τελευταίων δεκαετιών της μέσης ελληνιστικής εποχής, που αποτελεί και το ιδιαίτερο αντικείμενο της εργασίας αυτής, σε συνδυασμό με την καταγραφή του συνόλου των ταφικών μνημείων της περιόδου, ασφαλώς θα συμβάλει στη μελέτη του κυρίαρχου στη Μακεδονία των χρόνων αυτών τύπου του λαξευτού θαλαμωτού τάφου. Η τυπολογική εξάλλου κατάταξη και χρονολόγηση των πήλινων κυρίως κτερισμάτων τους και η παράθεση και έρμηνεία των ταφικών εθίμων της περιοχής πριν και άμέσως μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση, ασφαλώς παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον και σημασία, αφού είναι γνωστό ότι, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις², ποτέ σχεδόν δεν επιχειρήθηκε μία εκτενέστερη παρουσίαση και δημοσίευση του σχετικού, πλούσιου ανασκαφικού υλικού, ούτε και καταγράφηκαν αναλυτικά τό είδος και η θέση — και η έρμηνεία βέβαια — των ευρημάτων στους τάφους.

Σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα γνωστά στοιχεία, τα νεκροταφεία της Βέροιας παρουσιάζουν, ως προς την τοπογραφική τους κατανομή και διάταξη και τη χρονολογική τους αλληλουχία, την παρακάτω εικόνα:

I. Έκτός από έναν κιβωτιόσχημο τάφο σε οικόπεδο άμέσως στα βόρεια του κτιρίου του Μουσείου με ευρήματα της πρώιμης εποχής του σιδήρου³, καμιά άλλη ένδειξη δεν υπάρχει που να μαρτυρεί βεβαιωμένη κατοίκηση της περιοχής του ύψιπέδου που καταλάμβανε και κα-

1. Προσπάθεια να δοθεί τό ρυμοτομικό σχέδιο της αρχαίας Βέροιας, τουλάχιστο στους ρωμαϊκούς χρόνους, με τη θέση των τειχών της πόλης και των ανασκαφικά βεβαιωμένων δρόμων, αποτελεί τό σχέδιο που δημοσιεύτηκε από τούς Κ. Ρωμιοπούλου - Γ. Τουράτσογλου στα Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 163 κ.έ. σχέδ. I.

2. Βλ. ΑΕ 1955, 22 κ.έ., ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 407-10 = 'Αρχαία Μακεδονία I (1970), 228-32, ΑΔ 23 (1968): Χρονικά, 345 = 'Αρχαία Μακεδονία I (1970), 232-35, Μακεδονικά, δ.π.

3. ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 355 Πίν. 380. Είναι πολύ πιθανό ό τάφος να ανήκει σε μεταγενέστερη εποχή, αφού παρόμοιας κατηγορίας χειροποίητα άγγεϊα με αυτά που βρέθηκαν στο έσωτερικό του έντοπίστηκαν μαζί με άττικά κλασικών χρόνων σε τάφους της Κοζάνης (πρβλ. ΑΕ 1948-49, 106 κ.έ.).

ταλαμβάνει ή πόλη, όχι μόνο από την εποχή εκείνη αλλά και από τις κατοπινές, γεωμετρική και αρχαϊκή. Τά σποραδικά και άστροματίστα όστρακα κλασικών χρόνων από έρευνες σε οικόπεδα δέν αποτελούν μαρτυρίες, αφού μπορεί κάλλιστα τά στρώματα στά όποια αυτά βρέθηκαν νά περιείχαν φερτά χώματα.

II. Μέ τά μέχρι σήμερα γνωστά δεδομένα φαίνεται ότι ή έκταση πού κατείχε τό νεκροταφείο του 4ου π.Χ. αιώνα απείχε αρκετά από τά τείχη της αρχαίας πόλης και, αν αυτό δέν είναι τυχαίο, περιοριζόταν μόνο κατά τά βορειοανατολικά. Βέβαια οί είκοσι περίπου λακκοειδείς και ό ένας κτιστός κιβωτιόσχημος τάφοι, πού έρευνήθηκαν μέ την ευκαιρία της διαπλάτυνσης της όδου από τό Σιδηροδρομικό σταθμό μέχρι τή βόρεια είσοδο της πόλης⁴, δέν είναι δυνατό νά αποτελούν μόνοι αυτοί τό σύνολο των τάφων του 4ου αιώνα. Τό περίεργο πάντως είναι ότι έξω από τό κατάστρωμα της όδου πού διαπλατύνθηκε, παρόλο πού κατά καιρούς διενεργήθηκαν έκσκαφές στά παρακείμενα οικόπεδα για οικοδομικούς σκοπούς, δέ διαπιστώθηκε τμήμα του νεκροταφείου αυτού.

III. Στο χώρο του νεκροταφείου του 4ου π.Χ. αιώνα παρατηρήθηκαν και όρισμένοι τάφοι, της ίδιας μ' εκείνους τυπολογίας, πού ανήκαν στον 3ο αιώνα π.Χ. και πού θά μπορούσαν νά θεωρηθούν ότι κατά κάποιο τρόπο αποτελούσαν συνέχεια εκείνου⁵.

IV. 'Η αντιπροσωπευτικότερη ομάδα τάφων, συγχρόνως και εκείνη πού παρουσιάζει ένα μνημειακό χαρακτήρα, ανήκει στην τελευταία περίοδο των μέσων έλληνιστικών χρόνων και συγκεκριμένα από τά τέλη του 3ου ως και τις τελευταίες δεκαετίες του 2ου π.Χ. αιώνα. Κύριο χαρακτηριστικό των τάφων αυτών είναι ότι εμφανίζονται θαλαμωτοί, λαξευτοί στο μαλακό υποκίτρινο βράχο της περιοχής, σχεδόν άμέσως έξω από τά τείχη της πόλης.

Μέχρι σήμερα έχουν κατά καιρούς ερευνηθεί πάνω από τριάντα τάφοι του τύπου αυτού. Δυστυχώς οί περισσότεροι είτε είναι, όπως προαναφέρθηκε, άτελέστατα δημοσιευμένοι, είτε παραμένουν ακόμη άδημοσίευτοι, μέ αποτέλεσμα ή γνώση μας, τόσο για την κεραμική της εποχής, όσο και για την ταφική αρχιτεκτονική και γενικά τά ταφικά έθιμα, νά παραμένει σε πολλούς τομείς έλλιπής.

Τοπογραφικά, μέ τά δεδομένα πού διαθέτουμε, οί τάφοι τοποθετούνται περιμετρικά στους πρόποδες του ύψιπέδου της Βέροιας μέ μεγαλύτερη συχνότητα άνεύρεσής τους στά ανατολικά, στά βόρεια της πόλης και στά νότια, ενώ ή απόκρημνη και δυσπρόσιτη δυτική πλευρά, γι' αυτό και ανοχύρωτη καθώς φαίνεται, δέν προσφερόταν για τέτοιου είδους κατασκευές. Δέ συμβαίνει ώστόσο τό ίδιο, όπως αποδείχτηκε, μέ την άπέναντι, περισσότερο βατή, όχη της περιοχής του Συνοικισμού Προμηθέα. 'Ο κατάλογος πού παρατίθεται στο τέλος του εισαγωγικού αυτού κεφαλαίου, συνταγμένος μέ τοπογραφικά κριτήρια, άποσκοπεί σε μία όσο γίνεται πληρέστερη άπαρίθμηση των γνωστών παραδειγμάτων μέ τή σχετική, όπου ύπάρχει, βιβλιογραφία, και άποβλέπει στην παρουσίαση, έστω και συνοπτική, του πλήθους των μνημείων της κατηγορίας αυτής (Σ χ έ δ. I).

V. Στην ίδια περίπου περιοχή, όπου εκτεινόταν τό έλληνιστικό νεκροταφείο των λαξευτών τάφων, τουλάχιστον κατά τά σημεία του όρίζοντα, έντοπίστηκαν μαρμαρίνες σαρκοφάγοι, κιβωτιόσχημοι και κεραμοσκεπείς τάφοι των ρωμαϊκών χρόνων: στη βόρεια είσοδο της πόλης (θέση Φόρος), στη νοτιοδυτική έξοδο (οικόπεδο Γυμνασίου 'Αρρένων και στά γύρω του οί-

4. ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 714-17.

5. ΑΔ, ό.π.

κοδομικά τετράγωνα) — σ' όλες τις περιπτώσεις άμέσως έξω από τή γραμμή τών τειχών ή σέ πολύ μικρή άπόσταση από αυτά⁶.

VI. Τέλος, συστάδες παλαιοχριστιανικών τάφων, κιβωτιόσχημων όρυγμάτων κατά κανόνα άκτέριστων καί συνηθέστατα μέ πολλές ταφές, άνασκάφτηκαν στήν περιοχή τής Κάτω Έλιās, στά νοτιοανατολικά άκρα τής πόλης, καί μεμονωμένοι στά νότια-νοτιοδυτικά — περιοχή Πλατείας 'Ωρολογίου⁷. Στά σύνολα αυτά δέν ύπολογίζονται οί τάφοι πού έντοπίστηκαν στό έσωτερικό τών κοιμητηριακών βασιλικών από τήν έρευνα οίκοπέδων μέσα στή σημερινή Βέροια⁸.

6. Θέση Φόρος: ΑΕ 1953-54, 167 κ.έ., BCH 79 (1955), 274, ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 233, ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 351, ΑΔ 32 (1977): Χρονικά, ύπό έκτύπωση.

Νοτιοδυτική έξοδος: ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 353 (τάφοι III καί V), ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 351, ΑΔ 24 (1969): Χρονικά, 313 κ.έ., ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 379 κ.έ., ΑΔ 26 (1971): Χρονικά, 403, ΑΔ 28 (1973): Χρονικά, 434-36 = Μακεδονικά, δ.π., ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 717.

7. Περιοχή Κάτω Έλιās: ΑΔ 28 (1973): Χρονικά, 439, ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 701, 717-18.

Περιοχή Πλατείας 'Ωρολογίου: ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 379, ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 717.

8. ΑΑΑ VII (1974), 174 κ.έ., όπου όμως δέ γίνεται λόγος για τούς τάφους πού άποκαλύφτηκαν.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΘΑΛΑΜΩΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΒΕΡΟΙΑΣ (Σ χ έ δ. Ι) *

Α. Βόρεια - 'Ανατολικά Βέροιας

1. *Οικόπεδο ἀδελφῶν Θώμογλου (Ο.Τ. 280)*. Ύετος ἀνεύρεσης 1974.
Διθάλαμος.
ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 723.
2. *Οικόπεδο 'Ιω. 'Ελευθεριάδη (μεταξύ Ο.Τ. 305 καί 306)*. 'Οδός 'Ανεμώνης. Ύετος ἀνεύρεσης 1962.
Ι. Διθάλαμος.
ΙΙ. Μονοθάλαμος.
ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 232 κ.έ. (Μ. Σιγανίδου).
3. *Οικόπεδο Χατζημάμογλου-Κοσμίδη (Ο.Τ. 304)*. 'Οδός Πλουτάρχου. Ύετος ἀνεύρεσης 1966.
Διθάλαμος.
'Αρχαία Μακεδονία Ι (1970), 228 κ.έ. ('Α. 'Ανδρειωμένου), ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 407 κ.έ. ('Α. 'Ανδρειωμένου).
4. *Οικόπεδο Βούλγαρη-Χρ. Δούμου (Ο.Τ. 277)*. 'Οδός Πλουτάρχου. Ύετος ἀνεύρεσης 1960-61.
Διθάλαμος.
ΒCH 85 (1961), 801 (;).
5. *Οικόπεδο 'Ιω. Ντέλλα (Ο.Τ. 298)*. Κάτω Πράσιнос Κήπος (οικόπεδο Κατσιαμάκα). Ύετος ἀνεύρεσης 1962-64.
Διθάλαμος.
6. *Οικόπεδο Εύαγγ. Μισυρλή (Ο.Τ. 307)*. Ύετος ἀνεύρεσης 1958.
Διθάλαμος.
ΒCH 83 (1959), 701 (;).
7. *Κτήμα 'Εμμ. Βλαχογιάννη (βορειοανατολικά τοῦ Ο.Τ. 308)*. (Παλιές 'Εργατ. Κατοικίες). Ύετος ἀνεύρεσης 1962.
Μονοθάλαμος.
ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 212 ἀριθ. 1 (Φ. Πέτσας).
8. *Περιοχή Παλιῶν 'Εργατ. Κατοικιῶν (μεταξύ Ο.Τ. 296 καί Ο.Τ. 294)*. Ύετος ἀνεύρεσης 1976.
Μονοθάλαμος.
9. *Οικόπεδο Εύαγγ. Μιχαήλ (Ο.Τ. 338)*. Κάτω 'Ελιά (οικόπεδο Μπαρτζιάνα). Ύετος ἀνεύρεσης 1955.
Διθάλαμος.
ΒCH 80 (1956), 313 κ.έ.

Β. Νότια Βέροιας

10. *Οικόπεδο Κονῆκόγλου (βόρεια τοῦ Ο.Τ. 468)*. Πλατεία Μαυρομιχάλη. Ύετος ἀνεύρεσης 1948.
Μονοθάλαμος.

* 'Ο κατάλογος καί τό σχέδιο τῆς πόλης ἀνταποκρίνονται στήν κατάσταση ἕως καί τό 1977. 'Από τότε καί μέσα στή διετία 1978-79 ὁ ἀριθμός τῶν μνημείων ἔχει ἀύξηθεῖ μέ τήν ἀνεύρεση νέων λαξευτῶν τάφων, πού φυσικά δέν ἦταν δυνατό νά περιληφθοῦν στήν ἐργασία αὐτή.

- BCH 73 (1949), 532, Μακεδονικά Β' (1953), 629 ἀριθ. 67 (Χ. Μακαρόνας).
11. *Οἰκόπεδο Ἀ. Ζερβοπούλου (Ο.Τ. 341)*. Περιοχή Λαδομύλων. Ἔτος ἀνεύρεσης 1954. Μονοθάλαμος.
BCH 79 (1955), 274.
 12. *Οἰκόπεδο Ἡ. Μόσχου (Ο.Τ. 14)*. Ὁδὸς Διάκου καὶ Μπουμπουλίνας. Ἔτος ἀνεύρεσης 1954. Μονοθάλαμος.
BCH 79 (1955), 274.
 13. *Οἰκόπεδο Γ. Καλαμπόκα (Ο.Τ. 328)*. Κάτω Ἑλιά. Ἔτος ἀνεύρεσης 1955. Μονοθάλαμος.
BCH 80 (1956), 313.
 14. *Οἰκόπεδο Θ. Βασιλειάδη (Ο.Τ. 371)*. Γεωργικός Συνοικισμός. Ἔτος ἀνεύρεσης 1969. Μονοθάλαμος.
ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 379 (Κ. Ρωμιοπούλου - Γ. Τουράτσογλου).
 15. *Οἰκόπεδο Μ. Πισσᾶ (μεταξύ Ο.Τ. 366 καὶ 371)*. Γεωργικός Συνοικισμός. Ἔτος ἀνεύρεσης 1975.
I-III. Μονοθάλαμοι.
 16. *Οἰκόπεδο Σ. Φοντισιζόγλου (Ο.Τ. 371)*. Γεωργικός Συνοικισμός. Ἔτος ἀνεύρεσης 1956-57. Διθάλαμος.
BCH 81 (1957), 600.
 17. *Οἰκόπεδο Κιοσσέογλου (μεταξύ Ο.Τ. 365, 366, 371 καὶ 495)*. Ἔτος ἀνεύρεσης 1976. Μονοθάλαμος.
 18. *Οἰκόπεδο Μ. Μανρίδη (Ο.Τ. 371)*. Ἔτος ἀνεύρεσης 1976.
I-II. Μονοθάλαμοι.
 19. *Οἰκόπεδο Χατζηπάλλη-Χατζηπανυλῆ (Ο.Τ. 502)*. Πασᾶ Κιόσκι. Ἔτος ἀνεύρεσης 1940.
I. Μονοθάλαμος.
II. Διθάλαμος.
ΑΑ 1942, 184 κ.έ. (Walter), Μακεδονικά Β' (1953), 628 ἀριθ. 63 (Χ. Μακαρόνας), BCH 64-65 (1940-41), 250.
 20. *Συνοικισμός Καλλιθέας (μεταξύ Ο.Τ. 505, 515, 510, 514)*. Ἔτος ἀνεύρεσης 1967. Διθάλαμος.
ΑΔ 23 (1968): Χρονικά, 345 (Ἀ. Ἀνδρειωμένου), Ἀρχαία Μακεδονία I (1970), 232 κ.έ. (Ἀ. Ἀνδρειωμένου).
 21. *Οἰκόπεδο Χατζηκοκόλη (Ο.Τ. 469)*. Ὁδὸς Ἀφροδίτης. Ἔτος ἀνεύρεσης 1972. Μονοθάλαμος.
Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 169 κ.έ. (τάφος Γ') (Κ. Ρωμιοπούλου - Γ. Τουράτσογλου), ΑΔ 28 (1973): Χρονικά, 438 (Κ. Ρωμιοπούλου).

Γ. Δυτικά Βέροιας

22. *Οἰκόπεδο Θ. Σανοπούλου-Ἀ. Θεοδωρίδη (Ο.Τ. 47)*. Ἔτος ἀνεύρεσης 1973. Μονοθάλαμος.
ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 718-19.
23. *Χῶρος κτιρίου Γυμνασίου Ἀρρένων (πρώην Θηλέων) (Ο.Τ. 47)*. Ἔτος ἀνεύρεσης 1963. Διθάλαμος.
ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 353 (τάφος ἀριθ. I) (Φ. Πέτσας).
24. *Οἰκόπεδο Μ. Ταταρίδη-Κορδονίδη (βόρεια τοῦ Ο.Τ. 105)*. Ὁδὸς Βερόης. Ἔτος ἀνεύρεσης 1962.

Διθάλαμος.

ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 212 ἀριθ. 2 (Φ. Πέτσας), Χαριστήριον εἰς Ἀ. Ὁρλάνδον, Β' (1966), 392 κ.έ. (Φ. Δροσογιάννη).

25. *Συνοικισμός Προμηθέα (βορειοανατολικά τοῦ Ο.Τ. 399)*. Ἔτος ἀνεύρεσης 1951.

Διθάλαμος.

ΑΕ 1955, 22 κ.έ. (Μ. Ἀνδρόνικος).

26. *Οἰκόπεδο Φωτιάδη (Ο.Τ. 104)*. Ἔτος ἀνεύρεσης 1977.

I. Μονοθάλαμος.

II. Διθάλαμος.

Δ. Ἀγνωστη θέση

27. *Οἰκόπεδο (;)*. Ἔτος ἀνεύρεσης 1947-48 (;).

Διθάλαμος.

BCH 71-72 (1947-48), 401.

II. ΟΙ ΤΑΦΟΙ

1. Θαλαμωτός τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου-³Α. Θεοδωρίδη

ΧΡΟΝΙΚΟ ΑΝΕΥΡΕΣΗΣ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΑΦΩΝ

Ο τάφος αποκαλύφθηκε στις αρχές Δεκεμβρίου 1973 ασύλητος, κατά τις εργασίες για την ισοπέδωση και αποχωμάτωση του οικοπέδου Θ. Σανοπούλου-³Α. Θεοδωρίδη, στην οδό Μαυρομιχάλη (Ο.Τ. 47) (Σ χ έ δ. 1). Ήταν λαξευτός, μονοθάλαμος, καμαρωτός και με αετωματική πρόσοψη. Η θύρα βρέθηκε φραγμένη με τέσσερις επάλληλα τοποθετημένους πώρινους γωνιόλιθους (Π ί ν. 1α) κατά το γνωστό σύστημα των «μακεδονικών» κτιστών, αλλά και των περίπου σύγχρονών τους λαξευτών¹. Επιπόλαιο, ορθογώνιο όρυγμα ακριβώς μπροστά από την είσοδο, σχεδόν ταυτόσημο με την ανασκαφική τομή, βάθους 2 μ. περίπου, είναι αμφίβολο αν θα μπορούσε να θεωρηθεί πρόσβαση (δρόμος) στον τάφο, επειδή ούτε το απαιτούμενο μήκος για τέτοιες κατασκευές ούτε όμως και λαξευτή κλίμακα διαπιστώθηκε, όπως συμβαίνει κατά κανόνα σε άλλες παρόμοιες περιπτώσεις.

Ενώ το αέτωμα και το υπέρθυρο-επιστύλιο της πρόσοψης του τάφου είχαν διαμορφωθεί με τη λάξευση στον αρχικό βράχο, οι παραστάδες-περιθωρώματα, για λόγους ασφαλείας, αποτελέστηκαν από τρεις ελεύθερους γωνιόλιθους ή κάθε μία (Π ί ν. 1β), στους οποίους συνεχίστηκαν ως ένα σημείο και τα κατακόρυφα τμήματα της πειόσχημης ανάγλυφης ταινίας που περιέβαλλε το άνοιγμα της θύρας. Ολόκληρο το θύρωμα και η αετωματική επίστεψη είχαν επιχριστεί με υπόλευκο κονίαμα, που είχε επεκταθεί κατά τρόπο ακανόνιστο και πάνω από τα άκοσμητα ανάγλυφα ακρωτήρια του αετώματος, προφανώς για λόγους ασφαλείας των λαξευμάτων (Σ χ έ δ. 2-3).

Ο κύριος νεκρικός θάλαμος, σε κάτοψη ακανόνιστου τετραγώνου, στεγαζόταν με καμάρα έλλειψοειδούς διατομής (Σ χ έ δ. II-III και 4). Το δάπεδό του βρέθηκε σκεπασμένο με παχύ στρώμα λάσπης, που σωρεύτηκε εκεί από τα νερά της βροχής· μέσα στο στρώμα τούτο και κατά μήκος της βόρειας μακριάς πλευράς φάνηκαν τα κτερίσματα και τα υπολείμματα από το σκελετό της μοναδικής ταφής του χώρου αυτού.

Ακριβώς κάτω από την ταφή τούτη διαπιστώθηκε η ύπαρξη κτιστής στο δάπεδο του θαλάμου λάρνακας, κατασκευασμένης από πώρινες πλάκες². Ο πυθμένας, χωρίς ιδιαίτερη επένδυση, καλυπτόταν μόνο με λεπτό στρώμα άμμου, οι πλευρές όμως, τόσο οι μακριές, όσο και οι στενές, είχαν επιχριστεί με υπόλευκο κονίαμα. Πέντε παραλληλεπίπεδες πώρινες πλάκες, τοποθετημένες κατά το μακρύ άξονα της λάρνακας, χρησίμευαν για κάλυμμά της. Από τα άνα-

1. Για θέματα που αναφέρονται στην αρχιτεκτονική των λαξευτών τάφων βλ. σχετικά στο ειδικό κεφάλαιο.

2. Λάρνακες λαξευτές στο δάπεδο του τάφου, διαφορετικής όμως κατασκευής, παρατηρήθηκαν και στον άδημοσίευτο τάφο II Πισσά (άριθ. Κατ. 15) και σ' εκείνον του Συνοικισμού Καλλιθέας (άριθ. Κατ. 20) στη Βέροια. Στην Πέλλα έντοπίστηκε λάρνακα στον κύριο νεκρικό θάλαμο του πρόσφατα (1976) ανασκαμμένου λαξευτού διθάλαμου τάφου στα ανατολικά του σημερινού χωριού, λαξευτή όμως πάνω από το επίπεδο του δαπέδου.

σκαφικά δεδομένα συμπεραίνεται ότι ή λάρνακα οὐδέποτε χρησιμοποιήθηκε, είτε γιά καύση είτε γιά ταφή· τά μοναδικά ἀγγεία (Σ χ έ δ. IV, Γ1 = Π 1260 καί Γ2 = Π 1261), πού βρέθηκαν στή νοτιοδυτική γωνία τοῦ πυθμένα τῆς λάρνακας, φαίνεται ὅτι περιλαμβάνονταν στά κτερίσματα τῆς ὑπερκείμενης ταφῆς. Τήν ὑπόθεση αὐτή ἐνισχύει καί τό γεγονός ὅτι στό σημεῖο τοῦτο ή ἀντίστοιχη καλυπτήρια πλάκα τῆς λάρνακας δέν ἐφαπτόταν ἀκριβῶς μέ τήν παρειά τῆς μακριᾶς τῆς πλευρᾶς μέ ἀποτέλεσμα τή δημιουργία κενοῦ. Ἡ ἄποψη ὅτι ή λάρνακα χρησίμευσε ὡς κενοτάφιο δύσκολα μπορεῖ νά ἀποδειχτεῖ³, πιθανότερη ἐντούτοις εἶναι ή ὑπόθεση ὅτι κατασκευάστηκε γιά νά δεχτεῖ τό νεκρό τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ μνημείου, γιά ἄγνωστους ὁμως λόγους ἀργότερα δέ χρησιμοποιήθηκε.

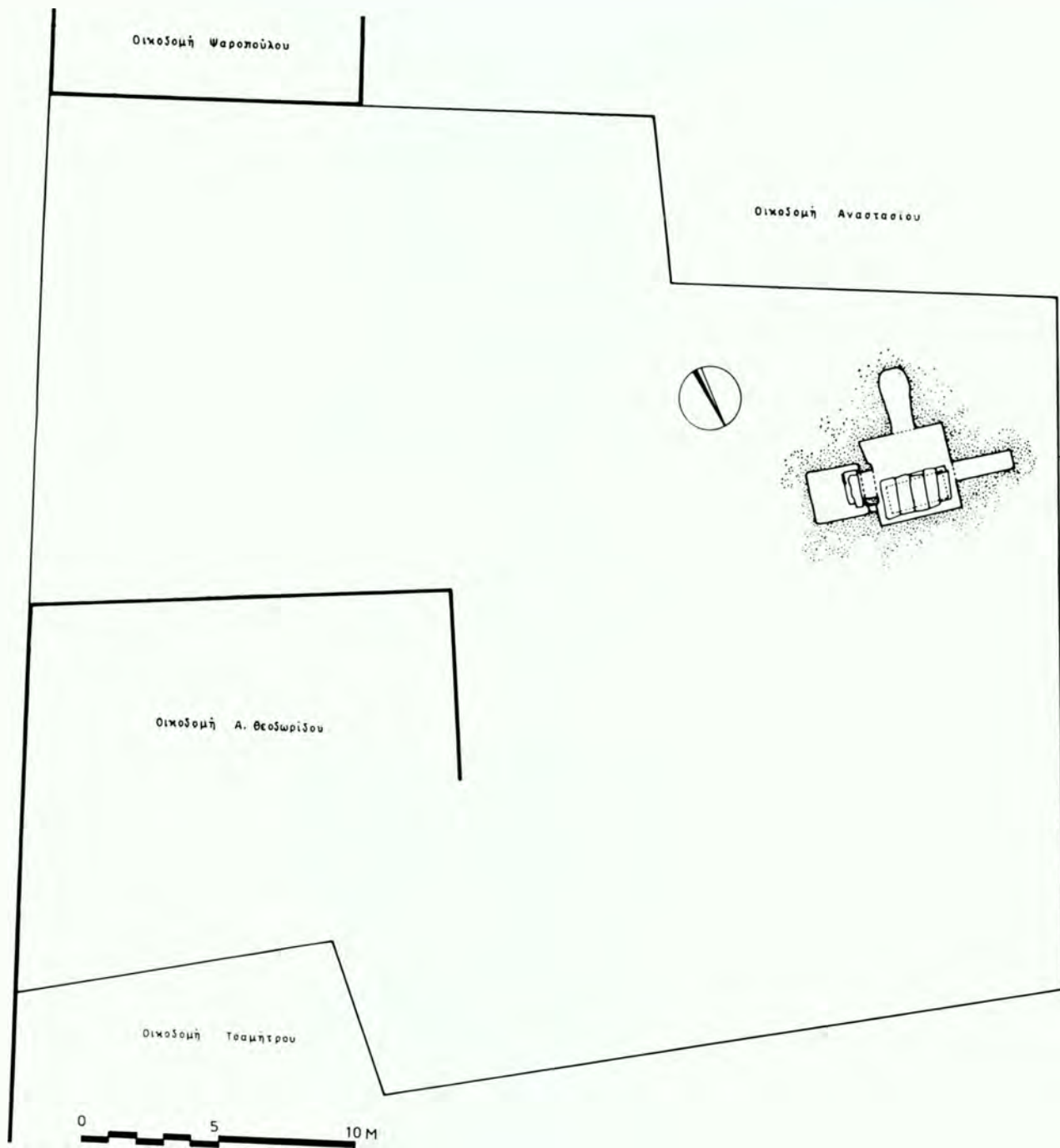
Ἡ μοναδική ταφή⁴ στόν κύριο νεκρικό θάλαμο, ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, διαπιστώθηκε ἀκριβῶς πάνω στίς καλυπτήριες πλάκες τῆς λάρνακας: ὁ νεκρός τοποθετήθηκε πάνω σέ ξύλινο φορεῖο μέ προσανατολισμό ἀπό Α. πρὸς Δ.— ἀπό τό σκελετό σώθηκαν μόνο τό κρανίο καί τμήματα τῶν ἄκρων. Τό πλῆθος τῶν κτερισμάτων εἶχε ἀποτεθεῖ κατά μήκος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ νεκροῦ καί πάνω του. Μικρός ὥστόσο ἀριθμός βρέθηκε διάσπαρτος στό νότιο τμήμα τοῦ θαλάμου, παρασυρμένος ἴσως ἀπό τή λάσπη πού κατά καιρούς εἰσχώρησε στό μνημεῖο. Ἐντούτοις δέν εἶναι ἀπίθανη ή περίπτωση τά κτερίσματα τοῦτα, τοποθετημένα ἀρχικά κατά μήκος τῆς ἀριστερῆς πλευρᾶς τοῦ νεκροῦ πάνω στό μεγάλο ἄξονα τοῦ τάφου, νά παραμερίστηκαν σκόπιμα στίς μεταγενέστερες χρήσεις τοῦ χώρου.

Ὁ νεκρός εἶχε στήν κεφαλή χρυσό στεφάνι ἀπό λεπτότατα φύλλα, τοῦ ὁποῖου ἐλάχιστα τμήματα σώθηκαν. Χρυσός κρίκος (Σ χ έ δ. IV, 1 = Μ 917), χάλκινη περόνη καί πόρπη (Σ χ έ δ. IV, 58 = Μ 918, Μ 919) βρέθηκαν στή θέση τῶν κάτω ἄκρων. Ἄλλα κοσμήματα δέ διαπιστώθηκαν, οὔτε ὁμως καί ὑπολείμματα ἀπό τό ὕφασμα τῶν ἐνδυμάτων τοῦ νεκροῦ ἐγίνε κατορθωτό νά περισυλλεγοῦν, ἐπειδή ή διάλυση τοῦ σκελετοῦ εἶχε προχωρήσει σέ μεγάλο βαθμό. Σιδερένιος σαυρωτήρας, πού ἐπισημάνθηκε στή νοτιοανατολική γωνία τοῦ τάφου, ὁδηγεῖ στήν ὑπόθεση ὅτι ὁ νεκρός ἦταν ἀνδρικοῦ γένους. Θραῦσμα λακωνικοῦ καλυπτήρα, πού προέρχεται ἀπό τό μέσο περίπου τῆς ταφῆς (Σ χ έ δ. IV, Κ), θά μπορούσε, σύμφωνα μέ ἄλλα παράλληλα καί σύγχρονα παραδείγματα ἀπό τή Βέροια, νά ἐρμηνευτεῖ ὡς προσκεφάλαιο γιά τό νεκρό (βλ. κεφάλαιο γιά τά ἔθιμα τῆς ταφῆς).

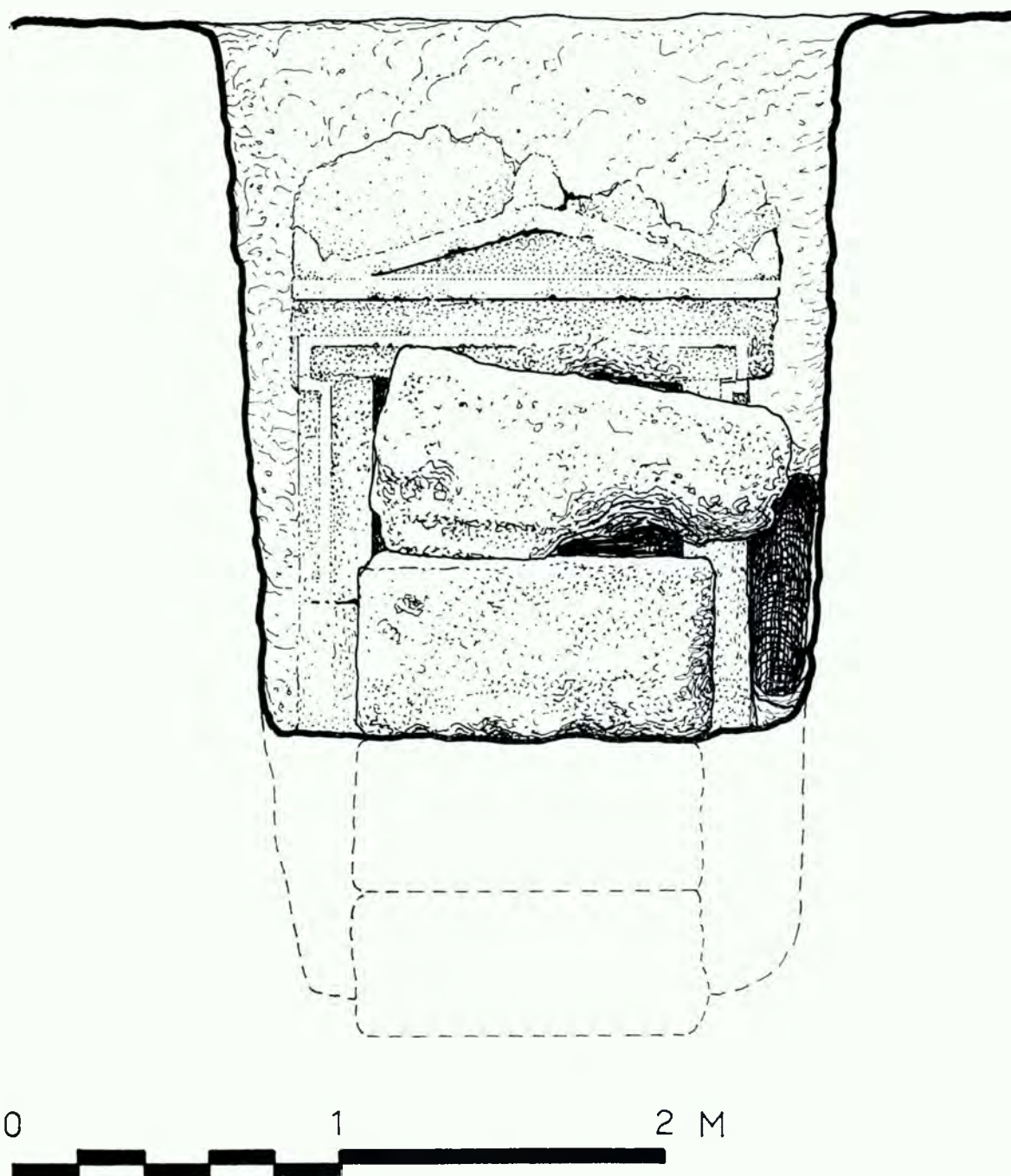
Γιά τήν ἀκριβή ἀρχική θέση τῶν κτερισμάτων καί ἰδιαίτερα τῶν πῆλινων ἀγγείων πρέπει νά ληφθοῦν ὑπόψη δύο περιοριστικά γεγονότα: ή βαθμιαία διάλυση τοῦ σώματος τοῦ νεκροῦ, πάνω στόν ὁποῖο εἶχαν ἀποτεθεῖ ὀρισμένα ἀπό αὐτά, καί ή δημιουργία τοῦ στρώματος λάσπης στό ἐσωτερικό τοῦ τάφου ἀπό τίς ἀλλεπάλληλες διεισδύσεις τῶν νερῶν τῆς βροχῆς. Μέ τίς ἐπιφυλάξεις αὐτές θά μπορούσε κανεῖς νά παρατηρήσει ὅτι ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός τῶν πυξίδων εἶχε τοποθετηθεῖ στή βορειοανατολική γωνία τοῦ θαλάμου, δηλαδή στά πόδια τοῦ νεκροῦ (Σ χ έ δ. IV, 34 = Π 1216, 40 = Π 1217, 43 = Π 1218, 44 = Π 1219, 45 = Π 1222, 46 = Π 1220, 48 = Π 1221, 50 = Π 1221, 55 = Π 1208 καί 57 = Π 1207). Ἐπίσης διαπιστώθηκε ὅτι ἓνας σημαντικός ἀριθμός μυροδοχείων εἶχε ἀποτεθεῖ στήν περιοχή τῆς κεφαλῆς καί τῶν ὤμων (Σ χ έ δ. IV, 1 = Π 1242, 10 = Π 1246, 17 = Π 1250, 59 = Π 1251 καί 60 = Π 1252), ὅπου ὁμως ὑπῆρχαν ἀκόμη ἀρυτήρες καί ἀμφορεῖς (Σ χ έ δ. IV, 9 = Π 1225, 11 = Π 1226, 16 = Π 1236, 18 = Π 1238, 30 = Π 1204, 13 = Π 1202, 15 = Π 1203). Πάνω στό νεκρό καί πιθανότατα καί στό φορεῖο φαίνεται ὅτι εἶχαν τοποθετηθεῖ κυρίως ἄωτα σκυφίδια (Σ χ έ δ. IV,

3. Γιά κενοτάφια βλ. Kurtz-Boardman, 257 κ.έ.

4. Γιά θέματα πού ἀναφέρονται στά ἔθιμα ταφῆς βλ. σχετικά στό εἰδικό κεφάλαιο.

Σχέδ. 1. Βέροια. Οικόπεδο Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδωρίδη. Τοπογραφικό.

Σχέδ. 2. Θαλαμωτός τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδωρίδη. Τομή B-B'.

21 = Π 1267, 22 = Π 1268, 23 = Π 1275, 6 = Π 1264, 65 = Π 1273, 51 = Π 1266, 62 = Π 1276, 63 = Π 1269, 67 = Π 1274). Τουλάχιστο δύο άμφορείς βρέθηκαν παράλληλα με τόν ανατολικό τοίχο και πάνω από την κεφαλή του νεκρού, ενώ ένας άλλος ήταν κάτω, στά πόδια. Κατά κανόνα οί άρυτῆρες (Σ χ έ δ. IV, 9 = Π 1225, 11 = Π 1226, 32 = Π 1227, 33 = Π 1228, 41 = Π 1230, 53 = Π 1231, 54 = Π 1232) περιείχαν από ένα λυχνάρι και τά άωτα σκυφίδια (Σ χ έ δ. IV, 23 = Π 1275, 31 = Π 1265, 62 = Π 1276, 63 = Π 1269) από ένα χάλκινο νόμισμα. Άξιοπρόσεχτο είναι τό γεγονός ότι τά περισσότερα από τά άγγεία του τάφου του κύριου θαλάμου ήταν άχρησιμοποίητα, πράγμα πού ιδιαίτερα ίσχύει γιά τά λυχνάρια, είτε αυτά βρέθηκαν μέσα σε άρυτῆρες, είτε είχαν άποτεθεί ελεύθερα πάνω στο σώμα του νεκρού.

Τό μοναδικό χάλκινο άγγείο, μιά φιάλη (Σ χ έ δ. IV, 71 = M 920), προέρχεται από τό μέσο περίπου του νότιου τοίχου του θαλάμου. Νομίσματα περισυλλέχτηκαν, έκτός από εκείνα πού βρέθηκαν μέσα σε άωτα σκυφίδια, στά σημεία 37 (N 18.2) και 58 (N 18.8) του Σ χ ε δ ί ο υ IV. Στά σημεία 19 και 35 του ίδιου Σχεδίου επισημάνθηκαν σιδερένιες στλεγγίδες (άντίστοιχα M 915 και M 916). Τέλος, τό περίεργο αντικείμενο με τά πολλά σιδερένια καρφία (Π ί ν. 2), πού βρέθηκε κοντά στον ανατολικό τοίχο σαν μιά άμορφη μάζα (στό Σ χ έ δ ι ο IV άποδίδεται με άστερίσκους), δύσκολα μπορεί νά έρμηνευτεί και γι' αυτό ή μορφή και ή χρήση του παραμένουν προβληματικές.

Μεταγενέστερες χρονολογικά τῆς ταφῆς του κύριου νεκρικού θαλάμου φαίνεται ότι ήταν οί ταφές πού επισημάνθηκαν στίς λαξευτές θῆκες (A και B στό Σ χ έ δ ι ο IV), κάθετα στο δυτικό και νότιο αντίστοιχα τοίχο του κύριου θαλάμου. Τό φαινόμενο παρατηρήθηκε επανειλημμένα τόσο στη Βέροια, όσο και σε άλλες περιοχές⁵. Τό μεταγενέστερο των ταφών A και B άποδεικνύεται από τό γεγονός ότι οί θῆκες δέν ήταν άρχιτεκτονικά προσαρμοσμένες στο άρχικό σχέδιο του ταφικού μνημείου, καθώς επίσης και από τό ότι ή κονίαση του τοίχου του κύριου νεκρικού θαλάμου, στό σημείο του ανοίγματος-είσόδου των θηκών, διακοπτόταν άπότομα (Σ χ έ δ. III και 4). Όπως διαπιστώθηκε κατά την άνασκαφή, τά ανοίγματα των θηκών προς τό θάλαμο είχαν φραχτεί με άκανόνιστους μικρούς παρόλιθους μετά την ταφή και ό τοίχος, πού δημιουργήθηκε με τόν τρόπο αυτό, είχε στη συνέχεια επιχριστεί.

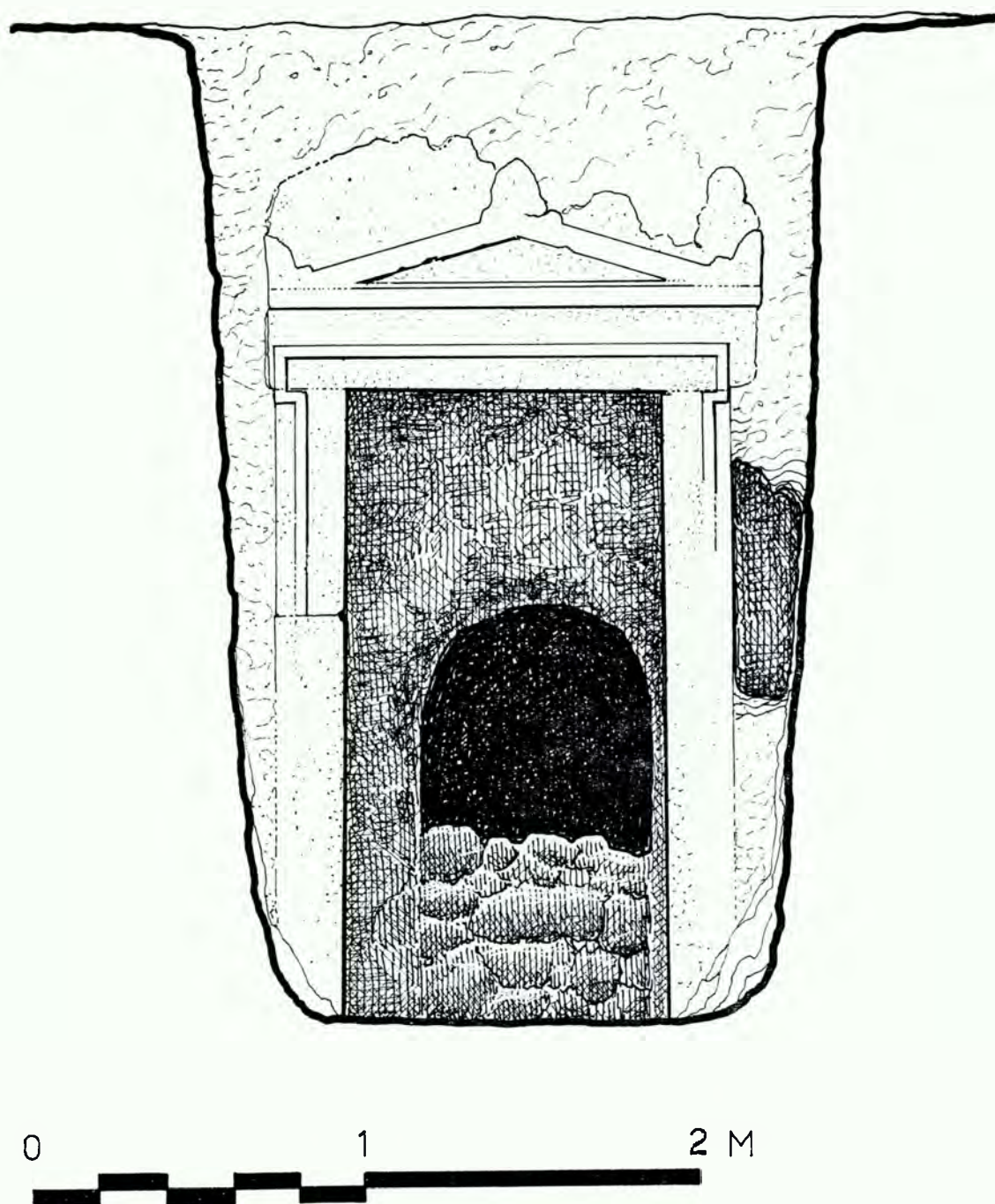
Θήκη A (Σ χ έ δ. II-IV και 4). Ή ταφή άνῆκε σε μικρό κορίτσι, του όποίου όμως δέ σώθηκε ό σκελετός. Ή θέση των εύρημάτων μαρτυρεί ότι ή νεκρή θάφτηκε με προσανατολισμό από A. προς Δ.

Χρυσές διάτρητες ψῆφοι με έξαρτημένα περίμτητα δισκόμορφα έλάσματα, πού άποτελοῦν τμήμα περιδεραιού (Σ χ έ δ. IV, A4 = M 925), προέρχονται από την περιοχή τῆς κεφαλῆς. Χρυσό, κοίλο έσωτερικά, δαχτυλίδι (M 933) βρέθηκε στο σημείο A14 του Σ χ ε δ ί ο υ IV, όπου και ή πιθανή θέση των δάχτυλων του άριστερου χεριού· από τό ίδιο σημείο, μαζί με άλλα αντικείμενα, προέρχεται άργυρό ένώτιο (M 929) πού άποτελείται από την περόνη και λεπτό περίτμητο έλασμα με έκτυπη παράσταση Νίκης. Πρέπει νά σημειωθεί ότι τόσο τό δαχτυλίδι, όσο και τό ένώτιο είναι άτεχνες άπομιμήσεις άντίστοιχων πραγματικών και ότι χρησιμοποιήθηκαν άποκλειστικά και μόνο ως ταφικά δώρα⁶.

Στό σημείο όπου βρέθηκε τό άργυρό ένώτιο περισυλλέχτηκαν επίσης άργυρή περόνη-κοχλιάριο (M 928), δυό μικρές χάλκινες λαβές (M 927), ίσως από ξύλινο κουτί ή χάλκινο

5. Βλ. σχετικά στο ειδικό κεφάλαιο γιά την άρχιτεκτονική.

6. Βλ. σχετικά στο ειδικό κεφάλαιο γιά τά έθιμα ταφῆς.

Σχέδ. 3. Θαλαμωτός τάφος οἰκοπέδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδωρίδη. Τομή Γ-Γ'.

κάτοπτρο, ψήγματα χρυσοῦ καί χάλκινη φιάλη (M 926). Ίσως εξαρτήματα ἀπό τό ἔνδυμα τῆς νεκρῆς νά ἦταν οἱ χρυσοὶ μικροσκοπικοὶ σωλῆνες (M 932) ποὺ ἐντοπίστηκαν στό σημεῖο A12 τοῦ Σ χ ε δ ί ο υ IV. Τό ἴδιο θά μπορούσε νά ὑποστηριχθεῖ καί γιά τούς μικροὺς χάλκινους κρίκους (M 934) ἀπὸ τό σημεῖο A18. Δέν εἶναι ἄγνωστο ταφικὸ εὑρημα, ἰδιαίτερα στὰ ἑλλη- νιστικά χρόνια, τό ψαλίδι (M 931) ποὺ βρέθηκε στό σημεῖο A11 καί στίς ὀξειδωμένες λεπί- δες τοῦ ὁποίου διατηρήθηκαν ἴχνη ἀπὸ τό ὕφασμα τοῦ ἐνδύματος τῆς νεκρῆς. Ἀνάμεσα στήν κεφαλὴ καί τὸν τοῖχο ποὺ ἔφραζε τὴ θήκη, βρέθηκαν τρεῖς μολύβδινες πυξίδες (Σ χ ε δ. IV, A1 = M 922, A2 = M 923 καί A3 = M 924). Κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς νεκρῆς, στὰ σημεία A6, A7, A8, A9 καί A10, καί πάνω στό σῶμα της, στὰ σημεία A13 καί A15 (ἀντίστοιχα Π 1253, Π 1254, Π 1255, Π 1256, Π 1259, Π 1257 καί Π 1262), εἶχαν ἀποτεθεῖ πῆλινα μυροδο- χεῖα. Χαρακτηριστικὰ κτερίσματα τοῦ μικροῦ κοριτσιοῦ ἦταν δύο μικρά ἄγγεῖα: ἓνα κυλιν- δρικό μαρμάρينو τοῦ λεγόμενου τύπου «ἀλατιέρας» (Σ χ ε δ. IV, A16 = Π 1277) καί ἓνα γυά- λινο μυροδοχεῖο ἀπὸ τὰ λεγόμενα «φοινικικά» (Σ χ ε δ. IV, A17 = Π 1263).

Θήκη Β (Σ χ ε δ. II-IV καί 4). Ἡ ταφή ἀνῆκε πιθανότατα σέ μικρὸ ἀγόρι, τοῦ ὁποίου ὁμως δὲ σώθηκε ὁ σκελετός. Ἡ θέσις τῶν κτερισμάτων μαρτυρεῖ ὅτι ὁ προσανατολισμὸς τοῦ νεκροῦ ἦταν ἀπὸ Β. πρὸς Ν.

Πέντε διαφόρων χρωμάτων γυάλινες φακοειδεῖς ψῆφοι, καθὼς καί χρυσὰ ἐλάσματα βρέ- θηκαν στό ὕψος τοῦ κρανίου (Σ χ ε δ. IV, B1, 3 = M 935, M 936 ἀντίστοιχα), πράγμα ποὺ ὁδη- γεῖ στήν ὑπόθεση ὅτι ὅλα μαζί ἀνῆκαν σέ χρυσὸ στεφάνι. Ἐνα ἄσημο σιδερένιο δαχτυλίδι βρέθηκε στό σημεῖο B4 τοῦ Σ χ ε δ ί ο υ IV (M 937). Στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ νεκροῦ ὑπῆρ- χαν σωρευμένοι μικροὶ φυσικοὶ ἀστράγαλοι (Π ί ν. 16), συνηθισμένο γιά παιδικές ταφές κτέ- ρισμα (Σ χ ε δ. IV, B2). Ἡ ταφή περιεῖχε ἐλάχιστα πῆλινα ἄγγεῖα: συγκεκριμένα στό ση- μεῖο B5 βρέθηκε ἀρυτήρας μὲ ἓνα λυχνάρι στό ἐσωτερικὸ του (Π 1233 καί Π 1287), στό B9 μυ- ροδοχεῖο (Π 1258) καί στό B11 ἄωτο σκυφίδιο (Π 1272). Ἀνάμεσα στὰ χαρακτηριστικὰ γιά τὴν ταφή κτερίσματα ἦταν μιὰ χάλκινη πλαταγὴ (B8 = M 939) καί μιὰ μικρὴ σιδερένια στλεγγίδα (B6 = M 938). Τέλος, στό σημεῖο B7 βρέθηκαν σιδερένια καρφιά καί γίγγλυμοι ποὺ ἴσως ἀνῆκαν σέ κάποιο ξύλινο κουτί.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ

Κύριος νεκρικός θάλαμος

Π ή λ ι ν α

Π 1200 (Σ χ ε δ. IV, 2). Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 3).

Ύψ. 0.274 μ. Διάμ. β. 0.092 μ. Διάμ. χ. 0.04 μ.

Πηλὸς κοκκινωπὸς, ἐπίχρυσμα καστανοκόκ- κينو στό πάνω μισό τοῦ ἀγγείου.

Βάσις σχεδὸν ἀδιαμόρφωτη μὲ μικρὴ κοιλό- τητα στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της, ὅπου μαστοειδὴς ἀπόφυση. Σῶμα κυλινδρι- κό, εὐρύτερο στήν κοιλιά, μὲ περίγραμμα συνεχές ἀπὸ τὴ βάση ὡς τὸν ὦμο. Λαίμκος

στενὸς καί κοντὸς μὲ χεῖλος ἀπὸ διπλὸ πλα- στικό δαχτυλίδι. Λαβὲς ταινιωτές μὲ ρα- βδώσεις, κάθετες στὸν ὦμο.

Πρβλ. Π 1414 καί Π 1415.

Βλ. Μακεδονικά IB' (1972), 159 ἀριθ. I πίν. Ia (Βερ- γίνα. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 344 Πίν. 365 ι (Ἐδεσσα. Β' μισό 2ου π.Χ. αἰ.).

Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 170 πίν. I (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 1201 (Σ χ έ δ. IV, 4). 'Αμφορέας άκέραιος (Σ χ έ δ. 13· Π ί ν. 3).

"Υψ. 0.30 μ. Διάμ. β. 0.09 μ. Διάμ. χ. 0.04 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα κόκκινο - πορτοκαλί στο πάνω μισό του άγγείου, ισχυρά απολεπισμένο κατά τόπους.

Βάση σχεδόν αδιαμόρφωτη μέ μικρή κοιλότητα στο κέντρο της περίπου οριζόντιας κάτω επιφάνειάς της, όπου μαστοειδής απόφυση.

Σχεδόν όμοιος μέ τόν Π 1200, μέ κάπως όμως ραδιότερο τό κυλινδρικό σῶμα, τό περίγραμμα του όποίου συνεχές από τή βάση ως τόν ὦμο, καί χαρακτή οριζόντια γραμμή στή γωνιώδη μετάβαση πρὸς τό λαιμό.

Πρβλ. Π 1200, όπου καί ή σχετική βιβλιογραφία.

Π 1202 (Σ χ έ δ. IV, 13). 'Αμφορέας. Λείπει μέρος από τή μιά λαβή. 'Αποτελέστηκε από πολλά κομμάτια (Π ί ν. 3).

"Υψ. 0.30 μ. Διάμ. β. 0.098 μ. Διάμ. χ. 0.055 μ. Πηλός ανοιχτόχρωμος κοκκινωπός, επίχρυσμα κόκκινο-πορτοκαλί, ισχυρά απολεπισμένο.

"Όμοιος μέ τόν Π 1200· κάπως διαφορετικά διαμορφωμένο τό διπλό πλαστικό δαχτυλίδι του χείλους, όπου, αντίθετα μέ τά υπόλοιπα παραδείγματα, οί δύο «κρίκοι» πού τό άπαρτίζουν εφάπτονται άμεσα μεταξύ τους χωρίς νά σχηματίζουν ένα ενδιάμεσο αὐλάκι.

Πρβλ. Π 1414 (γιά τό χείλος).

Βλ. ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 344 Πίν. 364 ιβ (Έδεσσα, 2ος π.Χ. αϊ.).

Π 1203 (Σ χ έ δ. IV, 15). 'Αμφορέας. Λείπουν τμήματα από τό χείλος, τό σῶμα καί τή βάση (Π ί ν. 4).

"Υψ. 0.23 μ. Διάμ. β. 0.078 μ. Διάμ. χ. 0.042 μ. Πηλός ὠχρός-καστανός, επίχρυσμα καστανόμαυρο στο πάνω μισό του άγγείου.

Βάση στενή, σχεδόν αδιαμόρφωτη, όπως καί στους Π 1200 καί Π 1201 άμφορείς. Σῶμα κυλινδρικό μέ συνεχές περίγραμμα ως τόν ὦμο, όπου ή μετάβαση πρὸς τό λαιμό γίνεται απότομα, ὥστε νά σχηματίζεται ὀξεία γωνία υπογραμμισμένη από χαρακτή γραμμή. Λαβές ταινιωτές μέ αὐλακώσεις, κάθετες στόν ὦμο.

Πρβλ. Π 1205, Π 1206 καί Π 1418 (γιά τή διαμόρφωση του ὦμου).

Βλ. ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 379 Πίν. 317 β (Βέροια, Μέσα 2ου π.Χ. αϊ.).

Π 1204 (Σ χ έ δ. IV, 30). 'Αμφορέας άκέραιος μέ επιδερμίδα απολεπισμένη (Π ί ν. 4). "Υψ. 0.20 μ. Διάμ. β. 0.068 μ. Διάμ. χ. 0.057 μ. Πηλός άκάθαρτος, ανοιχτόχρωμος τεφρός, επίχρυσμα βαθύτεφο στο πάνω μισό του άγγείου.

Βάση δακτυλιωτή, στενή. Σῶμα σχεδόν ασκόμορφο, πλατύτερο άμέσως πάνω από τή βάση καί ραδιότερο πρὸς τόν ὦμο. Τή μετάβαση πρὸς τό λαιμό δηλώνει στρογγυλεμένη άκμή. Κάπως άσυνήθιστο γιά τήν κατηγορία των άμφορέων του τύπου αυτού τό πλάσιμο του λαιμού, πού ἐνῶ είναι ψηλός καί στενός εὐρύνεται στο πάνω μέρος του θυμίζοντας λήκυθο. Οί λεπτές ταινιωτές λαβές ἐξέχουν στήν καμπύλωσή τους έντονα από τό περίγραμμα του σώματος καί καταλήγουν ακριβώς κάτω από τό χείλος.

Π 1205 (Σ χ έ δ. IV, 49). 'Αμφορέας άκέραιος μέ επιδερμίδα απολεπισμένη (Π ί ν. 4). "Υψ. 0.205 μ. Διάμ. β. 0.076 μ. Διάμ. χ. 0.037 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κοκκινωπό στο πάνω μισό του άγγείου.

"Όμοιος μέ τούς άμφορείς Π 1203 καί Π 1418.

Βλ. ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 344 Πίν. 364 ιβ (Έδεσσα, 2ος π.Χ. αϊ.).

ΑΕ 1955, 47 εικ. 23 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αϊ.). ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 379 Πίν. 317 β (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αϊ.).

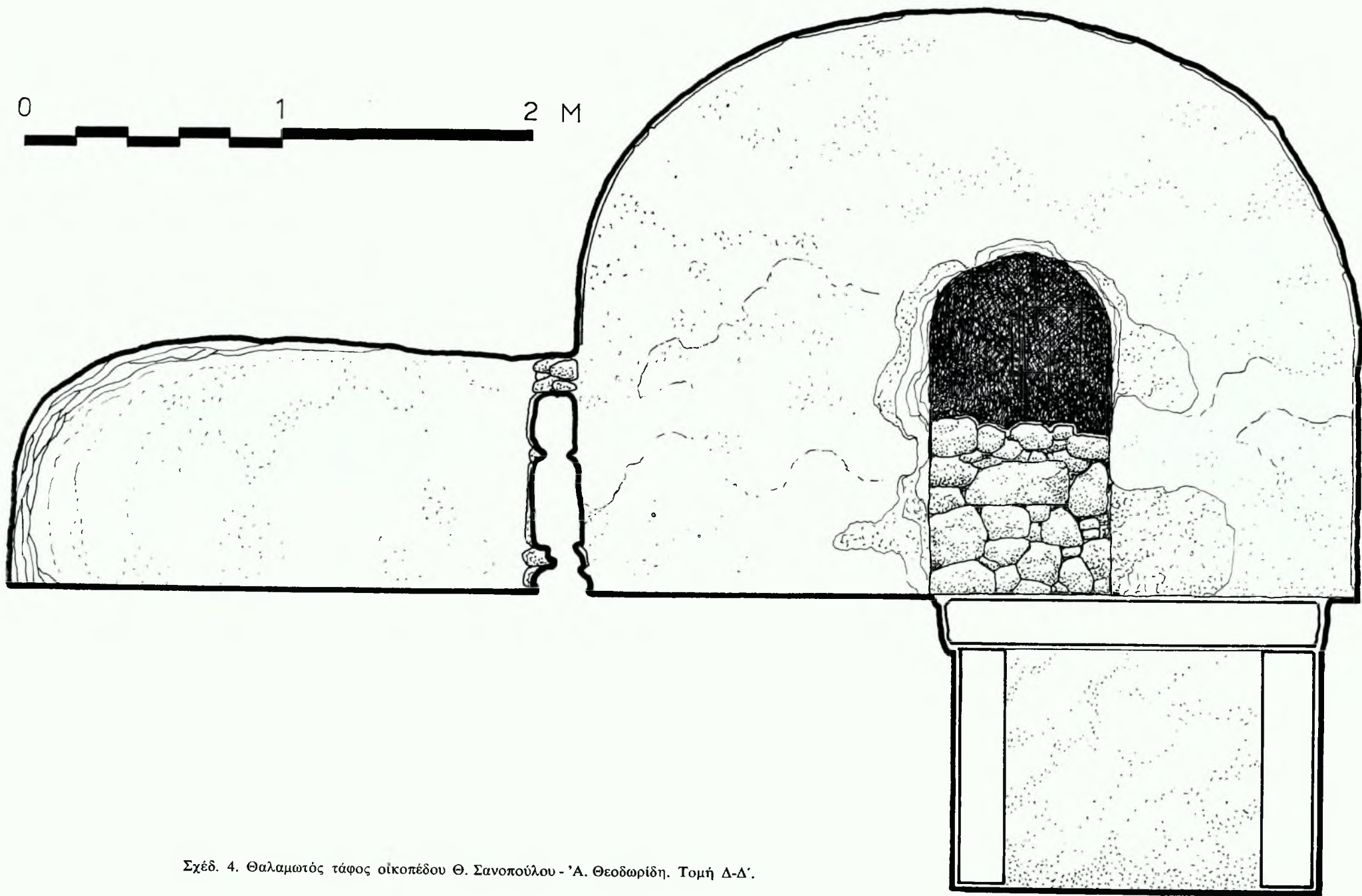
Π 1206 (Σ χ έ δ. IV, 66). 'Αμφορέας άκέραιος (Σ χ έ δ. 13· Π ί ν. 4).

"Υψ. 0.193 μ. Διάμ. β. 0.065 μ. Διάμ. χ. 0.035 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα μελανό-καστανό στο πάνω μισό του άγγείου.

Βάση στενή, ελαφρά κυρτή, μέ επίπεδη σχεδόν τήν κάτω της επιφάνεια.

"Όμοιος μέ τόν προηγούμενο άμφορέα Π 1205, εκτός από τό σῶμα, πού ἐδῶ έχει περισσότερο καμπύλο περίγραμμα. 'Η γωνία του ὦμου υπογραμμισμένη μέ οριζόντια χαρακτή γραμμή.

Πρβλ. Π 1200, Π 1205 καί Π 1333 (γιά τό περίγραμμα).

Π 1207 (Σ χ έ δ. IV, 57). Πυξίδα χωρίς το πῶμα της. Λείπει μέρος τοῦ ἑνός ποδιοῦ (Σ χ έ δ. 33· Π ί ν. 5, 71, 72).

Ύψ. 0.29 μ. Διάμ. χ. 0.166 μ. Μέγ. διάμ. 0.29 μ. Πλ. περίγυρου 0.04 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς ἰδιαίτερο ἐπίχρυσμα.

Σῶμα κυλινδρικό μέ ἐλαφρά συγκλίνοντα τά τοιχώματα καί βαθύ ἡμισφαιρικό πυθμένα. Στήν κάτω ἐξωτερική ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου τρία πρόσθετα πόδια μέ ἐπίθετες πλαστικές μορφές γονατισμένων φτερωτῶν δαιμόνων ὑποβασιάζουν πλατύ δακτυλιόσχημο περίγυρο, ὑποδοχή τοῦ χαμένου πώματος τῆς πυξίδας. Δαίμονες καί περίγυρος δίνουν τήν ἐντύπωση ὑποστατοῦ στά πρότυπα τῶν μεταλλινῶν ὁμοιόσχημων ἀγγείων, σύμφυτου ὅμως στήν περίπτωση αὐτή μέ τό σῶμα τῆς πυξίδας (πρβλ. τήν κάπως διαφορετική καί πλησιέστερα σέ μέταλλινες μορφές διαμόρφωση τοῦ «ὑποστατοῦ» τῆς πυξίδας Π 1208-1209). Ἡ παράσταση τοῦ γονατισμένου στό δεξιό του πόδι γυμνοῦ φτερωτοῦ δαίμονα κατασκευάστηκε μέ μήτρα καί προσαρμόστηκε μέ τρόπο ἐπιπόλαιο στό κύριο στέλεχος τοῦ ποδιοῦ. Οἱ ἀτέλειες καί οἱ ἀσάφειες στό πλάσιμο καί τήν ἀπόδοση τῶν λεπτομερειῶν δέν ἐπιτρέπουν νά κατονομαστεῖ μέ βεβαιότητα ὁ χαρακτήρας τῆς μορφῆς καί νά ὀριστεῖ τό νόημά της. Τά χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου ἀποδόθηκαν ἰδιαίτερα ἄδρά, σχεδόν παραμορφωμένα, τά κοντά μαλλιά χωρισμένα στή μέση, περιβάλλουν τό πρόσωπο μέ μικροῦς φλογόσχημους βοστρύχους, ἐνῶ ἀκριβῶς στό μέσο, πάνω ἀπό τό χαμηλό μέτωπο, δημιουργεῖται ἓνα εἶδος πλεξίδας. Στό ὕψος τοῦ δυνατοῦ στέρνου δένονται μέ κόμπο οἱ ἄκρες τοῦ μανδύα (:), πού θά πρέπει νά καλύπτει τά νῶτα τοῦ δαίμονα. Ἡ ἀμελής προσαρμογή τοῦ ἀναγλύφου στό στέλεχος τοῦ ποδιοῦ καί τό ἄδρομερές πλάσιμο δέν κάνει φανερή τήν ἀκριβή θέση τῶν χειρῶν: μάλλον τό δεξιό χέρι θά πρέπει νά νοηθεῖ στά νῶτα τῆς μορφῆς, ἐνῶ τό ἀριστερό στηρίζεται στό ἀντίστοιχο γόνατο. Τέλος τά φτερά, πού φυτρώνουν ἀφύσικα καί ἀσύνδετα ἀπό τά

νῶτα, ἀπλώνονται δεξιὰ καί ἀριστερά ἀπό τή μορφή καί ἀγκαλιάζουν τήν ἐξωτερική ἐπιφάνεια τοῦ πυθμένα τῆς πυξίδας.

Πρβλ. Π 1208-1209, Π 1341, Π 278 Π 77 καί Π 78 (γιά τόν τύπο τῆς πυξίδας μέ πλαστικά πόδια). Βλ. γιά τό σχῆμα: ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 352 Πίν. 413 β-γ (Βέροια. 2ος π.Χ. αἰ.).

ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 336 Πίν. 358 β καί δ (Θεσσαλονίκη).

BCH 91 (1967), 714-15 εἰκ. 3-4 (Βέροια. 2ος π.Χ. αἰ.). Ἐπίσης CVA Reading (1954), ἀριθ. 165 πίν. 40, 5a καί ἀριθ. 133 πίν. 40, 5b.

CVA Bruxelles (3) πίν. 2, 9 (Ἀλεξάνδρεια).

C. Watzinger, Griechische Vasen in Tübingen, ἀριθ. G4 πίν. 50 (Βοιωτία).

Βλ. καί στό κεφάλαιο γιά τόν πλαστικό διάκοσμο.

Π 1208-1209 (Σ χ έ δ. IV, 55). Πυξίδα μέ τό πῶμα της. Λείπει μικρό τμήμα ἀπό τόν περίγυρο (Σ χ έ δ. 33· Π ί ν. 5, 70, 71).

Σῶμα: Ύψ. 0.235 μ. Διάμ. χ. 0.116 μ. Μέγ. διάμ. 0.24 μ. Πλ. περίγυρου 0.045 μ.

Πῶμα: Ύψ. 0.235 μ. Διάμ. χ. 0.183 μ. Μέγ. διάμ. 0.245 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς ἐπίχρυσμα. Σῶμα κυλινδρικό μέ σχεδόν κατακόρυφα τοιχώματα καί ἐλλειπσοειδή πυθμένα. Στήν κάτω ἐξωτερική ἐπιφάνεια, στή γένεση τοῦ πυθμένα, τρία πλαστικά πρόσθετα πόδια μέ μορφή Σειρήνας ὑποβασιάζουν πλατύ, ἐντονα διαμορφωμένο, δακτυλιόσχημο περίγυρο, ὑποδοχή τοῦ πώματος.

Πῶμα μέ ψηλό, κυλινδρικό τοίχωμα καί μέ ἀσπιδόμορφο θόλο, στήν περίμετρο τοῦ ὁποίου περίγυρος ἀντίστοιχος μέ ἐκείνον τοῦ σώματος. Στήν κορυφή τοῦ θόλου, σ' ἔκτυπο ἀνάγλυφο, ἐπίθετο δισκόμορφο ἐπίσημα (medaillon) μέ προτομή Μαινάδας σέ τρία τέταρτα δεξιὰ. Περισσότερο ἐντονη, σέ σχέση μέ τά ὑπόλοιπα παραδείγματα τῆς σειρᾶς, ἡ ἐντύπωση τῆς μορφῆς τοῦ ὑποστατοῦ, πού προκύπτει ἀπό τόν τρόπο σύνδεσης τοῦ περίγυρου τοῦ σώματος καί τῶν ζωόμορφων ποδιῶν, καθώς καί ἡ ἀναφορά τῆς ὅλης κατασκευῆς σέ μέταλλινα πρότυπα. Ἀντίθετα μέ τήν περίπτωση τῆς πυξίδας Π 1207, οἱ ἀνάγλυφες Σειρήνες ἔχουν προσαρμοστεῖ στό στέλεχος κάθε ποδιοῦ μέ πιό ἐπιτυχημένο καί λειτουργικό τρόπο.

Πρβλ. Π 1207 (για τον τύπο της πυξίδας).
Βλ. ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 336 Πίν. 358 β (Θεσσαλονίκη) (για τον τύπο).
ΒCH 91 (1967), 714 εικ. 3 = ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 352 Πίν. 413 β-γ (Βέροια. 2ος π.Χ. αι.).

Π 1210 (Σ χ έ δ. IV, 57). Πῶμα πυξίδας ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 32· Π ί ν. 6, 69).

Ύψ. 0.175 μ. (ὑψ. κυλίνδρου 0.11 μ.). Διάμ. χ. 0.13 μ. Μέγ. διάμ. 0.19 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα. Ὅμοιο μέ τό πῶμα τῆς προηγούμενης πυξίδας (Π 1209) μέ κάπως διαφορετικό τόν ἀσπιδόμορφο θόλο, πού παρουσιάζει μεγαλύτερο ὕψος καί πλουσιότερο περίγραμμα. Τό ἀνάγλυφο δισκόμορφο ἐπίθετο ἐπίσημα στήν κορυφή τοῦ θόλου, χωρίς ἰδιαίτερο πλαίσιο, παριστάνει νεαρό Πάνα σέ προτομή κατά τρία τέταρτα δεξιά.

Πρβλ. Π 1212 (για τον τύπο τοῦ πώματος).

Π 1211 (Σ χ έ δ. IV, 12). Πυξίδα μέ τό πῶμα τῆς. Λεῖπουν τμήματα ἀπό τόν πυθμένα καί ἀπό τόν κύλινδρο τοῦ πώματος (Π ί ν. 6).
Σῶμα: Ύψ. 0.08 μ. Διάμ. β. 0.036 μ. Διάμ. χ. 0.052 μ.

Πῶμα: Ύψ. 0.055 μ. Μέγ. διάμ. 0.098 μ.

Ὅλικό ὕψος 0.10 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα κόκκινο βαθύχρωμο, ἀπολεπισμένο κατά τόπους.

Βάση δακτυλιωτή, χαμηλή. Σῶμα κοντό, κυλινδρικό, μέ βαθύ, ἐξωτερικά ἡμισφαιρικό, πυθμένα καί στενό περίγυρο. Πῶμα κοντό, κυλινδρικό, ἐλαφρά κοῖλο στό περίγραμμά του, μέ χαμηλό θόλο κοσμημένο μέ ὁμόκεντρες ἀβαθεῖς αὐλακώσεις. Διπλή ὀριζόντια χαρακτή γραμμή περιτρέχει ἐξωτερικά τόν κύλινδρο τοῦ πώματος.

Πρβλ. Π 79, Π 82 (Μουσείο Βεροίας).

Βλ. ΑΕ 1955, 41 εικ. 19.

Μακεδονικά Θ' (1965), 168 ἀριθ. 68 πίν. 71α (Ἅγιος Ἀθανάσιος Θεσσαλονίκης).

ΒCH 91 (1967), 670 εικ. 3 (Κέρκυρα. Χρόνοι Πύρρου).

Hampe κ.ἀ., Neuerwerbungen, 72 κ.έ. ἀριθ. 108.

Π 1212 (Σ χ έ δ. IV, 14). Πυξίδα μέ τό πῶμα τῆς. Λεῖπουν μικρά μόνο τμήματα ἀπό τό πῶμα (Σ χ έ δ. 30· Π ί ν. 6, 70).

Σῶμα: Ύψ. 0.115 μ. Διάμ. β. 0.06 μ. Διάμ. χ. 0.071 μ. Μέγ. διάμ. 0.15 μ.

Πῶμα: Ύψ. 0.13 μ. Διάμ. χ. 0.13 μ.

Ὅλικό ὕψος 0.18 μ.

Πηλός τεφρός, ἐπίχρυσμα μελανότεφρο ἀπό κακή ὀπτηση, ἀπολεπισμένο κατά τόπους. Ὁ τύπος τῆς πυξίδας στά γενικά χαρακτηριστικά ὁ ἴδιος μέ ἐκεῖνον τῆς προηγούμενης Π 1211, διαφορετικός ὅμως στή διαμόρφωση τῶν ἐπί μέρους στοιχείων.

Σῶμα μέ πυθμένα ἐσωτερικά κοῖλο, ἐξωτερικά ὅμως ὅμοιο περίπου μέ ἀναστραμμένο κῶνο. Βάση ἀβαφής, σχηματισμένη ἀπό δύο ἄνισα μεταξύ τους στό πάχος δαχτυλίδια. Πῶμα ψηλό, κυλινδρικό, μέ τοίχωμα ἐλαφρά κοῖλο στό περίγραμμά του καί διπλή χαρακτή ὀριζόντια γραμμή στήν ἐξωτερική ἐπιφάνεια. Στήν κορυφή τοῦ ἀσπιδόμορφου θόλου ἐπίθετο ἀνάγλυφο ἐπίσημα μέ παράσταση προτομῆς Ἀρτεμῆς σέ τρία τέταρτα δεξιά.

Πρβλ. Π 1218, Π 1219 καί Π 1221.

Βλ. ΒCH 91 (1967), 714 εικ. 3-4 (Βέροια. 2ος π.Χ. αι.).

Π 1213 (Σ χ έ δ. IV, 25). Πυξίδα χωρίς τό πῶμα τῆς, σχεδόν ἀκέραιη (Π ί ν. 6).

Ύψ. 0.08 μ. Διάμ. β. 0.033 μ. Διάμ. χ. 0.046 μ. Μέγ. διάμ. 0.085 μ.

Πηλός τεφρός, ἐπίχρυσμα μελανότεφρο ἀπό κακή ὀπτηση.

Ὅμοια μέ τήν προηγούμενη, λιγότερο ὅμως ἐπιμελημένης κατασκευῆς.

Π 1214 (Σ χ έ δ. IV, 24). Πῶμα πυξίδας. Λεῖπει τό μεγαλύτερο τμήμα ἀπό τό κυλινδρικό τοίχωμα (Π ί ν. 6, 68).

Σῶζ. ὕψ. 0.045 μ. Διάμ. 0.055 μ. Μέγ. διάμ. 0.072 μ.

Πηλός κόκκινος, ἐπίχρυσμα μελανό-καστανό ἀπό κακή ὀπτηση.

Ἡ πάνω ἐπιφάνεια τοῦ πώματος ἐντελῶς ἐπίπεδη, μέ πλατύ περίγυρο καί κυκλική ἀβαθή αὐλάκωση στό κέντρο, γύρω ἀπό τήν ὁποία, στήν περιφέρεια, χαρακτά καί γραπτά ἡμικύκλια μέ σχηματοποιημένα φύλλα κισσοῦ ἀπό ἐπίθετο διάλυμα πηλοῦ στήν κορυφή τους.

Πρβλ. Π 1223 (για τό σχῆμα).

Βλ. PergForsch 2, ἀριθ. D80 πίν. 21, 57 (2ος π.Χ. αί.).

Π 1215 (Σ χ έ δ. IV, 28). Πῶμα πυξίδας ἀκέραιο (Π ί ν. 6).

Ύψ. 0.05 μ. Διάμ. χ. 0.06 μ. Μέγ. διάμ. 0.075 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρυσμα καστανοκόκκινο.

Τοίχωμα κυλινδρικό μέ ἐλαφρά κοῖλο περίγραμμα καί χαμηλό ἀσπιδόμορφο θόλο, στό κέντρο τοῦ ὁποίου μικρή κυκλική κοιλότητα.

Π 1216 (Σ χ έ δ. IV, 34). Πῶμα πυξίδας ἀκέραιο (Π ί ν. 6).

Ύψ. 0.08 μ. Διάμ. χ. 0.084 μ. Μέγ. διάμ. 0.11 μ. Πηλός τεφρός, ἐπίχρυσμα μελανότεφρο ἀπό κακή ὀπτηση.

Πρβλ. Π 1220.

Π 1217 (Σ χ έ δ. IV, 40). Πῶμα πυξίδας ἀκέραιο (Π ί ν. 6).

Ύψ. 0.06 μ. Διάμ. χ. 0.067 μ. Μέγ. διάμ. 0.082 μ.

Πηλός κόκκινος, ἐπίχρυσμα καστανοκόκκινο.

Τοίχωμα κυλινδρικό, σχεδόν κατακόρυφο, μέ περίπου ἐπίπεδη τήν πάνω ἐπιφάνεια, στό κέντρο τῆς ὁποίας μικρή κυκλική κοιλότητα.

Π 1218 (Σ χ έ δ. IV, 43). Πυξίδα μέ τό πῶμα της, ἀκέραιη (Π ί ν. 7).

Σῶμα: Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. β. 0.048 μ. Διάμ. χ. 0.048 μ. Μέγ. διάμ. 0.12 μ.

Πῶμα: Ύψ. 0.089 μ. Διάμ. χ. 0.08 μ. Μέγ. διάμ. 0.09 μ.

Όλικό ὕψος 0.14 μ.

Πηλός τεφρός, ἐπίχρυσμα μελανότεφρο.

Ό τύπος τῆς πυξίδας στά γενικά χαρακτηριστικά ὁ ἴδιος μέ ἐκεῖνον τῶν προηγούμενων Π 1212 - Π 1216· ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τῆς Π 1218 τό μακρόστενο παράστημά της καί ὁ ἀνασηκωμένος περίγυρος τοῦ πώματος.

Π 1219 (Σ χ έ δ. IV, 44). Πυξίδα μέ τό πῶμα της, σχεδόν ἀκέραιη (Π ί ν. 7).

Σῶμα: Ύψ. 0.10 μ. Διάμ. β. 0.052 μ. Διάμ. χ. 0.063 μ. Μέγ. διάμ. 0.12 μ.

Πῶμα: Ύψ. 0.10 μ. Διάμ. χ. 0.093 μ. Μέγ. διάμ. 0.115 μ.

Όλικό ὕψος 0.14 μ.

Πηλός τεφρός, ἐπίχρυσμα μελανότεφρο, ἰσχυρά τριμμένο.

Βάση βαθμιδωτή. Σῶμα μέ κυλινδρικά τοιχώματα καί πυθμένα ἐσωτερικά ἡμισφαιρικό, ἐξωτερικά κωνικό. Πῶμα ἐλαφρά κοῖλο στό περίγραμμα τῶν τοιχωμάτων του καί θόλο σχεδόν ἡμισφαιρικό. Στόν κύλινδρο τοῦ πώματος ὀριζόντια διπλή ἀβαθής αὐλάκωση. Στό κέντρο τοῦ θόλου μικρή κυκλική κοιλότητα.

Πρβλ. Π 1212, Π 1216, Π 1220, Π 1221.

Βλ. Eretria II, 62 ἀριθ. 68 πίν. 21 καί 40 (γιά τό σχῆμα).

BCH 101 (1977), 573 εἰκ. 128 (ἀπό τή Λευκάδα).

Π 1220 (Σ χ έ δ. IV, 46). Πῶμα πυξίδας. Λεῖπει τό μεγαλύτερο τμήμα ἀπό τό τοίχωμα (Π ί ν. 7).

Σῶζ. ὕψ. 0.07 μ. Διάμ. 0.08 μ. Μέγ. διάμ. 0.11 μ.

Πηλός κόκκινος, ἐπίχρυσμα καστανοκόκκινο.

Πρβλ. Π 1216 καί Π 1219.

Π 1221 (Σ χ έ δ. IV, 48 καί 50). Πυξίδα μέ τό πῶμα της. Λεῖπουν τμήματα ἀπό τό σῶμα καί τό πῶμα (Σ χ έ δ. 29· Π ί ν. 7).

Σῶμα: Ύψ. 0.105 μ. Διάμ. β. 0.047 μ. Διάμ. χ. 0.055 μ. Μέγ. διάμ. 0.10 μ.

Πῶμα: Ύψ. 0.09 μ. Διάμ. χ. 0.086 μ. Μέγ. διάμ. 0.105 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα κοκκινωπό, ἀπολεπισμένο.

Πρβλ. Π 1211 (γιά τό σῶμα) καί Π 1219 (γιά τό πῶμα).

Π 1222 (Σ χ έ δ. IV, 45). Πυξίδα σταμνοειδής. Λεῖπει ἡ μιᾷ λαβή (Π ί ν. 7).

Ύψ. 0.155 μ. (μέ τίς λαβές). Διάμ. β. 0.06 μ. Διάμ. χ. 0.082 μ. Ύψ. λαβῶν 0.055 μ.

Πηλός τεφρός, ἐπίχρυσμα μελανότεφρο.

Βάση ψηλή, ἀπό διπλό πλαστικό δαχτυλίδι. Σῶμα χωρίς λαιμό, μέ στρογγυλεμένο ὦμο, ὅπου ὀριζόντιες ἡμικυκλικές λαβές. Δύο

ἀβαθεῖς αὐλακώσεις στῖς ρίζες τῶν λαβῶν.
Βλ. Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 168 πίν. Ια ἀριθ. 9 (Βέροια. Α' μισό 2ου π.Χ. αἰ.).
ΑΔ 17 (1961-62): Μελέται, 250 Πίν. 147 στ (Βεργίνα. Χρόνοι Κασσάνδρου κ.έ.).
Hesperia XLIII (1974), 231 ἀριθ. 24.
Hampe κ.ά., Neuerwerbungen, 70 ἀριθ. 106.

Π 1224 (Σ χ έ δ. IV, 26). Μικροσκοπική πυξίδα χωρίς τό πῶμα της, ἀκέραιη (Π ί ν. 7).
Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.027 μ. Διάμ. χ. 0.027 μ.
Μέγ. διάμ. 0.045 μ.
Πηλός κόκκινος, ἐπίχρυσμα καστανόμαυρο.

Π 1225 (Σ χ έ δ. IV, 9). Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 16· Π ί ν. 8).
Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ. (μέ τίς λαβές 0.115 μ.).

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Σῶμα ἡμισφαιρικό, χωρίς βάση. Ἀπότομη μετάβαση ἀπό τήν κοιλιά στό λαιμό, ὥστε νά σχηματίζεται ὦμος. Λαιμός κοντός μέ χεῖλος πού εὐρύνεται πρὸς τά ἔξω. Λαβή ταινιωτή.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1284.

Πρβλ. Π 1226, Π 1229, Π 1235, Π 1376.
Βλ. Μακεδονικά ΙΒ' (1972), 162 ἀριθ. 1 (Βεργίνα. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).
Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 172 πίν. Ιβ, Γ (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 1226 (Σ χ έ δ. IV, 11). Ἀρυτήρας ἀκέραιος, ἐκτός ἀπό μερικά τμήματα τοῦ χεῖλους (Π ί ν. 8).

Ύψ. 0.135 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ. (μέ τή λαβή 0.12 μ.).

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Ὅμοιος μέ τόν Π 1225, μέ μόνη διαφορά ὅτι τό ἡμισφαιρικό σῶμα ἐδῶ εἶναι περισσότερο εὐρύ στό κάτω μέρος του.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1280.

Π 1227 (Σ χ έ δ. IV, 32). Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 8).

Ύψ. 0.105 μ. Διάμ. χ. 0.085 μ.

Πηλός καστανόφαιος, ἀκάθαρος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Σῶμα χωρίς βάση, μέ περίγραμμα συνεχές

ὡς τά χεῖλη. Ὦμος καί λαιμός ἐνιαῖοι μέ ἀπλό πλαστικό δαχτυλίδι γιά χεῖλος. Λαβή ταινιωτή.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1279.

Πρβλ. Π 1231, Π 1234, Π 1372, Π 1444 καί Π 1771.
Βλ. (γιά τό σῶμα) ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 352 Πίν. 413 δ (Βέροια. 2ος π.Χ. αἰ.).

Π 1228 (Σ χ έ δ. IV, 33). Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 8).

Ύψ. 0.15 μ. Διάμ. χ. 0.092 μ. (μέ τή λαβή 0.115 μ.).

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Σῶμα χωρίς βάση, σχεδόν σφαιρικό. Ἀπότομη μετάβαση ἀπό τήν κοιλιά στό λαιμό, ὥστε νά σχηματίζεται ὦμος. Λαιμός σχετικὰ ψηλός, μέ περίγραμμα ἐλαφρά κοῖλο καί χεῖλος χωρίς ἰδιαίτερη διαμόρφωση.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1278.

Πρβλ. Π 1375.

Π 1229 (Σ χ έ δ. IV, 38). Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 8).

Ύψ. 0.095 μ. Διάμ. χ. 0.08 μ. (μέ τή λαβή 0.095 μ.).

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Πρβλ. Π 1225, Π 1226 καί Π 1235.

Π 1230 (Σ χ έ δ. IV, 41). Ἀρυτήρας. Λεῖπει τμήμα ἀπό τό χεῖλος (Π ί ν. 8).

Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. χ. 0.075 μ. (μέ τή λαβή 0.095 μ.).

Πηλός κόκκινος, ἀκάθαρος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Σῶμα χωρίς βάση, σχεδόν σφαιρικό. Λαιμός μέ ἐλαφρά κοῖλο περίγραμμα, χωρισμένος ἀπό τήν κοιλιά μέ χαρακτή γραμμή καί μέ χεῖλος πού εὐρύνεται πρὸς τά ἔξω. Λαβή ταινιωτή.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1281.

Π 1231 (Σ χ έ δ. IV, 53). Ἀρυτήρας ἀκέραιος.

Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. χ. 0.095 μ. (μέ τίς λαβές 0.12 μ.) (Π ί ν. 9).

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Ὅμοιος μέ τόν Π 1227, διαφορετική ὅμως ἡ διαμόρφωση τοῦ χεῖλους πού ἐδῶ σχηματίζεται ἀπό ἓνα πλατύ πλαστικό δαχτυλίδι (πρβλ. περίπτωση Π 1234).

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1285.

Βλ. ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 352 Πίν. 413 δ (Βέροια. 2ος π.Χ. αἰ.).

Π 1232 (Σ χ έ δ. IV, 54). Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 9).

Ύψ. 0.085 μ. Διάμ. χ. μέ τή λαβή 0.105 μ.

Πηλός κοκκινωπός-τεφρός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Σῶμα σχεδόν σφαιρικό, χωρίς βάση καί διάκριση λαιμοῦ. Χεῖλος ἀπό δύο στενά ἐπάλληλα πλαστικά δαχτυλίδια (πρβλ. Π 1233, Π 1234). Λαβή ταινιωτή.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1290.

Π 1234 (Σ χ έ δ. IV, 3). Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 9).

Ύψ. 0.13 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Ὅμοιος μέ τοὺς Π 1231 (γιά τό χεῖλος) καί Π 1236 (γιά τό σῶμα).

Π 1235 (Σ χ έ δ. IV, 16). Ἀρυτήρας. Λεῖπουν τμήματα ἀπό τό χεῖλος καί τό σῶμα (Π ί ν. 9).

Ύψ. 0.105 μ. Διάμ. χ. 0.081 μ. (μέ τή λαβή 0.10 μ.).

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, σχετικά καθαρός, χωρίς ἐπίχρισμα.

Ὅμοιος μέ τοὺς Π 1225 καί Π 1226.

Μέσα στόν ἀρυτήρα τμήμα λύχνου.

Π 1236 (Σ χ έ δ. IV, 27). Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 16· Π ί ν. 9).

Ύψ. 0.125 μ. Διάμ. χ. 0.092 μ. (μέ τή λαβή 0.115 μ.).

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Ὅμοιος μέ τόν Π 1234 (γιά τό σῶμα), διαφορετική ὅμως ἡ διαμόρφωση τοῦ χεῖλους πού ἀποτελεῖται ἀπό τριπλό πλαστικό δαχτυλίδι.

Πρβλ. ἐπίσης Π 1444.

Π 1237 (Σ χ έ δ. IV, 29). Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 9).

Ύψ. 0.10 μ. Διάμ. χ. 0.082 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Ὅμοιος μέ τοὺς Π 1225 καί Π 1235, διαφορετική ὅμως ἡ θέση τῆς λαβῆς πού, ἀντίθετα ἀπό τά περισσότερα παραδείγματα, ἐδῶ καμπυλώνεται ψηλότερα ἀπό τό χεῖλος.

Πρβλ. ἐπίσης Π 1374, Π 1445.

Π 1238 (Σ χ έ δ. IV, 18). Ἀρυτήρας. Λεῖπει ὁ πυθμένας.

Σωζ. ὕψ. 0.13 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Π 1239 (Σ χ έ δ. IV, 20). Ἀρυτήρας. Λεῖπουν πολλά τμήματα ἀπό τό σῶμα.

Σωζ. ὕψ. 0.10 μ. Διάμ. χ. 0.06 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος.

Σῶμα χωρίς βάση, σχεδόν ἡμισφαιρικό. Κάτω ἀπό τό χεῖλος δύο χαρακτές ὀριζόντιες παράλληλες γραμμές.

Π 1240 (ἀπό περισυλλογή). Ἀρυτήρας. Λεῖπουν τμήματα ἀπό τό χεῖλος καί τό σῶμα (Π ί ν. 9).

Ύψ. 0.085 μ. Διάμ. χ. 0.083 μ. (μέ τή λαβή 0.10 μ.).

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Σῶμα χωρίς βάση, μέ συνεχές περίγραμμα ὡς τό χεῖλος.

Π 1241 (ἀπό περισυλλογή). Ἀρυτήρας ἀκέραιος.

Ύψ. 0.10 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Σῶμα χωρίς βάση, σφαιρικό. Κάτω ἀπό τό χεῖλος δύο παράλληλες ὀριζόντιες χαρακτές γραμμές. Χεῖλος ἀπό πλαστικό δαχτυλίδι.

Πρβλ. Π 1231 (γιά τό χεῖλος).

Π 1278 (Σ χ έ δ. IV, 33). Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος, ἀχρησιμοποίητος (Π ί ν. 8).

Ύψ. 0.03 μ. Μῆκ. 0.095 μ. Πλ. 0.06 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κοκκινωπό, άνιςα άπλωμένο στήν επιφάνεια. Σώμα μέ διαμορφωμένη δισκόμορφη βάση και μέ καμπύλο περίγραμμα. Στήν πάνω επιφάνεια και γύρω από τήν «όπή πληρώσεως» πλατύ αὐλάκι. Στόν ὦμο μικρό σιγμοειδές ὠτίο. Μυκτήρας πλατύς μέ μικρή κλίση πρὸς τά κάτω.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1228.

Πρβλ. Π 1388, Π 1284 καί Π 1280 (χωρίς ὠτίο και βάση).

Βλ. ΑΕ 1955, 27 ἀριθ. 4 (α' τέταρτο 2ου π.Χ. αἰ.). Corinth IV₂, 53 πίν. IV, 188, τύπος XII (τέλος 3ου-ἀρχές 2ου π.Χ. αἰ.).

Opusc. Ath. I (1953), 118 πίν. I, 15, τύπος 4 (3ος-2ος π.Χ. αἰ.).

Swed. Cypr. Exp. IV₃, 185, τύπος 4.

Π 1279 (Σ χ έ δ. IV, 32). Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος, ἐρυθροβαφής, ἀχρησιμοποίητος (;) (Σ χ έ δ. 24· Π ί ν. 8).

Ύψ. 0.03 μ. Μῆκ. 0.09 μ. Πλ. 0.065 μ.

Πηλός ὠχρός, επίχρυσμα καστανοκόκκινο. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σώμα σχηματισμένο ἀπό δύο μέρη, μέ γωνιώδες περίγραμμα, ὑποτυπώδη δακτυλίσχημη βάση και δύο ἀνωτά σιγμοειδή πλαστικά ὠτία στήν ἔνωση τῶν δύο τμημάτων. Στό πάνω μέρος, τήν «όπή πληρώσεως» περιβάλλει πλαστικό δακτυλίδι, γύρω ἀπό τό ὅποιο κυκλικά ἔκτυπο ἀκτινωτό κόσμημα. Μυκτήρας μακρύς, πλατύς στό τελείωμα, μέ μεγάλη ὀπή.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1227.

Πρβλ. Π 1290 καί Π 1390.

Βλ. ΑΕ 1955, 29 ἀριθ. 10 (μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. κ.έ.). Corinth IV₂, 61 κ.έ. πίν. VI, 301, τύπος XVIII (λίγο πρίν ἀπό τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. κ.έ.).

Opusc. Ath. I (1953), 118-19 πίν. I, 17, τύπος 5a.

Kerameikos XI, 64 κ.έ.

Π 1280 (Σ χ έ δ. IV, 11). Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος, ἀχρησιμοποίητος (Π ί ν. 8).

Ύψ. 0.033 μ. Μῆκ. 0.085 μ. Πλ. 0.055 μ.

Πηλός τεφρός, επίχρυσμα τεφρό, ἱσχυρά τριμμένο.

Σώμα χωρίς ἰδιαίτερη βάση, πλατύ κάτω, μέ καμπύλο περίγραμμα. Γύρω ἀπό τήν «όπή πληρώσεως» ἀβαθές κυκλικό αὐλάκι. Μυ-

κτήρας μακρύς και πλατύς στό τελείωμα. Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1226.

Πρβλ. Π 1278 (περίπου) καί Π 1388.

Βλ. ΑΕ 1955, 29 ἀριθ. 7 (α' τέταρτο τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.). Corinth IV₂, 53, τύπος XII (τέλος 3ου-ἀρχές 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 1281 (Σ χ έ δ. IV, 41). Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος (μᾶλλον χρησιμοποιημένος) (Π ί ν. 8).

Ύψ. 0.03 μ. Μῆκ. 0.082 μ. Πλ. 0.055 μ.

Πηλός ὠχρός, επίχρυσμα ἱσχυρά τριμμένο, τεφρό. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σώμα σχηματισμένο ἀπό δύο μέρη, χωρίς ἰδιαίτερη βάση, μέ ἄμορφο πλαστικό ὠτίο στήν ἔνωση τῶν δύο μερῶν. Στήν πάνω επιφάνεια, γύρω ἀπό τήν «όπή πληρώσεως» ἔκτυπο γλωσσωτό κόσμημα. Μυκτήρας κοντός και πλατύς στό τελείωμα.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1230.

Πρβλ. ΑΕ 1955, 29 ἀριθ. 10 (ἀπό τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. κ.έ.).

Γενικά γιά τόν τύπο: Π 1279.

Π 1282 (Σ χ έ δ. IV, 47). Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος, ἐρυθροβαφής, ἀχρησιμοποίητος (Π ί ν. 9).

Ύψ. 0.029 μ. Μῆκ. 0.08 μ. Πλ. 0.06 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κοκκινωπό. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σώμα ἀπό δύο μέρη, μέ ὑποτυπώδη δισκόμορφη βάση και ἄμορφο πλαστικό ὠτίο στήν ἔνωση τῶν δύο μερῶν. Ἡ πάνω επιφάνεια ἀκόσμητη· γύρω ἀπό τήν «όπή πληρώσεως» πλαστικό δακτυλίδι, ὅπως συμβαίνει στούς τροχήλατους λύχνους τοῦ τύπου αὐτοῦ. Μυκτήρας πλατύς στό τελείωμα, μέ μεγάλη ὀπή.

Πρβλ. Π 1285.

Βλ. ΑΕ 1955, 27 ἀριθ. 4 (α' τέταρτο τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.). Corinth IV₂, 53 κ.έ. πίν. IV, τύπος XII (τέλος 3ου-ἀρχές 2ου π.Χ. αἰ.).

Opusc. Ath. I (1953), 118 πίν. I, 14, τύπος 3 (πρίν τό 150 μέχρι τό 100 π.Χ.).

Π 1283 (Σ χ έ δ. IV, 52). Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος, μελαμβαφής (Σ χ έ δ. 24· Π ί ν. 9).

Ύψ. 0.029 μ. Μῆκ. 0.089 μ. Πλ. 0.06 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα μαῦ-

ρο, άνισα άπλωμένο στην επιφάνεια. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σώμα από δύο μέρη, μέ γωνιώδες περίγραμμα και ύποτυπώδη δακτυλιόσχημη βάση και δύο πλαστικά άντωπά σιγμοειδή ώτια στην ένωση των δύο μερών. Στην πάνω επιφάνεια και γύρω από την «οπή πληρώσεως» έκτυπο κοιλόκυρτο γλωσσωτό κόσμημα, πού στή γένεση τοῦ μυκτήρα διακόπτει ανάγλυφη μάσκα γενειοφόρου γέρου κατενώπιο. Μυκτήρας μακρύς και στό τελείωμα καμπύλος, μέ μεγάλη όπή.

Πρβλ. Π 1288, Π 1390 και Π 1395 (για τό κόσμημα της πάνω επιφάνειας).

Βλ. ΑΕ 1955, 29 άριθ. 10 (άπό τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αϊ. κ.έ.).

Corinth IV₂, 61 κ.έ. πίν. VI, τύπος XVIII (λίγο πριν άπό τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αϊ.).

Π 1284 (Σ χ έ δ. IV, 9). Λύχνος μονόμυξος, άκέραιος, έρυθροβαφής, άχρησιμοποίητος (Π ί ν. 8).

Ύψ. 0.09 μ. Μήκ. 0.078 μ. Πλ. 0.06 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανοκόκκινο.

Σώμα σφαιρικό, μέ δισκόμορφη βάση και μικρό πλαστικό ώτιό στό ένωμα τοῦ ὤμου και της κοιλιᾶς. Στην πάνω επιφάνεια, γύρω από την «οπή πληρώσεως» κυκλική αὐλάκωση. Ό μυκτήρας σχετικά κοντός, μέ μεγάλη όπή.

Στό έσωτερικό τοῦ άρυτήρα Π 1225.

Πρβλ. Π 1388, Π 1451 και Π 1551.

Βλ. ΑΕ 1955, 27 άριθ. 4 (α' τέταρτο τοῦ 2ου π.Χ. αϊ.). Corinth IV₂, 53 κ.έ. πίν. IV, τύπος XII (τέλος 3ου-άρχές 2ου π.Χ. αϊ.).

Π 1285 (Σ χ έ δ. IV, 53). Λύχνος μονόμυξος, άκέραιος, άχρησιμοποίητος.

Ύψ. 0.025 μ. Μήκ. 0.075 μ. Πλ. 0.052 μ.

Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα κοκκινωπό. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σώμα από δύο μέρη, χωρίς βάση, μέ άμορφο πλαστικό ώτιό στην ένωση των δύο μερών. Στην πάνω ύπερυψωμένη επιφάνεια, γύρω από την «οπή πληρώσεως» άβαθές αὐλάκι. Μυκτήρας πλατύς, καμπύλος στό τελείωμα. Στό έσωτερικό τοῦ άρυτήρα Π 1231.

Πρβλ. Π 1282, Π 1452 και Π 1457.

Βλ. ΑΕ 1955, 27 άριθ. 4 (α' τέταρτο τοῦ 2ου π.Χ. αϊ.). Corinth IV₂, τύπος XII μέ χαρακτηριστικά κατασκευής τοῦ τύπου XVIII.

Π 1286 (Σ χ έ δ. IV, 56). Λύχνος μονόμυξος, άκέραιος, έρυθροβαφής (Π ί ν. 8).

Ύψ. 0.025 μ. Μήκ. 0.09 μ. Πλ. 0.055 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κόκκινο, άπολεπισμένο.

Σώμα ήμισφαιρικό, πλατύ πάνω, μέ βάση δισκόμορφη και πλαστικό σιγμοειδές ώτιό. Στην πάνω επίπεδη επιφάνεια, γύρω από την «οπή πληρώσεως» κυκλική αὐλάκωση. Μυκτήρας μακρόστενος, μέ στρογγυλή πεπλατυσμένη άπόληξη.

Βλ. ΑΕ 1955, 27 άριθ. 2 και 31 (τέλος 3ου π.Χ. αϊ.). Corinth IV₂, 47 κ.έ., τύπος IX (άρχές 2ου π.Χ. αϊ.).

Π 1288 (Σ χ έ δ. IV, 65). Λύχνος μονόμυξος. Ύψ. 0.03 μ. Μήκ. 0.08 μ. Πλ. 0.069 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κοκκινωπό, άπολεπισμένο. Κατασκευή μέ μήτρα. Σώμα από δύο μέρη, μέ άμελή δισκόμορφη βάση και πλαστικό σιγμοειδές ώτιό στην ένωση των δύο μερών. Στην πάνω κωνική επιφάνεια έκτυπο γλωσσωτό κόσμημα πού διακόπτεται στή ρίζα τοῦ μυκτήρα από μικρή ανάγλυφη κατενώπιο μάσκα γενειοφόρου γέρου.

Πρβλ. Π 1283, όπου και βιβλιογραφία.

Π 1289 (Σ χ έ δ. IV, 70). Λύχνος μονόμυξος. Λείπει τμήμα τοῦ πυθμένα και ή κάθετη στόν ὦμο λαβή.

Ύψ. 0.03 μ. Μήκ. 0.095 μ. Πλ. 0.065 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανόφαιο. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σώμα από δύο μέρη, μέ δύο πλαστικά άντωπά σιγμοειδή ώτια στην ένωση των μερών. Στην πάνω επιφάνεια, γύρω από την «οπή πληρώσεως» έκτυπο άκτινωτό κόσμημα. Μυκτήρας μακρύς, πλατύς, καμπύλος στό τελείωμα.

Πρβλ. Π 1279 (χωρίς όμως κάθετη λαβή).

Π 1290 (Σ χ έ δ. IV, 54). Λύχνος μονόμυξος, άκέραιος. Ύχνη αιθάλης στή μύξα (Π ί ν. 9).

Ύψ. 0.032 μ. Μήκ. 0.08 μ. Πλ. 0.055 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κοκκινωπό. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σῶμα από δύο μέρη. Στήν πάνω κωνική επιφάνεια, γύρω από τήν «ὀπή πληρώσεως», πλαστικό δαχτυλίδι καί κυκλικά ἔκτυπο ἀκτινωτό κόσμημα. Μυκτήρας σχετικά μακρύς, πλατύτερος στό τελείωμα.

Στό ἔσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1232.

Βλ. ΑΕ 1955, 29 ἀριθ. 10 (ἀπό τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. κ.έ.).

Corinth IV₂, 61 κ.έ. πίν. VI, 301, τύπος XVIII (λίγο πρίν ἀπό τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. κ.έ.).

Opusc. Ath. I (1953), 118-19, πίν. I, 17, τύπος 5a.

Π 1242 (Σ χ έ δ. IV, 1). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει τμήμα ἀπό τό χεῖλος (Π ί ν. 10).

Ύψ. 0.24 μ. Διάμ. β. 0.032 μ. Διάμ. χ. 0.027 μ.
Πηλός ὠχρός, επίχρυσμα καστανόχρωμο στό λαιμό.

Πόδι ψηλό μέ κωνική δισκόμορφη βάση. Σῶμα ἀτρακτόσχημο μέ ψηλό λαιμό, ὅπου χεῖλος ἀπό λοξότμητο πλαστικό δαχτυλίδι.

Πρβλ. Π 1462 (γιά τό περίγραμμα τοῦ σώματος).

Βλ. Labraunda II₁, 67 ἀριθ. 171 πίν. 12.

Π 1243 (Σ χ έ δ. IV, 5). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 10).

Ύψ. 0.32 μ. Διάμ. β. 0.046 μ. Διάμ. χ. 0.045 μ.
Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα καστανοκόκκινο-μελανό (κακή ὀπτηση).

Ὅπως τό προηγούμενο Π 1242 μέ σῶμα κάπως εὐρύτερο, βάση δακτυλιωτή καί χεῖλος ὀριζόμενο ἀπό εὐρύ, δξύ στήν ἀκμή του καί καμπύλο στό πάνω μέρος, δαχτυλίδι.

Βλ. Tarsus I, 230 ἀριθ. 234 πίν. 135 (ὄψιμο ἑλληνιστικό).

Labraunda II₁, 67 ἀριθ. 167 πίν. 12.

Π 1244 (Σ χ έ δ. IV, 7). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 17· Π ί ν. 10).

Ύψ. 0.25 μ. Διάμ. β. 0.027 μ. Διάμ. χ. 0.035 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανοκόκκινο-μελανό.

Ὅπως τά προηγούμενα Π 1242 καί Π 1243 μέ κάπως ραδινότερο πόδι καί λαιμό, ὅπου χεῖλος ἀπό στενό, καμπύλο στό περίγραμμα, πλαστικό δαχτυλίδι.

Π 1245 (Σ χ έ δ. IV, 8). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει τό χεῖλος (Π ί ν. 10).

Ύψ. 0.205 μ. Διάμ. β. 0.027 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα φαιό (στό πόδι).

Πόδι ψηλό μέ βάση δισκόμορφη. Σῶμα ἀτρακτόσχημο.

Πρβλ. Π 1462, Π 88 (Βέροια. Λαξευτός τάφος οἰκοπέδου Βούλγαρη).

Βλ. Apollonia, 251 ἀριθ. 719 (τύπος VI, 3ος-2ος π.Χ. αἰ.) πίν. 127.

Π 1246 (Σ χ έ δ. IV, 10). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 10).

Ύψ. 0.20 μ. Διάμ. β. 0.02 μ. Διάμ. χ. 0.022 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα. Πόδι ψηλό μέ βάση, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Σῶμα ἀτρακτόσχημο, μέ λαιμό καί χεῖλος ὅπως τοῦ Π 1243.

Βλ. ΑΕ 1955, 34 ἀριθ. 12 εἰκ. 16, 1 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 1247 (Σ χ έ δ. IV, 36). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (μικρογραφία μυροδοχείου) (Π ί ν. 10).

Ύψ. 0.07 μ. Διάμ. β. 0.014 μ. Διάμ. χ. 0.015 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα. Κατασκευή ἀμελής.

Πόδι κοντό μέ δισκόμορφη βάση, σῶμα ἀτρακτόσχημο μέ λαιμό, ὅπου πλατύ κατακόρυφο πλαστικό χεῖλος.

Πρβλ. Π 1473, Π 1406.

Π 1248 (Σ χ έ δ. IV, 39). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει τό χεῖλος (Π ί ν. 10).

Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. β. 0.024 μ.

Πηλός καστανός τεφρός, επίχρυσμα ὁμοιόχρωμο.

Σῶμα ἀτρακτόσχημο. Πόδι μέ δισκόμορφη, ἐλαφρά κοίλη στήν κάτω ἐπιφάνεια, βάση.

Πρβλ. Π 1470, Π 1471, Π 1468.

Π 1249 (Σ χ έ δ. IV, 42). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 10).

Ύψ. 0.22 μ. Διάμ. β. 0.024 μ. Διάμ. χ. 0.027 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα. Πόδι μέ δισκόμορφη βάση. Σῶμα ἀτρακτόσχημο, μέ λαιμό ψηλό σέ σχῆμα ἀναστραμμένου κώνου καί χεῖλος στενό.

Πρβλ. Π 1246 (για τό χεῖλος).
Βλ. Labraunda II, 66 ἀριθ. 179 πίν. 12.
ΑΕ 1955, 34 ἀριθ. 12 εἰκ. 16, 1 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).
Kerameikos IX, 187 ἀριθ. Ε105 πίν. 97 (2ος π.Χ. αἰ.).

Π 1250 (Σ χ έ δ. IV, 17). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει τό χεῖλος (Π ί ν. 10).

Ύψ. 0.165 μ. Διάμ. β. 0.031 μ.

Πηλός τεφρός, ἐπίχρισμα τεφρό ἀπό δυνατή ὀπτηση.

Σῶμα σχετικά εὐρύ μέ πόδι κοντό καί ἀδιαμόρφωτη πλατιά βάση.

Π 1251 (Σ χ έ δ. IV, 59). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 10).

Ύψ. 0.255 μ. Διάμ. β. 0.028 μ. Διάμ. χ. 0.028 μ.

Πηλός ὠχρός-πορτοκαλόχρωμος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Πόδι ψηλό μέ βάση ἀδιαμόρφωτη. Σῶμα ἰδιαίτερα ἀτρακτόσχημο μέ ψηλό λαιμό, ὅπου χεῖλος ἀπό πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι.

Πρβλ. Π 1249, Π 1243.

Βλ. Labraunda II, 66 ἀριθ. 191 πίν. 12.

Π 1252 (Σ χ έ δ. IV, 60). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 10).

Ύψ. 0.235 μ. Διάμ. β. 0.028 μ. Διάμ. χ. 0.025 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα ὁμοίochρωμο.

Πόδι κοντό μέ βάση δισκόμορφη. Σῶμα ἀτρακτόσχημο μέ ψηλό λαιμό, ὅπου χεῖλος ἀπό πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι.

Πρβλ. Π 1243 (για τό χεῖλος) καί Π 1263.

Π 1264 (Σ χ έ δ. IV, 6). Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Π ί ν. 11).

Ύψ. 0.044 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.097 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα κοκκινωπό, ἔντονα ἀπολεπισμένο.

Βάση δακτυλιόσχημη μέ μικρή μαστοειδή ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα βαθύ, ἡμισφαιρικό, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τά μέσα.

Πρβλ. Π 1265, Π 1270 (για τό σχῆμα).

Βλ. Hesperia III (1934), 370 ἀριθ. D7 εἰκ. 55 (Ἀθήνα. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Μακεδονικά IB' (1972), 160 ἀριθ. 3 σχέδ. 14 πίν. IIγ (Βεργίνα. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 1265 (Σ χ έ δ. IV, 31). Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 11).

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. β. 0.046 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα καστανομέλανο, ἐνιαῖο στήν ἐσωτερική ἐπιφάνεια καί ἐπιπόλαιο στό χεῖλος ἐξωτερικά, ὅπου καί ὀριζόντιες χαρακτές γραμμές ἀπό τό πλάσιμο τοῦ ἀγγείου.

Βάση κωνική μέ μικρή μαστοειδή ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειας. Σῶμα ἡμισφαιρικό, πλατύ, μέ χεῖλος λεπτό πού στρέφεται πρὸς τά μέσα.

Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα N 18.6.

Πρβλ. Π 1270.

Βλ. Hesperia III (1934), 371 ἀριθ. D8 εἰκ. 55 (Ἀθήνα. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Samaria-Sebaste III, 253 ἀριθ. 5-6 εἰκ. 37.8-9 (3ος 2ος π.Χ. αἰ.).

Π 1266 (Σ χ έ δ. IV, 51). Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Π ί ν. 11).

Ύψ. 0.05 μ. Διάμ. β. 0.042 μ. Διάμ. χ. 0.078 μ.

Πηλός τεφρός κόκκινος, ἐπίχρισμα τεφρό, ἀπολεπισμένο.

Βάση δακτυλιόσχημη. Σῶμα μέ κατακόρυφο κοντό τοίχωμα καί κωνικό πυθμένα. Κάτω ἀπό τό ἀδιαμόρφωτο χεῖλος ὀριζόντια χαρακτή γραμμή.

Π 1267 (Σ χ έ δ. IV, 21). Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 11).

Ύψ. 0.05 μ. Διάμ. β. 0.048 μ. Διάμ. χ. 0.097 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα κόκκινο, ἀπολεπισμένο, σ' ὁλόκληρη τήν ἐσωτερική ἐπιφάνεια καί ἐξωτερικά στό χεῖλος.

Βάση κωνική. Σῶμα μέ κατακόρυφο τοίχωμα καί χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τά ἔξω καί κάτω.

Πρβλ. περίπου Hesperia III (1934), 371 ἀριθ. D10 εἰκ. 56 (Ἀθήνα. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 1268 (Σ χ έ δ. IV, 22). Ἄωτο σκυφίδιο. Λεῖπει μεγάλο τμήμα ἀπό τό τοίχωμα (Π ί ν. 11).

Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.035 μ. Διάμ. χ. 0.085 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος-ὠχρός, ἐπίχρισμα καστανοκόκκινο στήν ἐσωτερική ἐπιφάνεια καί στό χεῖλος ἐξωτερικά.

Βάση δακτυλιόσχημη. Σῶμα ρηχό μέ χεῖ-

λος πού στρέφεται προς τὰ ἔξω καί κάτω.

Βλ. Μακεδονικά IB' (1972), 161 ἀριθ. 5 σχέδ. 15 (Βεργίνα. Μέσα 2ου π.Χ. αἱ.).

Hesperia III (1934), 347 ἀριθ. C3 εἰκ. 28 (Ἀθήνα. Ἀρχές 2ου π.Χ. αἱ.).

Π 1269 (Σ χ έ δ. IV, 63). Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 11).

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. β. 0.038 μ. Διάμ. χ. 0.085 μ. Πηλός τεφρός, ἐπίχρισμα τεφρό (ἀπό δυνατή ὀπτηση), ἀπολεπισμένο.

Βάση δακτυλιόσχημη. Σῶμα βαθύ, ἡμισφαιρικό, μέ χεῖλος πού στρέφεται προς τὰ μέσα. Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα N 18.3.

Πρβλ. Π 1264, ὅπου ὁμως ἡ βάση εὐρύτερη.

Π 1270 (Σ χ έ δ. IV, 68). Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Π ί ν. 11).

Ύψ. 0.04 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα κοκκινωπό, ἀπολεπισμένο.

Βάση δακτυλιόσχημη, σῶμα ἡμισφαιρικό μέ χεῖλος πού στρέφεται προς τὰ μέσα.

Πρβλ. Π 1265.

Βλ. σχετικά παρόμοιο Μακεδονικά IB' (1972), 160 ἀριθ. 3 σχέδ. 14 πίν. IIγ (Βεργίνα. Μέσα 2ου π.Χ. αἱ.).

Π 1271 (Σ χ έ δ. IV, 69). Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Π ί ν. 11).

Ύψ. 0.05 μ. Διάμ. β. 0.033 μ. Διάμ. χ. 0.092 μ. Πηλός τεφρός ἀπό δυνατή ὀπτηση.

Βάση δακτυλιωτή, χωρισμένη ἀπό τό σῶμα μέ πλατιά ἐγκοπή. Σῶμα βαθύ, ἡμισφαιρικό, μέ χεῖλος πού στρέφεται προς τὰ μέσα.

Βλ. Samaria-Sebaste III, 249 εἰκ. 49.9.

Π 1273 (Σ χ έ δ. IV, 65). Ἄωτο σκυφίδιο. Λεῖπει μεγάλο τμήμα τοῦ τοιχώματος (Π ί ν. 11).

Ύψ. 0.044 μ. Διάμ. β. 0.039 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα καστανοκόκκινο.

Βάση δακτυλιωτή μέ μικρή μαστοειδή ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα περίπου ἡμισφαιρικό, μέ χεῖλος πού στρέφεται προς τὰ μέσα.

Π 1274 (Σ χ έ δ. IV, 67). Ἄωτο σκυφίδιο. Λεῖπουν τμήματα ἀπό τό χεῖλος.

Ύψ. 0.05 μ. Διάμ. β. 0.039 μ. Διάμ. χ. 0.079 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα κοκκινωπό, ἀπολεπισμένο.

Βάση ψηλή, κωνική. Σῶμα καλυκωτό μέ χεῖλος πού στρέφεται προς τὰ ἔξω καί κάτω καί τονίζεται μέ βαθιά ὀριζόντια ἐγκοπή.

Π 1275 (Σ χ έ δ. IV, 23). Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 11).

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. β. 0.043 μ. Διάμ. χ. 0.105 μ.

Πηλός ὠχρός. Ἐπίχρισμα μελανό στό ἐσωτερικό καί τό χεῖλος ἀπό δυνατή ὀπτηση. Βάση δακτυλιωτή. Σῶμα σχετικά βαθύ, μέ χεῖλος πού στρέφεται προς τὰ μέσα.

Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα N 18.1.

Π 1276 (Σ χ έ δ. IV, 62). Ἄωτο σκυφίδιο. Λεῖπουν πολλά τμήματα (Π ί ν. 11).

Ύψ. 0.05 μ. Διάμ. β. 0.039 μ.

Πηλός κοκκινωπός, χωρίς ἐπίχρισμα (·).

Βάση δακτυλιωτή, κωνική, μέ μαστοειδή ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα βαθύ μέ χεῖλος πού στρέφεται προς τὰ μέσα.

Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα N 18.4.

Δ ι ᾱ φ ο ρ α

M 915 (Σ χ έ δ. IV, 19). Στλεγγίδα σιδερένια. Λεῖπει τό κάτω μέρος τῆς λεπίδας.

Μῆκ. 0.18 μ.

Πρβλ. M 974.

M 916 (Σ χ έ δ. IV, 35). Στλεγγίδα σιδερένια. Λεῖπει τμήμα ἀπό τή λαβή (Π ί ν. 12).

Σωζ. μῆκ. 0.23 μ.

Πρβλ. M 949.

M 917 (Σ χ έ δ. IV, 58). Κρίκος χρυσός.

Διάμ. 0.025 μ.

M 918 (Σ χ έ δ. IV, 58). Πόρπη χάλκινη.

Μῆκ. 0.044 μ.

Σώζεται τό πάνω πεπλατυσμένο, σέ ἐλλειψοειδές σχῆμα, στέλεχος πού στό ἓνα του ἄκρο διαμορφώνει λοβό-ὑποδοχή γιά τή χαμένη σήμερα βελόνη.

M 919 (Σ χ έ δ. IV, 58). Πόρπη σιδερένια μέ ἵχνη ὑφάσματος πάνω της (Π ί ν. 12).

Μήκ. 0.075 μ. Διάμ. δισκαρίου 0.027-0.029 μ.
'Αποτελείται από δύο διπλά στελέχη που
συνδέονται στο ένα τους άκρο. Στο κέντρο
του κυρτού επάνω στελέχους αναστραμμένο
σκυφωτό δισκάριο.

Μ 920 (Σ χ έ δ. IV, 71). Φιάλη χάλκινη, α-
κέραιη, με έλαφρές κακώσεις στο τοίχωμα
(Π ί ν. 12).

Ύψ. 0.06 μ. Διάμ. χ. 0.19 μ.

'Ακόσμητη εξωτερικά. Δύο όμόκεντροι χα-
ρακτοί κύκλοι στον πυθμένα. Χεῖλος κυρτός,
μέ μικρή κλίση προς τα μέσα.

Πρβλ. περίπου Μ 926.

Βλ. ΠΑΕ 1955, 157 πίν. 51 γ (μακεδονικός τάφος
Καρύτσας Πιερίας). Όμοιες χάλκινες φιάλες της
ίδιας εποχής από λαξευτό τάφο του οικοπέδου 'Ε-
λευθεριάδη και από τους δίδυμους «μακεδονικούς»
του οικοπέδου Καραντουμάνη στη Βέροια, φυλάσ-
σονται στο τοπικό Μουσείο. Παραδείγματα από τη
Δυτ. Μακεδονία και τη Θεσσαλία βλ. ΑΕ 1948-49,
98 εικ. 14α (Κοζάνη) και ΑΜ 37 (1912), 108 εικ. 11.
'Εναν αιώνα μεταγενέστερη πρέπει να είναι μία φιά-
λη στη Βοστώνη (Comstock-Vermeule, GERB, 358
άρθ. 504).

Μ 920α (Σ χ έ δ. IV, 71). Βελόνη χάλκινη μέ
μικρή όπή στο ένα της άκρο.

Μήκ. 0.07 μ.

Μ 921 (Σ χ έ δ. IV, 72). Τμήμα σιδερένιου
σαυρωτήρα.

Σωζ. μήκ. 0.13 μ.

Θήκη Α

Π ή λ ι ν α

Π 1253 (Σ χ έ δ. IV, Α6). Μυροδοχείο ακέ-
ραιο (Π ί ν. 13).

Ύψ. 0.175 μ. Διάμ. β. 0.02 μ. Διάμ. χ. 0.025 μ.

Πηλός τεφρός, χωρίς επίχρισμα.

Βάση δισκόμορφη. Σώμα άτρακτόσχημο
μέ ψηλό πόδι και λαιμό, όπου τό χεῖλος σχη-
ματίζεται από λοξότμητο, κυρτό στο περί-
γραμμα, πλαστικό δαχτυλίδι.

Πρβλ. Π 1243 (για τό χεῖλος), Π 1254, Π 1255,
Π 1258.

Π 1254 (Σ χ έ δ. IV, Α7). Μυροδοχείο. Λεί-
πει τμήμα από τό χεῖλος (Π ί ν. 13).

Ύψ. 0.19 μ. Διάμ. β. 0.02 μ. Διάμ. χ. 0.034 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος-ώχρος, χωρίς έ-
πίχρισμα.

Βάση άδιαμόρφωτη. Λοιπά χαρακτηριστικά
όπως εκείνα των προηγούμενων.

Πρβλ. Π 1253.

Π 1255 (Σ χ έ δ. IV, Α8). Μυροδοχείο. Λεί-
πουν τό χεῖλος και ή βάση από τό πόδι
(Π ί ν. 13).

Ύψ. 0.165 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος-ώχρος, χωρίς έ-
πίχρισμα.

Όπως τά προηγούμενα Π 1253 και Π 1254.

Π 1256 (Σ χ έ δ. IV, Α9). Μυροδοχείο ακέ-
ραιο (Π ί ν. 13).

Ύψ. 0.175 μ. Διάμ. β. 0.019 μ. Διάμ. χ. 0.03 μ.

Πηλός κοκκινωπός, χωρίς επίχρισμα.

Βάση μικρή, δισκόμορφη. Σώμα άτρακτό-
σχημο. Λαιμός ψηλός, κωνικός, μέ χεῖλος
όπως εκείνο του Π 1243.

Πρβλ. Π 1253.

Π 1257 (Σ χ έ δ. IV, Α13). Μυροδοχείο. Λεί-
πει τμήμα της βάσης (Π ί ν. 13).

Ύψ. 0.15 μ. Διάμ. β. 0.015 μ. Διάμ. χ. 0.028 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρισμα.

Όπως τά προηγούμενα Π 1253-Π 1256.

Π 1259 (Σ χ έ δ. IV, Α10). Μυροδοχείο ακέ-
ραιο (Π ί ν. 13).

Ύψ. 0.08 μ. Διάμ. β. 0.015 μ. Διάμ. χ. 0.017 μ.

Πηλός κοκκινωπός, επίχρισμα μελανό.

Βάση μικρή, κωνική. Σώμα έντονα εύρύ μέ
ψηλό κωνικό λαιμό, που απολήγει σέ χεῖ-
λος από πλατύ λοξότμητο δαχτυλίδι. Χαρα-
κτητή βλαστόσπειρα στην περιφέρεια της κοι-
λιάς (κόσμημα της κατηγορίας «Δυτικής
Κλιτύος»).

Π 1261 (Σ χ έ δ. IV, Α4). Μυροδοχείο-άρυ-
βαλλοειδές ληκύθιο (Π ί ν. 13).

Ύψ. 0.055 μ. Διάμ. β. 0.032 μ. Διάμ. χ. 0.016 μ.

Πηλός κοκκινωπός, επίχρισμα μελανό-κα-
στανό.

Σώμα σφαιρικό, πλατύ στο κάτω μέρος, στη
θέση της βάσης. Λαιμός βραχύς, εύρύς, μέ
χεῖλος όμοιο μέ εκείνο του Π 1243.

Π 1262 (Σ χ έ δ. IV, A15). Μυροδοχείο-άρυβαλλοειδές ληκύθιο άκέραιο (Π ί ν. 13).

Ύψ. 0.04 μ. Διάμ. β. 0.025 μ. Διάμ. χ. 0.015 μ. Πηλός κοκκινωπός, έπίχρυσμα καστανοκόκκινο.

Όπως τό προηγούμενο Π 1261 (γιά τό σῶμα) καί τό Π 1247 (γιά τό χεΐλος).

Δ ι ά φ ο ρ α

Π 1263 (Σ χ έ δ. IV, A17). Άλάβαστρο γυάλινο άκέραιο (Π ί ν. 14).

Ύψ. 0.125 μ. Διάμ. χ. 0.025 μ.

Ύαλόμαζα μελανή καί λευκή.

Σῶμα άτρακτόσχημο μέ δύο μικρά έπίθετα ὠτία από ξεχωριστή μάζα καί μέ χεΐλος δι-σκόμορφο. Στό κάτω μέρος τοῦ σώματος λευκές γραμμές έλίσσονται σπειροειδώς πρὸς τήν κοιλιά, από ὅπου καί μέχρι τό λαιμό μεταβάλλονται σέ κάθετα φυλλόσχημα κοσμήματα.

Βλ. Axel von Saldern κ.ά., *Gläser der Antike, Sammlung Erwin Oppenländer*, 1974, 75-76 άριθ. 199 (ϊσως από τή Συρία. 2ος-1ος π.Χ. αϊ.), ὅπου καί βιβλιογραφία.

Ήπίσης BCH 78 (1954), 246-47 τάφος K12 εικ. 35 (Θάσος. 2ος-1ος π.Χ. αϊ. Ήσως από τή Συρία).

Π 1277 (Σ χ έ δ. IV, A16). Μαρμάρινο μικρό άγγείο τοῦ τύπου «άλατιέρας», άκέραιο (Σ χ έ δ. 45· Π ί ν. 14).

Ύψ. 0.031 μ. Διάμ. χ. 0.068-0.066 μ.

Βραχύ κυλινδρικό σῶμα μέ έντονα κοΐλο περίγραμμα, έσωτερικά ήμισφαιρικό. Στήν ὀριζόντια επιφάνεια τοῦ χείλους, ανάμεσα σέ δύο ὁμόκεντρους χαρακούς κύκλους, κόσμημα από άντωπά τρίγωνα έναλλάξ κοΐλα, συμπληρωμένα μέ άνοιχτόφαιο ύλικό, καί πλήρη.

Βλ. γιά τό σχήμα: BCH 85 (1961), 782 εικ. 16 (Κοζάνη).

Hesperia III (1934), 389 άριθ. D64 εικ. 76 (Άθήνα. Μέσα 2ου π.Χ. αϊ.).

AE 1906, 82 εικ. 10 (Αίτωλία).

Γιά τή διακόσμηση: JdI 91 (1976), 135 εικ. 15 καί 145.

Τελευταία γιά μαρμάρινα άγγεία βλ. BCH Suppl. I (1973), 601 κ.έ.

M 922 (Σ χ έ δ. IV, A1). Πυξίδα μολύβδινη

μέ τό πῶμα της. Λείπουν μικρά τμήματα από τό τοίχωμα καί τό πῶμα (Π ί ν. 14).

Συνολ. ύψ. 0.14 μ. Ύψ. σώμ. 0.07 μ. Διάμ. β. 0.10 μ. Διάμ. χ. 0.092 μ. Διάμ. πῶμ. 0.092 μ.

Σῶμα κυλινδρικό, ευρύτερο στήν άδιαμόρφωτη έπίπεδη βάση. Πῶμα υπερυψωμένο στό κέντρο, ὅπου στέλεχος-λαβή μέ κομβίόσχημη άπόληξη.

Βλ. παρόμοιες μολύβδινες πυξίδες στό Μουσείο Βεροίας, τοῦ α΄ μισοῦ τοῦ 2ου π.Χ. αϊῶνα, από τοὺς διδυμούς «μακεδονικούς» τάφους στό οἰκόπεδο Καραντουμάνη (άδημοσίευτοι). Όμοιες από έλληνιστικούς τάφους στήν Τσοπάνη Ράχη Πύλου (AD 17 (1961-62): Χρονικά, 98 κ.έ. = AD 18 (1963): Χρονικά, 91 κ.έ. = AD 21 (1966): Μελέται, 184 κ.έ.). Από τή Δήλο (Délös XVIII, 237 πίν. LXXVII, 632 (B 681) καί 633 (B 5799), τή Μεσημβρία Θράκης (Nessemble I (1969), 171-73 εικ. 125) καί τήν Άλεξάνδρεια (E. Breccia, *La necropoli di Sciatbi I* (1912), 174 άριθ. 554).

M 923 (Σ χ έ δ. IV, A2). Πυξίδα μολύβδινη, χωρίς τό πῶμα της (Π ί ν. 14).

Ύψ. 0.055 μ. Διάμ. β. 0.089 μ. Διάμ. χ. 0.08 μ.

Όμοια μέ τήν πυξίδα M 922.

M 924 (Σ χ έ δ. IV, A3). Πυξίδα μολύβδινη μέ τό πῶμα της. Πολλές κακώσεις (Π ί ν. 14).

Ύψ. 0.035 μ.

Όμοια μέ τίς πυξίδες M 922 καί M 923 μέ διαφορετικό τό πῶμα, τοῦ ὁποῖου ή πάνω επιφάνεια εΐναι έπίπεδη.

M 925 (Σ χ έ δ. IV, A4). Ψήφοι χρυσές από ὄρμο. Σῶζονται τρεῖς άκέραιες καί τμήμα από τέταρτη. Κάθε ψήφος άποτελεΐται από ένα διάτρητο σφαιρίδιο, άπ' ὅπου κρέμεται μέ λεπτό σύρμα περίτμητο κυκλικό ή πολυγωνικό έλασμα (Π ί ν. 15).

Βλ. παρόμοιες κατασκευής περιδέριο από τό λαξευτό τάφο τοῦ οἰκοπέδου τοῦ Γυμνασίου Άρρένων (AD 19 (1964): Χρονικά, 325 Πίν. 416).

M 926 (Σ χ έ δ. IV, A5). Φιάλη χάλκινη μέ μερικές κακώσεις (Π ί ν. 14).

Ύψ. 0.048-0.05 μ. Διάμ. χ. 0.203 μ.

Όμοια μέ τή φιάλη M 920 μέ κάπως διαφορετικό τό άδιαμόρφωτο χεΐλος πού στρέφεται έντονότερα πρὸς τό έσωτερικό.

M 927 (Σ χ έ δ. IV, A5β). Δύο τοξωτές χάλκινες λαβές, ίσως από ξύλινο κιβωτίδιο, όπως τουλάχιστον υποδηλώνουν τά σωζόμενα λεπτά σφηνόμορφα εξαρτήματα για την προσήλωσή τους (Π ί ν. 15).

Διαστ. 0.05×0.023 μ.

Λαβές σε σχήμα Ω με διατομή ρόμβου στο μέσο του τόξου και με άκρα διαμορφωμένα σε άστράγαλο.

Βλ. για τό σχήμα Medeon V, 107-108 αριθ. B26-27 (λαβές πτυκτού κατόπτρου).

M 928 (Σ χ έ δ. IV, A5γ). Περόνη άργυρή σε σχήμα κοχλιαρίου με άπλό, συμπαγές, δξύ στην άπόληξή του στέλεχος και σύμφυτη ρηχή φιάλη (Π ί ν. 15).

Μήκ. 0.09 μ. Διάμ. φιάλης 0.02 μ.

Βλ. για τό σχήμα: (α) δώδεκα άργυρά κοχλιάρια από τη Μ. Άσία (;), του τέλους του 2ου π.Χ. αϊ. (;) (Α. Oliver, Silver for the Gods. Toledo Museum, Ohio 1977, 91 αριθ. 54), (β) άργυρό κοχλιάριο από τό Tivoli των μέσων του 1ου π.Χ. αϊ. (Α. Oliver, δ.π. 109 αριθ. 70), (γ) τρεις άργυρές περόνες για μαλλιά από τό ρωμαϊκό (εποχή Φλαβίων) θησαυρό Tekiya στη Γιουγκοσλαβία (D. Mano Zissi, Les trouvailles de Tekiya, Βελιγράδι 1957, 27-28 αριθ. 27-29), (δ) ό-στέινο κοχλιάριο (περόνη;) του 1ου-2ου μ.Χ. αϊ. από την Κόρινθο (Corinth XII, 191 αριθ. 1396 πίν. 85) και (ε) χάλκινο κοχλιάριο του 1ου-4ου μ.Χ. αϊ. στο Rhode Island (D. G. Mitten, Rhode Island, School of Design; Classical Bronzes, 1975, 172 αριθ. 55).

M 929 (Σ χ έ δ. IV, A5δ). Ένώτιο άργυρό από περίτμητο έλασμα και σύμφυτη βελόνη (Π ί ν. 15).

Διαστ. 0.033×0.024 μ.

Παράσταση έκτυπης Νίκης κατενώπιο με άνοιχτά φτερά και άπλωμένα χέρια, στά ό-ποία κρατά ίσως κλαδί φοίνικα και στεφάνι.

Βλ. χρυσά ένώτια από περίτμητα έλάσματα με έκτυ-πες Νίκες, διαφορετικές όμως, από τό λαξευτό τάφο του Γυμνασίου Άρρένων (ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 352 Πίν. 416) και σε δύο περιπτώσεις από τό έλλη-νιστικό νεκροταφείο στην Άμφίπολη (ΒCH 83 (1959), 710-11 εικ. 1 και ΑΔ 17 (1961-62): Χρονικά, 233 Πίν. 276 = ΒCH 86 (1962), 816-17 εικ. 1). Πα-ρόμοια, σύγχρονα με τά προηγούμενα αλλά με δια-φορετικά θέματα: ΑΕ 1955, 49 εικ. 27 (Βέροια. Λα-ξευτός τάφος Συνοικισμού Προμηθέα). Μακεδο-νικά ΙΔ' (1974), 169 αριθ. 17 (Βέροια. Λαξευτός

τάφος Α οικόπέδου Χατζηκοκόλη). Pontica VIII (1975), 382-83 εικ. 7 (Τόμοι. Τάφος των μέσων του 1ου π.Χ. αϊ.).

M 930 (Σ χ έ δ. IV, A5α). Μικρά τμήματα φύλλων χρυσού.

M 931 (Σχέδ. IV, A11). Ψαλίδι σιδερένιο. Σώζονται οί δυό λεπίδες σε σχήμα σκαλη-νου τρίγωνου, με μήκος αντίστοιχα 0.09 και 0.07 μ. (Π ί ν. 15).

Ίχνη από ύφασμα στη μιά λεπίδα.

Βλ. σχετικά στο κεφάλαιο για τά έθιμα ταφής, σ. 180 ύποσημ. 27.

M 932 (Σ χ έ δ. IV, A12). Δυό μικροί χρυσοί σωληνίσκοι, έξαρτήματα πιθανότατα από κόσμημα άπροσδιόριστου σχήματος.

M 933 (Σ χ έ δ. IV, A14). Όμοίωμα δαχτυ-λιδιού από δυό χρυσά έλάσματα, με ένθετο έλλειψοειδή ήμιπολύτιμο έρυθρό λίθο (σάρ-διος) (Π ί ν. 15).

Διάμ. κρίκου 0.012 - 0.013 μ. Διάμ. λίθου 0.008 - 0.006 μ.

Βλ. για τό σχήμα: Marshall, BMC Rings, 70 αριθ. 385, 72 αριθ. 396 σ. XLII, C; XXV (3ος-2ος αϊ. π.Χ.). ΒCH 89 (1965), 554-55 πίν. XXII (Δήλος. 2ος αϊ. π.Χ.).

Eirene X (1972), 86 εικ. 3 πίν. II (Μουσείο Διακο-σμητικών Τεχνών της Πράγας).

AntK 15 (1972), πίν. 36, 10.

M 934 (Σ χ έ δ. IV, A18). Τέσσερις χάλκινοι συμπαγείς κρίκοι, έξαρτήματα πιθανότατα από τό ένδυμα του νεκρού (Π ί ν. 15).

Βλ. Medeon V, 115-16 αριθ. B39 (τάφος 237).

Θήκη Β

Π ή λ ι ν α

Π 1233 (Σ χ έ δ. IV, B5). Άρυτήρας άκέραιος (Π ί ν. 16).

Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. χ. 0.105 μ.

Πηλός κοκκινωπός, άκάθαρτος. χωρίς επί-χρυσμα.

Σώμα χωρίς βάση, σχεδόν σφαιρικό, με συ-νεχές περίγραμμα έως τό χείλος πού όρι-ζεται από πλαστικό δαχτυλίδι. Πάνω από τη ρίζα της λαβής όριζόντια χαρακτή γραμ-μή. Λαβή ταινιωτή.

Μέσα στον άρυτήρα ό λύχνος Π 1287.

Π 1287 (Σ χ έ δ. IV, B5). Λύχνος μονόμυξος άκέραιος (Π ί ν. 16).

Ύψ. 0.025 μ. Μήκ. 0.082 μ. Πλ. 0.06 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κόκκινο. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σώμα από δυό μέρη μέ δυό πλαστικά σιγμοειδή ώτία πάνω στην ένωση των δυό μερών. Στην επιφάνεια του πάνω μέρους καί γύρω από την «όπη πληρώσεως» ανάγλυφο γλωσσωτό κόσμημα.

Στό έσωτερικό του άρυτήρα Π 1233.

Βλ. ΑΕ 1955, 29 άριθ. 10 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αϊ. κ.έ.).

Corinth IV₂, 61 κ.έ. πίν. VI, τύπος XVIII (λίγο πριν από τά μέσα του 2ου π.Χ. αϊ. κ.έ.).

Opusc. Ath. I (1953), 118-19 πίν. I, 16-17, τύπος 5.

Π 1272 (Σ χ έ δ. IV, B11). Άωτο σκυφίδιο άκέραιο (Π ί ν. 16).

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.087 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κόκκινο έσωτερικά καί στά χείλη έξωτερικά. Βάση ψηλή, δακτυλιωτή, κατακόρυφη, σώμα περίπου ήμισφαιρικό, μέ χείλος πού κλείνει προς τά μέσα.

Πρβλ. Π 1426.

Π 1258 (Σ χ έ δ. IV, B9). Μυροδοχείο. Λείπει ή βάση (Π ί ν. 16).

Ύψ. 0.08 μ. Διάμ. χ. 0.025 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα (;).

Σώμα σχεδόν σφαιρικό μέ μέτρια ψηλό πόδι. Λαιμός ψηλός, κωνικός στό πάνω μέρος, μέ στενό πλαστικό δαχτυλίδι στό χείλος.

Πρβλ. Π 1255.

Δ ι ά φ ο ρ α

Μ 935 (Σ χ έ δ. IV, B1). Πέντε γυάλινες ψηφοί: δυό, διαμ. 0.009 καί 0.008 μ., χρώματος γαλανού· τρεῖς, διαμ. 0.009, 0.007 καί 0.004 μ., χρώματος καστανού (Π ί ν. 15).

Πρβλ. Μ 945.

Βλ. ΑΔ 27 (1972): Χρονικά, 515 (Ράχη Ήμαθίας. Μακεδονικός τάφος 2ου π.Χ. αϊ.).

ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, Πίν. 363 ε (Λόγγος Έδέσης. Λαξευτός τάφος 2ου π.Χ. αϊ.).

Corinth XII, 226 άριθ. 1786-89 (1ος ή 2ος αϊ. μ.Χ.).

Μ 936 (Σ χ έ δ. IV, B3). Μικρά χρυσά έλάσματα.

Μ 937 (Σ χ έ δ. IV, B4). Χάλκινο δαχτυλίδι. Διάμ. κρίκου 0.025 μ.

Μ 938 (Σ χ έ δ. IV, B6). Σιδερένια σπλεγγίδα. Λείπουν τμήματα από τή λαβή.

Μήκ. περίπου 0.10 μ.

Πρβλ. Μ 916.

Μ 939 (Σ χ έ δ. IV, B8). Ήμισφαιρικό χάλκινο άντικείμενο.

Ύψ. 0.025 μ. Διάμ. 0.049 μ.

Άποτελείται από ήμίτομο σφαίρας καί διάτρητο στό κέντρο του δίσκου προσαρμοσμένο στην περιφέρεια του ήμιτόμου (πλαταγή;).

Πρβλ. γιά πλαταγές Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 169 άριθ. 16 (Βέροια. Λαξευτός τάφος Α οικόπέδου Χατζηκοκόλη), όπου καί σχετική βιβλιογραφία.

— (Σ χ έ δ. IV, B2). Φυσικοί άστράγαλοι (Π ί ν. 16).

Βλ. σχετικά στό κεφάλαιο γιά τά έθιμα ταφής, σ. 180 ύποσημ. 28.

Λάρνακα

Π ή λ ι ν α

Π 1223 (Σ χ έ δ. IV, Γ2). Πώμα πυξίδας. Λείπει τμήμα από τό τοίχωμα (Π ί ν. 16).

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.040 μ. Μέγ. διάμ. 0.071 μ.

Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα καστανοκόκκινο.

Ή πάνω επιφάνεια του πώματος έντελώς επίπεδη καί μέ πλατύ περίγυρο.

Πρβλ. Π 1214.

Π 1260 (Σ χ έ δ. IV, Γ1). Άμφορίσκος άκέραιος (Π ί ν. 16).

Ύψ. 0.155 μ. Διάμ. β. 0.028 μ. Διάμ. χ. 0.038 μ.

Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα καστανότεφρο.

Σώμα άτρακτόσχημο μέ κοντό πόδι καί δισκόμορφη βάση. Λαιμός ψηλός, κωνικός. Έπάνω στους ώμους δυό σύμφυτες όριζόντιες ταινιωτές λαβές. Στόν όμο καί την κοι-

λιά ὀριζόντιες, παράλληλες, γραπτές βαθυ-
κόκκινες καί υπόλευκες ταινίες.

Πρβλ. Π 96 (Βέροια. Λαξευτός τάφος οἰκοπέδου
Βούλγαρη).

Βλ. ΑΕ 1955, 34 εἰκ. 15,1 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Histria II, 183 πίν. 91, XXIX (4ος π.Χ. αἰ.).

Kerameikos IX, 159 ἀριθ. 358.1 πίν. 67 (τέλη 4ου
π.Χ. αἰ.;).

Νομίσματα

Ν 18.1 (Σ χ έ δ. IV, 23). Ἀμφίπολη.

Πρβλ. Gaebler III₂, 35 πίν. IX, 9. Χρονολ.
187-31 π.Χ.

Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1275.

Ν 18.2 (Σ χ έ δ. IV, 37). Μακεδονία ὑπό τούς
Ρωμαίους.

Πρβλ. P. Mackay, MN 14 (1968), 8. Χρονολ.
166-165 π.Χ.

Ν 18.3 (Σ χ έ δ. IV, 63). Μακεδονία ὑπό Φί-
λιππο Ε΄ καί Περσέα.

Πρβλ. Gaebler III₂, 4 πίν. II, 27. Χρονολ.
187-168 π.Χ.

Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1269.

Ν 18.4 (Σ χ έ δ. IV, 62). Θεσσαλονίκη ἢ
Ἀμφίπολη (2ος π.Χ. αἰ.). Φθαρμένο.

Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1276.

Ν 18.5 (Σ χ έ δ. IV, 64). Φίλιππος Ε΄.

Πρβλ. Gaebler III₂, 191 πίν. XXXIV, 21.
Χρονολ. 187-168 π.Χ.

Ν 18.6 (Σ χ έ δ. IV, 31). Φθαρμένο, ἀδιάγνω-
στο.

Ν 18.7 (Σ χ έ δ. IV, 61). Φθαρμένο, ἀδιάγνω-
στο.

Ν 18.8 (Σ χ έ δ. IV, 58). Ἀλέξανδρος Δ΄(;).
Φθαρμένο.

Ν 18.9 (ἀπό περισυλλογή). Φθαρμένο, ἀδιά-
γνωστο.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Ἡ χρονολόγηση τῶν τριῶν ταφῶν τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Σανοπούλου-Θεοδωρίδη
δέν παρουσιάζει ἰδιαίτερα προβλήματα, γιά τό λόγο ὅτι τό μνημεῖο βρέθηκε ἀσύλητο καί στό
ἐσωτερικό του τά εὐρήματα εἶχαν παραμείνει στή θέση τους ὡς τήν ἐπέμβαση τῆς ἀρχαιολο-
γικῆς σκαπάνης.

Ὅπως ἴσχυει καί μέ τούς ὑπόλοιπους τάφους πού ἐξετάζονται στήν ἐργασία αὐτή, ἡ
βοήθεια πού προσφέρουν τά νομίσματα καί σέ δεύτερο λόγο οἱ λύχνοι, γιά μιὰ ὅσο τό δυνατό
ἀσφαλέστερη χρονολόγηση τῶν ταφῶν καί ὡς ἓνα σημεῖο καί τῶν ἰδίων τῶν τάφων, εἶναι ἀπο-
φασιστική⁷: ἀπό τά ἑννέα νομίσματα πού συνόδευαν τό νεκρό τοῦ κύριου νεκρικοῦ θαλάμου

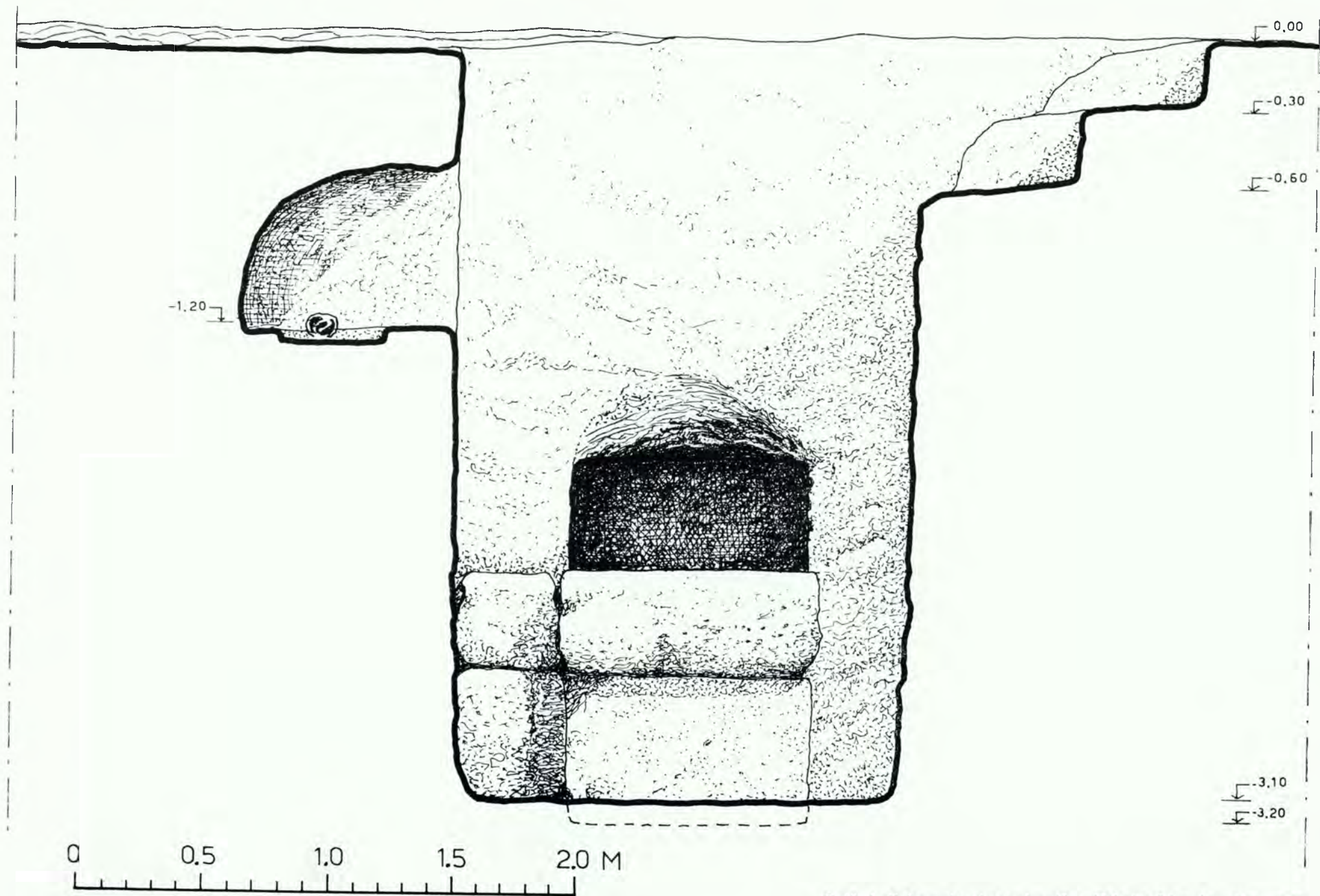
7. Χωρίς νά παραγνωρίζεται ἡ δυσκολία πού συνήθως παρουσιάζει ὁ ἀκριβῆς ὑπολογισμός, ὑποκειμενικός
ὥστόσο τίς περισσότερες φορές, τῆς χρονικῆς διάρκειας κυκλοφορίας τῶν πρώτων καί νά παραβλέπεται ὁ συν-
τηρητικός χαρακτήρας πού διακρίνει τά σχήματα ὀρισμένων τύπων λύχνων, πιστεύεται ἐντούτοις ὅτι ἡ συνδυα-
σμένη ἐξέταση τῶν δύο ομάδων καί ἡ ἀντιπαραβολή τῶν ἀποτελεσμάτων μιᾶς τέτοιας ἐρευνας μέ χρονολογικές
ἐνδείξεις πού παρέχουν τά ὑπόλοιπα εὐρήματα καί ἄλλες ἐξωτερικές συγκρίσεις,μποροῦν νά ὀδηγήσουν στήν
ἀνεύρεση σταθερῶν χρονολογικῶν ὁρίων. Στήν περίπτωση μάλιστα κλειστῶν συνόλων ἀντικειμένων, πού χρη-
σιμοποιήθηκαν μιὰ καί μόνη φορά καί γιά ἓνα συγκεκριμένο σκοπό, τά ἀποτελέσματα ἀπό τήν ἐφαρμογή τῆς
μεθόδου αὐτῆς εἶναι κατεξοχήν ἐνθαρρυντικά — φτάνει βέβαια οἱ ἐνότητες τῶν ἀντικειμένων νά ἔχουν διατηρή-
σει τή συνοχή τους.

τό νεώτερο χρονολογικά (N 18.2) είναι κοπή του 166-165 π.Χ. και ή διατήρησή του πρέπει να θεωρηθεί μάλλον καλή. Σχετικά με τους λύχνους από τόν ίδιο χώρο, εκτός από μία και μόνη περίπτωση (Π 1286 = Broneer τύπος IX) που χρονολογείται με τα μακεδονικά δεδομένα (πρβλ. ΑΕ 1955, 27 ἀριθ. 2 και 31) στά τέλη του 3ου και τίς ἀρχές του 2ου π.Χ. αιώνα, τό σύνολο τῶν ὑπολοίπων ἀνήκει στους τύπους Broneer XII και XVIII και με τα ίδια κριτήρια θά πρέπει να χρονολογηθοῦν ἀντίστοιχα στό α' τέταρτο και λίγο πρίν τα μέσα του 2ου π.Χ. αιώνα και ἐξῆς (πρβλ. ΑΕ 1955, 27 ἀριθ. 4 και 29 ἀριθ. 10).

Στό 2ο π.Χ. αἰώνα ἐντάσσονται γενικά και τα ὑπόλοιπα πήλινα και μετάλλινα ἀντικείμενα ἀπό τήν ἴδια ταφή· ή σχετική διαπίστωση προέρχεται ἀπό τή συγκριτική μελέτη τους με ἄλλα παρόμοια, λίγο ή περισσότερο ἀκριβῶς χρονολογημένα, κτερίσματα.

Ἀπό τή συνδυασμένη θεώρηση τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐπί μέρους χρονολογήσεων προκύπτει συλλογιστικά ή πιθανή τοποθέτηση τῆς ταφῆς του κύριου νεκρικοῦ θαλάμου του τάφου στό οἰκόπεδο Σανοπούλου-Θεοδωρίδη στά χρόνια που ἀκολουθοῦν ἀμέσως μετά τα μέσα του 2ου π.Χ. αἰώνα.

Ὁ χρόνος ἐνταφιασμοῦ, τέλος, τῶν δύο μικρῶν παιδιῶν στίς πλευρικές θῆκες Α και Β δέ θά πρέπει να ἀπέχει πολύ ἀπό ἐκεῖνον του νεκροῦ του κύριου νεκρικοῦ θαλάμου: οἱ κατασκευαστικές λεπτομέρειες, που ἐπισημάνθηκαν και περιγράφονται στό σχετικό με τό χρονικό τῆς ἀνεύρεσης του τάφου κεφάλαιο, ἐπιβεβαιώνουν τό μεταγενέστερο τῶν δύο αὐτῶν θηκῶν, ή συγκριτική ὥστόσο μελέτη τῶν κτερισμάτων, και ἰδιαίτερα τῶν πήλινων, με ἄλλα παρόμοια ἀπό τόν κύριο θάλαμο, δέν ἐπιτρέπει οὐσιαστική ἀπομάκρυνση ἀπό τό χρονολογικό ὄριο που προτάθηκε για τήν κύρια ταφή.

Σχέδ. 5. Θαλαμωτός τάφος οικοπέδου αδελφών Θώμογλου. Τομή Β-Β'.

2. Θαλαμωτός τάφος οικοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου

ΧΡΟΝΙΚΟ ΑΝΕΥΡΕΣΗΣ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΑΦΩΝ

Ὁ δεύτερος θαλαμωτός τάφος, λαξευτός στό μαλακό βράχο καί καμαρωτός, ὅπως ὁ προηγούμενος, βρέθηκε στίς βόρειες παρυφές τῆς πόλης τῆς Βέροιας καί συγκεκριμένα στό οἰκόπεδο τῶν ἀδελφῶν Θώμογλου (Ο.Τ. 280), σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό τήν ἐθνική ὁδὸ Βέροιας-Θεσσαλονίκης καί κατὰ τή διενέργεια ἐκσκαφικῶν ἐργασιῶν γιά τήν κατασκευὴ ἀποχετευτικοῦ ὀρύγματος. Ἡ ἀνορθόδοξη πρώτη ἔρευνα τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀπὸ περίοικους, μέ ἀποτέλεσμα τῆ διατάραξη τῶν ταφῶν ἀλλὰ καί τῆ μερική καταστροφὴ ἀριθμοῦ κτερισμάτων, ἐπέβαλε τὴν ἄμεση περισυλλογὴ τῶν ἐπιφανειακῶν εὐρημάτων κατὰ ταφικούς χώρους. Οἱ δυσμενεῖς αὐτὲς συνθῆκες, κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες πραγματοποιήθηκε ἡ ἔρευνα, δέν ἐπέτρεψαν στήν περίπτωση τοῦ τάφου αὐτοῦ τὴν ἀκριβὴ τοποθέτηση τῶν κτερισμάτων κατὰ ταφικά σύνολα, ἐκτός ἀπὸ ἐλάχιστες περιπτώσεις. Ὡστόσο ἡ θέση, ἡ ταυτότητα καί ὁ ἀριθμὸς τῶν ταφῶν, ὅπως αὐτὲς ἀποδόθηκαν στὰ Σ χ έ δ ι α V-VI, πρέπει νά θεωρηθοῦν βέβαιες¹.

Ἀντίθετα μέ τόν προηγούμενο τάφο, ἡ πρόσωση τοῦ μνημεῖου δέν παρουσίαζε ἰδιαίτερη ἀρχιτεκτονική διαμόρφωση (Σ χ έ δ. 5· Π ί ν. 17) καί ἡ πρόσβαση-κάθοδος ἐπιτυχανόταν μέ λαξευτὴ κλίμακα πέντε βαθμίδων² (Σ χ έ δ. VI-VII). Ἡ θύρα, ἓνα ἀπλό ὀρθογώνιο ἄνοιγμα, χωρὶς ὑπέρθυρο ἢ περιθυρώματα, φραζόταν ἀπὸ τρεῖς ἐπ'ἀλλήλα τοποθετημένους πώρινους γωνιόλιθους, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ πρῶτος ἀπὸ πάνω εἶχε λοξότμητη τὴν ἐσωτερικὴ του πλευρά. Οὔτε ὁ ἐξωτερικὸς θυραῖος τοῖχος οὔτε καί οἱ παρειές τοῦ σκάμματος τῆς πρόσβασης εἶχαν ποτέ τοὺς ἐπιχριστεῖ.

Καταστραμμένοι ἀπὸ τὴ λαξευτὴ κλίμακα διαπιστώθηκαν στὴ δυτικὴ τῆς πλευρᾶ τρεῖς χρονολογικά παλιότεροι λακκοειδεῖς τάφοι — μόνο ὁ ἓνας ἀπ' αὐτοὺς σωζόταν σχετικὰ ἀνέπαφος³ (Σ χ έ δ. VII) —, γεγονὸς πού δείχνει ὅτι ἡ περιοχὴ εἶχε καί παλιότερα χρησιμοποιοθεῖ γιά ταφικούς σκοποὺς. Κεραμοσκεπὴς ἀκτέριστος τάφος (Σ χ έ δ. VI-VIII) καί λαξευτὸ ὄρυγμα μέ ὑπολείμματα σκελετοῦ νηπίου (Σ χ έ δ. 5, VI καί VIII), στήν ἀνατολικὴ παρειά τῆς πρόσβασης, ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ περιοχὴ αὐτὴ στὰ βόρεια τῆς πόλης διατήρησε, καί σέ ἐποχὴ μεταγενέστερη τοῦ λαξευτοῦ τάφου, τὸν ταφικὸ τῆς χαρακτῆρα⁴.

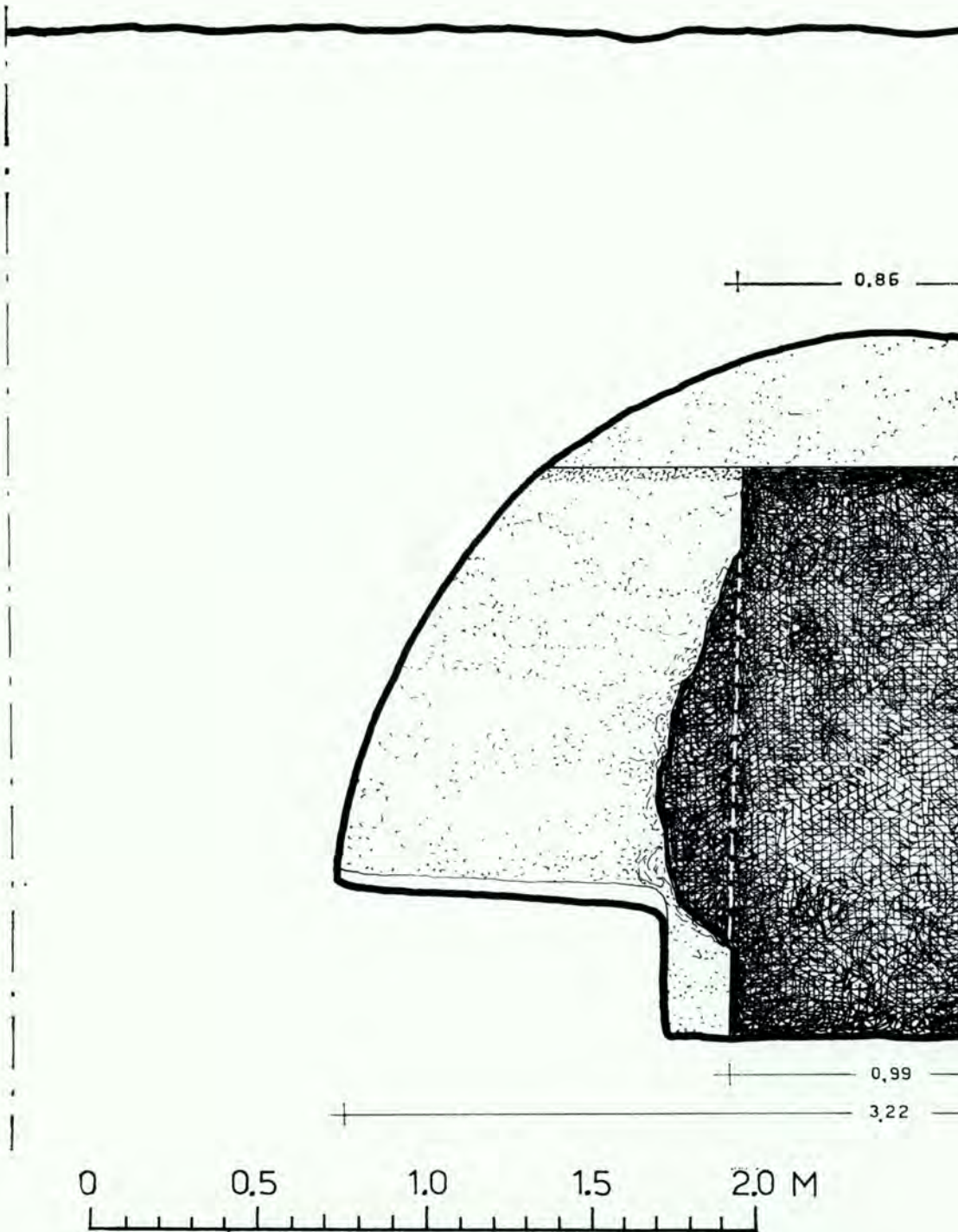
Ἐσωτερικά τὸ μνημεῖο χωριζόταν σέ δύο συνεχεῖς νεκρικούς χώρους, τόν «προθάλαμο»

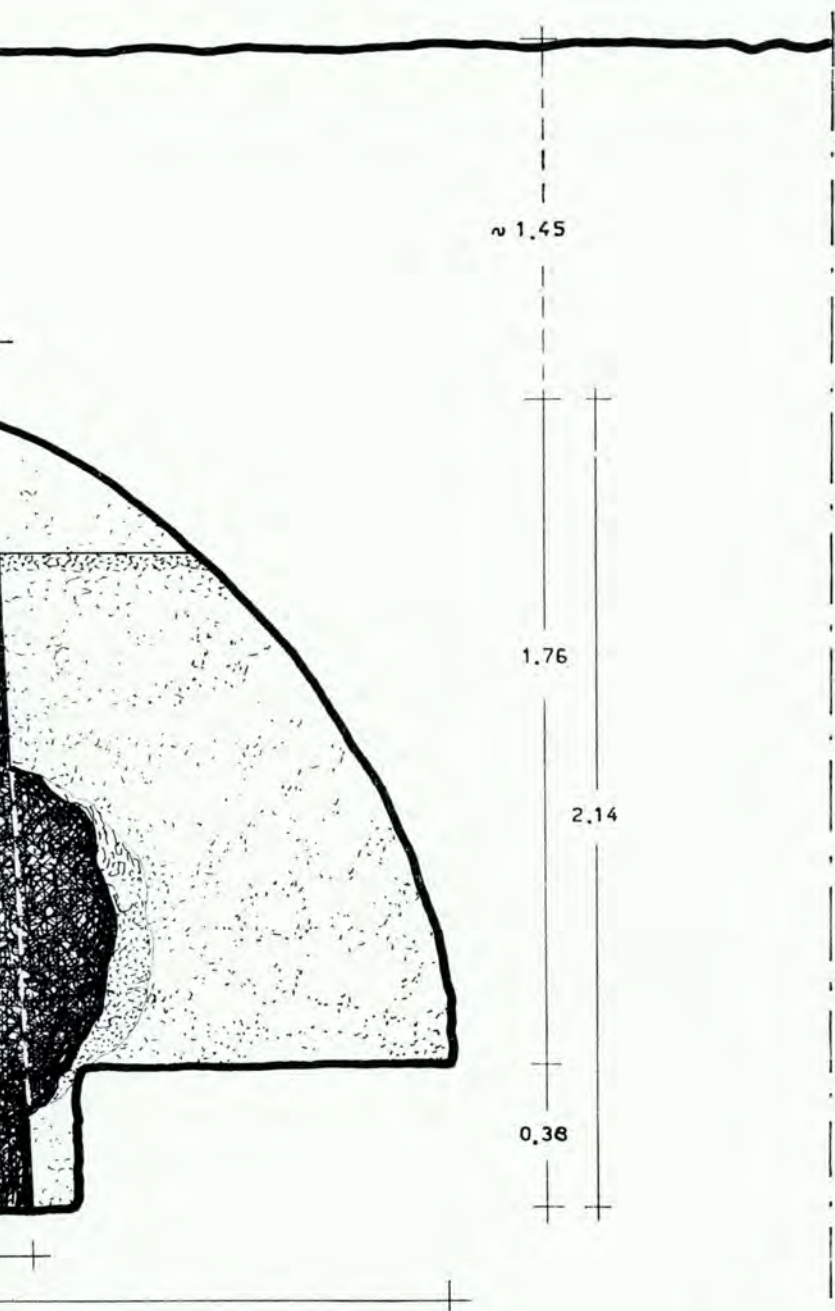
1. Τὴν ἀνεύρεση τοῦ τάφου πληροφορήθηκε ἡ Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων ἀπὸ ὄργανα τοῦ τμήματος Ἀσφαλείας τῆς Βέροιας, ὅταν κιόλας ὀρισμένοι περίοικοι εἶχαν εἰσχωρήσει στό ὑπόγειο μνημεῖο ἀπὸ ἄνοιγμα πού δημιουργήθηκε στήν ὁροφὴ τοῦ κύριου νεκρικοῦ θαλάμου (χώρος Α) καί εἶχαν μετακινήσει καί καταπατήσει ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἄγγεῖα, κτερίσματα τῶν ταφῶν. Τὰ ἀκέραια ἄγγεῖα παραδόθηκαν ἀργότερα στό Μουσεῖο τῆς Βέροιας.

2. Γιά θέματα πού ἀναφέρονται στήν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν λαξευτῶν τάφων βλ. στό εἰδικό κεφάλαιο.

3. Στὸν τάφο αὐτὸ ἀνήκουν τὰ ἄγγεῖα Π 1475, Π 1476, Π 1477, Π 1478 καί Π 1479.

4. Γιά τὴν τοπογραφικὴ κατανομή καί χρονολογικὴ διαφοροποίηση τῶν νεκροταφείων τῆς Βέροιας βλ. σχετικὰ στό εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο.

Σχέδ. 6. Θαλαμωτός τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Τομή Γ-Γ'.

(χωρος Β) καί τόν κύριο νεκρικό θάλαμο (χωρος Α), πού ἐπικοινωνοῦσαν μεταξύ τους μέ ἀπλό, τραπεζιοειδές ἀρχικά, ἀνοιγμα στό μεσότοιχο⁵ (Σ χ έ δ. 6, V, VI, VIII).

Ὁ χώρος Β, σέ σχῆμα ἀκανόνιστου τετράπλευρου, στεγαζόταν μέ καμάρα ἐλλειψοειδοῦς διατομῆς καί ἦταν ἐπιχρισμένος μέ ὑπόλευκο κονίαμα (Σ χ έ δ. 6). Τό δάπεδο καί οἱ δύο λαξευτές κλίνες, ἀπό μία κατά μήκος τῆς ἀνατολικῆς καί δυτικῆς μακριᾶς πλευρᾶς τοῦ τάφου, βρέθηκαν σκεπασμένες μέ παχύ στρώμα χώματος, πού κατά καιροῦς εἶχε εἰσχωρήσει στό ἐσωτερικό ἀπό τοὺς ἄρμους τῶν παρόλιθων τῆς εἰσόδου. Ὅστρακα ἀγγείων κλασικῶν χρόνων, πού ἐπισημάνθηκαν στά φερτά αὐτά χώματα, προέρχονται πιθανότατα ἀπό τοὺς τάφους πού καταστράφηκαν στήν κατασκευή τῆς κλίμακας τοῦ λαξευτοῦ. Τό ὅτι πολλὰ ἀπό τά κτερίσματα τοῦ «προθάλαμου» δέν πρέπει κατά τήν ἀνασκαφή νά ἦταν στήν ἀρχική τους θέση, ἀλλά θά μετακινήθηκαν στίς ἀλλεπάλληλες χρήσεις τοῦ τάφου, ἀποδεικνύεται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι τμήματα ἀμφορέα, πού εἶχε ἀποτεθεῖ στό κατώφλι τῆς εἰσόδου, περισυλλέχτηκαν κοντά στή θύρα τοῦ μεσότοιχου.

Ἀπό τίς τέσσερις ταφές τοῦ «προθάλαμου», παλιότερη χρονολογικά θά πρέπει νά εἶναι ἐκείνη στήν ὁποία ἀνήκει ὁ σκελετός β1 (Σ χ έ δ. VI), ἐπειδή βρέθηκε ἀπευθείας πάνω στήν ἀνατολική κλίνη. Οἱ ὑπόλοιπες ταφές α, β, γ (Σ χ έ δ. V) θά πρέπει νά εἶναι μεταγενέστερες, ἀφοῦ ἐντοπίστηκαν σέ ψηλότερα στρώματα καί πάνω σέ φερτά χώματα. Τεμάχια ξύλου, τά περισσότερα σέ κατάσταση ἀποσάθρωσης, ἐπιτρέπουν τό συμπέρασμα ὅτι οἱ νεκροί θάφτηκαν τοποθετημένοι πάνω σέ ξύλινα φορεῖα.

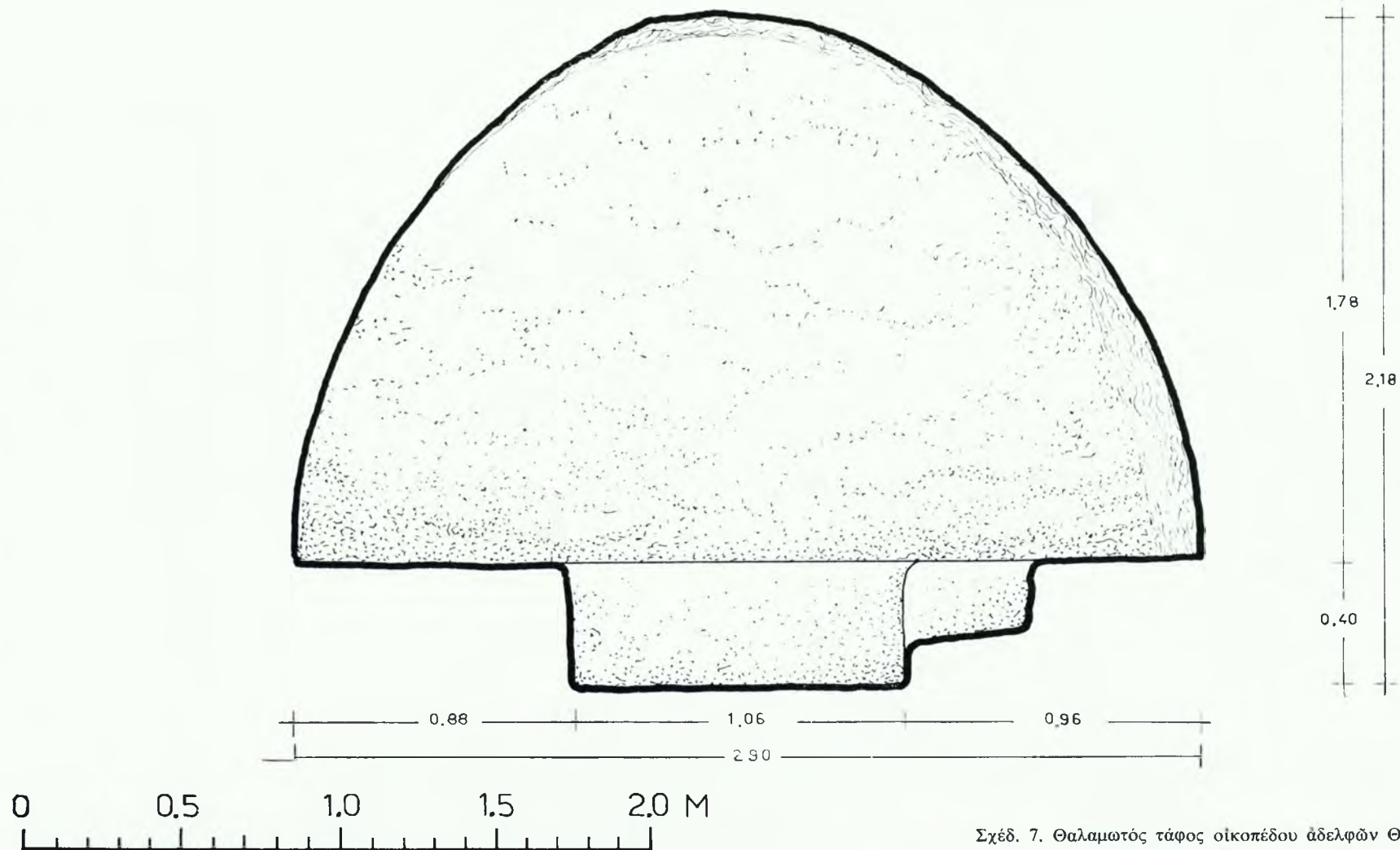
Συστάδες ἀπό ἀπανθρακωμένα ὁστά ἐντοπίστηκαν σέ στρώμα ψηλότερο ἀπό τίς δύο κλίνες καί κοντά στό μεσότοιχο· ἀπό τή συστάδα ὁστών πάνω ἀπό τή δυτική κλίνη προέρχονται χάλκινη ἐπένδυση κλειθροῦ (M 977) καί σιδερένιοι σύνδεσμοι (M 978), πού πιθανότατα ἀνήκουν σέ ξύλινο κιβωτίδιο (ὁστεοθήκη:). Ἐδῶ σημειώνεται πλῆθος μικρῶν θαλασσινῶν ὁστρέων, διάσπαρτων στό χώρο, πού θά πρέπει νά σχετιστοῦν μέ ὁμαδικά γεύματα πρὶν ἢ μετά τόν ἐνταφιασμό ἢ ἀπλῶς μέ προσφορά στοὺς νεκρούς, πράγμα καί πιθανότερο⁶.

Ἀπό τά κτερίσματα, χαρακτηριστικός εἶναι ὁ μεγάλος ἀριθμός ἀπό σιδερένιες στλεγγίδες πού κατά κανόνα ὑποδηλώνουν τό ἀνδρικό φύλο τῶν νεκρῶν. Ἀπό τά ὑπόλοιπα καί πολυπληθέστερα κτερίσματα ἀξίζει νά ἀναφερθοῦν οἱ ἀρυτῆρες — περιεῖχαν σχεδόν ὅλοι τους ἀπό ἓνα λυχνάρι —, καθώς καί τά ἄωτα σκυφίδια, μέσα στά ὁποῖα ὑπῆρχε συνήθως ἀπό ἓνα χάλκινο νόμισμα. Στά πῆλινα αὐτά εὐρήματα πρέπει ἀκόμη νά προστεθοῦν ἀγάνωτοι ἀμφορεῖς, μυροδοχεῖα καί πυξίδες, ὀρισμένες μάλιστα μέ κοσμήματα τῆς λεγόμενης κατηγορίας τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος».

Ὁ κύριος νεκρικός θάλαμος, σχήματος καί αὐτός ἀκανόνιστου σέ κάτοψη τετράγωνου (Σ χ έ δ. VI), μεγαλύτερος ὅμως σέ ἐμβαδόν ἀπό τόν «προθάλαμο», διέθετε τρεῖς λαξευτές κλίνες — ἀπό μία κατά μήκος τῆς δυτικῆς, τῆς ἀνατολικῆς καί τῆς νότιας πλευρᾶς. Στόν κύριο αὐτό χώρο τοῦ τάφου διαπιστώθηκαν πέντε συνολικά ταφές, ἀπό τίς ὁποῖες οἱ τρεῖς — δ, η καί θ — ἀκριβῶς πάνω στίς λαξευτές κλίνες, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες δύο — ε καί ζ — στό διάδρομο πού σχηματιζόταν ἀνάμεσα στίς κλίνες. Ὅπως τουλάχιστο συνάγεται ἀπό τήν ἀνεύρεση στήν ἀρχική τους θέση τεμαχίων ξύλου, σιδερένιων καρφίων καί πιθανότατα καί δέρματος σέ ἀποσύνθεση, οἱ νεκροί εἶχαν ἀποτεθεῖ πάνω σέ ξύλινα φορεῖα, μήκους 1.50-1.60 μ. καί πλάτους

5. Σχετικά μέ τό χαρακτῆρα τῶν δύο ταφικῶν χώρων τῶν διθάλαμων λαξευτῶν τάφων βλ. στό κεφάλαιο γιά τήν ἀρχιτεκτονική (σ. 111 ὑποσημ. 8).

6. Γιά θέματα πού ἀναφέρονται στά ἔθιμα ταφῆς βλ. στό εἰδικό κεφάλαιο.

Σχέδ. 7. Θαλαμωτός τάφος οικοπέδου αδελφών Θώμογλου. Τομή Δ-Δ'.

0.40-0.60 μ. Ἀπό τίς τρεῖς ταφές τῶν κλινῶν, ἐκεῖνη τῆς δυτικῆς (ταφή δ), μέ προσανατολισμό ἀπό Β. πρὸς Ν., ἀνῆκε σέ νεκρὸ ἀνδρικοῦ γένους, ἐνῶ οἱ ταφές τῆς νότιας καὶ τῆς ἀνατολικῆς κλίνης, μέ προσανατολισμὸ ἀντίστοιχα ἀπὸ Α. πρὸς Δ. καὶ ἀπὸ Β. πρὸς Ν., σέ νεκροὺς γυναικεῖου φύλου. Ἡ ταφή ζ στὸ κέντρο τοῦ θαλάμου, μέ προσανατολισμὸ ἀπὸ Β. πρὸς Ν., βρέθηκε στὸ ἴδιο περίπου ὕψος μέ τίς ταφές τῶν κλινῶν πάνω σ' ἓνα παχὺ στρῶμα φερτοῦ χώματος ποὺ εἶχε καλύψει τὸν πυθμένα τοῦ διαδρόμου. Σέ ἐπίπεδο χαμηλότερο ἀπὸ ἐκεῖνο τῆς ταφῆς ζ καὶ ὁπωσδήποτε ψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ διαδρόμου σημειώθηκε ὁ σκελετός τοῦ νεκροῦ τῆς ταφῆς ε, τοῦ ὁποῖου σωζόταν μόνο τὸ πάνω μέρος τοῦ κορμοῦ καὶ τὸ κρανίον, μέ προσανατολισμὸ ἀπὸ Δ. πρὸς Α. Γιά τὴν ταφή αὐτή, ποὺ πιθανότατα στήν πραγματικότητα νά ἦταν ἀπλή ἀνακομιδὴ ὀστέων, εἶχε λαξευτεῖ μέρος τῆς δυτικῆς κλίνης σέ σχῆμα ὀρθογώνιας ρηχῆς κόγχης, ἐπιχρισμένης ἐσωτερικά (Σ χ ε δ. 7).

Ἐναπόθεση ἀπανθρακωμένων ὀστέων παρατηρήθηκε στή βορειοδυτικὴ γωνία τῆς δυτικῆς κλίνης καὶ σέ ἐπίπεδο κατὰ τι ψηλότερο ἀπὸ τὴν ταφή δ.

Κτερίσματα ποὺ μέ βεβαιότητα προέρχονται ἀπὸ τὴν ταφή δ τῆς δυτικῆς κλίνης εἶναι: χρυσή δανάκη (Μ 946), δύο σιδερένια μαχαίρια (Μ 947 καὶ Μ 948), σιδερένια στλεγγίδα (Μ 949), ἀγάνωτος ἀμφορέας (Π 1330), ἀτρακτόσχημο μυροδοχεῖο (Π 1403) καὶ τέλος τὰ νομίσματα Ν 17.10 καὶ Ν 17.9.

Ἀπὸ τὴν ταφή θ τῆς νότιας κλίνης προέρχεται ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς γυναικείων εἰδωλίων, τὰ μόνον ἀπὸ τὸ θάλαμον τοῦτο ποὺ βρέθηκαν τοποθετημένα νά περιβάλλουν τὴ νεκρή, χρυσὸ περιδέριο (Μ 950), δύο χρυσὰ ἐνώτια (Μ 951 α-β), ἀργυρὴ περόνη (Μ 952), δύο ψῆφοι γυάλινες (Μ 953), σιδερένιο μαχαίριδιον (Μ 954), χάλκινη ἀρύταινα (= κύαθος Μ 955), ἀπροσδιόριστο χάλκινο ἀντικείμενον (Μ 956-957), χρυσὸ φυλλόσχημο ἔλασμα, ἴσως ἀπὸ ἐνώτιον (Μ 958), χρυσή δανάκη (Μ 959α). Στὴ νότια ἐπίσης κλίνη ἀνῆκαν πῆλινη πυξίδα (Π 1340), κάνθαρος-κρατήρας (Π 1347), δύο ἄωτα σκυφίδια (Π 1355 καὶ Π 1362) μέ τὰ νομίσματα Ν 17.11 καὶ Ν 17.12 ἀντίστοιχα στὸ ἐσωτερικὸ τους, καὶ τὸ μυροδοχεῖο Π 1399.

Στὴν ταφή η τῆς ἀνατολικῆς κλίνης ἀνῆκαν: ἄωτο σκυφίδιον (Π 1367) μέ χάλκινο νόμισμα στὸ ἐσωτερικὸ του (Ν 17.6), χρυσὸ ἐνώτιον (Μ 940), χρυσοὶ κρίκοι, ἴσως ἀπὸ ἐνώτια (Μ 941-942), δύο χρυσὰ ἐλάσματα (Μ 943-944) καὶ γυάλινη ψῆφος (Μ 945).

Ἀπὸ τὴν ταφή ζ τοῦ διαδρόμου προέρχονται: πυξίδα μολύβδινη (Μ 961), δύο πῆλινες πυξίδες (Π 1337 καὶ Π 1338), πέντε ἄωτα σκυφίδια (Π 1356, Π 1357, Π 1360, Π 1364 καὶ Π 1365), ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ δύο τελευταῖα μέ τὰ νομίσματα Ν 17.7 καὶ Ν 17.2, τρεῖς ἀρυτήρες (Π 1376, Π 1377 καὶ Π 1378), ποὺ περιεῖχαν ἀντίστοιχα τοὺς λύχνους Π 1385, Π 1386 καὶ Π 1387, τρία μυροδοχεῖα (Π 1398, Π 1411 καὶ Π 1412) καὶ οἱ λύχνοι Π 1392 καὶ Π 1393.

Τέλος, τὴν ταφή ε συνόδευαν: ἄωτος σκύφος (Π 1352), ἀμφορέας (Π 1332), ἄωτο σκυφίδιον (Π 1366) μέ τὸ νόμισμα Ν 17.5 στὸ ἐσωτερικὸ του καὶ τμῆμα ἀρυτήρα (Π 1383) μέ τὸ λύχνον Π 1391 στὸ ἐσωτερικὸ του.

Ἀπὸ τίς ταφές τοῦ κύριου νεκρικοῦ θαλάμου Α προέρχεται ἀκόμη μεγάλος ἀριθμὸς πῆλινων κτερισμάτων, ποὺ ὅμως ἡ ἀκριβὴς θέσις τους δὲν ἔγινε κατορθωτὴ νά ἐξακριβωθεῖ.

Θάλαμος Α

Π ή λ ι ν α

Π 1321. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 14· Π ί ν. 18).

Ύψ. 0.335 μ. Διάμ. β. 0.12 μ. Διάμ. χ. 0.057 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα υπόλευκο στο πάνω μέρος τοῦ ἀγγείου.

Βάση κωνική μέ αὐλάκωση στήν περιφέρεια τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της καί κοιλότητα στό κέντρο της. Σῶμα μέ συνεχές περίγραμμα ὡς τό καλυκωτό χεῖλος, πού σχηματίζεται ἀπό πλατύ πλαστικό δαχτυλίδι. Λαβές σχετικά μικρές, ταινιωτές.

Πρβλ. Π 1323, Π 1413.

Βλ. γιά τή διαπραγμάτευση τοῦ τύπου: ΑΕ 1955, 43 κ.έ.

Μακεδονικά ΙΒ' (1972), 159 κ.έ.

Π 1322. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 18).

Ύψ. 0.28 μ. Διάμ. β. 0.103 μ. Διάμ. χ. 0.06 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα υπόλευκο στο πάνω μέρος τοῦ ἀγγείου.

Βάση κωνική, πλατιά, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Σῶμα σχεδόν σφαιρικό, μέ συνεχές περίγραμμα ὡς τό καλυκωτό χεῖλος. Λαβές ταινιωτές μέ κατακόρυφο ἑξάρμα.

Πρβλ. Π 1321, Π 1323 (γενικά γιά τό σχῆμα) καί Π 1332 (γιά τό χεῖλος).

Βλ. γιά τό χεῖλος: ΑΕ 1955, 43 εἰκ. 20 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

ΑΕ 1948-49, 107 εἰκ. 25 (Κοζάνη. Ἑλληνιστικός).

Π 1323. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 18).

Ύψ. 0.265 μ. Διάμ. β. 0.085 μ. Διάμ. χ. 0.058 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα υπόλευκο στο πάνω μέρος τοῦ ἀγγείου.

Βάση χαμηλή, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Σῶμα ὠοειδές, μέ περίγραμμα συνεχές ὡς τό καλυκωτό χεῖλος. Λαβές ταινιωτές μέ κατακόρυφη αὐλάκωση.

Πρβλ. Π 1321 (γιά τό περίγραμμα τοῦ σώματος).

Π 1324. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 13· Π ί ν. 19).

Ύψ. 0.265 μ. Διάμ. β. 0.09 μ. Διάμ. χ. 0.05 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κοκκινωπό, ἀπολεπισμένο.

Βάση κωνική, κοίλη στήν κάτω ἐπιφάνειά της. Σῶμα εὐρύ, κυλινδρικό, μέ περίγραμμα συνεχές ὡς τόν ὦμο, ὅπου στή μετάβαση πρὸς τό λαιμό σχηματίζει γωνία, τονισμένη ἀπό δύο ὁμόκεντρες ἀβαθεῖς αὐλακώσεις. Λαιμός εὐρύς καί βραχύς, μέ διπλό πλαστικό δαχτυλίδι στο χεῖλος.

Πρβλ. Π 1330, Π 1417.

Π 1325. Ἀμφορέας. Λεῖπει μικρό τμήμα ἀπό τό χεῖλος (Π ί ν. 19).

Ύψ. 0.245 μ. Διάμ. β. 0.09 μ. Διάμ. χ. 0.047 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα μελανότεφρο σ' ὁλόκληρη τήν ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου.

Πρβλ. Π 1324, Π 1203.

Π 1326. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 18).

Ύψ. 0.25 μ. Διάμ. β. 0.08 μ. Διάμ. χ. 0.039 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανό, κατά τόπους μελανό, στο πάνω μέρος τοῦ ἀγγείου.

Βάση χαμηλή, κωνική, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Σῶμα ὠοειδές μέ συνεχές περίγραμμα ὡς τόν ὦμο, ὅπου ἡ μετάβαση ἀπό τήν κοιλιά στο λαιμό γίνεται ἀπότομα. Λαιμός στενός μέ χεῖλος ἀπό διπλό πλαστικό δαχτυλίδι.

Πρβλ. Π 1200, Π 1415.

Π 1327. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 19).

Ύψ. 0.20 μ. Διάμ. β. 0.087 μ. Διάμ. χ. 0.045-0.05 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κοκκινωπό σ' ὁλόκληρη τήν ἐπιφάνεια ἐκτός ἀπό τή ζώνη πάνω ἀπό τή βάση.

Βάση ψηλή, δακτυλιωτή, κοίλη στήν κάτω ἐπιφάνειά της. Σῶμα βραχύ καί εὐρύ, μέ ὦμο ὀριζόντιο. Λαιμός εὐρύς, σχετικά ψηλός, μέ χεῖλος ἀπό διπλό πλαστικό δαχτυλίδι.

Λαβές ταινιωτές με ύψωμένη πάνω από το χεῖλος ράχη.

Πρβλ. Π 1417 (γιά τά γενικά χαρακτηριστικά).

Π 1328. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 19).

Ύψ. 0.185 μ. Διάμ. β. 0.079 μ. Διάμ. χ. 0.043 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανοκόκκινο στό πάνω μέρος τοῦ ἀγγείου. Βάση χαμηλή, κωνική, κοίλη στήν κάτω ἐπιφάνειά της, μέ μικρή μαστοειδή ἀπόφυση στό κέντρο της. Σῶμα ἀπίοσχημο μέ ὦμο ὀριζόντιο, τονισμένο μέ ἀβαθή αὐλάκωση. Τά λοιπά χαρακτηριστικά ὅμοια μ' ἐκεῖνα τοῦ ἀμφορέα Π 1329.

Π 1329. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 20).

Ύψ. 0.185 μ. Διάμ. β. 0.079 μ. Διάμ. χ. 0.04 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανοκόκκινο στό πάνω μισό τοῦ ἀγγείου. Πρβλ. Π 1328.

Π 1330. Ἀμφορέας. Λεῖπουν ἡ μία λαβή καί τμήματα ἀπό τό σῶμα (Π ί ν. 20).

Ύψ. 0.23 μ. Διάμ. β. 0.091 μ. Διάμ. χ. 0.047 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα ὁμοιόχρωμο.

Πρβλ. Π 1324, Π 1417.

Π 1331. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 20).

Ύψ. 0.205 μ. Διάμ. β. 0.078 μ. Διάμ. χ. 0.047 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα ὑπόλευκο σ' ὁλόκληρη τήν ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου. Βάση χαμηλή, δισκόμορφη, ἐπίπεδη στήν κάτω ἐπιφάνειά της. Σῶμα σχεδόν σφαιρικό μέ περίγραμμα συνεχές ὡς τό χεῖλος. Λαιμός στενός μέ διπλό πλαστικό δαχτυλίδι στό χεῖλος. Λαβές ταινιωτές.

Πρβλ. Π 1332, Π 1322 (γιά τό περίγραμμα τοῦ σώματος).

Π 1332. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 20).

Ύψ. 0.23 μ. Διάμ. β. 0.075 μ. Διάμ. χ. 0.05 μ. Βάση χαμηλή, ἐπίπεδη κάτω. Σῶμα σφαιρικό μέ συνεχές περίγραμμα. Λαιμός στενός μέ καλυκωτό χεῖλος. Λαβές ταινιωτές.

Πρβλ. Π 1331 (γιά τά γενικά χαρακτηριστικά).

Π 1333. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 20).

Ύψ. 0.18 μ. Διάμ. β. 0.065 μ. Διάμ. χ. 0.034 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα καστανοκόκκινο στό πάνω μισό τοῦ ἀγγείου, ἀπολεπισμένο.

Πρβλ. Π 1328, Π 1329, Π 1206 (γιά τά γενικά χαρακτηριστικά).

Π 1334. Ἀμφορέας. Λεῖπουν οἱ λαβές καί τό χεῖλος.

Ύψ. 0.18 μ. Διάμ. β. 0.07 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα ὁμοιόχρωμο.

Βάση ψηλή, δακτυλιωτή. Σῶμα σχεδόν σφαιρικό μέ συνεχές περίγραμμα. Στήν κοιλιά φαίνονται ἔντονα τά δαχτυλίδια ἀπό τόν κεραμικό τροχό.

Π 1369. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 21).

Ύψ. 0.13 μ. Διάμ. χ. 0.087 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς επίχρυσμα.

Σῶμα χωρίς βάση, σχεδόν σφαιρικό, πλατύ κάτω, μέ περίγραμμα συνεχές ὡς τόν ὦμο, ὅπου ἡ μετάβαση ἀπό τήν κοιλιά στό λαιμό σχηματίζει γωνία. Λαιμός μέ ἐλαφρά κοῖλο περίγραμμα καί χεῖλος πλατύ, ὀριζόντιο.

Πρβλ. Π 1371, Π 1372, Π 1370, Π 1379, Π 1382, Π 1285.

Βλ. γιά τή διαπραγμάτευση τοῦ τύπου: ΑΕ 1955, 45 κ.έ.

Μακεδονικά ΙΒ' (1972), 161 κ.έ.

Π 1370. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 21).

Ύψ. 0.125 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς επίχρυσμα.

Ὅμοιος μέ τούς Π 1369, Π 1371, Π 1372, Π 1379.

Π 1371. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 21).

Ύψ. 0.114 μ. Διάμ. χ. 0.08 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς επίχρυσμα.

Ὅμοιος μέ τούς προηγούμενους Π 1369, Π 1370.

Π 1372. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 21).

Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. χ. 0.095 μ.

Πηλός κοκκινωπός καί ἀκάθαρτος.
Σῶμα κωνικό, πλατύ κάτω, χωρίς βάση,
μέ περίγραμμα συνεχές ὡς τό χεῖλος, ὅπου
λεπτό πλαστικό δαχτυλίδι μέ ὀριζόντια
αὐλάκωση ἐσωτερικά. Λαβή ταινιωτή.

Πρβλ. Π 1234, Π 1227, Π 1442 (γιά τό σῶμα) καί
Π 1444 (γιά τό χεῖλος).

Π 1373. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 21).
Ύψ. 0.105 μ. Διάμ. χ. 0.087 μ.
Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπί-
χρυσμα.
Σῶμα σφαιρικό, πλατύ κάτω, χωρίς ἰδιαί-
τερη βάση καί ὄμο. Λαίμος εὐρύς, καλυ-
κωτός, χωρίς διαμορφωμένο χεῖλος.

Π 1374. Ἀρυτήρας. Λεῖπουν τμήματα ἀπό
τό χεῖλος (Π ί ν. 21).
Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. χ. 0.085 μ.
Πηλός ὠχρός-πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθα-
ρτος, χωρίς ἐπίχρυσμα.
Ὅμοιος μέ τοὺς ἀρυτήρες Π 1369-Π 1371.

Π 1375. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 21).
Ύψ. 0.14 μ. Διάμ. χ. 0.095 μ.
Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπί-
χρυσμα.
Ὅμοιος μέ τόν Π 1369, μέ τό σῶμα ὁμῶς
κυλινδρικό.
Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1384.

Πρβλ. ἐπίσης Π 1443.

Π 1376. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 21).
Ύψ. 0.14 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ.
Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπί-
χρυσμα.
Λαβή ταινιωτή μέ κατακόρυφες ραβδώσεις.
Ὅμοιος μέ τοὺς ἀρυτήρες Π 1369, Π 1371.
Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1385.

Π 1377. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 22).
Ύψ. 0.135 μ. Διάμ. χ. 0.104 μ.
Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπί-
χρυσμα.
Ὅμοιος μέ τοὺς ἀρυτήρες Π 1369, Π 1371,
Π 1376, Π 1446, Π 1440.
Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1386.

Π 1378. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 22).
Ύψ. 0.14 μ. Διάμ. χ. 0.097 μ.

Πηλός φαιός, καμένος, ἀκάθαρτος, χωρίς
ἐπίχρυσμα.

Ὅμοιος μέ τοὺς ἀρυτήρες Π 1376, Π 1377.
Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1387.

Π 1379. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 16·
Π ί ν. 22).

Ύψ. 0.13 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χω-
ρίς ἐπίχρυσμα.

Ὅμοιος μέ τοὺς ἀρυτήρες Π 1370, Π 1377,
Π 1369.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1388.

Π 1380. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 22).

Ύψ. 0.085 μ. Διάμ. χ. 0.086 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χω-
ρίς ἐπίχρυσμα.

Σῶμα σφαιρικό, κάτω πλατύ, χωρίς βάση,
μέ περίγραμμα συνεχές ὡς τό πλατύ χεῖλος
πού στρέφεται πρὸς τά ἔξω. Λαίμος μέ βα-
θιά ἔγκοπή στή ρίζα. Λαβή ταινιωτή μέ ὑ-
περυψωμένη ράχη.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1389.

Π 1381. Ἀρυτήρας. Λεῖπει τμήμα τοῦ χεί-
λους (Π ί ν. 22).

Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπί-
χρυσμα.

Σῶμα χωρίς βάση, σφαιρικό, πλατύ κάτω,
μέ περίγραμμα συνεχές. Χεῖλος ἀπό διπλό
λοξότμητο δαχτυλίδι μέ ἔγκοπή στήν πάνω
ἐπιφάνειά του.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1390.

Π 1382. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 22).

Ύψ. 0.095 μ. Διάμ. χ. 0.083 μ.

Πηλός ὠχρός-καστανός, ἀκάθαρτος, χωρίς
ἐπίχρυσμα.

Ὅμοιος μέ τοὺς ἀρυτήρες Π 1369, Π 1374,
Π 1377.

Π 1383. Τμήμα ἀπό ἀρυτήρα (Π ί ν. 22).

Πηλός κοκκινωπός χωρίς ἐπίχρυσμα.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1391.

Π 1384. Λύχνος μονόμυξος ἀκέραιος (Π ί ν. 21 καί 23).

Ύψ. 0.035 μ. Μῆκ. 0.09 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Πλ. 0.065 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα καστανόχρωμο μεταλλικό.

Σῶμα ἡμισφαιρικό, πλατύ πάνω, μέ βάση δισκόμορφη καί πλαστικό σιγμοειδές ὠτίο. Γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως» κυκλική αὐλάκωση. Μυκτήρας πλατύς, σχεδόν τετράγωνος.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1375.

Πρβλ. Π 1385.

Βλ. ΑΕ 1955, 27 ἀριθ. 2 εἰκ. 3,1 (τέλος 3ου π.Χ. αἰ.). Corinth IV₂, 47 κ.έ., πίν. I, 11, τύπος IX (ἀρχές 3ου π.Χ. αἰ.).

Opusc. Ath. I (1953), 118 πίν. I, 11, τύπος 3 (3ος αἰ.-μέσα 1ου π.Χ. αἰ.).

Π 1385. Λύχνος μονόμυξος ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 23· Π ί ν. 21 καί 23).

Ύψ. 0.03 μ. Μῆκ. 0.10 μ. Πλ. 0.065 μ. Διάμ. β. 0.065 μ.

Πηλός κοκκινωπός, σέ πολλά σημεῖα καμένος.

Σῶμα ἡμισφαιρικό, πλατύ πάνω, μέ βάση δισκόμορφη καί πλαστικό σιγμοειδές ὠτίο. Γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως» ἀβαθής αὐλάκωση καί στενό ἀνάγλυφο δαχτυλίδι. Μυκτήρας ἐπιμήκης, πλατύς στό ἄκρο του. Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1376.

Πρβλ. Π 1384, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία.

Π 1386. Λύχνος μονόμυξος ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 23· Π ί ν. 22 καί 23).

Ύψ. 0.035 μ. Μῆκ. 0.092 μ. Πλ. 0.06 μ. Διάμ. β. 0.037 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα καστανόχρωμο μεταλλικό, ἀπολεπισμένο. Σῶμα σχεδόν σφαιρικό, μέ δισκόμορφη βάση καί πλαστικό σιγμοειδές ὠτίο. Γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως» κατακόρυφη στενή ταινία. Μυκτήρας ἐπιμήκης.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1377.

Πρβλ. Π 1387.

Βλ. ΑΕ 1955, 29, 32, ἀριθ. 9 εἰκ. 3-10 (μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.).

Corinth IV₂, 69 κ.έ., τύπος XIX (Ἐφέσου).

Opusc. Ath. VI (1965), 119 καί 25 ἀριθ. Κατ. 225 (τέλος 2ου-ἀρχές 1ου π.Χ. αἰ.).

Ath. Agora IV, 166 κ.έ., τύπος 49A (125-75 π.Χ.).

Π 1387. Λύχνος μονόμυξος ἀκέραιος (Π ί ν. 22 καί 23).

Ύψ. 0.038 μ. Μῆκ. 0.09 μ. Πλ. 0.06 μ. Διάμ. β. 0.04 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα καστανόχρωμο μεταλλικό.

Ὅμοιος μέ τόν προηγούμενο Π 1386 (τύπος Ἐφέσου).

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1378.

Π 1388. Λύχνος μονόμυξος ἀκέραιος (Π ί ν. 22 καί 23).

Ύψ. 0.035 μ. Μῆκ. 0.09 μ. Πλ. 0.06 μ. Διάμ. β. 0.042 μ.

Πηλός μελανόφαιος, ἐπίχρυσμα μελανό ἀπό αἰθάλη, ἀπολεπισμένο.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1379.

Πρβλ. Π 1278, Π 1391, Π 1531, Π 1451.

Βλ. ΑΕ 1955, 27 ἀριθ. 4 (α' τέταρτο τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.).

Π 1389. Λύχνος μονόμυξος ἀκέραιος (Π ί ν. 22 καί 23).

Ύψ. 0.035 μ. Μῆκ. 0.09 μ. Πλ. 0.06 μ. Διάμ. β. 0.03 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα κόκκινο, ἀπολεπισμένο. Κατασκευή μέ μήτρα, ἀμελής. Ἐπιδερμίδα πολύ φθαρμένη.

Σῶμα σχηματισμένο ἀπό δύο μέρη, μέ ὑποτυπώδη καί ἀμελή βάση καί δύο ἐπίσης ἀμελή πλαστικά σιγμοειδή ἀντωπά ὠτία στήν ἔνωση τῶν δύο μερῶν. Στό πάνω μέρος γλωσσωτό κοιλόκυρτο κόσμημα πολύ φθαρμένο· κατά μήκος τοῦ μυκτήρα ἴσως ἔκτυπη μάσκα γενειοφόρου μορφῆς.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1380.

Πρβλ. Π 1390, Π 1393, Π 1283, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία.

Βλ. ΑΕ 1955, 29 ἀριθ. 10 εἰκ. 11.

Π 1390. Λύχνος μονόμυξος ἀκέραιος (Π ί ν. 22 καί 23).

Ύψ. 0.038 μ. Μῆκ. 0.08 μ. Πλ. 0.065 μ. Διάμ. β. 0.03 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα κόκκινο. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σῶμα σχηματισμένο από δύο μέρη, μέ ψηλή βάση καί δύο πλαστικά σιγμοειδή ἀνωπὰ ὠτία στήν ἔνωση τῶν δύο μερῶν. Στήν πάνω ἐπιφάνεια καί γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως» ἔκτυπο γλωσσωτό κόσμημα, πού στή ρίζα τοῦ μυκτήρα διακόπτεται ἀπό ἔκτυπη μάσκα, πολύ φθαρμένη. Στήν κάτω ἐπιφάνεια τῆς βάσης ἔκτυπο τό γράμμα Δ (Σ χ έ δ. 27) (πρβλ. Π 1395).

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1381.

Πρβλ. Π 1389 καί Π 1283, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία.

Π 1391. Λύχνος μονόμυξος ἀκέραιος (Π ί ν. 22).

Ύψ. 0.035 μ. Μῆκ. 0.085 μ. Πλ. 0.055 μ. Διάμ. β. 0.044 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα κοκκινωπό, ἀπολεπισμένο.

Ὅμοιος μέ τούς Π 1388, Π 1451, Π 1453, Π 1531, Π 1278, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1383.

Π 1392. Λύχνος μονόμυξος ἀκέραιος (Π ί ν. 23).

Ύψ. 0.035 μ. Μῆκ. 0.095 μ. Πλ. 0.055 μ. Διάμ. β. 0.041 μ.

Πηλός κόκκινος, ἐπίχρισμα κάστανόχρωμο. Σῶμα σχεδόν σφαιρικό, μέ μικρό πλαστικό ὠτίο στόν ὦμο καί βάση δακτυλιόσχημη. Στό πάνω μέρος καί γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως» χαμηλό πλαστικό δαχτυλίδι.

Π 1393. Λύχνος μονόμυξος ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 23· Π ί ν. 23).

Ύψ. 0.035 μ. Διάμ. β. 0.043 μ. Μῆκ. 0.095 μ. Πλ. 0.07 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα καστανοκόκκινος.

Ὅμοιος μέ τούς Π 1388, Π 1214, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία.

Βλ. ἐπίσης ΑΕ 1955, 27 ἀριθ. 4.

Π 1394. Λύχνος μονόμυξος ἀκέραιος (Π ί ν. 23).

Ύψ. 0.033 μ. Μῆκ. 0.085 μ. Πλ. 0.065 μ. Διάμ. β. 0.065 μ.

Πηλός τεφρός, ἐπίχρισμα μελανό.

Σῶμα σφαιρικό, πλατύ πάνω, μέ δισκόμορφη βάση, χωρίς ὠτίο. Μυκτήρας μακρόστενος.

Βλ. Ath. Agora VI, 101 κ.έ., τύπος 33Α (225-125 π.Χ.).

Kerameikos XI, 52 ἀριθ. 285-90 πίν. 51.

Π 1395. Λύχνος μονόμυξος ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 23 καί 27· Π ί ν. 23).

Ύψ. 0.035 μ. Μῆκ. 0.085 μ. Πλ. 0.065 μ. Διάμ. β. 0.069 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα κόκκινος. Στήν κάτω ἐπιφάνεια τῆς βάσης ἔκτυπο τό γράμμα Δ (ὅπως ὁ Π 1390).

Πρβλ. Π 1390.

Π 1335. Πυξίδα μέ τό πῶμα της. Λεῖπουν μικρά τμήματα ἀπό τό σῶμα καί τό πῶμα (Π ί ν. 24, 68).

Σῶμα: Ύψ. 0.125 μ. Διάμ. β. 0.048 μ. Διάμ. χ. 0.08 μ.

Πῶμα: Ύψ. 0.115 μ. Διάμ. χ. 0.107 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, γάνωμα μελανό, κατά τόπους καστανό ἀπό κακή ὀπτηση. Χρῶμα ἐπίθετο καί χαρακτές γραμμές γιά τά κοσμήματα.

Βάση ψηλή, βαθμιδωτή, σχηματισμένη ἀπό δύο ἐπάλληλα πλαστικά δαχτυλίδια. Σῶμα κυλινδρικό, μέ ἐλαφρά συγκλίνοντα τοίχωμα καί βαθύ ἡμισφαιρικό, ἐξωτερικά κωνικό, πυθμένα. Στενός περίγυρος διακρίνει τόν πυθμένα ἀπό τό τοίχωμα καί χρησιμεύει ὡς ὑποδοχή γιά τό πῶμα.

Πῶμα μέ ψηλό κυλινδρικό τοίχωμα καί ἔντονα ὑψωμένο κυρτό ἀσπιδόμορφο θόλο, χωρισμένα μέ πλατύ περίγυρο. Δύο ὁμόκεντρες αὐλακώσεις ὀρίζουν τό κέντρο τοῦ θόλου καί στή συνέχεια ξετυλίγεται κυκλικά χαρακτή βλαστόσπειρα μέ γραπτά φύλλα κισσοῦ (διακόσμηση τῆς κατηγορίας «Δυτικῆς Κλιτύος»). Ὅμοια βλαστόσπειρα περιτρέχει καί τό κυλινδρικό τοίχωμα τοῦ πῶματος, ἐνῶ διπλή αὐλάκωση τονίζει τό χεῖλος.

Πρβλ. Π 1219, Π 1336, Π 1337, Π 1338 (γιά τό σχῆμα), Π 1211 (γιά τόν τύπο).

Βλ. BCH 101 (1977), 573 εἰκ. 128 (Λευκάδα).

ΑΕ 1955, 41 εἰκ. 19 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).
Hesperia III (1934), 397 ἀριθ. Ε51 εἰκ. 85.
Γιά παλιότερα παραδείγματα: ΑΜ 79 (1964), 30 κ.έ.
Γιά τὸ γραπτὸ διάκοσμο: Demetrias I, 106 ἀριθ. 76
πίν. 41, 4.

Π 1336. Πυξίδα μέ τό πῶμα της, ἀκέραιη
(Π ί ν. 24).

Σῶμα: Ύψ. 0.10 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.065 μ.

Πῶμα: Ύψ. 0.072 μ. Διάμ. β. 0.087 μ. Διάμ. χ. 0.115 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρυσμα κόκκινο-καστανό.

Ὅμοια μέ τήν πυξίδα Π 1335, μέ ὁρισμένες διαφορές κυρίως στό πῶμα: θόλος ὄχι τόσο ἔντονα κυρτός ὅσο στήν Π 1335, κυλινδρικό τοίχωμα κατακόρυφο. Στό μέσο τοῦ ὕψους τοῦ τοιχώματος καί στό χεῖλος διπλή αὐλάκωση.

Π 1337. Πυξίδα μέ τό πῶμα της, ἀκέραιη (διάδρομος) (Π ί ν. 24).

Σῶμα: Ύψ. 0.065 μ. Διάμ. β. 0.034 μ. Διάμ. χ. 0.047 μ.

Πῶμα: Ύψ. 0.065 μ. Διάμ. χ. 0.083 μ.

Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα καστανόχρωμο.
Ὅμοια γενικά μέ τήν πυξίδα Π 1342 (σχῆμα). Θόλος μέ κυκλική κοιλότητα στό κέντρο, γύρω ἀπό τήν ὁποία στεφάνι μέ λογχόσχημα φύλλα ἀπό ἐπίθετο ὑπόλευκο χρῶμα (διακόσμηση τῆς κατηγορίας «Δυτικῆς Κλιτύος»).

Πρβλ. ἐπίσης Π 1338, Π 1339, Π 1343.

Π 1338. Πυξίδα μέ τό πῶμα της (διάδρομος) (Π ί ν. 24).

Σῶμα: Ύψ. 0.065 μ. Διάμ. β. 0.033 μ. Διάμ. χ. 0.045 μ.

Πῶμα: Ύψ. 0.055 μ. Διάμ. χ. 0.059 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα καστανόκκινο, ἀπολεπισμένο.

Ὅμοια μέ τήν πυξίδα Π 1337, ἀλλά μέ μικρότερες διαστάσεις.

Π 1339. Πυξίδα χωρίς τό πῶμα της (Π ί ν. 25).

Ύψ. 0.098 μ. Διάμ. β. 0.041 μ. Διάμ. χ. 0.047 μ.

Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα καστανόκκινο.

Ὅμοια μέ τίς πυξίδες Π 1337, Π 1338.

Π 1340. Πῶμα πυξίδας. Λεῖπει τμήμα τοῦ χεῖλους (Π ί ν. 25).

Ύψ. 0.05 μ. Διάμ. χ. 0.056 μ.

Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα καστανόκκινο, ἀπολεπισμένο.

Ὅμοια μέ τίς πυξίδες Π 1337, Π 1338.

Π 1341. Πυξίδα χωρίς τό πῶμα της (Π ί ν. 25).

Ύψ. 0.14 μ. Διάμ. χ. 0.091 μ.

Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα κόκκινο.

Σῶμα κυλινδρικό μέ ἑλαφρά συγκλίνοντα τοιχώματα καί ἡμισφαιρικό πυθμένα. Στήν ἐξωτερική ἐπιφάνεια τοῦ πυθμένα τρία πρόσθετα πλαστικά πόδια μέ μορφή Σειρήνας ὑποβαστάζουν πλατύ δακτυλιόσχημο περίγυρο-ὑποδοχή τοῦ πώματος.

Πρβλ. γιά τόν τύπο Π 1209, Π 1210.

Π 1342. Πυξίδα μέ τό πῶμα της. Λεῖπουν τμήματα ἀπό τό πῶμα (Π ί ν. 25, 68).

Σῶμα: Ύψ. 0.10 μ. Διάμ. β. 0.055 μ. Διάμ. χ. 0.083 μ.

Πῶμα: Ύψ. 0.085 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ.

Πηλός ὠχρός-πορτοκαλόχρωμος, γάνωμα καστανόκκινο, ἀπολεπισμένο. Χρῶμα λευκό καί ὑπόλευκο.

Βάση βαθμιδωτή ἀπό δύο ἐπάλληλα δακτυλίδια. Σῶμα κυλινδρικό μέ ἑλαφρά συγκλίνοντα τοιχώματα καί βαθύ, ἡμισφαιρικό, ἐξωτερικά κωνικό, πυθμένα. Πλατύς δακτυλιόσχημος περίγυρος διακρίνει τό κάτω μέρος ἀπό τό κυλινδρικό τοίχωμα.

Πῶμα μέ πλατύ κυλινδρικό τοίχωμα καί χαμηλό θόλο μέ πλατύ περίγυρο. Τό κέντρο τοῦ θόλου ὀρίζει μικρό δακτυλιωτό ἑξαγμα, γύρω ἀπό τό ὁποῖο ἀναπτύσσεται στεφάνι ἀπό διαλυμένο χαρακτό κυμάτιο καί γραπτὰ λογχόσχημα φύλλα. Τό κυλινδρικό τοίχωμα περιτρέχει στό κάτω μισό του ταινία μέ χαρακτή βλαστόσπειρα ὀριζόμενη ἀπό διπλή αὐλάκωση (διακόσμηση τῆς κατηγορίας «Δυτικῆς Κλιτύος»).

Πρβλ. γιά τό σχήμα Π 1335.

Βλ. γιά τό γραπτό διάκοσμο: AM 1901, 75 ἀριθ. 19. AAA VII (1974), 56 εἰκ. 19 (Δημητριάς). Demetrias I, 100 πίν. XVIII, 2-4 καί 151 ἀριθ. 60 πίν. 37, 1.

Hesperia III (1934), 398 ἀριθ. E59 εἰκ. 87-88.

Π 1343. Πυξίδα μέ τό πῶμα της, ἀκέραιη (Π ί ν. 25).

Σῶμα: Ὑψ. 0.07 μ. Διάμ. β. 0.035 μ. Διάμ. χ. 0.042 μ.

Πῶμα: Ὑψ. 0.05 μ. Διάμ. χ. 0.06 μ.

Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα καστανοκόκκινο.

Ὅμοια μέ τίς πυξίδες Π 1337, Π 1338, Π 1339, Π 1340. Στό κέντρο τοῦ ἀσπιδόμορφου θόλου μικρή κοιλότητα ὀριζόμενη ἀπό δύο ὁμόκεντρα κυκλικά ἐξάρματα καί στή συνέχεια στεφάνι μέ φύλλα λογχόσχημα ἀπό χρῶμα ἐπίθετο (διακόσμηση τῆς κατηγορίας «Δυτικῆς Κλιτύος»).

Π 1344. «Θόλος» ἀπό τό πῶμα μικρῆς πυξίδας.

Διάμ. 0.075 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρυσμα καστανοκόκκινο.

Π 1396. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 18· Π ί ν. 26).

Ὑψ. 0.12 μ. Διάμ. β. 0.026 μ. Διάμ. χ. 0.031 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα καστανό μεταλλικό.

Βάση δισκόμορφη. Σῶμα εὐρύ, κοντό, μέ πόδι κοντό. Λαιμός στενός μέ χεῖλος πλατύ.

Βλ. Lapp, 197 τύπος 91.1A (200-150 π.Χ.).

Caunus 2, ἀριθ. E 16 πίν. 13.

Π 1397. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 26). Ὑψ. 0.125 μ. Διάμ. β. 0.023 μ. Διάμ. χ. 0.037 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Βάση μικρή, κωνική, κάτω ἐπίπεδη. Σῶμα σχεδόν σφαιρικό, μέ λαιμό εὐρύ σέ σχῆμα ἀναστραμμένου κώνου, ὅπου χεῖλος ἀπό λοξότμητη ταινία.

Πρβλ. Π 1398.

Βλ. Hesperia III (1934), 336 ἀριθ. B7 εἰκ. 15 (3ος π.Χ. αἰ.).

Π 1398. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 26).

Ὑψ. 0.145 μ. Διάμ. β. 0.025 μ. Διάμ. χ. 0.034 μ.

Πηλός ὠχρός-φαιός, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Ὅμοιο μέ τό προηγούμενο Π 1387.

Βλ. AD 21 (1966): Χρονικά, 336 Πίν. 358 ε (τό τελευταῖο) (Θεσσαλονίκη. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Labraunda II, 65 ἀριθ. 163 πίν. 34.

Π 1399. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 26).

Ὑψ. 0.14 μ. Διάμ. χ. 0.025 μ. Διάμ. β. 0.024 μ.

Πηλός φαιός, ἐπίχρυσμα ὁμοιόχρωμο, ἔχνη πράσινου χρώματος.

Βάση μικρή, δισκόμορφη. Σῶμα εὐρύ, ἀτρακτόσχημο, μέ σχετικά ψηλό λαιμό καί πόδι.

Πρβλ. Π 1400, Π 1468.

Βλ. AD 21 (1966): Χρονικά, 336 Πίν. 358 στ (Θεσσαλονίκη).

Π 1400. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 26).

Ὑψ. 0.14 μ. Διάμ. β. 0.023 μ. Διάμ. χ. 0.026 μ.

Πηλός κοκκινωπός ἀκάθαρτος, ἐπίχρυσμα ὁμοιόχρωμο.

Ὅμοιο μέ τό μυροδοχεῖο Π 1399, μέ διαφορετικό τό χεῖλος πού σχηματίζεται ἀπό λοξότμητη ταινία.

Βλ. Kerameikos IX, 187 ἀριθ. E101.1 πίν. 96 (2ος π.Χ. αἰ.), 164 ἀριθ. 388. 1-2 πίν. 69 (α' μισό 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 1401. Μυροδοχεῖο. Λεῖπει μικρό τμήμα ἀπό τό χεῖλος (Π ί ν. 26).

Ὑψ. 0.21 μ. Διάμ. β. 0.025 μ. Διάμ. χ. 0.028 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρυσμα καστανόφαιο.

Βάση δισκόμορφη, ἀμελής. Σῶμα ἀτρακτόσχημο, μέ πόδι κοντό καί λαιμό ἰδιαίτερα στενό καί ψηλό. Χεῖλος ἀπό πλατύ λοξότμητο δαχτυλίδι.

Πρβλ. Π 1403, Π 1462, Π 1252.

Βλ. Lapp, 197 τύπος 91.1A (200-150 π.Χ.).

Labraunda II, 66 ἀριθ. 167 πίν. 12.

Π 1402. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 26).

Ὑψ. 0.26 μ. Διάμ. β. 0.029 μ. Διάμ. χ. 0.034 μ.

Πηλός καστανόφαιος, ἐπίχρυσμα ὁμοιόχρωμο.

Βάση δισκόμορφη, κωνική. Σῶμα ἰδιαίτερα ἐπίμηκες, ἀτρακτόσχημο, μέ πόδι καί λαιμό ψηλά. Χεῖλος ἀπό πλαστικό λοξότμητο δα-

χτυλίδι. Στην κοιλιά και τό λαιμό γραπτή υπόλευκη γραμμή και άλλες καστανέρυθρες σ' όλόκληρη την επιφάνεια.

Πρβλ. Π 88, Π 89 (Βέροια. Λαξευτός τάφος οικόπεδου Βούλγαρη) και Π 1249.

Π 1403. Μυροδοχείο άκέραιο (Π ί ν. 26).

Ύψ. 0.20 μ. Διάμ. β. 0.028 μ. Διάμ. χ. 0.033 μ. Πηλός φαιός, στόν πυρήνα του τεφρός, χωρίς επίχρισμα, με ισχυρά απολεπισμένη επιδερμίδα.

Όμοιο με τό μυροδοχείο Π 1401, με διαφορετική την κωνική βάση και τό σῶμα περισσότερο άτρακτόσχημο.

Π 1404. Μυροδοχείο. Λείπει μικρό τμήμα από τή βάση (Π ί ν. 26).

Ύψ. 0.185 μ. Διάμ. β. 0.023 μ. Διάμ. χ. 0.024 μ. Πηλός τεφρός, επίχρισμα όμοιόχρωμο.

Βάση δισκόμορφη, κωνική. Σῶμα άτρακτόσχημο, με πόδι ψηλό και λαιμό ψηλό σέ σχῆμα άναστραμμένου κώνου. Χεῖλος από όριζόντιο πλαστικό δαχτυλίδι. Γραπτές υπόλευκες γραμμές στό λαιμό και τόν ὦμο.

Πρβλ. Π 1460.

Βλ. Labraunda II, 66 άριθ. 173-74 πίν. 34 (2ος π.Χ. αί.).

Opusc. Ath. IX, 32 άριθ. D5 εικ. 20 (Τσαουσίτσα Μακεδονίας).

BCH 78 (1954), 242 άριθ. K12 και K21 (Θάσος).

Kerameikos IX, 187 άριθ. E101.2 πίν. 96 (2ος π.Χ. αί.).

Π 1405. Μυροδοχείο άκέραιο (Π ί ν. 26).

Ύψ. 0.092 μ. Διάμ. β. 0.02 μ. Διάμ. χ. 0.025 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρισμα καστανό, μεταλλικό.

Βάση δισκόμορφη, κωνική. Σῶμα σχεδόν σφαιρικό, με πόδι και λαιμό σχετικά κοντά. Χεῖλος από πλατιά λοξότμητη πλαστική ταινία.

Πρβλ. Π 1406, Π 1407.

Βλ. AE 1955, 35 άριθ. 14 εικ. 16

Labraunda II, 65-66 άριθ. 165 πίν. 34.

Π 1406. Μυροδοχείο άκέραιο (Π ί ν. 26).

Ύψ. 0.083 μ. Διάμ. β. 0.019 μ. Διάμ. χ. 0.02 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρισμα καστανόχρωμο.

Όμοιο με τό Π 1405.

Π 1407. Μυροδοχείο άκέραιο (Π ί ν. 26).

Ύψ. 0.078 μ. Διάμ. β. 0.011 μ. Διάμ. χ. 0.019 μ.

Πηλός τεφρός καμένος, χωρίς επίχρισμα.

Όμοιο με τά μυροδοχεῖα Π 1405 και Π 1406.

Π 1408. Μυροδοχείο άκέραιο (Π ί ν. 26).

Ύψ. 0.13 μ. Διάμ. β. 0.02 μ. Διάμ. χ. 0.022 μ.

Πηλός τεφρός, επίχρισμα όμοιόχρωμο. Στην κοιλιά και τό λαιμό όριζόντιες γραπτές υπόλευκες γραμμές.

Όμοιο με τό μυροδοχείο Π 1482.

Πρβλ. επίσης Π 1474, Π 1404.

Βλ. BCH 94 (1970), 499 άριθ. 185.19-27 εικ. 165-71 (Άργος. Μέσα 2ου π.Χ. αί.).

Hesperia III (1934), 392 άριθ. D78 εικ. 78 και 419 άριθ. E138 εικ. 104.

Π 1409. Μυροδοχείο άκέραιο (Π ί ν. 26).

Ύψ. 0.055 μ. Διάμ. β. 0.015 μ. Διάμ. χ. 0.018 μ.

Πηλός κοκκινωπός.

Πρβλ. Π 1405.

Π 1410. Μυροδοχείο. Λείπει τό χεῖλος (Π ί ν. 26).

Ύψ. 0.088 μ. Διάμ. β. 0.018 μ.

Πηλός φαιός, επίχρισμα όμοιόχρωμο.

Πρβλ. Π 1405.

Π 1411. Τμήματα μυροδοχείου άτρακτόσχημου.

Π 1412. Μυροδοχείο. Σῶζεται σέ δύο μέρη.

Ύψ. 0.15 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Βάση δισκόμορφη, σῶμα σφαιρικό.

Π 1353. Άωτο σκυφίδιο άκέραιο (Π ί ν. 27).

Ύψ. 0.035 μ. Διάμ. β. 0.041 μ. Διάμ. χ. 0.085 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρισμα κόκκινο-καστανό.

Βάση ψηλή, κωνική, με μικρή μαστοειδή απόφυση στό κέντρο τῆς κάτω επιφάνειας. Σῶμα ήμισφαιρικό, με χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τά μέσα.

Πρβλ. Π 1358, Π 1424.

Βλ. Lapp, 201, τύπος 151.1A και 1D (200-150 π.Χ.). Samaria-Sebaste III, 249 εικ. 49.8-9.

Π 1354. Άωτο σκυφίδιο άκέραιο (Π ί ν. 27).

Ύψ. 0.049 μ. Διάμ. β. 0.037 μ. Διάμ. χ. 0.097 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος ἀκάθαρτος, επίχρυσμα καστανό, κατά τόπους κόκκινο, στήν ἐσωτερική ἐπιφάνεια καί στό χεῖλος ἐξωτερικά (κακή ὁπτηση).

Βάση δακτυλιωτή. Σῶμα ἡμισφαιρικό, βαθύ, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ μέσα.

Βλ. *Hesperia* III (1934), 371 ἀριθ. D8 καί D9 εἰκ. 55 καί 117.

Π 1355. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Πί ν. 27).

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανόχρωμο, μεταλλικό, στήν ἐσωτερική ἐπιφάνεια καί στό χεῖλος ἐξωτερικά.

Βάση χαμηλή, δακτυλιωτή. Σῶμα εὐρύ, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ μέσα.

Πρβλ. Π 1265, Π 1304.

Βλ. *Μακεδονικά* ΙΔ' (1974), 168 ἀριθ. 10 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 1356. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Πί ν. 27).

Ύψ. 0.047 μ. Διάμ. β. 0.032 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ. Πηλός τεφρός, επίχρυσμα μελανότεφρο ἐπιπόλαιο ἐσωτερικά καί ἐξωτερικά.

Βάση μικρή, κωνική. Σῶμα βαθύ, ἡμισφαιρικό, μέ ἔντονη καμπυλότητα στό χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ μέσα.

Πρβλ. Π 1363 (γιά τὰ γενικά χαρακτηριστικά).

Π 1357. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Πί ν. 27).

Ύψ. 0.042 μ. Διάμ. β. 0.034 μ. Διάμ. χ. 0.07 μ. Πηλός τεφρός, επίχρυσμα μελανό ἐσωτερικά καί στό χεῖλος ἐξωτερικά.

Βάση μικρή, δακτυλιωτή. Σῶμα βαθύ, μέ χεῖλος πού στρέφεται ἔντονα πρὸς τὰ μέσα.

Πρβλ. Π 1424 (γιά τὸ περίγραμμα τοῦ σώματος).

Π 1358. Ἄωτο σκυφίδιο. Λεῖπει μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸ τοίχωμα (Πί ν. 26).

Ύψ. 0.043 μ. Διάμ. β. 0.046 μ. Διάμ. χ. 0.095 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα καστανοκόκκινο, ἀπολεπισμένο.

Ὅμοια χαρακτηριστικά μέ ἐκεῖνα τῶν σκυφιδίων Π 1265, Π 1353, Π 1368, Π 1432.

Βλ. *Μακεδονικά* ΙΒ' (1972), 160 σχέδ. 14 πίν. IIγ (Βεργίνα. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Samaria-Sebaste III, 249 εἰκ. 49.9 (πρωιμότερο παράδειγμα).

Π 1359. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Πί ν. 27).

Ύψ. 0.042 μ. Διάμ. β. 0.039 μ. Διάμ. χ. 0.098 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα καστανοκόκκινο στήν ἐσωτερική ἐπιφάνεια καί στό χεῖλος ἐξωτερικά.

Βάση μικρή, δακτυλιωτή, μέ μικρή μαστοειδή ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειας. Σῶμα καλυκωτό, εὐρύ, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω.

Πρβλ. Π 1268, Π 1360.

Βλ. *Lapp*, 203 τύπος 151.3F (150-107 π.Χ.).

Samaria-Sebaste III, 245 εἰκ. 48.6 (2ος π.Χ. αἰ.).

Π 1360. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Πί ν. 27).

Ύψ. 0.033 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. χ. 0.098 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα ὁμοιόχρωμο ἐσωτερικά καί κατά τόπους ἐξωτερικά.

Βάση μικρή, κωνική. Σῶμα ρηχό, καλυκωτό, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω.

Πρβλ. Π 1359, Π 1367.

Βλ. *PergForsch* 2, 36 ἀριθ. C9 πίν. 3 (γ' τέταρτο 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 1361. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Πί ν. 27).

Ύψ. 0.032 μ. Διάμ. β. 0.041 μ. Διάμ. χ. 0.092 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα ὁμοιόχρωμο ἐσωτερικά καί στό χεῖλος ἐξωτερικά. Βάση χαμηλή, δακτυλιωτή, μέ μικρή μαστοειδή ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα βαθύ, καλυκωτό, μέ χεῖλος πού στρέφεται ἐλαφρά πρὸς τὰ ἔξω. Στὴ ρίζα τοῦ κατακόρυφου τοιχώματος, ἐσωτερικά, διπλὸς χαρακτὸς κύκλος.

Πρβλ. Π 1429, Π 1464.

Π 1362. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Πί ν. 27).

Ύψ. 0.04 μ. Διάμ. β. 0.037 μ. Διάμ. χ. 0.101 μ. Πηλός ὠχρός-ὕπόλευκος, γάνωμα τεφρό, ἀπολεπισμένο, ἐσωτερικά καί στό χεῖλος ἐξωτερικά.

Πρβλ. Π 1364.

Βλ. *AE* 1955, 38 κ.ε. ἀριθ. 4 εἰκ. 17.

Hesperia III (1934), 395 ἀριθ. E37 καί E42 εἰκ. 83.

Π 1363. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Σχέδ. 21· Πί ν. 27).

Ύψ. 0.043 μ. Διάμ. β. 0.036 μ. Διάμ. χ. 0.081 μ. Πηλός τεφρός, επίχρυσμα μελανό, ἀπολεπι-

σμένο, έσωτερικά καί στό χεῖλος έξωτερικά.
Όμοιο μέ τά σκυφίδια Π 1269, Π 1356.
Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα Ν 17.4.

Π 1364. Άωτο σκυφίδιο άκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 26).

Ύψ. 0.035 μ. Διάμ. β. 0.042 μ. Διάμ. χ. 0.092 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κόκκινο, άπολεπισμένο.

Όμοιο μέ τό σκυφίδιο Π 1362.

Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα Ν 17.7.

Βλ. *Hesperia* III (1934), 436 άριθ. Ε33 εικ. 117 (τέλος 2ου π.Χ. αι.).

Π 1365. Άωτο σκυφίδιο άκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 26).

Ύψ. 0.027 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. χ. 0.094 μ.
Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα μελανό-καστανό, άπολεπισμένο, έσωτερικά καί στό χεῖλος έξωτερικά.

Βάση δακτυλιωτή μέ μικρή μαστοειδή άπόφυση. Σώμα πολύ ρηχό, μέ χεῖλος καλυκωτό πού στρέφεται πρós τά έξω.

Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα Ν 17.2.

Πρβλ. Π 1430.

Βλ. *Dura-Europos* IV₁, 2 4 άριθ. 10 (πρωιμότερο).

Π 1366. Άωτο σκυφίδιο άκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 26).

Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.055 μ. Διάμ. χ. 0.11 μ.
Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα μελανό, άπολεπισμένο, έσωτερικά καί στό χεῖλος έξωτερικά.

Βάση δισκόμορφη, επίπεδη στό κάτω μέρος. Σώμα ευρύ, ρηχό, καλυκωτό, χωρίς ιδιαίτερα διαμορφωμένο χεῖλος.

Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα Ν 17.5.

Π 1367. Άωτο σκυφίδιο άκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 26).

Ύψ. 0.034 μ. Διάμ. β. 0.047 μ. Διάμ. χ. 0.104 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανόφαιο έσωτερικά καί στό χεῖλος έξωτερικά.

Όμοιο μέ τό σκυφίδιο Π 1365.

Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα Ν 17.6.

Π 1368. Άωτο σκυφίδιο άκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 27).

Ύψ. 0.042 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.093 μ.

Πηλός μελανός καμένος, επίχρυσμα μελανό καμένο.

Όμοιο μέ τά σκυφίδια Π 1265, Π 1353, Π 1427, Π 1358.

Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα Ν 17.3.

Π 1345. «Κάλαθος». Λείπουν οί δακτυλιόσχημες λαβές. Μικρές κακώσεις στό χεῖλος (Σ χ έ δ. 41· Π ί ν. 27).

Ύψ. 0.167 μ. Διάμ. β. 0.068 μ. Διάμ. χ. 0.168 μ.
Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα βαθύ καστανοκόκκινο έξωτερικά, κόκκινο έσωτερικά, μερικά άπολεπισμένο.

Βάση δακτυλιωτή, χωρισμένη άπό τό σῶμα μέ στενό κατακόρυφο δακτυλίδι. Σῶμα ψηλό, καλυκωτό, πού στεφανώνεται μέ ευρύ χεῖλος άπό κατακόρυφο πλαστικό δακτυλίδι καί λοξότμητο κρεμαστό κυμάτιο. Κάτω άπό τό χεῖλος άνά δύο μαστοειδείς άποφύσεις περιβάλλουν τρεῖς επίθετες δακτυλιόσχημες λαβές, άπό τίς όποῖες σώζονται μόνο οί ρίζες τους.

Δύο ζῶνες μέ χαρακτό άβακωτό κόσμημα περιτρέχουν τόν κάλυκα — ή μία στό μέσο τοῦ ὕψους του καί ή ἄλλη άμέσως πάνω άπό τή βάση. Άπό τήν επάνω ζώνη κρέμεται σειρά άπό χαρακτά ήμικύκλια. Τό τμήμα μεταξύ τῆς επάνω ζώνης καί τοῦ χεῖλους χωρίζεται μέ χαρακτές κατακόρυφες γραμμές σέ τρία μέρη, άπό τά όποῖα τό καθένα περιλαμβάνει καί μία άπό τίς δακτυλιωτές λαβές. Τόσο ή διαμόρφωση τῶν επί μέρους τμημάτων (χεῖλος, λαβές), όσο καί ή χαρακτηριστή διακόσμηση ὁδηγοῦν σέ μετάλλινα πρότυπα.

Βλ. *AA* 70 (1955), 220 κ.έ. άριθ. 3 εικ. 20 (Άργισσα Μαγούλα Θεσσαλίας).

Π 1346. Άσκός (guttus). Λείπουν ό λαιμός καί ή λαβή (Σ χ έ δ. 39· Π ί ν. 27). Σωζ. ὕψ. 0.015 μ. Διάμ. β. 0.041 μ.

Πηλός κόκκινος, γάνωμα μελανό μεταλλικό. Σῶμα χαμηλό, μέ περίγραμμα γωνιώδες καί μικρή δακτυλιωτή βάση.

Στήν επιφάνεια τοῦ ὤμου ἴχνη γραπτοῦ ἑλικωτοῦ κοσμήματος μέ ὑπόλευκες στιγμές (διακόσμηση τῆς κατηγορίας «Δυτικῆς Κλιτύος»).

Βλ. Olynthus XIII, 261 ἀριθ. 467 καὶ 468 πίν. 173.
BCH 94 (1970), 514 ἀριθ. 61.9 εἰκ. 208 (Ἄργος).
Hesperia XLIII (1974), 204 ἀριθ. 21 πίν. 31.

Π 1347. Κρατήρας-κάνθαρος ἀκέραιος (Πί ν. 28).

Ύψ. 0.105 μ. Διάμ. β. 0.046 μ. Διάμ. χ. 0.083 μ.
Πηλός τεφρός, γάνωμα μελανό.

Βάση ψηλή, κωνική. Σῶμα σχεδόν σφαιρικό, μέ ψηλό καὶ εὐρύ λαιμό, ὅπου χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω. Δύο ἐπάλληλες αὐλακώσεις στὴν κοιλιά καὶ ἄλλη στὸ λαιμό. Ὡτία-λαβές ἡμικυκλικές.

Βλ. AE 1932, 63 εἰκ. 14, 4 (Φλώρινα).
BCH 94 (1970), 521 εἰκ. 213 (γὰρ τὴ διαπραγμάτευση τοῦ τύπου).

Π 1348. Λέβης ἀκέραιος, μέ ὑπερυψωμένες λαβές (Πί ν. 28).

Ύψ. 0.18 μ. Διάμ. χ. 0.168 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρὶς ἐπίχρυσμα.

Σῶμα σφαιρικό, πλατύ στὸ κάτω μέρος, χωρὶς λαιμό, μέ χεῖλος ἀπὸ πλαστικό δαχτυλίδι καὶ λαβές μέ κυκλικὴ διατομή.

Πρβλ. Π 1772 (Βέροια. Δίδυμοι «μακεδονικοὶ» τάφοι οἰκοπέδου Καραντουμάνη, μέσα 2ου π.Χ. αἰ.) καὶ Π 1915 (Βέροια. Λαξευτός τάφος οἰκοπέδου Πισσᾶ).

Βλ. AE 1955, 46 εἰκ. 25 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).
AE 1932, 117 εἰκ. 74 (Ἐράτυρα Κοζάνης).

Π 1349. Λεκάνη ἀκέραιη (Σ χ έ δ. 44· Πί ν. 28).

Ύψ. 0.115 μ. Διάμ. β. 0.076 μ. Διάμ. χ. 0.246 μ.
Πηλός τεφρός, ἐπίχρυσμα μελανότεφρο ἐσωτερικά καὶ στὸ χεῖλος ἐξωτερικά.

Βάση ψηλή, δακτυλιωτή. Σῶμα βαθύ, σέ σχῆμα ἀναστραμμένου κώνου μέ πλατύ καμπύλο χεῖλος, στὴν περιφέρεια τοῦ ὁποίου ἐγκοπὴ ὀριζόντια.

Μέσα στὴ λεκάνη τὸ νόμισμα Ν 17.1.

Βλ. AE 1955, 46 εἰκ. 22 καὶ 25 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Hesperia III (1934), 397 ἀριθ. E50 εἰκ. 85 (τέλος 2ου π.Χ. αἰ.).

ΑΔ 26 (1971): Μελέται, 57-58 ἀριθ. 80 Εἰκ. 5 Πίν. 11.

Π 1350. Πινάκιο ἀκέραιο, τῆς κατηγορίας τῶν «ὀξυβάφων» (Fisch-Teller) (Σ χ έ δ. 43· Πί ν. 28).

Ύψ. 0.049 μ. Διάμ. β. 0.067 μ. Διάμ. χ. 0.21 μ.
Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα κόκκινο ἐσωτερικά.

Βάση δακτυλιωτή. Ἐσωτερικά στὸ κέντρο τοῦ πυθμένα μικρὴ κυκλικὴ κοιλότητα ὀριζόμενη ἀπὸ ὁμόκεντρη αὐλάκωση. Περίδρομος-χεῖλος καμπύλο, πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω.

Βλ. Demetrias I, 98 ἀριθ. 45-46 πίν. 30.8-9.

PergForsch 2, 43 ἀριθ. C4.

Dura-Europos IV₁, 2 4 ἀριθ. 16.

Π 1351. «Μελανοδοχεῖο». Λεῖπει τμήμα τοῦ χεῖλους (Σ χ έ δ. 38· Πί ν. 28).

Ύψ. 0.055 μ. Διάμ. β. 0.042 μ. Διάμ. χ. 0.02 μ.
Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα καστανόχρωμο ἀπολεπισμένο.

Σῶμα σχεδόν σφαιρικό μέ βάση χαμηλή, κωνική. Στόν ὦμο καὶ γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος ὀριζόντιες αὐλακώσεις.

Βλ. Priene, 426 ἀριθ. 98 εἰκ. 540, 4 καὶ 549.

Hesperia III (1934), 398 ἀριθ. E58 εἰκ. 86.

Ἐπίσης γενικά γιὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ εἶδος βλ. AJA 63 (1959), 275 κ.έ. καὶ AJA 79 (1975), 374 κ.έ.

Π 1352. Ἄωτος σκύφος (Σ χ έ δ. 34).

Ύψ. 0.06 μ. Διάμ. β. 0.034 μ. Διάμ. χ. 0.092 μ.
Πηλός κόκκινος, ἐπίχρυσμα καστανόκόκκινο, κατὰ τόπους μελανό.

Βάση χαμηλή, δισκόμορφη, ἐλαφρὰ κοίλη στὴν περιφέρεια τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα σέ σχῆμα ἡμιτόμου. Στὸ χεῖλος καὶ στὸ μέσο τοῦ τοιχώματος ὀριζόντιες αὐλακώσεις μέ γραπτὴ διακόσμηση ἀπὸ φύλλα καὶ καρπούς ἐλιᾶς ἀπὸ ρόδινο διαλυμένο πηλό (διακόσμηση τῆς κατηγορίας «Δυτικῆς Κλιτύος»).

Βλ. Hesperia III (1934), 396 ἀριθ. E49 εἰκ. 84 καὶ ἀριθ. D14 εἰκ. 56.

Hesperia XXXI (1962), 117 πίν. 45b (πρωιμότερο).
Γιὰ τὸ γραπτὸ κόσμημα βλ. PergForsch 2, 52 ἀριθ. D54 καὶ D66 πίν. 14.

Ε ἰ δ ὠ λ ι α

Π 1483. Ὅρθια γυναικεῖα μορφή, Ἄφροδίτη. Λεῖπει τὸ δεξιὸ χέρι ἀπὸ τὸ μέσο τοῦ βραχίονα (Πί ν. 29, 34, 36).

Ύψ. 0.33 μ. Διαστ. «βάσης» 0.09×0.08 μ.
Πηλός κοκκινωπός, χωρὶς ἐπίχρυσμα· ἴχνη

ρόδινου χρώματος στίς παρυφές του ἱματίου. Τό εἰδῶλιο κατασκευάστηκε ἀπό δύο μέρη, μέ ἔνθετη τήν κοίλη ἐσωτερικά κεφαλή, ὅπου ἐπίθετα τό πλεχτό στεφάνι καί οἱ πλόκαμοι. Ὅπῃ ἐξαερισμοῦ στό πίσω μέρος τοῦ εἰδῶλιου στό ὕψος τῶν μηρῶν, διαστ. 0.03×0.04 μ.

Ἡ γυναικεία μορφή παριστάνεται γυμνή, μέ μοναδικό ἔνδυμα τό ἱμάτιο, πού περιβάλλει τά πόδια, συγκρατημένο ψηλά στήν ἡβική χώρα, ἀπ' ὅπου οἱ παρυφές του δημιουργοῦν πλούσιες μακριές πτυχές. Μέ τό σῶμα γερμένο πρός τά μπρός καί τά γόνατα ἐλαφρά λυγισμένα δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι ἀκουμπᾷ τό βάρος τοῦ σώματος σ' ἓνα ψηλό στήριγμα καί συγχρόνως ὅτι ἀπευθύνεται μέ τά προτεταμένα της χέρια σ' ἓνα ἰδεατό ἀντικείμενο. Ἡ στεφανωμένη μέ χοντρό πλεχτό στεφάνι μικρή σχετικά κεφαλή στρέφεται ἐλαφρά πρός τά κάτω καί ἀριστερά της. Ἡ κόμη, χωρισμένη στό μέσο, κατεβαίνει μέ μαλακοῦς κυματισμούς στούς κροτάφους καί δένει πίσω στόν αὐχένα ἀπ' ὅπου ξεκινοῦν δύο πρόσθετοι πλόκαμοι πού καλύπτουν τόν ὦμο. Μικροί πρόσθετοι δίσκοι — ἐνώτια — κοσμοῦν καί συγχρόνως καλύπτουν τά ἄφτια.

Π 1484. Ὅρθια γυναικεία μορφή μέ Ἔρωτα. Λεῖπουν μεγάλο τμήμα τῆς κεφαλῆς, τά φτερά τοῦ Ἔρωτα καί μέρος ἀπό τό σῶμα του (Π ἰ ν. 29 καί 37).

Ὑψ. 0.325 μ. Διαστ. «βάσης» 0.16×0.095 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρismo ὁμοιόχρωμο· ἴχνη λευκοῦ χρώματος στό πρόσωπο καί στά ἐνδύματα καθώς καί γαλάζιου στίς παρυφές τοῦ χιτώνα. Τό εἰδῶλιο κατασκευάστηκε ἀπό δύο μέρη, ἐνιαῖα καί γιά τίς δύο μορφές: ἀπό τό σχεδόν ἐπίπεδο, ἀδιαμόρφωτο τμήμα τῆς ράχης καί τό μπροστινό. Οἱ κατακόρυφες ἐνώσεις τῶν δύο τμημάτων καλύφτηκαν μέ ἀραιό διάλυμα πηλοῦ. Τό κοῖλο κεφάλι τῆς γυναικείας μορφῆς, τό ἀντίστοιχο συμπαγές τοῦ Ἔρωτα καί τά φτερά του κατασκευάστηκαν μέ ἰδιαίτερες μῆτρες. Πρόσθετοι, δουλεμένοι μέ ἐργαλεῖο, οἱ πλαστικοί πλόκαμοι τῶν μαλλιῶν τῆς γυ-

ναίκας. Στήν πίσω ἐπιφάνεια τοῦ εἰδῶλιου καί στό ὕψος τῆς ὀσφύος, κυκλική ὀπή ἐξαερισμοῦ, διαμ. 0.04 μ.

Ἡ μητροπρεπής γυναικεία μορφή φορᾷ μακρύ πλούσιο χιτώνα ζωσμένο ψηλά στό στήθος καί πάνω του ἱμάτιο ἀναδιπλωμένο στόν ἀριστερό ὦμο. Ἡ κόμη χωρίζεται στό μέσο καί συγκρατιέται πίσω ψηλά στό κρανίον· κυματιστοί πλόκαμοι σκεπάζουν τόν αὐχένα καί τοὺς ὦμους (πρβλ. τά εἰδῶλια Π 1483, Π 1487 καί Π 1496). Λεπτομέρειες ἀπό τήν κόμη δέ διακρίνονται, γιατί ὀλόκληρη τήν κεφαλή σκεπάζει σφιχτά κεφαλόδεσμος, χαμηλά δεμένος στό μέτωπο, πάνω ἀπό τά μάτια (πρβλ. τά εἰδῶλια Π 1486, Π 1488 καί Π 1491). Ἡ μορφή στρέφει ἐλαφρά τόν κορμό πρός τά ἀριστερά της καί τήν ἴδια κίνηση ἀκολουθεῖ καί ἡ κεφαλή. Κρατᾷ σφιχτά στ' ἀριστερά της μικρό Ἔρωτα κι ἔχει στηριγμένο τό δεξί της χέρι στή μέση, πάνω στίς ὀριζόντιες πτυχές τοῦ ἀναδιπλωμένου ἱματίου. Ὁ Ἔρωτας, μικρό τρυφερό νήπιο, στρέφει τό στεφανωμένο του κεφάλι πρός τά δεξιά του καί προβάλλεται στό πλούσιο ἱμάτιό του, τό ριγμένο στά νῶτα.

Π 1485. Ὅρθια γυναικεία μορφή μέ δύο Ἔρωτες. Λεῖπουν ἡ δεξιά παρεῖα τῆς γυναικείας κεφαλῆς, ὀλόκληρη ἡ κεφαλή ἑνός ἀπό τοὺς Ἔρωτες καί μεγάλο τμήμα ἀπό τό πίσω μισό τοῦ εἰδῶλιου (Π ἰ ν. 29 καί 36).

Ὑψ. 0.335 μ. Διαστ. «βάσης» 0.148×0.078 μ. Πηλός κοκκινωπός μέ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρismo· ἴχνη λευκοῦ, πράσινου καί ἰώδους χρώματος στίς παρυφές τοῦ χιτώνα καί ἰώδους στό ἱμάτιο τῆς παιδικῆς μορφῆς. Τό εἰδῶλιο κατασκευάστηκε ἀπό δύο ἐνιαῖα καί γιά τίς τρεῖς μορφές μέρη. Τό σχεδόν ἐπίπεδο τμήμα τῆς ράχης ἀδιαμόρφωτο. Ἀντίθετα ἀπό τό Π 1484, πρόσθετα, κατασκευασμένα ἀπό διαφορετικές μῆτρες, εἶναι τό συμπαγές κεφάλι ἑνός ἀπό τοὺς Ἔρωτες καί τά φτερά του. Στήν πίσω ἐπιφάνεια τοῦ εἰδῶλιου καί στό ὕψος τῆς ὀσφύος ἔλλειψοειδῆς ὀπή ἐξαερισμοῦ, διαστ. 0.065×0.04 μ.

Ἡ γυναικεία μορφή στέκεται μέ ἐλαφρά

λυγισμένο τό δεξί της πόδι καί ταυτόχρονα στρέφεται πρὸς τὰ ἀριστερά της ἔτσι πού ὁλόκληρος ὁ κορμός «ἀνοίγει» στήν κατεύθυνση αὐτή (πρβλ. κίνηση Π 1484). Φορᾶ μακρὺ πολύπτυχο χιτῶνα, ζωσμένο ψηλά στό στήθος. Τό ἱμάτιο σκεπάζει τό πίσω μέρος τῆς κόμης καί πέφτει κατακόρυφα δεξιά καί ἀριστερά ὡς τοὺς μηρούς (πρβλ. τὰ εἰδῶλια Π 1492, Π 1490, Π 1495 καί Π 1501). Ἀπὸ τὰ μαλλιά ἐλεύθερα εἶναι ὅσα ἀφήνονται ξέσκεπα πάνω ἀπὸ τό μέτωπο: διπλή σειρά ἀπὸ μικροὺς μαργαριτόσχημους βοστρύχους σχηματίζουν στεφάνι γύρω ἀπὸ τό πρόσωπο — κόμμωση *τέττιξ* — (πρβλ. τὰ εἰδῶλια Π 1492 καί Π 1508). Ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο Ἑρωτες φορᾶ κοντό χιτῶνα καί κάθεται στὸν ἀριστερό ὦμο τῆς γυναίκας, στηριγμένος στό κεφάλι της καί στό ἀριστερό της χέρι πού τὸν συγκρατεῖ. Ὁ ἄλλος, ντυμένος ὁμοιόμορφα μέ τὸν προηγούμενο, ὀρθίος στά δεξιά τῆς γυναικείας μορφῆς κρατιέται ἀπὸ μιὰ παρυφή τοῦ ἱματίου της.

Πρβλ. τό εἰδῶλιο Π 1492 ἐντελῶς ὅμοιο καί ἀπὸ τὴν ἴδια μήτρα.

Μεγάλη ὁμοιότητα παρουσιάζουν τὰ εἰδῶλια ἀπὸ τὸν καμαρωτὸ λαξευτὸ τάφο τοῦ οἰκοπέδου Ε. Μιχαήλ στὴ Βέροια (ἀριθ. Κατ. 9, BCH 80 (1956), 313 εἰκ. 5, σήμερα στό Μουσεῖο Θεσσαλονίκης).

Π 1486. Ὅρθια γυναικεία μορφή μέ Ἑρωτα. Σώζεται ἀκέραιη ἐκτός ἀπὸ μικρὸ τμήμα τοῦ κεφαλόδεσμου (Π ἰ ν. 29 καί 37).

Ῥψ. 0.325 μ. Διάστ. «βάσης» 0.141 × 0.10 μ. Πηλὸς κοκκινωπὸς μέ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρυσμα· ἴχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καί ἀνοιχτοῦ πράσινου καί ἰώδους χρώματος. Τό εἰδῶλιο κατασκευάστηκε ἀπὸ δύο ἐνιαῖα καί γιὰ τίς δύο μορφές μέρη. Πρόσθετα, δουλεμένα σέ ἄλλη μήτρα ἢ καί μέ τό χέρι, ἡ κεφαλὴ τῆς γυναίκας, οἱ πλόκαμοι τῶν μαλλιών της καί ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἑρωτα μέ τὰ φτερά του. Στὴν πίσω ἐπιφάνεια τοῦ εἰδωλίου στρογγυλὴ ὀπὴ ἐξαερισμοῦ, διαμ. 0.05 μ., καί δύο μικρότερες γιὰ τὴν ἀνάρτησή του.

Ἡ γυναικεία μορφή στρέφει τὸν κορμὸ ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἀριστερά· φορᾶ μακρὺ πο-

λύπτυχο χιτῶνα, ζωσμένο ψηλά στό στήθος, καί πάνω του ἱμάτιο σφιχτὰ τυλιγμένο στό σῶμα, καλύπτοντας τό ἀριστερὸ χέρι καί τό δεξιὸ βραχίονα. Στὴν κεφαλὴ καί πάνω ἀπὸ τὰ χωρισμένα στό μέσο μαλλιά φορᾶ κεφαλόδεσμο δεμένο χαμηλὰ στό μέτωπο πάνω ἀπὸ τὰ μάτια. Μέ τό ἀριστερὸ της χέρι κρατᾶ στό ἀντίστοιχο πλευρὸ της μικρὸ Ἑρωτα, παιδική μορφή στά γενικά χαρακτηριστικά της ὅμοια μ' ἐκείνη τοῦ Π 1484.

Π 1487. Ὅρθια γυναικεία μορφή μέ Ἑρωτα. Λεῖπουν τό ἓνα φτερό τοῦ Ἑρωτα καί μικρὰ τμήματα ἀπὸ τό ἱμάτιο τῆς γυναίκας (Π ἰ ν. 30, 34 καί 37).

Ῥψ. 0.33 μ. Διαστ. «βάσης» 0.145 × 0.095 μ. Πηλὸς κοκκινωπός. Ἰχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος.

Ἡ γυναικεία μορφή παρουσιάζει τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τύπο μέ ἐκεῖνον τοῦ Π 1486 καί προέρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια μέ ἐκεῖνο μήτρα. Διαφορετικὴ ἢ ἐνθετὴ κεφαλὴ πού κατασκευάστηκε χωριστά. Τὰ πλούσια μαλλιά χωρίζονται στό μέσο πάνω ἀπὸ τό μέτωπο καί περιβάλλοντας τοὺς κροτάφους χαλαρὰ συγκεντρώνονται πίσω καί ψηλὰ ἀφήνοντας ἐλεύθερο τὸν αὐχένα, ὅπου πέφτουν δύο μεγάλοι χωριστά πλασμένοι πλόκαμοι. Τὴν κόμη στολίζει ψηλὸ διάδημα καί τὰ ἀφτιά ἐνώτια.

Πρβλ. Π 1484 καί Π 1486 γιὰ τὸν τύπο τῆς κεφαλῆς μέ διαφορὰ μόνο στό εἶδος τοῦ κεφαλόδεσμου.

Π 1488. Ὅρθια γυναικεία μορφή μέ Ἑρωτα. Λεῖπουν τμήμα ἀπὸ τό δεξί μισὸ μέρος, τό ἓνα φτερό τοῦ Ἑρωτα καί τμήματα ἀπὸ τό ἱμάτιο καί τό κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῆς γυναίκας (Π ἰ ν. 30 καί 37).

Ῥψ. 0.32 μ. Διαστ. «βάσης» 0.15 × 0.10 μ. Πηλὸς κοκκινωπός. Ἰχνη λευκοῦ ἐπιχρίσματος καί πράσινου καί ἰώδους χρώματος στὶς παρυφές τοῦ χιτῶνα καί τοῦ ἱματίου. Ὅμοιος τύπος καί μήτρα μέ τό εἰδῶλιο Π 1486. Διαφορετικὴ ἢ ἐνθετὴ κεφαλὴ τῆς γυναίκας. Ἡ κόμη καλύπτεται μέ κεφαλόδεσμο (*τεγίδιον*) πού στό πίσω μέρος πέφτει ἐλεύθερος σκεπάζοντας τὸν αὐχένα. Δύο μεγάλα κισσόφυλλα στολίζουν τὸν ἀριστερὸ κρόταφο καί ἄλλα δύο ὑπῆρχαν στὸν

ἀντίστοιχο δεξιό (πρβλ. τὰ εἰδῶλια Π 1496, Π 1497 καὶ Π 1510). Παρόμοια φυλλόσχημα κοσμήματα θὰ εἶχαν στήν κεφαλή πιθανότατα καὶ ἄλλα γυναικεῖα εἰδῶλια τῆς ὁμάδας αὐτῆς.

Π 1489. Ὅρθια γυναικεῖα μορφή μέ Ἐρωτα. Λείπουν ἡ κεφαλή, μεγάλο μέρος τοῦ κορμοῦ μέ τό δεξιό χέρι καί μικρά τμήματα ἀπό τό ἱμάτιο (Π ἰ ν. 30).

Ύψ. 0.27 μ. Διαστ. «βάσης» 0.15×0.115 μ. Πηλός κοκκινωπός. Ἴχνη πράσινου χρώματος στίς παρυφές τοῦ χιτῶνα.

Γιά τὰ ὑπόλοιπα χαρακτηριστικά βλ. Π 1486 καί Π 1487.

Π 1490. Ὅρθια γυναικεῖα μορφή μέ Ἐρωτα. Λείπουν ἡ κεφαλή καί τὰ φτερά τοῦ Ἐρωτα καί μεγάλο τμήμα ἀπό τό πίσω μέρος τοῦ εἰδωλίου (Π ἰ ν. 31 καί 38).

Ύψ. 0.33 μ. (χωρίς τή βάση 0.29 μ.). Διαστ. βάσης 0.17×0.097 μ.

Πηλός κοκκινωπός μέ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρυσμα. Τό εἰδῶλιο κατασκευάστηκε ἀπό δύο ἐνιαῖα καί γιά τίς δύο μορφές μέρη. Πρόσθετα εἶναι ἡ ἔνθετη συμπαγῆς κεφαλή τῆς γυναίκας καί τό στεφάνι της. Χαρακτηριστικό τό μεγάλο πλάτος τοῦ συμπλέγματος τῶν δύο μορφῶν, ἐνῶ τό βάθος εἶναι ἐλάχιστο. Τό πίσω μισό τοῦ εἰδωλίου, ὅπου καί ἡ ὀπή ἐξαερισμοῦ, ἐντελῶς ἀδιαμόρφωτο. Τό σύμπλεγμα στέκεται πάνω σέ ψηλή ἐλλειψοειδή βάση, ὕψ. 0.04 μ.

Ἡ γυναικεῖα μορφή στρέφεται ἐλαφρά πρός τὰ ἀριστερά της καί κλίνει τήν κεφαλή πρός τήν ἴδια κατεύθυνση καί πρός τὰ κάτω. Δίπλα της, μέ τό ἀριστερό χέρι, κρατᾷ μικρό Ἐρωτα ντυμένο μόνο μέ ἱμάτιο. Ἡ ἴδια φορᾷ μακρὸ πολὺπτυχο χιτῶνα ζωσμένο ψηλά στό στήθος· τό ἱμάτιο καλύπτει τό δεξιό ὤμο καί τό χέρι, δημιουργώντας μέ τό ἄπλωμά του μεγάλη πτυχωτή ἐπιφάνεια πού ἀφήνει ἐλεύθερο τόν ἀριστερό ὤμο καί διπλώνεται στόν καρπό τοῦ ἀριστεροῦ χειροῦ. Τή χωρισμένη στό μέσο κόμη στολίζει πλεχτό στεφάνι (πρβλ. περίπτωση εἰδωλίου Π 1483).

Τό εἰδῶλιο προέρχεται ἀπό τήν ἴδια μήτρα μέ ἐκείνη τοῦ Π 1491.

Π 1491. Ὅρθια γυναικεῖα μορφή μέ Ἐρωτα. Λείπουν τμήματα ἀπό τή βάση, τό ἓνα φτερό τοῦ Ἐρωτα καί τμήματα ἀπό τό ἐνδύμα (Π ἰ ν. 30, 34 καί 38).

Ύψ. 0.335 μ. Διαστ. βάσης 0.175×0.085 μ. Πηλός κοκκινωπός. Ἴχνη γαλανοῦ, πράσινου, ρόδινου καί ὑπόλευκου χρώματος.

Ὅμοιο μέ τό εἰδῶλιο Π 1490 καί ἀπό τήν ἴδια μέ ἐκεῖνο μήτρα. Διαφορετικός ὁ τύπος τῆς ἔνθετης κοίλης κεφαλῆς τῆς γυναίκας. Τό εἰδῶλιο κατασκευάστηκε ἀπό δύο ἐνιαῖα καί γιά τίς δύο μορφές μέρη. Στό σχεδόν ἐπίπεδο, ἀδιαμόρφωτο τμήμα τῆς ράχης, ἐλλειψοειδῆς ὀπή ἐξαερισμοῦ, διαστ. 0.06×0.04 μ.

Τήν κόμη σκεπάζει κεφαλόδεσμος δεμένος χαμηλά στό μέτωπο, καλύπτοντας μέ τό ἐλεύθερο στόν αὐχένα τμήμα του τοῦς προσθετοῦς πλοκάμους. Τά ἀφτιά στολίζουν ἐνώτια. Ὁλόκληρη ἡ κεφαλή στρέφεται δεξιά καί κάτω.

Π 1492. Ὅρθια γυναικεῖα μορφή μέ Ἐρωτες. Λείπουν τό μεγαλύτερο τμήμα ἀπό τόν ἕναν Ἐρωτα, μέρη ἀπό τήν κεφαλή καί τό σῶμα τῆς γυναίκας (Π ἰ ν. 31).

Ύψ. 0.345 μ. Διαστ. «βάσης» 0.13×0.082 μ. Πηλός κοκκινωπός. Ἴχνη ὑπόλευκου χρώματος στίς παρυφές τοῦ χιτῶνα.

Ὁ τύπος ἴδιος μέ ἐκεῖνον τοῦ Π 1485 μαζί μέ τό ὅποιο προέρχονται ἀπό τήν ἴδια μήτρα.

Π 1493. Ὅρθια γυναικεῖα μορφή μέ Ἐρωτα. Λείπουν ἡ κεφαλή τοῦ Ἐρωτα καί τὰ φτερά του, καθὼς καί τό πίσω μισό τῆς κεφαλῆς τῆς γυναίκας (Π ἰ ν. 31).

Ύψ. 0.325 μ. Διαστ. «βάσης» 0.12×0.09 μ. Πηλός κοκκινωπός. Ἴχνη λευκοῦ καί ἰώδους χρώματος στίς παρυφές τοῦ χιτῶνα τῆς γυναίκας. Τό εἰδῶλιο κατασκευάστηκε ἀπό δύο ἐνιαῖα καί γιά τίς δύο μορφές μέρη. Στό σχεδόν ἐπίπεδο, ἀδιαμόρφωτο τμήμα τῆς ράχης, στό ὕψος τῆς ὀσφύος, ἐλλειψοειδῆς ὀπή ἐξαερισμοῦ, διαστ. 0.06×0.04 μ.

Ἡ γυναικεῖα μορφή φορᾷ μακρὸ χιτῶνα καί

πάνω του ἱμάτιο, πού καλύπτει τήν κεφαλή καί τυλίγει σφιχτά τόν κορμό ἀφήνοντας νά διαφαίνονται οἱ πλούσιες πτυχές τοῦ χιτώνα. Σκεπασμένο μέ τό ἱμάτιο εἶναι καί τό δεξιό χέρι, πού ἀκουμπᾷ στό σῶμα κάτω ἀπό τό στήθος. Ἡ κόμη, καλυμμένη στό μεγαλύτερο μέρος ἀπό τό ἱμάτιο, «διακρίνεται» στό μέσο καί μέ μαλακοῦς κυματισμούς κατεβαίνει στούς κροτάφους. Δυό μικρές ὀπές στούς λοβούς τῶν ἀφτιῶν δηλώνουν τή θέση τῶν ἔνθετων, χαμένων σήμερα, ἔνωτιών. Στόν ἀριστερό ὤμο τῆς γυναικείας μορφῆς κάθετα στηριγμένη στήν κεφαλή της ἡ παιδική μορφή ενός Ἑρωτα. Φορᾷ κοντό χιτωνίσκο πού τόν ἀνασηκώνει μέ τό ἀριστερό του χέρι (πρβλ. τά εἰδώλια Π 1492 καί Π 1485).

Π 1494. Ὅρθια γυναικεία μορφή μέ Ἑρωτα. Λεῖπουν ἡ ἔνθετη κεφαλή τοῦ Ἑρωτα καί τά φτερά του, καθώς καί μεγάλο τμήμα ἀπό τό σῶμα τῆς γυναίκας (Π ἰ ν. 31). Ὑψ. 0.315 μ. Διαστ. «βάσης» 0.13×0.095 μ. Πηλός κοκκινωπός μέ ὁμοιόχρωμο ἐπίχρυσμα. Τύπος καί μήτρα ὅμοια μέ ἐκεῖνα τοῦ Π 1493.

Π 1495. Ὅρθια γυναικεία μορφή. Λεῖπουν ἡ ἔνθετη κεφαλή, τό ἀριστερό τμήμα τοῦ στήθους καί τμήματα τοῦ πίσω μισοῦ τοῦ εἰδωλίου (Π ἰ ν. 31). Ὑψ. 0.285 μ. Διάστ. «βάσης» 0.12×0.097 μ. Πηλός κοκκινωπός, καθαρός. Ἰχνη λευκοῦ καί γαλανοῦ χρώματος στά ἐνδύματα. Τό εἰδώλιο κατασκευάστηκε μέ μήτρα ἀπό δύο μέρη: τό πίσω σχεδόν ἐπίπεδο, ἀδιαμόρφωτο, ὅπου ἐντούτοις σημειώνεται μιά κάποια προσπάθεια νά ἀποδοθοῦν οἱ πτυχές τοῦ ἱματίου, καί τό μπροστινό μέ τήν κύρια παράσταση.

Ἡ μορφή φορᾷ μακρύ πολύπτυχο χιτώνα ζωσμένο ψηλά στό στήθος· οἱ βαριές πτυχές ἀκολουθοῦν καί ὑπογραμμίζουν, κάπως σχηματικά, τήν κίνηση τοῦ σώματος. Ὅμοια μέ σάλι τό ἱμάτιο τυλίγει τό σῶμα καί κρέμεται χαλαρά ἀπό τά χέρια πού ἀκολουθοῦν

ἀντίστροφα τήν κίνηση τῶν ποδιῶν. Ἡ μορφή στηρίζει τό βάρος τοῦ σώματός της στό δεξιό πόδι, ἐνῶ σύρει ἐλαφρά τό ἀριστερό πρὸς τά πίσω. Συγχρόνως στρέφει καί «ἀνοίγει» τόν κορμό πρὸς τά ἀριστερά. Τό δεξιό χέρι ἀκουμπᾷ στόν ἀνυψωμένο ἀντίστοιχο γοφό, ἐνῶ τό ἀριστερό ἀκουμπᾷ ψηλά στό μηρό.

Π 1496. Ὅρθια γυναικεία μορφή. Λεῖπει τό μεγαλύτερο μπροστινό τμήμα τοῦ κορμοῦ (Π ἰ ν. 32 καί 38).

Ὑψ. 0.345 μ. Διάστ. βάσης 0.14×0.088 μ. Ὑψ. βάσης 0.04 μ.

Πηλός κοκκινωπός. Ἰχνη πράσινου, ἰώδους, γαλανοῦ καί ὑπόλευκου χρώματος στίς παρυφές τοῦ χιτώνα. Τό εἰδώλιο κατασκευάστηκε μέ μήτρα ἀπό δύο μέρη, μέ ἔνθετο μόνο τό συμπαγές κεφάλι μέ τό πλεχτό στεφάνι καί τοὺς πλοκάμους. Στό σχεδόν ἐπίπεδο, ἀδιαμόρφωτο τμήμα τῆς ράχης, στό ὕψος τῆς ὀσφύος, ἐλλειψοειδῆς ὀπὴ ἐξαερισμοῦ, διαστ. 0.055×0.06 μ.

Ἡ μορφή στέκεται πάνω σέ μιά ἀρκετά ψηλή ἐλλειψοειδῆ βάση. Ἀπό τά σωζόμενα μέρη τοῦ κορμοῦ καί τοῦ ἐνδύματος βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ γυναίκα πάνω ἀπό τό μακρὺ χιτώνα φοροῦσε ἱμάτιο πού τύλιγε τό σῶμα καί τοὺς βραχίονες. Χαρακτηριστικός εἶναι ὁ κόσμος τῆς κεφαλῆς: τήν κόμη, πού διακρίνεται μέ χωρίστρα στό μέσο (πρβλ. τά εἰδώλια Π 1483 καί Π 1487), στολίζει βαρὺ πλεχτό στεφάνι· στοὺς κροτάφους εἶναι στερεωμένα μεγάλα πρόσθετα κισσόφυλλα, ἀπό τά ὅποια διατηροῦνται ἀνέπαφα μόνο τά τέσσερα ἀριστερά πάνω ἀπό τό μέτωπο. Στερεωμένοι στό στεφάνι ὑπάρχουν δύο καρποὶ παπαρουνάς, ἐνῶ δύο ἄλλοι ὅμοιοι χρησιμεύουν γιὰ ἐνώτια. Πρόσθετοι, πλασμένοι μέ τό χέρι πλόκαμοι καλύπτουν τόν αὐχένα καί συμπληρώνουν μέ ἰδιόμορφο τρόπο τήν κόμμωση (πρβλ. τά εἰδώλια Π 1483 καί Π 1497) ἐνισχύοντας παράλληλα τήν ἔνωση τοῦ σώματος μέ τήν κεφαλή. Ἡ κίνηση τῆς μορφῆς ἀκολουθεῖ σέ γενικές γραμμές ἐκείνη τῶν ὑπόλοιπων εἰδωλίων τῆς σειρᾶς: ὁ κορμός στρέφει καί

«ανοίγει» πρὸς τὰ ἄριστερά καὶ τὴν κίνησιν αὐτὴ ἀκολουθεῖ καὶ ἡ κεφαλὴ (βλ. ἰδιαίτερα τὰ εἰδώλια Π 1490, Π 1491 καὶ Π 1500).

Π 1497. Ὅρθια γυναικεία μορφή. Λεῖπουν τμήματα ἀπὸ τὸ ἄριστερό τμήμα τοῦ κορμοῦ καὶ ἀπὸ τὸ ἱμάτιο (Π ἰ ν. 32 καὶ 38).

Ύψ. 0.31 μ. Διαστ. «βάσης» 0.12×0.088 μ. Πηλὸς κοκκινωπός. Ἰχνη πράσινου καὶ ἰώδους χρώματος στὸ χιτῶνα καὶ ὑπόλευκου ἐπιχρίσματος σ' ὁλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια. Τὸ εἶδωλο κατασκευάστηκε μέ μήτρα ἀπὸ δύο μέρη μέ ἔνθετο μόνο τὸ συμπαγές κεφάλι μέ τὸν ἐπίσης πρόσθετο κόσμο του καὶ τοὺς πλοκάμους τῶν μαλλιών. Στὸ σχεδόν ἐπίπεδο, ἀδιαμόρφωτο τμήμα τῆς ράχης, στὸ ὕψος τῆς μέσης, ἐλλειψοειδὴς ὁπὴ ἐξαερισμοῦ, διαστ. 0.048×0.054 μ., καὶ ψηλὰ στοὺς ὤμους δύο μικρές γιὰ ἀνάρτηση.

Ἡ γυναικεία μορφή φορᾷ μακρὸ πολύπτυχο χιτῶνα καὶ πάνω του ἱμάτιο, πού τυλίγει τὸν κορμὸ καὶ τὰ χέρια ἀφήνοντας ἀκάλυπτο μόνο τὸ δεξιὸ τμήμα τοῦ στήθους. Κάτω ἀπὸ τὸ ἱμάτιο στηρίζει τὸ δεξιὸ χέρι στὸ γοφὸ, ἐνῶ τὸ ἄριστερό πέφτει μαλακά στὸ μηρό. Τὴν κεφαλὴ, ἐλαφρὰ γερμένη δεξιὰ, στολίζει χαμηλὰ στὸ μέτωπο βαρὺ πλεχτὸ στεφάνι καὶ τοὺς κροτάφους ἀπὸ τρία κισσόφυλλα. Ὅπως καὶ στὸ εἶδωλο Π 1496 τὸν κόσμο τῆς κεφαλῆς συμπληρώνουν καρποὶ παπαρούνας πάνω ἀπὸ τὸ στεφάνι καὶ στὰ ἀφτιά ἀντὶ γιὰ ἐνώτια. Πρόσθετοι πλόκαμοι σκεπάζουν τὸν ἀνῆνα.

Π 1498. Ὅρθια γυναικεία μορφή, ἀκέραιη (Π ἰ ν. 32 καὶ 39).

Ύψ. 0.24 μ. Διαστ. «βάσης» 0.11×0.085 μ. Πηλὸς κοκκινωπός. Ἰχνη γαλανοῦ, πράσινου καὶ ὑπόλευκου χρώματος στὰ ἐνδύματα. Τὸ εἶδωλο κατασκευάστηκε μέ μήτρα ἀπὸ δύο μέρη, μέ πρόσθετο μόνο τὸ συμπαγές κεφάλι. Στὸ ἀδιαμόρφωτο πίσω τμήμα, στὸ ὕψος τῶν γοφῶν, ἐλλειψοειδὴς ὁπὴ ἐξαερισμοῦ, διαστ. 0.055×0.045 μ.

Ἡ γυναικεία μορφή φορᾷ μακρὸ, βαρὺ χιτῶνα ζωσμένο ψηλὰ — ὅχι ὅμως τόσο ὅσο στὰ ὑπόλοιπα παραδείγματα τῆς σειρᾶς —,

ἐνῶ τὸ ἱμάτιο εἶναι περασμένο στοὺς χαλαροὺς βραχίονες (πρβλ. τὸ εἶδωλο Π 1495). Ἡ μακριὰ κόμη, χωρὶς τοὺς πρόσθετους πλοκάμους τῶν προηγούμενων εἰδωλίων, χωρίζεται στὸ μέσο σὲ δύο ὁμάδες πλατιῶν βοστρύχων καὶ ἀπλώνεται πίσω στὴ ράχη μέ μοναδικὸ στολίδι τὸ σχετικὰ μεγάλο στεφάνι στὴν κορυφὴ τῆς κεφαλῆς. Ἡ μορφή, στηριγμένη στὸ δεξιὸ πόδι, στρέφει τὸν κορμὸ ἄριστερά, ἐνῶ ἡ κεφαλὴ χαμηλώνει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ δεξιὰ.

Π 1499. Ὅρθια γυναικεία μορφή, ἀκέραιη, ἐκτὸς ἀπὸ μικρὸ τμήμα τῆς παρυφῆς τοῦ ἐνδύματος καὶ ἀπολεπίσματα στὸ στήθος (Π ἰ ν. 32, 34 καὶ 39).

Ύψ. 0.285 μ. Διαστ. «βάσης» 0.118×0.08 μ. Πηλὸς κοκκινωπός μέ ὁμοίχρωμο ἐπιχρίσμα. Τὸ εἶδωλο κατασκευάστηκε μέ μήτρα ἀπὸ δύο μέρη, μέ πρόσθετα μόνο τὰ ἐνώτια. Στὸ σχεδόν ἐπίπεδο, ἀδιαμόρφωτο πίσω τμήμα, ἐλλειψοειδὴς ὁπὴ ἐξαερισμοῦ, διαστ. 0.032×0.04 μ., καὶ στὸ ὕψος τῶν ὤμων ἄλλη μικρὴ, κυκλική, γιὰ τὴν ἀνάρτηση. Ἡ μορφή στρέφει τὸν κορμὸ πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς, μέ μιά κίνηση πού θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ χορευτικὴ καὶ πού τὴν ὑπογραμμίζει καὶ ἡ πτυχολογία τοῦ ἐνδύματος. Κλίνει τὴν κεφαλὴ ἐλαφρὰ πρὸς τὰ κάτω καὶ ἄριστερά. Ἀπὸ τὸν πλούσιο χιτῶνα φαίνεται μόνο ἡ πολύπτυχη παρυφή του, καθὼς τὸ ἱμάτιο τυλίγει ὁλόκληρο τὸ σῶμα μαζί καὶ τὰ χέρια καὶ τὸν κεφαλόδεσμο.

Π 1500. Ὅρθια γυναικεία μορφή (χορεύτρια;). Λεῖπουν μικρὰ τμήματα ἀπὸ τὸ ἐνδυμα καὶ μέρος τοῦ ὤμου (Π ἰ ν. 33 καὶ 39). Ύψ. 0.29 μ. Διαστ. «βάσης» 0.135×0.08 μ. Πηλὸς κοκκινωπός. Ἰχνη ὑπόλευκου ἐπιχρίσματος σ' ὁλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ εἰδωλίου. Τὸ εἶδωλο κατασκευάστηκε μέ μήτρα ἀπὸ δύο μέρη. Στὴν πίσω ἀδιαμόρφωτη ἐπιφάνεια μεγάλῃ κυκλική ὁπὴ ἐξαερισμοῦ, διαμ. 0.07 μ.

Τὸ ἱμάτιο πού τυλίγει τὸ σῶμα σκεπάζει ὅχι μόνο τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χιτῶνα ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴ, ὅπου ἀφήνει ἐλεύθερο μό-

νο τό πρόσωπο καί τήν τριπλή σειρά τῶν μαργαριτόσχημων βοστρύχων γύρω ἀπό τό μέτωπο — κόμμωση *τέττιξ* (πρβλ. γιά τήν κόμμωση τά εἰδῶλια Π 1485, Π 1492 καί Π 1508). Ἡ μορφή δίνει μέ τή στροφή τοῦ σώματος τήν ἐντύπωση ὅτι κινεῖται χορευτικά, ἐνῶ στήν πραγματικότητα στέκεται. Οἱ πολλές λεπτές, κάπως ἀνόργανες ὁμως πτυχές τοῦ ἱματίου τονίζουν τή χορευτική τούτη στάση.

Π 1501. Ὅρθια γυναικεία μορφή. Λείπουν ἡ κεφαλή καί τμήμα ἀπό τό στήθος (Π ί ν. 33). Ὑψ. 0.25 μ. Διαστ. «βάσης» 0.08×0.11 μ. Πηλός κοκκινωπός. Ἰχνη γαλανοῦ, ρόδινου καί πράσινου χρώματος, καθῶς καί ὑπόλευκου ἐπιχρίσματος στό ἔνδυμα. Τό εἰδῶλιο κατασκευάστηκε μέ μήτρα ἀπό δύο μέρη. Στήν ἐπίπεδη, ἀδιαμόρφωτη πίσω ἐπιφάνεια, στό ὕψος τῆς ὀσφύος, ὀπή ἐξαερισμοῦ, διαστ. 0.058×0.045 μ.

Ἡ μορφή φορᾶ μακρὺ πολύπτυχο χιτῶνα πού τονίζει τήν ἐπιτηδευμένη στάση τοῦ κορμοῦ. Στά χέρια — τό ἄριστερό ἀκουμπισμένο στή μέση, τό δεξιὶ χαλαρά στό μηρό — εἶναι τυλιγμένο τό ἱμάτιο.

Π 1502. Ὅρθια γυναικεία μορφή. Λείπουν τμήματα ἀπό τό ἱμάτιο (Π ί ν. 33 καί 39). Ὑψ. 0.26 μ. Διαστ. «βάσης» 0.09×0.05 μ. Πηλός κοκκινωπός. Ἐπιδερμίδα πολὺ φθαρμένη καί ἀπολεπισμένη. Τό εἰδῶλιο κατασκευάστηκε μέ μήτρα ἀπό δύο μέρη. Στό ἐπίπεδο, ἀδιαμόρφωτο πίσω μέρος, ὀπή ἐξαερισμοῦ, διαστ. 0.047×0.058 μ.

Ἡ μορφή παρουσιάζει τήν ἴδια κομψή, ἐπιτηδευμένη, σχεδόν χορευτική στάση πού χαρακτηρίζει καί τά περισσότερα εἰδῶλια τῆς σειρᾶς αὐτῆς. Πάνω ἀπό τόν πολύπτυχο χιτῶνα φορᾶ ἱμάτιο, πού τυλίγει τόν κορμό καί τήν κεφαλή ἀφήνοντας ἐλεύθερο μέρος τοῦ προσώπου καί τό στεφάνι τῶν μαργαριτόσχημων βοστρύχων ψηλά στό μέτωπο (πρβλ. γιά τήν κόμμωση τό Π 1500). Σκεπασμένα μέ τό ἱμάτιο τά χέρια, τό δεξιὶ στηρίζεται στή μέση, ἐνῶ τό ἄριστερό ὑψώνεται ἐλεύθερο.

Π 1503. Ὅρθια γυναικεία μορφή. Λείπουν μικρά τμήματα ἀπό τό ἔνδυμα (Π ί ν. 33 καί 39).

Ὑψ. 0.26 μ. Διαστ. «βάσης» 0.09×0.05 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, μέ ἐπιδερμίδα ἀπολεπισμένη. Τό εἰδῶλιο κατασκευάστηκε μέ μήτρα ἀπό δύο μέρη μέ ἐνθετη μόνο τή συμπαγή κεφαλή. Στό ἀδιαμόρφωτο πίσω μέρος ὀπή ἐξαερισμοῦ, διαστ. 0.04×0.032 μ.

Ἡ μορφή στέκεται κατενώπιο στρέφοντας μόνο ἐλαφρά τήν κεφαλή πρὸς τά ἄριστερά. Ἀξιοσημείωτη ἡ δυσανάλογη σχέση ἀνάμεσα στό σῶμα καί τή μικρὴ κεφαλή. Φορᾶ μακρὺ πολύπτυχο χιτῶνα καί πάνω του περασμένο στούς ὤμους καί τά χέρια ἱμάτιο. Μέ τό δεξιὶ ἀνασηκώνει τό ἱμάτιο, ἐνῶ τό ἄριστερό της τό ἔχει ἀκουμπισμένο στόν ἀντίστοιχο γοφόν. Τήν κόμη, χωρισμένη στό μέσο, συγκρατεῖ ταινία.

Π 1504. Κάτω τμήμα ὀρθιας γυναικείας μορφῆς μέ χιτῶνα καί ἱμάτιο (Π ί ν. 33).

Σωζ. ὕψ. 0.255 μ. Διάμ. «βάσης» 0.115 μ.

Πηλός κοκκινωπός. Ἰχνη λευκοῦ καί γαλανοῦ χρώματος στίς παρυφές τοῦ ἐνδύματος. Κατασκευή ὅπως στά προηγούμενα παραδείγματα.

Π 1505. Κάτω τμήμα ὀρθιας γυναικείας μορφῆς σέ ψηλὴ ἐλλειψοειδῆ βάση (Π ί ν. 33).

Σωζ. ὕψ. 0.15 μ. (ὕψ. βάσης 0.048 μ.).

Πηλός κοκκινωπός. Ἰχνη γαλανοῦ καί ὑπόλευκου χρώματος. Κατασκευή ὅπως στά προηγούμενα παραδείγματα.

Πρβλ. Π 1490 καί Π 1491 (γιά τή βάση).

Π 1506. Δεξιὶ τμήμα ὀρθιας γυναικείας μορφῆς. Σώζεται μέρος τοῦ κορμοῦ καί ἡ κεφαλή.

Σωζ. ὕψ. 0.15 μ.

Πηλός κοκκινωπός. Ἰχνη ὑπόλευκου ἐπιχρίσματος. Κατασκευή ὅπως καί στά προηγούμενα παραδείγματα.

Τό ἱμάτιο καλύπτει τό σῶμα καί τό μεγαλύτερο τμήμα τῆς κεφαλῆς, ἀφήνοντας ἐλεύθερο μέρος τοῦ προσώπου καί τούς μαργαρι-

τόσχημους βοστρύχους πάνω από τό μέτωπο.

Π 1507. Σύνταγμα δύο μορφών, μιᾶς γυναικείας δεξιά καί μιᾶς ἀνδρικής ἀριστερά. Λείπουν τμήματα καί ἀπό τίς δύο μορφές, καθὼς καί τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ράχης τοῦ εἰδωλίου (Πί ν. 34).

Ύψ. 0.125 μ. Μῆκ. 0.09 μ. Πλ. 0.04 μ.

Πηλός κόκκινος-φαιός, ἀκάθαρτος.

Οἱ δύο μορφές στέκονται κατενώπιο πάνω σέ τετράπλευρη βάση. Ἡ γυναικεία φορᾷ μακρὺ χιτῶνα ζωσμένο ψηλά στό στήθος, ἐνῶ ἡ ἀνδρική μόνο ἱμάτιο ριγμένο στὸν ὦμο, ὥστε νά μένει ἀκάλυπτο τό σῶμα, καί ἐμβάδες στά πόδια. Στό δεξιὸ χέρι ἡ ἀνδρική μορφή κρατᾷ τσαμπὶ σταφύλια.

Π 1508. Γυναικεία κεφαλὴ εἰδωλίου, συμπαγῆς (Πί ν. 35).

Ύψ. 0.07 μ. Μέγ. διαστ. 0.037×0.06 μ.

Πηλός κοκκινωπός. Ἰχνη ὑπόλευκου ἐπιχρίσματος.

Ἡ κεφαλὴ εἶναι στραμμένη ἐλαφρὰ πρὸς τὰ δεξιά της καί κάτω, ἐνῶ ὁ λαιμός κρατᾷ μιὰ κατενώπιο στάση. Τὰ μαλλιά, πού σχηματίζουν πάνω ἀπὸ τό μέτωπο μιὰ τριπλὴ σειρὰ μαργαριτόσχημων βοστρύχων, συγκρατιοῦνται ψηλότερα μέ πυργόσχημο διάδημα καί καλύπτονται στό πίσω μέρος ἀπὸ τό ἱμάτιο πού σκέπαζε τὸν αὐχένα.

Πρβλ. τὴν κόμωση τοῦ εἰδωλίου Π 1485.

Π 1509. Γυναικεία κεφαλὴ εἰδωλίου, ἐσωτερικά κοίλη (Πί ν. 35).

Σωζ. ὕψ. 0.065 μ.

Πηλός κοκκινωπός μέ ὁμοιόχρωμο ἐπιχρίσμα.

Ἡ κεφαλὴ ἔχει ὅμοια κίνηση μ' ἐκείνη τοῦ προηγούμενου εἰδωλίου Π 1508. Τὴν κόμη στολίζει ἓνα βαρὺ ἐπίθετο πλεχτὸ στεφάνι, ἐνῶ τὰ ἀφτιά πρόσθετα δισκόμορφα ἐνώτια.

Πρβλ. τὸ στεφάνι τῶν εἰδωλίων Π 1483, Π 1490 καί Π 1496.

Π 1510. Κεφαλὴ γυναικείου εἰδωλίου (Πί ν. 35).

Σωζ. ὕψ. 0.06 μ.

Πηλός κοκκινωπός. Ἰχνη λευκοῦ ἐπιχρί-

σματος καί πράσινου χρώματος. Ἡ κεφαλὴ, κατασκευασμένη μέ μήτρα ἀπὸ δύο μέρη, στρέφεται δεξιά καί ἐλαφρὰ πρὸς τὰ πάνω. Τὴν κόμη καλύπτει κεφαλόδεσμος, δεμένος χαμηλά πάνω ἀπὸ τὰ μάτια καί κοσμημένος στή θέση τῆς χωρίστρας μέ ἐπίθετο πῆλινο δισκάριο καί στοὺς κροτάφους ἀπὸ δύο φύλλα κισσοῦ.

Πρβλ. τὰ φυλλόσχημα κοσμήματα τοῦ εἰδωλίου Π 1488.

Π 1511. Τὸ ἀριστερὸ μισὸ κεφαλῆς γυναικείου εἰδωλίου (Πί ν. 36).

Ύψ. 0.05 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Ἡ κόμη, χωρισμένη στό μέσο, ἀπλώνεται στοὺς κροτάφους μέ μαλακοὺς κυματισμοὺς. Στὰ ἀφτιά ἐπίθετα πῆλινα δισκόμορφα ἐνώτια. Ἡ κεφαλὴ κατασκευάστηκε μέ μήτρα ἀπὸ δύο μέρη.

Π 1512. Κεφαλὴ γυναικείου εἰδωλίου, ἐσωτερικά κοίλη (Πί ν. 36).

Ύψ. 0.045 μ.

Πηλός κοκκινωπός. Ἡ κεφαλὴ κατασκευάστηκε μέ μήτρα ἀπὸ δύο μέρη.

Τὰ χωρισμένα στό μέσο μαλλιά συγκρατεῖ διάδημα καί τό πίσω μέρος καλύπτει τό ἱμάτιο.

Π 1516-Π 1519 καί Π 1523. Ὅρθια γυναικεία μορφή (Πί ν. 40-42). Ὅλα τὰ παραδείγματα τοῦ ἴδιου τύπου καί ἀπὸ τὴν ἴδια μήτρα. Τὸ Π 1516 σώζεται ἀκέραιο (Πί ν. 40, 42). Ἀπὸ τὰ Π 1517 καί Π 1518 (Πί ν. 40, 42) λείπουν μικρὰ τμήματα· ἀπὸ τὸ Π 1523 (Πί ν. 41) λείπει τό κάτω μισό.

Ύψ. 0.185 μ. (Π 1523: σωζ. ὕψ. 0.13 μ.). Διαστ. βάσης 0.075×0.065 (ὕψ. βάσης 0.03 μ.).

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς ἐπιχρίσμα. Τὰ εἰδώλια εἶναι κατασκευασμένα μέ μήτρα ἀπὸ δύο μέρη καί μέ ἔνθετο κεφάλι. Ὅπῃ ἐξαερισμοῦ στό πίσω ἀδιαμόρφωτο κυρτὸ τμήμα, διαμ. περίπου 0.03 μ.

Ἡ μορφή στέκεται πάνω σέ ψηλὴ ἑλλειψοειδῆ βάση. Φορᾷ μακρὺ χιτῶνα καί πάνω του ἱμάτιο πού τυλίγει τὴν κεφαλὴ καί τό σῶμα

μέ έντελῶς σχηματοποιημένες καί άμελεῖς στήν άπόδοσή τους πτυχώσεις. Τό δεξί χέρι στηρίζεται στόν αντίστοιχο γοφό, ένῶ τό καλυμμένο άπό τό ίμάτιο άριστερό άνασύρει τήν παρυφή τοῦ ίματίου.

Π 1527. Ὅρθια γυναικεία μορφή. Λεῖπει τό κάτω μέρος, ένῶ τό πρόσωπο εἶναι σχεδόν έντελῶς άπολεπισμένο (Π ί ν. 40 καί 42). Ὑψ. 0.165 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα. Κατασκευή ὅπως ἐκείνη τῶν προηγούμενων Π 1516 κτλ.

Ἡ γυναικεία μορφή φορᾷ μακρύ χιτώνα, ψηλά ζωσμένο, καί στούς βραχίονες ἔχει περασμένο τό ίμάτιο. Τήν κόμη στολίζει διάδημα. Τά χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου, ὅπως καί ὁλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ εἰδωλίου, εἶναι έντελῶς ἄσαφή, γεγονός πού ὀφείλεται πιθανότατα στήν πολλαπλή χρήση τῆς μήτρας.

Π 1528. Ὅρθια γυναικεία μορφή. Λεῖπει τό κάτω μέρος (Π ί ν. 40 καί 42).

Ὑψ. 0.14 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος μέ ἐπιδερμίδα φθαρμένη.

Ὅμοιο μέ τό προηγούμενο Π 1527 μέ διαφορετική μόνο τήν ἐπίσπεψη τῆς κόμης, ὅπου τό διάδημα ἀντικαταστάθηκε μέ στεφάνι.

Π 1525 - Π 1526. Ὅρθια γυναικεία μορφή (Π ί ν. 41). Τά δύο παραδείγματα τοῦ ἴδιου τύπου καί άπό τήν ἴδια μήτρα. Τοῦ Π 1525 λείπει μικρό τμήμα τῆς βάσης, ένῶ τοῦ Π 1526 τό ἔνθετο συμπαγές κεφάλι καί μπροστά τό μισό κάτω τοῦ σώματος. Σωζ. ὕψ. Π 1525: 0.155 μ., Π 1526: 0.145 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα. Ἡ γυναικεία μορφή φορᾷ μακρύ χιτώνα καί πάνω του ίμάτιο πού καλύπτει τό πίσω μέρος τῆς κεφαλῆς καί τυλίγει τόν κορμό. Μέ τό καλυμμένο δεξί χέρι άνασύρει μπροστά στό στήθος τό ίμάτιο, ένῶ ἀκουμπᾷ τό ἄριστερό της χαλαρά στό μηρό.

Π 1529. Τέσσερις συμπαγεῖς κεφαλές γυναι-

κείων εἰδωλίων, μέ φθαρμένη τήν ἐπιδερμίδα τοῦ προσώπου.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Π 1530. Τά κάτω ἄκρα γυναικείου εἰδωλίου τοῦ τύπου τῶν «ἱεροδοῦλων» (Π ί ν. 41). Ὑψ. 0.085 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Τό εἰδῶλιο κατασκευάστηκε μέ μήτρα άπό δύο μέρη.

Π 1513 - Π 1515, Π 1521, Π 1524. Ὅρθια γυναικεία μορφή. Τά Π 1513 (Π ί ν. 41), Π 1514 (Π ί ν. 41) καί Π 1521 (Π ί ν. 40) ἀκέραια. Ἀπό τό Π 1515 λείπει ἡ κεφαλή (Π ί ν. 41), άπό τό Π 1524 τό πάνω μισό (Π ί ν. 40). Ὅλα τά παραδείγματα τοῦ ἴδιου τύπου καί άπό τήν ἴδια μήτρα.

Ὑψ. 0.18 μ. Διαστ. βάσης 0.065×0.06 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα. Τά εἰδῶλια κατασκευάστηκαν μέ μήτρα άπό δύο μέρη, μέ πρόσθετη τήν κεφαλή. Στό πίσω ἀδιαμόρφωτο τμήμα ὅπῃ ἐξαερισμοῦ, διαστ. 0.025×0.03 μ.

Ἡ γυναικεία μορφή στέκεται πάνω σέ σχετικά ψηλή βάση, ἔλλειψοειδή. Φορᾷ μακρύ χιτώνα καί ίμάτιο πού τυλίγει ὁλόκληρο τό σῶμα. Καλυμμένα άπό τό ίμάτιο τά χέρια, τό δεξί στηρίζεται στή μέση, ένῶ τό ἄριστερό πέφτει χαλαρά στό μηρό. Τά χαρακτηριστικά καί οἱ λεπτομέρειες ἀποδόθηκαν ἄσαφή ἐξαιτίας πιθανότατα τῆς πολλαπλῆς χρήσης τῆς μήτρας.

Π 1522. Ὅρθια γυναικεία μορφή. Λεῖπει τό ἄριστερό τμήμα τῆς βάσης καί μέρος άπό τό χιτώνα (Π ί ν. 41 καί 42).

Ὑψ. 0.16 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα. Ἡ μορφή στέκεται πάνω σέ ψηλή, ἔλλειψοειδή βάση, φορᾷ μακρύ χιτώνα καί πάνω του ίμάτιο πού καλύπτει τά χέρια καί τήν κοσμημένη μέ *τεγίδιον* κεφαλή. Τό ἄριστερό της χέρι εἶναι ἀκουπισμένο πίσω στό γοφό καί τό δεξί πέφτει χαλαρό στό μηρό.

Σημ.: Τά γυναικεία εἰδῶλια Π 1513, Π 1514, Π 1515, Π 1517 καί Π 1519 βρέθηκαν στήν ἐπίχωση μπροστά άπό τήν εἴσοδο τοῦ τάφου.

Διάφορα

A. Ανατολική κλίνη

M 940. Ένώτιο χρυσό σέ σχῆμα κρίκου με προτομή νέγρου από ἡμιπολύτιμο βαθυκόκκινο λίθο (σάρδιος) στή μιά του ἄκρη (Πί ν. 45).

Διάμ. κρίκου 0.02-0.017 μ.

Ὁ κρίκος σχηματίζεται από μέτριου πάχους σύρμα, συνεστραμμένο σέ σπείρα, μέ ὀξυτό ἓνα του ἄκρο καί κυλινδρικό τό ἄλλο. Στόν κοσμημένο μέ ἀπλοποιημένα ἐπίθετα φύλλα κύλινδρο στερεωμένη ὀλόγλυφη κεφαλή νέγρου, μέ κόμη ἀπό λεπτό χρυσό σύρμα, ὅπου καί ὁ κρίκος ἀσφαλείας.

Πρβλ. M 951a.

Βλ. Μακεδονικά IB' (1972), 165 ἀριθ. 1 πίν. Vα (Βεργίνα, μακεδονικός τάφος II), ὅπου καί βιβλιογραφία.

Μακεδονικά Θ' (1969), 167-68 ἀριθ. 68 πίν. 75α (Ἅγιος Ἀθανάσιος, μακεδονικός τάφος I).

Ὅμοια ἐπίσης ἀπό ἐλληνιστικό τάφο στό Basse-Selce τῆς Ἀλβανίας, N. Ceka, Iliria II (1972), 183 εἰκ. 11.

Γιά τόν τύπο τοῦ ἐνώτιου βλ. Hadaczek, Ohrschmuck κτλ., 1903, 46 κ.ε.

Γιά τό σάρδιο βλ. Marshall, BMC Rings, LVIII-LIX μέ βιβλιογραφία.

M 941. Κρίκος χρυσός, παχύτερος στό ἓνα του ἄκρο. Πιθανότατα ἀνῆκε σέ ἐνώτιο (Πί ν. 45).

Βλ. περίπου Μακεδονικά IB' (1972), 165 ἀριθ. 2 πίν. Vβ (Βεργίνα, μακεδονικός τάφος II).

Πρωιότερο τό παράδειγμα Hoffmann-Davidson, Greek Gold, 107 εἰκ. 28 (3ος αἰ. π.Χ.).

M 942. Κρίκος χρυσός ὁμοιος μέ τόν M 941 (Πί ν. 45).

M 943. Ἐλασμα χρυσό, μήκ. 0.008 μ., σέ σχῆμα φύλλου (Πί ν. 45).

Ἐκτυπες γραμμές ἀποδίδουν τίς νευρώσεις τοῦ φύλλου.

M 944. Μικρό χρυσό ἔλασμα.

M 945. Ψῆφος γυάλινη χρώματος πράσινου ἀνοιχτοῦ (Πί ν. 45).

Διάμ. 0.016 μ.

Πρβλ. M 935.

Βλ. παρόμοιες ψῆφους ἀπό τό λαξευτό θαλαμῶ

τάφο II στό Λόγγο Ἐδέσσης (ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, Πίν. 363 ε).

B. Δυτική κλίνη

M 946. Χρυσή δανάκη (Πί ν. 44).

Διάμ. 0.006 μ.

Ἐκτυπη παράσταση ἀλόγου πού καλπάζει πρὸς τά δεξιὰ μέσα σέ κύκλο ἀπό ἀνάγλυφες στιγμές.

Πρβλ. τή δανάκη ἀπό τήν κλίνη B τοῦ τάφου Μαυριῶν I (βλ. σ. 101).

Βλ. γενικά γιά δανάκες: E. Babelon, *Traité des monnaies grecques et romaines I* (1901), 514-19.

Χρυσές δανάκες βρέθηκαν καί στοὺς λαξευτοὺς θαλαμῶν τάφους τῶν οἰκοπέδων Γυμνασίου Ἀρρένων (ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 352 Πίν. 416) καί Ἰω. Ἐλευθεριάδης (ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 233) στή Βέροια, καθὼς καί σέ τάφους τοῦ ἐλληνιστικοῦ νεκροταφείου στήν Ἀμφίπολη (ΑΔ 17 (1961-62): Χρονικά, 233 Πίν. 276 = BCH 86 (1962), 816-17 εἰκ. 1, πρβλ. καί BCH 83 (1959), 710-11 εἰκ. 3).

Γιά δανάκες ἀπό τάφους, ρωμαϊκοὺς κυρίως, τῆς Θεσσαλονίκης βλ. Μακεδονικά ID' (1974), 338-39.

M 947. Μάχαιρα σιδερένια μέ λείψανα ξύλου ἀπό τή λαβή καί τόν κολεό (Πί ν. 43).

Μῆκ. 0.38 μ. Πλ. 0.05 μ.

Λεπίδα μονόστομη μέ ἐλαφρά κυρτή τή ράχη της. Λαβή ἀπό συμπαγές, σχετικὰ μακρὺ στέλεχος, μέ ὑπολείμματα ἀπὸ τόν ξύλινο μύκητα.

Βλ. Iliria I (1971), 295 ἀριθ. VI πίν. X, 4 (Ἀκρόπολη Φοινίκης) καί Iliria II (1972), 333 εἰκ. 47 (Ἀντιγόνη).

Βλ. ἀκόμη ΑΔ 26 (1971): Χρονικά, 322 Πίν. 295 (M. Ἀγρινίου, ἀπὸ τήν περιοχή Ἀγγελοκάστρου).

M 948. Μάχαιρα σιδερένια μέ λείψανα ξύλου ἀπὸ τή λαβή καί τόν κολεό (Πί ν. 43).

Μῆκ. 0.285 μ. Πλ. 0.04 μ.

Ὅμοια μέ τή μάχαιρα M 947.

M 949. Στλεγγίδα σιδερένια, ἀκέραιη (Σχέδ. 47· Πί ν. 44).

Μῆκ. 0.25 μ. Πλ. 0.03 μ.

Πρβλ. ἐνδεικτικά M 971.

Βλ. BCH 94 (1970), 485 εἰκ. 131 (Ἄργος, τάφος 82). Comstock-Vermeule, GERB, 426-27 ἀριθ. 615.

Swed. Cypr. Exp. IV₃, 111-12.

Kerameikos IX, 186 ἀριθ. E99, 2 πίν. 97 (2ος π.Χ. αἰ.).

Ziva Antika VIII (1958), 323-31.

Γ. Νότια κλίνη

M 950. Περιδέραιο χρυσό, άκέραιο, μήκους 0.28 μ. (Πί ν. 44).

Λεπτή χρυσή άλυσίδα με μικρές βαθυκόκκινες ψήφους (σάρδιος) στερεωμένες σε κανονικά διαστήματα. Στά άκρα τής άλυσίδας από μιά χρυσή λεοντοκεφαλή, στερεωμένα σε κυλινδρικό βαθυκόκκινο λίθο, άπολήγουν αντίστοιχα σε κρίκο και άγκιστρο άσφαλείας.

Βλ. γενικά για τήν ύστεροελληνιστική τορευτική: AntK 15 (1972), 107 κ.έ.

Παραπλήσια με τό M 950: B. Segall, Museum Benaki, Katalog der Goldschmiede-Arbeiten, 1938, 29 άριθ. 25 πίν. 7 άλλά με χρυσές κεφαλές βοδιών στίς άκρες. BCH 83 (1959), 706 κ.έ. εικ. 26 (Θεσσαλονίκη, τάφος συνοικισμού Νεαπόλεως. Μέσα 2ου π.Χ. αί.). Πρώιμα παραδείγματα, άπεικονίζουν οί H. Hoffmann - E. Davidson, Greek Gold, 1965, άριθ. 44 εικ. 44b και άριθ. 47 εικ. 47c (3ος αί. π.Χ.). Hoffmann-Von Claer, Hamburg, Antiker Gold, 1972, 117-18 άριθ. 76 (3ος-2ος αί. π.Χ.). Amandry, Collection H. Stathatos, 109 άριθ. 250 πίν. XLII (3ος αί. π.Χ.).

M 951a. Χρυσό ένώτιο με κεφαλή νέγρου από ήμιπολύτιμο βαθυκόκκινο λίθο (σάρδιος).

Διάμ. κρίκου 0.025 μ. (Πί ν. 44).

Πρβλ. M 940.

M 951b. Χρυσό ένώτιο με κεφαλή μόσχου από ήμιπολύτιμο βαθυκόκκινο λίθο (σάρδιος).

Διάμ. κρίκου 0.022 μ. (Πί ν. 44).

Πρβλ. M 940 και M 951a.

Βλ. για χρυσά κοσμήματα, ένώτια και περιδέραια με ένθετες από ήμιπολύτιμους λίθους ή από πολύτιμο μέταλλο κεφαλές ζώων: από τό μακεδονικό τάφο II στή Βεργίνα (Μακεδονικά IB' (1972), 165 πίν. Va. Μέσα 2ου π.Χ. αιώνα), από τό ελληνιστικό νεκροταφείο στήν Άμφίπολη (BCH 85 (1961), 814-16 εικ. 3) και από ελληνιστικό τάφο στό συνοικισμό Νεαπόλεως Θεσσαλονίκης (BCH 83 (1959), 706-707 εικ. 26).

Γιά τόν τύπο βλ. Marshall, BMC Jewellery, 233 άριθ. 2076a-c πίν. XXXIX, 219 άριθ. 1974 πίν. XXXVI, 218 άριθ. 1969 πίν. XXXVII.

Γενικά για ένώτια με ζωόμορφες άπολήξεις βλ. K. Hadaczek, Ohrschmuck κτλ., 1903, 46 κ.έ.

M 952. Περόνη άργυρή, μήκους 0.092 μ. (Πί ν. 45).

Στέλεχος επίμηκες με όξύ άκρο και κεφαλή

σε σχήμα σχηματοποιημένου κώνου πεύκου ή δέσμης φύλλων (θύρσος;).

Βλ. μόνο για τήν όμοιότητα του σχήματος τήν όστέινη περόνη από τήν Κόρινθο (Corinth XII, 284 άριθ. 2319, 3ος-4ος μ.Χ. αί.).

M 953. Δύο γυάλινες ψήφοι, διαμ. 0.023 μ. και 0.012 μ., και χρώματος, αντίστοιχα, πράσινου και γαλανού (Πί ν. 44).

Πρβλ. M 945.

M 954. Μάχαιρα σιδερένια σε τμήματα.

Σωζ. μήκ. 0.032 μ. Πλ. 0.06 μ.

Λεπίδα μονόστομη. Στέλεχος λαβής μικρό.

M 955. Άρύταινα (κύαθος) χάλκινη, άκέραιη (Σχ έ δ. 51· Πί ν. 45).

Μήκ. στελέχους λαβής 0.12 μ., πλ. στελέχους λαβής 0.009 μ., διάμ. φιάλης 0.044 μ.

Άποτελείται από δύο χωριστά μέρη: τή λαβή με μακρύ, σχετικά πλατύ,γωνιώδες στέλεχος, ή κυρτή άνω άπόληξη του όποιου διαμορφώνεται σε κεφαλή χήνας, και τή ρηχή φιάλη.

Βλ. Klassieke Kunst uit particulier Bezit (Leiden) 1975, άριθ. 401a εικ. 180 (έλληνιστικό-ρωμαϊκό) για τό πιό κοντινό παράδειγμα.

Γιά τήν όνομασία βασικό τό άρθρο τής Crosby, AJA 47 (1943), 209 κ.έ.

Γιά άρύταινες ως ταφικά εύρήματα: M. Rostovtzeff, Skythien und der Bosphorus I, 260-61 (Νότια Ρωσία). Neugebauer, Antiken in deutschen Privatsammlungen, 1938, άριθ. 212 και 213 πίν. 90 και 91 (Μικρά Άσία).

Schröder, Griech. Bronzeimer, BerlWPr 1914, 13 άριθ. 10 (άπό τήν Άταλία).

Πρωιότερα παραδείγματα D. von Bothmer, Ancient Art from New York Private Collections, 1961, 68 άριθ. 266 πίν. 100-101 (350-300 π.Χ.) και Comstock-Vermeule, GERB, 418 άριθ. 605, και στίς δύο περιπτώσεις με βιβλιογραφία.

M 956. Χάλκινη βάση (;).

Ύψ. β. 0.015 μ. Διάμ. β. 0.025 μ. και 0.039 μ. Ψηλή, συμπαγής, βάση σε σχήμα κόλουρου κώνου με μικρή κοιλότητα στήν πάνω επιφάνεια.

M 957. Μικρή χάλκινη φιάλη.

Διάμ. 0.06 μ.

Σωμα ρηχό με λεπτά τοιχώματα και καλυκωτά χείλη.

M 958. Έλασμα χρυσό, μήκους 0.008 μ., ἴσως ἀπὸ ἐνώτιο (Πί ν. 44).

Πρβλ. M 943.

M 959α. Δανάκη χρυσή (Πί ν. 44).

Διάμ. 0.008 μ.

Χαρακτὸ κόσμημα σέ σχῆμα σταυροῦ.

Βλ. γιά δανάκες M 946.

M 959β. Μικρά τμήματα ἀπὸ χρυσά ἐλάσματα.

Δ. Ταφή ε

M 960. Στλεγγίδα σιδερένια, ἀκέραιη.

Μῆκ. 0.26 μ. καὶ πλ. (στέλεχος λαβῆς) 0.03 μ.

(Σχέδ. 47· Πί ν. 44).

Πρβλ. M 949.

Ε. Ταφή ζ

M 961. Πυξίδα μολύβδινη. Λείπουν τμήματα ἀπὸ τὸ κυλινδρικό τοίχωμα τοῦ σώματος καὶ τὸ πῶμα.

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. 0.05-0.06 μ.

Πρβλ. M 922.

ΣΤ. Χωρὶς προσδιορισμὸ θέσης

M 962. Στλεγγίδα σιδερένια. Λείπει τὸ μισὸ ἀπὸ τὸ στέλεχος τῆς λαβῆς.

Σωζ. μῆκ. 0.24-0.25 μ.

M 963α. Κρίκος σιδερένιος. Διάμ. 0.05 μ.

M 963β. Τμήμα ἀπροσδιόριστου σιδερένιου ἀντικειμένου. Μῆκ. 0.05 μ.

M 965. Στλεγγίδα σιδερένια, ἀκέραιη (Σχέδ. 47· Πί ν. 44).

Μῆκ. 0.25 μ.

Λεπίδα ἔντονα κυρτή.

Βλ. Kerameikos IX, 188 ἀριθ. Ε115.5 πίν. 98 (1ος π.Χ.-1ος μ.Χ. αἰ.).

M 997. Κλειδί σιδερένιο, ἀκέραιο (Σχέδ. 50· Πί ν. 45).

Ἀποτελεῖται ἀπὸ βραχὺ στέλεχος μὲ μεγάλο κρίκο, διαμ. 0.03 μ., στὸ ἓνα τοῦ ἄκρο καὶ τριμερές «χτένι» στὸ ἄλλο.

Βλ. Delphes V, 117 ἀριθ. 424 εἰκ. 424 (ρωμαϊκοὶ χρόνοι).

M 998. Δύο ὀστέινα, δισκόμορφα, διαμπερὴ στὸ κέντρο τους κουμπιά, διαμ. 0.01 μ. καὶ 0.02 μ. ἀντίστοιχα. Τὸ ἓνα σώζεται ἀκέραιο καὶ στή μιά του ἐπιφάνεια φέρει χαρακτὸ ρόδακα.

Βλ. Corinth XIII, 296 κ.έ., ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

M 999. Μάχαιρα σιδερένια ἢ λεπίδα ψαλιδιοῦ.

Μῆκ. 0.135 μ. Πλ. 0.03 μ.

M 1000. Τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας, μήκ. 0.16 μ. καὶ πλ. 0.023 μ.

Θάλαμος Β

Πήλινα

Π 1413. Ἀμφορέας. Λείπουν ἡ μιά λαβὴ καὶ τμήματα ἀπὸ τὸ σῶμα (Πί ν. 46).

Ύψ. 0.40 μ. Διάμ. β. 0.123 μ. Διάμ. χ. 0.053-0.06 μ. (ἄμελές πλάσιμο).

Πηλὸς κοκκινωπός, χωρὶς ἐπίχρυσμα.

Βάση κωνικὴ μὲ πλατιά αὐλακα στήν περιφέρειαν τῆς κάτω ἐπιφανείας τῆς καὶ μικρὴ κοιλότητα στὸ κέντρο. Σῶμα μὲ περίγραμμα συνεχές ὥς τὸ χεῖλος. Λαιμὸς ψηλὸς καὶ στενός μὲ διπλὸ πλαστικὸ δαχτυλίδι στὸ χεῖλος. Λαβές ταινιωτές.

Πρβλ. Π 1420 (γιά τὸ περίγραμμα).

Π 1414. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Πί ν. 46).

Ύψ. 0.32 μ. Διάμ. β. 0.097 μ. Διάμ. χ. 0.048 μ. Πηλὸς πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρυσμα καστανοκόκκινο, ἀπλωμένο στὸ πάνω μέρος τοῦ ἀγγείου.

Βάση χαμηλὴ, κωνικὴ, χωρὶς ἰδιαίτερη διαμόρφωση. Σῶμα κυλινδρικό μὲ χαρακτηριστικὰ ὅμοια μὲ ἐκεῖνα τοῦ ἀμφορέα Π 1326.

Πρβλ. ἀκόμη Π 1415 καὶ Π 1418.

Π 1415. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Πί ν. 46).

Ύψ. 0.305 μ. Διάμ. β. 0.101 μ. Διάμ. χ. 0.046 μ.

Πηλὸς πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρυσμα καστανοκόκκινο στὸ πάνω μέρος τοῦ ἀγγείου.

Ὅμοιος μὲ τὸν προηγούμενο Π 1414 μὲ διαφορά τὸν περισσότερο τονισμένο ὄμο, ὅπου ἀβαθὴς ἀλλάκωση.

Πρβλ. ἀκόμη Π 1200.

Π 1416. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 47).
Ύψ. 0.30 μ. Διάμ. β. 0.10 μ. Διάμ. χ. 0.037-0.048 μ. (ἀμελές πλάσιμο).

Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα μελανό στο πάνω μισό τοῦ ἀγγείου.

Βάση χαμηλή, κωνική, κοίλη στο κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα ψηλό, κυλινδρικό, μέ περίγραμμα συνεχές ὡς τόν ὦμο, ὅπου στήν ἀπότομη μετάβαση πρὸς τό λαιμό σχηματίζει γωνία ὑπογραμμισμένη ἀπό ἀβαθή αὐλάκωση. Τά λοιπά χαρακτηριστικά ὅμοια μέ ἐκεῖνα τῶν ἀμφορέων Π 1414, Π 1415 καί Π 1418.

Π 1417. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 47).
Ύψ. 0.23 μ. Διάμ. β. 0.096 μ. Διάμ. χ. 0.059 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κοκκινωπό.

Βάση κωνική, χαμηλή, κοίλη στο κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα εὐρύ, κυλινδρικό, μέ περίγραμμα συνεχές ὡς τό καλυκωτό χεῖλος. Λαβές ταινιωτές.

Πρβλ. Π 1330 καί Π 1324.

Π 1418. Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 47).
Ύψ. 0.20 μ. Διάμ. β. 0.063 μ. Διάμ. χ. 0.037 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανομέλανο στο πάνω μισό τοῦ ἀγγείου. Ὅμοια χαρακτηριστικά μέ ἐκεῖνα τῶν ἀμφορέων Π 1415 καί (γενικά γιά τό σχῆμα) Π 1326, Π 1329.

Π 1419. Ἀμφορέας. Λεῖπουν τμήματα ἀπό τή βάση καί τήν κοιλιά (Π ί ν. 47).
Ύψ. 0.175 μ. Διάμ. β. 0.08 μ. Διάμ. χ. 0.044 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα ὑπόλευκο στήν ἐπιφάνεια τοῦ πάνω μέρους. Βάση δισκόμορφη, ἐλαφρά κοίλη στο κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα κυλινδρικό, εὐρύτερο στο κάτω μέρος, μέ ὦμο σχεδόν ὀριζόντιο, ὅπου διπλή χαρακτή γραμμή. Στήν κοιλιά διακρίνονται οἱ αὐλακώσεις ἀπό τόν τροχό. Λαιμός κοντός μέ καλυκωτό χεῖλος.

Πρβλ. Π 2174, Π 2129 καί Π 2152 (γιά τό χεῖλος).

Π 1420. Ἀμφορέας. Λεῖπουν τμήματα ἀπό τό λαιμό καί τό σῶμα (Π ί ν. 47).
Ύψ. 0.285 μ. Διάμ. β. 0.094 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα κοκκινωπό. Βάση χαμηλή, κωνική, κοίλη στο κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα ὠοειδές μέ συνεχές περίγραμμα. Λαβές ταινιωτές. Στο καλυκωτό χεῖλος καί τό σῶμα, κάτω ἀπό τίς λαβές, ὀριζόντια κυματιστή γραπτή καστανέρυθρη ταινία.

Πρβλ. Π 1413 (γιά τό σῶμα).

Π 1439. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 48).
Ύψ. 0.12 μ. Διάμ. χ. 0.08 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Σῶμα σφαιρικό, χωρίς ἰδιαίτερη βάση. Ἀπότομη μετάβαση ἀπό τήν κοιλιά στο λαιμό, ὥστε νά σχηματίζεται ὀριζόντιος ὦμος, τοπισμένος μέ δύο χαρακτές γραμμές. Λαιμός στο περίγραμμά του κοῖλος, μέ ὀριζόντιες χαρακτές γραμμές στή ρίζα του καί λοξότμητο χεῖλος. Λαβή σιγμοειδής, ταινιωτή. Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1449.

Π 1440. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 48).

Ύψ. 0.115 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Ὅμοιος μέ τοὺς ἀρυτήρες Π 1446 καί Π 1377. Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1450.

Π 1441. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 48).

Ύψ. 0.115 μ. Διάμ. χ. 0.084 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Ὅμοιος μέ τοὺς ἀρυτήρες Π 1229, Π 1235 καί Π 1369, μέ διαφορά τό ἰδιαίτερα πλατύ κάτω μέρος τοῦ σώματος.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1451.

Π 1442. Ἀρυτήρας (Π ί ν. 48).

Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. χ. 0.084 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Σῶμα κωνικό, χωρίς ἰδιαίτερη βάση, μέ περίγραμμα συνεχές ὡς τό χεῖλος, ὅπου πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι. Λαβή ταινιωτή. Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1452.

Πρβλ. Π 1227, Π 1231, Π 1372, Π 1444 (γιά τά γενικά χαρακτηριστικά) καί Π 1439 (γιά τό χεῖλος).

Π 1443. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 48).
Ύψ. 0.12 μ. Διάμ. χ. 0.079 μ.
Πηλός καστανόφαιος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Ὅμοιος μέ τόν ἀρυτήρα Π 1379.
Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1453.

Π 1444. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 49).
Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. χ. 0.085 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Ὅμοιος μέ τόν ἀρυτήρα Π 1442 μέ κάπως εὐρύτερο σῶμα.
Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1454.

Πρβλ. Π 1372 καί Π 1231 (γιά τά γενικά χαρακτηριστικά).

Π 1445. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 49).
Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ.
Πηλός κόκκινος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Σῶμα σφαιρικό, χωρίς ἰδιαίτερη βάση. Λαιμός μέ κοῖλο περίγραμμα καί πλατύ ὀριζόντιο χεῖλος. Στή ρίζα τοῦ λαιμοῦ χαρακτηριστική γραμμή καί στό μέσο τοῦ ὕψους του αὐλάκωση. Λαβή ταινιωτή.

Ὅμοιος μέ τοὺς Π 1440 καί Π 1443.
Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1455.

Π 1446. Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 49).
Ύψ. 0.155 μ. Διάμ. χ. 0.098 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Σῶμα σφαιρικό, πλατύ κάτω, χωρίς ἰδιαίτερη βάση, μέ συνεχές περίγραμμα ἐλαφρά τονισμένο στόν ὄμο. Λαιμός μέ κοῖλο περίγραμμα καί πλατύ ὀριζόντιο χεῖλος. Λαβή ταινιωτή μέ κατακόρυφη ράβδωση.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1456.

Πρβλ. Π 1377.

Π 1447. Ἀρυτήρας. Λεῖπουν ἡ λαβή καί τμήματα ἀπό τό χεῖλος (Π ί ν. 49).

Ύψ. 0.10 μ. Διάμ. χ. 0.083 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Ὅμοιος μέ τόν Π 1441.
Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 1457.

Π 1448. Ἀρυτήρας. Λεῖπει τμήμα ἀπό τό χεῖλος (Π ί ν. 49).

Ύψ. 0.09 μ. Διάμ. χ. 0.088 μ.
Πηλός κόκκινος, ἀκάθαρτος.

Πρβλ. Π 1381, Π 1232 (γιά τό περίγραμμα τοῦ σῶματος) καί Π 1372 (γιά τό χεῖλος).

Π 1449. Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος (Π ί ν. 48 καί 50).

Ύψ. 0.025 μ. Διάμ. β. 0.026 μ. Μῆκ. 0.06 μ.
Πηλός κόκκινος, ἐπίχρισμα καστανόχρωμο, ἀπολεπισμένο. Ἀμελής κατασκευή. Σῶμα σχεδόν σφαιρικό, χωρίς διαμορφωμένη βάση, μέ ἄμορφο πλαστικό ὠτίο. Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1439.

Π 1450. Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος (Π ί ν. 48 καί 50).

Ύψ. 0.027 μ. Διάμ. β. 0.037 μ. Μῆκ. 0.09 μ.
Πηλός τεφρός, ἐπίχρισμα μελανό, καμένο. Σῶμα σχεδόν σφαιρικό, χωρίς ἰδιαίτερη βάση καί μέ πλαστικό σιγμοειδές ὠτίο. Στήν πάνω ἐπιφάνεια καί γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως» μικρό πλαστικό δαχτυλίδι. Μυκτήρας κοντός μέ καμπύλο τό ἄκρο του καί μεγάλη ὀπή.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1440.

Πρβλ. Π 1284 καί Π 1280, ὅπου ἡ σχετική βιβλιογραφία. Ἀκόμη Π 1458 (γιά τό περίγραμμα).

Π 1452. Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος, ἀχρησιμοποίητος (Π ί ν. 48 καί 50).

Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Μῆκ. 0.073 μ.
Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα ὁμοιόχρωμο. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σῶμα ἀπό δύο μέρη, μέ πλαστικό ἄμορφο ὠτίο στήν ἔνωση τῶν δύο μερῶν. Στήν πάνω ὑπερυψωμένη ἐπιφάνεια, γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως», ἀβαθής αὐλάκωση. Μυκτήρας κοντός μέ πλατύ καμπύλο ἄκρο.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 1442.

Πρβλ. Π 1457, Π 1285, ὅπου ἡ σχετική βιβλιογραφία.

Βλ. Corinth IV₂, τύπος XII μέ χαρακτηριστικά τοῦ τύπου XVIII.

Π 1453. Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος (Π ί ν. 48 καί 50).

Ύψ. 0.027 μ. Διάμ. β. 0.038 μ. Μήκ. 0.08 μ. Πηλός καστανόχρωμος, επίχρυσμα ομοιόχρωμο, άπολεπισμένο.

Σώμα σφαιρικό, μέ μικρή δισκόμορφη βάση καί πλαστικό σιγμοειδές ώτιο στόν ώμο. Στήν πάνω επιφάνεια, γύρω άπό τήν «όπή πληρώσεως», άβαθής αὐλάκωση. Μυκτήρας μέ πλατύ καί τριγωνικό άκρο.

Στό έσωτερικό τοῦ άρυτήρα Π 1443.

Πρβλ. Π 1391, Π 1531 καί Π 1278, όπου ή σχετική βιβλιογραφία.

Π 1454. Λύχνος μονόμυξος, άκέραιος (Π ί ν. 49 καί 50).

Ύψ. 0.025 μ. Διάμ. β. 0.027 μ. Μήκ. 0.08 μ. Πηλός τεφρός, επίχρυσμα τεφρό. Κατασκευή άμελής μέ μήτρα.

Σώμα άπό δύο μέρη, μέ δύο άμορφα πλαστικά ώτια στήν ένωση τών δύο μερών. Στήν πάνω επιφάνεια καί γύρω άπό τήν «όπή πληρώσεως» έκτυπο άκτινωτό κόσμημα. Μυκτήρας κοντός καί πλατύς.

Στό έσωτερικό τοῦ άρυτήρα Π 1444.

Πρβλ. Π 1390 καί Π 1395 (γιά τό περίγραμμα).

Βλ. Corinth IV₂, 61 κ.έ. πίν. VI, τύπος XVIII.

Π 1451. Λύχνος μονόμυξος, άκέραιος, άχρησιμοποίητος (Π ί ν. 48 καί 50).

Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.042 μ. Μήκ. 0.095 μ. Πηλός κόκκινος, επίχρυσμα κόκκινο.

Σώμα σφαιρικό, μέ χαμηλή δισκόμορφη βάση καί πλαστικό σιγμοειδές ώτιο στόν ώμο. Στήν πάνω επιφάνεια καί γύρω άπό τήν «όπή πληρώσεως» άβαθής αὐλάκωση. Μυκτήρας μακρόστενος, μέ καμπύλο εύρύ άκρο.

Στό έσωτερικό τοῦ άρυτήρα Π 1441.

Πρβλ. Π 1391, Π 1388 καί Π 1278, όπου καί ή σχετική βιβλιογραφία.

Π 1455. Λύχνος μονόμυξος, μέ πολλές κακώσεις στήν επιφάνειά του (Π ί ν. 49 καί 50).

Ύψ. 0.025 μ. Μήκ. 0.075 μ.

Πηλός τεφρός. Κατασκευή άμελής, μέ μήτρα.

Στό έσωτερικό τοῦ άρυτήρα Π 1445.

Π 1456. Λύχνος μονόμυξος, άκέραιος (Π ί ν. 49 καί 50).

Ύψ. 0.025 μ. Διάμ. β. 0.041 μ. Μήκ. 0.102 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κοκκινωπό.

Σώμα χαμηλό, μέ καμπύλο περίγραμμα καί επίπεδη τήν πάνω επιφάνεια. Στόν ώμο πλαστικό σιγμοειδές ώτιο. Βάση δισκόμορφη, έλαφρά κοίλη στήν κάτω επιφάνειά της. Μυκτήρας στενόμακρος, μέ καμπύλο τό άκρο του.

Στό έσωτερικό τοῦ άρυτήρα Π 1446.

Βλ. AE 1955, 30 αριθ. 13 εικ. 3, 3 καί 14 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αι.).

AJA 26 (1922), 402 εικ. 10 (Σάρδεις. Γύρω στά 190 π.Χ.).

Π 1457. Λύχνος μονόμυξος, άκέραιος (Π ί ν. 49 καί 50).

Ύψ. 0.02 μ. Διάμ. β. 0.035 μ. Μήκ. 0.065 μ. Πηλός τεφρός, επίχρυσμα μελανό (καμένο;). Κατασκευή μέ μήτρα.

Σώμα άπό δύο μέρη, μέ πλατιά δισκόμορφη βάση καί πλαστικό σιγμοειδές ώτιο στόν ώμο. Αὐλάκωση καί χαμηλό πλαστικό δαχτυλίδι γύρω άπό τήν «όπή πληρώσεως». Στό έσωτερικό τοῦ άρυτήρα Π 1447.

Πρβλ. Π 1452, όπου καί ή σχετική βιβλιογραφία.

Π 1458. Λύχνος μονόμυξος, άκέραιος (Π ί ν. 50).

Ύψ. 0.025 μ. Διάμ. β. 0.032 μ. Μήκ. 0.08 μ. Πηλός τεφρός, επίχρυσμα τεφρό. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σώμα άπό δύο μέρη καί μέ βάση χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Στό πάνω μέρος μεγάλη «όπή πληρώσεως» καί πλαστικό σιγμοειδές ώτιο. Μυκτήρας κοντός καί πλατύς μέ μεγάλη όπή.

Πρβλ. Π 1450 (γιά τό περίγραμμα).

Π 1459. Λύχνος μονόμυξος. Λείπει τό πλαστικό ώτιο (Π ί ν. 49 καί 50).

Ύψ. 0.033 μ. Διάμ. β. 0.038 μ. Μήκ. 0.09 μ. Πηλός κόκκινος, σέ πολλά σημεία καμένος, επίχρυσμα κόκκινο.

Σώμα χαμηλό, πλατύ στό πάνω μέρος, μέ καμπύλο περίγραμμα. Βάση ψηλή, χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση. Γύρω άπό τήν «όπή πληρώσεως», κυκλικά, ψηλό πλατύ δαχτυλίδι. Μυκτήρας στενόμακρος.

Πρβλ. Π 1386 και Π 1387 (για τον τύπο), όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

Π 1531. Λύχνος μονόμυξος, άκέραιος (Π ί ν. 50).

Ύψ. 0.038 μ. Διάμ. β. 0.047 μ. Μήκ. 0.098 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα κοκκινωπό.

Σώμα σχεδόν σφαιρικό, μέ βάση δισκόμορφη, έλαφρά κοίλη στην κάτω επιφάνειά της. Στο πάνω μέρος, γύρω από την «όπή πληρώσεως», άβαθής αϋλάκωση. Πλαστικό σιγμοειδές ώτιο στον ώμο. Μυκτήρας μέ πλατύ καμπύλο άκρο.

Πρβλ. Π 1453, Π 1391, Π 1451 και Π 1278, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

Π 1421. Πυξίδα μέ τό πώμα της. Λείπει μικρό τμήμα από τον περίγυρο του σώματος (Σ χ έ δ. 28· Π ί ν. 51 και 69).

Σώμα: Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. β. 0.059 μ. Διάμ. ανοίγματος 0.10 μ.

Πώμα: Ύψ. 0.102 μ. Διάμ. χ. 0.124 μ.

Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα βαθυκόκκινο ως μελανό. Ύπόλευκο χρώμα για τά κοσμήματα.

Σώμα μέ πλατύ κυλινδρικό τοίχωμα, άβαθή πυθμένα, βάση μικρή βαθμιδωτή από δύο επάλληλα δαχτυλίδια. Πλατύς περίγυρος, υποδοχή για τό πώμα, διακρίνει τό κάτω χαμηλό μέρος από τό κυλινδρικό τοίχωμα. Πώμα ευρύ, μέ έλαφρά κοίλο περίγραμμα στο κυλινδρικό τοίχωμα και μέ άσπιδόμορφο θόλο. Πλατύς περίγυρος, αντίστοιχος μέ εκείνον του σώματος, διακρίνει τό τοίχωμα από τό θόλο. Τό κέντρο του θόλου όρίζει κυκλική κοιλότητα που περιβάλλεται από ζώνη όμόκεντρων λεπτών χαρακτών κύκλων· γύρω από τή ζώνη αναπτύσσεται στεφάνι από χαρακτά τεμνόμενα ήμικύκλια και γραπτά λογχόσχημα κοσμήματα στον τύπο της τεχνοτροπίας της «Δυτικής Κλιτύος». Τήν περιφέρεια του θόλου παρακολουθεϊ χαρακτή αϋλάκωση μέ διαλυμένο χαρακτό κυμάτιο και γραπτά φύλλα κισσοϋ στην ίδια τεχνοτροπία. Στο κάτω μισό του κυλινδρικού τοιχώματος ζώνη όριζόμενη από χαρακτές γραμμές, μέ χαρακτή βλαστό-

σπειρα και γραπτά φύλλα και άνθη κισσοϋ.

Πρβλ. Π 1335, Π 1336 και Π 1342 (για τά γενικά χαρακτηριστικά).

Βλ. ΑΕ 1955, 41 άριθ. 1 εικ. 19 (για τό σχήμα). Samaria-Sebaste III, 244 εικ. 47.3 (για τό κόσμημα). Demetrias I, 106 άριθ. 76 και 77 πίν. 41, 4 και 6.

Π 1422. Πώμα πυξίδας μέ κακώσεις στο χεϊλος (Σ χ έ δ. 31· Π ί ν. 51 και 69).

Ύψ. 0.135 μ. Διάμ. χ. 0.124 μ.

Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα κοκκινωπό, επιθετο κόκκινο και φαιό χρώμα για τά κοσμήματα.

Πώμα μέ ψηλό, κατακόρυφο, κυλινδρικό τοίχωμα που ανοίγει έλαφρά στο χεϊλος, και κωνικό θόλο, στην κορυφή του όποιου επιθετο ανάγλυφο επίσημα. Στενός, μέ ταινιωτά και έλαφρά ύπερυψωμένα χείλη περίγυρος διακρίνει τό τοίχωμα από τό θόλο. Στο μέσο του ύψους του κυλινδρικού τοιχώματος αναπτύσσεται ζώνη μέ χαρακτά γεωμετρικά κοσμήματα σε δύο όμάδες μετοπών έναλλάξ και διαμετρικά τοποθετημένων: άβακωτό θέμα και άπλοποιημένος λαβύρινθος. Στο θόλο και γύρω από τό επίσημα στεφάνι από χαρακτό διαλυμένο κυμάτιο και γραπτά άπλά άνθέμια (πρβλ. κόσμημα πυξίδας Π 1421). Τό χωρίς πλαστικό περίγραμμα επίσημα περιλαμβάνει παράσταση του ήρωα Περσέα. Η μορφή παριστάνεται σε προτομή κατενώπιο μέ πλούσια κόμη και φορᾶ πίο με απόληξη στο σχήμα κεφαλής και στά πλευρά μέ φτερά άετοϋ.

Βλ. για τή γραπτή διακόσμηση: Hesperia III (1934), 374 κ.έ. άριθ. D25-26 εικ. 59-60 (μέσα 2ου π.Χ. αι.). Samaria-Sebaste III, 238 άριθ. 1 εικ. 44. Demetrias I, 105 άριθ. 74 πίν. 42, 1.

Π 1423. Πυξίδα χωρίς τό πώμα της. Λείπει μικρό τμήμα από τή βάση (Π ί ν. 51).

Ύψ. 0.07 μ. Διάμ. β. 0.039 μ. Διάμ. χ. 0.046 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, γάνωμα καστανοκόκκινο.

Πρβλ. τίς πυξίδες Π 1212, Π 1213, Π 1219, Π 1335 και Π 1339.

Π 1424. Άωτο σκυφίδιο άκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 52).

Ύψ. 0.042 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.095 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανόχρωμο εσωτερικά και εξωτερικά στο χεῖλος.

Βάση ψηλή, κωνική, δακτυλιόσχημη, με μικρή μαστοειδή απόφυση στο κέντρο της κάτω επιφάνειάς της. Σῶμα βαθύ, σχεδόν σφαιρικό, με χεῖλος που στρέφεται προς τα μέσα.

Μέσα στο σκυφίδιο τό νόμισμα N 17.15.

Πρβλ. Π 1265, Π 1358. Ἀκόμη Π 1357 (για τὸ χεῖλος).

Βλ. Hesperia III (1934), 436 ἀριθ. D9 καὶ E46 (β' μισό τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.).

Samaria-Sebaste III, 249 εἰκ. 49.12.

Π 1425. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 52).

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ. Πηλός μελανός, καμένος, επίχρυσμα μελανό. Βάση ψηλή, δακτυλιωτή. Σῶμα βαθύ, ἡμισφαιρικό, με χεῖλος που στρέφεται ἔντονα πρὸς τὰ μέσα.

Μέσα στο σκυφίδιο τό νόμισμα N 17.18.

Πρβλ. Π 1436.

Βλ. Samaria-Sebaste III, 249 εἰκ. 49.9.

Π 1426. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 52).

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.099 μ. Πηλός ὠχροκάστανος, επίχρυσμα καστανό-μέλανο, ἀπολεπισμένο, εσωτερικά καὶ στο χεῖλος ἐξωτερικά.

Μέσα στο σκυφίδιο τό νόμισμα N 17.16.

Ὅμοιο με τὰ σκυφίδια Π 1427 καὶ Π 1425.

Π 1427. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (δυτική κλίνη) (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 52).

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. β. 0.05 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα καστανό-κόκκινο, ἄνισο κατὰ τόπους, εσωτερικά καὶ ἐξωτερικά στο χεῖλος.

Ὅμοιο με τὸ σκυφίδιο Π 1426. Στὸ μέσο τοῦ ὕψους τοῦ τοιχώματος περιμετρικά ἔντονη αὐλάκωση.

Μέσα στο σκυφίδιο τό νόμισμα N 17.22.

Π 1428. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 52 καὶ 68).

Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.035 μ. Διάμ. χ. 0.07 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα μελανό, μεταλλικό.

Βάση ψηλή, κωνική. Σῶμα ἡμισφαιρικό με χεῖλος που στρέφεται πρὸς τὰ μέσα. Στὸ κέντρο τοῦ πυθμένα τέσσερα ἐμπέστα ἀνθήματα, σταυρωτά τοποθετημένα μέσα σέ κυκλική ζώνη ἀπὸ λοξές, χαρακτές γραμμές. Μέσα στο σκυφίδιο τό νόμισμα N 17.20.

Πρβλ. Π 2156 (για τὰ ἀνθήματα).

Βλ. Samaria-Sebaste III, 251 εἰκ. 49.9 (για τὸ σχῆμα).

Π 1429. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 52).

Ύψ. 0.034 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. χ. 0.101 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα καστανό-κόκκινο, μεταλλικό, εσωτερικά καὶ στο χεῖλος ἐξωτερικά.

Βάση χαμηλή, δακτυλιωτή. Σῶμα εὐρύ, καλυκωτό, με χεῖλος που στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω.

Μέσα στο σκυφίδιο τό νόμισμα N 17.17.

Πρβλ. Π 1430, Π 1365 καὶ Π 1360.

Βλ. AE 1955, 57 ἀριθ. 1 εἰκ. 17.

AM 85 (1970), 153 ἀριθ. 166a εἰκ. 16 (γύρω στὰ 200 π.Χ.).

Ἐπίσης PergForsch 2, 35 ἀριθ. C9-C10 πίν. 3 (200-125 π.Χ.).

Π 1430. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Π ί ν. 52).

Ύψ. 0.026 μ. Διάμ. β. 0.039 μ. Διάμ. χ. 0.095 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανό-κόκκινο εσωτερικά καὶ στο χεῖλος.

Ὅμοιο με τὸ Π 1429, με τὴ διαφορά ὅτι τὸ Π 1430 εἶναι περισσότερο εὐρύ καὶ ρηχό.

Πρβλ. Π 1365 καὶ Π 1360.

Βλ. περίπου AvP XI₁, 142.269 πίν. 50 καὶ 66 (β' τέταρτο 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 1431. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Π ί ν. 52).

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.097 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα κόκκινο εσωτερικά καὶ στο χεῖλος ἐξωτερικά.

Πρβλ. Π 1425 καὶ Π 1354.

Βλ. Hesperia III (1934), 371 ἀριθ. D9 εἰκ. 55 καὶ 396 ἀριθ. E46 εἰκ. 84 (τέλος 2ου π.Χ. αἰ.).

PergForsch 2, 43 ἀριθ. C16 πίν. 4.

Π 1432. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Πί ν. 52).

Ύψ. 0.042 μ. Διάμ. β. 0.039 μ. Διάμ. χ. 0.099 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρυσμα κόκκινο ὡς καστανό κατά τόπους, μεταλλικό, ἐσωτερικά καί στό χεῖλος ἐξωτερικά.

Ὅμοιο μέ τά Π 1265 καί Π 1426.

Βλ. Apollonia, 227 ἀριθ. 604 πίν. 119 (τύπος II).

Π 1433. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Πί ν. 52).

Ύψ. 0.04 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. χ. 0.093 μ. Πηλός φαιός, ἐπίχρυσμα καστανομέλανο, ἀπολεπισμένο.

Βάση ψηλή, κωνική, χωρισμένη ἀπό τό σῶμα μέ ἔντονη αὐλάκωση. Σῶμα εὐρύ, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τά μέσα.

Βλ. Samaria-Sebaste III, 259 εἰκ. 53.4.

Π 1434. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Πί ν. 52).

Ύψ. 0.05 μ. Διάμ. β. 0.038 μ. Διάμ. χ. 0.085 μ. Πηλός ὠχρός, ἐπίχρυσμα μελανόφαιο, ἀπολεπισμένο, ἐσωτερικά καί στό χεῖλος.

Βάση ψηλή, δακτυλιωτή. Σῶμα βαθύ, ἡμισφαιρικό, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τά μέσα.

Πρβλ. Π 1427.

Π 1435. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 21· Πί ν. 52).

Ύψ. 0.044 μ. Διάμ. β. 0.043 μ. Διάμ. χ. 0.097 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα κόκκινο, ἀπολεπισμένο.

Βάση ψηλή, κωνική, μέ μαστοειδή ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα βαθύ, καλυκωτό, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τά ἔξω.

Μέσα στό σκυφίδιο ὁ λύχνος Π 1273.

Πρβλ. Π 1362 καί Π 1364.

Βλ. Μακεδονικά IB' (1972), 161 ἀριθ. 5 (μέσα 2ου π.Χ. αἰ. περίπου).

Π 1436. Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Πί ν. 52).

Ύψ. 0.044 μ. Διάμ. β. 0.044 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ. Πηλός φαιός, ἐπίχρυσμα καστανομέλανο, τριμμένο.

Πρβλ. Π 1354 καί Π 1431.

Π 1437. Ἄωτο σκυφίδιο. Λεῖπουν τμήματα ἀπό τό τοίχωμα (Πί ν. 52).

Ύψ. 0.034 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. χ. 0.091 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἰσχυρά τριμμένος. Ἐπίχρυσμα;

Πρβλ. Π 1429, Π 1362 καί Π 1364.

Βλ. Μακεδονικά IB' (1972), 161 ἀριθ. 5 σχέδ. 15 πίν.

IIδ (Βεργίνα. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Hesperia III (1934), 435 ἀριθ. D5 εἰκ. 117 (Ἀθήνα.

Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 1438. Μεγαρικός σκύφος ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 36· Πί ν. 51).

Ύψ. 0.083 μ. Διάμ. χ. 0.11 μ.

Πηλός τεφρός, ἐπίχρυσμα μελανό.

Σῶμα ἡμισφαιρικό, μέ χεῖλος ἀπό πλαστικό δαχτυλίδι μέ αὐλάκωση στήν ἐσωτερική ἐπιφάνεια. Στό κέντρο τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφάνειας τοῦ ἡμιτόμου ἀμελῆς ρόδακας ἀπό δεκαεξί σχηματοποιημένα φύλλα, ἀπ' ὅπου ξεκινοῦν πυκνές ἀνάγλυφες ραβδώσεις. Κάτω ἀπό τό χεῖλος ἀκόσμητη πλατιά ταινία.

Βλ. γιά τήν ἀνάγλυφη διακόσμηση Hesperia III (1934), 385 ἀριθ. D44 εἰκ. 73a.

Π 1461. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Πί ν. 53).

Ύψ. 0.205 μ. Διάμ. β. 0.03 μ. Διάμ. χ. 0.029 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Βάση δισκόμορφη, κωνική. Σῶμα ἀτρακτόσχημο μέ σφαιρική κοιλιά. Λαιμός ψηλός μέ χεῖλος ἀπό λοξότμητο δαχτυλίδι.

Πρβλ. Π 1244 καί Π 1245.

Βλ. Opusc. Ath. IX, 32 ἀριθ. D2 εἰκ. 20 (Τσαουσίτσα Μακεδονίας).

Π 1462. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 17· Πί ν. 53).

Ύψ. 0.23 μ. Διάμ. β. 0.029 μ. Διάμ. χ. 0.035 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος-φαιός, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Βάση δισκόμορφη, κωνική. Σῶμα ἀτρακτόσχημο μέ ψηλό λαιμό καί πόδι. Χεῖλος ἀπό πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι.

Ὅμοιο μέ τό Π 1464.

Π 1463. Μυροδοχεῖο. Λεῖπει μικρό τμήμα ἀπό τή βάση (Πί ν. 53).

Ύψ. 0.24 μ. Διάμ. β. 0.027 μ. Διάμ. χ. 0.028 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα. Όμοιο με τά προηγούμενα Π 1461 και Π 1462 με λιγότερο έντονη κοιλιά.

Πρβλ. Π 1464 και Π 1466.

Βλ. Orusc. Ath. IX, 32 ἀριθ. D3 εικ. 20 (Τσαουσίστα Μακεδονίας).

Π 1464. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Πί ν. 53).
Ύψ. 0.225 μ. Διάμ. β. 0.03 μ. Διάμ. χ. 0.027 μ.
Πηλός κοκκινωπός-φαιός, επίχρυσμα ομοιόχρωμο.
Όμοιο με τό Π 1462.

Π 1465. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Πί ν. 53).
Ύψ. 0.215 μ. Διάμ. β. 0.025 μ. Διάμ. χ. 0.024 μ.
Πηλός κοκκινωπός, χωρίς επίχρυσμα.
Βάση δισκόμορφη, κωνική. Σῶμα ἀτρακτόσχημο με λαιμό ψηλό καί εὐρύ καί ψηλό πόδι. Χεῖλος ἀπό στενό, λοξότμητο, πλαστικό δαχτυλίδι.

Πρβλ. Π 1480, Π 1467.

Π 1466. Μυροδοχεῖο. Λεῖπει τό χεῖλος (Πί ν. 53).

Ύψ. 0.205 μ. Διάμ. β. 0.025 μ.
Πηλός κοκκινωπός, χωρίς επίχρυσμα.
Βάση δισκόμορφη, κωνική, ἀμελής. Σῶμα ἀτρακτόσχημο με ψηλό πόδι.
Πρβλ. Π 1463, Π 1402 καί Π 1251.

Π 1467. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Πί ν. 53).
Ύψ. 0.21 μ. Διάμ. β. 0.023 μ. Διάμ. χ. 0.025 μ.
Πηλός κοκκινωπός-φαιός, επίχρυσμα βαθύχρωμο καστανό (κακή ὀπτηση).
Όμοιο με τό Π 1465.

Π 1468. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Πί ν. 53).
Ύψ. 0.15 μ. Διάμ. β. 0.024 μ. Διάμ. χ. 0.021 μ.
Πηλός τεφρός, επίχρυσμα φαιότεφρο.
Όμοιο με τά Π 1399, Π 1400 καί Π 1470.
Βλ. ΑΕ 1955, 35 ἀριθ. 15 εικ. 16.

Π 1469. Μυροδοχεῖο. Λεῖπουν τό χεῖλος καί ἡ βάση (Πί ν. 53).
Σῶς. ὕψ. 0.165 μ.
Πηλός κοκκινωπός, χωρίς επίχρυσμα.
Όμοιο με τό Π 1257.

Π 1470. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Πί ν. 53).

Ύψ. 0.115 μ. Διάμ. β. 0.023 μ. Διάμ. χ. 0.022 μ.
Πηλός κόκκινος, επίχρυσμα μελανό, στιλπνό (πρβλ. Π 1396).

Βάση δισκόμορφη. Σῶμα περίπου σφαιρικό με μέτρια ψηλό πόδι καί λαιμό.

Χεῖλος ἀπό καμπύλο πλαστικό δαχτυλίδι.

Πρβλ. Π 1468 καί Π 1399.

Π 1471. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Πί ν. 53).
Ύψ. 0.085 μ. Διάμ. β. 0.016 μ. Διάμ. χ. 0.019 μ.
Πηλός τεφρός, επίχρυσμα τεφρό.
Όμοιο με τό Π 1405.

Πρβλ. Π 1470.

Βλ. Kerameikos IX, 185 ἀριθ. E91.1-3 πίν. 96 (α' τέταρτο 3ου π.Χ. αἰ.).

Π 1472. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Πί ν. 53).
Ύψ. 0.075 μ. Διάμ. β. 0.018 μ. Διάμ. χ. 0.022 μ.
Πηλός τεφρός, επίχρυσμα τεφρό.

Πρβλ. Π 1396.

Βλ. Kerameikos IX, 186 ἀριθ. E92.1 πίν. 96 (α' τέταρτο 3ου π.Χ. αἰ.).

Μακεδονικά IB' (1972), 163 ἀριθ. 3 πίν. IVγ (Βεργίνα. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 1473. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Πί ν. 53).
Ύψ. 0.08 μ. Διάμ. β. 0.017 μ. Διάμ. χ. 0.019 μ.
Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα, ἀπολεπισμένος στήν κοιλιά.
Πρβλ. Π 1410.

Π 1474. Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Πί ν. 53).
Ύψ. 0.117 μ. Διάμ. β. 0.021 μ. Διάμ. χ. 0.022 μ.
Πηλός φαιός, επίχρυσμα φαιό-ρόδινο. Ύπόλευκες γραμμές κυκλικά στήν κοιλιά καί τό λαιμό.

Όμοιο με τό Π 1408.

Βλ. Hesperia III (1934), 392 ἀριθ. D78 εικ. 78 καί 419 ἀριθ. E138 εικ. 104 (2ος-1ος π.Χ. αἰ.).

ΑΜ 81 (1966), 108 κ.έ. ἀριθ. 200 (β' μισό τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.).

BCH 94 (1970), 467 ἀριθ. 59.7 εικ. 80.

Π 1460. Ἀρυβαλλοειδές φιαλίδιο (Σχέδ. 20· Πί ν. 53).

Ύψ. 0.08 μ. Διάμ. β. 0.032 μ. Διάμ. χ. 0.014 μ.
Πηλός τεφρός, γάνωμα μελανό, στιλπνό.
Σῶμα σφαιρικό, με βάση χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, ἐπίπεδη στό κάτω μέρος. Λαιμός κοντός, στενός, με χεῖλος ἀπό λοξότμη-

το πλατύ δαχτυλίδι (ὅπως ἐκεῖνο τῶν μυροδοχείων). Χαρακτὸ γεωμετρικὸ κόσμημα σ' ολόκληρη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ σώματος.

Πρβλ. Π 1788 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.). Ἀκόμη Π 1261 καὶ Π 1262 (γὰ τὸ σχῆμα).

Βλ. γὰ τὸ χαρακτὸ κόσμημα: PergForsch 2, 117 ἀριθ. G3 πίν. 51.

BCH 94 (1970), 498 κ.έ. ἀριθ. 185.18 (Ἄργος).

Διὰ φ ο ρ α

A. Δυτικὴ κλίνη

M 966. Στλεγγίδα σιδερένια, ἀκέραιη (Πί ν. 54).

Μῆκ. 0.25 μ.

M 967. Ψέλιο χάλκινο, ἀκέραιο (Πί ν. 54). Διάμ. 0.07-0.09 μ.

Κρίκος κυκλικῆς διατομῆς, μέ τὰ δύο του ἄκρα πεπλατυσμένα σέ σχῆμα ἄγκιστρου.

M 968. Καρφιά σιδερένια μέ πλατιά κεφαλὴ.

B. Χωρὶς προσδιορισμὸ θέσης

M 969. Κρίκος χρυσός, συρμάτινος (Πί ν. 54).

Διάμ. 0.015 μ.

Τὰ δύο ἄκρα τοῦ σύρματος διαμορφώνονται ἀντίστοιχα σέ ἄγκιστρο καὶ κρίκο ἀσφαλείας.

Βλ. παρόμοια ἐνώτια-κρίκους ἀπὸ τὸ ἐλληνιστικὸ νεκροταφεῖο στὴν Ἀμφίπολη (BCH 86 (1962), 816-17 εἰκ. 1 = AD 17 (1961-62): Χρονικά, 233 Πίν. 276).

M 970. Στλεγγίδα σιδερένια, ἀκέραιη (Πί ν. 54).

Μῆκ. 0.26 μ. Πλ. 0.025 μ.

Πρβλ. M 949.

M 971. Στλεγγίδα σιδερένια, ἀκέραιη (Σχ έ δ. 47· Πί ν. 54).

Μῆκ. 0.27 μ. Πλ. 0.025 μ.

Πρβλ. M 949.

M 972. Στλεγγίδα σιδερένια, ἀκέραιη (Σχ έ δ. 47· Πί ν. 54).

Μῆκ. 0.29 μ.

Πρβλ. M 949.

Βλ. Kerameikos IX, 185 ἀριθ. E84.2-3 πίν. 96 (τέλη 4ου π.Χ. αἰ.).

Apollonia, 317 ἀριθ. 1060 πίν. 170 (3ος π.Χ. αἰ.).

M 973. Στλεγγίδα σιδερένια, ἀκέραιη (Πί ν. 54).

Μῆκ. 0.29 μ. Πλ. 0.025 μ.

Πρβλ. M 949.

M 974. Στλεγγίδα σιδερένια, ἀκέραιη (Πί ν. 54).

Μῆκ. 0.23 μ. Πλ. 0.025 μ.

Πρβλ. M 915.

Βλ. Comstock-Vermeule, GERB, 416 ἀριθ. 615 (ἐλληνιστική).

M 975. Τμήματα ἀπὸ ἀπροσδιόριστα σιδερένια ἀντικείμενα.

M 976. Κλειδαριά σιδερένια μέ ὑπολείμματα ξύλου πάνω της (ἀπὸ κιβωτίδιο;) (Σχ έ δ. 49· Πί ν. 54).

Διαστ. 0.07×0.065 μ.

Τετράγωνο σιδερένιο ἔλασμα μέ ἑλαφρά ἐλλειπτικές πλευρές καὶ ὀπὴ σέ σχῆμα Γ στό κέντρο του. Στίς τέσσερις γωνίες ἀπὸ ἓνα καρφί μέ κομβίόσχημη κεφαλὴ γὰ τὴν προσήλωση.

Πρβλ. M 979.

Βλ. γενικά γὰ κλειδαριές: ÖJh XXVI (1930), 233 κ.έ. J. Fink, Der Verschluss bei Griechen und Römern, 1890.

F. W. Schlegel, Kulturgeschichte der Türschlösser, 1963.

AA 1970, 210 κ.έ.

Διεξοδικά γὰ κλειδαριές θυρῶν: H. Diels, Antike Technik, 1965 (2η ἐκδοση), 40 κ.έ.

Παρόμοιες κλειδαριές μέ τὴ M 976: Delphes V, 117 εἰκ. 423 ἀριθ. 620 καὶ Délos XVIII, 249-51 εἰκ. 288.

M 977a. Κλειδαριά χάλκινη, ἀκέραιη (Σχ έ δ. 48· Πί ν. 54).

Διαστ. 0.04×0.04 μ.

Τετράγωνο χάλκινο ἔλασμα μέ δύο στενόμακρες παραλληλόγραμμες ὀπές στό κέντρο καὶ καρφιά στίς γωνίες.

M 977b. Κλειδαριά χάλκινη (Σχ έ δ. 48).

Διαστ. 0.04×0.03 μ.

Ὅμοια μέ τὴ M 977a.

Μ 978. Τρία σιδερένια εξαρτήματα από ξύλινη κατασκευή (φορεϊό;).

α) Τμήμα ελάσματος, διαστ. 0.07×0.05 μ.

β) Δύο σύνδεσμοι σχήματος Τ με στέλεχος, μήκ. 0.09 μ. (Πί ν. 54).

Μ 979. Κλειδαριά χάλκινη, ἀκέραιη (Σχέδ. 48· Πί ν. 54).

Διαστ. 0.055×0.045 μ.

Τετράγωνο χάλκινο έλασμα με όπή σχήματος Γ στο κέντρο και μικρά καρφιά στις γωνίες.

Πρβλ. Μ 976.

Γ. Ἀνάμεσα στον Α και Β θάλαμο

Μ 964. Στλεγγίδα σιδερένια, ἀκέραιη (Πί ν. 54).

Όλ. μήκ. 0.28 μ. Πλ. λεπίδας 0.025 μ.

Πρβλ. Μ 915.

Βλ. Apollonia, 317 αριθ. 1064 πίν. 171.

Ευρήματα μπροστά από τον τάφο

Π 1480. Μυροδοχείο ἀκέραιο (Πί ν. 55).

Ύψ. 0.205 μ. Διάμ. β. 0.025 μ. Διάμ. χ. 0.03 μ.

Πηλός τεφρός, χωρίς επίχρισμα.

Βάση κωνική, χωρίς διαμόρφωση. Σώμα ατρακτόσχημο, στενό. Στο λαιμό και στην κοιλιά γραπτές υπόλευκες ταινίες.

Πρβλ. Π 1404, Π 1408.

Π 1481. Μυροδοχείο ἀκέραιο (Πί ν. 55).

Ύψ. 0.102 μ. Διάμ. β. 0.017 μ. Διάμ. χ. 0.018 μ.

Πηλός τεφρός, όμοιόχρωμο επίχρισμα.

Όμοιο με τά μυροδοχεία Π 1247, Π 1473.

Π 1482. Μυροδοχείο ἀκέραιο (Πί ν. 55).

Ύψ. 0.137 μ. Διάμ. β. 0.017 μ. Διάμ. χ. 0.022 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος-ώχρος, χωρίς επίχρισμα.

Όμοιο με τά μυροδοχεία Π 1408 και Π 1474.

Βλ. Kerameikos IX, 186-87 αριθ. Ε98.5 πίν. 97 (β' μισό 3ου π.Χ. αι.);.

Ευρήματα από παλιότερους τάφους

Π 1475. Οίνοχόη. Λείπουν τμήματα από την προχοή (Πί ν. 55).

Ύψ. 0.19 μ. Διάμ. β. 0.075 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος-κοκκινωπός, χωρίς επίχρισμα.

Βάση δισκόμορφη, σώμα σχεδόν σφαιρικό με όριζόντιο ώμο. Λαιμός ευρύς. Λαβή ταινιωτή. Διπλή κόκκινη γραπτή γραμμή στην κοιλιά και τη ρίζα του λαιμού και τρίτη κυματιστή κάτω από τό χείλος. Γραπτή ταινία και στη ράχη της λαβής.

Πρβλ. για την κατηγορία αυτή των αγγείων: ΠΑΕ 1950, 290-91 αριθ. 10 είκ. 6 (Κοζάνη. Ἀρχές 4ου π.Χ. αι.).

Π 1476. Σκύφος μελαμβαφής. Λείπουν πολλά τμήματα από τό τοίχωμα (Σχέδ. 37· Πί ν. 55).

Ύψ. 0.123 μ. Διάμ. β. 0.088 μ. Διάμ. χ. 0.136 μ.

Πηλός φαιός, γάνωμα μελανό, θαμπό.

Βάση δακτυλιωτή με κόκκινο χρώμα στην κάτω επιφάνεια και μικρό γραπτό μελανό κύκλο στο κέντρο της. Σώμα με τοιχώματα έλαφρά καμπύλα στο μέσο του ύψους. Λαβές πεταλόσχημες.

Βλ. για τό σχήμα γενικά Ath. Agora XII, 109.

Π 1477. Ἐξάλειπτρο. Λείπουν τμήματα από τό σώμα (Πί ν. 55).

Ύψ. 0.051 μ. Διάμ. β. 0.087 μ. Διάμ. ανοίγματος 0.072 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος-ώχρος, επίχρισμα μελανό για τά κοσμήματα.

Βάση δακτυλιωτή. Σώμα χαμηλό, πλατύ, με περίγραμμαγωνιώδες και όριζόντια ταινιωτή λαβή. Γύρω από τό χείλος κύκλος γραπτών στιγμών, ταινία γραπτή και άμελής γραπτός πλοχμός.

Βλ. γενικά για τά εξάλειπτρα: JdI 79 (1964), 72 κ.έ.

Π 1478. Μυροδοχείο-άρυβαλλοειδές λυκήθιο μελαμβαφές. Λείπουν ό λαιμός και ή λαβή (Πί ν. 55).

Ύψ. 0.04 μ. Διάμ. β. 0.037 μ.

Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα μελανό, στιλπνό.

Σώμα σφαιρικό, με μικρή δακτυλιωτή βάση.

Π 1479. Ἀωτο σκυφίδιο μελαμβαφές. Λείπει ό πυθμένας (Πί ν. 55).

Ύψ. 0.025 μ. Διάμ. β. 0.063 μ. Διάμ. χ. 0.096 μ.

Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα καστανομέλανο, άπολεπισμένο.

Βάση δακτυλιωτή. Σῶμα χαμηλό, εὐρύ, μέ-
χειλος ἐντελῶς καμπύλο.

Νομίματα

N 17.1. Μακεδονία ὑπὸ Φίλιππο Ε΄ καὶ Περ-
σέα. Πρβλ. Gaebler III₂, 4 πίν. II, 27. Χρονολ.
187-168 π.Χ.

Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1349.

N 17.2. Φίλιππος Ε΄. Πρβλ. Gaebler III₂, 191
πίν. XXXIV, 21. Χρονολ. 187-168 π.Χ. (Στήν
πίσω ὄψη, κάτω στό ἔδαφος: ± Δ *).
Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1365.

N 17.3. Μακεδονία ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους.
Πρβλ. P. Mackay, MN 14 (1968), 8. Χρονολ.
166-165 π.Χ.

Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1368.

N 17.4. Μακεδονία ὑπὸ Περσέα. Πρβλ. Gae-
bler III₂, 5 πίν. XII, 18 καὶ 196 πίν. XXXVI, 1.
Χρονολ. 178-168 π.Χ.

Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1363.

N 17.5. Ἀντίγονος Γονατᾶς. Πρβλ. Gaebler
III₂, 188 πίν. XXXIV, 10. Χρονολ. 277-239 π.Χ.
(Στήν πίσω ὄψη, κάτω στό ἔδαφος: Α).
Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1366 (ταφή ε).

N 17.6. Ὅμοιο. (Στήν πίσω ὄψη στό ἔδα-
φος ἀρ. Β, δ. Α καὶ κάτω Α).

N 17.7. Μακεδονία ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους. Πρβλ.
P. Mackay, MN 14 (1968), 8. Χρονολ. 166-
165 π.Χ. (Κομμένο πάνω σέ τύπο Gaebler
III₂, 4 πίν. II, 27, Μακεδονία ὑπὸ Φίλιππο Ε΄
καὶ Περσέα).

Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1364.

N 17.8. Πέλλα. Πρβλ. Gaebler III₂, 96 πίν.
XIX, 2. Χρονολ. 187 καὶ μετά.

N 17.9. Μακεδονία ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους. Πρβλ.
P. Mackay, MN 14 (1968), 8. Χρονολ. 166-
165 π.Χ.

N 17.10. Περσέας. Πρβλ. Gaebler III₂, 196
πίν. XXXVI, 5. Χρονολ. 178-168 π.Χ.

N 17.11. Πέλλα. Πρβλ. Gaebler III₂, 96 πίν.
XIX, 4. Χρονολ. 187-168 π.Χ. (Στήν πίσω

ὄψη, στό ἔδαφος πάνω ἐπιγρ. ΠΕΛ.Ι ✱ ,
κάτω φθαρμένο).

N 17.12. Φθαρμένο ἐντελῶς.

N 17.13. Πύρρος. Πρβλ. Gaebler III₂, 185
πίν. XXXIII, 22. Χρονολ. 274-272 π.Χ. (Στό
κέντρο τῆς ἀσπίδας τῆς μπροστινῆς ὀ-
ψης: ΠΡ . Στήν πίσω ὄψη, στό ἔδαφος κάτω:
ΒΑ ΠΡ ΣΙ).

N 17.14. Περσέας. Πρβλ. Gaebler III₂, 196
πίν. XXXVI, 5. Χρονολ. 178-168 π.Χ. (Στήν
πίσω ὄψη, στό ἔδαφος, πάνω: ΒΑ ΕΡ ,
κάτω ± *).

N 17.15. Μακεδονία ὑπὸ Φίλιππο Ε΄ καὶ
Περσέα. Πρβλ. Gaebler III₂, 4 πίν. II, 27.
Χρονολ. 187-168 π.Χ.

Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1424.

N 17.16. Πέλλα. Πρβλ. Gaebler III₂, 96 πίν.
XIX, 4. Χρονολ. 187 π.Χ. καὶ μετά.

Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1426.

N 17.17. Πέλλα. Πρβλ. Gaebler III₂, 94 πίν.
XVIII, 29. Χρονολ. 187-168 π.Χ. (Στήν πί-
σω ὄψη, στό ἔδαφος κάτω ΚΡ , πάνω μονό-
γραμμα δυσδιάκριτο).

Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1429.

N 17.18. Φίλιππος Ε΄. Πρβλ. Gaebler III₂, 192
πίν. XXXIV, 25. Χρονολ. 187 π.Χ. καὶ μετά.
Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1425.

N 17.19. Φίλιππος Ε΄. Πρβλ. Gaebler III₂,
191 πίν. XXXIV, 23. Χρονολ. 187-168 π.Χ.
Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1430.

N 17.20. Semis (Caius Scribonius). Πρβλ.
Crawford, RRC, 247 ἀριθ. 201/3. Νομισμα-
τοκοπεῖο Ρώμης. Χρονολ. 154 π.Χ.
Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1428.

N 17.21. Μακεδονία ὑπὸ Φίλιππο Ε΄ καὶ
Περσέα. Πρβλ. Gaebler III₂, 3 πίν. II, 26.
Χρονολ. 187-168 π.Χ.

N 17.22. Μακεδονία ὑπὸ Φίλιππο Ε΄ καὶ Περ-
σέα. Βλ. N 17.21.

Στό ἐσωτερικό τοῦ Π 1427.

Ἐξω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ τάφου

N 17.23. Πέλλα. Πρβλ. Gaebler III₂, 96 πίν. XIX, 4. Χρονολ. 187 π.Χ. καὶ μετὰ. (Στὴν πίσω ὄψη, στὸ ἔδαφος κάτω: Ξ).

N 17.24. Θεσσαλονίκη. Πρβλ. Gaebler III₂,

120 πίν. XXIII, 4. Χρονολ. 187-30 π.Χ. (Στὴν πίσω ὄψη, στὸ ἔδαφος πάνω: $\Lambda\Xi$, κάτω: $\Sigma\Phi$;).

N 17.25. Μακεδονία ὑπὸ Φίλιππο Ε΄ καὶ Περσέα. Πρβλ. Gaebler III₂, 3 πίν. II, 26. Χρονολ. 187-168 π.Χ.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Στόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θάμογλου, σύμφωνα μέ τὰ ἀνασκαφικά δεδομένα, φαίνεται ὅτι χρονολογικά προηγήθηκαν οἱ ταφές δ (δυτική κλίνη), θ (νότια κλίνη), η (ἀνατολική κλίνη) καὶ πιθανότατα ε (ταφή κάθετη στὸ διάδρομο) τοῦ κύριου νεκρικοῦ χώρου Α, καθὼς ἴσως καὶ ἡ β1 (ἀνατολική κλίνη) τοῦ χώρου Β, καὶ ἀκολούθησαν ἡ ζ (ταφή διαδρόμου) τοῦ χώρου Α καὶ οἱ α (δυτική κλίνη), β (ἀνατολική κλίνη) καὶ γ (διάδρομος) τοῦ χώρου Β.

Μέ τὴ βοήθεια τῶν νομισμάτων καὶ τῶν λύχνων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπὶ μέρους ἐξέταση τῶν ὑπολοιπῶν κτερισμάτων, ἡ χρονολογική σειρά τῶν ταφῶν στὸ χῶρο Α διαγράφεται ὡς ἑξῆς: Παλιότερες ἐμφανίζονται κατὰ σειρά οἱ ταφές η καὶ ε (ἡ τελευταία αὐτὴ σκόπιμη συγκέντρωση - ἀνακομιδὴ ὁστῶν κατεῖχε πιθανότατα τὴ θέση πού κατέλαβε στή συνέχεια ἡ ταφή δ). Ἀκολουθοῦν ἡ δ καὶ ἡ θ ἀντίστοιχα στὴ δυτική καὶ νότια κλίνη. Τελευταία πάνω σέ φερτά χῶματα καὶ στὸ ὕψος τῶν κλινῶν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι συντελέστηκε ἡ ταφή ζ. Ἀναλυτικά γιὰ κάθε ταφή τοῦ χώρου Α ἡ χρονολόγηση τῶν κτερισμάτων παρουσιάζει τὴν παρακάτω εἰκόνα:

Σχετικά μέ τὴν ταφή η τῆς ἀνατολικῆς κλίνης, τὰ βεβαιωμένα εὐρήματα θά ἔπρεπε σύμφωνα μέ τὸ χάλκινο νόμισμα N 17.6 νὰ χρονολογηθοῦν στὰ χρόνια τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ ἢ καὶ ἀμέσως μετὰ. Ἡ ἔλλειψη ὥστόσο περισσότερων στοιχείων καὶ ἡ ἀδυναμία νὰ ἀποδοθοῦν στὴν ταφή αὐτὴ κτερίσματα μέ ἀκριβέστερη χρονολογική τοποθέτηση δέν ἐπιτρέπουν τὸν καθορισμὸ χρονολογικοῦ ὁρίου.

Τὸ κλειστὸ σύνολο τῆς ταφῆς ε χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ χάλκινο νόμισμα N 17.5 (κοπὴ Ἀντιγόνου Γονατᾶ) καὶ τὸ λύχνο Π 1391 (τύπος Broneer XII) στὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν 3ο στὸ 2ο π.Χ. αἰώνα.

Τὰ κτερίσματα πού μέ βεβαιότητα ἀποδίδονται στὴν ταφή δ τῆς δυτικῆς κλίνης, μέ τὴ βοήθεια τῶν νομισμάτων N 17.10 καὶ N 17.9, ἀντίστοιχα κοπές τοῦ 178-168 καὶ 166-165 π.Χ., χρονολογοῦνται ἀμέσως μετὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα.

Τὸ ἄωτο σκυφίδιο Π 1355 ἀπὸ τὴν ταφή θ τῆς νότιας κλίνης παρουσιάζει μεγάλες ὁμοιότητες μέ ἀντίστοιχό του ἀπὸ τὸ λαξευτὸ τάφο Γ τοῦ οἰκοπέδου Χατζηκοκόλη (Μακεδονικά ΙΔ΄ (1974), 168 ἀριθ. 10), μέσα στὸ ὁποῖο εἶχε βρεθεῖ χάλκινο νόμισμα Πέλλης κοπῆς 187 π.Χ. καὶ ἑξῆς, καὶ χρονολογεῖται ἀνάλογα. Ὡστόσο σταθερὸ ὄριο γιὰ τὴ χρονολόγηση τῆς ταφῆς προσφέρει τὸ νόμισμα N 17.11 (187-168 π.Χ.).

Οἱ λύχνοι Π 1385, Π 1393 καὶ Π 1386 τῆς ταφῆς ζ στὸ διάδρομο τοῦ κύριου νεκρικοῦ θαλάμου ἀνήκουν στοὺς τύπους Broneer IX, XII, καὶ XIX πού σύμφωνα μέ χρονολογημένα παράλληλα ἀπὸ ἄλλους τάφους θά πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν ἀντίστοιχα στὰ τέλη τοῦ 3ου ὡς καὶ μετὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα. Περισσότερο ἀποφασιστικά γιὰ τὴ χρονολόγηση τῆς

ταφής ώστόσο είναι τά νομίσματα N 17.2 (187-168 π.Χ.) και N 17.7 (166-165 π.Χ.) που επιτρέπουν τήν τοποθέτηση του ταφικού συνόλου άμέσως μετά τά μέσα του 2ου π.Χ. αιώνα.

Στό χώρο Β ή ταραγμένη κατάσταση που επισημάνθηκε και που οφείλεται στην έπισώρευση κατά καιρούς όγκου φερτών χωμάτων, πάνω στά όποια πραγματοποιήθηκαν και όρισμένες ταφές, δέν επιτρέπει παρά μόνο τήν ύποθετική διαγραφή τής χρονικής έπαλληλίας των ταφών στό χώρο αυτό. Τά γενικά χρονολογικά πλαίσια μέσα στά όποια έντάσσονται οί τέσσερις ταφές του χώρου καθορίζονται μόνο άπό τά νομίσματα και άπό τούς λύχνους: τά πρώτα στην πλειονότητά τους είναι κοπές του 187-168 π.Χ. μέ μοναδική έξαίρεση τό N 17.20, ρωμαϊκή κοπή του 154 π.Χ. Τά δεύτερα είναι κατασκευές του 3ου-2ου π.Χ. αιώνα (τύπος Broneer XII), παραδείγματα λύχνων κατασκευασμένων μέ μήτρα (τύπος Broneer XVIII, μέσα 2ου π.Χ. αιώνα κ.έ.) και τύποι Έφέσου (τύπος Broneer XIX).

3. Θαλαμωτός τάφος οικόπεδου Ν. Κιοσέογλου

ΧΡΟΝΙΚΟ ΑΝΕΥΡΕΣΗΣ

Στίς ἐργασίες γιά τήν τοποθέτηση ἀπό τή ΔΕΗ στύλου ἠλεκτροδότησης στό οἰκόπεδο Ν. Κιοσέογλου (μεταξύ τῶν Ο.Τ. 365, 366 καί 495), σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό τήν ὁδὸ Πιερίων, βρέθηκε στίς ἀρχές Φεβρουαρίου 1976 ὁ τρίτος λαξευτός τάφος τῆς σειρᾶς — μονοθάλαμος (Σ χ έ δ. IX). Τό ὄρυγμα πού ἀνοίχτηκε γιά τό στύλο κατέστρεψε τή βορειοανατολική γωνία τοῦ τάφου συμπληρώνοντας ἔτσι τήν καταστροφή πού εἶχε ὑποστεί τό μνημεῖο στό πάνω του μέρος ἀπό τήν ὑποχώρηση τῆς ὁροφῆς σέ παλιότερους χρόνους.

Οἱ ἀλλεπάλληλες χρήσεις τοῦ τάφου, μέ ἀποτέλεσμα τό σκόπιμο παραμερισμό κτερισμάτων ἀπό προγενέστερες ταφές, καί ἡ εἴσοδος περιέργων στό ἐσωτερικό μετά τήν ἀποκάλυψη τοῦ μνημείου δέν ἐπέτρεψαν νά καθοριστεῖ μέ ἀκρίβεια ὁ ἀριθμός καί ἡ θέση τῶν ταφῶν καί νά ἀποδοθοῦν τά εὐρήματα σέ ἀντίστοιχα σύνολα, ἐκτός ἴσως ἀπό τήν περίπτωση τῆς ταφῆς κατά μήκος τοῦ νότιου τοίχου.

Ὅπως καί στὸν τάφο τοῦ οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου, ἡ πρόσοψη τοῦ μνημείου δέν παρουσίαζε ἰδιαίτερη ἀρχιτεκτονική διαμόρφωση. Λαξευτὴ κλίμακα ἀπὸ τρεῖς τουλάχιστο βαθμίδες ὁδηγοῦσε στήν εἴσοδο, μπροστά στήν ὁποία σχηματιζόταν τετράπλευρος χώρος. Τό ἀπλό ὀρθογώνιο ἄνοιγμα φραζόταν ἀπὸ ἐπάλληλα τοποθετημένους πώρινους γωνιόλιθους διαφόρων μεγεθῶν καί σχημάτων. Ἀπὸ τήν ἐπίχωση τῆς κλίμακας καί τοῦ χώρου μπροστά ἀπὸ τήν εἴσοδο, προέρχονται ὄστρακα ἑλληνιστικά, χάλκινο νόμισμα (Ν 22.1) καί μυροδοχεῖο (Π 2093), πού ἀσφαλῶς συνανήκουν μέ τά ὑπόλοιπα κτερίσματα τοῦ τάφου.

Ὁ νεκρικός θάλαμος μέ κάτοψη σχήματος ὀρθογώνιου παραλληλόγραμμου στεγαζόταν μέ καμάρα ἐλλειψοειδοῦς διατομῆς. Τό κατὰ 0.08 μ. χαμηλότερο ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν ὄχι δάπεδο τοῦ θαλάμου, χωρὶς ἰδιαίτερη ἐπίστρωση, βρέθηκε σκεπασμένο μέ καστανὸ λασπῶδες χῶμα, πᾶχ. 0.20 μ., πού εἶχε κατὰ καιροὺς εἰσχωρήσει στό ἐσωτερικόν. Οἱ νεκροὶ εἶχαν τοποθετηθεῖ ἀπευθείας στό δάπεδο, πιθανότατα πάνω σέ ξύλινα φορεῖα, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ παρουσία πλήθους σιδερένιων καρφιῶν καί ὑπολειμμάτων ξύλου σέ ὅλη τήν ἑκταση τοῦ θαλάμου. Κεραμίδα στέγης ἀπὸ τό σημεῖο 22 τοῦ Σ χ ε δ ί ο υ IX θά πρέπει νά ἐρμηνευτεῖ ὡς προσκεφάλαιο, σύμφωνα μέ παράλληλα παραδείγματα ἀπὸ ἄλλους τάφους.

Μέ σχετικὴ πιθανότητα θά μπορούσε νά καθοριστεῖ ἀπὸ τά ὑπολείμματα ξύλινου φορείου καί τμῆμα σκελετοῦ, πού ἐπισημάνθηκαν κατὰ μήκος τῆς νότιας πλευρᾶς, ἡ θέση μιᾶς τουλάχιστον ταφῆς. Στά κτερίσματα τῆς ταφῆς τούτης ἀνῆκαν ἴσως τρεῖς ἀρυτῆρες, ὁ καθένας μέ ἓνα λύχνο στό ἐσωτερικόν του (Σ χ έ δ. IX, 1 = Π 2094 καί Π 2095, 2 = Π 2096 καί Π 2097, 4 = Π 2099 καί Π 2100), ἐρυθροβαφές πινάκιο (Σ χ έ δ. IX, 3 = Π 2098), δύο ἀβαφὴ σκυφίδια (Σ χ έ δ. IX, 5 = Π 2101, 7 = Π 2103) καί ἓνα μυροδοχεῖο (Σ χ έ δ. IX, 6 = Π 2102).

Τμῆμα κρανίου καί ὀστά στή νοτιοανατολική γωνία τοῦ θαλάμου ἀνῆκαν πιθανότατα σέ προγενέστερη ταφή πού παραμερίστηκε ἀπὸ τήν προηγούμενη στό νότιο τοῖχο. Ἀπὸ ταφές πού διαταράχθηκαν γιά τή δημιουργία χώρου καί τῶν ὁποίων ἡ θέση δέν εἶναι δυνατό νά καθοριστεῖ, προέρχονται καί τά ὑπόλοιπα ὀστά καί τά περισσότερα ἀπὸ τά κτερίσματα πού βρέθηκαν συγκεντρωμένα κυρίως στή δυτικὴ καί βόρεια πλευρά τοῦ τάφου: θραύσματα σιδερένιων στυλεγγίδων (Σ χ έ δ. IX, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 57), χάλκινο νόμισμα (Σ χ έ δ. IX, 47 = Ν 22.2), χάλκινη περόνη (Σ χ έ δ. IX, 61). Ἀπὸ τά πῆλινα κτερίσματα δώδεκα ἦταν μυροδοχεῖα (Σ χ έ δ. IX, 8 = Π 2104, 11 = Π 2107, 12 = Π 2108, 64 = Π 2122, 25 = Π 2123, 36 = Π 2134, 44 = Π 2143, 45 = Π 2144, 46 = Π 2145, 65 = Π 2146, 66 = Π 2147, 67 = Π 2148), δέκα σκυ-

φίδια (Σ χ έ δ. IX, 9 = Π 2105, 10 = Π 2106, 13 = Π 2109, 19 = Π 2117, 21 = Π 2119, 29 = Π 2127, 31 = Π 2128, 38 = Π 2136, 40 = Π 2139, 42 = Π 2141), από τά όποία τό πρώτο (Σ χ έ δ. IX, 9) μέ νόμισμα (Ν 22.3) στό έσωτερικό του, τέσσερις πυξίδες (Σ χ έ δ. IX, 14 = Π 2110, 18 = Π 2116, 24 = Π 2121, 41 = Π 2140), πέντε άρυτήρες (Σ χ έ δ. IX, 17 = Π 2114, 35 = Π 2132, 39 = Π 2137, 15 = Π 2112, 16 = Π 2111), από τούς όποίους οί τέσσερις πρώτοι μέ λύχνο στόν πυθμένα τους (άντίστοιχα Π 2115, Π 2133, Π 2138 καί Π 2113), μιά οίνοχόη (Σ χ έ δ. IX, 23 = Π 2120), ένας άμφορίσκος (Σ χ έ δ. IX, 30), μιά λάγηνος (Σ χ έ δ. IX, 34 = Π 2131), ένα μυροδοχείο-άρύβαλλος (Σ χ έ δ. IX, 37 = Π 2135). Άπό τήν επίχωση του θαλάμου προ-έρχονται άβαφής άμφορίσκος (Σ χ έ δ. IX, 62 = Π 2149), μελαμβαφής λύχνος (Σ χ έ δ. IX, 63 = Π 2150) καί χάλκινο νόμισμα (Ν 22.4).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ

Π ή λ ι ν α

Α. Νότια ταφή (;

Π 2094 (Σ χ έ δ. IX, 1). Άρυτήρας άκέραιος (Π ί ν. 56).

Ύψ. 0.15 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ.

Πηλός φαιός-ώχρος, άκάθαρος.

Σώμα σφαιρικό, χωρίς ιδιαίτερη βάση, πλα-τύ στό κάτω μέρος, μέ περίγραμμα γωνιώδες στόν ώμο. Λαιμός εύρύς μέ χείλος πού στρέ-φεται πρός τά έξω.

Μέσα στόν άρυτήρα ό λύχνος Π 2095.

Πρβλ. Π 1370, Π 1379 καί Π 1443.

Π 2096 (Σ χ έ δ. IX, 2). Άρυτήρας. Λείπει τμήμα από τήν κοιλιά (Π ί ν. 56).

Ύψ. 0.125 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ.

Πηλός κόκκινος, άκάθαρος, χωρίς επίχρι-σμα.

Σώμα σφαιρικό, πλατύ στό κάτω μέρος χω-ρίς ιδιαίτερη βάση, μέ συνεχές περίγραμμα ως τό χείλος. Χείλος μέ γωνιώδες περί-γραμμα. Στήν κοιλιά όριζόντιες πλαστικές γραμμές-αύλακώσεις.

Μέσα στόν άρυτήρα ό λύχνος Π 2097.

Πρβλ. Π 1232 (για τό σχήμα).

Π 2099 (Σ χ έ δ. IX, 4). Τμήμα από τό κά-τω μισό άγάνωτου άρυτήρα (Π ί ν. 56).

Διάμ. πυθμένα 0.12 μ.

Πηλός κόκκινος-καστανός, άκάθαρος.

Μέσα στόν άρυτήρα ό λύχνος Π 2100.

Π 2095 (Σ χ έ δ. IX, 1). Λύχνος μονόμυ-ξος, έρυθροβαφής, άκέραιος. Ίχνη αιθάλης στό μυκτήρα (Π ί ν. 56 καί 58).

Ύψ. 0.04 μ. Διάμ. β. 0.042 μ. Μήκ. 0.105 μ.

Πηλός κοκκινωπός, επίχρισμα κόκκινο, άπολεπισμένο στην πάνω επιφάνεια.

Σώμα χωρίς ιδιαίτερη βάση, μέ γωνιώδες περίγραμμα. Τό πάνω μέρος, όπου ή «όπή πληρώσεως», ύπερυψωμένο. Μυκτήρας κον-τός μέ τριγωνική απόληξη.

Στό έσωτερικό του άρυτήρα Π 2094.

Πρβλ. Π 2138 καί Π 2186.

Βλ. AM 85 (1970), 158 άριθ. 192 πίν. 72.1-2 (Ά-θήνα. 3ος-2ος π.Χ. αϊ. Όχι άττικός).

Ath. Agora IV, 93, τύπος 28B (3ος-2ος π.Χ. αϊ.).

EP V, 31 άριθ. 130 πίν. 3 (Άργος. Μέσα 3ου π.Χ. αϊ.).

Kerameikos XI, 94 κ.έ. άριθ. 583 καί 585 πίν. 85 (Άθήνα. Γύρω στά 200 π.Χ.).

Π 2097 (Σ χ έ δ. IX, 2). Λύχνος μονόμυ-ξος. Ίχνη αιθάλης στό μυκτήρα (Σ χ έ δ. 25· Π ί ν. 56 καί 58).

Ύψ. 0.015 μ. Μήκ. 0.07 μ.

Πηλός ώχροκίτρινος. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σῶμα ἀπὸ δύο μέρη, στήν ἔνωση τῶν ὁποίων δύο πλαστικά ὠτία στό σχῆμα δελφινιοῦ. Στήν ἐπιφάνεια τοῦ πάνω μέρους καί γύρω ἀπὸ τήν «ὀπή πληρώσεως» διπλός πλαστικός δακτύλιος καί γεωμετρικά κοσμήματα. Στή ρίζα τοῦ μυκτήρα πλαστική μάσκα Σιληνοῦ. Σέ διαμετρικά ἀντίθετη θέση πρὸς τὸ μυκτήρα μικρὴ πρόσθετη δακτυλιωτὴ λαβή, ἐλλιπής σέ μεγάλο τμήμα της.

Στό ἐσωτερικὸ τοῦ ἀρυτήρα Π 2096.

Βλ. Ath. Agora IV, 146 ἀριθ. 585, τύπος 45C, πίν. 47 (Ἀθήνα. γ' τέταρτο 3ου - ἀρχές 2ου π.Χ. αἰ.).

Π 2100 (Σ χ έ δ. IX, 4). Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος (Π ί ν. 56 καί 58).

Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.052 μ. Μῆκ. 0.09 μ. Πηλός τεφρός, ἐπίχρυσμα μελανό.

Σῶμα κυλινδρικό, χωρίς ἰδιαίτερη βάση, μέ πλαστικὸ ἄμορφο ὠτίο. Μυκτήρας κοντός μέ πλατιά ἀπόληξη.

Στό ἐσωτερικὸ τοῦ ἀρυτήρα Π 2099.

Π 2101 (Σ χ έ δ. IX, 5). Ἄωτο σκυφίδιο ἀπὸ πολλὰ τμήματα.

Ύψ. 0.04 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. χ. 0.08 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα ὁμοιόχρωμο, ἀπολεπισμένο.

Σῶμα ρηχὸ μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ μέσα. Τρεῖς ὁμόκεντροι χαρακτοὶ κύκλοι στὸν πυθμένα.

Π 2103 (Σ χ έ δ. IX, 7). Ἄωτο σκυφίδιο, ἀκέραιο (Π ί ν. 56).

Ύψ. 0.035 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα κόκκινο, ἀπολεπισμένο, ἐσωτερικά καί στό χεῖλος. Βάση ψηλὴ, δακτυλιωτὴ. Σῶμα ἡμισφαιρικό μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ μέσα.

Πρβλ. Π 1265 (περίπου).

Π 2102 (Σ χ έ δ. IX, 6). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει ὁ λαιμός.

Ύψ. 0.08 μ. Διάμ. β. 0.015 μ.

Πηλός φαιός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρυσμα. Σῶμα ἀτρακτόσχημο μέ δισκόμορφη βάση.

Π 2098 (Σ χ έ δ. IX, 3). Πινάκιο ἐρυθροβαφές, ἀκέραιο (Π ί ν. 56).

Ύψ. 0.04 μ. Διάμ. β. 0.066 μ. Διάμ. χ. 0.187 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα κόκκινο, ἀπολεπισμένο.

Βάση δακτυλιωτὴ, σῶμα ἀνοιχτό μέ κατακόρυφα χεῖλη. Στό κέντρο τοῦ πυθμένα στεφάνι ἀπὸ μικρές χαρακτὲς λοξῆς γραμμῆς.

Β. Πήλινα κτερίσματα ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο θάλαμο

Π 2104 (Σ χ έ δ. IX, 8). Μυροδοχεῖο. Λεῖπουν μικρὰ τμήματα ἀπὸ τὴ βάση καί τὸ χεῖλος (Π ί ν. 60).

Ύψ. 0.185 μ. Διάμ. β. 0.034 μ. Διάμ. χ. 0.034 μ. Πηλός φαιός-τεφρός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Πόδι σχετικὰ βραχὺ μέ στενὴ δισκόμορφη βάση. Σῶμα μᾶλλον σφαιρικό. Λαιμός ψηλός μέ πλαστικὸ λοξότμητο δαχτυλίδι στό χεῖλος. Γραπτοὶ ὀριζόντιοι κύκλοι ἰσόδους χρώματος στό λαιμὸ καί στήν κοιλιά.

Π 2105 (Σ χ έ δ. IX, 9). Ἄωτο σκυφίδιο, ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 22· Π ί ν. 60).

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. β. 0.043 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ. Πηλός καστανός, ἐπίχρυσμα μελανὸ ἐσωτερικά καί στό χεῖλος.

Βάση δακτυλιωτὴ μέ μικρὴ ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα ἡμισφαιρικό μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ μέσα.

Μέσα στό σκυφίδιο τὸ νόμισμα Ν 22.3.

Πρβλ. Π 1424.

Π 2106 (Σ χ έ δ. IX, 10). Ἄωτο σκυφίδιο. Λεῖπει τὸ μισὸ περίπου (Π ί ν. 60).

Ύψ. 0.035 μ. Διάμ. β. 0.034 μ. Διάμ. χ. 0.095 μ. Πηλός ὠχρός, ἐπίχρυσμα καστανό, ἀπολεπισμένο.

Βάση καλυκωτὴ, ψηλὴ, μέ μικρὴ μαστοειδὴ ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα μέ γωνιώδες περίγραμμα καί χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω.

Πρβλ. Π 1361 καί Π 1437.

Π 2107 (Σ χ έ δ. IX, 11). Μυροδοχεῖο ἀπὸ πολλὰ τμήματα (Π ί ν. 60).

Ύψ. 0.16 μ. Διάμ. β. 0.028 μ. Διάμ. χ. 0.027 μ. Πηλός τεφρός, γάνωμα μελανό.

Βάση δισκόμορφη, σῶμα ἀτρακτόσχημο. Λαιμός ψηλός, μέ ἀτελές πλαστικό λοξό-
τμητο δαχτυλίδι στό χεῖλος.

Π 2108 (Σ χ έ δ. IX, 12). Μυροδοχεῖο ἀκέ-
ραιο (Π ί ν. 61).

Ύψ. 0.114 μ. Διάμ. β. 0.024 μ. Διάμ. χ. 0.025 μ.
Πηλός τεφρός, ἀκάθαρος. Ίχνη τεφροῦ
ἐπίχρισματος στήν ἀρχή τοῦ λαιμοῦ.

Πόδι σχετικά βραχύ μέ βάση ἀδιαμόρφωτη,
κάτω ἐπίπεδη. Σῶμα σφαιρικό. Λαιμός ψη-
λός καί στενός μέ χεῖλος ἀπό πλαστικό λο-
ξότμητο δαχτυλίδι.

Π 2109 (Σ χ έ δ. IX, 13). Ἄωτο σκυφίδιο
ἀκέραιο, ἐκτός ἀπό ἐπιπόλαια ἀπολεπίσμα-
τα στό χεῖλος (Π ί ν. 60).

Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. χ. 0.094 μ.
Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα μελανό.

Βάση καλυκωτή, ψηλή. Σῶμα ἀνοιχτό, ρηχό,
μέ χεῖλος πού στρέφεται ἐλαφρά πρὸς τά
ἔξω.

Π 2110 (Σ χ έ δ. IX, 14). Πυξίδα μέ τό πῶμα
της, ἀκέραιη (Π ί ν. 59).

Σῶμα: Ύψ. 0.05 μ. Διάμ. β. 0.032 μ. Διάμ. χ.
0.045 μ.

Πῶμα: Ύψ. 0.04 μ. Διάμ. β. 0.065 μ. Διάμ. χ.
0.075 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα μελα-
νό, ἀπολεπισμένο.

Βάση δακτυλιωτή. Σῶμα κυλινδρικό μέ σχε-
τικά πλατύ περίγυρο. Πῶμα κυλινδρικό μέ
ἐλαφρά κοῖλο περίγραμμα καί χαμηλό ἀσπι-
δόμορφο θόλο. Τό κυλινδρικό τοίχωμα πε-
ριτρέχει χαρακτή γραμμή. Στό θόλο τό κέν-
τρο ὀρίζεται ἀπό κυκλική κοιλότητα μέ κυ-
κλική αὐλάκωση καί γραπτό στεφάνι ἀπό
λογχόσχημα φύλλα (διακόσμηση τῆς κατη-
γορίας «Δυτικῆς Κλιτύος»).

Πρβλ. Π 2116 (γενικά γιά τό σχῆμα).

Π 2111 (Σ χ έ δ. IX, 15). Ἄρυτήρας ἀκέ-
ραιος (Π ί ν. 57).

Ύψ. 0.14 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρος, χωρίς ἐπί-
χρισμα.

Σῶμα σχεδόν σφαιρικό, χωρίς ἰδιαίτερη

βάση, πλατύ στό κάτω μέρος, μέ συνεχές
περίγραμμα ὡς τό χεῖλος πού στρέφεται πρὸς
τά ἔξω. Λαβή μικρή, κατά μήκος ραβδωτή.

Πρβλ. Π 1376, Π 1377 καί Π 2094.

Π 2112 (Σ χ έ δ. IX, 16). Ἄρυτήρας. Λεί-
πουν τμήματα ἀπό τό χεῖλος καί τήν κοιλιά
(Π ί ν. 57).

Ύψ. 0.095 μ. Διάμ. χ. 0.08 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρος, χωρίς ἐπί-
χρισμα.

Σῶμα σφαιρικό, χωρίς ἰδιαίτερη βάση, πλα-
τύ στό κάτω μέρος, μέ συνεχές περίγραμμα.
Χεῖλος ἀπό ψηλό κατακόρυφο δαχτυλίδι.
Λαβή ταινιωτή, μικρή.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 2113.

Πρβλ. Π 1232, Π 1234 (γενικά γιά τό χεῖλος).

Π 2113 (Σ χ έ δ. IX, 16). Λύχνος μονόμυ-
ξος, ἀκέραιος (Π ί ν. 57 καί 58).

Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.038 μ. Μῆκ. 0.08 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα ὁμοιόχρω-
μο. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σῶμα ἀπό δύο μέρη μέ ἓνα ἀδιαμόρφωτο
ὠτίο στήν ἔνωση τους. Γύρω ἀπό τήν «ὀπή
πληρώσεως» πλαστικό δαχτυλίδι. Βάση ἐλα-
φρά κοίλη στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειας.
Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 2112.

Πρβλ. Π 1285 (τύπος Broneer XII).

Π 2114 (Σ χ έ δ. IX, 17). Ἄρυτήρας ἀκέ-
ραιος (Π ί ν. 57).

Ύψ. 0.115 μ. Διάμ. χ. 0.088 μ.

Πηλός κοκκινωπός-πορτοκαλόχρωμος, ἀκά-
θαρος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Σῶμα σφαιρικό, χωρίς βάση, μέ συνεχές
περίγραμμα ὡς τά χεῖλη, πού στρέφονται
πρὸς τά ἔξω, καί χαμηλό λαιμό. Λαβή μικρή
μέ αὐλάκωση στή ράχη της.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 2115.

Πρβλ. Π 1225 καί Π 2094.

Π 2115 (Σ χ έ δ. IX, 17). Λύχνος μονόμυξος,
μελαμβαφής, ἀκέραιος (Π ί ν. 57 καί 58).

Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.042 μ. Διάμ. ὀπῆς
0.022 μ. Μῆκ. 0.09 μ.

Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα μελανό, ἀπο-
λεπισμένο.

Βάση δισκόμορφη. Σῶμα μέ περίγραμμα γωνιώδες, μέ πλαστικό ἄμορφο ὠτίο στόν ὦμο. «Ὁπὴ πληρώσεως» μικρὴ μέ ἐλαφρά ὑψωμένο τό χεῖλος. Μυκτήρας στενόμακρος μέ τετράγωνη ἀπόληξη.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 2114.

Πρβλ. Π 1394.

Βλ. Ath. Agora IV, 101, τύπος 33A (Ἀθήνα. 225-125 π.Χ.).

ΑΕ 1955, 27 ἀριθ. 5 εἰκ. 3, 10.

Kerameikos XI, ἀριθ. 587 πίν. 85 (Ἀθήνα. Πρίν ἀπό τό 150 π.Χ.).

Π 2116 (Σ χ έ δ. IX, 18). Πυξίδα μέ τό πῶμα της, ἀκέραιη (Π ί ν. 59).

Σῶμα: Ὕψ. 0.07 μ. Διάμ. β. 0.044 μ. Διάμ. χ. 0.06 μ.

Πῶμα: Ὕψ. 0.055 μ. Διάμ. χ. 0.077 μ. Διάμ. περίγ. 0.09 μ.

Πηλός κόκκινος, ἐπίχρυσμα μελανό, θαμπό. Βάση δακτυλιωτή, κωνική. Σῶμα κυλινδρικό μέ πλατύ περίγυρο στό κάτω μέρος. Πῶμα κυλινδρικό μέ τοίχωμα κατακόρυφο καί χαμηλό ἀσπιδόμορφο θόλο, στό κέντρο τοῦ ὁποίου κυκλική κοιλότητα μέ πλαστικό δαχτυλίδι στήν περιφέρειά της καί στεφάνι ἀπό γραπτὰ λογχόσχημα φύλλα (διακόσμηση τῆς κατηγορίας «Δυτικῆς Κλιτύος»).

Πρβλ. Π 1211, Π 1212 (γενικά γιά τόν τύπο), Π 2110 καί Π 2121.

Π 2117 (Σ χ έ δ. IX, 19). Ἄωτο σκυφίδιο, ἀκέραιο (Π ί ν. 60)

Ὕψ. 0.033 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.105 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρυσμα καστανό-μελανό, ἀπολεπισμένο.

Βάση δακτυλιωτή μέ μικρὴ μαστοειδὴ ἀπόφυση στό κάτω μέρος. Σῶμα ρηχό, ἀνοιχτό, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω.

Πρβλ. Π 1360, Π 1429 καί Π 1430 (μέ νόμισμα Φιλίππου Ε').

Π 2118 (Σ χ έ δ. IX, 20). Πυξίδα χωρίς τό πῶμα. Λεῖπει μεγάλο τμήμα ἀπό τό κυλινδρικό τοίχωμα (Π ί ν. 59).

Ὕψ. 0.07 μ. Διάμ. β. 0.042 μ. Διάμ. χ. 0.045 μ. Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα καστανό, ἀπολεπισμένο.

Βάση ψηλὴ, κωνική. Σῶμα κυλινδρικό μέ πλατύ περίγυρο στό κάτω μέρος.

Πρβλ. Π 1213 (γιά τόν τύπο).

Π 2119 (Σ χ έ δ. IX, 21). Ἄωτο σκυφίδιο, ἀκέραιο (Π ί ν. 60).

Ὕψ. 0.025 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα μελανό ἐσωτερικά καί στά χεῖλη.

Βάση δακτυλιωτή, ψηλὴ, μέ μικρὴ μαστοειδὴ ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα ρηχό, ἀνοιχτό, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω.

Πρβλ. Π 1365, Π 1430.

Π 2120 (Σ χ έ δ. IX, 23). Λαίμος μέ λαβὴ οἰνοχόης.

Σωζ. ὕψ. 0.10 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Π 2121 (Σ χ έ δ. IX, 24). Πῶμα πυξίδας. Λεῖπει τμήμα ἀπό τό κυλινδρικό τοίχωμα (Π ί ν. 59).

Ὕψ. 0.065 μ. Διάμ. χ. 0.07 μ. Διάμ. περίγ. 0.10 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα μελανό, θαμπό, στήν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια κόκκινο.

Τοίχωμα κυλινδρικό μέ διπλὴ αὐλάκωση στό μέσο περίπου τοῦ ὕψους καί ὁμοιαστὴ βάση, χωρισμένο ἀπὸ τόν ἀσπιδόμορφο θόλο μέ περίγυρο. Στό κέντρο τοῦ θόλου κοιλότητα κυκλική, ὀριζόμενὴ ἀπὸ λεπτό, πλαστικό δαχτυλίδι καί ἀβαθὴ αὐλάκωση.

Πρβλ. Π 2116, Π 1221, Π 1342.

Π 2122 (Σ χ έ δ. IX, 64). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει μικρὸ τμήμα ἀπὸ τὴ βάση (Π ί ν. 61).

Ὕψ. 0.085 μ. Διάμ. β. 0.02 μ. Διάμ. χ. 0.021 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα καστανό-κόκκινο.

Πόδι σχετικὰ ψηλὸ μέ βάση δισκόμορφη. Σῶμα μᾶλλον εὐρύ, σφαιρικό. Λαίμος ψηλός μέ χεῖλος ἀπὸ λοξότμητο πλαστικό δαχτυλίδι.

Π 2123 (Σ χ έ δ. IX, 25). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο.

Ύψ. 0.107 μ. Διάμ. β. 0.19 μ. Διάμ. χ. 0.012 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα. Πόδι χαμηλό με βάση δισκόμορφη. Σῶμα ἀτρακτόσχημο. Λαιμός ψηλός με χεῖλος ἀπό λοξότμητο πλαστικό δαχτυλίδι.

Π 2124 (Σ χ έ δ. IX, 26). Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 25· Π ί ν. 58).

Ύψ. 0.035 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. ὀπῆς 0.017 μ. Μῆκ. 0.095 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα μελανό-καστανό, ἀπολεπισμένο.

Βάση δισκόμορφη, σῶμα εὐρύ με γωνιώδες περίγραμμα. Στό πάνω μέρος, γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως», βαθιά κυκλική αὐλάκωση. Στόν ὦμο μικρό πλαστικό διάτρητο ὠτίο. Μυκτήρας στενός με καμπύλη ἀπόληξη καί μικρή ὀπή.

Βλ. ΑΕ 1955, 27 ἀριθ. 2 εἰκ. 3, 5 (Βέροια. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

Corinth IV₂, 47 τύπος IX πίν. 4 (3ος-2ος π.Χ. αἰ.).

Kerameikos XI, 50-51 ἀριθ. 274 καί 275 πίν. 49 (Ἀθήνα. Πρώμος 3ος π.Χ. αἰ.).

Π 2125 (Σ χ έ δ. IX, 27). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 61).

Ύψ. 0.088 μ. Διάμ. β. 0.016 μ. Διάμ. χ. 0.008 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα καστανό-κόκκινο.

Σῶμα ἀτρακτόσχημο με βάση δισκόμορφη. Λαιμός ψηλός, με χεῖλος ἀπό λοξότμητο δαχτυλίδι.

Π 2126 (Σ χ έ δ. IX, 28). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει τμήμα ἀπό τή βάση (Π ί ν. 61).

Ύψ. 0.08 μ. Διάμ. β. 0.018 μ. Διάμ. χ. 0.018 μ. Πηλός τεφρός, στόν πυρήνα καστανός. Στό λαιμό καί τόν ὦμο ὀριζόντιες, ὑπόλευκες καί ἰώδεις, γραπτές γραμμές.

Σῶμα ἀτρακτόσχημο με δισκόμορφη βάση. Λαιμός ψηλός, ἐλαφρά κωνικός, με ἀμελές πλαστικό δαχτυλίδι στό χεῖλος.

Π 2127 (Σ χ έ δ. IX, 29). Ἄωτο σκυφίδιο. Λεῖπει μεγάλο τμήμα ἀπό τό λεπτό τοίχωμα (Σ χ έ δ. 22· Π ί ν. 60).

Ύψ. 0.048 μ. Διάμ. β. 0.048 μ. Διάμ. χ. 0.088 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα καστανό-κόκκινο.

Βάση δακτυλιωτή. Σῶμα με κατακόρυφα τοιχώματα. Στό χεῖλος διπλή ὀριζόντια χαρακτή γραμμή.

— (Σ χ έ δ. IX, 30). Ἀμφορέας σέ τεμάχια.

Π 2128 (Σ χ έ δ. IX, 31). Ἄωτο σκυφίδιο, ἀκέραιο (Π ί ν. 60).

Ύψ. 0.04 μ. Διάμ. β. 0.041 μ. Διάμ. χ. 0.082 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρυσμα μελανότεφρο.

Βάση δακτυλιωτή. Σῶμα ἡμισφαιρικό, βαθύ, με χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τά μέσα.

Πρβλ. Π 1434.

Π 2129 (Σ χ έ δ. IX, 32). Λαιμός με λαβές ἀμφορέα (Σ χ έ δ. 15· Π ί ν. 57).

Ύψ. 0.10 μ. Διάμ. χ. 0.052 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς ἐπίχρυσμα. Λαιμός κοντός με χεῖλος εὐρύ, καλυκωτό. Λαβές ταινιωτές.

Πρβλ. Π 2152 (γιά τό χεῖλος), καθώς καί Π 1321, Π 1322, Π 1419, Π 1420.

Βλ. ΑΕ 1955, 43 ἀριθ. 2.

Π 2130 (Σ χ έ δ. IX, 33). Ἀμφορέας ἀκέραιος (Π ί ν. 57).

Ύψ. 0.26 μ. Διάμ. β. 0.087 μ. Διάμ. χ. 0.044 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος-φαιός, ἐπίχρυσμα φαιό στό πάνω μέρος.

Βάση χωρίς ἰδιαίτερη διαμόρφωση, ἐπίπεδη, με ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα κυλινδρικό με γωνιώδες περίγραμμα στόν ὦμο ὅπου ὀριζόντια γραμμή. Λαιμός στενός με χεῖλος ἀπό διπλό πλαστικό δαχτυλίδι. Λαβές ταινιωτές.

Π 2131 (Σ χ έ δ. IX, 34). Λάγηνος. Λεῖπει ὁ λαιμός καί ἡ λαβή (Π ί ν. 61).

Ύψ. 0.13 μ. Διάμ. β. 0.072 μ.

Πηλός ὠχρός, πορτοκαλόχρωμος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Βάση δακτυλιωτή. Σῶμα εὐρύ, στόν ὦμο καμπύλο, με λαιμό στενό. Στή ρίζα τοῦ λαιμοῦ ὀριζόντιο πλαστικό ἔξαρμα.

Π 2132 (Σ χ έ δ. IX, 35). Ἀρυτήρας. Λεῖπει τμήμα ἀπό τό χεῖλος καί ἡ λαβή (Π ί ν. 58).

Ύψ. 0.10 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Σῶμα σφαιρικό, χωρίς ιδιαίτερη βάση. με συνεχές περίγραμμα ὡς τὸ χεῖλος πού σχηματίζεται ἀπὸ διπλὸ πλαστικὸ δαχτυλίδι. Μέσα στὸν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 2133.

Π 2133 (Σ χ έ δ. IX, 35). Λύχνος μονόμυξος. Λεῖπει ἡ λαβή (Σ χ έ δ. 25· Π ί ν. 58). Ύψ. 0.025 μ. Διάμ. β. 0.035 μ. Μῆκ. 0.095 μ. Πηλός μελανός, καμένος, ἐσωτερικά ὠχρός. Κατασκευή μέ μήτρα.

Σῶμα ἀπὸ δύο μέρη, χωρίς ιδιαίτερη βάση, μέ ἐπίπεδη τήν πάνω ἐπιφάνεια, ὅπου ἔκτυπο στεφάνι ἀπὸ φύλλα κισσοῦ γύρω ἀπὸ τήν «ὀπὴ πληρώσεως», καί κεφαλὴ βοδιοῦ στή ρίζα τοῦ μυκτήρα. Σέ διαμετρικά ἀντίθετη θέση μέ τὸ μυκτήρα ἔχνη ἀπὸ τήν ταινιωτὴ κυκλικὴ λαβή. Μυκτήρας στενόμακρος μέ στρογγυλὴ ἀπόληξη.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀρυτήρα Π 2132.

Π 2134 (Σ χ έ δ. IX, 36). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει τμήμα ἀπὸ τὸ λαιμὸ καί τὸ χεῖλος. Σωζ. ὕψ. 0.145 μ. Διάμ. β. 0.022 μ. Πηλός ὠχρός, πορτοκαλόχρωμος, τεφρός στὸ ἐσωτερικὸ, χωρίς ἐπίχρισμα. Σῶμα μᾶλλον σφαιρικό, μέ ψηλὸ πόδι καί δισκόμορφη βάση.

Π 2135 (Σ χ έ δ. IX, 37). Μυροδοχεῖο-ἀρύβαλλος. Λεῖπουν μικρά τμήματα ἀπὸ τὸ χεῖλος (Σ χ έ δ. 19· Π ί ν. 61).

Ύψ. 0.082 μ. Διάμ. β. 0.042 μ. Διάμ. χ. 0.03 μ. Πηλός τεφρός, ἐπίχρισμα τεφρὸ, ἀπολεπισμένο.

Σῶμα χωρίς ιδιαίτερη βάση, ἀμφικωνικό, μέ βραχύ, κοῖλο στὸ περίγραμμα, λαιμὸ καί πλατὺ καλυκόςχημο χεῖλος.

Π 2136 (Σ χ έ δ. IX, 38). Ἄωτο σκυφίδιο. Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. β. 0.040 μ. Διάμ. χ. 0.088 μ. Πηλός τεφρός, ἐπίχρισμα τεφρὸ.

Βάση δακτυλιωτὴ μέ μικρὴ μαστοειδὴ ἀπόφυση στὸ κάτω μέρος. Σῶμα ἡμισφαιρικό μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ μέσα.

Πρβλ. Π 1427.

Π 2137 (Σ χ έ δ. IX, 39). Ἄρυτήρας. Λεῖπει μεγάλο τμήμα ἀπὸ τὸ χεῖλος (Π ί ν. 58). Ύψ. 0.105 μ. Διάμ. χ. 0.085 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Σῶμα σφαιρικό μέ περίγραμμα γωνιώδες στὸν ὦμο, χωρίς ιδιαίτερη βάση. Λαιμός βραχύς μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω.

Μέσα στὸν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 2138.

Πρβλ. Π 1441, Π 1229, Π 1235.

Π 2138 (Σ χ έ δ. IX, 39). Λύχνος μονόμυξος. Λεῖπει ὁ μυκτήρας (Π ί ν. 58).

Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.041 μ. Μῆκ. 0.07 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα κόκκινο, ἀπολεπισμένο.

Βάση δισκόμορφη, ἐλαφρὰ κοίλη στήν κάτω ἐπιφάνειά της. Σῶμα σφαιρικό. Στὸ πάνω μέρος μικρὴ «ὀπὴ πληρώσεως» μέ μικρὴ κυκλικὴ αὐλάκωση καί πλαστικὸ ἄμορφο ὠτίο στὸν ὦμο.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀρυτήρα Π 2137.

Πρβλ. Π 1384, Π 2095, Π 2186.

Βλ. Ath. Agora IV, 93 τύπος 28B (3ος-2ος π.Χ. αἰ.).

Π 2139 (Σ χ έ δ. IX, 40). Ἄωτο σκυφίδιο, ἀκέραιο (Π ί ν. 60).

Ύψ. 0.045 μ. Διάμ. β. 0.042 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ. Πηλός τεφρός, ἐπίχρισμα τεφρὸ στὸ ἐσωτερικὸ καί στὸ χεῖλος.

Βάση δακτυλιωτὴ μέ μικρὴ μαστοειδὴ ἀπόφυση στὸ κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα ἡμισφαιρικό μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ μέσα.

Πρβλ. Π 1425.

Π 2140 (Σ χ έ δ. IX, 41). Πυξίδα χωρίς τὸ πῶμα, ἀκέραιη (Π ί ν. 59).

Ύψ. 0.035 μ. Διάμ. β. 0.032 μ. Διάμ. χ. 0.037 μ. Βάση ψηλὴ, δακτυλιωτὴ.

Πρβλ. Π 2118 καί Π 1224.

Π 2141 (Σ χ έ δ. IX, 42). Ἄωτο σκυφίδιο. Λεῖπει τμήμα ἀπὸ τὸ χεῖλος (Π ί ν. 60).

Ύψ. 0.039 μ. Διάμ. β. 0.044 μ. Διάμ. χ. 0.10 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα καστανοκόκκινο ἐσωτερικά καί στὸ χεῖλος.

Βάση δακτυλιωτή. Σῶμα σχεδόν ἡμισφαιρικό, βαθύ, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ μέσα.

Π 2142 (Σ χ έ δ. IX, 43). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει μέρος ἀπὸ τὸ λαιμό καί τὸ χεῖλος. Σωζ. ὕψ. 0.125 μ. Διάμ. β. 0.02 μ. Πηλός κοκκινόφαιος, χωρίς ἐπίχρισμα. Σῶμα ἀτρακτόσχημο μέ κωνική ψηλή βάση καί ψηλό λαιμό.

Π 2143 (Σ χ έ δ. IX, 44). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 61). Ὑψ. 0.14 μ. Διάμ. β. 0.023 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα. Πόδι ψηλό μέ δισκόμορφη βάση. Στό σφαιρικό σῶμα διακρίνονται τὰ δαχτυλῖδια ἀπὸ τὸν τροχό.

Π 2144 (Σ χ έ δ. IX, 45). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει τμήμα ἀπὸ τὸ λαιμό. Ὑψ. 0.125 μ. Διάμ. β. 0.019 μ. Διάμ. χ. 0.021 μ. Πηλός τεφρός. Στό λαιμό καί στήν κοιλιά ὑπόλευκες ὀριζόντιες γραμμές. Σῶμα ἀτρακτόσχημο μέ ψηλό πόδι καί λαιμό καί δισκόμορφη βάση.

Π 2145 (Σ χ έ δ. IX, 46). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 60). Ὑψ. 0.122 μ. Διάμ. β. 0.021 μ. Διάμ. χ. 0.026 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα καστανομέλανο, θαμπό. Σῶμα ἀτρακτόσχημο μέ σχετικά ψηλό πόδι καί κωνική βάση. Λαιμός ψηλός μέ χεῖλος ἀπὸ πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι.

Π 2146 (Σ χ έ δ. IX, 65). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει τὸ χεῖλος (Π ί ν. 61). Σωζ. ὕψ. 0.08 μ. Διάμ. β. 0.018 μ. Πηλός τεφρός, χωρίς ἐπίχρισμα. Σῶμα ἀτρακτόσχημο μέ ψηλό λαιμό. Πόδι βραχύ μέ κωνική δισκόμορφη βάση.

Π 2147 (Σ χ έ δ. IX, 66). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει ὁ λαιμός καί τὸ πόδι. Ὑψ. 0.10 μ. Πηλός κοκκινωπός, χωρίς ἐπίχρισμα. Σῶμα ἀτρακτόσχημο.

Π 2148 (Σ χ έ δ. IX, 67). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 61).

Ὑψ. 0.09 μ. Διάμ. β. 0.019 μ. Διάμ. χ. 0.021 μ. Πηλός τεφρός, ἐπίχρισμα τεφρό. Πόδι κοντό μέ δισκόμορφη βάση. Σῶμα μᾶλλον σφαιρικό μέ λαιμό ψηλό καί χεῖλος ἀπὸ πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι. Στόν ὦμο καί στήν κοιλιά ὑπόλευκες ὀριζόντιες γραπτές γραμμές.

Π 2149 (Σ χ έ δ. IX, 62). Ἀμφορέας. Λεῖπει τμήμα ἀπὸ τὸ χεῖλος (Π ί ν. 57). Ὑψ. 0.275 μ. Διάμ. β. 0.092 μ. Διάμ. χ. 0.038 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα κόκκινο. Βάση δακτυλιωτή, κοίλη στήν κάτω ἐπιφάνεια. Σῶμα ἀπιόσχημο μέ ὀριζόντιο ὦμο, στενό ψηλό λαιμό καί χεῖλος ἀπὸ διπλό δαχτυλίδι. Λαβές ταινιωτές.

Βλ. Demetrias I, 124 ἀριθ. 141 πίν. 44, I (γιά τὸ χεῖλος).

Π 2150 (Σ χ έ δ. IX, 63). Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος (Π ί ν. 58). Ὑψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Μῆκ. 0.093 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα καστανομέλανο. Σῶμα πλατύ, χωρίς ἰδιαίτερη βάση καί ὦτιο, μέ γωνιώδες περίγραμμα. Γύρω ἀπὸ τήν «ὀπή πληρώσεως» κυκλική αὐλάκωση. Μυκτήρας στενόμακρος μέ τετράγωνη ἀπόληξη.

Βλ. AE 1955, 26 ἀριθ. 1 εἰκ. 3, 4. Kerameikos XI, 52 ἀριθ. 281 πίν. 49 (Ἀθήνα. Γύρω στά 250 π.Χ.).

Π 2093 (μπροστά ἀπὸ τὸν τάφο). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει ἡ βάση καί ὁ λαιμός. Σωζ. ὕψ. 0.12 μ. Πηλός ὠχρός, πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος. Σῶμα ἀτρακτόσχημο.

Δ ι ἄ φ ο ρ α

—(Σ χ έ δ. IX, 48, 59, 50). Τμήματα σιδερένιων στλεγγίδων.

Βλ. γενικά γιά στλεγγίδες M 949.

—(Σ χ έ δ. IX, 51). Κωνικό χάλκινο, κοῖλο ἐσωτερικά ἀντικείμενο, μήκ. 0.018 μ.

- (Σ χ έ δ. IX, 60). Σιδερένια έφηλίδα.
- (Σ χ έ δ. IX, 61). Τμήμα χάλκινης περόνης.
- (Σ χ έ δ. IX, 59). Χάλκινη καρφίδα.
- (Σ χ έ δ. IX, 52-54). Τμήματα σιδερένιων στλεγγίδων.
- (Σ χ έ δ. IX, 55). Τμήματα σιδερένιων στλεγγίδων.

Νομίματα

N 22.1 (έπίχωση δρόμου). 'Αντίγονος Γο-

νατάς. Πρβλ. Gaebler III₂, 188 άριθ. 13 πίν. XXXIV, 9.

N 22.2 (Σ χ έ δ. IX, 47). 'Αντίγονος Γονατάς. Πρβλ. Gaebler III₂, 188 άριθ. 14 πίν. XXXIV, 10.

N 22.3 (Σ χ έ δ. IX, 9). 'Αντίγονος Γονατάς. Πρβλ. Gaebler III₂, 188 άριθ. 13 πίν. XXXIV, 9.

Στό έσωτερικό του Π 2105.

N 22.4 (έπίχωση θαλάμου). Χάλκινο νόμισμα, άδιάγνωστο.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Στήν περίπτωση εκείνη πού τά ύπολείμματα ξύλινου φορείου καί τμήμα σκελετού κατά μήκος τής νότιας πλευράς του τάφου στό οικόπεδο Κιοσέογλου, μαζί μέ τά εύρήματα πού έντοπίστηκαν σέ άμεση συνάρτηση μ' αυτά, μπορούσαν νά άποδοθοϋν σέ μιά βεβαιωμένη ταφή, ή χρονολόγηση του συνόλου άπό τούς λύχνους Π 2095 καί Π 2097 στά τέλη του 3ου π.Χ. αιώνα καί στίς άρχές του 2ου φαίνεται πολύ πιθανή.

Τά ύπόλοιπα κτερίσματα, συγκεντρωμένα στή βορειοδυτική γωνία του τάφου, χωρίς νά παρουσιάζουν οϋσιαστικές μορφολογικές καί τυπολογικές διαφορές μέ τά προηγούμενα, θά πρέπει ώστόσο νά χρονολογηθοϋν λίγο άργότερα: τά δύο νομίσματα άπό τό έσωτερικό του τάφου, N 22.2 καί N 22.3, είναι κοπές του 'Αντιγόνου Γονατά άρκετά κυκλοφορημένες, πράγμα πού συμβαδίζει μέ τή χρονολόγηση των λύχνων Π 2115, Π 2138 καί Π 2124 στή στροφή του 3ου προς τό 2ο π.Χ. αιώνα. Νεώτερος εμφανίζεται ό λύχνος Π 2113, πού μέ τά άνασκαφικά δεδομένα άπό άλλους τάφους τοποθετείται στό πρώτο τέταρτο του 2ου π.Χ. αιώνα, καί όπωσδήποτε τά άωτα σκυφίδια Π 2119 καί Π 2139, χρονολογημένα αναλογικά μέ τά αντίστοιχα όμοιά τους Π 1430 καί Π 1425 άπό τόν τάφο του οικόπεδου Θώμογλου, στους χρόνους του Φιλίππου Ε'. Στους χρόνους του Περσέα τοποθετείται τό σκυφίδιο Π 2136, ένώ άποφασιστικοί γιά τή χρονολογική ένταξη του συνόλου στήν περίοδο πού ακολουθεί τά μέσα του αιώνα μπορούν νά θεωρηθοϋν οί λύχνοι Π 2097 καί Π 2133.

4-5. Θαλαμωτοί τάφοι οικόπεδου Μ. Μαυρίδη

Οικοδομικές εργασίες στο οικόπεδο Μ. Μαυρίδη (Ο.Τ. 371), σε μικρή απόσταση από την οδό Περίων, έφεραν στο φως τον Ιούνιο 1976 δύο λαξευτούς μονοθάλαμους καμαρωτούς τάφους, από τους οποίους ο ένας είχε έντελως καταστραμμένη την δροφή και την πρόσοψη.

4. Τάφος Ι

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΑΦΩΝ

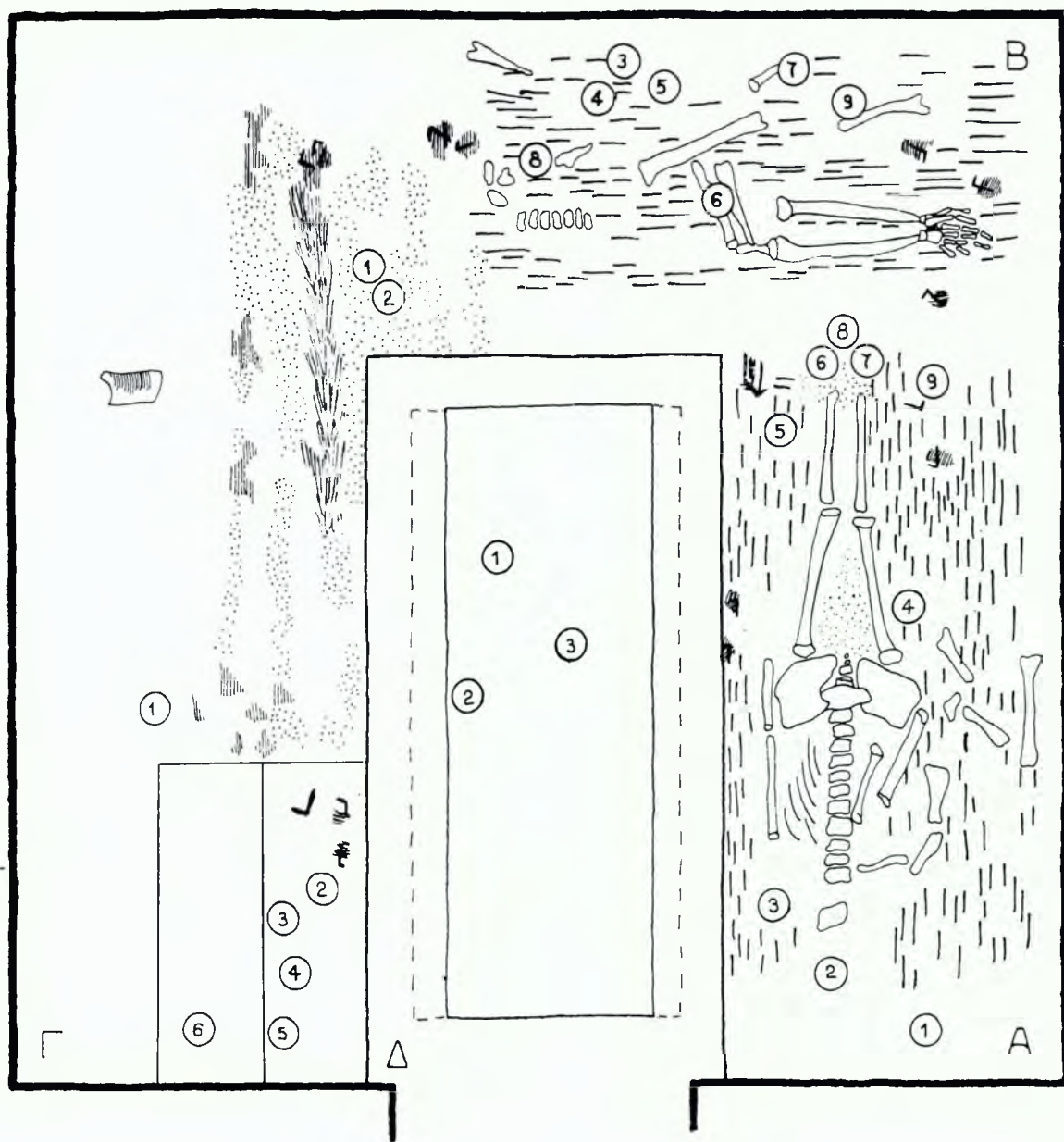
Ο τάφος Ι, με προσανατολισμό από Ν. προς Β., καθώς και η λαξευτή από οχτώ ή εννιά βαθμίδες κλίμακα που οδηγούσε σ' αυτόν (Πί ν. 62 α), σώζονταν σε καλή κατάσταση. Στην πρόσοψη του μνημείου, τό ορθογώνιο παραλληλόγραμμο άνοιγμα της εισόδου έφραζαν αρχικά τρεις επάλληλα τοποθετημένοι πώρινοι γωνιόλιθοι, από τους οποίους ο πρώτος παρασύρθηκε από τό έκσκαφικό μηχάνημα, ενώ ο δεύτερος παρουσίαζε λοξότμητη τή μιά του πλευρά, πιθανότατα για την εύκολότερη κατάβαση του νεκρικού φορείου στο έσωτερικό του τάφου. Τό άνοιγμα της εισόδου έστεφε ανάγλυφο στο βράχο άέτωμα με σχηματοποιημένα άκόσμητα άνθέμια ως άκρωτήρια¹ (Πί ν. 62 α).

Ο νεκρικός θάλαμος, με κάτοψη τετραγώνου, στεγαζόταν με καμάρα έλλειψοειδούς διατομής (Σχ έ δ. 8-9). Τρεις λαξευτές κλίνες, από μιά κατά μήκος της ανατολικής, της δυτικής και της νότιας πλευράς, δημιουργούσαν ένα μεγάλο Π με άνοιγμα προς την είσοδο. Στο βόρειο άκρο της ανατολικής κλίνης σχηματιζόταν κλίμακα από τρεις βαθμίδες πιθανότατα για την έναπόθεση προσφορών και κτερισμάτων². Στο δάπεδο του διαδρόμου, ανάμεσα στις κλίνες και κατά μήκος του μεγάλου άξονα, είχε άνοιχτεί κάθετο ορθογώνιο όρυγμα, όπου διαπιστώθηκε κεραμοσκεπής τάφος (Ε) (Σχ έ δ. 9-10· Πί ν. 62 β). Άξιοσημείωτο είναι τό γεγονός ότι οί ταφές βρέθηκαν άδιατάρακτες και χωρίς την ελάχιστη επίχωση, άν εξαιρέσει κανείς τόν κεραμοσκεπή.

Ταφή Α (δυτική κλίνη): Ο νεκρός, από τό σκελετό του οποίου έλειπε μόνο μικρό μέρος του κρανίου, είχε τοποθετηθεί με προσανατολισμό από Β. προς Ν. πάνω σε ξύλινο φορείο με δερμάτινη ή ύφασματινη έπίστρωση, όπως δηλώνουν τά σιδερένια καρφιά και τά ύπολείμματα ξύλου και οργανικής ουσίας (δέρμα ή ύφασμα) που παρατηρήθηκαν γύρω και κάτω του. Στά κτερίσματα περιλαμβάνονταν μυροδοχεία (Σχ έ δ. 8, Α5 = Π 2155, Α7 = Π 2157, Α8 = Π 2158, Α9 = Π 2159) και σκυφίδιο (Σχ έ δ. 8, Α6 = Π 2156) γύρω από τά κάτω άκρα, άωτο σκυφίδιο με νόμισμα μέσα του στο δεξί χέρι του νεκρού (Σχ έ δ. 8, Α4 = Π 2154+Ν 23.1), μυροδοχείο (Σχ έ δ. 8, Α3 = Π 2153) στον άριστερό ώμο, άβαφής άμφορίσκος στο ύψος της κεφαλής (Σχ έ δ. 8, Α2 = Π 2152) και σκύφος στη βόρεια πλευρά της κλίνης (Σχ έ δ. 8, Α1 = Π 2151).

1. Για θέματα που αναφέρονται στην αρχιτεκτονική βλ. στο σχετικό κεφάλαιο.

2. Παρόμοιες κλίμακες ή τράπεζες προσφορών έντοπίστηκαν και στον άδημοσίευτο λαξευτό τάφο Ι του οικόπεδου Πισσα και σ' εκείνον των Παλιών Έργατικών Κατοικιών στη Βέροια, καθώς και στον τάφο έξω από την Κοινότητα Μαρίνας Ήμαθίας.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- υπολείμματα δέρματος
- ▨ οστά
- ⚔ σιδηρούς ἥλος + ξύλο
- |||| λευκή οὐσία

0 1.0 2.0

Δ. Έβρενοπούλου

Σχέδ. 8. Θαλαμωτός τάφος I οικόπεδου Μ. Μαυρίδη. Κάτοψη με τή θέση τῶν κτερισμάτων.

Όμάδα ὁστών πού ἐντοπίστηκε στή δυτική πλευρά τῆς κλίνης φαίνεται ὅτι ἀνήκε σέ παλιότερη ταφή πού παραμερίστηκε ἀπό ἄλλη νεώτερη.

Ταφή Β (νότια κλίνη): Ἀπό τό σκελετό τοῦ νεκροῦ εἶχαν διατηρηθεῖ μόνο μερικοί σπόνδυλοι, ὁστά τοῦ θώρακα καί οἱ κνήμες μέ τά κάτω ἄκρα. Ἀπό τά σωζόμενα ἴχνη καί τά ὑπολείμματα ξύλου καί ὑφάσματος συμπεραίνεται ὅτι καί στήν περίπτωση αὐτή ὁ νεκρός εἶχε τοποθετηθεῖ σέ ξύλινο φορεῖο. Δεξιά ἀπό τό χαμένο σήμερα κρανίο σημειώθηκαν δύο μυροδοχεῖα (Σ χ έ δ. 8, Β1 = Π 2160, Β2 = Π 2161). Κατά μήκος τῆς νότιας πλευρᾶς καί στό ὕψος τοῦ θώρακα βρέθηκαν ἀρυτήρας μέ λύχνο (Σ χ έ δ. 8, Β3 = Π 2162 + Π 2163) καί ἄωτο σκυφίδιο (Σ χ έ δ. 8, Β4 = Π 2164) γιά πῶμα, καί μικρός ἀμφορέας (Σ χ έ δ. 8, Β5 = Π 2165). Ἀνάμεσα στά διαλυμένα ὁστά τῶν μηρῶν εἶχε τοποθετηθεῖ ἄωτο σκυφίδιο (Σ χ έ δ. 8, Β6 = Π 2166), κοντά στήν κεφαλή χρυσή δανάκη (Σ χ έ δ. 8, Β8) καί πῶμα πυξίδας (Σ χ έ δ. 8, Β7 = Π 2167) κοντά στήν ἀριστερή κνήμη. Κατά μήκος τῆς νότιας πλευρᾶς καί καλυμμένα ἀπό τήν ταφή Β, ἐπισημάνθηκαν ὁστά κάτω ἄκρων, σπονδύλων, κρανίου, καί δόντια ἀπό παλιότερη ταφή. Ἀπό τό ἐσωτερικό τοῦ κρανίου τῆς ταφῆς αὐτῆς προέρχεται χάλκινο νόμισμα (Σ χ έ δ. 8, Β9 = Ν 23.2).

Ταφή Γ (ἀνατολική κλίνη): Ὁ νεκρός, τοῦ ὁποῖου ὁ σκελετός βρέθηκε σέ μεγάλο βαθμό σέ ἀποσύνθεση, εἶχε τοποθετηθεῖ σέ ξύλινο φορεῖο μέ προσανατολισμό ἀπό Β. πρὸς Ν. Ἀπό τό ξύλινο φορεῖο μόνο ἡ ἀνατολική πλευρά ἐπισημάνθηκε. Ἐκτός ἀπό ἓναν ἀρυτήρα μέ λύχνο στόν πυθμένα του στό βόρειο ἄκρο τοῦ φορείου (Σ χ έ δ. 8, Γ1 = Π 2168 + Π 2169), κανένα ἄλλο κτερίσμα δέν ἐντοπίστηκε πάνω στήν κλίνη. Ἀντίθετα, κτερίσματα βρέθηκαν στή μικρή κλίμακα στό βόρειο ἄκρο τῆς κλίνης (Σ χ έ δ. 8-9) καί μάλιστα μέσα σέ ἐπίχωση ἀπό λεπτό κίτρινο χῶμα, ἴσως ἀπό τή βαθμιαία ἀποσύνθεση τοῦ πωρόλιθου τῆς ὁροφῆς. Στήν πρώτη βαθμίδα εἶχαν τοποθετηθεῖ δύο κάρθαροι (Σ χ έ δ. 8, Γ3 = Π 2171, Γ5 = Π 2173), οἰνοχόη (Σ χ έ δ. 8, Γ4 = Π 2172) καί λύχνος (Σ χ έ δ. 8, Γ2 = Π 2170), ἐνῶ στή δεύτερη μόνο ἓνας ἀμφορέας (Σ χ έ δ. 8, Γ6 = Π 2174). Τά κτερίσματα αὐτά, καθὼς καί τά σιδερένια καρφιά μέ ὑπολείμματα ξύλου πάνω τους, ἀνήκουν στήν ταφή Γ. Στήν ἴδια ταφή ἴσως ἀνήκουν καί τά δύο σκυφίδια καί μία οἰνοχόη πού προέρχονται ἀπό τήν ἐπίχωση τοῦ κεραμοσκεποῦς τάφου (Σ χ έ δ. 8, Δ2 = Π 2176, Δ3 = Π 2177 + Ν 23.4, Δ1 = Π 2175).

Ὁ κεραμοσκεπής τάφος ἐπισημάνθηκε στό δάπεδο τοῦ ὀρθογώνιου ὀρύγματος τοῦ διαδρόμου ἀνάμεσα στίς κλίνες (Π ί ν. 62 β). Ὁ νεκρός, ἀπό τό σκελετό τοῦ ὁποῖου σωζόταν μόνο ἓνα τμήμα, εἶχε τοποθετηθεῖ μέ προσανατολισμό ἀπό Ν. πρὸς Β. Δέ διαπιστώθηκε ὑπαρξη φορείου. Στό δεξί χέρι κρατοῦσε ἄωτο σκυφίδιο (Σ χ έ δ. 10, Ε1 = Π 2178) μέσα στό ὁποῖο ὑπῆρχε χάλκινο νόμισμα (Ν 23.3). Ἀνάμεσα στίς κνήμες σημειώθηκε μυροδοχεῖο (Σ χ έ δ. 10, Ε2 = Π 2179) καί ἀβαφῆς οἰνοχόη κοντά στό νότιο τοίχωμα τοῦ ὀρύγματος (Σ χ έ δ. 10, Ε3 = Π 2180).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ

Π ή λ ι ν α

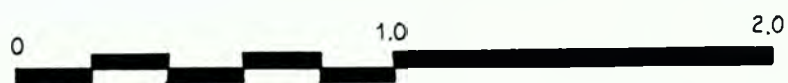
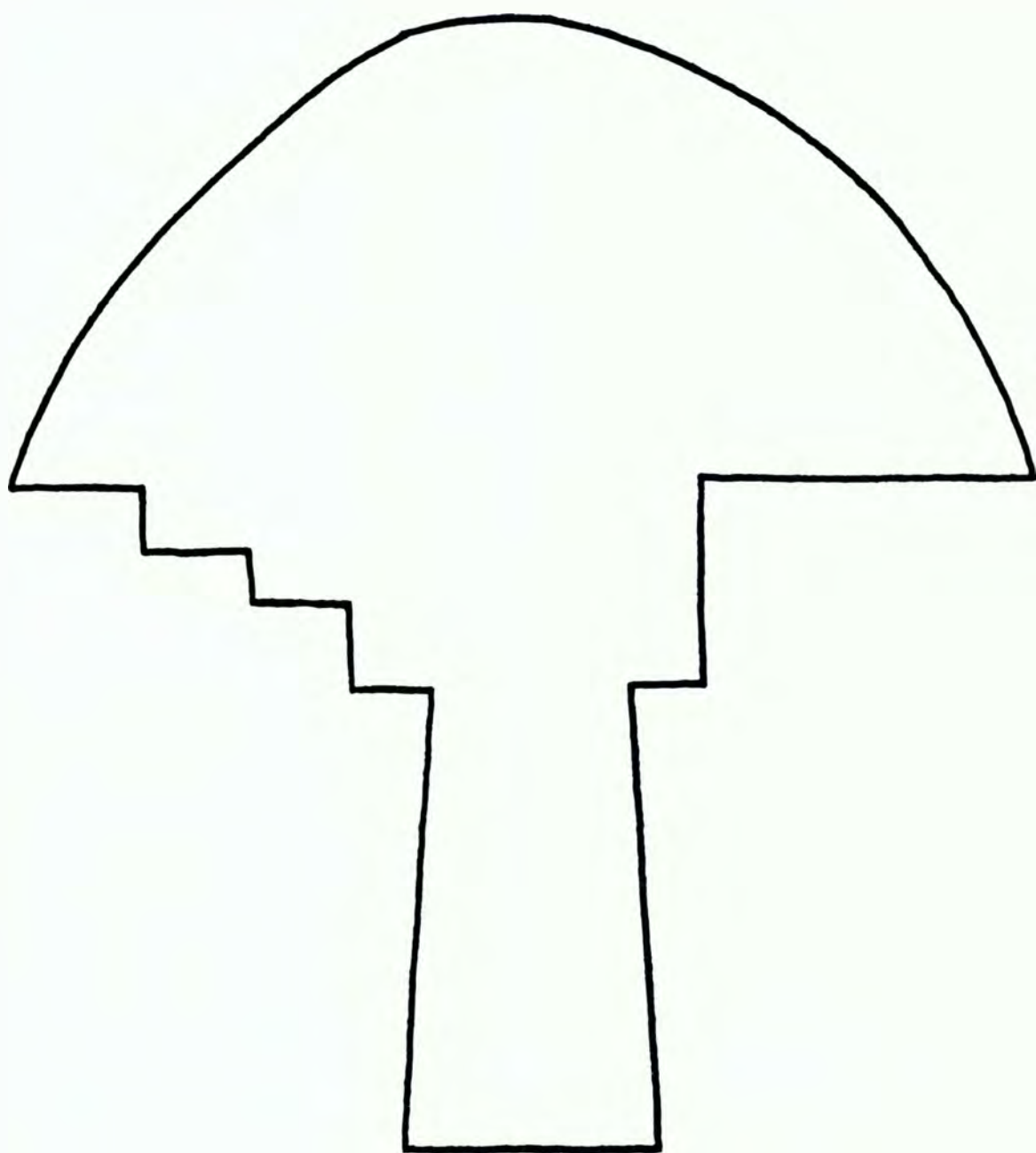
Κλίνη Α

Π 2152 (Σ χ έ δ. 8, Α2). Ἀμφορέας. Λεῖπουν μικρά τμήματα ἀπό τό χεῖλος (Π ί ν. 63).

Ύψ. 0.20 μ. Διάμ. β. 0.086 μ. Διάμ. χ. 0.058 μ.

Πηλός κόκκινος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Βάση δακτυλιόσχημη. Σῶμα σχεδόν σφαιρικό, μέ συνεχές περίγραμμα ὡς τό χεῖλος. Λαϊμός κοντός, στενός, μέ εὐρύ καλυκωτό

Δ. Έβρενοπούλου

Σχέδ. 9. Θαλαμωτός τάφος Ι οικόπεδου Μ. Μαυρίδη. Τομή Α-Α'.

χειλος. Λαβές ταινιωτές πού φτάνουν στη ρίζα του χείλους.

Πρβλ. Π 2129 (για τό χείλος) και Π 1331 (για τό σῶμα).

Π 2151 (Σ χ έ δ. 8, Α1). Σκύφος ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 35· Π ί ν. 65).

Ύψ. 0.068 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα μελανό και κόκκινο κατά τόπους.

Βάση ψηλή, κωνική. Σῶμα σέ σχῆμα ἡμιτόμου. Δυό αὐλακώσεις κάτω ἀπό τό χείλος και μία τρίτη στήν κοιλιά περιτρέχουν τό σῶμα και ὀρίζουν ζώνη δίχρωμη μέ γραπτή σχηματοποιημένη βλαστόσπειρα στήν τεχνοτροπία τῆς κατηγορίας τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος».

Πρβλ. Π 1352 (γενικά για τό σχῆμα).

Π 2154 (Σ χ έ δ. 8, Α4). Ἄωτο σκυφίδιο, ἀκέραιο (Π ί ν. 64).

Ύψ. 0.029 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. χ. 0.098 μ. Πηλός ὠχρός, πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανό-μελανό, μεταλλικό.

Βάση δακτυλιωτή μέ μικρή μαστοειδή ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα εὐρύ, σχετικά βαθύ, μέ χείλος πού στρέφεται πρὸς τά ἔξω.

Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα Ν 23.1.

Πρβλ. Π 1367.

Π 2156 (Σ χ έ δ. 8, Α6). Ἄωτο σκυφίδιο, ἀκέραιο (Π ί ν. 64).

Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.048 μ. Διάμ. χ. 0.11 μ. Πηλός κοκκινωπός, κατά τόπους καμένος, επίχρυσμα κόκκινο.

Βάση ψηλή, δακτυλιωτή. Σῶμα ἀνοιχτό, ρηχό, μέ χείλος πού στρέφεται πρὸς τά ἔξω. Στό κέντρο τοῦ πυθμένα τέσσερα, διαμετρικά τοποθετημένα, ἐμπέστα ἀνθήματα.

Πρβλ. Π 1428 (για τά ἀνθήματα).

Π 2153 (Σ χ έ δ. 8, Α3). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 64).

Ύψ. 0.08 μ. Διάμ. β. 0.017 μ. Διάμ. χ. 0.019 μ. Πηλός ὠχρός, πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα μελανό, μεταλλικό.

Βάση δισκόμορφη, ἐλαφρά κοίλη στό κέν-

τρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα σφαιρικό. Λαιμός ψηλός, σέ σχῆμα ἀναστραμμένου κώνου, μέ χείλος ἀπό πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι.

Πρβλ. Π 2122.

Βλ. Medeon V, 65 ἀριθ. 75.9-12 εἰκ. 115-16 (γύρω στά 300 π.Χ.).

Μ. Bucovala, Necropole elenistice la Tomis (1967), 127 εἰκ. 77a (4ος-3ος π.Χ. αἰ.).

Π 2155 (Σ χ έ δ. 8, Α5). Μυροδοχεῖο. Λεῖπουν μικρά τμήματα ἀπό τή βάση και τό χείλος (Π ί ν. 64).

Ύψ. 0.065 μ. Διάμ. β. 0.016 μ. Διάμ. χ. 0.019 μ. Πηλός τεφρός, καμένος. Ἐπίχρυσμα (;).

Βάση δισκόμορφη. Σῶμα χωρίς πόδι, σφαιρικό. Λαιμός στενός, σχετικά κοντός. Στόν ὦμο ὀριζόντιες γραπτές γραμμές.

Βλ. Μ. Bucovala, ὁ.π., 28 εἰκ. 17b (3ος π.Χ. αἰ.).

Π 2157 (Σ χ έ δ. 8, Α7). Μυροδοχεῖο. Λεῖπουν μικρά τμήματα ἀπό τό χείλος και τήν κοιλιά.

Ύψ. 0.15 μ. Διάμ. β. 0.026 μ. Διάμ. χ. 0.03 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα κατά τόπους κόκκινο ἢ μελανό.

Πόδι κοντό μέ βάση δισκόμορφη, ἐλαφρά κοίλη στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα εὐρύ, σφαιρικό. Λαιμός στενός, σέ σχῆμα ἀναστραμμένου κώνου, μέ χείλος ἀπό πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι.

Π 2158 (Σ χ έ δ. 8, Α8). Μυροδοχεῖο μελαμπαφές, ἀκέραιο (Π ί ν. 65).

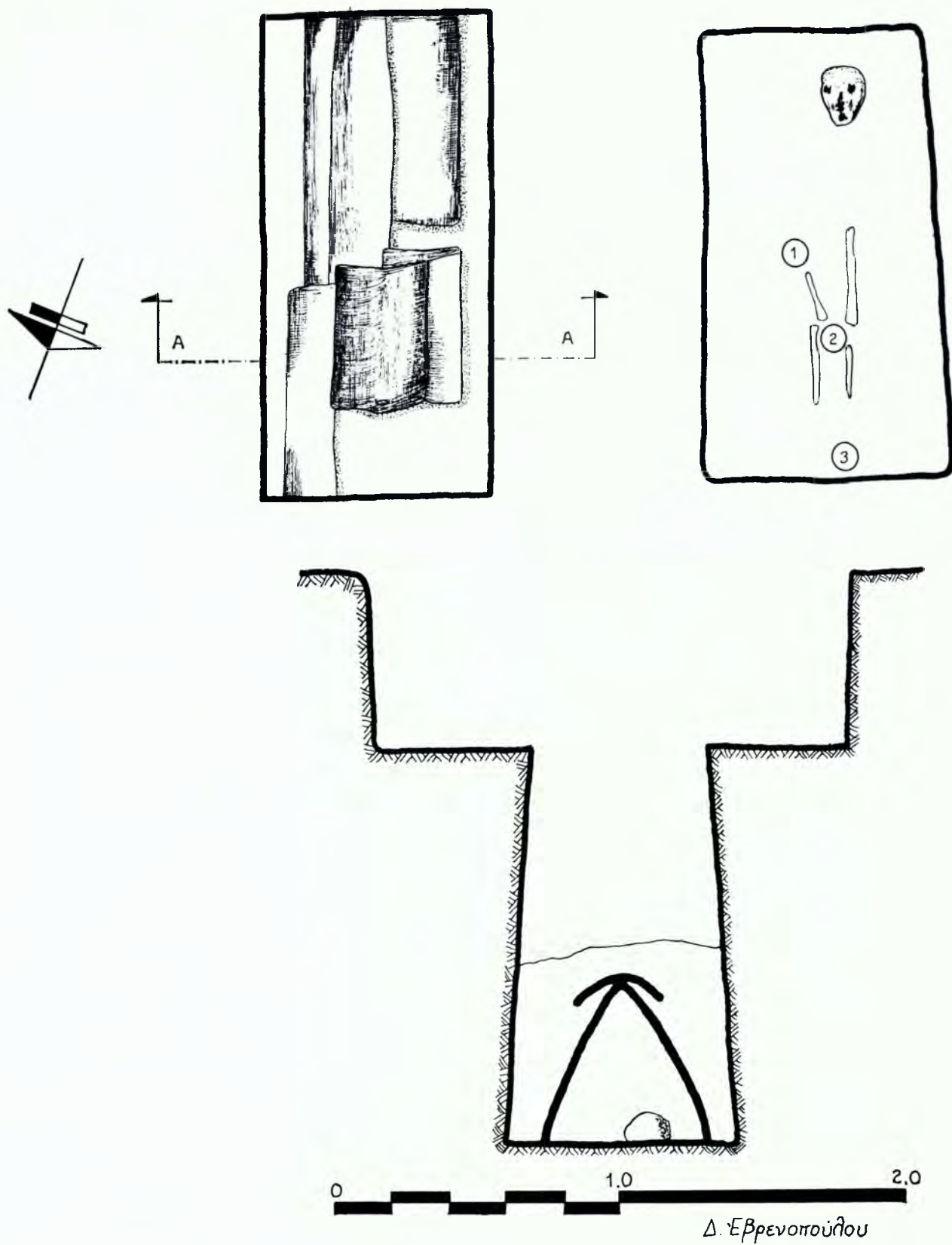
Ύψ. 0.106 μ. Διάμ. β. 0.022 μ. Διάμ. χ. 0.022 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα μελανό.

Ὅπως τό προηγούμενο Π 2157 μέ μόνη διαφορά τό εὐρύτερο πόδι και τό λιγότερο σφαιρικό σῶμα.

Π 2159 (Σ χ έ δ. 8, Α9). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 65).

Ύψ. 0.13 μ. Διάμ. β. 0.025 μ. Διάμ. χ. 0.028 μ. Πηλός τεφρός, επίχρυσμα τεφρό, ὀριζόντιες γραπτές γραμμές ἀπό ὑπόλευκο ἰώδες χρώμα στό λαιμό και στήν κοιλιά.

Πόδι εὐρύ μέ βάση δισκόμορφη. Σῶμα εὐρύ στήν κοιλιά. Λαιμός στενός, ψηλός, μέ χείλος ἀπό πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι.

Σχέδ. 10. Κεραμοσκεπής τάφος (Ε) θαλαμωτοῦ τάφου Ι οἰκοπέδου Μ. Μαυρίδη. Κάτοψη καὶ τομή Α-Α'.

Βλ. Medeon V, 65 ἀριθ. 75.9-12 εικ. 115-16 καί 68 ἀριθ. 115.4 εικ. 123-24 (γύρω στά 300 π.Χ.).
M. Bucovala, ὁ.π., 127 εικ. 77d (3ος π.Χ. αἰ.).

Κλίνη Β

Π 2165 (Σ χ έ δ. 8, B5). Ἀμφορέας. Λεῖπουν πολλά τμήματα ἀπό τήν κοιλιά καί τό λαιμό.

Ύψ. 0.19 μ. Διάμ. β. 0.087 μ.

Πηλός κόκκινος, ἀκάθαρτος.

Βάση δισκόμορφη, χωρίς ἰδιαίτερη διαμόρφωση. Σῶμα μέ συνεχές περίγραμμα, σφαιρικό. Λαιμός στενός, κοντός, μέ χεῖλος ἀπό δύο ἐπάλλληλα δαχτυλῖδια.

Π 2162 (Σ χ έ δ. 8, B3). Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 63).

Ύψ. 0.135 μ. Διάμ. χ. 0.11 μ.

Πηλός κόκκινος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρισμα.

Σῶμα σφαιρικό, χωρίς ἰδιαίτερη βάση, μέ περίγραμμα συνεχές ὡς τό χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τά ἔξω. Λαβή ταινιωτή.

Μέσα στὸν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 2163.

Πρβλ. Π 1377.

Π 2163 (Σ χ έ δ. 8, B3). Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 26· Π ί ν. 63).

Ύψ. 0.04 μ. Διάμ. β. 0.044 μ. Διάμ. ὀπῆς 0.038 μ. Μῆκ. 0.09 μ.

Πηλός τεφρός, ἐπίχρισμα ὁμοιόχρωμο.

Σῶμα εὐρύ καί κοντό, χωρίς διαμορφωμένη βάση, μέ ταινιωτή κάθετη στὸν ὦμο λαβή πού καταλήγει στό ψηλὸ καλυκωτὸ περιχέλωμα γύρω ἀπὸ τήν «ὀπή πληρώσεως». Μυκτήρας σωληνωτός, στραμμένος πρὸς τά πάνω.

Στό ἐσωτερικὸ τοῦ ἀρυτήρα Π 2162.

Βλ. Ath. Agora IV, 117-21 ἀριθ. 495-504, τύποι 37A-37C, πίν. 44-45 (2ος π.Χ.-1ος μ.Χ. αἰ.).

Bailey, BMC Lamps, 77 ἀριθ. Q 126 (Παντικάπαιο. Πιθανῶς 2ος π.Χ. αἰ.).

Π 2167 (Σ χ έ δ. 8, B7). Πυξίδα χωρίς τὸ πῶμα της. Λεῖπει μικρὸ τμήμα ἀπὸ τό χεῖλος (Π ί ν. 65).

Ύψ. 0.075 μ. Διάμ. β. 0.044 μ. Διάμ. χ. 0.061 μ.

Πηλός κόκκινος καστανός, γάνωμα μελανό, μεταλλικό.

Βάση κωνική ἀπὸ δύο ἐπάλλληλα, ἄνισα μεταξὺ τους, δαχτυλῖδια μέ μικρὴ μαστοειδὴ ἀπόφυση στήν κοίλη κάτω ἐπιφάνειά της. Τοίχωμα κυλινδρικό, χωρισμένο ἀπὸ τὸν κωνικὸ πυθμένα μέ πλατὺ περίγυρο.

Π 2164 (Σ χ έ δ. 8, B4). Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Π ί ν. 64).

Ύψ. 0.032 μ. Διάμ. β. 0.042 μ. Διάμ. χ. 0.105 μ.

Πηλός κοκκινωπός, γάνωμα καστανό-μελανὸ στό ἐσωτερικὸ καί στό χεῖλος.

Βάση δακτυλιωτή, ψηλή. Σῶμα εὐρύ μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τά ἔξω.

Π 2166 (Σ χ έ δ. 8, B6). Ἄωτο σκυφίδιο ἀκέραιο (Σ χ έ δ. 22· Π ί ν. 64).

Ύψ. 0.032 μ. Διάμ. β. 0.047 μ. Διάμ. χ. 0.102 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα καστανό-μεταλλικό, στό ἐσωτερικὸ καί στό χεῖλος ἐξωτερικά.

Βάση δακτυλιωτή. Σῶμα εὐρύ, ρηχό, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τά ἔξω.

Π 2160 (Σ χ έ δ. 8, B1). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 65).

Ύψ. 0.105 μ. Διάμ. β. 0.021 μ. Διάμ. χ. 0.022 μ.

Πηλός ὠχρός, πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα φαιότερο.

Πόδι κοντὸ μέ δισκόμορφη βάση. Σῶμα σφαιρικό, λαιμός κοντός σέ σχῆμα ἀναστραμμένου κώνου μέ χεῖλος ἀπὸ πλαστικὸ λοξότμητο δαχτυλῖδι.

Π 2161 (Σ χ έ δ. 8, B2). Μυροδοχεῖο. Λεῖπει τμήμα ἀπὸ τὴ βάση (Π ί ν. 64).

Ύψ. 0.093 μ. Διάμ. β. 0.019 μ. Διάμ. χ. 0.023 μ.

Πηλός κόκκινος, ἐπίχρισμα μελανό.

Πρβλ. Π 2160 καί Π 2179.

Κλίνη Γ

Π 2174 (Σ χ έ δ. 8, Γ6). Ἀμφορέας. Λεῖπει μεγάλο τμήμα ἀπὸ τὸ σῶμα.

Ύψ. 0.24 μ. Διάμ. β. 0.09 μ. Διάμ. χ. 0.06 μ.

Πηλός κόκκινος, ἐπίχρισμα ὑπόλευκο.

Βάση δισκόμορφη. Σῶμα μέ συνεχές περίγραμμα. Λαιμός στενός, κοντός, μέ χεῖλος καλυκωτό. Λαβές ταινιωτές.

Π 2172 (Σ χ έ δ. 8, Γ4). Οίνοχόη ἀκέραιη (Π ί ν. 66).

Ύψ. 0.14 μ. Διάμ. β. 0.07 μ. Διάμ. χ. 0.065 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα ἀραιό υπόλευκο, ἐκτός ἀπό τό κάτω μέρος τοῦ σώματος.

Βάση δισκόμορφη, χωρίς ἰδιαίτερη διαμόρφωση. Σῶμα μάλλον σφαιρικό μέ συνεχές περίγραμμα ὡς τή ρίζα τοῦ κοντοῦ κυλινδρικοῦ λαιμοῦ. Χεῖλος ἐπίπεδο στό πάνω μέρος μέ στροφή πρὸς τά ἔξω. Λαβή ταινιωτή.

Πρβλ. Π 2175.

Π 2168 (Σ χ έ δ. 8, Γ1). Ἀρυτήρας ἀκέραιος (Π ί ν. 63).

Ύψ. 0.105 μ. Διάμ. χ. 0.08 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος, χωρίς ἐπίχρυσμα.

Σῶμα σφαιρικό, χωρίς βάση, μέ συνεχές περίγραμμα ὡς τό ἐπίπεδο χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τά ἔξω. Λαβή ταινιωτή.

Μέσα στόν ἀρυτήρα ὁ λύχνος Π 2169.

Πρβλ. Π 1225.

Π 2169 (Σ χ έ δ. 8, Γ1). Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος (Π ί ν. 63).

Ύψ. 0.025 μ. Διάμ. β. 0.038 μ. Διάμ. ὀπῆς 0.02 μ. Μῆκ. 0.076 μ.

Σῶμα κυλινδρικό, χωρίς ἰδιαίτερη βάση. Στήν πάνω ἐπιφάνεια καί γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως» πλατύ ἐπίπεδο δαχτυλίδι. Ἄμορφο πλαστικό ὠτίο στόν ὦμο. Μυκτήρας στενός καί κοντός.

Στό ἐσωτερικό τοῦ ἀρυτήρα Π 2168.

Βλ. Corinth IV₂, 45-46, τύπος VII (4ος π.Χ. αἰ.).

Ath. Agora IV, 79 ἀριθ. 350-55, τύπος 25D, πίν. 39 (4ος-3ος π.Χ. αἰ.).

Kerameikos XI, 39 ἀριθ. 194 πίν. 35 (πρώιμος 3ος π.Χ. αἰ.).

Π 2170 (Σ χ έ δ. 8, Γ2). Λύχνος μονόμυξος, ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 25· Π ί ν. 63).

Ύψ. 0.035 μ. Διάμ. β. 0.065 μ. Διάμ. ὀπῆς 0.022 μ. Μῆκ. 0.11 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα καστανοκόκκινο.

Βάση δισκόμορφη. Σῶμα εὐρύ καί κοντό

μέ μικρό πλαστικό λοβόμορφο ὠτίο στόν ὦμο. Τό πάνω μέρος ἐλαφρά ὑψωμένο μέ κυκλική αὐλάκωση γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως». Μυκτήρας σχετικά κοντός.

Βλ. Corinth IV₂, 47 κ.έ. τύπος IX.

Ath. Agora IV, 93 ἀριθ. 401-405, τύπος 28B, πίν. 41. EP V, 31 ἀριθ. 127 πίν. 3.

Kerameikos XI, 50-51 ἀριθ. 277 πίν. 49 (μετά τό 250 π.Χ.).

Π 2171 (Σ χ έ δ. 8, Γ3). Κάνθαρος ἐρυθροβαφής, ἀκέραιος (Σ χ έ δ. 40· Π ί ν. 66).

Ύψ. 0.11 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. χ. 0.065 μ. Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα καστανοκόκκινο.

Βάση κωνική ἀπό δύο ἄνισα ἐπάλληλα δαχτυλίδια καί μέ κοντό στέλεχος, κοίλη στήν κάτω ἐπιφάνειά της. Σῶμα ἡμισφαιρικό. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, μέ χεῖλος πού στρέφεται ἐλαφρά πρὸς τά ἔξω. Λαβές μεγάλες μέ πεπλατυσμένες, ἐλαφρά λοξές, ἀποφύσεις στόν ὦμο τους. Στό λαιμό καί ἀνάμεσα στίς λαβές ἀπό μιά χαρακτή γιρλάντα μέ ἐπίθετα σταγονίδια. Δυό χαρακτές ὀριζόντιες γραμμές στή ρίζα τῶν λαβῶν (διακόσμηση τῆς κατηγορίας «Δυτικῆς Κλιτύος»).

Πρβλ. Π 2173.

Βλ. Μακεδονικά Θ' (1969), ἀριθ. 232 πίν. 110 (Μεταλλὰ Χαλκιδικῆς).

K. Kereski, Macedoniae Acta Archaeologica 1 (1975), 155 κ.έ. πίν. I, 1 (ἀπό τήν ἑλληνιστική νεκρόπολη τοῦ Markove Kule στήν περιοχή τοῦ Vargo).

Γενικά γιά κανθάρους: Hesperia XLIII (1974), 201 κ.έ. ἀριθ. 5 καί 7 πίν. 30.

Π 2173 (Σ χ έ δ. 8, Γ5). Κάνθαρος μελαμβαφής, ἀκέραιος (Π ί ν. 66).

Ύψ. 0.115 μ. Διάμ. β. 0.042 μ. Διάμ. χ. 0.068 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα μελανό, μεταλλικό.

Ὅμοιος μέ τόν κάνθαρο Π 2171.

Π 2175 (Σ χ έ δ. 8, Δ1). Οίνοχόη. Λεῖπουν τμήμα ἀπό τό λαιμό μέ τό χεῖλος καί τμήμα ἀπό τή λαβή (Π ί ν. 66).

Σωζ. ὕψ. 0.19 μ. Διάμ. β. 0.085 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρυσμα ὑπόλευκο.

Βάση δισκόμορφη, χωρίς ἰδιαίτερη διαμόρ-

φωση. Σῶμα σφαιρικό. Λαιμός κυλινδρικός. Λαβή ταινιωτή.

Βλ. ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, Πίν. 362 ε (Λόγγος Έδεσσης).

ΑΜ 85 (1970), 165 πίν. 54.

Π 2176 (Σ χ έ δ. 8, Δ2). Ἐαυτο σκυφίδιο, ἀκέραιο (Π ί ν. 64).

Ἔψ. 0.032 μ. Διάμ. β. 0.047 μ. Διάμ. χ. 0.104 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα κοκκινωπό ἐσωτερικά καί στό χεῖλος.

Βάση δακτυλιωτή. Σῶμα εὐρύ μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω.

Π 2177 (Σ χ έ δ. 8, Δ3). Ἐαυτο σκυφίδιο. Ἀπολεπίσματα στήν ἐπιδερμίδα (Π ί ν. 64).

Ἔψ. 0.035 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.113 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ὠχρός, ἐπίχρισμα κόκκινο ἐσωτερικά καί στό χεῖλος.

Βάση κωνική μέ μικρή μαστοειδή ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα εὐρύ καί βαθύ, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω.

Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα Ν 23.4.

Π 2178 (Σ χ έ δ. 10, Ε1). Ἐαυτο σκυφίδιο. Λείπουν μικρά τμήματα ἀπό τό χεῖλος (Π ί ν. 64).

Ἔψ. 0.029 μ. Διάμ. β. 0.059 μ. Διάμ. χ. 0.105 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα καστανόφαιο, μεταλλικό, ἐσωτερικά καί στό χεῖλος.

Βάση κωνική, ἐσωτερικά ἐπίπεδη. Σῶμα ρηχό μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω. Μέσα στό σκυφίδιο τό νόμισμα Ν 23.3.

Π 2179 (Σ χ έ δ. 10, Ε2). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο (Π ί ν. 64).

Ἔψ. 0.075 μ. Διάμ. β. 0.018 μ. Διάμ. χ. 0.021 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα μελανό-καστανό, ἀπολεπισμένο.

Βάση δισκόμορφη. Σῶμα μάλλον σφαιρικό, λαιμός ψηλός σέ σχῆμα ἀναστραμμένου κώνου μέ χεῖλος ἀπό πλαστικό δαχτυλίδι.

Πρβλ. Π 2161, Π 2153.

Βλ. Μ. Bucvala, ὁ.π., 127 εἰκ. 77a (4ος-3ος π.Χ. αἰ.).

Π 2180 (Σ χ έ δ. 10, Ε3). Οἶνοχόη ἐρυθροβαφής, ἀκέραιη (Σ χ έ δ. 42· Π ί ν. 66).

Ἔψ. 0.17 μ. Διάμ. β. 0.058 μ. Διάμ. χ. 0.07 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα κόκκινο.

Βάση δακτυλιωτή μέ μικρή μαστοειδή ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα εὐρύ μέ ὀριζόντιο ὦμο. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, μέ πλαστικό δαχτυλίδι στή ρίζα του καί πλατιά ὀριζόντια ἐγκοπὴ κάτω ἀπό τό καλυκωτό χεῖλος. Λαβή στενή μέ αὐλάκωση στή ράχη της.

Βλ. ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 342 Πίν. 361 β (Ποτεΐδαια Χαλκιδικῆς).

Δ ι ἄ φ ο ρ α - Ν ο μ ί σ μ α τ α

Κλίνη Α

Ν 23.1 (Σ χ έ δ. 8, Α4). Κάσσανδρος. Πρβλ. Gaebler III₂, 176 ἀριθ. 3 πίν. XXXII, 7 (μετά τό 306 π.Χ.). Στό ἐσωτερικό τοῦ σκυφιδίου Π 2154.

Κλίνη Β

Ν 23.2 (Σ χ έ δ. 8, Β9). Χάλκινο νόμισμα φθαρμένο.

— (Σ χ έ δ. 8, Β8). Δανάκη χρυσή. Διάμ. 0.011 μ. Παράσταση ἀλόγου πρὸς δεξιὰ μέσα σέ κύκλο ἀπό στιγμές.

Πρβλ. ὅμοια χρυσή δανάκη ἀπό τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου (δυτική κλίνη: Μ 946).

Κεραμοσκεπής

Ν 23.3 (Σ χ έ δ. 8, Ε1) Ἀντίγονος Γονατᾶς. Πρβλ. Gaebler III₂, 188 ἀριθ. 14 πίν. XXXIV, 10. Στό ἐσωτερικό τοῦ σκυφιδίου Π 2178.

Διάδρομος

Ν 23.4 (Σ χ έ δ. 8, Δ3). Ἀντίγονος Γονατᾶς. Πρβλ. Gaebler III₂, 188 ἀριθ. 14 πίν. XXXIV, 10. Στό ἐσωτερικό τοῦ σκυφιδίου Π 2177.

Ἐπίχωση θαλάμου

Ν 23.5 Χάλκινο νόμισμα φθαρμένο.

Ν 23.6. Χάλκινο νόμισμα φθαρμένο.

— Κρίκος χρυσός ἀπό ἔλασμα.

— Κρίκος χρυσός ἀπό ἔλασμα.

Ἐπίχωση δρόμου

Ν 23.7. Χάλκινο νόμισμα φθαρμένο.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Ἡ χρονολογική συνοχή πού χαρακτηρίζει γενικά τὰ κτερίσματα καί τῶν τεσσάρων ταφῶν ἀπό τόν τάφο Ι στό οἰκόπεδο Μαυρίδη, ἀλλά ταυτόχρονα καί ἡ ὑπαρξη ἀνάμεσά τους ἀγγείων μέ σχήματα πού διαφέρουν μέ τή μοναδικότητά τους ἀπό ἐκεῖνα πού ἐντοπίστηκαν στούς ὑπόλοιπους τάφους, καθιστοῦν τήν περίπτωση τοῦ τάφου αὐτοῦ ἰδιαίτερα σημαντική γιά τή μελέτη τῆς κεραμεικῆς τῆς ἐποχῆς στήν ὁποία αὐτός ἐντάσσεται, ἀναφορικά βέβαια μέ τή διερεύνηση τῶν χρονικῶν ἐκείνων ὁρίων μέσα στά ὁποῖα συντελέστηκε ἡ εἰσαγωγή νέων σχημάτων ἀγγείων σέ ἀντικατάσταση παλιότερων τοῦ ἴδιου τύπου.

Τό ἀρκετά κυκλοφορημένο χάλκινο νόμισμα Ν 23.1 τοῦ Κασσάνδρου (χρονολ. κοπῆς μετά τό 306 π.Χ.), σέ συνδυασμό μέ τή χρονολόγηση τοῦ ἄωτου σκυφιδίου Π 2154, μέσα στό ὁποῖο αὐτό βρέθηκε, στούς χρόνους τοῦ Ἀντιγόνου Γοναῦ (277-239 π.Χ.), ἀλλά καί τό πρόιμο τῶν μυροδοχείων, ὁδηγοῦν σέ μιὰ τοποθέτηση τῆς ταφῆς Α πρὸς τὰ τέλη τοῦ 3ου π.Χ. μᾶλλον αἰώνα. Τό ἴδιο μπορεῖ νά ἰσχύσει καί γιά τήν ταφή Β, ὅπου ὁ χαρακτηριστικός γιά τό σχῆμα του λύχνος Π 2163, χρονολογημένος, ὡς τύπος, ἀπό ἄλλα παράλληλα στήν Ἀθήνα καί τό Παντικάπαιο, στό 2ο π.Χ. αἰώνα, θά πρέπει, σύμφωνα μέ τὰ πρόιμα μυροδοχεῖα ἀπό τό ἴδιο σύνολο — καί ἰδιαίτερα τό Π 2153 — πού τυπολογικά συνδέονται μέ τό ἀντίστοιχο Π 2179 ἀπό τήν ταφή Ε, νά χρονολογηθεῖ, ὅπως ἐξάλλου καί τὰ ὑπόλοιπα κτερίσματα, στούς μετὰ τή βασιλεία τοῦ Ἀντιγόνου χρόνους καί ὁπωσδήποτε στά τέλη τοῦ αἰώνα.

Στήν ἴδια ἐποχή, στή μετάβαση δηλαδή ἀπό τόν 3ο στό 2ο π.Χ. αἰώνα, ἐντάσσονται ἀναλογικά καί τὰ εὐρήματα τῆς ταφῆς Γ, στά ὁποῖα συγκαταλέγονται οἱ χαρακτηριστικοί κάνθαροι Π 2171 καί Π 2173, ὁ «κλασικός» λύχνος Π 2169 καί ὁ ἰδιαίτερα σημαντικός γιά τή χρονολόγηση τοῦ συνόλου λύχνος Π 2170.

5. Τάφος II

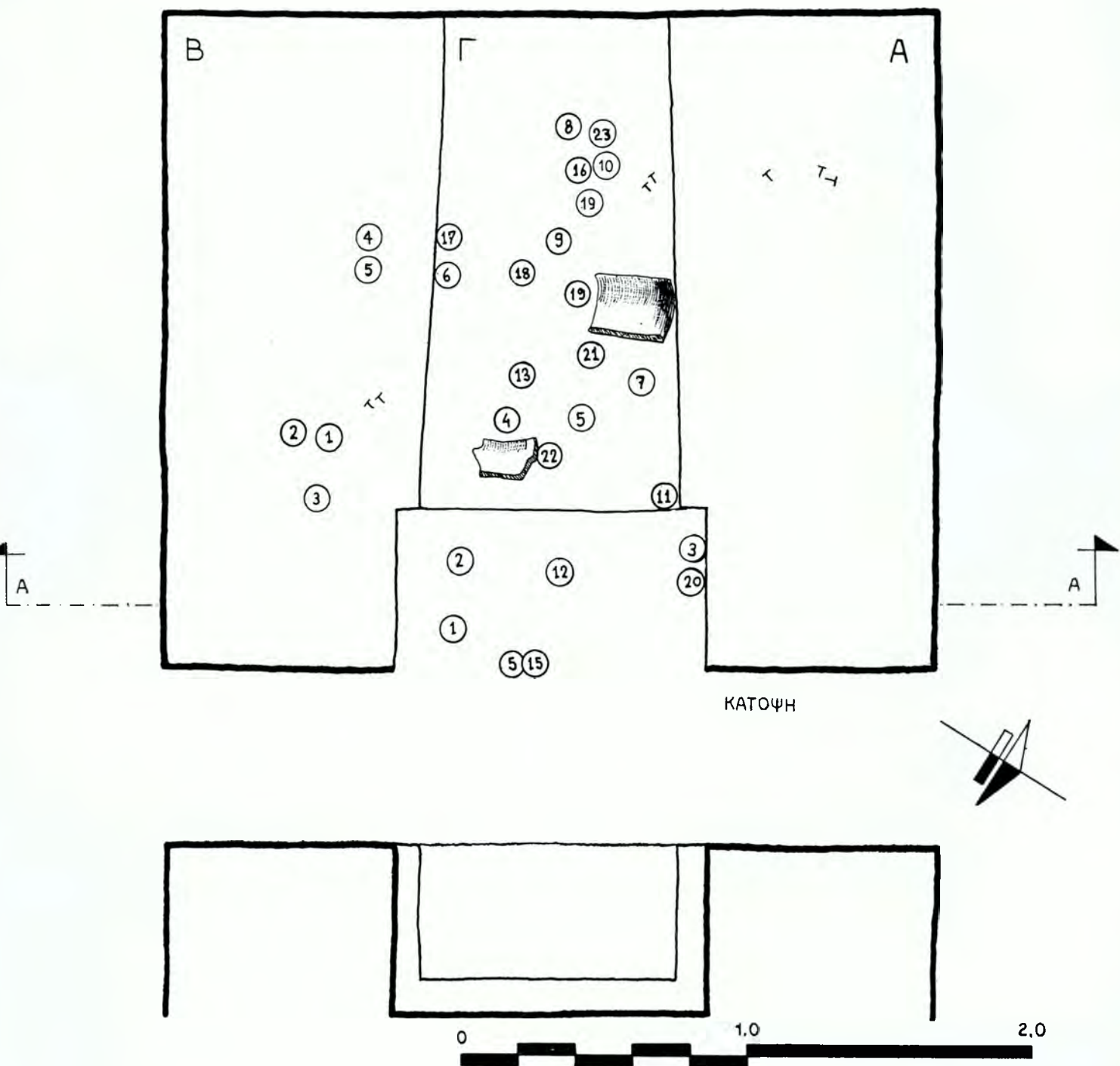
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΑΦΩΝ

Ὁ τάφος II ἦταν στραμμένος πρὸς Δ. καί, ὅπως καί στήν περίπτωση τοῦ προηγουμένου, λαξευτή κλίμακα ὁδηγοῦσε στήν εἰσοδό του. Τό ἀπλό ὀρθογώνιο ἄνοιγμα τῆς θύρας καταστραμμένο στό πάνω μέρος ἐκλείναν τέσσερις ἀνισοῦψεῖς πώρινοι γωνιόλιθοι (Π ἰ ν. 67 α). Οἱ λαξευτές παραστάδες ἦταν ἐπιχρισμένες· ἐπιχρισμένο ἦταν καί τό ἐσωτερικό τοῦ τάφου.

Ὁ νεκρικός θάλαμος σχήματος ὀρθογωνίου τετραπλεύρου (Σ χ ἐ δ. 11· Π ἰ ν. 67 β) διέθετε ἀπό μία λαξευτή κλίνη κατά μήκος τῆς βόρειας καί νότιας πλευρᾶς, ὅπου καί βρίσκονταν ἀντίστοιχα οἱ ταφές Α καί Β. Ἡ πτώση τῆς ὀροφῆς προκάλεσε ἀναταραχή στή διάταξη τῶν ταφῶν καί μερική καταστροφή τῶν πῆλινων κτερισμάτων ἔτσι ὥστε νά μήν εἶναι δυνατή ἡ ἐξακρίβωση τῆς ἀρχικῆς θέσης τῶν εὐρημάτων.

Ἀμέσως μετὰ τήν εἰσοδό καί σέ μήκος 0.55 μ. οἱ δύο κλίνες παρουσίαζαν ἀντωπά λαξεύματα, πλ. 0.08-0.10 μ., σέ σχῆμα ὀρθογώνιων κογχῶν³. Ὁ μεταξύ τῶν δύο κλινῶν διάδρομος

3. Παρόμοια κόγχη σημειώθηκε στή βόρεια πλευρά τῆς δυτικῆς κλίνης στόν κύριο νεκρικό θάλαμο τοῦ τάφου στό οἰκόπεδο ἀδελφῶν Θάμογλου.

Σχέδ. 11. Θαλαμωτός τάφος II οικόπεδου Μ. Μαυρίδη. Κάτοψη μέ τή θέση τῶν κτερισμάτων καί τομή Α-Α'.

είχε βάθος 0.47 μ. από την επιφάνεια των κλινών, εκτός από το ανατολικό τμήμα, το αντίστοιχο με την κόγχη κάθε κλίνης στην είσοδο του μνημείου, όπου το βάθος ανερχόταν σε 0.59 μ.

Ταφή Α: Από το σκελετό του νεκρού της ταφής Α στη βόρεια κλίνη δέ σώθηκαν ίχνη. Στην ανατολική στενή πλευρά της κλίνης και ανάμεσα σε θραύσματα αγάνωτων αγγείων περισυλλέχτηκαν δύο λύχνοι (Π 2181, Π 2186). Σιδερένια καρφιά με υπολείμματα ξύλου πάνω τους ίσως να προέρχονται από νεκρικό φορείο.

Ταφή Β: Την ίδια περίπου εικόνα παρουσίαζε και η ταφή Β της νότιας κλίνης από όπου προέρχονται δύο χάλκινα νομίσματα (Σ χ έ δ. 11, Β1 = Ν 24.1, Β2 = Ν 24.2), σιδερένια στελεγγίδα (Σ χ έ δ. 11, Β3), πήλινη επιχρυσωμένη ψηφίδα (Σ χ έ δ. 11, Β4), χάλκινη έφη-λίδα (Σ χ έ δ. 11, Β5), και αριθμός ακέραιων πήλινων αγγείων.

Τά εύρηματα που προέρχονται από την επίχωση του διαδρόμου (χώρος Γ) άσφαλώς ανήκαν στα κτερίσματα των δύο προηγούμενων ταφών, χωρίς όμως να είναι σήμερα δυνατή ή απόδοσή τους στις αντίστοιχες ένότητες. Η βίαιη μετακίνησή τους ίσως να οφείλεται στην υποχώρηση της όροφης. Εκτός από τα νομίσματα (Ν 24.3, Ν 24.4, Ν 24.5 και Ν 24.6), τά ελάχιστα κοσμήματα, λίγα πήλινα αγγεία και θραύσματα σιδερένιων αντικειμένων, που έντοπίστηκαν διάσπαρτα σ' όλο τό μήκος του διαδρόμου, άξίζει να σημειωθεί ή άνεύρεση δύο τμημάτων από καλυπτήριες κεράμους που μπορούν να έρμηνευτούν ως προσκεφάλαια για τίς ταφές των κλινών, όπως τουτο παρατηρήθηκε σε άνάλογες σύγχρονες ταφές στη Βέροια⁴.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ

Π ή λ ι ν α

Κλίνη Α

Π 2186. Λύχνος μονόμυξος μελαμβαφής. Λείπει ή απόληξη του μυκτήρα (Π ί ν. 67 γ). Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.04 μ. Διάμ. όπης 0.022 μ. Σωζ. μήκ. 0.09 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα καστανομέλανο.

Σώμα κοντό, εύρύ. Στο έλαφρά ύψωμένο πάνω μέρος και γύρω από την «όπή πληρώσεως» λεπτό κυκλικό πλαστικό δαχτυλίδι. Άμορφο πλαστικό ώτιο στον ώμο. Μυκτήρας στενός.

Πρβλ. Π 2095, Π 2138.

Βλ. BCH 94 (1970), 471 άριθ. 59.30 εικ. 89-90 (μέ κατακόρυφη λαβή) (Άργος. Μέσα 3ου π.Χ. αϊ.).

Π 2181. Λύχνος μονόμυξος, άκέραιος (Π ί ν. 67 γ).

Ύψ. 0.038 μ. Διάμ. όπης 0.023 μ. Μήκ. 0.095 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα καστανοκόκκινο.

Σώμα σφαιρικό, χωρίς ιδιαίτερη βάση. Στο πάνω μέρος και γύρω από την «όπή πληρώσεως» στενή αυλάκωση. Πλαστικό σιγμοειδές ώτιο στον ώμο. Μυκτήρας εύρύς μέ καμπύλη απόληξη.

Βλ. ΑΕ 1955, 27 άριθ. 4 (τύπος Broneer XII).

Χώρος Γ (διάδρομος)

Π 2184 (Σ χ έ δ. 11, Γ8). Άρυτήρας. Λείπουν ό λαιμός και ή λαβή.

Ύψ. 0.11 μ.

Πηλός κοκκινωπός, άκάθατος.

4. Για θέματα που αναφέρονται στα ταφικά έθιμα βλ. σχετικά στο ειδικό κεφάλαιο.

Σῶμα σφαιρικό, χωρίς βάση, πλατύ κάτω, μέ περίγραμμα γωνιώδες στὸν ὦμο.

Π 2182 (Σ χ έ δ. 11, Γ2). Λύχνος μονόμυξος. Λείπει τμήμα ἀπὸ τὸ μυκτήρα καί τὸν ὦμο (Π ί ν. 67 γ).

Ύψ. 0.03 μ. Διάμ. β. 0.042 μ. Διάμ. ὀπῆς 0.025 μ. Σωζ. μήκ. 0.09 μ.

Πηλός ὠχρός, πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα καστανό.

Βάση δισκόμορφη, χωρίς ἰδιαίτερη διαμόρφωση. Σῶμα σφαιρικό μέ πλαστικό σιγμοειδές ὠτίο στὸν ὦμο. Μυκτῆρας μακρόστενος.

Πρβλ. Π 2181.

Π 2183 (Σ χ έ δ. 11, Γ4). Ἄωτο σκυφίδιο. Λείπει τμήμα ἀπὸ τὸ χεῖλος.

Ύψ. 0.034 μ. Διάμ. β. 0.051 μ. Διάμ. χ. 0.105 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα μελανό ἐσωτερικά καί στὸ χεῖλος.

Βάση δακτυλιωτή. Σῶμα ρηχό, εὐρύ, μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω.

Π 2185 (Σ χ έ δ. 11, Γ11). Ἄωτο σκυφίδιο. Λείπει μεγάλο τμήμα ἀπὸ τὸ τοίχωμα.

Ύψ. 0.035 μ. Διάμ. β. 0.045 μ. Διάμ. χ. 0.09 μ.

Πηλός ὠχρός-ὕπόλευκος, ἐπίχρισμα καστανό, ἀπολεπισμένο, στὸ χεῖλος καί ἐσωτερικά.

Βάση δακτυλιωτή. Σῶμα μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω.

Π 2188 (Σ χ έ δ. 11, Γ7). Ἄωτο σκυφίδιο.

Ύψ. 0.035 μ. Διάμ. χ. 0.087 μ. Διάμ. β. 0.035 μ.

Πηλός κοκκινωπός, ἐπίχρισμα κόκκινο, τριμμένο.

Βάση δακτυλιωτή, σῶμα ἡμισφαιρικό μέ χεῖλος πού στρέφεται πρὸς τὰ μέσα.

Π 2187 (Σ χ έ δ. 11, Γ5). Μυροδοχεῖο ἀκέραιο.

Ύψ. 0.12 μ. Διάμ. β. 0.025 μ. Διάμ. χ. 0.027 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ἐπίχρισμα (:).

Βάση κωνική, κοίλη στὸ κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της. Σῶμα εὐρύ στὴν κοιλιά. Λαίμους στενός, σέ σχῆμα ἀναστραμμένου κώνου, μέ χεῖλος ἀπὸ πλαστικό δαχτυλίδι. Γρα-

πτές ὀριζόντιες καστανέρυθρες γραμμές στὸ λαιμό καί τὸν ὦμο.

Π 2189 (Σ χ έ δ. 11, Γ10). Μυροδοχεῖο. Λείπει τὸ χεῖλος.

Σωζ. ὕψ. 0.065 μ. Διάμ. β. 0.019 μ.

Πηλός τεφρός.

Σῶμα ἀτρακτόσχημο, μέ δισκόμορφη βάση. Γραπτὴ ὑπόλευκη γραμμὴ στὸν ὦμο.

Π 2190 (Σ χ έ δ. 11, Γ12). Μυροδοχεῖο. Λείπει ὁ λαιμός μέ τὸ χεῖλος.

Σωζ. ὕψ. 0.095 μ. Διάμ. β. 0.017 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς ἐπίχρισμα. Βάση δισκόμορφη. Σῶμα ἀτρακτόσχημο.

Π 2191 (Σ χ έ δ. 11, Γ1). Μυροδοχεῖο. Λείπουν πολλὰ τμήματα.

Πηλός κοκκινωπός, χωρίς ἐπίχρισμα.

Σῶμα ἀτρακτόσχημο.

Δ ι ἄ φ ο ρ α

Κλίνη Β

— (Σ χ έ δ. 11, Β5). Χάλκινη ἐφηλίδα σχήματος ἡμιτόμου, μέ διακοσμητικό κομβίο στὴν κορυφή.

Διάμ. 0.031 μ. Ύψ. 0.022 μ.

— (Σ χ έ δ. 11, Β4). Ψηφίδα πήλινη ἐπιχρυσωμένη.

— (Σ χ έ δ. 11, Β3). Τμήματα σιδερένιας στλεγγίδας.

Διάδρομος (χῶρος Γ)

— (Σ χ έ δ. 11, Γ20). Ἐνώτιο ἀπὸ περίτμητο χρυσό ἔλασμα μέ ἔκτυπη ἀνδρική κατενώπιο μορφὴ (Ἐρωτας;).

Βλ. ΑΕ 1955, 49 ἀριθ. 3 εἰκ. 27 (Βέροια. Λαξευτός τάφος Συνοικισμοῦ Προμηθέα. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.). Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 169 ἀριθ. 17 (Βέροια. Λαξευτός τάφος οἰκοπέδου Χατζηκοκόλη. Μέσα 2ου π.Χ. αἰ.).

— (Σ χ έ δ. 11, Γ17). Ἐνώτιο ἀπὸ χρυσό περιελιγμένο στενὸ ἔλασμα μέ γαλάζιο λίθο στὴ μιά του ἄκρη.

— (Σ χ έ δ. 11, Γ17). Τμήμα χρυσοῦ ἐνωτίου, ὁμοίου μέ τὸ προηγούμενο.

— (Σ χ έ δ. 11, Γ18). Μαχαιρίδιο σιδερένιο. Μήκ. 0.092 μ.

Νομίσματα

Κλίνη Β

N 24.1 (Σχέδ. 11, Β1). Ἀντίγονος Γονατᾶς. Πρβλ. Gaebler III₂, 189 ἀριθ. 15 πίν. XXXIV, 11.

N 24.2 (Σχέδ. 11, Β2). Πέλλα. Πρβλ. Gaebler III₂, 96 ἀριθ. 14 πίν. XIX, 4. Χρονολ. 187-31 π.Χ.

Διάδρομος (χωρός Γ)

N 24.3 (Σχέδ. 11, Γ13). Ἀντίγονος Γο-

νατᾶς. Πρβλ. Gaebler III₂, 189 ἀριθ. 15 πίν. XXXIV, 11.

N 24.4 (Σχέδ. 11, Γ14). Ἀντίγονος Γονατᾶς. Πρβλ. Gaebler III₂, 188 ἀριθ. 14 πίν. XXXIV, 10.

N 24.5 (Σχέδ. 11, Γ15). Ἀντίγονος Γονατᾶς. Πρβλ. Gaebler III₂, 188 ἀριθ. 12 πίν. XXXIV, 8.

N 24.6 (Σχέδ. 11, Γ16). Ἀντίγονος Γονατᾶς. Πρβλ. III₂, 188 ἀριθ. 14 πίν. XXXIV, 10.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Ἡ ἀναταραχή στή διάταξη τῶν ταφῶν πού παρατηρήθηκε στό ἐσωτερικό τοῦ τάφου Π στό οἰκόπεδο Μαυρίδη δέν ἐπιτρέπει τήν κατά ταφικά σύνολα χρονολογική κατάταξη τῶν εὐρημάτων. Ἐντούτοις, οἱ δύο λύχνοι Π 2181 καί Π 2182, πού ὡς τύποι χρονολογοῦνται μέ τά μακεδονικά δεδομένα στή στροφή τοῦ 3ου πρὸς τό 2ο π.Χ. αἰώνα (Broneer τύπος XII), καί ἰδιαίτερα τό νόμισμα N 24.2, κοπή τῆς Πέλλας τῶν ἐτῶν 187-31 π.Χ., σέ συνδυασμό μέ τό γεγονός ὅτι τά ὑπόλοιπα νομίσματα τοῦ τάφου εἶναι κοπές τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ, ὁδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι τά κτερίσματα στό σύνολό τους θά πρέπει νά τοποθετηθοῦν χρονολογικά τό ἀργότερο στά τέλη τοῦ α' τέταρτου τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα.

III. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Όπως παρατηρεί ο Ανδρόνικος στο βασικό για τη μελέτη των λαξευτών καμαρωτών έλληνιστικών τάφων στη Μακεδονία άρθρο του (ΑΕ 1955, 23) «το είδος των λαξευτών τούτων τάφων υπήρξε, φαίνεται, λίαν διαδεδομένον κατά τους έλληνιστικούς χρόνους εν Βεριοία, όπου το ασβεστολιθικόν πέτρωμα τοῦ εδάφους παρείχε τήν δυνατότητα εύκόλου άμα και άσφαλούς λαξεύσεως». Η ιδιαίτερη αυτή προτίμηση όχι μόνο των κατοίκων της Βέροιας αλλά και των κατοίκων άλλων περιοχών της Βοττιαίας, όπως παρατήρησε ο ίδιος μελετητής, επιβεβαιώθηκε και επιβεβαιώνεται καθημερινά από την ανεύρεση όλο και περισσότερων παραδειγμάτων: Οί τριάντα μέχρι στιγμής τάφοι από τη Βέροια, εκείνος στά δυτικά της Κοινότητας Μαρίνας Ήμαθίας, όπως και ο άνασκαμμένος προπολεμικά, σύμφωνα με προφορικές πληροφορίες, στην Κοινότητα Αγίας Βαρβάρας τοῦ ίδιου Νομοῦ, οί τρεις τουλάχιστον από την περιοχή τοῦ Λόγγου Έδεσσης¹ και ο πρόσφατα (1977) έντοπισμένος στην Πέλλα² αποδεικνύουν όχι μόνο τη γεωγραφική εξάπλωση τοῦ τύπου στην καθαυτό *μακεδόνα γήν*, τη Βοττιαία, αλλά και μαρτυρούν — εκτός βέβαια αν αυτό οφείλεται σε τυχαίους λόγους ή και σε έλλειψη άνασκαφικής δραστηριότητας — την ξεχωριστή θέση της Βέροιας για τη μελέτη των έλληνιστικών λαξευτών τάφων.

Τά πενιχρά και έλλιπή άνασκαφικά στοιχεία πού διαθέτουμε σήμερα δέν επαρκούν για τη διατύπωση γενικών συμπερασμάτων σχετικά με τον προσανατολισμό των λαξευτών τάφων στη Βέροια. Ακόμη, τό γεγονός ότι πολλά από τά μνημεία πού διερευνήθηκαν στο παρελθόν έχουν καταχωστεί ή από έγκατάλειψη καταστραφεί, δυσχεραίνει μία τέτοια έρευνα. Ωστόσο, θά μπορούσε να παρατηρηθεί ότι όσοι τάφοι έντοπίστηκαν κατά μήκος της όδοῦ προς την Πιερία, και συγκεκριμένα αυτοί πού λαξεύτηκαν στά δυτικά της ύψώματα, είχαν τίς θύρες τους προς τά ανατολικά. Αντίθετα, όσοι άνασκάφτηκαν κατά μήκος και στην περιοχή της όδοῦ προς την Πέλλα και τη Θεσσαλονίκη, συγκεκριμένα στά νότιά της ύψώματα, ήταν προσανατολισμένοι προς Β. και ΒΑ. Στην πρώτη περίπτωση ανήκουν οί τάφοι I-III των οίκοπέδων Πισσά (άρθ. Κατ. 15), Μαυρίδη II (άρθ. Κατ. 18), Κιοσόγλου (άρθ. Κατ. 17) και εκείνος τοῦ Συνοικισμού Καλλιθέας (άρθ. Κατ. 20). Στη δεύτερη, οί τάφοι των οίκοπέδων άδελφών Θώμογλου (άρθ. Κατ. 1) και Χατζημάμογλου-Κοσμίδη (άρθ. Κατ. 3).

Παρατηρείται δηλαδή τό φαινόμενο τοῦ προσανατολισμοῦ των τάφων προς τίς μεγάλες οδικές άρτηρίες πού και στην αρχαιότητα ένωναν, αλλά και σήμερα συνδέουν, την πόλη με τον υπόλοιπο κόσμο. Όπωςδήποτε όμως, και ή άνάλογη διαμόρφωση τοῦ εδάφους αποτέλεσε πρωταρχικό και περιοριστικό παράγοντα τόσο στην επιλογή των θέσεων όσο και στον προσανατολισμό.

Δυστυχώς, ή συγκεχυμένη κατάσταση πού επικρατεί στις δυτικές παρυφές της Βέροιας, όπου ή μορφολογία τοῦ εδάφους παρουσιάζει άπότομες διακυμάνσεις και ή παρεμβολή τοῦ ρέ-

1. ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 343 και ΑΔ 30 (1975): Χρονικά (υπό έκτύπωση).

2. Σ' αυτόν θά πρέπει να προστεθεί και ο «πολυθάλαμος» λαξευτός τάφος στά ανατολικά της Κοινότητας, πού αναφέρουν με τη σειρά ο Leake, *Travels in Northern Greece*, 1835, 260 και ο Delacoulonche, *Mémoire*, 1858, 138 και στη συνέχεια ανεξάρτητα ο Μ. Χρυσόχοος, Έπετηρίς τοῦ Παρνασσοῦ I (1896), 13 κ.έ. Η Διαμαντούρου, Πέλλα I (1971), 59-60 πίν. 20 α-γ, παραθέτει τά σχέδια πού εκπόνησαν οί τρεις αυτοί μελετητές, έσφαλμένα όμως πιστεύει ότι άφορούν σε δύο διαφορετικά μνημεία. Για τους υπόλοιπους λαξευτούς τάφους τοῦ τύπου σ' άλλες περιοχές της Μακεδονίας βλ. παρακάτω, ύποσημ. 14.

ματος της Μπαρμπούτας αποτελεί αποφασιστικό και ανυπέρβλητο εμπόδιο, δέν επιτρέπει την εξαγωγή ανάλογων προς τα προηγούμενα συμπερασμάτων σχετικά με τους τάφους που κατά καιρούς εντοπίστηκαν κατά μήκος και στην περιοχή της σημερινής οδού προς την Κοζάνη (ἀρχαία ὁδός πρὸς Ἑορδαία;). Ἡ ἴδια δυσκολία, γιὰ ἄλλους ὅμως καὶ διάφορους λόγους, παρατηρεῖται καὶ στην περίπτωση τῶν τάφων στην πεδιάδα ἀμέσως μπροστά καὶ ἀνατολικά ἀπὸ τὸ ὑψίπεδο τῆς Βέροιας: τάφοι οἰκοπέδων Βούλγαρη-Δοῦμου (ἀριθ. Κατ. 4), Ντέλλα (ἀριθ. Κατ. 5), Μισυρλή (ἀριθ. Κατ. 6), Βλαχογιάννη (ἀριθ. Κατ. 7), Παλιῶν Ἑργατικῶν Κατοικιῶν (ἀριθ. Κατ. 8) καὶ Μιχαήλ (ἀριθ. Κατ. 9).

Οἱ ὑπόγειοι λαξευτοὶ θαλαμῶτες τάφοι διακρίνονται σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες ἀνάλογα μὲ τὴν κάτοψή τους: σὲ μονοθάλαμους καὶ διθάλαμους. Ὅρισμένες φορές παρουσιάζουν ἀρχιτεκτονικὴ διαμόρφωση στὴν πρόσοψή τους, ἄλλοτε διαθέτουν κλίμακα καὶ «δρόμο», οἱ περισσότεροι στὸ ἐσωτερικὸ τῶν θαλάμων τους ἔχουν λαξευτές κλίνες γιὰ τὴν ἐναπόθεση τῶν νεκρῶν ἢ καὶ λαξευτές στὸ δάπεδο λάρνακες καὶ διατηροῦν κατὰ κανόνα ἐπιχρισμένες τίς δρατές ἐπιφάνειες. Ἀπὸ τοὺς τάφους αὐτοὺς, ὅσοι εἶναι μονοθάλαμοι συμβατικά ὀνομάστηκαν, ἐσφαλμένα μέχρι σήμερα, ἀτομικοί, οἱ διθάλαμοι καὶ ὅσοι παρουσιάζουν μεταγενέστερες διευρύνσεις, κόγχες καὶ σήραγγες-θῆκες, οἰκογενειακοί ἢ ὁμαδικοί, χωρὶς ὅμως τοῦτο νὰ ἀνταποκρίνεται πάντοτε στὴν πραγματικότητα καὶ στὰ ἀνασκαφικά δεδομένα, ἀφοῦ πολλές φορές οἱ πρῶτοι περιεῖχαν περισσότερες τῆς μιᾶς ταφές.

Ἡ πρόσβαση στὸν τάφο ἐπιτυγχανόταν μὲ κάθετη στὴν πρόσοψή του κλίμακα ἀπὸ λαξευτές στὸ βράχο βαθμίδες. Ὡστόσο ὑπῆρχαν περιπτώσεις πού τῇ θέσῃ τοῦ δρόμου-κλίμακας κατεῖχε ἀπλό, τετράπλευρο ὄρυγμα. Στὴν πρώτη περίπτωση ἀνήκουν ἐνδεικτικά οἱ τάφοι τῶν οἰκοπέδων ἀδελφῶν Θώμογλου (ἀριθ. Κατ. 1), τῶν Παλιῶν Ἑργατικῶν Κατοικιῶν (ἀριθ. Κατ. 8), Πισσᾶ I-III (ἀριθ. Κατ. 15), Κιοσέογλου (ἀριθ. Κατ. 17), Μαυρίδη I (ἀριθ. Κατ. 18), Χατζηπάλλη-Χατζηπαυλῆ (ἀριθ. Κατ. 19)³. Στὴ δευτέρα βέβαιο εἶναι τὸ παράδειγμα τοῦ τάφου στὸ οἰκόπεδο Θ. Σανοπούλου-Ἀ. Θεοδωρίδη (ἀριθ. Κατ. 22). Δρόμοι ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι βρέθηκαν καὶ στοὺς τάφους τῶν οἰκοπέδων Χατζημάμογλου-Κοσμίδη (ἀριθ. Κατ. 3), Εὐαγγ. Μιχαήλ (ἀριθ. Κατ. 9), Γ. Καλαμπόκα (ἀριθ. Κατ. 13), στίς σχετικές ὅμως ἐκθέσεις δέν προσδιορίζεται ἡ μορφή τους.

Ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν μνημείων παρουσιάζει ἡ διαμόρφωση τῶν προσόψεων. Ἐνας περιορισμένος ἀριθμὸς τάφων δέν ἐμφάνιζαν ἰδιαίτερη ἀρχιτεκτονικὴ μορφή στὴν πρόσοψή τους, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ θύρα νὰ εἶναι ἓνα ἀπλό ἄνοιγμα. Ἐδῶ ἐντάσσονται οἱ περιπτώσεις τῶν τάφων τοῦ οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου, Συνοικισμοῦ Προμηθέα (ἀριθ. Κατ. 25), οἰκοπέδου Κιοσέογλου καὶ οἰκοπέδου Μαυρίδη II. Ἀντίθετα, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς τάφους εἶχαν λαξευτές προσόψεις μὲ ὀρισμένη ἀρχιτεκτονικὴ διαμόρφωση, κατὰ περίπτωσιν λιγότερο ἢ περισσότερο ἐπιμελημένη, πού συνίσταται κύριως στὴ μνημειακὴ ἀπόδοση τοῦ θυραίου ἀνοίγματος, κατὰ κανόνα σύμφωνα μὲ τίς παραδοσιακές μορφές τῶν κλασικῶν θυρωμάτων. Ἐξáίρεση ἀποτελεῖ ἴσως ὁ τάφος II στὸ οἰκόπεδο Πισσᾶ, ὅπου ἡ παρουσία τοῦ δωρικοῦ θριγκοῦ μαρτυρεῖ κάποια πρόθεση μνημειακῆς διαμόρφωσης ὅλης τῆς πρόσοψος τοῦ τάφου.

Χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς μνημειακῆς ἀπόδοσης τοῦ θυραίου ἀνοίγματος ἀποτελεῖ ἡ ἀετωματικὴ ἐπίστεψη τῆς θύρας, περισσότερο ἢ λιγότερο ὀργανικά δεμένη μὲ τὸ περιθώριον. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ θά μπορούσε νὰ ἀποτελέσει ἀναφορά στίς ἐπιτύμβιες ἀετωματικὲς στήλες,

3. Πρβλ. καὶ τοὺς τάφους στὸ Λόγγο Ἑδέσσης (ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 343 Σχέδ. 11).

πράγμα όμως πού συγκεκριμενοποιείται μόνο στην περίπτωση του θυραίου ανοίγματος του τάφου του οικόπεδου του Γυμνασίου Ἀρρένων (ἀριθ. Κατ. 23), όπου ἀντί γιά τό πειόσχημο περιθύρωμα υπάρχουν ἀνάγλυφα διαμορφωμένα ἐπικράνα παραστάδων, ἀκριβῶς ὅπως στίς ναόσχημες ἐπιτύμβιες στήλες.

Γενικά, στό σύνολο τῶν γνωστῶν σήμερα περιπτώσεων παρουσιάζεται ἡ ἀρχιτεκτονική διαμόρφωση τῆς θύρας, ἄλλοτε περισσότερο σύνθετη καί ὀργανικά διαρθρωμένη καί ἄλλοτε ἀπλή ἢ χαλαρή καί μέ ἀσύνδετα τά ἐπί μέρους στοιχεῖα. Οἱ διάφορες λύσεις καί μορφές ἀποδίδονται σχεδιαστικά (σχηματικά) στό Σχέδιο 12, χωρίς ἡ σειρά παράθεσής τους νά ὑποδηλώνει καί χρονολογική τους κατάταξη, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ τυπολογική διαφοροποίηση σέ ἀπλές καί σύνθετες συνθέσεις δέν ἀντιστοιχεῖ καί σέ κάποια χρονολογική ἀκολουθία.

Τόσο τά περιθυρώματα, ὅσο καί οἱ ἀετωματικές τους ἐπιστέψεις — συνηθέστατα καί μέρος ἀπό τόν τοῖχο τῆς πρόσοψης — ἦταν ἐπιχρισμένα μέ ὑπόλευκο κονίαμα πού σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἔσωζε καί ὑπολείμματα ἀπό γραπτό διάκοσμο. Ἐντούτοις, φαίνεται ὅτι ὑπῆρξαν καί περιπτώσεις ὅπου ἡ ἀρχιτεκτονική διαμόρφωση τῆς θύρας εἶχε ἀποδοθεῖ μόνο μέ τή χρησιμοποίηση χρωμάτων (τάφοι οἰκοπέδων Μιχαήλ, Καλαμπόκα καί Ἐλευθεριάδη I)⁴.

Ὁ τρόπος σφραγίσματος τῆς εἰσόδου τῶν τάφων δέν παρουσίαζε οὐσιαστικές διαφορές ἀνάμεσα στά παραδείγματα πού ἀναφέρθηκαν: τό ἄνοιγμα τῆς θύρας κλεινόταν συνήθως μέ ἐπᾶλληλα τοποθετημένους πώρινους γωνιόλιθους, ὅπως λ.χ. στούς τάφους τῶν οἰκοπέδων Σανοπούλου-Θεοδωρίδη, Χατζημάμογλου-Κοσμίδη κτλ., καί πιά σπάνια μέ ἐπιπόλαια κτισμένο τοίχωμα ἀπό ἀργούς πωρόλιθους, ὅπως στήν περίπτωση τοῦ τάφου Μαυρίδη I⁵. Ἀξιοσημείωτο εἶναι τό γεγονός, ὅτι σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ὁ δεύτερος συνήθως ἀπό τοὺς γωνιόλιθους εἶχε λοξότμητη τήν ἐσωτερική του πλευρά, προφανῶς γιά νά διευκολύνεται ἡ κατάβαση τοῦ νεκρικοῦ φορείου στόν τάφο στίς μεταγενέστερες χρήσεις του⁶.

Ὅπως σημειώθηκε παραπάνω, οἱ τάφοι διακρίνονται σύμφωνα μέ τήν κάτοψή τους σέ μονοθάλαμους ἢ διθάλαμους. Στή γενική τους μορφή οἱ θάλαμοι ἦταν τετράπλευροι χώροι λαξευμένοι στό βράχο μέ ἀκανόνιστο τίς περισσότερες φορές σχῆμα καί μέ ἐλλειψοειδή ὀροφή.

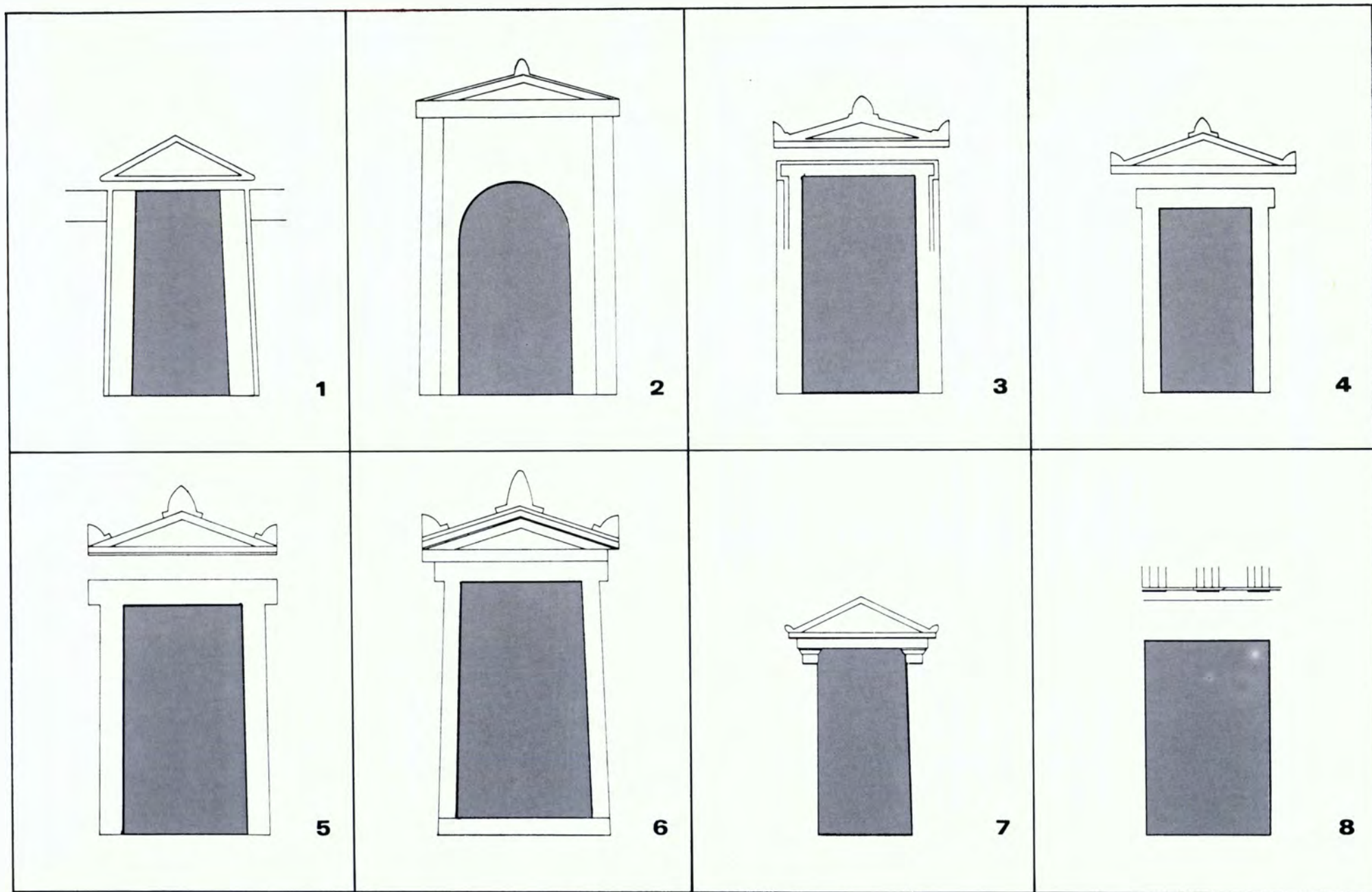
Τήν ἀπλούστερη μορφή σχετικά μέ τήν κάτοψή τους ἐμφανίζουν οἱ μονοθάλαμοι, ἕνας ἀριθμός ἀπό τοὺς ὁποίους δέν ἀποτελεῖται παρά μόνο ἀπό ἕνα χώρο χωρίς ἄλλη ἰδιαίτερη ἐσωτερική διαρρύθμιση. Ἀντίθετα, μιά ἄλλη ἐνότητα διαθέτει στό ἐσωτερικό τοῦ θαλάμου λαξευτές κλίνες σέ σχῆμα Π, στοιχεῖο χαρακτηριστικό γενικά γιά τοὺς λαξευτοὺς τάφους⁷.

4. Ἐξαιρετικά χρήσιμες, ἀκόμη καί γιά τήν ἀρχιτεκτονική τῶν λαξευτῶν καμαρωτῶν τάφων, εἶναι οἱ παρατηρήσεις τῆς St. Grobel-Miller σχετικά μέ τοὺς «μακεδονικούς» τάφους καί γενικότερα τά ἰδιαίτερα στοιχεῖα τῆς ἑλληνιστικῆς μακεδονικῆς ἀρχιτεκτονικῆς (Hellenistic Macedonian Architecture: Its Style and Painted Ornamentation, Bryn Mawr 1972, passim καί ἰδιαίτερα 228 κ.έ.).

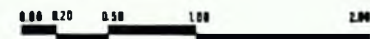
5. Φραγμένα μέ πώρινους γωνιόλιθους ἢ ἐπιπόλαια χτισμένους τοίχους βρέθηκαν καί τά θυρόμορφα ἀνοίγματα ἐπικοινωνίας στοὺς μεσότοιχους τῶν διθάλαμων τάφων τοῦ οἰκοπέδου Χατζημάμογλου-Κοσμίδη καί τοῦ Συνοικισμοῦ Καλλιθέας, γιά τοὺς ὁποίους γίνεται λόγος παρακάτω.

6. Τό ἴδιο παρατηρήθηκε καί στοὺς δίδυμους «μακεδονικούς» τάφους στό οἰκόπεδο ἀδελφῶν Καραντουμάνη στήν περιοχή τῆς Κάτω Ἐλιάς Βεροίας (μεταξύ Ο.Τ. 320 καί 321), πού ἀνασκάφτηκαν τό 1972-73 (ΑΔ 28 (1973): Χρονικά, 439 Πίν. 393 α-β, ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 701 Σχέδ. 2).

7. Τό στοιχεῖο τοῦ τρίκλινου εἶναι χαρακτηριστικό καί γιά μιά μεγάλη ὁμάδα «μακεδονικῶν» τάφων (βλ. ἄρθρο Δ. Παντερμαλή, Μακεδονικά IB' (1972), 174-75), ὁ ἀποφασιστικός του ὁμως ρόλος στή διαμόρφωση

Σχέδ. 12. Προσόψεις λαξευτῶν θαλαμωτῶν τάφων Βεροίας: 1. Τάφος I οἰκοπέδου Ἐλευθεριάδη (κατ. ἀριθ. 2), 2. Τάφος οἰκοπέδου Βούλγαρη - Δούμου (κατ. ἀριθ. 4), 3. Τάφος οἰκοπέδου Σανοπούλου - Θεοδαρίδη (κατ. ἀριθ. 22), 4. Τάφος I οἰκοπέδου Μαυρίδη (κατ. ἀριθ. 18), 5. Τάφος οἰκοπέδου Χατζημάμογλου - Κοσμίδη (κατ. ἀριθ. 3), 6. Τάφος Συνοικισμοῦ Καλλιθέας (κατ. ἀριθ. 20), 7. Τάφος I οἰκοπέδου Γυμνασίου Ἀρρένων (κατ. ἀριθ. 23), 8. Τάφος II οἰκοπέδου Πισσᾶ (κατ. ἀριθ. 15).

*Απλούς θαλάμους ἀφοροῦσαν οἱ περιπτώσεις τῶν τάφων τῶν οἰκοπέδων Σανοπούλου-Θεοδωρίδη, Χατζηκοκόλη, Βλαχογιάννη, Πισσᾶ III, Κουϊκόγλου, ἐνῶ οἱ τάφοι τῶν οἰκοπέδων Χατζηπάλλη-Χατζηπαυλῆ, Καλαμπόκα, Ἐλευθεριάδη II, Πισσᾶ I καί Μαυρίδη I διέθεταν θάλαμο μέ τρεῖς κλίνες.

Περισσότερο σύνθετοι ἐμφανίζονται στήν κάτοψή τους οἱ διθάλαμοι, στούς ὁποίους ὥστόσο ὁ δεύτερος θάλαμος δέν ἀποτελεῖ παρά ἐπανάληψη τῆς κάτοψης ἐνός μονοθάλαμου (πρβλ. ἐνδεικτικά τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Ἰω. Ἐλευθεριάδη I)⁸. Ἐκτός ἀπό δύο περιπτώσεις, ἐξαιρέσεις στόν κανόνα (τάφοι Καλλιθέας καί οἰκοπέδου Χατζημάμογλου-Κοσμίδη)⁹, ἡ διάταξη τῶν δύο χώρων ὀρίζεται ἀπό τόν ἴδιο ἄξονα. Ἡ ἀπλούστερη μορφή διθάλαμων τάφων εἶναι ἐκείνη στήν ὁποία λείπουν ἐντελῶς οἱ λαξευτές κλίνες (τάφοι οἰκοπέδων Ἰω. Ἐλευθεριάδη I, Συνοικισμοῦ Προμηθέα, οἰκοπέδου Εὐαγγ. Μιχαήλ). Ὡς ἐνδιάμεση πρὸς τὴν περισσότερο σύνθετη τῶν τάφων τῶν οἰκοπέδων ἀδελφῶν Θώμογλου καί Χατζηπάλλη-Χατζηπαυλῆ μέ κλίνες καί στούς δύο θαλάμους, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἡ περίπτωση τοῦ τάφου τοῦ Γυμνασίου Ἀρρένων, ὅπου κλίνες παρατηρήθηκαν μόνο στόν ἓνα θάλαμο, ἐκεῖνον τοῦ βάθους. Ἡ τυπολογική κατάταξη τῶν παραδειγμάτων πού ἐπιχειρήθηκε παραπάνω δέν καλύπτει ὅλη τὴ σειρά τῶν γνωστῶν τάφων καί δέν μπορεῖ νά ἔχει ἀποδεικτικό χαρακτήρα, ἐφόσον λείπουν τὰ σχετικά ἀνασκαφικά στοιχεῖα γιά ἓνα σημαντικό ἀριθμὸ ταφικῶν μνημείων, καθὼς ἐξάλλου τονίστηκε καί στό εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο.

Διθάλαμοι παρουσιάζονται οἱ τάφοι τοῦ Συνοικισμοῦ Καλλιθέας καί τοῦ οἰκοπέδου Χατζημάμογλου-Κοσμίδη, ὅπου ὅμως ὁ δεύτερος θάλαμος, παρά τόν κανόνα, ἐμφανίζεται πλευρικός καί ἀποτελεῖ μεταγενέστερη ἐπέκταση¹⁰. στὴ διαπίστωση τούτη ὁδηγεῖ τὸ γεγονός ὅτι γιά τὴν κατασκευὴ τους στήν πρώτη περίπτωση καταστράφηκε ἡ μία ἀπὸ τίς λάρνακες τοῦ πρώτου θαλάμου, ἐνῶ στὴ δεύτερη ἀφέθηκε ὁ θάλαμος-ἐπέκταση χωρὶς ἐπίχρισμα. Τὰ παραπάνω παραδείγματα ἀποδεικνύουν ὅτι ὀρισμένοι ἀπὸ τοὺς διθάλαμους τάφους σχεδιάστηκαν ἀρχικά ὡς μονοθάλαμοι καί ὅτι σὲ μιά μεταγενέστερή τους φάση μετατράπηκαν σὲ διθάλαμους.

Στὶς ἴδιες ἀνάγκες γιά ἐπέκταση χώρου ὁφείλονται οἱ λαξευτές θήκες, πού παρατηρήθηκαν τόσο στοὺς μονοθάλαμους, ὅσο καί στοὺς διθάλαμους τάφους (μονοθάλαμος τάφος οἰκοπέδου Θ. Σανοπούλου - Ἀ. Θεοδωρίδη, διθάλαμοι τάφοι οἰκοπέδων Εὐαγγ. Μιχαήλ καί Γυμνα-

τῆς τελικῆς μορφῆς τῶν μνημείων καί τῶν δύο κατηγοριῶν ἀσφαλῶς θά πρέπει νά ἀντιμετωπιστεῖ μέ κάποια ἐπιφύλαξη, ὅταν μάλιστα ἓνας σημαντικὸς ἀριθμὸς «μακεδονικῶν» τάφων καί λαξευτῶν θαλαμῶν, ἀπὸ τοὺς πιὸ μνημειακοὺς τοῦ εἶδους τους, δὲ φαίνεται νά διέθεταν ποτέ τους κλίνες, εἴτε ὡς μόνιμες κατασκευές εἴτε φορητὲς ἀπὸ φθαρτὸ ὕλικό. Θά πρέπει λοιπὸν πιθανότατα νά ἀναζητηθοῦν δύο καί τρεῖς ἴσως, παράλληλες καί ἐφαπτόμενες μεταξύ τους, ἐπιδράσεις ἀπὸ προγενέστερες χρονολογικά, ντόπιες ἢ καί ἐξωελλαδικές παραδόσεις ταφικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καί ταφικῶν ἐθίμων. Βλ. καί ὑπόσημ. 8.

8. Ἡ βασικὴ αὐτὴ παρατήρηση εἶναι ἀκριβῶς ἐκείνη πού διαφοροποιεῖ καί «διακρίνει» τοὺς λαξευτοὺς ἀπὸ τοὺς διθάλαμους «μακεδονικοὺς» τάφους. Οἱ τελευταῖοι αὐτοί, μέ τὸ μακρόστενο προθάλαμο καί τὸν ἀντίθετα εὐρὺ νεκρικό τους θάλαμο (στά συγκεντρωμένα ἀπὸ τὸ Δ. Παντερμαλῆ, ὁ.π., παραδείγματα νά προστεθοῦν τῶρα τὰ σχέδια τῶν τάφων τοῦ Φράγματος Ἀλιάκμονος, Μακεδονικά ΙΕ' (1975), 294-96, καί τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου I, Μακεδονικά ὁ.π., 176-77), θυμίζουν ἰδιαίτερα στήν κάτοψή τους, παρόλα ὅσα ὑποστηρίχτηκαν, ναόσχημες κατασκευές, πράγμα πού δὲ συμβαίνει μέ τοὺς ἀντίστοιχους λαξευτοὺς, ὅπου ὁ «προθάλαμος» εἶναι συνηθέστατα ἓνας πραγματικὸς νεκρικός θάλαμος μέ ἢ χωρὶς κλίνες (πρβλ. καί τὴν παρατήρηση τοῦ Μ. Ἀνδρόνικου, ΑΕ 1955, 23). Ἄλλη χαρακτηριστικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς δύο κατηγορίες εἶναι τὸ γεγονός ὅτι σχεδὸν πάντοτε οἱ «μακεδονικοὶ» τάφοι καλύπτονται μέ χωμάτινο τύμβο.

9. Βλ. σχετικὰ παρακάτω.

10. Ὁ πλευρικός θάλαμος στόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Χατζημάμογλου-Κοσμίδη εἶχε ἐπίπεδη ὁροφή.

σίου Ἀρρένων). Οἱ θήκες αὐτές παρουσιάζονται συνήθως σέ δύο μορφές, εἴτε ὡς σήραγγες κάθετες στίς μακριές πλευρές (τάφοι οἰκοπέδων Σανοπούλου-Θεοδωρίδη καί Μιχαήλ) εἴτε ὡς ἄρκοσόλια παράλληλα στίς μακριές πλευρές (τάφοι Συνοικισμοῦ Προμηθέα καί οἰκοπέδου Γυμνασίου Ἀρρένων)¹¹.

Σέ πολλές περιπτώσεις παρατηρήθηκαν μικρές τετράπλευρες κόγχες στίς πλευρές τοῦ θαλάμου, τῶν ὁποίων ὁ ταφικός χαρακτήρας μπορεῖ νά θεωρηθεῖ μάλλον βέβαιος (πρβλ. τάφους Συνοικισμοῦ Προμηθέα, οἰκοπέδων Μιχαήλ καί Βλαχογιάννη)¹².

Ἀπό στατιστική ἄποψη οἱ περισσότεροι μονοθάλαμοι ἐντοπίστηκαν στά νότια κράσπεδα τῆς πόλης, προφανῶς κατὰ μήκος τοῦ ἀρχαίου — ἀλλά καί τοῦ σημερινοῦ — δρόμου πού ὡδηγοῦσε στήν Πιερία. Στήν περίπτωση λοιπόν ἐκείνη πού τό μέγεθος τοῦ τάφου κρίνεται εὐθέως ἀνάλογο πρός τήν οἰκονομική καί κοινωνική κατάσταση τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ μνημείου, τότε ἴσως θά μποροῦσε νά υποστηριχτεῖ ὅτι στήν περιοχή αὐτή, τή νότια, θά ἦταν λογικό νά τοποθετηθεῖ τό νεκροταφεῖο τῶν οἰκονομικά ἀσθενέστερων τάξεων, ἀντίθετα πρός τήν ἀντιστοιχία στά βορειοανατολικά, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε, φαίνεται, σύμφωνα μέ τά ὡς τώρα γνωστά ἀνασκαφικά δεδομένα, τό χῶρο τῆς τελευταίας κατοικίας τῶν ἐπιφανέστερων καί πλουσιότερων. Ἡ σπουδαιότητα τοῦ χώρου συμπεραίνεται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι στό βόρειο τμήμα τοῦ τείχους τοποθετεῖται ἡ πύλη ἐπικοινωνίας μέ τήν Πέλλα καί τή Θεσσαλονίκη¹³.

11. Σέ δύο τουλάχιστον περιπτώσεις (θήκη Β τάφου οἰκοπέδου Σανοπούλου καί τάφος Συνοικισμοῦ Προμηθέα) διαπιστώθηκε ὅτι τά ἀνοίγματα τῶν θηκῶν εἶχαν χτιστεῖ μέ τοιχάρια πρόχειρης κατασκευῆς καί εἶχαν ἐπιχριστεῖ ἔτσι, ὥστε νά εἶναι ἀδύνατο νά υποπτευτεῖ κανεῖς ἀπ' τήν ἀρχή τήν ὕπαρξή τους.

12. Πρβλ. ἀκόμη τήν περίπτωση τοῦ τάφου Ι στήν Ἀμφίπολη (βλ. σχετικά παρακάτω ὑποσημ. 14). Παρόμοιους ἐξάλλου σκοπούς ἐξυπηρετοῦσαν οἱ κόγχες στό διθάλαμο τάφο Ι τοῦ οἰκοπέδου Ἐλευθεριάδη στή Βέροια, πού ἀναντίρρητα θά πρέπει νά σχετιστοῦν μέ τίς τετράπλευρες τεφροδόχες κόγχες τοῦ «μακεδονικοῦ» τάφου Λύσαντος-Καλλικλέους στήν περιοχή Λευκαδίων Ναούσης (Μακεδονικά Β' (1941-52), 634 καί *Archaeology* 27 (1974), 249 κ.έ.) καί ἐκεῖνες τοῦ λαξευτοῦ μονοθάλαμου στήν περιοχή πάλι Λευκαδίων (ΒCH 83 (1959), 701-702 εἰκ. 7= Petsas, *Macedonian Tombs*, *Atti del settimo Congresso Internazionale di Archaeologia Classica*, τόμ. Ι, Ρώμη 1961, 402).

13. Ὁ ταξικός αὐτός, συγχρόνως καί τοπογραφικός διαχωρισμός, ὅσο εἴμαστε σέ θέση νά τόν παρακολουθήσουμε, παρατηρεῖται ἀκόμη καί στούς πρώιμους-μέσους ἐλληνιστικούς (3ος π.Χ. αἰ.), ἀλλά καί στούς ρωμαϊκοὺς χρόνους: τά *disiecta membra* κυκλικοῦ, ταφικοῦ ἀσφαλῶς, μνημειακοῦ οἰκοδομήματος τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνα, πού χρησιμοποιήθηκαν γιά τήν κατασκευή τοῦ λεγόμενου τετράγωνου μαρμάρινου πύργου στό οἰκόπεδο Γισιτζόγλου-Γεμιτζόγλου στή βόρεια εἰσοδοῦ τῆς πόλης (βόρεια τοῦ Ο.Τ. 174, ΑΔ 17 (1961-62): Χρονικά, 218-21, Ν. Μουτσοπούλου, Ἡ λαϊκή ἀρχιτεκτονική τῆς Βέροιας, 1967, πίν. 4-5) καί τό πλῆθος τῶν τιμητικῶν, κυρίως ὁμῶς τῶν ἐπιτύμβιων «μακεδονικῶν» βωμῶν τοῦ 1ου καί 2ου μ.Χ. αἰῶνα, πού ἐνσωματώθηκαν στό τεῖχος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. στόν ἴδιο χῶρο (ΑΑ 1940, στ. 272-74, Μακεδονικά Α' (1940), 481, Μ. Ἀνδρόνικου, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαί Βεροίας, 1950, 23 κ.έ.), δέν εἶναι δυνατό νά μεταφέρθηκαν στή θέση ὅπου βρέθηκαν ἀπό μακρινή ἀπόσταση.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, τό πλῆθος τῶν κοινῶν κιβωτιόσχημων καί κεραμοσκεπῶν ρωμαϊκῶν τάφων, ἐκτός ἀπό ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, τοποθετεῖται στά νότια καί συγκεκριμένα στήν περιοχή τοῦ σημερινοῦ Γυμνασίου Ἀρρένων (πρῶην Θηλέων) (Ο.Τ. 47, ΑΔ 24 (1969): Χρονικά, 313 κ.έ., ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 379 κ.έ., ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 701).

Ἐξάλλου, στό ἀνατολικό καί βόρειο τμήμα τῆς πόλης — σημερινή συνοικία Ἀγίου Ἀντωνίου μέχρι τήν ὁδὸ Ἐλιᾶς καί τήν Ἐξω Παναγιά, ἀντίστοιχα — θά πρέπει νά ἀναζητηθεῖ ἀναντίρρητα τό κέντρο τῆς ἀρχαίας πόλης σ' ὅλη τήν ἀρχαιότητα καί νά ταυτιστοῦν μέ τήν ἀγορά καί τά δημόσια κτίρια τά λείψανα πού ἐντοπίστηκαν στά γύρω οἰκοδομικά τετράγωνα (πρβλ. ἐνδεικτικά Ἀρχαία Μακεδονία Ι (1970), 280 ὑποσημ. 1, ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 380-81=Δημόσιες θέρμες, ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 353, ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, 423=Ἐλληνιστικό κτίριο στό οἰκόπεδο ἀδελφῶν Καραντουμάνη, ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 350, ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, 701=Ἐλληνιστικό κτίριο στά οἰκόπεδα Κούτερη καί Χαρωνιτάκη, ΑΔ 24 (1969): Χρονικά, 320=Ἐλληνιστικό κτίριο στό οἰκόπεδο Ἐλευθεριάδη κτλ.).

Ο τύπος του θαλαμωτού λαξευτού τάφου, όπως αυτός εμφανίζεται στη Βοττιαία και γενικότερα στη Μακεδονία¹⁴, άπαντά ευρύτερα με κάποιες χρονολογικές διακυμάνσεις, σχετικά με την εμφάνισή του, στο ανατολικό τμήμα της μεσογειακής λεκάνης και ως τις μεσημβρινές άκτες της Ρωσίας. Οι επί μέρους και κατά τόπους αρχιτεκτονικές διαφορές οφείλονται κυρίως σε χρονολογικούς αλλά και κατά περίπτωση σε πολιτιστικής παράδοσης λόγους.

Από τα γνωστά σήμερα παραδείγματα τα παλιότερα εντοπίζονται στην Κύπρο, όπου ο τύπος σε μία απλούστερη μορφή ανάγεται στους αρχαϊκούς χρόνους και συνίσταται σε άπλές μονόχωρες κατασκευές. Περισσότερο σύνθετοι στη διαμόρφωσή τους εμφανίζονται οι μεταγενέστεροι τάφοι του 3ου π.Χ. αιώνα κ.έ., που έσωτερικά διαμορφώνονται με λαξευτές κλίνες ή παρουσιάζουν επί πλέον πλευρικά άρκοσόλια, όμοια περίπου με τα μακεδονικά παραδείγματα¹⁵. Διθάλαμος λαξευτός καμαρωτός τάφος με κλίνες, ανάμεσα σε άλλους άδημοσίευτους από την ευρύτερη περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας, αναφέρεται ότι εντοπίστηκε και στο χώρο του δυτικού νεκροταφείου της αρχαίας Πλευρώνος (ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 320-21)¹⁶. Ένδιαφέρουσα για την αρχιτεκτονική διαμόρφωση της πρόσοψης είναι ή σειρά των λαξευτών τάφων στην περιοχή της πόλης Passe-Selce στη σημερινή Άλβανία (Iliria IV, I (1976), 367 κ.έ.). Διθάλαμοι λαξευτοί τάφοι, συνήθως με άμφικλινείς όροφές, κλίνες και πλευρικούς χώρους, χρονολογημένοι πιθανότατα στον 3ο π.Χ. αιώνα, εντοπίστηκαν και στην τοποθεσία Βουργούντα στην Κάρπαθο¹⁷. Σημαντικός εξάλλου άριθμός υπόγειων λαξευτών τάφων της κατηγορίας που μās ενδιαφέρει ύπάρχει και στη μακρινή Δούρα-Εύρωπό¹⁸ με τη μακεδονική της προΐστορία.

14. Οι λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι από την Άμφίπολη, γνωστοί μόνο από σύντομες εκθέσεις κυρίως στα Πρακτικά της Άρχαιολογικής Έταιρείας, όπου και άνεξήγητα ονοματίζονται, έστω και μέσα σε εισαγωγικά, μακεδονικοί (βλ. και σχετική παρατήρηση στα Μακεδονικά Θ' (1969), 211 άριθ. 220), φαίνεται ότι μπορούν κατά κάποιο τρόπο νά χρησιμεύσουν ως τα πιο κοντινά παραδείγματα για τους άντίστοιχους της Βέροιας, παρόλο που ούτε τη μνημειακή πρόσοψη εκείνων διαθέτουν, ούτε όμως και ιδιαίτερη ποικιλία τύπων έχουν νά επιδείξουν. Έντούτοις στα βασικά χαρακτηριστικά τους καταγράφεται ή ύπαρξη βαθμιδαωτού δρόμου (τάφος οικόπέδου Γ. Παπαδοπούλου: ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, 445 και BCH 90 (1966), 879 εικ. 7· τάφος Ζ= ΠΑΕ 1957, 70-71· τάφος Β1= ΠΑΕ 1960, 67-68· τάφοι Ι και Κ= ΠΑΕ 1959, 42-43· τάφοι Η και Θ= ΠΑΕ 1958, 81), τό άμελές γενικά φράξιμο της εισόδου με άργούς παρόλιθους ή υλικό σε δεύτερη χρήση (πρβλ. περιπτώσεις τάφου Β1 και τάφων Ι και Κ), ή καμαρωτή όροφή, ή ύπαρξη σε όρισμένες περιπτώσεις θηκών-σηράγγων κάθετων στις πλευρές του νεκρικού θαλάμου (τάφος Ζ και τάφος Β1) και ή άπουσία κλινών.

Έκτός από τρεις (τάφοι Η, Θ και Κ) που ήταν διθάλαμοι, οι υπόλοιποι (τάφοι Β1, Ζ, Ι και εκείνος του οικόπέδου Παπαδοπούλου) ήταν μονοθάλαμοι. Έιδιαίτερο ενδιαφέρον θα πρέπει νά παρουσίαζε για τα έθιμα ταφής ή κόγχη που παρατηρήθηκε σε ύψος 0.92 μ. από τό δάπεδο στον ανατολικό τοίχο του ταφικού θαλάμου του τάφου Ι, όπου βρέθηκαν μία πυξίδα και δύο μυροδοχεία, καθώς και ή άνεύρεση στο έσωτερικό του τάφου Θ τεσσάρων επιτύμβιων στηλών (πρβλ. την περίπτωση του τάφου οικόπέδου Έλευθεριάδη Ι στη Βέροια) του α' μισού του 2ου π.Χ. αιώνα (και όχι του β' μισού του 3ου π.Χ. αϊ. όπως σημειώνεται στη σχετική έκθεση των Χρονικών του ΑΔ).

15. Πρβλ. τους τάφους στη Νέα Πάφο (Kyriakos Nicolaou, The Topography of Nea Paphos: Mélanges offerts à K. Michalowski, Βαρσοβία 1966, 600-601), στις τοποθεσίες Κουντουρά Τραχωνίας, Τσάμπρες και Άφέντρικα Καρπασίας (Swed. Cypr. Exped. IV, 3, 29-30, όπου και ή παλιότερη βιβλιογραφία και ιδιαίτερα Rep. Depart. Antiq. Cypr. 1937-39 (1951), 24 κ.έ. και 29= group IV-V) και τέλος στη Σαλαμίνα (τοποθεσία Κελλάρκα: BCH 89 (1965), 268 κ.έ.).

16. Ο μικρός άσημένιος ήθοποιός της Νέας Κωμωδίας (και όχι Σιληνός, όπως αναφέρεται στα Χρονικά του ΑΔ) ίσως χρονολογείται στα τέλη του 3ου π.Χ. αϊ. από σύγκρισή του με άνάλογα παραδείγματα σε πηλό.

17. Ν. Κ. Μουτσοπούλου, Κάρπαθος. Σημειώσεις ιστορικής τοπογραφίας και αρχαιολογίας, ΕΕΠΣΠΘ 1978, 230 κ.έ. εικ. 38 (τάφος Γ'), εικ. 39 (τάφος Δ'), εικ. 40 (τάφος Ε') και εικ. 42 (τάφος ΣΤ').

18. Βλ. σχετικά The Excavations at Dura-Europos, Prel. Report of the 9th Season (1935-36) part II (1946), 7 κ.έ. κυρίως όμως 9-10 (group II), όπου υποστηρίζεται ότι «Dura had probably adopted it (δηλ. the small subterranean chamber with klinai) as the nearest Syrian parallel to the Macedonian kline tomb».

Στόν 3ο και 2ο π.Χ. αιώνα ανήκουν επίσης οι λαξευτοί τάφοι του νεκροταφείου της Όλβιας, αρχικά απλές κατασκευές, αργότερα όμως με βαθμιδωτούς δρόμους και κλίνες στο έσωτερικό¹⁹. Τα παραδείγματα του είδους από τη Σάμο, που χρονολογούνται από τον 1ο προχριστιανικό αιώνα, με επιπόλαια λαξευτές κλίνες στο έσωτερικό τους και τη γενικά αμελή κατασκευή τους, αντιπροσωπεύουν την οψιμη φάση του τύπου²⁰.

Οι γνωστοί από τη Μακεδονία λαξευτοί τάφοι χρονολογούνται στην πλειονότητά τους ως κατασκευές στο πρώτο μισό του 2ου π.Χ. αιώνα — λίγοι ωστόσο φαίνεται ότι ανήκουν στα τέλη του 3ου (τάφος I οικόπεδου Μ. Μαυρίδη στη Βέροια — νέος λαξευτός τάφος Πέλλας) και παρουσιάζουν τους μορφολογικούς και αρχιτεκτονικούς τύπους που παραπάνω περιγράφηκαν εκτενέστερα και που εντάσσονται στη γενική ομάδα. Ωστόσο, ή αρχιτεκτονική-μνημειακή διαμόρφωση των θυρών και των προσόψεων ορισμένων από αυτούς, ιδιαίτερα μάλιστα εκείνων από τη σημερινή Ήμαθία, τους συνδέει στο σημείο αυτό κατά τρόπο αποφασιστικό — εξωτερικά ωστόσο — με τους μακεδονικούς κτιστούς τάφους²¹. Απόδειξη της διαπίστωσης αυτής, συγχρόνως όμως, τουλάχιστο μορφολογικά, και συνδετικός κρίκος ανάμεσα στις δύο ομάδες, μπορεί να θεωρηθεί ο πρόσφατα (1976) ανασκαμμένος λαξευτός θαλαμωτός τάφος στα δυτικά της Κοινότητας Μαρίνας Ήμαθίας²², όπου την πρόσοψη κοσμούσαν ανάγλυφος γραπτός θριγκός με αέτωμα και παραστάδες²³, ενώ στο έσωτερικό το κόνιαμα, με κατάλληλη χάραξη, απέδιδε τοιχοδομία κτιστής κατασκευής. Η περίπτωση του τάφου της Μαρίνας, τον οποίο τα πρωιμότερα κτερίσματα τοποθετούν στο πέρασμα από τον 4ο στον 3ο π.Χ. αιώνα, δίνει νέα διάσταση στο πρόβλημα του χρόνου εμφάνισης του τύπου των λαξευτών τάφων στη Μακεδονία, καθώς και στο πρόβλημα της χρονολογικής και μορφολογικής τους σχέσης προς τους κτιστούς «μακεδονικούς» τάφους.

19. M. Parovič-Pečikan, La nécropole hellénistique d'Olbia, Κίεβο 1974, 213.

20. ΑΔ 23 (1968): Χρονικά, 380 και ΑΔ 24 (1969): Χρονικά, 389-90.

21. Ο Άνδρόνικος, δ.π. 23, σχολιάζοντας τον τύπο του λαξευτού θαλαμωτού τάφου παρατηρεί: «... είναι προφανές, ότι οι λαξευτοί ούτοι τάφοι αποτελούν απλουστεράν και λιτοτέραν μορφήν των λαμπρών καμαρωτών τάφων, των οποίων ή μορφή ιδιάζει εν Μακεδονία». Στην ίδια άποψη περίπου καταλήγουν και οι Kurtz-Boardman, 276, και γι' αυτό ακριβώς το λόγο στο σχετικό κεφάλαιο του βιβλίου τους (XVI) τους εντάσσουν στους «μακεδονικούς». Ωστόσο βλ. τις παρατηρήσεις που διατυπώνονται στην ύποσημ. 8.

22. Θερμές ευχαριστίες και από τη θέση αυτή εκφράζονται στην κ. Μ. Σιγανίδου, Προϊσταμένη της Έφορείας Κλασικών Αρχαιοτήτων Έδεσσης, για την πρόθυμη από μέρους της άδεια αναφοράς στο άδημοσίευτο ακόμη αυτό μνημείο.

23. Στην ίδια κατηγορία με εκείνον από τη Μαρίνα Ήμαθίας θά πρέπει να ανήκε αρχικά, προτού ένσωματωθεί στο νεώτερο ναό του Αγίου Δημητρίου και της Ζωοδόχου Πηγής και αλλοιωθεί το έσωτερικό του, ο λαξευτός καμαρωτός τάφος στο Σιδηρόκαστρο Σερρών (ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 427 Πίν. 313 δ, F. Perilla, A travers la Macédoine, 1932, 100-101). Του ίδιου εξάλλου τύπου φαίνεται να είναι και ένας ακόμη τάφος στην περιοχή αυτή της Ανατολικής Μακεδονίας, μικρότερων διαστάσεων και ατέλειωτος (ΑΔ, δ.π.). Και στις δύο περιπτώσεις, περισσότερο όμως στην πρώτη, φανερό είναι ή σύνδεση της αρχιτεκτονικής διαμόρφωσης των προσόψεων με την ανάλογη διάρθρωση των αετωματικών επιτύμβιων στηλών.

IV. ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Εισαγωγή

Τά πολυάριθμα πήλινα κτερίσματα από τούς πέντε λαξευτούς τάφους, πού εξετάζονται στην έργασία αυτή, συνιστούν ένα σημαντικό δείγμα έλληνιστικής κεραμεικής από τή Μακεδονία μέσα στα πλαίσια των περιορισμένων άκόμη γνώσεών μας, τόσο γιά τήν περιοχή αυτή ειδικά¹, όσο καί γιά τήν έλληνιστική κεραμεική γενικότερα. Ό ιδιαίτερος εκείνος λόγος πού ένισχύει τή σημασία του συνόλου από τή Βέροια είναι άναμφισβήτητα ή δυνατότητα γιά μία άκριβή χρονολόγησή του, έτσι όπως αυτή προκύπτει από τή σχέση των άγγείων μεταξύ τους μέσα στα ταφικά σύνολα καί τελικά από τόν τρόπο άνεύρεσής τους. Παράλληλα αυτά τά ίδια τά άγγεϊα, ταφικά εύρήματα καθώς είναι, διατηρούνται σέ καλή κατάσταση καί προσφέρουν μία ολοκληρωμένη εικόνα του σχήματος ή τής κατηγορίας τους. Όστόσο όμως, όπως καί αυτοί οί ίδιοι οί τάφοι ως άρχιτεκτονική σέ σχέση μέ τή σειρά των γνωστών όμοιών τους, έτσι καί τά άγγεϊα δέν αντιπροσωπεύουν παρά μόνο περιορισμένο αριθμό σχημάτων καί κατηγοριών, από όσα ή εποχή, στην όποία ανήκουν, μάς έχει γνωρίσει². Στόν πρώτο αυτό περιορισμό προστίθεται καί ένας δεύτερος πού αναφέρεται στή χρονική διάρκεια του εύρηματος: ή χρονική περίοδος, όπου έντάσσονται τά πήλινα κτερίσματα από τούς πέντε λαξευτούς τάφους (τέλος 3ου-μετά τά μέσα του 2ου π.Χ. αιώνα), δέν καλύπτει όλόκληρη τή χρονική έκταση τής κεραμεικής αυτής. Αυτός εξάλλου είναι καί ό λόγος πού δέν είναι δυνατή μία ολοκληρωμένη διαγραφή τής εξελικτικής πορείας των σχημάτων των άγγείων μόνο μέ τή βοήθεια των συγκεκριμένων παραδειγμάτων. Η βασική αίτία τής δυσκολίας αυτής όφείλεται στό γεγονός ότι όπως οί γνωστοί, άδημοσίευτοι όμως, λαξευτοί τάφοι φαίνεται νά έντάσσονται σέ μία ευρύτερη χρονική περίοδο, έτσι καί τά ίδια τά άγγεϊα μέ τό συντηρητικό τους χαρακτήρα έχουν μεγαλύτερη ζωή.

Οί κατηγορίες καί τά σχήματα πού περιλαμβάνονται στό σύνολο των άγγείων από τούς νέους τάφους τής Βέροιας έμφανίζουν περιορισμένη ποικιλία: τό μεγαλύτερο αριθμό άποτελούν άπλά, κοινής χρήσης άγάνωτα ή συνήθως μέ άμελές φαιό, άραιό γάνωμα άγγεϊα (άμφορείς, άωτα σκυφίδια, άρυτήρες, μυροδοχεία), ένω τά παραδείγματα μέ χαρακτηριστική διακόσμηση συνήθως τής κατηγορίας τής «Δυτικής Κλιτύος» σχηματίζουν μία σχετικά μικρή όμάδα.

Τό σύνολο σχεδόν των άγγείων, πού θά εξεταστούν στή συνέχεια μέ λεπτομέρεια, πρέπει νά θεωρηθεί δείγμα παραγωγής ντόπιου έργαστηρίου, όπως τουλάχιστο μαρτυρούν δύο βασικές παρατηρήσεις πού αναφέρονται στην ποιότητα του πηλού καί του γανώματος καί σ' όρισμένα κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά.

Ό πηλός των περισσότερων άγγείων είναι πορτοκαλόχρωμος ή άνοιχτός κόκκινος καί περιέχει συχνά σέ μεγάλο ποσοστό μαρμαρυγία καί άλλα ξένα σώματα μέ άποτέλεσμα νά δη-

1. Θά ήταν χρήσιμο έργο, άν όχι άπαραίτητο, νά δημοσιευτούν κάποτε όλα τά γνωστά σύνολα μέ στόχο τή δημιουργία ενός χρονολογικού πλέγματος — άναγκαία προϋπόθεση γιά τή μελέτη τής έλληνιστικής περιόδου στή Μακεδονία.

2. Σκόπιμη θά ήταν επίσης ή εξέταση τής αντίστοιχης σειράς σχημάτων άγγείων από σύγχρονες μέ τούς τάφους έγκαταστάσεις καί οικισμούς.

μιουργούνται κακώσεις στην επιφάνεια του αγγείου. Άνιση και μέ δυσμενείς επιπτώσεις στο γάνωμα είναι συνήθως και η όπτηση, που φαίνεται να υπερβαίνει συχνά τα προκαθορισμένα όρια με αποτέλεσμα ο πηλός να παρουσιάζεται ιδιαίτερα σκληρός, τεντός στο χρώμα και εύθριπτος. Μέτριας ή κακής ποιότητας είναι και το γάνωμα, που μόνο σε μερικές περιπτώσεις είναι μελανό ή κόκκινο. Συνήθως το άνισα άπλωμένο στην επιφάνεια του αγγείου επίχρισμα παίρνει χρώμα καστανό ή φαιό. Όλα τα παραπάνω γνωρίσματα χαρακτηρίζουν σχεδόν το σύνολο των αγγείων από την περιοχή της Βέροιας και όχι μόνο από την περίοδο που εξετάζεται εδώ, γεγονός που επιτρέπει να θεωρηθούν χαρακτηριστικά του ντόπιου εργαστηρίου.

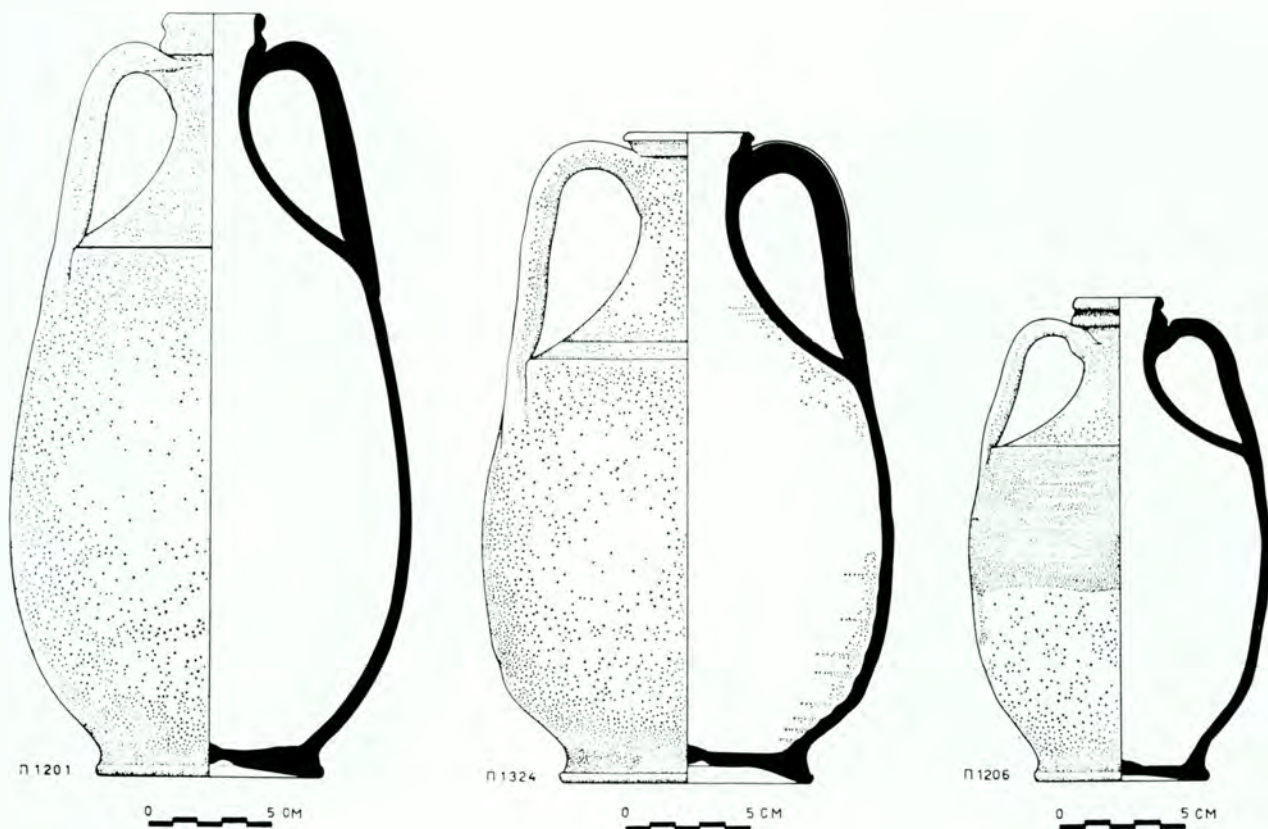
Τά μορφολογικά χαρακτηριστικά των αγγείων που εξετάζονται δεν όφείλονται άναντίρρητα μόνο στην κοινή γλώσσα της έλληνιστικής κεραμεικής, αλλά θά πρέπει να άναζητηθούν και στην ιδιομορφία της παράδοσης της «μακεδονικής» κεραμεικής, όσο είμαστε σε θέση σήμερα να άναγνωρίζουμε την ύπαρξη «μακεδονικής» κεραμεικής. Σ' όλα τα άγγεία του εύρηματος αλλά και σε σύγχρονά τους όμοια από την περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας χαρακτηριστική είναι η έλλειψη φροντισμένων λεπτομερειών: τά τελειώματα στο χείλος ή τίς λαβές, τό σχήμα της βάσης πλάθονται επιπόλαιο ή και καθόλου. Άκριβώς ή έλλειψη μέριμνας για την άπόδοση των λεπτομερειών στά σχήματα χαρακτηρίζει τη «μακεδονική» κεραμική σ' όλες τίς περιόδους. Γενικά για τά μορφολογικά χαρακτηριστικά, μέ βάση τά όποια τά άγγεία του εύρηματος έντάσσονται σ' ένα ντόπιο εργαστήριο, είναι δύσκολο να διατυπωθεί όριστική κρίση και τούτη ή δυσκολία έμποδίζει να διαγραφεί άκριβώς ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του εργαστηρίου αυτού, καθώς και τό ευρύτερο γεωγραφικό πλαίσιο, όπου άνήκε. Οί τωρινές μας γνώσεις επιτρέπουν μόνο μιά κατά προσέγγιση άπόδοση του εργαστηρίου αυτού σε μιά μεγάλη βόρεια ένότητα κεραμικής παραγωγής, στην όποία, μέ τά σημερινά δεδομένα, περιλαμβάνονται ή Θεσσαλία και ή Μακεδονία, καθώς και οί βόρειες και άνατολικές περιοχές, ζώνες έντονης έλληνικής έπιρροής³.

Οί παραπάνω επιφυλάξεις δεν έκφράζουν τίποτε άλλο παρά την άνάγκη να πληρωθούν δύο σημαντικές προϋποθέσεις για τη μελέτη της κεραμεικής των έλληνιστικών χρόνων, δηλ. ο καθορισμός του γεωγραφικού όρίζοντα και των χρονολογικών όρίων της. Όσον άφορά τη Μακεδονία και ειδικότερα τη Βέροια ή μεγαλύτερη πρακτική δυσκολία στην προσπάθεια αυτή είναι η έλλειψη δημοσιευμένου, καλά χρονολογημένου ύλικού και κυρίως από τόν 3ο και 1ο π.Χ. αιώνα. Τό αποτέλεσμα είναι να περιορίζεται στο έλάχιστο ή δυνατότητα για την τυπολογική σύνδεση της κεραμεικής αυτής μέ προγενέστερες και μεταγενέστερες φάσεις της, έτσι ώστε να μήν μπορεί να άποκατασταθεί ή προέλευση και ή εξέλιξη σχημάτων και κατηγοριών. Στή δυσκολία αυτή ή περίπτωση των πέντε λαξευτών τάφων από τη Βέροια άποβαίνει χρήσιμη, άφου τά πήλινα κτερίσματά τους προσφέρουν όρισμένα χρονολογικά-μορφολογικά σταθερά σημεία άναφορής για τό 2ο π.Χ. αιώνα.

3. Για την υπόλοιπη Μακεδονία και ιδιαίτερα για τίς περιοχές που άνήκουν στη σημερινή Γιουγκοσλαβία βλ. Mikulčić, Die Geschichte Pelagoniens im Lichte der Bodenfunde, 1966, 93 κ.έ., RA 1973, 39 κ.έ. και ιδιαίτερα 47 κ.έ. (Πελαγονία), JFA I (1974), 117-48 και III (1976), 279-80 (Στόβοι). Για την έλλυρική Άπολλωνία βλ. Albania 1925, 9 κ.έ., εικ. 15-16 και Iliria I (1971), 105 κ.έ. Για τη Θεσσαλία ένδεικτικά βλ. Άρβανιτοπούλου, Γραπτάι στηλαιο, 45 κ.έ. και 58 κ.έ., AA 1955, 217-18 εικ. 20, Demetrias I, passim. Για τό πλούσιο ύλικό από τίς άκτές της Μαύρης Θάλασσας βλ. M. Bucovale, Necropole elenistice la Tomis, 1967, passim, Histria II, passim και ιδιαίτερα πίν. 508-29, Nessemble I (1969), 165 κ.έ., Parovič-Pečikan, La necropole hellénistique d'Olbia, 1974, passim, Olbia (Temenos-Agora), 1964, passim και ιδιαίτερα 242 κ.έ., Sovietskaja Arkeologija 11 (1949), 271 κ.έ.

Ἀμφορεῖς (Σχέδ. 13-15)

Οἱ ἀμφορεῖς πού βρέθηκαν, μέ τό χαρακτηριστικό μεγάλο κυλινδρικό τους σῶμα καί μέ τό σχετικά βραχύ καί στενό λαιμό, ἀποτελοῦν πολυάριθμη ὁμάδα, ἀντιπροσωπευτικό δείγμα

Σχέδ. 13.

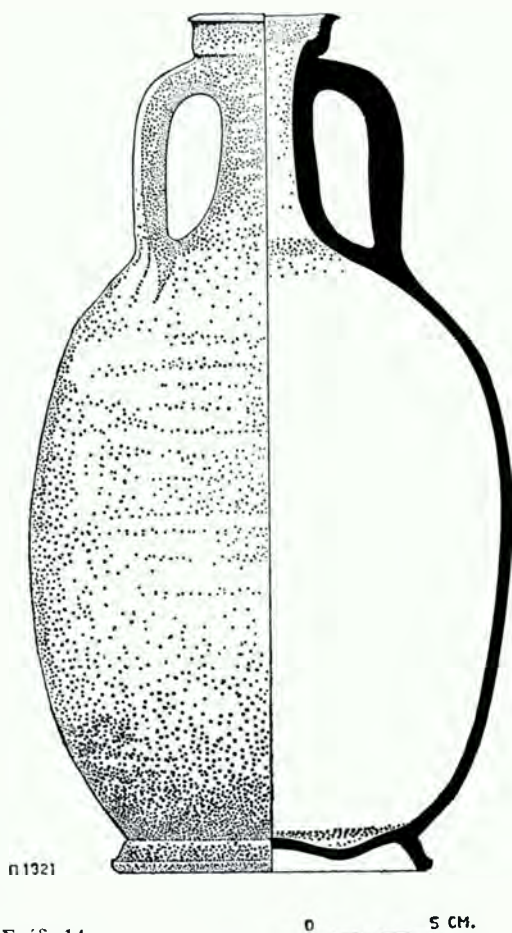
γιά τήν κατηγορία τοῦ τύπου αὐτοῦ τοῦ ἀμφορέα καί γιά τήν περίοδο αὐτή στήν περιοχή τῆς Μακεδονίας⁴. Ἀμφορεῖς μέ τά χαρακτηριστικά ἐκείνων ἀπό τό εὑρημα εἶναι γνωστοί σέ μεγάλο ἀριθμό ἀπό τή Μακεδονία. Ὅλοι σχεδόν οἱ λαξευτοί τάφοι στή Βέροια καί οἱ σύγχρονοί τους τῶν νεκροταφείων τῆς Ἑδεσσας, τῆς Θεσσαλονίκης καί τῆς Κοζάνης ἔχουν δώσει ὁμοίους

4. Τήν εξέλιξη καί τήν τυπολογία τῆς κατηγορίας αὐτῆς τῶν ἀμφορέων ἐπιχείρησαν νά ἐξετάσουν παλιότερα οἱ Καλλιπολίτης καί Feytmans, AE 1948-49, 85 κ.έ., χωρίς ὅμως σημαντικά ἀποτελέσματα, ἐπειδή τότε ἔλειπαν τά γνωστά σήμερα σύνολα. Βλ. ἐπίσης σχετική προσπάθεια καί ἀπό τό Μ. Ἀνδρόνικο, AE 1955, 43 κ.έ. Γενικά γιά τήν κατηγορία τῶν ἀμφορέων αὐτῶν βλ. Μακεδονικά IB' (1972), 159 κ.έ., ὅπου καί ἡ παλιότερη σχετική βιβλιογραφία.

ἀμφορείς⁵. Τοῦ ἴδιου τύπου ἀγγεῖα ἀναφέρονται ἀπὸ τὴν Πέλλα, γιὰ τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὴ Δημητριάδα, ἐνῶ τὰ γνωστὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴ Φλώρινα χρονολογοῦνται ἀκόμη καὶ στὸν 1ο αἰ. π.Χ.⁶ Τὰ πολυάριθμα αὐτὰ παραδείγματα δηλώνουν μιά πλατιά διάδοση τοῦ τύπου, τουλάχιστο στὴ Μακεδονία, πού θά δικαιολογοῦσε εὐκόλα τὴν ὀνομασία του ὡς «μακεδονικοῦ ἀμφορέα».

Τὸ σχῆμα τῶν ἀμφορέων τοῦ εὐρήματος εἶναι κοινὸ καὶ συνηθισμένο γιὰ ὅλα τὰ γνωστὰ παραδείγματα. Οἱ περισσότεροι ἀμφορεῖς τῆς ομάδας ἔχουν ἓνα μέσο ὕψος 0.30-0.35 μ. (Π 1200, Π 1415), μολονότι δὲ λείπουν τὰ παραδείγματα μέ μεγαλύτερο (Π 1413) ἢ καὶ μικρότερο (Π 1418) μέγεθος⁷. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι οἱ ἀμφορεῖς μέ μικρὸ μέγεθος παρουσιάζουν συχνά ἐπιμελέστερο πλάσιμο καὶ καλύτερη ποιότητα στοῦ γάνωμα ἀπὸ ὅ,τι οἱ μεγαλύτεροί τους. Κοινά, ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικά γνωρίσματα εἶναι τὸ μεγάλο κυλινδρικό (Π 1418, Π 1202, Π 1205) ἢ ὠσειδές (Π 1201, Π 1321, Π 1326, Π 1413) σῶμα μέ δακτυλιωτὴ, κωνικὴ, κάποτε καὶ ἀδιαμόρφωτη βάση. Τὸ τυπικὸ ὅμως γνῶρισμα τῶν ἀμφορέων τοῦ τύπου αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ διαμόρφωση τοῦ λαιμοῦ μέ τὸ χεῖλος του: κατὰ κανόνα ὁ λαιμὸς εἶναι στενός καὶ βραχύς (π.χ. Π 1202, Π 1203, Π 1324) — σὲ με-

ρικές περιπτώσεις (π.χ. Π 1200, Π 1333) τὸ ὕψος του εἶναι σημαντικὰ μικρό. Σὲ μικρὸ ἀριθμὸ παραδειγμάτων ὁ λαιμὸς εἶναι ψηλότερος, μέ ἀποτέλεσμα νά φαίνεται τὸ γενικὸ σχῆμα περισσότερο ραδινὸ ἀπὸ ὅ,τι εἶναι στὴν πραγματικότητα (Π 1201, Π 1416). Στοῦ πάνω μέρους τοῦ λαιμοῦ, τὸ χεῖλος σχηματίζεται χωριστὰ ἀπὸ ἓνα πλαστικὸ δαχτυλίδι, πού ἄλλοτε ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἐπάλληλα μέρη (Π 1201, Π 1203, Π 1205, Π 1206, Π 1329, Π 1333, Π 2130,

Σχέδ. 14.

5. Πρβλ. σχετικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴ Βέροια, ΑΕ 1955, 43 κ.έ., Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 174 Α πίν. Ι, ἀπὸ τὴ Βεργίνα, ΑΔ 17 (1961): Μελέται, 250 Πίν. 148 β, ἀπὸ τὸ Λόγγο Ἑδέσσης, ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 344 Πίν. 364 β, ἀπὸ τὴν Κοζάνη, ΑΕ 1948-49, 85-111.

6. Τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν Πέλλα ἀδημοσίευστα. Ἀπὸ τὴ Δημητριάδα, Demetrias I, 124 ἀριθ. 141, πίν. 44, 1, ἀπὸ τὴ Φλώρινα, ΑΕ 1932, 122 εἰκ. 76, 1.

7. Γιὰ τίς ἀκριβεῖς διαστάσεις τῶν διαφόρων ἀμφορέων βλ. τοὺς κατάλογους τῶν κτερισμάτων. Τὸ ὕψος τῶν Π 1413 καὶ Π 1418 εἶναι ἀντίστοιχα 0.40 μ. καὶ 0.20 μ. Πιθανότατα τὸ διαφορετικὸ μέγεθος μαρτυρεῖ καὶ μιά διαφορετικὴ ἐπίσης χρῆση, ἀφοῦ θά πρέπει ἴσως νά ὑποθέσει κανεῖς ὅτι στοὺς μικροὺς ἀμφορεῖς θά φυλάγονταν πολῦτιμα ὑγρά.

Π 2149), άλλοτε πάλι δημιουργεί ένα μικρό κάλυκα (Π 1323, Π 1322, Π 1331, Π 1417)⁸. Στή ρίζα του χείλους καταλήγουν και οι συνήθως μικρές λαβές, που άλλοτε αγγίζουν το χείλος (Π 1201, Π 1202, Π 1321, Π 1332, Π 1418) και άλλοτε με την ελαφρά ύψωμένη ράχη τους το περικλείουν (Π 1203, Π 1206, Π 1324)⁹. Οι ίδιες οι λαβές έχουν ελλειπτική διατομή και στο μήκος τους ραβδώσεις ή μία μόνο κεντρική ράβδωση¹⁰.

Όλοι οι άμφορείς της ομάδας είναι ακόσμητοι, όπως σχεδόν και όλα τα γνωστά παραδείγματα του τύπου· στίς περισσότερες περιπτώσεις ή επιφάνεια του πάνω μισού του αγγείου καλύπτεται από ένα αραιό μελανό ή καστανοκόκκινο επίχρισμα με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα είδος «διχρωμίας» (Π 1200, Π 1206, Π 1326, Π 1333)¹¹. Στόν ίδιο κανόνα πρέπει να ένταχτούν επίσης και οι άμφορείς εκείνοι, όπου το επίχρισμα είναι υπόλευκο και αραιό και θυμίζει το αντίστοιχο λευκό των ειδωλίων (Π 1323, Π 1322, Π 1332, Π 1331)¹². Έξαιρηση στο γενικό κανόνα αποτελεί ο άμφορέας Π 1420, όπου μία κυματιστή γραπτή ταινία περιτρέχει το σώμα στο ύψος της ρίζας των λαβών.

Παρά τις χρονικές διαφορές των ταφών του εύρηματος, ή πολυάριθμη αυτή ομάδα αποτελεί από μορφολογική άποψη λίγο ή πολύ ενότητα, όπου οι διαφορές δεν αντιπροσωπεύουν επάλληλες φάσεις στην εξέλιξη του σχήματος, αλλά μόνο διαφοροποιήσεις του γενικού τύπου, πράγμα που παρατηρείται και στα άλλα, κυρίως απλά, σχήματα του εύρηματος, όπως λ.χ. στους αρυτήρες¹³. Η κυριότερη μορφολογική διαφορά, που παρατηρείται ανάμεσα στους άμφορείς της ομάδας, αλλά και σ' όλα σχεδόν τα γνωστά όμοια παραδείγματα του τύπου, είναι ή διαμόρφωση ή όχι του ώμου, γεγονός που επιτρέπει τη συγκρότηση δύο κυρίως παραλλαγών (Α και Β), που ωστόσο όμως, πρέπει να τονιστεί, δέ σημαίνουν και ύπαρξη χρονικής απόστασης μεταξύ τους, όσο τουλάχιστον οι σημερινές γνώσεις αφήνουν να υποθεθεί: Ο άμφορέας της παραλλαγής Α έχει περίγραμμα συνεχές από τη βάση ως το χείλος, το σώμα είναι μονοκόμματο χωρίς να δηλώνεται καθαρά ο ώμος (Π 1321, Π 1322, Π 1413, Π 1417, Π 1420). Περισσότερο αρθρωμένος ο άμφορέας εμφανίζεται στην παραλλαγή Β, όπου τα μέρη διακρίνονται καλύτερα. Με τη μεσολάβηση του συχνά έντελως οριζόντιου ώμου το πέραςμα από την κοιλιά στο λαιμό γίνεται απότομα, έτσι ώστε το περίγραμμα του αγγείου να διακόπτεται στο ύψος ακριβώς του ώμου, υπογραμμισμένου συχνά και από μία οριζόντια στενή αulάκωση (Π 1201, Π 1203, Π 1205,

8. Πρβλ. ενδεικτικά παραδείγματα για τη διαμόρφωση του χείλους με διπλό πλαστικό δαχτυλίδι Μακεδονικά IB' (1972), 159 σχέδ. 10 (Βεργίνα), Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 170 κ.έ. πίν. I (Βέροια), ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 344 Πίν. 364 ιβ (Λόγγος Έδεσσης), ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 379 Πίν. 317 β (Βέροια). Λιγότερο συχνά εμφανίζεται στους άμφορείς αυτούς το καλυκόσχημο χείλος· βλ. παραδείγματα ΑΕ 1955, 44 εικ. 20 (Βέροια), Μακεδονικά IB' (1972), 159 σχέδ. 11 (Βεργίνα).

9. Παρατηρούνται δύο κυρίως τρόποι ένωσης των λαβών με το λαιμό και το χείλος. Στόν έναν τρόπο, και κυρίως στους μεγάλους άμφορείς, οι λαβές ενώνονται με το λαιμό κάτω από τη ρίζα του χείλους (Π 1202, Π 1332, Π 1321, Π 1322, Π 1338, Π 1413, Π 1420). Στό δεύτερο τρόπο, που είναι και ο συνηθέστερος για την κατηγορία αυτή των αμφορέων, οι λαβές «δένουν» με τη ρίζα του χείλους απευθείας — κατά μία έννοια το χείλος κάθεται πάνω στη ράχη των λαβών (Π 1200, Π 1203 Π 1206, Π 1324, Π 1325, Π 1329, Π 1333, Π 1418). Και για τους δύο τρόπους βλ. επίσης Μακεδονικά IB' (1972), 158 σχέδ. 10 και 11 και ΑΕ 1955, 44 εικ. 20, 23.

10. Βλ. και τό σχετικό κεφάλαιο για τους αρυτήρες.

11. Βλ. σχετικά Μακεδονικά IB' (1972), 159. Χαρακτηριστικά παραδείγματα βλ. επίσης ΑΕ 1955, 47 εικ. 23 (Βέροια), ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 344 Πίν. 355 θ-ι (Λόγγος Έδεσσης), Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 170 πίν. I (Βέροια).

12. Πρβλ. όμοιο επίχρισμα σέ άγγεια ΑΕ 1955, 47 εικ. 23, 4, ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 379 Πίν. 317, Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 170 πίν. Ια. Βλ. επίσης και τό σχετικό κεφάλαιο για τά πήλινα ειδώλια.

13. Σχετικά βλ. επίσης στό κεφάλαιο για τους αρυτήρες.

Π 1206, Π 1328, Π 1329, Π 1418). Παρόμοια αὐλάκωση ὁρίζει τή θέση τοῦ ὤμου καί σ' ὁρισμένες περιπτώσεις, ὅπου τοῦτο τό τμήμα δέν ἀποδίδεται πλαστικά (Π 1414, Π 1415, Π 2130)¹⁴.

Παρά τό σχετικά μεγάλο ἀριθμό τῶν γνωστῶν «μακεδονικῶν ἀμφορέων» εἶναι δύσκολο ἀκόμη νά καθοριστοῦν ἡ καταγωγή καί ἡ ἐξέλιξή τους στίς προηγούμενες περιόδους καθώς καί ἡ γεωγραφική τους ἐξάπλωση, κυρίως γιά τό λόγο ὅτι τά περισσότερα παραδείγματα ἀνήκουν ἀκριβῶς στήν περίοδο τοῦ α' μισοῦ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Οἱ παλιότερες ἐνδείξεις γιά τό σχῆμα εἶναι λίγες καί σποραδικές, γιά νά ἀποκαταστήσουν τή γραμμή τῆς ἐξέλιξής του. Ἕνας ὄχι ἀττικός ἀγάνωτος ἀμφορέας ἀπό τήν Ἀγορά τῶν Ἀθηνῶν (P 8981)¹⁵, πού χρονολογεῖται στά μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., παρουσιάζει μία σχετική ὁμοιότητα μέ τούς «μακεδονικούς ἀμφορεῖς» καί φαίνεται πιθανή ἡ μακεδονική προέλευση τοῦ ἀγγείου αὐτοῦ. Τό παράδειγμα αὐτό τῆς Ἀγορᾶς μαζί μέ ὁρισμένα ὅμοια ἀπό τήν Ὀλυνθο¹⁶ μποροῦν νά συνδεθοῦν μέ τούς ἐλληνιστικούς ἀμφορεῖς καί νά χρησιμεύσουν ὡς ἐνδειξη γιά τό χρόνο ἐμφάνισης τοῦ τύπου. Γιά τόν 3ο αἰῶνα μόνη χρήσιμη ἐνδειξη γιά τήν ἐξέλιξη τοῦ ἀμφορέα αὐτοῦ προσφέρει τό παράδειγμα ἀπό τή Δημητριάδα (τέλος 3ου - ἀρχές 2ου π.Χ. αἰ.)¹⁷, πού μέ τή χαρακτηριστική διαμόρφωση τοῦ χεῖλους ἀνταποκρίνεται πρὸς τόν ἀμφορέα Π 2149 ἀπό τόν περὶπου σύγχρονο τάφο τοῦ οἰκοπέδου Κιοσέογλου. Μέ βάση τά παραδείγματα αὐτά φαίνεται ὅτι γύρω στά 200 π.Χ. τό χεῖλος τοῦ «μακεδονικοῦ ἀμφορέα» ἀποδίδεται μέ διπλό πλαστικό δαχτυλίδι, πού χαρακτηρίζεται γιά τήν ἀκρίβεια στήν κατασκευή, φαινόμενο ὄχι συνηθισμένο στοὺς μεταγενέστερους ἀμφορεῖς. Ὁ τρόπος λ.χ. πού χωρίζονται τά δύο δαχτυλίδια δέν ἔχει παράλληλο στά νεώτερα παραδείγματα τῆς ὁμάδας, ὅπου τά μέρη τοῦ χεῖλους λίγο ἢ πολὺ συμφύρονται στό πλάσιμό τους¹⁸.

Σχέδ. 15.

Ὅλες αὐτές οἱ μορφολογικές παρατηρήσεις ὁδηγοῦν, ἂν ὄχι μέ βεβαιότητα, ὅπωςδήποτε ὅμως μέ μεγάλη πιθανότητα στήν ὑπόθεση γιά τήν κυρίαρχη παρουσία τοῦ ἀμφορέα τοῦ τύπου αὐτοῦ καί ἰδιαίτερα στὸν 3ο καί 2ο αἰ. π.Χ. στή Μακεδονία, ὥστε νά ἀποβαίνει τυπικό γνώρισμα τῆς ἐγχώριας κεραμικῆς.

Ἀρυτῆρες (Σ χ ε δ. 16)

Γιά τά μόνωτα ἀγάνωτα ἀγγεῖα, πού οἱ νέοι τάφοι ἔδωσαν σέ μεγάλο ἀριθμό, προτιμήθηκε ἡ ὀνομασία τοῦ «ἀρυτήρα», ὅπως πρότεινε ὁ Μ. Ἀνδρόνικος¹⁹, ἀφοῦ ὁ ὅρος αὐτός ἀποδίδει καλύτερα τὸν τρόπο χρήσης τοῦ ἀγγείου ἀπὸ ἐκεῖνον τῆς «χύτρας».

14. Ὅμοιο χαρακτηριστικό βλ. στοὺς ἀρυτῆρες.

15. Ath. Agora XII, 192 καί 341 ἀριθ. 1499 πίν. 63 (375-350 π.Χ., ὄχι ἀττικό).

16. Olynthus V, 635 πίν. 160-61.

17. Demetrias I, 124 πίν. 44, 1.

18. Βλ. καί παραπάνω ὑποσημ. 8.

19. Βλ. ΑΕ 1955, 45. Γενικά γιά ὅμοια μόνωτα ἀπλά ἀγγεῖα, γιά τήν ὀνομασία, τή χρήση καί τήν ἐξέλιξη τοῦ σχήματός τους βλ. Hesperia 27 (1958), 211 κ.έ., Ath. Agora XII, 224 κ.έ. Παράδειγμα μέ δύο λαβές βλ. Μ. Bucvala, Necropole elenistice la Tomis, 1967, 78 εἰκ. 48d.

Συνηθισμένο και κοινό σχήμα ανάμεσα στα απλά και καθημερινής χρήσης αγγεία, το είδος αυτό του αγάνωτου αρυτήρα είναι γνωστό από τον 4ο π.Χ. κιόλας αιώνα, όπως τουλάχιστο θα μπορούσαν να σημειώσουν ένδεικτικά τα συγγενικά παραδείγματα από την Όλυνθο, και αποβαίνει τυπικό δείγμα της ντόπιας κεραμικής στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας²⁰. Στα γενικά του χαρακτηριστικά ο αρυτήρας σχηματίζεται από ένα σχεδόν σφαιρικό σώμα χωρίς καμιά βάση, με σχετικά μεγάλο άνοιγμα, όπου καταλήγει μικρή λαβή με μία κεντρική νεύρωση ή περισσότερες κατακόρυφες ραβδώσεις²¹. Ο γενικός αυτός τύπος διατηρήθηκε στους δύο αιώνες που ακολουθούν σχεδόν αναλλοίωτος, γεγονός που αποδεικνύει το συντηρητικό χαρακτήρα και την αργή εξέλιξη αγγείων με απλό σχήμα· οι μικρές μορφολογικές διαφοροποιήσεις, που επισημαίνονται κυρίως στο 2ο π.Χ. αιώνα, θα πρέπει ίσως να αποδοθούν στην επίδραση μεταλλινών σκευών-προτύπων — μία επίδραση που παρατηρείται έντονη γενικά στην ὀψιμη φάση της ελληνιστικής κεραμικής²².

Οι αρυτήρες από τους τάφους που εξετάζονται στη μελέτη αυτή αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα του σχήματος για το α' μισό του 2ου π.Χ. αιώνα, συγχρόνως όμως και μία έντονη σχεδόν χωρίς εξέλιξη μέσα στο χρονικό αυτό διάστημα. Με την προϋπόθεση τούτη, η διάκριση μέσα στην ομάδα δύο παραλλαγών (Α και Β) πρέπει να θεωρηθεί μόνο μορφολογική διαφοροποίηση, που θα μπορούσε ίσως να συνδυαστεί με δύο διαφορετικές παραδόσεις. Συγκεκριμένα, με βάση τη σχέση κοιλιᾶς και λαιμού και το σχηματισμό ὤμου στο αγγείο, διακρίνονται δύο παραλλαγές, κατά τον ίδιο λόγο που διακρίνονται οι «μακεδονικοί» ἀμφορείς σε δύο αντίστοιχες ομάδες²³.

Ἡ παραλλαγή Α χαρακτηρίζεται για το συνεχές περίγραμμα του σώματος, που παραστατικά εκφράζεται από μία καμπύλη γραμμή με ἀρχή και τέλος στο χεῖλος του αγγείου (Π 1227, Π 1231, Π 1232, Π 1240, Π 1233, Π 1272, Π 1442, Π 1444, Π 1380, Π 1236). Στόν αρυτήρα Π 2132 και λιγότερο στόν Π 2112, το σφαιρικό σώμα παρουσιάζεται έντονα εὐρύ και πλατύ, ἐνῶ τὰ σύγχρονα Π 2096, Π 1234 και Π 1445 ἔχουν ἕνα ἀσκόμορφο σχῆμα. Στὶς περισσότερες περιπτώσεις τὸ χεῖλος εἶναι «μεταλλικό», σχηματισμένο ἀπὸ στενὸ, ἀπλό ἢ με ὀριζόντιες ραβδώσεις δαχτυλίδι με κοφτερά τελειώματα (Π 1234, Π 1231, Π 1232, Π 1444, Π 1236, Π 1233, Π 2133, Π 2096, Π 2132 και Π 2112)²⁴.

20. Ἡ μορφή τοῦ ἀπλοῦ αὐτοῦ αγγείου εἶναι πλατιά διαδεδομένη στόν ἐλληνικὸ ὡς τὰ κλασικὰ καὶ ἐλληνιστικὰ χρόνια, ὥστε ἀπὸ τὰ πολυάριθμα παραδείγματα μόνο ὀρισμένα ἐνδεικτικὰ μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν μαζί με τὴν κυριότερη βιβλιογραφία. Γιά τὰ παλιότερα βλ. Olynthus V, 227 πίν. 173 (838, 839, 840, 841). Ἀπὸ τὸν ἐγγύτερο γεωγραφικὸ ὡς βλ. σχετικὰ σύγχρονα παραδείγματα ΑΕ 1932, 48 κ.έ. (Φλώρινα), ΑΔ 17 (1961-62): Μελέται, Πίν. 147-48, ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 220 Πίν. 262 (Βεργίνα), Μακεδονικά ΙΒ' (1972), 161 κ.έ. πίν. ΙΙΙ (Βεργίνα), Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 168 καὶ 172 πίν. Ι (Βέροια). Γιά ὅμοια χάλκινα αγγεία βλ. BCH 99 (1975), 754 κ.έ. εἰκ. 16-17 (Ἡπειρος), Θεσσαλικά Δ' (1962), 31-32 εἰκ. 5, 3.

21. Ὅμοια εἶναι ἡ διαμόρφωση τῶν λαβῶν τῶν ἀμφορέων. Βλ. σχετικὰ στό κεφάλαιο γιά τούς ἀμφορεῖς.

22. Βλ. σχετικές παρατηρήσεις στό κεφάλαιο τῶν σκύφων καὶ τῶν ἄωτων σκυφιδίων. Ἡ ἐρμηνεία τῆς μορφῆς πῆλινων αγγείων με τὴ βοήθεια μεταλλινῶν προτύπων γίνεται συχνά σέ μεγάλο βαθμὸ καταχρηστικά. Σωστότερη φαίνεται ἡ ὑπόθεση, ὅτι τόσο ἡ μεταλλοτεχνία ὡς καὶ ἡ κεραμική θὰ δανείστηκαν σχήματα καὶ μορφές ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη, πού προσάρμοσαν στό ἀντίστοιχο ὕλικό τους. Στὴν περίπτωση τῶν αρυτήρων τὸ παλιὸ ἀπλό σχῆμα χρησιμοποίησε καὶ ἡ μεταλλοτεχνία δημιουργώντας ὀρισμένες νέες λεπτομέρειες ἐξαιτίας τοῦ ὕλικου. Τὶς λεπτομέρειες αὐτές στή συνέχεια φαίνεται ὅτι παρέλαβαν καὶ τὰ νεώτερα πῆλινα παραδείγματα.

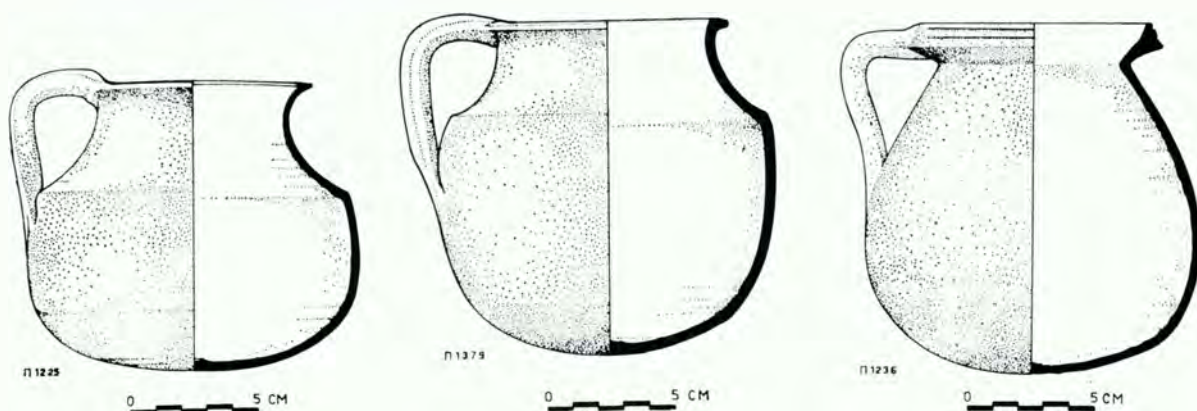
23. Ἀντίστοιχη διάκριση βλ. σχετικὰ στό κεφάλαιο γιά τούς ἀμφορεῖς.

24. Πρβλ. ὅμοια παραδείγματα τῆς ἰδίας μορφῆς Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 172 πίν. ΙΒ (Βέροια), ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 408 Πίν. 308 γ (Βέροια), ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 352 Πίν. 413 δ (Βέροια). Ἐνδεικτικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸ βόρειο ὡς βλ. M. Bucovala, ὅ.π., 94 εἰκ. 59b, 97 εἰκ. 60b.

Στήν παραλλαγή Β τό ἄγγεϊο κερδίζει σέ διάρθρωση χάρη στή διάκριση τοῦ ὤμου καί τό σχηματισμό λαιμοῦ μέ κοίλο περίγραμμα. Ὁ λαιμός στό πάνω του μέρος στρέφεται πρὸς τὰ ἔξω καί ἐλαφρὰ πρὸς τὰ κάτω χωρίς ἄλλη ιδιαίτερη πλαστική διαμόρφωση χεῖλους (Π 1225, Π 1226, Π 1229, Π 1235, Π 1377, Π 1376, Π 1375, Π 1379, Π 1440, Π 1441, Π 2094, Π 2168)²⁵. Ἡ ἀπόδοση τοῦ ὤμου μέ τήν κοφτερή ἀκμή, πού σέ μερικές περιπτώσεις συνοδεύεται ἀπό στενή αὐλάκωση (Π 1226, Π 1443), προδίδει τή σχέση τῶν ἀρυτήρων αὐτῶν μέ μετάλλινα πρότυπα, ἐνῶ ἀντίθετα παραδείγματα μέ κυρτό τόν ὤμο (Π 1377, Π 1378, Π 1446, Π 1440, Π 2162, Π 2114) δείχνουν μιὰ περισσότερο «κεραμική» μορφή καί καταγωγή.

Ἡ ὁμάδα τῶν ἀρυτήρων τοῦ συνόλου τοῦ εὐρήματος περιλαμβάνει καί ὁρισμένα παραδείγματα πού δέν μποροῦν νά ἐνταχτοῦν σέ καμιὰ ἀπό τίς δύο παραπάνω παραλλαγές: Ὁ Π 1230 ἔχει ἓνα σχεδόν σφαιρικό σῶμα μέ ξεχωριστό λαιμό, στή ρίζα τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ὀριζόντια χάραξη²⁶. Ἡ διαμόρφωση τοῦ σχεδόν κατακόρυφου καί χωρίς χεῖλος λαιμοῦ στὸν ἀρυτήρα Π 1373 εἶναι μοναδική περίπτωση στήν ὁμάδα, ἀλλὰ γενικά καί ἀνάμεσα στά γνωστά παραδείγματα τοῦ εἴδους.

Ὅρισμένα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ἔκαναν φανερὴ τή σχέση τοῦ σχήματος μέ μετάλλινα πρότυπα, φαινόμενο πού παρατηρήθηκε ἐξάλλου καί σέ ἄγγεϊα ἄλλων σχημάτων, ὅπως π.χ. στοὺς ἀμφορεῖς. Ὡστόσο, θά πρέπει νά γίνει σαφές ὅτι τό σχῆμα τοῦ ἀρυτήρα ἀνήκει σέ παλιά παράδοση, πού διατηρήθηκε τόσο στὸν πηλό, ὅσο καί στό μέταλλο καί ἴσως οἱ διαφοροποιήσεις καί παραλλαγές πού ἐπισημάνθηκαν νά ὀφείλονται μόνο στή διαφορετικὴ τεχνικὴ ἐπεξεργασία πού ἐπέβαλλε ἡ διαφορετικὴ κατὰ περίπτωση ὕλη²⁷.

Σχέδ. 16.

25. Πρβλ. ὅμοια παραδείγματα τῆς μορφῆς αὐτῆς Μακεδονικά IB' (1972), 161 κ.έ. πίν. III, Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 172 πίν. Ιβ, ΑΕ 1955, 45 εἰκ. 20-21. Μετάλλινα ἄγγεϊα ὁμοίου σχήματος βλ. BCH 99 (1974), 755 εἰκ. 16-17.

26. Ὅμοια χάραξη παρατηρεῖται κάποτε καί στοὺς ἀμφορεῖς, βλ. σχετικὰ στό κεφάλαιο γιά τοὺς ἀμφορεῖς.

27. Βλ. σχετικὰ ὑποσημειώσεις 20 καί 22. Παρόμοιες παρατηρήσεις θά μπορούσαν νά ἰσχύσουν καί γιά ἄλλα σχήματα ἄγγεϊων, ὅπως γιά τίς ὑδρίες καί τίς οἰνοχόες, βλ. σχετικὰ AJA 51 (1947), 248 κ.έ., Ath. Agora XII, 15 κ.έ.

Τά ἐπιμήκη μυροδοχεῖα (*unguentaria*), τά γνωστά ἀτρακτόσχημα ἄγγεῖα, ἀποτελοῦν μέσα στό σύνολο τῶν ἄγγείων ἀπό τούς πέντε λαξευτούς τάφους μία πολυάριθμη ὁμάδα. Αὐτό τό ἴδιο τό εἶδος τῶν ἄγγείων, τῶν ὁποίων ἡ χρήση δέν εἶναι ἀποκλειστικά ταφική, ἔχει μελετηθεῖ ὡς τώρα ἐπανειλημμένα, ἔτσι ὥστε τό σχῆμα αὐτό νά ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς ἐλληνιστικῆς κεραμεικῆς²⁸. Ἡ δυσκολία ὥστόσο γιά μία τυπολογική καί χρονολογική ταξινόμηση τῶν διαφόρων παραλλαγῶν τοῦ σχήματος εἶναι σχεδόν ἀνάλογη — ἄν ὄχι μεγαλύτερη — μ' ἐκεῖνη τῶν λύχνων, μολονότι τό γνωστό ὑλικό εἶναι ἀρκετά πλούσιο. Ὅπως-δήποτε τό μυροδοχεῖο αὐτοῦ τοῦ τύπου ἀποτελεῖ κοινό εὔρημα στίς χώρες τῆς μεσογειακῆς λεκάνης, χωρίς ὅμως νά ἐντοπίζεται μέ βεβαιότητα καί ὁ τόπος καταγωγῆς του — ἓνα πρόβλημα πού ἴσως πρέπει νά συσχετιστεῖ μέ τήν παραγωγή πολύτιμων ἐλαίων²⁹.

Τά μυροδοχεῖα ἀπό τά ταφικά σύνολα πού δημοσιεύονται ἐδῶ, καλύπτουν τό χρονικό διάστημα ἀπό τό τέλος τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνα ὡς καί τό γ' τέταρτο τοῦ 2ου, δίνοντας μάλιστα χαρακτηριστικά γιά τούς δύο αἰῶνες παραδείγματα, ὄχι ὅμως βέβαια καί ὁλόκληρη τή σειρά ἐξέλιξης τοῦ σχήματος. Ἀπό τίς διαπιστώσεις, στίς ὁποῖες ὁδηγεῖ ἡ μελέτη τῶν νέων τάφων, σημαντική εἶναι κυρίως ἡ ἀλλαγὴ πού σημειώνεται ἀπό τόν 3ο στό 2ο αἰῶνα, ὁπότε ἐγκαταλείπεται τό «σφαιρικό» καί υἱοθετεῖται τό ἐπίμηκες σχῆμα³⁰.

Στήν ἀρχή τῆς περιόδου πρέπει νά τοποθετηθεῖ ἡ σειρά τῶν χαρακτηριστικῶν γιά τόν 3ο αἰῶνα μυροδοχείων τοῦ τάφου I τοῦ οἰκοπέδου Μαυρίδη. Ἐκτός ἀπό τό χαρακτηριστικό μικρό ὕψος τους, τό σχῆμα τους ἐμφανίζεται κοντόχοντρο. Ἡ βάση εἶναι δακτυλιωτή καί μέ καμπύλο περίγραμμα, ἐνῶ, ὅπου σημειώνεται πόδι, τοῦτο εἶναι βραχύ. Τό σῶμα, εὐρύ καί σφαιρικό, τελειώνει ἀπότομα στό στενό, ὄχι ὅμως ψηλό, λαιμό μέ χεῖλος ἀπό ἐλαφρά καμπύλο λοξό δαχτυλίδι στό πάνω μέρος³¹. Διαφοροποιημένο σχῆμα παρουσιάζει τό Π 2155, πού μέ τήν καμπύλη βάση, τό σφαιρικό καί χωρίς καθόλου πόδι σῶμα καί τόν εὐρύ λαιμό, θυμίζει παλιότερα σχήματα, ὅπως τό Α68 τοῦ H. Thompson ἀπό τήν ἀθηναϊκή Ἀγορά (α' μισό τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.)³². Τά περισσότερα ἀπό τά μικρά αὐτά μυροδοχεῖα φέρουν μελανό γάνωμα μέ καλύτερο παράδειγμα τό Π 2158, ἐνῶ τό Π 2155 καί τό Π 2159 διακρίνονται γιά τίς ὀριζόντιες γραπτές ὑπόλευκες ἢ κοκκινωπές ταινίες στήν κοιλιά, τόν ὦμο καί τό λαιμό, συνηθισμένο τρόπο διακόσμησης τῶν μυροδοχείων αὐτῶν σ' ὅλη τήν περίοδο τῆς χρήσης τους. Γιά τόν ἐντελῶς ὁμοιοτρόπο διακόσμησης πρέπει νά ἀναφερθεῖ στή σειρά αὐτή καί ὁ ψευδοαμφορίσκος Π 1260³³ ἀπό

28. Γενικά γιά τό σχῆμα βλ. Labraunda II, 23 κ.έ. πού ἀποτελεῖ καί τήν πληρέστερη νεώτερη διαπραγμάτευση τοῦ θέματος. Βλ. ἐπίσης Hesperia III (1934), 472 κ.έ., Arch. Cl. 6 (1957), 153.

29. Labraunda II, 24. Γιά τή θέση τοῦ εἶδους τῶν ἄγγείων αὐτῶν στά προσωπικά ἀντικείμενα καλλωπισμοῦ τῶν γυναικῶν, χρήσιμες εἶναι οἱ ἀπεικονίσεις τους στίς ὀψιμες ἐλληνιστικές στήλες, βλ. σχετ. E. Pfuhl-H. Moebius, Die ostgriechischen Grabreliefs, 1977, 131 ἀριθ. 384 πίν. 63, 157 ἀριθ. 507 πίν. 80 καί 251 ἀριθ. 989 πίν. 149.

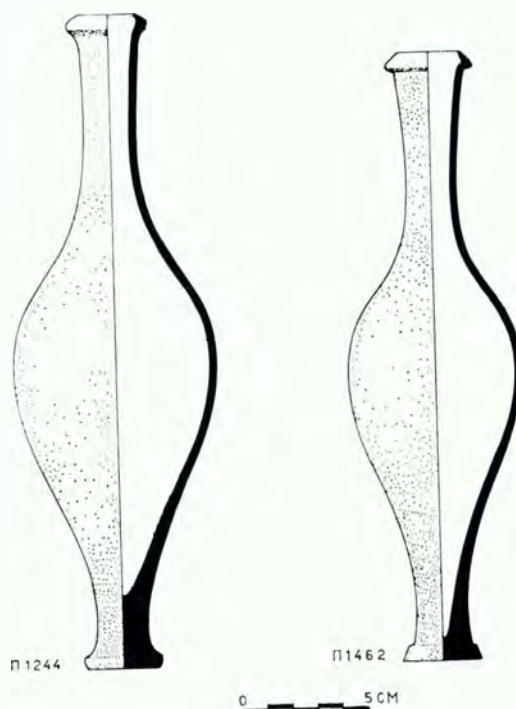
30. Σχετικά βλ. ἐπίσης Hesperia III (1934), 473. Ἀνάλογο φαινόμενο παρατηρεῖται καί στήν κεραμική ἄλλων περιοχῶν, πρβλ. λ.χ. Lapp, 197-98 τύπος 9, 1. Πρβλ. ἐπίσης τούς τύπους Va καί Vb (3ος-2ος π.Χ. αἰ.) τῆς L. Forti, Rend. Acc. Nap. 37 (1962), 151-52.

31. Πρβλ. ὅμοια παραδείγματα Kerameikos IX, 184 πίν. 96, 1.158 πίν. 68 (τέλος 4ου π.Χ. αἰ.).

32. Hesperia III (1934), 327 εἰκ. 9.

33. Βλ. παρακάτω.

τήν ταφή τοῦ κύριου χώρου τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Σανοπούλου-Θεοδωρίδη, πού σύμφωνα μέ τά ἀνασκαφικά δεδομένα χρονολογεῖται λίγο μετά τά μέσα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., σημειώνοντας μέ τόν τρόπο αὐτό τή μακριά διάρκεια τῆς διακόσμησης αὐτῆς στά μυροδοχεῖα. Τά παραδείγματα ἀπό τό νότιο λόφο τοῦ νεκροταφείου τοῦ Κεραμικοῦ, πού ἔδωσε πρόσφατα ἡ U. Knigge³⁴, ἀποτελοῦν παράλληλες περιπτώσεις πού προσφέρουν καί τό γενικό χρονικό πλαίσιο τῆς παραλλαγῆς αὐτῆς.

Σχέδ. 17.

Στήν παραπάνω πρώιμη αὐτή σειρά μυροδοχείων ἀπό τοὺς λαξευτοὺς τάφους θά πρέπει νά ἔνταχτεῖ καί τό μελαμβαφές μυροδοχεῖο Π 1396, ἀπό τό χώρο Α τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου, γιά τήν ὁμοιότητα τοῦ σχήματός του. Μέ βάση τήν ταύτιση αὐτή πιθανότατα τό Π 1396 προέρχεται ἀπό τήν ταφή ε τοῦ χώρου Α τοῦ ἴδιου τάφου, πού χρονολογεῖται στό τέλος τοῦ 3ου ἢ τίς ἀρχές τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.

Τά ὑπόλοιπα μυροδοχεῖα τῆς ὁμάδας, ἀπό τοὺς τάφους δηλαδή τῶν οἰκοπέδων Κιοσέογλου, Μαυρίδη II, Θώμογλου καί Σανοπούλου-Θεοδωρίδη, ἀνήκουν μέ βεβαιότητα στόν προχωρημένο 2ο π.Χ. αἰῶνα ἢ καί μετά τά μέσα του. Στούς τάφους τῶν οἰκοπέδων Μαυρίδη II, Κιοσέογλου καί Θώμογλου, ὅπου διαπιστώνεται χρήση τοῦ τάφου ἀπό τό α' τέταρτο κιόλας τοῦ 2ου αἰῶνα, τά ἀνασκαφικά δεδομένα δέ βοηθοῦν στήν ἀπόδοση τῶν μυροδοχείων στίς ἀντίστοιχες ταφές τους καί ἐπομένως στή χρονολόγησή τους «ἐξῶθεν». Συγκεκριμένα στόν

34. Kerameikos IX, 159 ἀριθ. 356, 161 ἀριθ. 366 πίν. 67-68. Βλ. ἐπίσης AM 81 (1966), 108 (Ἀθήνα), Μακεδονικά IB' (1972), 163 πίν. IVα-γ (Βεργίνα), ΑΔ 17 (1961-62): Μελέται, 256 Πίν. 147 (Βεργίνα), ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 336 Πίν. 358 ε.

τάφο του οικόπεδου Κιοσέογλου σημειώνονται δύο τουλάχιστον ομάδες μυροδοχείων με μορφολογικές διαφορές, που πρέπει να δηλώνουν και χρονική απόσταση: πρόκειται για τα Π 2122, Π 2125, Π 2148 και τα σχετικά μεγαλύτερα Π 2134, Π 2142, Π 2143, που αναφορικά με τη χρονολόγησή τους ανταποκρίνονται έντελως προς τη διπλή εικόνα των λύχνων του ίδιου τάφου (α'-β' τέταρτο του 2ου αι. π.Χ. και μετά τα μέσα του ίδιου αιώνα)³⁵.

Η περίπτωση του τάφου Π του οικόπεδου Μαυρίδη φαίνεται δυσκολότερη, επειδή τα λίγα βέβαια δεδομένα — εκτός από το νόμισμα Ν 24.2 (187-31 π.Χ.) — οδηγούν στο β' τέταρτο του αιώνα, ενώ τα χαρακτηριστικά των μυροδοχείων του συμφωνούν περισσότερο με νεότερες μορφές. Οι ταφές στον τάφο του οικόπεδου Θώμογλου αντιπροσωπεύουν χρονικό διάστημα από το τέλος του 3ου ως και μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Η αδυναμία όμως να αποδοθούν τα μυροδοχεία σε συγκεκριμένες ταφές δεν επιτρέπει και την τοποθέτησή τους σε μία χρονολογική σειρά. Αντίθετα προς τις παραπάνω περιπτώσεις, ο τάφος του οικόπεδου Σανοπούλου-Θεοδωρίδη προσφέρει μεγαλύτερη βεβαιότητα στη χρονολόγηση και ένότητα στα σύνολα, ώστε μπορεί να χρησιμεύσει ως βάση για την εξέταση ολόκληρης της σειράς των μυροδοχείων του εύρηματος: από τις δύο ταφές του τάφου αυτού με σημαντικά κεραμικά σύνολα, όπου και μυροδοχεία, ή ταφή του κύριου χώρου χρονολογείται λίγο μετά τα μέσα του αιώνα, ενώ η ταφή Α στο γ' τέταρτο του ίδιου αιώνα. Τα μυροδοχεία της ταφής Α (Π 1253, Π 1254, Π 1256, Π 1257) αποτελούν ένότητα με κοινά χαρακτηριστικά, όπου μπορούν να περιληφθούν και τα μυροδοχεία από τον τάφο του οικόπεδου Κιοσέογλου Π 2134, Π 2142, Π 2143· περίπου όμοια με όρισμένα παραδείγματα από τον κύριο χώρο, που θα εξεταστούν παρακάτω, έχουν σ' αντίθεση μ' εκείνα περισσότερο έντονα καμπύλο περίγραμμα στην κοιλιά που ξεχωρίζει καθαρά από τον ψηλό λαιμό, ενώ τό επίσης ψηλό πόδι καταλήγει σε μία άμελή, κωνική βάση. Όλα ταυτά τα χαρακτηριστικά δηλώνουν τη βαθμιαία παραμόρφωση του σχήματος στα δψιμα αυτά χρόνια και δείγμα της παραμόρφωσης αυτής είναι ή χαρακτηριστική διαφορά διαμέτρου χείλους και βάσης, όπου τό χείλος είναι κάποτε μεγαλύτερο από τη βάση. Τα παραδείγματα από τό βόρειο χώρο δικαιολογούν τόσο τη χρονολογική τοποθέτηση όσο και τη μορφολογική κατάταξη των μυροδοχείων αυτών της Βέροιας³⁶.

Στήν ίδια αυτή χρονική περίοδο πρέπει να χρονολογηθούν και τα μικρά ληκύθια Π 1261 και Π 1262, καθώς και τό Π 1259 με χαρακτά κοσμήματα, έλικωτά, της κατηγορίας της «Δυτικής Κλιτύος» από την ταφή της θήκης Α του τάφου του οικόπεδου Σανοπούλου-Θεοδωρίδη, χωρίς όμως να μās είναι γνωστά όμοιά τους παράλληλα.

Ανάμεσα στα μυροδοχεία της κύριας ταφής του τάφου του οικόπεδου Σανοπούλου-Θεοδωρίδη διακρίνονται δύο κυρίως παραλλαγές, εκτός από τά μικρού μεγέθους παραδείγματα: στην παραλλαγή με τά μυροδοχεία Π 1242, Π 1243, Π 1244, Π 1246 τό σώμα διαμορφώνεται με ψηλό πόδι, κωνική άμελή βάση και ψηλό λαιμό με λοξότμητο χείλος· κυρίως όμως ή παραλλαγή αυτή χαρακτηρίζεται για τό σχετικά εύρύ με καμπύλο περίγραμμα στην κοιλιά σχήμα³⁷.

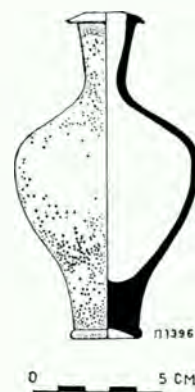
35. Βλ. σχετικά στο κεφάλαιο για τούς λύχνους, καθώς επίσης και στο κεφάλαιο για τη χρονολόγηση του τάφου.

36. Πρβλ. όμοιο από σύγχρονο τάφο στη Θάσο, BCH 78 (1954), 241 άριθ. Κ3 και από τη Βέροια, AE 1955, 34 άριθ. 10 εικ. 16.

37. Για ανάλογα παραδείγματα πρβλ. AE 1955, 34-35 άριθ. 12 εικ. 34-35 (Βέροια), AD 17 (1961-62): Μελέται, 250 και 252 Πίν. 128 και 129 (Βεργίνα), AD 21 (1966): Χρονικά, 336 Πίν. 353 α, ζ (Θεσσαλονίκη), Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 169 πίν. I (Βέροια), Labraunda II, 1, 27 άριθ. 164-71 πίν. 34 (2ος π.Χ. αί.).

Ἀντίθετα στά Π 1245, Π 1249, Π 1251 καί Π 1252 ἐμφανίζεται ἓνα ἐπίμηκες ἀτρακτόσχημο σῶμα, μέ λαιμό καί πόδι ὅμως ὅμοια μέ τά προηγούμενα. Στήν ομάδα τῆς δεύτερης αὐτῆς παραλλαγῆς ἐντάσσονται καί τά περισσότερα ἀπό τά μυροδοχεῖα τῶν δύο χώρων τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου Π 1401, Π 1402, Π 1403, Π 1463, Π 1466, Π 1467³⁸, ἐνῶ τά Π 1462 καί Π 1469 μέ τό κάπως εὐρύτερο σῶμα συνδέονται μέ τήν πρώτη παραλλαγή. Οἱ μορφολογικές αὐτές «ἀποδόσεις» καί τά ὑπόλοιπα χρονολογικά δεδομένα τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου καθιστοῦν τά μυροδοχεῖα αὐτά σύγχρονα μέ ἐκεῖνα ἀπό τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Σανοπούλου (μετά τά μέσα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.), γεγονός πού ἐπιβεβαιώνεται ἀκόμη μία φορά καί ἀπό περιπτώσεις ὅπως ἐκεῖνες τοῦ τάφου τοῦ Συνοικισμοῦ Προμηθεά³⁹.

Μετά τά μέσα τοῦ αἵωνα ἡ καί ἀκόμη ἀργότερα πρέπει νά χρονολογηθοῦν τά μικρά, μέ ἀμελή συνήθως κατασκευή, μυροδοχεῖα τῶν δύο τελευταίων τάφων. Τό Π 1398, μέ τήν ψηλή κωνική βάση, τό χαρακτηριστικά εὐρύ σῶμα καί τόν ψηλό ἀλλά πλατύ λαιμό, προέρχεται ἀπό τό διάδρομο τοῦ χώρου Α τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου, πιθανότατα ἀπό τήν ταφή ζ πού χρονολογεῖται μετά τά μέσα τοῦ 2ου αἵωνα. Γιά τή μεγάλη ὁμοιότητά του πρὸς τό Π 1398 θά πρέπει καί τό Π 1397 (χωρίς ἀπόδοση) νά ἀνήκει στήν ἴδια ταφή. Ὅμοια πρέπει νά χρονολογηθεῖ καί ἡ σχετικά πολυάριθμη σειρά τῶν μικρῶν μυροδοχείων — σωστότερα ὁμοιωμάτων μυροδοχείων — Π 1247, Π 1248, Π 1405, Π 1406, Π 1407, Π 1409, Π 1410, Π 1471, Π 1472 καί Π 1473, μέ βάση κυρίως τά παραδείγματα ἀπό τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Σανοπούλου, ἀλλά καί τά παρόμοια ἀπό τόν τάφο τοῦ Συνοικισμοῦ Προμηθεά⁴⁰. Τά μυροδοχεῖα Π 1404, Π 1408 καί Π 1474, μέ τό σχεδόν σωληνωτό σῶμα ἀλλά κυρίως μέ τίς γραπτές ὑπόλευκες ταινίες γύρω στήν κοιλιά καί τό λαιμό, ἀντιπροσωπεύουν στή σειρά τῶν μυροδοχείων τοῦ εὐ-

Σχέδ. 18.

Σχέδ. 19.

ρήματος ἓναν πολύ συνηθισμένο ὄψιμο τύπο μυροδοχείων, γνωστό κυρίως στό β' μισό τοῦ 2ου καί στόν 1ο αἰ. π.Χ.⁴¹.

Μιά ὄψιμη ἐπίσης φάση ἀντιπροσωπεύουν καί τά μυροδοχεῖα Π 1399, Π 1400, Π 1468, Π 1470 ἀπό τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου, μολονότι αὐτά τά ἴδια δέν ἀποτελοῦν καμιά πραγματική ἐνότητα ἀφοῦ οἱ μεταξύ τους ὁμοιότητες δέν εἶναι πολύ μεγάλες. Ὅπως δὴποτε ὅμως κοντά στό μέτριο μέγεθός τους παρουσιάζουν ἀναπτυγμένο λαιμό καί πόδι, γενικά ἐπίμηκες σῶμα, χαρακτηριστικά πού συνηγοροῦν γιά μία ὄψιμη χρονολόγηση.

38. Ἀνάλογα παραδείγματα βλ. ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 343 Πίν. 364 ζ-η (Λόγγος Ἐδέσσης), Opusc. Ath. XI (1969), 31-32 ἀριθ. D2-D4 εἰκ. 19-20 (Τσαουσῖτσα), Labraunda II, 27 ἀριθ. 173 καί 174 πίν. 34 ἀριθ. 191 πίν. 35 (2ος π.Χ. αἰ.).

39. AE 1955, 33 κ.ε.

40. AE 1955, 35 ἀριθ. 14 καί 15 εἰκ. 16.

41. Σχετικά μέ τό χαρακτηριστικό αὐτό τύπο μυροδοχείων βλ. Hesperia III (1934), 472 (παραδείγματα D78, E138), Kerameikos IX, 164-65 πίν. 69 (ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία). Ἐπίσης Eretria II, 28 ἀριθ. II πίν. 28, BCH 94 (1970), 518 εἰκ. 210 (Ἄργος).

Στήν ομάδα των μυροδοχείων πρέπει νά ἐνταχτεῖ καί ὁ ψευδοαμφορίσκος Π 1260 πού ἀναφέρθηκε καί παραπάνω, σχῆμα γνωστό ἀπό τόν 4ο κιόλας αἰώνα π.Χ. καί ἀπό πολλές περιοχές τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου⁴². Κύρια χαρακτηριστικά του εἶναι οἱ δύο πλαστικές ἐπίθετες ταινίες στὸν ὦμο, πού ὑποκαθιστοῦν τίς λαβές, καθὼς ἐπίσης τὸ κοντόχοντρο σχῆμα του καί κυρίως οἱ γραπτές κοκκινωπές ταινίες στὸν ὦμο καί τὴν κοιλιά, στοιχεῖα πού ἐμφανίζονται

Σχέδ. 20.

τόσο σέ πρόιμα παραδείγματα, ὅσο καί σέ νεώτερα. Διαφορές ἀνάμεσα στά διάφορα χρονολογικά παραδείγματα δέν ἐμφανίζονται καί μόνο μιά πολύ γενική διαφοροποίηση στό σχῆμα παρατηρεῖται, χωρίς αὐτό νά μπορεῖ νά χρησιμεύσει ὡς χρονολογικό στήριγμα.

42. Πρβλ. ἄλλα παράλληλα παραδείγματα μέ ὅμοιο σχῆμα ΑΕ 1955, 34 ἀριθ. 7 εἰκ. 15, 1 (Βέροια), ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 336 Πίν. 353 β, 358 ε (Θεσσαλονίκη), ΑΕ 1948-49, 107 ἀριθ. 37 εἰκ. 26 (Κοζάνη), Κεραμεικος IX, 159 ἀριθ. 358 πίν. 67, 4, Antiken aus dem akademischen Kunstmuseum Bonn, 1971, 207-8 ἀριθ. 242 πίν. 115 μέ διαφορετικὴ ὁμως διακόσμηση (γενικὴ βιβλιογραφία). Σχετικά μέ τὴν ἀπλή διακόσμηση — ὀριζόντιες παράλληλες γραμμές — βλ. ὑποσημ. 34.

π 1428

π 1363

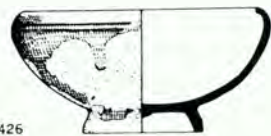
π 1368

π 1424

π 1425

π 1426

π 1427

0 5 CM.

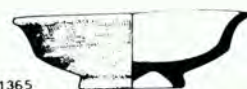
π 1269

π 1265

π 1275

π 1365

π 1430

π 1367

π 1429

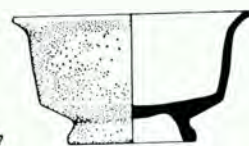

π 1364

π 1435

0 5 CM.

π 1267

π 1366

0 5 CM.

Σχέδ. 21.

*Αλλά δύο μικρά άγγεϊα — μυροδοχεϊα — πρέπει νά αναφερθοῦν στή σειρά αὐτή, μολονότι παρουσιάζουν μεγάλες μορφολογικές διαφορές ἀπό τά μυροδοχεϊα πού ἐξετάστηκαν παραπάνω: τό μικρό μελαμβαφές φιαλίδιο-μυροδοχεϊό Π 1460 ἀποδίδει μία ὄχι τόσο πολύ γνωστή καί συνηθισμένη κατηγορία άγγείων καί γιά τό σχῆμα καί γιά τή διακόσμησή τους. Μέ σχεδόν σφαιρικό σῶμα, χωρίς διαμορφωμένη βάση, μέ λαιμό βραχύ καί στενό καί μέ χεῖλος περίπου ὅμοιο μέ ἐκεῖνο τῶν σύγχρονων μυροδοχεϊῶν θυμίζει τά μικρά μυροδοχεϊα Π 1261 καί Π 1262 ἀπό τήν ταφή Α τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Σανοπούλου, ἐνῶ τό παράλληλό του εἶναι ἕνα ἐντελῶς ὅμοιο φιαλίδιο ἀπό τοὺς ἀδημοσίευτους δίδυμους «μακεδονικούς» τάφους τοῦ οἰκοπέδου Καραντουμάνη στή Βέροια (πρώτη ἀναφορά στό ΑΔ 28 (1973): Χρονικά, 439). Περισσότερο χαρακτηριστική εἶναι ἡ γεωμετρική διακόσμηση μέ τίς χαρακτές γραμμές πού σχηματίζουν πολύγωνα καί καλύπτουν ὁλόκληρο τό σῶμα (football bowl)⁴³. Τό ἀπλό αὐτό κόσμημα εἶναι γνωστό κυρίως ἀπό μία μικρή σειρά ἄωτων σκύφων πού ἐμφανίζονται τόσο στή Μ. Ἀσία ὅσο καί στήν Ἀθήνα, χωρίς ὅμως ὥς τώρα νά εἶναι ἀπόλυτα σαφής ἡ προέλευση τῆς κατηγορίας αὐτῆς.

Τό μικρό ἄωτο άγγεϊό Π 2135 μέ τή φθαρμένη ἐπιδερμίδα θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ ἀλάβαστρο ἢ μυροδοχεϊό, ἡ μορφή του ὅμως φαίνεται νά εἶναι άγνωστη: χωρίς βάση, τό σῶμα γίνεται εὐρύτερο στό κάτω μέρος του καί παρουσιάζει ἕνα γωνιώδες περίγραμμα πού ἀπολήγει στό χωριστό, βραχύ λαιμό. Τό γωνιώδες αὐτό σχῆμα δύσκολα ἀποδίδεται σέ μία ὀρισμένη κατηγορία τῶν μυροδοχεϊῶν τῆς περιόδου αὐτῆς, θά ἦταν ὅμως δυνατό νά παραβληθεῖ μέ τά μεταγενέστερα γωνιώδη σχήματα πού ἐμφανίζονται στόν 1ο π.Χ. αἰ. κ.έ.

*Ἄωτα σκυφίδια (Σ χ έ δ. 21-22)

Οὔτε ἡ ὀνομασία, οὔτε ὅμως καί ἡ χρήση τῶν μικρῶν ἄωτων σκυφιδίων εἶναι μέ βεβαιότητα ἐξακριβωμένες: τό πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι πρόκειται γιά ἀπλά οἰκιακά σκεῦη, χρησιμα γιά διάφορους σκοπούς, ὅπως πιστεῦει καί ὁ Μ. Ἀνδρόνικος⁴⁴. Τό σχῆμα ἐμφανίζεται στόν 4ο π.Χ. αἰ. — ἂν ὄχι στό τέλος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. — καί κυριαρχεῖ σ' ὁλόκληρη τήν ἐλληνιστική περίοδο, ἀπό τήν ὁποία σώζεται καί ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός παραδειγμάτων⁴⁵.

Ἡ ἀνεξάρτητη ἀπό ἄλλες συσχετίσεις χρονολόγηση καί ταξινόμηση τῶν ἄωτων σκυφιδίων εἶναι προβληματική, γιάτί τό ἀπλό αὐτό σχῆμα δέ γνωρίζει ριζικές ἐξωτερικές μορφολο-

43. Παραδείγματα τῆς μικρῆς αὐτῆς κατηγορίας άγγείων βλ. PergForsch 2, 117 ἀριθ. 63 πίν. 51 καί 10 (τό τελευταῖο ἀπό τή Χαϊδελεβέργη), AM 26 (1901), 70 ἀριθ. 6, Hama III₂, 20 ἀριθ. 84 εἰκ. 9, BCH 94 (1970), 498 κ.έ. εἰκ. 163-64 (*Ἀργος) μέ συγκεντρωμένη τή βιβλιογραφία γιά τό θέμα. Ὅμοια δείγματα τῆς κατηγορίας προέρχονται ἐπίσης καί ἀπό τήν Πέλλα (ἀδημοσίευτα). Βλ. ἐπίσης AvP XI₂, 89 ἀριθ. 297 πίν. 52, 8 καί 99 ἀριθ. 407 πίν. 52, 2. Σχετικά μέ τήν τεχνική χρήσιμες εἶναι οἱ παρατηρήσεις στό Tarsus I, 219 ἀριθ. 113 πίν. 125.

44. AE 1955, 36.

45. Γενικά γιά τό σχῆμα βλ. Ath. Agora XII, 128 κ.έ., Olynthus V, 230 κ.έ. πίν. 175-76 (πρώιμα παραδείγματα), Demetrias I, 97 κ.έ., Samaria-Sebaste III, 244 κ.έ. εἰκ. 48 καί 49.

γικές αλλαγές στη διάρκεια όλης της περιόδου που χρησιμοποιείται. Τή μοναδική από τό ίδιο άγγείο δυνατότητα ταξινόμησης προσφέρει ή διαμόρφωση τοῦ χείλους καί τούτη χωρίς μεγάλη χρονολογική σημασία. Μέ κριτήριο τό χαρακτηριστικό αυτό, τά άωτα σκυφίδια διακρίνονται συνήθως (α) σ' έκείνα που τά χείλη τους στρέφονται πρὸς τά μέσα καί (β) στά σκυφίδια μέ χείλη που στρέφονται πρὸς τά έξω⁴⁶. Οί δύο παραλλαγές έχουν σχεδόν παράλληλη εμφάνιση — μέ μία ὀρισμένη κατά καιρούς προτίμηση τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης παραλλαγῆς. Όπωςδήποτε δέ φαίνεται νά εὐσταθεῖ ή άποψη τῆς Metzger⁴⁷ ὅτι στό 2ο π.Χ. αἰ. ή δεύτερη (β) παραλλαγή ἀντικαθιστᾷ τήν πρώτη (α), ἐνῶ εἶναι περισσότερο βέβαιο ὅτι προχωρώντας στά ἑλληνιστικά χρόνια αὐξάνει ή προτίμηση γιά τήν παραλλαγή β καί πολλαπλασιάζονται τά παραδείγματα. Παρατηρήσεις ἐξάλλου γιά τό ὕψος τῆς βάσης, τό πάχος τοῦ τοιχώματος, τό πέρασ τοῦ χείλους δέν προσφέρουν ἀποφασιστική βοήθεια στή χρονολόγηση τοῦ σχήματος· ἴσως ὅμως θά μπορούσε νά παρατηρηθεῖ ὅτι σέ σύγκριση μέ τά παραδείγματα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. τά άωτα σκυφίδια τοῦ 3ου καί τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. γίνονται βαθύτερα, μέ τοιχώματα λεπτότερα, τό πέρασ τοῦ χείλους ὀξύτερο — ἰδιαίτερα στό 2ο π.Χ. αἰ. —, τό καμπύλο περίγραμμα τοῦ σώματος αὐτοῦ⁴⁸.

Τά σκυφίδια τῆς ὁμάδας ἀνήκουν στίς δύο παραλλαγές καί παρά τίς ὀρισμένες χρονολογικές τους διαφορές έχουν κοινά χαρακτηριστικά, ἰδιαίτερα κατασκευαστικά. Ό πηλός τους εἶναι μέτριας ποιότητας, ὠχρός, κοκκινωπός ἢ τεφρός-μελανός. Όλα σχεδόν έχουν βάση δακτυλιωτή ἢ κωνική ταινιωτή μέ μία μικρή μαστοειδή ἀπόφυση στό κέντρο τῆς κάτω ἐπιφάνειάς της· τό Π 1433, ὅπου ή βάση έχει κοῖλο περίγραμμα, καί τό Π 1366 μέ τή βάση-δίσκο ἀποτελοῦν τίς ἐξαιρέσεις. Τό συνήθως ἀμελές γάνωμα, κοκκινωπό, κόκκινο ἢ μελανό, καλύπτει κυρίως τήν ἐσωτερική ἐπιφάνεια καί ἐξωτερικά μόνο τή ζώνη τοῦ χείλους, ἐνῶ τό ὑπόλοιπο καί ή βάση μένουν ἀγάνωτα⁴⁹. Τό Π 1428 μέ τό λαμπρό (στιλπνό) μελανό του γάνωμα ἀποτελεῖ ἐξαίρεση στόν κανόνα.

Καί οί δύο παραλλαγές μέ τά παραδείγματά τους ἀπό τοὺς πέντε τάφους καλύπτουν τό χρονικό διάστημα ἀπό τό τέλος τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. ὡς καί μετά τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. Γιά τό χρονολογικό τους αὐτό καθορισμό καί μέσα στά πλαίσια τῆς τελικῆς ἐκτίμησης παίζει μεγαλύτερο ρόλο ή χρονολόγηση τοῦ ταφικοῦ συνόλου, ἀπό ὅπου προέρχονται τά ἐπί μέρους παραδείγματα τῶν σκυφιδίων, καί λιγότερο τό γεγονός τῆς εὕρεσης μέσα σέ μερικά ἀπό αὐτά χάλκινων νομισμάτων. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ή παραλλαγή β, που γενικά θεωρεῖται κάπως νεώτερη, καλύπτει ὁλόκληρο τό χρονικό διάστημα τῶν πέντε τάφων, ἀπό τό τέλος τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. ὡς καί μετά τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ., ἐνῶ τά παραδείγματα τῆς παραλλαγῆς α συγκεντρώνονται γύρω ἀπό τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. καί λίγο ἀργότερα.

Παραλλαγή α. Στό γενικό τους σχῆμα τά άωτα σκυφίδια τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι βαθιά, ἡμισφαιρικά, μέ χείλη που στρέφονται πρὸς τά μέσα καί βάση συνήθως ψηλή καί κατακόρυφη. Τά σκυφίδια τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Σανοπούλου-Θεοδωρίδη καί ὀρισμένα ἀπό τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου ἀποτελοῦν τό νεώτερο ὄριο τῆς ὁμάδας. Τό Π 1272 πρέπει σύμφωνα μέ τή χρονολόγηση τῆς ταφῆς τῆς θήκης Β νά χρονολογηθεῖ στό γ' τέταρτο τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. Ἡ βάση

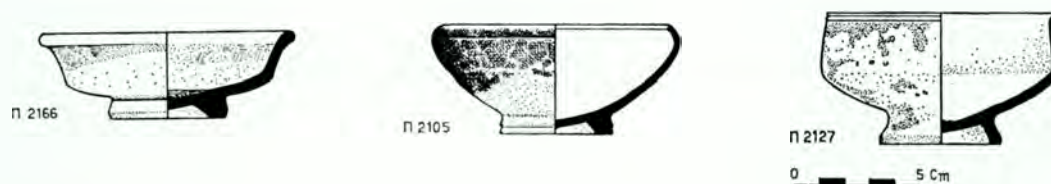
46. Βλ. Hesperia III (1934), 435, Samaria-Sebaste III, ὁ.π.

47. Eretria II, 15, ΑΔ 26 (1971): Μελέται, 81.

48. Ἀξίζει νά συγκριθοῦν οί διατομές τῶν πρώιμων χρονολογικά σκυφιδίων λ.χ. ἀπό τήν ἀθηναϊκή Ἀγορά, καί τῶν ἑλληνιστικῶν ἀπό τό 2ο π.Χ. αἰῶνα ἀπό τόν ἴδιο τόπο. Πρβλ. Ath. Agora XII, 128 εἰκ. 8 καί Hesperia III (1934), 435 κ.έ. εἰκ. 117.

49. Ἀνάλογα εἶναι τά χαρακτηριστικά καί τῶν ἐγχώριων λύχνων τῆς ὁμάδας.

του είναι ψηλή και κατακόρυφη, ενώ η καμπυλότητα του κύπελλου γίνεται πιά άτονη⁵⁰, χαρακτηριστικά που δεν είναι τόσο φανερά στην προηγούμενη φάση, στά μέσα δηλ. του αιώνα, όπου τοποθετούνται τά σκυφίδια της ταφής του κύριου χώρου του τάφου του οικοπέδου Σανοπούλου-Θεοδωρίδη, και τά περισσότερα από τόν τάφο του οικοπέδου Θώμογλου. Από την ομάδα αυτή τό Π 1269 μέ τό Ν 18.3 νόμισμα (187-168 π.Χ.) ξεχωρίζει κυρίως για τή μικρή του βάση και τά Π 1354, Π 1356 και Π 1357 δίνουν τά ανάλογα παράλληλά του. Τά σκυφίδια Π 1264 και Π 1265 από τόν τάφο του οικοπέδου Σανοπούλου δίνουν τά περισσότερο συνηθισμένα σχήματα· τό πρώτο είναι πιο βαθύ και «ήμισφαιρικό» και όμοιά του εμφανίζονται τά Π 1355

Σχέδ. 22.

και Π 1358. Κοντά στη μικρή αυτή ομάδα μπορούν να τοποθετηθούν παρά τις μικρές τους διαφορές και τό Π 1425, όπου τό Ν 17.18 νόμισμα (187 π.Χ. κ.έ.), τό Π 1431, καθώς επίσης και τά Π 2136 και Π 2119 που μπορούν να χρονολογηθούν και πριν από τά μέσα του 2ου π.Χ. αϊ.⁵¹ Τό Π 1265 από τόν τάφο του οικοπέδου Σανοπούλου επίσης έχει βάση όμοια μέ τά προηγούμενα, διαφέρει όμως κατά τή μεγαλύτερη διάμετρο του χείλους, όπως ακριβώς συμβαίνει και μέ τό Π 1424, όπου τό νόμισμα Ν 17.15 (187-168 π.Χ.). Η προηγούμενη σειρά αντιπροσωπεύει και βεβαιώνει αρκετά ισχυρά τό σχήμα των σκυφιδίων στά μέσα του αιώνα, έτσι όπως τό δίνει π.χ. τό D9 του Thompson από τήν αθηναϊκή Άγορά. Στην ίδια περίοδο τοποθετείται και τό Π 2128 που επιβεβαιώνει και τή χρονολόγηση του όμοιού του από τό μακεδονικό τάφο II στη Βεργίνα. Τό ίδιο ισχύει και για τά σκυφίδια Π 1353 και Π 2103 μέ ανάλογό τους τό σκυφίδιο αριθ. 2 από τόν ίδιο μακεδονικό τάφο της Βεργίνας⁵².

Παραλλαγή β. Κύριο χαρακτηριστικό του τύπου είναι τό πολύ ανοιχτό και ρηχό καλυκτώ κύπελλο μέ επίπεδο πυθμένα και χείλος που στρέφεται προς τά έξω. Σέ όρισμένες περιπτώσεις τό τοίχωμα σχηματίζει ένα ανάποδο S, ενώ άλλοτε είναι κατακόρυφο και μόνο τό χεί-

50. Χωρίς να σημαίνει ότι πρόκειται για κανόνα, παρατηρούνται όμοια χαρακτηριστικά σε σκυφίδια μέ διαφορετική προέλευση, πρβλ. Hesperia III (1934), 437 αριθ. E46 εικ. 117, Lapp, 201 τύπος 151E.

51. Άνάλογα παραδείγματα βλ. AE 1955, 37 εικ. 17, Μακεδονικά IB' (1972), 160 αριθ. 1 σχέδ. 12 πίν. IIa, AD 21 (1976): Χρονικά, 344 Πίν. 364 α, ε, ζ (Λόγος Έδέσσης), PergForsch 2, 37 πίν. 4 (C16, C19, C20), AD 26 (1971): Μελέται, 50 κ.έ. Σχέδ. 3 (Άθήνα).

52. Πρβλ. επίσης Μακεδονικά IB' (1972), 160 σχέδ. 12 και 13 (Βεργίνα) και Hesperia III (1934), 437 αριθ. D9 εικ. 117.

λος στρέφεται προς τα έξω⁵³. Η χρονική έκταση που καλύπτει η ομάδα των σκυφιδίων της παραλλαγής αυτής μέσα στην περίοδο των τάφων είναι μεγαλύτερη από εκείνη των παραδειγμάτων της παραλλαγής α. Τα παλιότερα του τάφου του οικοπέδου Σανοπούλου αντιπροσωπεύονται με το Π 1268 που έχει ανάλογά του το Π 1365 με το Ν 17.2 νόμισμα του Φιλίππου Ε' και το Π 1430 με το Ν 17.19 νόμισμα του Φιλίππου Ε' πάλι, από τον τάφο του οικοπέδου Θώμογλου, και το Π 2119 από τον τάφο του οικοπέδου Κιοσέογλου που χρονολογείται στα χρόνια του Περσέα. Το Π 1360 από την ταφή ζ του χώρου Α του τάφου του οικοπέδου Θώμογλου (μετά τα μέσα του 2ου π.Χ. αι.), σε σύγκριση με τα προηγούμενα, έχει περισσότερο ψηλή τη βάση και κάπως βαθύτερο το σῶμα. Ἀνάλογό του είναι το Π 1429 από το χώρο Β του ίδιου τάφου με το Ν 17.17 νόμισμα (187 π.Χ. κ.έ.)⁵⁴. Ἀπό την ίδια ταφή ζ του τάφου του οικοπέδου Θώμογλου προέρχεται και το Π 1364 με το Ν 17.7 νόμισμα του 166/5 π.Χ. στο έσωτερικό του: είναι κάπως βαθύτερο από τα προηγούμενα και έχει τον πυθμένα ελαφρά κοίλο. Ἀνάλογό του αλλά μικρότερο είναι το Π 1361, ενώ το επίσης ὅμοιο Π 1362 έχει διαφορετική τη μικρή και στενή βάση του (πρβλ. το Π 1437). Τα σκυφίδια των τάφων Ι και ΙΙ του οικοπέδου Μαυρίδη είναι τα παλιότερα της σειράς μέσα στην ομάδα (τέλος 3ου - α' τέταρτο του 2ου π.Χ. αι.). Σ' αυτά πρέπει να προστεθούν, για την ὁμοιότητά τους αλλά κυρίως με βάση τα νομίσματα που περιείχαν, και τα σκυφίδια Π 1366 και Π 1367. Το παλιότερο αυτό σύνολο έχει χαμηλή πλατιά βάση, ανοιχτό και ρηχό κύπελλο με μικρή καμπυλότητα στο πέρασ του χείλους⁵⁵. Το Π 1267 επίσης από τον τάφο του οικοπέδου Σανοπούλου (ταφή κύριου χώρου) μολονότι ανήκει στην παραλλαγή β παρουσιάζεται διαφορετικό με τα ἔντονα κάθετα τοιχώματα, ὅπως περίπου το D70 του Thompson από την ἀθηναϊκή Ἀγορά, χωρίς ὅμως το χεῖλος νά στρέφεται προς τα έξω. Περισσότερο ὅμοιο στο γενικό σχῆμα και σύμφωνο στη χρονολόγηση του ἀθηναϊκοῦ παραδείγματος είναι το Π 2127 από τον τάφο του οικοπέδου Κιοσέογλου, του ὁποῖου ἡ βάση είναι ψηλή, τα τοιχώματα σχεδόν κατακόρυφα, ἐνῶ το χεῖλος ὑπογραμμίζεται από δύο παράλληλες αὐλακώσεις. Με κατακόρυφα τοιχώματα, ἀλλά με χεῖλος που μόλις στρέφεται προς τα έξω και με ὀριζόντιο πυθμένα είναι και το Π 2109 από τον ἴδιο τάφο του οικοπέδου Κιοσέογλου. Το Π 1266 από τον τάφο του οικοπέδου Σανοπούλου, ἂν και χρονολογείται ὅπως και τα προηγούμενα, έχει διαφορετικό χαρακτήρα και προαναγγέλλει τὰ ὄψιμα κοφτά ὀρθογώνια σχήματα του ἐπόμενου αἵωνα⁵⁶. Ἐχει χαμηλή δακτυλιωτή βάση και ὁ πυθμένας με τὸ κατακόρυφο τοίχωμα σχηματίζει γωνιώδες περίγραμμα.

Τὸ μικρὸ μελαμβafές ἄτο σκυφίδιο Π 1428 (Π ι ν. 52, 68) ἀπὸ ταφή τοῦ χώρου Β τοῦ τάφου στὸ οἰκὸπέδο Θώμογλου, μετὰ τὸ Ν 17.20 νόμισμα μέσα του (χρονολ. 154 π.Χ.), δύσκολα

53. Πρβλ. *Hesperia* III (1934), 437 εἰκ. 117, *AM* 85 (1970), 153 σχέδ. 16. Βλ. ἐπίσης *PergForsch* 2, 35 κ.έ. πίν. 3 (C7-C9), ὅπου δίνονται ὁρισμένα χαρακτηριστικὰ σχήματα μολονότι οἱ διαπιστώσεις γιὰ τὰ περγαμηνὰ δὲν ἴσχύουν ἐντελῶς γιὰ τὴ βορειοελλαδικὴ κεραμεικὴ, ἀφοῦ τὰ πολὺ ἀβαθὴ καὶ ἀνοιχτὰ σκυφίδια τῆς παραλλαγῆς αὐτῆς ἐμφανίζονται ἀπὸ τὴν περίοδο γύρω στὰ 200 π.Χ.

54. Πρβλ. ἀνάλογα παραδείγματα *Μακεδονικά* IB' (1972), 161, 15 (Βεργίνα).

55. Πρβλ. *PergForsch* 2, 35 πίν. 3 (C5-C7). Λίγο νεώτερα ἀλλὰ ὅμοια εἶναι ἐπίσης τὰ AE 1955, 38 εἰκ. 17, 1, 2, 4 (Βέροια).

56. Γιὰ ὄψιμα παραδείγματα μετὰ ἀνάλογα χαρακτηριστικὰ βλ. *Hesperia* III (1934), 395 ἀριθ. E37 καὶ E42 εἰκ. 83. Πρβλ. ἐπίσης ὅμοια σκυφίδια ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς *Samaria-Sebaste* III, 233 εἰκ. 43.4-5 (β' μισὸ τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.), *PergForsch* 2, 36 ἀριθ. C9 πίν. 3 (τέλος 2ου - ἀρχὲς 1ου π.Χ. αἰ.), *AvP* XI, 142 ἀριθ. 269 πίν. 66 (φάση 11 = β' τέταρτο 2ου π.Χ. αἰ.).

μπορεί νά ένταχτεί στη σειρά τών σκυφιδίων πού εξέτάστηκαν παραπάνω: τόσο τό έντονο καμπύλο περίγραμμα, όσο καί τό λαμπρό μεταλλικό γάνωμα ὁδηγοῦν σέ πολύ προγενέστερη χρονική βαθμίδα τοῦ σχήματος. Ἀκόμη χαρακτηριστικότερο ὅμως εἶναι τό ἐμπύεστο κόσμημα στόν πυθμένα, ὅπου τέσσερα «κλασικά» ἀνθέμια, τοποθετημένα ἀντίκωτα, σχηματίζουν ἕνα εἶδος μικροῦ σταυροῦ, πού περιβάλλεται ἀπό ἕναν πλατύ κύκλο μέ πυκνές λοξές χαρακτές γραμμές. Αὐτά τά ἴδια τά ἐπί μέρους στοιχεῖα τοῦ κοσμήματος, ὅπως ἐξάλλου καί ὁ τρόπος σύνθεσής τους, εἶναι γνωστά ἀπό τά κλασικά χρόνια⁵⁷· ἡ διαπίστωση ὥστόσο τούτη γιά τό συγκεκριμένο παράδειγμα δημιουργεῖ, ἄσχετα ἀπό τό νόμισμα πού βρέθηκε στό ἐσωτερικό τοῦ ἀγγείου, πρόβλημα χρονολογικῆς σύνδεσης τοῦ σκυφιδίου μέ τά ὑπόλοιπα κτερίσματα τών ταφῶν τοῦ χώρου⁵⁸.

Λύχνοι (Σ χ ε δ. 23-27)

Οἱ πολυάριθμοι λύχνοι τοῦ εὐρήματος, ἐκτός ἀπό τή σημασία πού παρουσιάζουν γιά τά ταφικά ἔθιμα αὐτά καθεαυτά, προσφέρουν ἀξιόλογα στοιχεῖα γιά τήν ἴδια τήν κατηγορία τους, ἀλλά γενικά καί γιά τήν κεραμική τών συνόλων στά ὁποῖα ἐντάσσονται. Ὡστόσο, ὁ μέγας ἀριθμός τών παραδειγμάτων δέν ἀντιπροσωπεύει καί ἀνάλογη ποικιλία τύπων· ἀντίθετα, παρατηρεῖται μιά σταθερή προτίμηση γιά ὁρισμένα σχήματα ἀπό τά περισσότερα χαρακτηριστικά στήν περίοδο αὐτή τών τάφων καί γνωστά ἀπό ἄλλα μεγάλα ἐλληνιστικά κέντρα, μέ οὐσιαστικές ὥστόσο εἰδοποιές διαφορές. Γιά τό λόγο τοῦτο στήν εξέταση τών λύχνων χρησιμοποιοῦνται μόνο ὡς βάση οἱ τύποι πού παγιώθηκαν σέ ἄλλες περιοχές τοῦ ἐλληνισμοῦ (Κόρινθος, Ἀθήνα), ἐνῶ πραγματικό σημεῖο ἀναφορᾶς ἀποτελεῖ τό σύνολο τών λύχνων ἀπό τό λαξευτό τάφο τοῦ Συνοικισμοῦ Προμηθέα στή Βέροια καί οἱ παρατηρήσεις τοῦ Μ. Ἀνδρόνικου⁵⁹.

Στήν πλειονότητά τους ἀχρησιμοποίητοι, οἱ λύχνοι κατασκευάστηκαν ἀπό πηλό πορτοκαλόχρωμο ἢ κοκκινωπό — κάποτε τεφρό ἢ μελανό —, ἐνῶ τό γάνωμα, μέτριας ποιότητος, θυμίζει τίς περισσότερες φορές τό γάνωμα τών ἄωτων σκυφιδίων⁶⁰· τά παραδείγματα μέ τό ἐπιμελημένο κόκκινο ἢ μελανό γάνωμα εἶναι μόνο ἐξαιρέσεις.

Τά ξεχωριστά μορφολογικά χαρακτηριστικά τών λύχνων, ἀνεξάρτητα ἀπό τοὺς τύπους ὅπου αὐτοί ἐντάσσονται, συγκεντρώνονται σέ δύο κυρίως ἐπί μέρους στοιχεῖα, τή βάση καί τήν ἔλλειψη λαβῆς. Βάση μικρή, ὑποτυπώδη, κοίλη στήν κάτω ἐπιφάνειά της, χωρίς ἰδιαίτερα

57. Γιά τόν τρόπο αὐτό διακόσμησης γενικά βλ. Ath. Agora XII, 22 κ.έ., AM 81 (1966), 134 ἀριθ. 7 πίν. 74, 5, Demetrias I, 109 κ.έ.

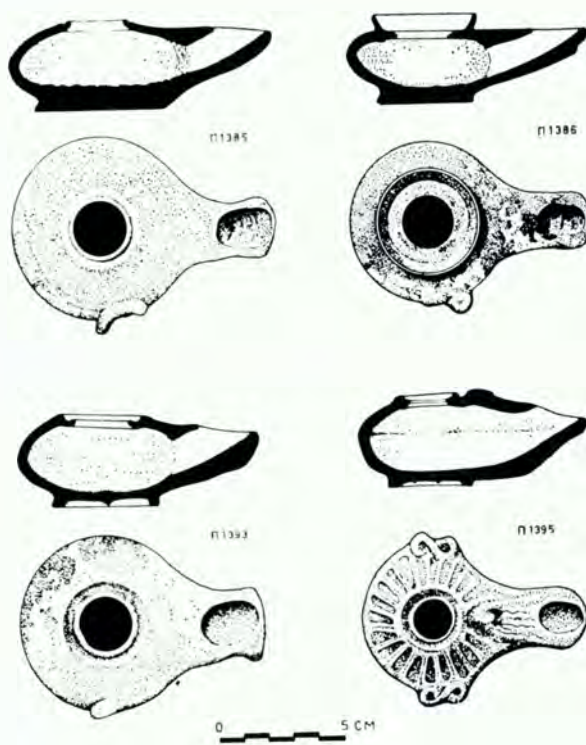
58. Δέν εἶναι ἀπίθανο τό σκυφίδιο Π 1428 νά προέρχεται ἀπό τά κτερίσματα ἑνός προγενέστερου, πιθανότατα κλασικοῦ τάφου, πού καταστράφηκε κατά τήν κατασκευή τοῦ θαλαμωτοῦ λαξευτοῦ.

59. Βλ. AE 1955, 26 κ.έ. Χρήσιμα ἐπίσης ὅσα ἀναφέρονται στά Μακεδονικά IB' (1972), 169. Γιά τοὺς τύπους τών λύχνων τῆς ἐποχῆς βλ. Hesperia III (1934), 460 κ.έ., Corinth IV₂, 47 κ.έ., Ath. Agora IV, 153 κ.έ., Kerameikos XI, 113 κ.έ., Bailey, BMC Lamps, 2 κ.έ.

60. Βλ. γιά τά ἄωτα σκυφίδια στό εἰδικό κεφάλαιο κεραμικῆς.

φροντισμένο περίγραμμα, παρουσιάζουν τὰ περισσότερα παραδείγματα. Τό δεύτερο γνώρισμα — ἴσως τό τυπικότερο — εἶναι ἡ ἔλλειψη πραγματικῶν λαβῶν, πού ἀντικαθίστανται στούς περισσότερους τύπους ἀπό μικροῦς λοβούς (Π 1284, Π 1393, Π 1286, Π 1386) ἢ ἀπό πλαστικά σιγμοειδή στοιχεῖα (Π 1283, Π 1390, Π 1290, Π 1279)⁶¹.

Οἱ λύχνοι τοῦ εὐρήματος περιλαμβάνουν συγχρόνως παραδείγματα τροχήλατα καί κατασκευασμένα μέ μήτρα, καί μάλιστα σέ σχέση καί ἀναλογία ὅχι ἄγνωστες γιά τό 2ο π.Χ. αἰῶνα. Τροχήλατοι λύχνοι ἐμφανίζονται καί στούς πέντε τάφους (τέλος 3ου π.Χ. αἰῶνα - μετά τὰ μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνα), ἐνῶ ἀντίθετα οἱ κατασκευασμένοι μέ μήτρα λύχνοι συγκεντρώνονται κυρίως στίς ταφές γύρω στά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνα. Παράλληλα μέ τούς προηγούμενους παρατηρεῖται μιά ὀλιγάριθμη ὁμάδα λύχνων μέ μεικτά γνωρίσματα, κατασκευή δηλαδή μέ μή-

Σχέδ. 23.

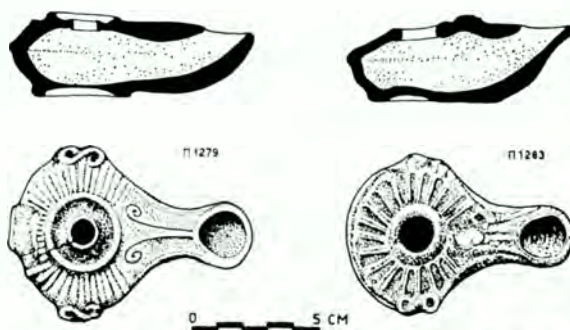
τρα καί μέ μορφολογικά χαρακτηριστικά τῶν τροχήλατων· ἡ κατηγορία αὐτή τῶν λύχνων, γνωστή καί ἀπό ἄλλες περιοχές, φανερώνει ἴσως ἓνα ἐνδιάμεσο κατασκευαστικό στάδιο, χωρίς ὅμως τοῦτο νά δηλώνει στήν περίπτωση τοῦ εὐρήματος καί μιά χρονολογική πρωιμότητα, γιά

61. Ὅμοια χαρακτηριστικά παρατηροῦνται, ὡς ἓνα σημεῖο, καί στήν παραγωγή ἄλλων περιοχῶν, πρβλ. Bailey, ὁ.π., 183 κ.έ. (Κάλυμνος), EP V, 29 κ.έ. (Ἄργος), Délos XXVI, 20 κ.έ. πίν. 1-2, ὁ συνδυασμός ὁμῶς τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν ὀρίζει καί τόν ἰδιαίτερο χαρακτήρα τοῦ ἐργαστηρίου.

τό λόγο ότι παραδείγματα από την κατηγορία τούτη βρέθηκαν μαζί με λύχνους κανονικά κατασκευασμένους με μήτρα (Π 1282, Π 1283)⁶².

Τά έκτυπα κοσμήματα καί τά υπόλοιπα πρόσθετα στοιχεία εμφανίζονται σέ πολύ περιορισμένη ποικιλία, ὅπως θά φανεί στήν ἐπί μέρους ἐξέταση τῶν τύπων.

Ὁ λύχνος Π 2169 ἀπό πρῶιμη ταφή τοῦ τάφου Ι τοῦ οἰκοπέδου Μαυρίδης εἶναι τό πρῶιμοτερο παράδειγμα τῆς σειρᾶς. Τό μικρό μέγεθος μέ τά κατακόρυφα τοιχώματα, ἀλλά κυρίως τό ἐπίπεδο πάνω μέρος μέ τήν ἐγκοπή-κοιλότητα στήν περιφέρεια, εἶναι χαρακτηριστικά λύχνων τοῦ πρῶιμου 3ου π.Χ. αἰ. στήν Ἀττική. Ὁ τύπος Broneer VII, στόν ὁποῖο θά μπορούσε νά ὑπαχτεῖ ὁ λύχνος Π 2169, τοποθετεῖται στόν 4ο π.Χ. αἰῶνα γιά τά παραδείγματα τῆς Κορίνθου,

Σχέδ. 24.

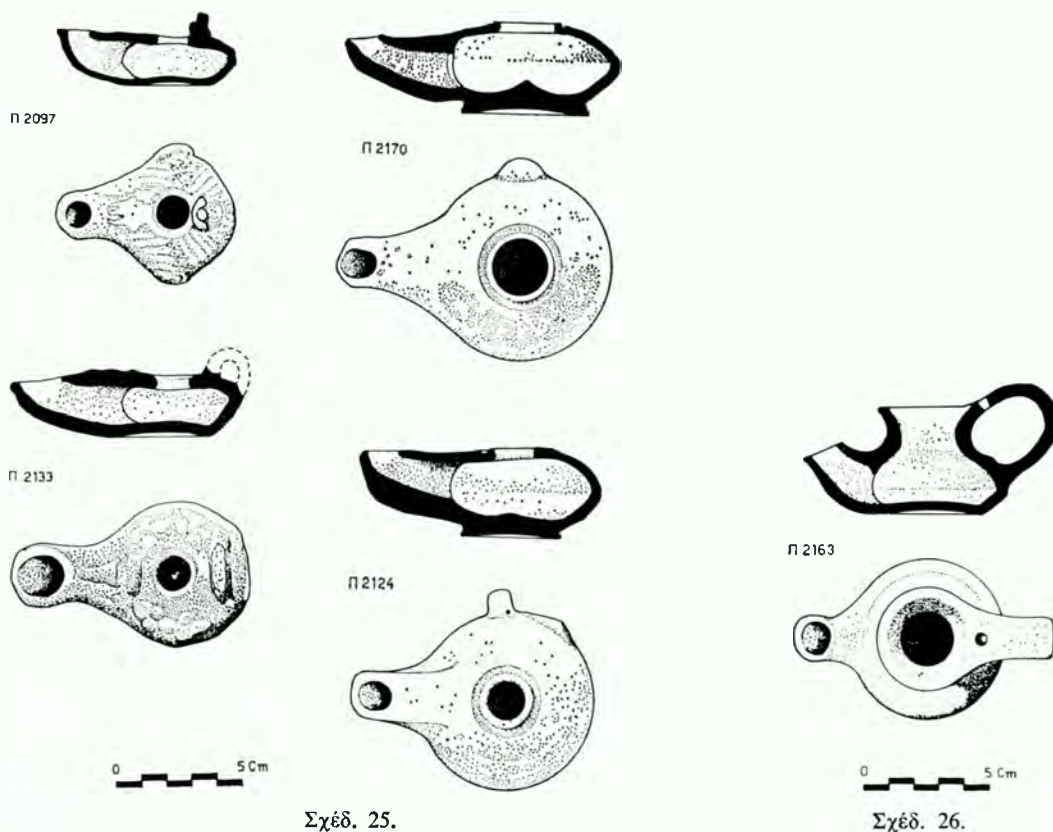
τά πρόσφατα ὁμως δεδομένα τοῦ Κεραμεικοῦ⁶³ ἐπεκτείνουν τά ὅρια μέσα στόν 3ο π.Χ. αἰῶνα. Τό παράδειγμα ὡστόσο τῆς Βέροιας δέν μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ ἀνάλογα ἐξαιτίας τῶν ἀνασκαφικῶν μαρτυριῶν καί θά πρέπει νά θεωρηθεῖ ὁσιμη ντόπια ἐπανάληψη τοῦ παλαιοῦ αὐτοῦ τύπου.

Πολυπληθέστερη ἐμφανίζεται ἡ ὁμάδα τῶν λύχνων μέ γνωρίσματα τοῦ τύπου Broneer IX (Π 2124, Π 2150, Π 2170, Π 2186, Π 1384, Π 1385, Π 2181), χωρίς ὁμως καί νά ταυτίζονται ἐπακριβῶς μέ ἐκεῖνον ἢ καί μέ τοὺς ἀντίστοιχους ἀπό τήν ἀθηναϊκή Ἀγορά καί τόν Κεραμεικό, πού χρονολογοῦνται στίς ἀρχές ἢ τά τέλη τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνα⁶⁴. Τά ἀνασκαφικά δεδομένα ἐπιβεβαιώνουν τήν τελευταία χρονολόγηση γιά τά παραδείγματα Π 2124, Π 2150, Π 2170, Π 2186, ἀφοῦ οἱ ταφές ἀπό τίς ὁποῖες αὐτά προέρχονται χρονολογοῦνται στό πέρασμα ἀπό τόν 3ο στό 2ο π.Χ. αἰῶνα. Οἱ λύχνοι Π 1384 καί Π 1385 ἀπό τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου — καί ὁπωσδήποτε ἀπό πρῶιμη ταφή — δηλώνουν τήν ἐπιβίωση τοῦ τύπου IX καί στό 2ο π.Χ.

62. Σχετικά γιά τήν κατηγορία αὐτή βλ. Κεραμεικος XI, 125 κ.έ., Bailey, ὁ.π., 2 κ.έ. Γιά ἄλλα παραδείγματα ἀπό τήν περιοχή τῆς Βέροιας βλ. AE 1955, 31· πρβλ. ὁμοία AvP XI₁, 140 ἀριθ. 268 πίν. 49 (φάση 10=190 π.Χ. - β' τέταρτο 2ου π.Χ. αἰ.).

63. Broneer VII = Howland τύπος 25 A prime (Ath. Agora IV, 70) = Κεραμεικος XI, 26-27 (ὁμάδα RSL 4) (πρῶιμα παραδείγματα).

64. Πρβλ. Ath. Agora IV, 93 (τύπος 28B), Κεραμεικος XI, 96 κ.έ. (ὁμάδα ISL), Hesperia III (1934), 461. Βλ. ἐπίσης AE 1955, 31 γιά ἄλλα παρόμοια τοῦ τύπου ἀπό τή Βέροια.

αίωνα, αντίθετα προς τήν άποψη των Thompson και Άνδρόνικου⁶⁵ πού περιορίζουν τή χρήση τοῦ τύπου στόν 3ο π.Χ. αἰ. Ἀξιοσημείωτο γιά τή χρονολόγηση τοῦ τύπου εἶναι ὅτι λύχνοι τῆς κατηγορίας αὐτῆς δέν περιλαμβάνονται στίς ταφές τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Σανοπούλου οὔτε καί στίς νεώτερες ταφές ἀπό τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Θάμογλου, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ὁ τύπος παύει νά χρησιμοποιεῖται στά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα, τουλάχιστο στήν περιοχή τῆς Βοττιαίας. Τά πρώιμα αὐτά παραδείγματα τοῦ εὐρήματος, μέ τό ἀρτόσχημο, πλατύ καί χαμηλό σῶμα τους καί τή σχετικά μικρή μύξα, διακρίνονται σαφῶς ἀπό τήν πολυπληθή, συγγενική ὡς πρὸς τό σχῆμα, μεταγενέστερη ὁμως ὁμάδα τοῦ τύπου Broneer XII (Π 2124, Π 2186). Σημαντικό χαρακτηριστικό εἶναι ἐπίσης τό στενό αὐλάκι πού περιβάλλει τήν «ὀπή πληρώσεως» καί μάλιστα πολύ κοντά στό χεῖλος της, ὥστε ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὤμου νά ἐμφανίζεται ἀρκετά πλατιά. Τό σαφές περίγραμμα τῆς βάσης ἀποτελεῖ ἐξάλλου ἐξαίρεση στά γενικά χαρακτηριστικά των ἐγχώριων λύχνων, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ μικροί λοβοί, στή θέση των λαβῶν, πού προσδιορίζουν τόν τύπο, εἶναι κοινό μᾶλλον στοιχεῖο των μακεδονικῶν λύχνων⁶⁶.

Μέ τό μεγαλύτερο ἀριθμό λύχνων ἀντιπροσωπεύεται ὁ τύπος Broneer XII καί κυρίως ἀπό τίς ταφές πού τοποθετοῦνται γύρω στά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα. Στήν πραγματικότητα,

65. Hesperia III (1934), 461 καί AE 1955, 31. Πρβλ. ἀνάλογη διεύρυνση των χρονικῶν περιθωρίων χρήσης τοῦ τύπου ἀπό τή Scheibler, Kerameikos XI, 96 κ.έ.

66. AE 1955, 31. Βλ. καί ὑποσημ. 61.

όπως ακριβώς διαπιστώνει και ο 'Ανδρόνικος, πρόκειται για μία ποικιλία παραλλαγών του τύπου, που τελικά χαρακτηρίζουν και την ἐγχώρα παραγωγή⁶⁷. Κύριο γνώρισμα — γενικό για την ἐποχή και τόν τύπο — είναι ή σχεδόν σφαιρική διαμόρφωση του σώματος· τό ὕψος του εἶναι μεγαλύτερο ἀπ' ὅ,τι στὸν προηγούμενο τύπο⁶⁸, τό πάνω μέρος ἔχει μικρότερη ἐπιφάνεια ἀπό τήν ὁποία μεγάλο τμήμα καλύπτει ή πλατιά αὐλάκωση γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως». Ὡστόσο, ἐμφανίζονται λύχνοι μέ σχετικά πλατύτερο σῶμα ἀπό τό κανονικό (Π 1394, Π 2115) πού θά πρέπει νά θεωρηθοῦν παραλλαγή πού συνεχίζει παλιότερους τύπους (περίπου τούς τύπους IX καί X). Ἡ χαρακτηριστική αὐλάκωση ἐπίσης παραλλάσσει καί ἐνῶ στά περισσότερα παραδείγματα εἶναι πλατιά καί ρηχή (Π 1278, Π 1391, Π 1451, Π 1531) ἐμφανίζονται ἄλλα, ὅπου τό χεῖλος εἶναι τονισμένο καί ή αὐλάκωση στενή (Π 1270, Π 1280, Π 1284, Π 1450, Π 2115, Π 2181), γνωρίσματα τῆς πρώιμης φάσης τοῦ τύπου κατά τόν Broneer. Ὅλα τά παραδείγματα ἔχουν μεγάλη πλατιά μύξα μέ ἐπίσης μεγάλη ἐλλειπτική λοξή ὀπή, καμπύλη στήν ἀπόληξή της, ἐνῶ στή θέση τῆς λαβῆς ὑπάρχει μόνο ἓνας μικρός λοβός. Τά χαρακτηριστικά αὐτά γνωρίσματα, ἀλλά κυρίως ή συνέγερση τοῦ τύπου XII μέ λύχνους τοῦ λεγόμενου τύπου 'Εφέσου, δηλώνουν μία μακριά διάρκεια ζωῆς τοῦ τύπου, μεγαλύτερη ἀπ' ὅση ὑποθέτει ὁ Broneer (καί ὁ 'Ανδρόνικος)⁶⁹, δηλαδή μετά τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνα. Ἐξάλλου, τό ὅτι ἐμφανίζονται λύχνοι τοῦ τύπου αὐτοῦ στίς πρώιμες ταφές τῶν τάφων I καί II στό οἰκόπεδο Μαυρίδη, ὑποδηλώνει ἴσως καί μία πρώιμη ἐμφάνισή του. Μέ τίς ἐνδείξεις αὐτές προκύπτει μία πρωιμότερη ἐμφάνιση γιά τόν τύπο XII ἀνάλογη τουλάχιστο μέ αὐτή πού ὑποθέτει ή Scheibler μέ βάση τούς λύχνους τοῦ Κεραμεικοῦ⁷⁰.

Οἱ ὑπόλοιποι λύχνοι τῆς σειρᾶς ἀντιπροσωπεύουν δύο γνωστούς ὁψιμους τύπους τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνα, τούς XVIII καί XIX κατά Broneer. Ὁ τύπος XIX, ὁ λεγόμενος καί τύπος 'Εφέσου, εἶναι ἀπό τούς τελευταίους τροχήλατους ἐλληνιστικούς. Οἱ λύχνοι τοῦ τύπου αὐτοῦ ἀπό τούς πέντε λαξευτούς τάφους συγκεντρώνονται στά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνα, ὅπως διαπιστώνει ὁ 'Ανδρόνικος γιά τούς ἀντίστοιχους λύχνους τοῦ τάφου στό Συνοικισμό Προμηθεά, καί ἀνήκουν στή σχετικά πρώιμη παραλλαγή, ἐκείνη μέ τήν κατακόρυφη κυκλική ταινία γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως»⁷¹. Ἐκτός τούτου οἱ διαφορές ἀνάμεσα στά μακεδονικά παραδείγματα καί τήν παραγωγή ἄλλων κέντρων, ἰδιαίτερα ἐκείνου τῆς Ἀθήνας, εἶναι σημαντικές καί ἐντοπίζονται στήν ἀπουσία τῆς λαβῆς καί στό μεγάλο μέγεθος καί τήν καμπύλη ἀπόληξη τῆς μύξας. Ἐδῶ πρέπει νά ἀναφερθεῖ ή περίπτωση τοῦ λύχνου Π 2163 ἀπό τόν τάφο II στό οἰκόπεδο Μαυρίδη, ἀπό τά λίγα παραδείγματα μέ πραγματική λαβή. Ἡ μορφή τοῦ περιχειλώματος, πού εἶναι ἐνιαῖο μέ τό σῶμα, καί τό σχῆμα τῆς μύξας δέν ἐμφανίζονται συχνά. Ἕνας ὅμοιος περίπου λύχνος, πού προέρχεται ἀπό τό ναυάγιο τῶν Ἀντικυθήρων, χρονολογεῖται στὸν 1ο π.Χ.

67. Βλ. AE 1955, 31. Πρβλ. Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 172 πίν. Ιβ. Γιά τόν τύπο βλ. Corinth IV₂, 52, Ath. Agora IV, 101 κ.έ. (τύπος 33A), 104 κ.έ. (τύπος 34A), Kerameikos XI, 52 κ.έ. (ὁμάδα FSL 3. 220-150 π.Χ.).

68. Γιά τήν προέλευση καί τή συγγένεια τοῦ τύπου μέ τούς προγενέστερους τοῦ Broneer IX καί X ὑπάρχει σχεδόν ὁμοφωνία. Βλ. σχετικά Ath. Agora IV, ὁ.π. καί Kerameikos XI, ὁ.π.

69. AE 1955, 31. Πρβλ. ἐπίσης Ath. Agora IV, 104 (τύπος 34A), ὅπου δίνεται μία μεγαλύτερη χρονική διάρκεια στὸν τύπο, πράγμα πού παρατηρεῖται ἐξάλλου καί γιά τά βορειοελλαδικά παραδείγματα.

70. Βλ. Kerameikos XI, 52 κ.έ. (ὁμάδα FSL 3). Βλ. ἐπίσης παραπάνω ὑπόσημ. 67 καί 68.

71. Γιά τόν τύπο 'Εφέσου βλ. AE 1955, 32, Ath. Agora IV, 166 (τύπος 49A), Corinth IV₂, 70, Bailey, ὁ.π., 90 κ.έ., Délos XXVI, 53.

αἰώνα, τὰ ἀνασκαφικά ὅμως δεδομένα τοῦ τάφου ὑποχρεώνουν νά τοποθετηθεῖ ἡ ἐμφάνιση τῆς παραλλαγῆς αὐτῆς τουλάχιστο στά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα⁷².

Ὁ τύπος XVIII εἶναι χαρακτηριστικός ἐπίσης γιά τήν περίοδο αὐτή — ὁ πρῶτος ὀριστικά διαμορφωμένος γιά λύχνους κατασκευασμένους μέ μήτρα. Γενικά εἶναι παραδεκτό ὅτι ἡ κατασκευή λύχνων μέ μήτρα ἐμφανίζεται κιόλας στόν 3ο π.Χ. αἰώνα, ἡ τελειοποίηση ὥστόσο τῆς τεχνικῆς καί ἡ πλατιά διάδοση τῆς μεθόδου διαπιστώνονται στό 2ο π.Χ. αἰώνα⁷³. Στήν περίπτωσι τῶν πέντε τάφων τὰ παραδείγματα τοῦ τύπου συγκεντρώνονται στά μέσα τοῦ αἰώνα. Ὅλα ἔχουν μικρό σῶμα, μακρόστενη μύξα μέ μεγάλη στρογγυλή ὀπή καί τό γάνωμά τους εἶναι συνή-

Σχέδ. 27.

θως μέτριας ποιότητας, κόκκινο. Στό πάνω μέρος, γύρω ἀπό τήν «ὀπή πληρώσεως», ἀπλώνεται τό χαρακτηριστικό ἔκτυπο κόσμημα, πού ἀποτελεῖται ἀπό ἀκτινωτές πλαστικές ραβδώσεις (Π 1279, Π 1290) ἢ ἀκτινωτά κοῖλα πέταλα (Π 1283, Π 1390, Π 1395)⁷⁴. Ἡ διαμόρφωση στό χεῖλος τῆς «ὀπῆς πληρώσεως» δίνει συνήθως ἓνα χοντρό καμπύλο χεῖλος (Π 1290, Π 1279, Π 1390, Π 1395) καί σπανιότερα μιά ἀβαθὴ αὐλάκωση (Π 1281, Π 1454). Συμπλήρωμα τοῦ πλαστικοῦ αὐτοῦ διακόσμου ἀποτελοῦν τὰ συνήθως ὀκτώσχημα ὠτία (Π 1283, Π 1279, Π 1290, Π 1390) καί σπανιότερα μάσκες Σιληνοῦ ἢ Σατύρου στή ρίζα τῆς μύξας (Π 1283, Π 1395)⁷⁵. Ἐξω ἀπό τό γενικό κανόνα καί μέ ἐνδείξεις ὀψιμης χρονολόγησις τοποθετοῦνται οἱ δύο λύχνοι Π 2097 καί Π 2133 ἀπό τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Κιοσέογλου: μέ ἀμελῆ κατα-

72. G. D. Weinberg - V. R. Grace - G. R. Edwards κ.ἄ., *The Antikythera Shipwreck Reconsidered* στό *Amer. Phil. Soc. NS* 55 (1965), 25 ἀριθ. 34.

73. Γενικά γιά τήν τεχνική καί τήν ἱστορία τοῦ τύπου βλ. *Kerameikos* XI, 64 κ.ἑ.

74. Γιά τὰ ἀκτινωτά ἔκτυπα κοσμήματα πρβλ. *Kerameikos*, ὁ.π., *Délos XXVI*, 47 κ.ἑ. πίν. 11, *PergForsch* 2, 130 κ.ἑ. καί ἰδιαίτερα 131 κ.ἑ. ἀριθ. Q1-Q30 (τέλος 3ου - 1ος π.Χ. αἰ.).

75. Γενικά μόνο γιά τήν ἐμφάνιση καί χρήση Σιληνῶν ἢ Σατύρων σέ ἀνάλογη θέση στό λύχνο βλ. *AvP* XI, 154 ἀριθ. 363. Γιά τὰ σιγμοειδῆ ἢ ὀκτώσχημα ὠτία πρβλ. *AE* 1955, 29 ἀριθ. 10 εἰκ. 12 (Βέροια).

σκευή και οι δύο παρουσιάζουν ένα περισσότερο σύνθετο πλαστικό κόσμημα και σχήμα. Ο λύχνος Π 2097, που είναι και ο μικρότερος σε μέγεθος, έχει μικρή κομβιόσχημη λαβή και κοντή μύξα. Δύο μικρά σχηματοποιημένα δελφίνια κατέχουν τη θέση των λοβών, ενώ μικρή μάσκα στη ρίζα της μύξας και αδιάγνωστα, αμελή, έκτυπα κοσμήματα καλύπτουν την υπόλοιπη πάνω επιφάνεια του λύχνου⁷⁶. Ο λύχνος Π 2133 είναι μεγαλύτερος από τον προηγούμενο, επίπεδος στο πάνω μέρος, με λαβή κάθετη πάνω από την «όπη πληρώσεως»· ανάγλυφο στεφάνι κλιματίδας περιβάλλει την «όπη πληρώσεως» και καλύπτει τον ώμο⁷⁷.

Ο λύχνος Π 1287 είναι σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα από τους νεώτερους λύχνους του εύρηματος (γ' τέταρτο του 2ου π.Χ. αιώνα). Γύρω από την «όπη πληρώσεως» και την πλατιά αulάκωση που την όριζει, απλώνεται πλαστικό διαλυμένο κυμάτιο, δύο χαρακτηριστικά που εντάσσουν το παράδειγμα στον τύπο ΧΙΧ⁷⁸.

Μιά μικρή ομάδα λύχνων, που πρέπει να συνδεθεί με τους λύχνους του τύπου ΧVΙΙΙ, αποτελούν τα παραδείγματα Π 1282, Π 1457, Π 1452, Π 1285 και Π 2113: ενώ έχουν κατασκευαστεί με μήτρα, στο σχήμα μιμούνται τα τροχήλατα του τύπου ΧΙΙ και δεν παρουσιάζουν τα έκτυπα κοσμήματα του αντίστοιχου τύπου ΧVΙΙΙ⁷⁹.

Για την ιδιομορφία τους αυτή οι λύχνοι της κατηγορίας τούτης θα μπορούσαν να θεωρηθούν μεταβατική μορφή ανάμεσα στους τροχήλατους και τους κατασκευασμένους με μήτρα λύχνους. Ωστόσο, το γεγονός ότι στα ίδια ταφικά σύνολα συνυπάρχουν παραδείγματα και από τις δύο περιπτώσεις αποκλείει το πρώιμο της μικρής αυτής ομάδας, που ίσως θα πρέπει να θεωρηθεί αντιπροσωπευτική για την περίοδο της εισαγωγής στην εγχώρια παραγωγή της νέας τεχνικής κατασκευής λύχνων.

Δίχως να διεκδικούν καθολική ισχύ, οι παρατηρήσεις που προέκυψαν από την εξέταση των τύπων των λύχνων του εύρηματος είναι εντούτοις χρήσιμες για το γεγονός ότι οι λύχνοι είναι αντιπροσωπευτικά δείγματα τύπων της εποχής και της περιοχής απ' όπου προέρχονται: όπως παρατηρεί και ο Μ. Άνδρόνικος⁸⁰ για την περίπτωση του τάφου του Συνοικισμού Προμηθέα, φαίνεται να κυριαρχεί στο α' μισό του 2ου π.Χ. αιώνα ο τύπος ΧΙΙ. Ο άλλος σημαντικός τύπος, της Έφέσου, εμφανίζεται, τουλάχιστο στα ταφικά σύνολα από τη Βέροια, στα μέσα του 2ου π.Χ. αιώνα και χρησιμοποιείται το ίδιο συχνά με τα πρώιμα παραδείγματα λύχνων κατασκευασμένων με μήτρα. Τα γενικά χαρακτηριστικά των τύπων του 2ου π.Χ. αιώνα τους απομακρύνουν από την παραγωγή μεγάλων κέντρων, όπως εκείνα της Αθήνας ή της Κορίνθου, και τους συνδέουν με νησιώτικα και μικρασιατικά εργαστήρια, αντίθετα δηλαδή προς τα πρώιμα παραδείγματα λύχνων του 3ου π.Χ. αιώνα, που φαίνεται να εξαρτώνται σε μεγαλύτερο βαθμό από την αττική παραγωγή. Έργαστήρια ή τεχνίτες της εγχώριας παραγωγής δεν είναι γνωστά μέχρι σήμερα. Τα Π 1390 και 1395 στην κάτω επιφάνεια της βάσης τους παρουσιάζουν ένα έκτυπο Δ (Σ χ έ δ. 27), το μοναδικό δείγμα αναφοράς τεχνίτου, άγνωστου από άλλα παραδείγματα⁸¹.

76. Πρβλ. για το σχήμα Délos XXVI, 97 αριθ. 4339 πίν. 24 (μέσα 2ου - 1ος π.Χ. αιώνα).

77. Πρβλ. για το σχήμα Délos XXVI, 68 αριθ. 2915 πίν. 16 (τύπος Έφέσου) = Ath. Agora IV τύπος 49A (τελευταίο τέταρτο 2ου - α' τέταρτο 1ου π.Χ. αιώνα).

78. Βλ. για τον τύπο Corinth IV₂, 66 κ.έ.

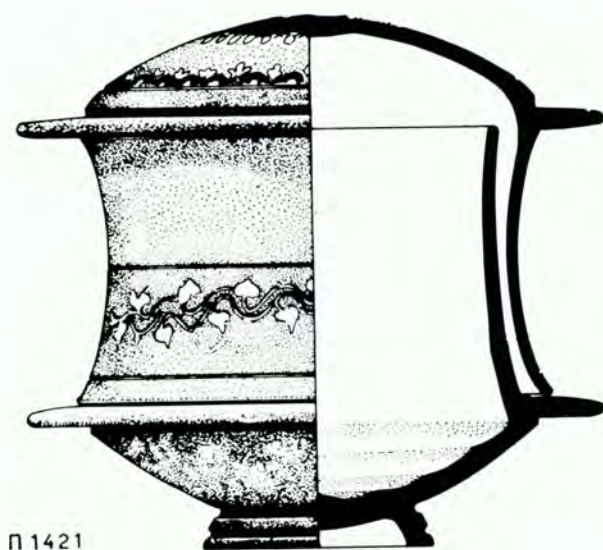
79. Βλ. ύποσημ. 62.

80. Βλ. ΑΕ 1955, 33.

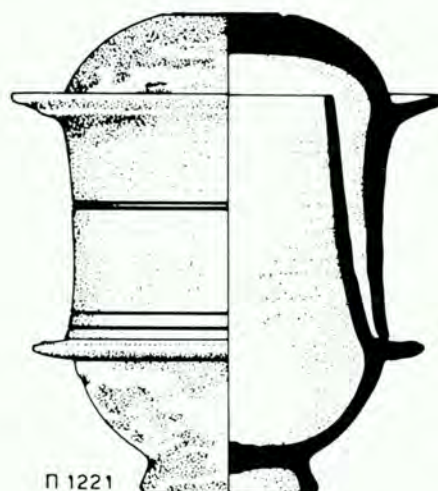
81. Το μονόγραμμα αυτό εμφανίζεται για πρώτη φορά ανάμεσα στα γνωστά σύνολα λύχνων τόσο από την περιοχή της Βοιωτίας, όσο και από άλλα κεραμοπλαστικά κέντρα. Για μονογράμματα και ονόματα τεχνιτών βλ. Kerameikos XI, 149 κ.έ.

Πυξίδες (Σ χ έ δ. 28-33)

Οί πυξίδες αποτελοῦν μέ τό σχῆμα καί τή διακόσμησή τους χαρακτηριστική κατηγορία μέσα στό σύνολο τῶν πήλινων κτερισμάτων τῶν τάφων ἀλλά καί γιά τήν κεραμική γενικά τῆς περιόδου αὐτῆς. Τό μεγαλύτερο ἀριθμό πυξίδων καί μέ τίς περισσότερες ἐνδιαφέρουσες παραλλαγές ἔδωσε ἡ κύρια ταφή τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Σανοπούλου-Θεοδωρίδη, πού χρονολογεῖται ἀπό τοῦς χρόνους ἀμέσως μετά τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ., γεγονός πού σημαίνει ὅτι οἱ πυξίδες τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου αὐτοῦ εἶναι οἱ νεώτερες στό εὕρημα ὁλόκληρο⁸². Τά ὑπόλοιπα παραδείγματα τοῦ συνόλου εἶναι σύγχρονα ἢ λίγο παλιότερα μέ πρώτη ἀνάμεσά τους τή μικρή πυξίδα Π 2167 ἀπό τόν τάφο Ι τοῦ οἰκοπέδου Μαυρίδη στήν ἀρχή τῆς σειρᾶς, πού χρονολογεῖται στά τέλη τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.

Σχέδ. 28.

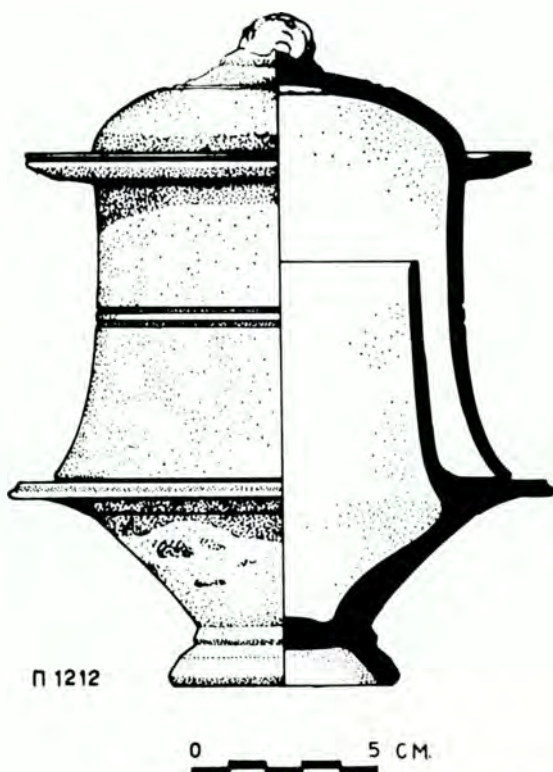

Σχέδ. 29.

Τό μέγεθος τῶν πυξίδων τῆς ὁμάδας ποικίλλει ἀπό τό γιγαντιαῖο ὡς τή μικρογραφία τοῦ σχήματος, γεγονός πού πρέπει νά διαφοροποιήσῃ καί τή λειτουργία τῶν ἀγγείων αὐτῶν τόσο σέ σχέση μέ τήν ταφή, ὅσο καί μέ τήν πραγματική τους χρήση. Οἱ μικρογραφίες πυξίδων

82. Βλ. τά ἀντίστοιχα κεφάλαια γιά τή χρονολόγηση. Γενικά γιά τίς ἑλληνιστικές πυξίδες δέν ὑπάρχει ἔως σήμερα καμιά εἰδική ἐργασία ἢ συγκροτημένες παρατηρήσεις, ἐκτός ἀπό ὅσα ἀναφέρονται σέ γενικότερες δημοσιεύσεις ποικίλου ὕλικου ἢ μόνο σέ σχέση μέ προβλήματα διακόσμησης (ὅπως λ.χ. στά πλαίσια τῆς ἐξέτασης ἀγγείων τῆς κατηγορίας τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος»).

(Π 1423, Π 1223) πρέπει να θεωρηθούν μόνο ταφικά δώρα⁸³. Οι πυξίδες με ένα μέσο μέγεθος είναι επίσης ταφικά δώρα με τη διαφορά ότι αποτελούν προσωπικά αντικείμενα του νεκρού και συγκεκριμένα κοσμηματοθήκες ή θήκες για ψιμύθια (Π 1211, Π 1213, Π 1421, Π 2110, Π 2116)⁸⁴. Αντίθετα, οι μεγάλες πυξίδες θα πρέπει να είναι «πυξίδες» μόνο μορφολογικά και να εξυπηρετούσαν διαφορετικό σκοπό και χρήση. Συνήθως ονομάζονται τεφροδόχοι⁸⁵, προσεκτι-

Σχέδ. 30.

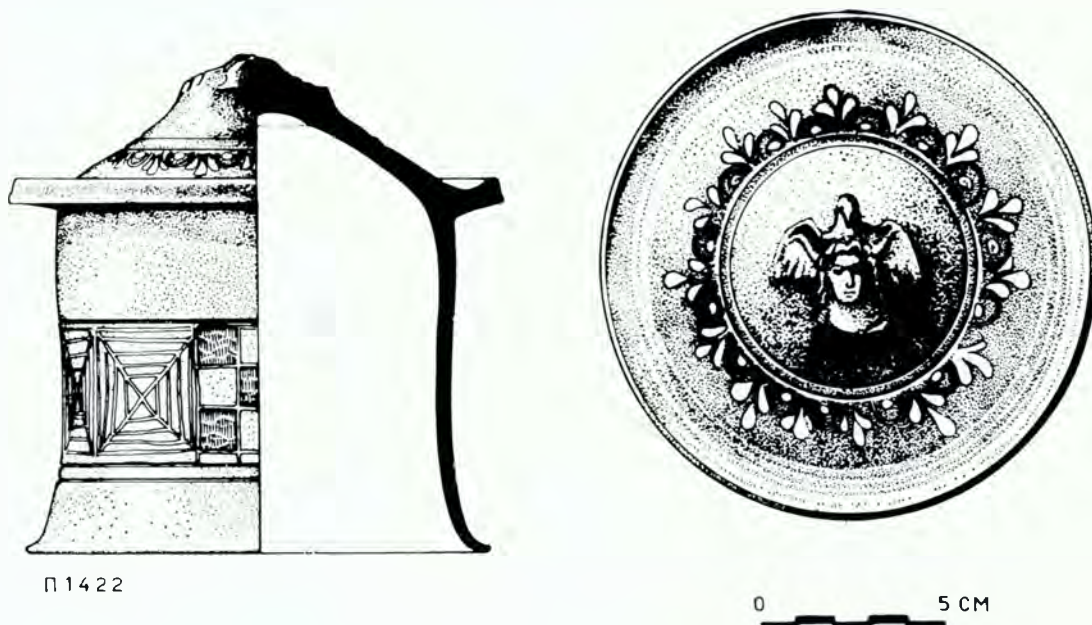
83. Αναλυτικότερα κυρίως βλ. στο κεφάλαιο για τα ταφικά έθιμα. Για τα ακριβή μεγέθη των πυξίδων του συνόλου βλ. κατάλογο των κτερισμάτων. Ειδικότερα για τις μικρογραφίες πυξίδων το θέμα της χρήσης τους ανήκει στο γενικότερο πρόβλημα των μικρογραφιών-άγγείων που συνήθως βρίσκονται μέσα σε ταφικά σύνολα. Σχετικά με τα μικρά αυτά άγγεϊα βλ. Ath. Agora XII, 185.

84. Για τη χρήση των πραγματικών πυξίδων γενικά βλ. Ath. Agora XII, 178 κ.έ., Hampe κ.ά., *Neuerwerbungen*, 50. Για τη μορφή και τη θέση των ψιμύθων πυξίδων στα προσωπικά αντικείμενα της νεκρής χρήσιμες είναι οι παραστάσεις τους στις έλληνοιστικές επιτύμβιες στήλες, βλ. σχετικά παραδείγματα E. Pfuhl-H. Moebius, *Die ostgriechischen Grabreliefs*, 1977, 235 αριθ. 909 πίν. 136 (β' μισό του 2ου π.Χ. αι.), 231 αριθ. 892 πίν. 132 (β' μισό 2ου π.Χ. αι.). Οι παρατηρήσεις του E. Pfuhl, *JdI* 20 (1905), 60 κ.έ., θα πρέπει να θεωρηθούν αβάσιμες ως προς την πραγματιστική τους αξία. Γενικά για τις πυξίδες βλ. Richter-Milne, *Shapes and Names of Athenian Vases*, 1935, 20 και AM 79 (1964), 26 κ.έ.

85. Σχετικά με τη συχνά αναφερόμενη άποψη της χρήσης των πυξίδων ως τεφροδόχων άγγείων βλ. AM 79 (1964), 30 ύποσημ. 18, όπου και βιβλιογραφία. Στο πρόβλημα του τρόπου χρήσης των μεγάλων πυξίδων αναφέρθηκε και ο Μ. Ανδρόνικος (AE 1955, 42), ο οποίος με άφορμή το γεγονός της παράθεσης στους τάφους μόνο πομάτων πυξίδων διατυπώνει και εκείνος την άποψη ότι στην προκειμένη περίπτωση οι πυξίδες χρησίμευαν ως κέρνοι.

κότερη ὅμως παρατήρηση τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων δέ δικαιολογεῖ τούτη τὴν ἄποψη: στὰ χρόνια αὐτά χρησιμοποιοῦνται κατὰ κανόνα ὡς τεφροδόχοι οἱ λεγόμενες σταμνοειδεῖς πυξίδες, πού κάποτε μάλιστα συνοδεύονται μέσα στὴν ταφή ἀπὸ παρόμοιες πυξίδες· ἐξάλλου ἡ τέφρα πού παρατηρεῖται μέσα σ' ὀρισμένες ἀπὸ αὐτές δέ φαίνεται νά προέρχεται ἀπὸ καύση νεκροῦ, ἐπειδὴ λίγο πολὺ εἶναι καθαρὴ στὴ σύστασή της, καὶ θά πρέπει νά προέρχεται ἀπὸ τὴν καύση ἢ ἀλλοίωση οὐσιῶν-προσφορῶν (κέρνος).⁸⁶

Σέ μιὰ πρώτη θεώρηση καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ μορφολογικές διαφοροποιήσεις, πού ἴσως θά μπορούσαν νά ἔχουν καὶ κάποια χρονολογικὴ σημασία, διακρίνονται οἱ πυξίδες ἀπὸ τοὺς πέντε λαξευτοὺς τάφους, μέ βάση γενικά μόνο ἐξωτερικά χαρακτηριστικά, σέ δύο κατηγορίες-

Σχέδ. 31.

86. Παραδείγματα σταμνοειδῶν πυξίδων-τεφροδόχων βλ. ΑΕ 1958, 98-99 εἰκ. 168 (Ἀθήνα), Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 168 ἀριθ. 9 πίν. Ι (Βέροια), ΑΔ 20 (1965): Χρονικά, 445 Πίν. 517 β (Ἀμφίπολη). Ὅμοια ἀδημοσίευτη πυξίδα προέρχεται ἀπὸ τοὺς δίδυμους «μακεδονικοὺς» τάφους τοῦ οἰκοπέδου Καραντουμάνη στὴ Βέροια. Ὁ Μ. Ἀνδρόνικος (ΑΕ 1955, 47) ἀναφέρει μιὰ πήλινη τράπεζα προσφορῶν μέ τρία πλαστικά διαμορφωμένα πόδια-στηρίγματα, ὅμοια μέ ἐκεῖνα τῶν πυξίδων τοῦ τύπου Β. Τῆς ἰδίας μορφῆς τράπεζα περιλαμβάνεται καὶ στὰ κτερίσματα τοῦ ἀδημοσίετου σύγχρονου τάφου τοῦ οἰκοπέδου τοῦ Γυμνασίου Ἀρρένων στὴ Βέροια. Πιθανότατα οἱ μεγάλες πυξίδες καὶ μάλιστα ἐκεῖνες τοῦ τύπου Β ἐξυπηρετοῦσαν τὸν ἴδιο σκοπὸ μέ τίς πήλινες τράπεζες, τὴν προσφορά δηλ. δώρων. Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ ἐνισχύει σημαντικά ἀδημοσίευτο θραῦσμα πήλινης πυξίδας τύπου Β ἀπὸ τὴν Πέλλα (καὶ μάλιστα ὄχι ταφικὸ εὑρημα): σώζεται τμήμα τοῦ περιγυρίου στὴν ἄκρη τοῦ ὁποῖου ὑπάρχει σύμφυτο ὁμοίωμα πυξίδας μέ κωνικὴ βάση (τύπος Α) — θά ὑπῆρχαν τουλάχιστον τρία παρόμοια μικρὰ ὁμοιώματα πυξίδων —, ἔτσι ὥστε νά σχηματίζεται ἓνα εἶδος «κέρνου».

τύπους: Τύπος Α, ό γνωστός σ' όλόκληρη τήν έλληνιστική περίοδο τύπος πυξίδας μέ κωνική, βαθμιδωτή βάση καί μέ ψηλά κυλινδρικά τοιχώματα στό σῶμα καί τό πῶμα. Τύπος Β, ό λιγότερο γνωστός τύπος πυξίδας, μέ πλαστικά πόδια-στηρίγματα, τοῦ όποίου ή έμφάνιση ανάγεται ἴσως στόν 30 π.Χ. αἰ., ἂν βέβαια τά ἀνασκαφικά δεδομένα εἶναι ἀκριβή⁸⁷.

Τά γενικά χαρακτηριστικά τοῦ τύπου Α, πού εἶναι σχεδόν ὅμοια γιά ὅλες τίς φάσεις στήν εξέλιξη τοῦ σχήματος, ἀναγνωρίζονται εύκολα: πάνω στήν κωνική, συνήθως βαθμιδωτή βάση στηρίζεται σχετικά ψηλό σῶμα μέ κυλινδρικά τοιχώματα. Ὅμοια τοιχώματα ἔχει καί τό πῶμα πού στεγάζεται μέ ἡμισφαιρικό θόλο. Ἐνας πλατύς περίγυρος χωρίζει τό θόλο ἀπό τό υπόλοιπο τμήμα τοῦ πώματος καί ἀντίστοιχος τόν πυθμένα ἀπό τό σῶμα τῆς πυξίδας. Κοσμήματα, γραπτά ἢ ἀνάγλυφα, στολίζουν συνήθως τό πῶμα⁸⁸. Πυξίδες μέ τά χαρακτηριστικά αὐτά εἶναι γνωστές ἀπό τόν 4ο π.Χ. αἰ. καί τήν ἀνάλογη σχέση ὕψους καί πλάτους διατηροῦν γενικά καί τά παραδείγματα ἀπό τόν 3ο π.Χ. αἰ.⁸⁹, ὅπου ὅμως παρατηρεῖται καί ἡ πρώτη σημαντική ἀλλαγῇ, ἰδιαίτερα στή σχέση ὕψους καί πλάτους⁹⁰. Συγκεκριμένα, τό ὕψος γίνεται μεγαλύτερο καί τοῦτο τό χαρακτηριστικό θά κυριαρχήσει στά παραδείγματα καί τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.

Στήν ἀρχή τῆς σειρᾶς τῶν πυξίδων ἀπό τοὺς τάφους πρέπει νά τοποθετηθεῖ, ὅπως ἀναφέρθηκε καί προηγουμένως, ἡ μικρή χωρίς τό πῶμα τῆς πυξίδα Π 2117 ἀπό τόν τάφο Ι τοῦ οἰκοπέδου Μ. Μαυρίδη. Τά χαρακτηριστικά τῆς, δηλαδή ἡ εὐρεία ἀκόμη βάση, τό στενό τμήμα τοῦ πυθμένα καί τό εὐρύ κυλινδρικό τμήμα ἀνταποκρίνονται στή χρονολόγηση πού προκύπτει ἀπό τήν ταφή (γύρω στά 200 π.Χ. ἢ λίγο ἀργότερα)⁹¹. Πραγματικά χαρακτηριστικά παραδείγματα τοῦ

87. Γνωστός εἶναι κυρίως ὁ τύπος Α. Βλ. ὑποσημ. 84. Τό ὅτι οἱ κατηγορίες αὐτές (Α καί Β) τῶν πυξίδων ἐπηρεάστηκαν, ἂν ὄχι ἀντέγραψαν ἀντίστοιχα, παλιότερα χρονολογικά σκεύη ἀπό πολύτιμα μέταλλα, ὅπως π.χ. ἡ ἄργυρη πυξίδα ἀπό τό θησαυρό τοῦ Τάραντα (BABesch XXXIII (1958), 43 κ.έ.), ἐκείνη στήν Antikensammlung τῆς Βασιλείας (EAA Suppl. 1970 στό λῆμμα *Pentesilea*, εἰκ. 604 = K. Schefold κ.ά., *Führer durch das Antikenmuseum Basel*, 42 καί 133, γ' τέταρτο τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.) καί ἐκείνη στό Μουσείο τῆς Βοστώνης (A. Oliver, *Silver for the Gods*, Toledo Museum, Ohio 1977, 53 ἀριθ. 21, πιθανῶς ἀπό τή Μικρά Ἀσία, 3ος π.Χ. αἰ.), εἶναι περισσότερο ἀπό πιθανό.

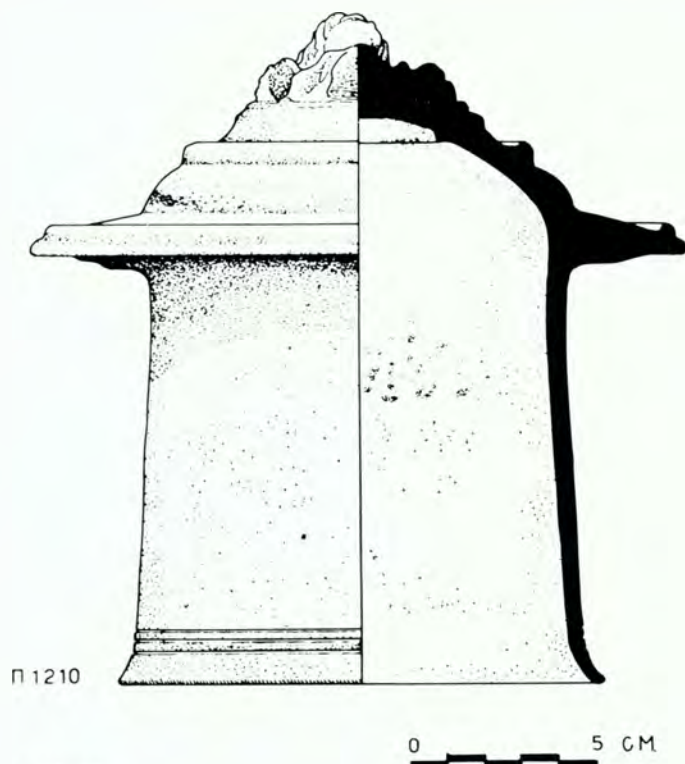
88. Γιά τά γραπτά καί πλαστικά κοσμήματα τῶν πυξίδων βλ. στό σχετικό κεφάλαιο γιά τή διακόσμηση.

89. Δέν ὑπάρχει ἀκόμη μιᾷ βέβαιη καί σύνθετη χρονολογική καί μορφολογική εἰκόνα γιά τίς πυξίδες τοῦ τύπου αὐτοῦ καί πολύ λιγότερο γιά τόν τύπο Β. Γιά πρῶιμα παραδείγματα (4ος π.Χ. αἰ.) βλ. AM 79 (1964), 29 κ.έ., AM 26 (1901), 75 κ.έ. Παραδείγματα παράλληλα ἢ ἀνάλογα μέ τίς πυξίδες τῶν τάφων τῆς Βέροιας καί μάλιστα ἀπό τό μακεδονικό, γενικά τό βορειοελλαδικό χῶρο (χωρίς καί νά ἐξαντλεῖται ἡ βιβλιογραφία), βλ. AE 1955, 41 κ.έ. εἰκ. 19 (Βέροια), AD 17 (1961-62): Μελέται, 247 Πίν. 147 (Βεργίνα), AD 21 (1966): Χρονικά, 344-45 Πίν. 364 ε (Λόγγος Ἐδέσσης), Μακεδονικά Θ' (1969), 158 πίν. 58α (Θεσσαλονίκη), 168 Πίν. 71α (Ἅγιος Ἀθανάσιος), Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 344 ἀριθ. 51 πίν. 35δ, 38β (Ἰδιωτικές Συλλογές), Μακεδονικά ΙΕ' (1975), 222 πίν. 141β (Ἰδιωτική Συλλογή), Ἀρβανιτοπούλου, Γραπτά στήλαι, 47 εἰκ. 57. Ἐπίσης πρβλ. AD 29 (1973-74): Χρονικά, 541 Πίν. 366 α-β (Θύρρειο), Eretria II, 52 πίν. 11, Hampe κ.ά., *Neuerwerbungen*, 72 κ.έ. ἀριθ. 108, CVA Fogg Museum, πίν. 25, 1 καί 3 (3ος π.Χ. αἰ.), CVA Scheurleer (Χάγη), πίν. 4, 13 καί 14 (3ος π.Χ. αἰ.), CVA Wien, πίν. 50, 4 ἀριθ. 1982 (3ος π.Χ. αἰ.), N. Himmelfmann, *Das akademische Kunstmuseum der Universität Bonn*, Βερολίνο, χ. χρονολ., 36 πίν. 19 (Κόρινθος. 3ος π.Χ. αἰ.).

90. Ἡ αὐξηση τοῦ ὕψους σέ σχέση μέ τίς ὑπόλοιπες ἀναλογίες τοῦ ἀγγείου χρησιμοποιεῖται συνήθως ὡς ἐνδειξη γιά τήν ὑποδήλωση τοῦ νεώτερου ἢ ὀψιμου· τό δεδομένο ὥστόσο τοῦτο δέ θά πρέπει νά θεωρηθεῖ ἀπόλυτο ἄξιωμα ἀφοῦ ἀπό πολλές περιπτώσεις ἔχει ἤδη φανεῖ ὅτι ἡ εξέλιξη στή σχέση τῶν ἀναλογιῶν εἶναι ἀνάστροφη, πρβλ. AM 79 (1964), 24-25. Σωστότερο θά ἦταν σέ μιᾷ παρόμοια ἐξέταση νά ὑπολογίζονται καί ἄλλες μορφολογικές λεπτομέρειες ἀποφασιστικές γιά τή διαγραφή τῆς εξέλιξης ἑνός σχήματος, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει στήν περίπτωση τῶν πυξίδων καί ἐνδεικτικά ἀναφέρεται ἡ ὁμάδα τῶν ὀψιμων πυξίδων, βλ. σ. 146 κ.έ.

91. Γιά παραδείγματα πυξίδων τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. βλ. ὑποσημ. 89. Γενικά τό σχῆμα ἔχει τήν ἀρχή του στόν 4ο π.Χ. κιόλας αἰῶνα, πρβλ. AM 79 (1964), 28 κ.έ.

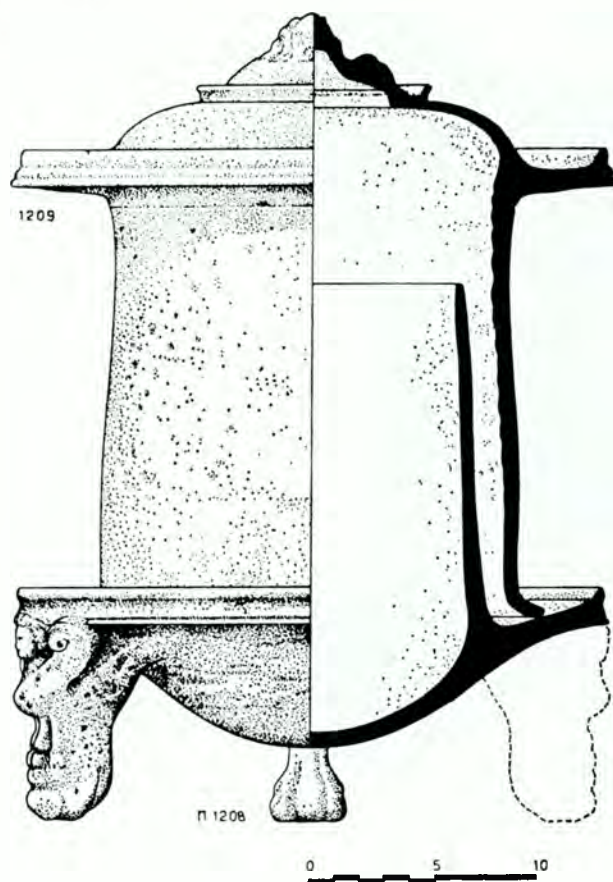
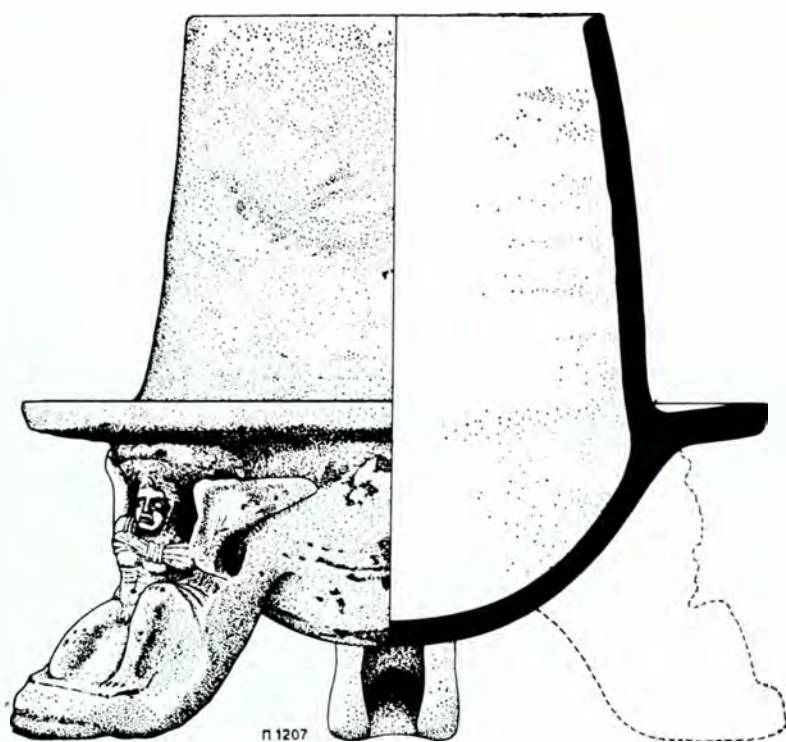
τύπου έδωσαν οί ταφές τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου πού σ' ὀρισμένες περιπτώσεις εἶναι συγχρόνως καί τυπικά δείγματα τῆς κατηγορίας τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος». Συγκεκριμένα, ἡ πυξίδα Π 1421 μέ κοσμήματα τῆς κατηγορίας «Δυτικῆς Κλιτύος»⁹² πρέπει νά ἀντιπροσωπεύει τήν ἐπόμενη φάση γιά τή σειρά τῶν πυξίδων καί θά πρέπει νά συνδυαστεῖ μέ τήν ἀρχή τῆς χρήσης τοῦ χώρου Β τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου, στό β' τέταρτο τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Στήν ἴδια αὐτή περίοδο ἀσφαλῶς ἀνήκει καί ἡ Π 1342 ἀπό τό θάλαμο Α τοῦ ἴδιου τάφου καί προφανῶς ἀπό τίς παλιότερες τοῦ χώρου αὐτοῦ. Τά δύο παραδείγματα βρίσκονται ἀκόμη στήν παράδοση

Σχέδ. 32.

τῶν πυξίδων τοῦ προηγούμενου αἰῶνα: τό ὕψος εἶναι ἀκόμη κατά τι μεγαλύτερο ἀπό τή μεγάλη διάμετρο-πλάτος, ὁ θόλος μέ τή μικρή κοιλότητα στό κέντρο ἔχει ἀκόμη μικρή καμπυλότητα, ἐνῶ τό κάτω μέρος πού ἀντιστοιχεῖ στόν πυθμένα εἶναι ἀκόμη στενό. Ἀπό τήν ἄποψη ἐξάλλου τῶν κοσμημάτων, πού συνηγοροῦν στήν παραπάνω χρονολόγηση, οἱ πυξίδες Π 1342 καί Π 1421 ἀποτελοῦν δείγματα χαρακτηριστικά τῆς ὀψιμης καί τελικῆς φάσης τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος», ὅπως θά φανεῖ καί στή συνέχεια. Ἀπό τήν ἄποψη τῶν γραπτῶν κοσμημάτων θά ἔπρεπε ἐπίσης καί ἡ πυξίδα Π 1343 ἀπό τό χώρο Α τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου νά ἐνταχτεῖ στή φάση τῶν δύο προηγούμενων πυξίδων, τό σχῆμα της ὥστόσο παρουσιάζεται διαφοροποιημένο μέ χαρακτηριστικά, ὅπως τό μεγαλύτερο σέ σχέση μέ τή διάμετρο ὕψος, ὁ ἡμισφαιρικός

92. Βλ. τό σχετικό κεφάλαιο γιά τά γραπτά κοσμήματα.

Σχέδ. 33.

θόλος, ό μεγάλος πυθμένας, στοιχεία πού εμφανίζονται κυρίως στίς μεταγενέστερες πυξίδες τής χρονικής βαθμίδας τού τάφου τού οίκοπέδου Σανοπούλου-Θεοδωρίδη. Τούτη ή παρατήρηση επιτρέπει νά θεωρηθεί ή πυξίδα Π 1343 μεταβατικό δείγμα τών δύο φάσεων καί παράδειγμα από τό τέλος τού διακόσμου τής κατηγορίας τής «Δυτικής Κλιτύος».

Τή συνέχεια στήν εμφάνιση τών πυξίδων μέσα στήν ομάδα τών πέντε λαξευτών τάφων δίνουν οί πυξίδες από τήν ταφή τού κύριου χώρου τού τάφου τού οίκοπέδου Σανοπούλου (Π 1218, Π 1219, Π 1221, Π 1213, Π 1215, Π 1216), πού έχουν τό πλεονέκτημα, άπέναντι στίς άλλες πυξίδες, νά χρονολογούνται μέ μεγαλύτερη ακρίβεια, δηλαδή σύμφωνα μέ τά δεδομένα τής ταφής, άμέσως μετά τά μέσα τού 2ου αϊ. π.Χ. Στήν ένότητα αυτή πρέπει νά προστεθοϋν καί τά όμοια παραδείγματα από τίς ταφές τού τάφου τού οίκοπέδου Θώμογλου Π 1336, Π 1337, Π 1338, Π 1339, Π 1343. Στήν τελευταία αυτή φάση τό σχήμα γίνεται ψηλό καί στενό καί κυρίως μέ τήν αύξηση τού ύψους στό τμήμα τού πυθμένα. Στό πώμα, τό περίγραμμα τού κυλινδρικού τοιχώματος είναι έντονα κοίλο, ένώ ό θόλος έχει γίνει σχεδόν ήμισφαιρικός⁹³. Η διακόσμηση καί ιδιαίτερα ή γραπτή παρουσιάζεται στίς περιπτώσεις αυτές φειδωλή, έτσι ώστε νά ανταποκρίνεται σέ ένα όμοιο χαρακτηριστικό γνώρισμα τών πυξίδων τού τύπου Β πού περιλαμβάνονται επίσης στήν κύρια ταφή τού τάφου τού οίκοπέδου Σανοπούλου⁹⁴. Συνήθως τά γραπτά καί χαρακτά κοσμήματα αναπτύσσονται στό χειλος καί τά τοιχώματα τού πώματος, ένώ ό ανάγλυφος διάκοσμος περιορίζεται κατά κανόνα στό θόλο τού πώματος μέ τή μορφή επισήματος — κόσμημα όχι άγνωστο γιά τίς πυξίδες τού τύπου Α, κυρίως όμως τυπικό γιά τόν τύπο Β⁹⁵.

Στήν ίδια χρονική βαθμίδα τής τελευταίας ομάδας ανήκουν καί οί πυξίδες Π 1221, Π 1211, Π 2110, Π 2116, στίς όποίες τά μορφολογικά χαρακτηριστικά παραλλάσσουν από τό γενικό τύπο. Στό μέγεθος είναι μικρότερες καί τό σχήμα τους γίνεται τετράγωνο, ώστε τό ύψος νά πλησιάζει τή μεγάλη διάμετρο. Τό κάτω μέρος πού αντιστοιχεί στόν πυθμένα δέν έχει πιά σχήμα άναστραμμένου κώνου, όπως στά προηγούμενα παραδείγματα, αλλά ήμίτομου σφαίρας πού στηρίζεται σέ άπλή δακτυλιωτή βάση. Όμοιας μορφής πυξίδα από τήν Άγορά τών Άθηνών περιλαμβάνει ή ομάδα Ε πού ό Η. Thompson⁹⁶ χρονολογεί στό τέλος τού 2ου αϊ. π.Χ. Μέ βάση τά δεδομένα τών τάφων πρέπει νά τοποθετηθεί τώρα ή εμφάνιση τής παραλλαγής αυτής στά μέσα κιόλας τού 2ου αϊ. π.Χ.

Ό τύπος Β, πού θά μπορούσε νά εξεταστεί ακόμη καί σέ ιδιαίτερο κεφάλαιο, αφού καί ή χρήση του καί ή πλήρης μορφή του τόν απομακρύνουν από τό γνωστό σχήμα τής πυξίδας, έχει νά δείξει μέσα στή σειρά τών πέντε τάφων ολίγάριθμα παραδείγματα. Όπωςδήποτε όμως τά παραδείγματα αυτά, πού προέρχονται από τήν ταφή τού κύριου χώρου τού τάφου τού οίκοπέδου Σανοπούλου-Θεοδωρίδη (Π 1208, Π 1209, Π 1207, Π 1210), είναι από τά μεγαλύτερα καί χαρακτηριστικότερα δείγματα τού τύπου, ένώ ή Π 1341 από τόν τάφο τού οίκοπέδου Θώμογλου μοιάζει περισσότερο μέ πρόχειρο όμοίωμα τών μεγάλων. Τό πώμα Π 1210 γιά τήν όμοιοτήτά του μέ τά όλόκληρα παραδείγματα θά πρέπει νά ανήκει στόν τύπο Β, καί είναι πι-

93. Πρβλ. BCH 101 (1977) Χρονικά, 573 εικ. 128 (άπό τή Λευκάδα).

94. Στά γενικά τής χαρακτηριστικά όμοια είναι λ.χ. ή πυξίδα 65/17 τής Συλλογής τού Πανεπιστημίου τής Χαϊδελβέργης (Hampe κ.ά., *Neuerwerbungen*, 72 άριθ. 108), πού ό μελετητής της χρονολογεί στόν 3ο π.Χ. αϊ. Όστόσο μέ τά σημειντά δεδομένα ή τοποθέτησή της μέσα στό 2ο π.Χ. αϊ. φαίνεται πιθανότερη.

95. Βλ. τό σχετικό κεφάλαιο γιά τά πλαστικά κοσμήματα. Άξίζει εδώ νά αναφερθεί ή μοναδική πυξίδα μέ πλαστικές επίθετες μορφές στόν κύλινδρο τού πώματος στήν Ίδιωτική Συλλογή Ρουτσώνη (Θεσσαλονίκη), Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 344 άριθ. 51 πίν. 35ε.

96. *Hesperia* III (1934), 397 άριθ. Ε51 εικ. 85.

θανό καί τό πῶμα Π 1422 ἐπίσης νά εἶναι τοῦ ἴδιου τύπου, μολονότι ὁ τρόπος διακόσμησής του δέν ἐμφανίζεται σ' ἄλλα παραδείγματα τῆς σειρᾶς αὐτῆς. Ἐκτός ἀπό τοῦτες τίς πυξίδες ἡ σημερινή εἰκόνα τοῦ τύπου συμπληρώνεται μ' ἓνα σημαντικό ἀριθμό ὁμοίων παραδειγμάτων ἀπό ἄλλους σύγχρονους τάφους τῆς Βέροιας, ἀπό τή Θεσσαλονίκη, τήν Πέλλα καί τή Θεσσαλία (Δημητριάδα)⁹⁷.

Βασικό χαρακτηριστικό τῶν πυξίδων αὐτῶν εἶναι ἡ διαμόρφωση τοῦ κάτω μέρους τοῦ ἀγγείου, ὅπου ἡ κωνική βάση ἀντικαταστάθηκε ἀπό τρία πλαστικά πόδια. Τά πλαστικά αὐτά στηρίγματα σχηματίζουν, εἴτε μέ τόν περίγυρο τοῦ σώματος (Π 1208), εἴτε κατευθεῖαν μέ τό τμήμα τοῦ πυθμένα (Π 1207), ἓνα εἶδος σύμφυτου ὑποστατοῦ. Ὁ λειτουργικός ρόλος τῶν στηρίγμάτων αὐτῶν ἐκφράζεται ἰδιαίτερα ἀνάγλυφα στήν πυξίδα Π 1207, ὅπου τά στηρίγματα τοῦ «ὑποστατοῦ» ἔχουν τή μορφή γονατιστῶν φτερωτῶν δαιμόνων πού σηκώνουν στούς ὤμους καί τά φτερά τους τήν πυξίδα, εὐρημα καί σύνθεση πού ἐπιτρέπουν τήν ὑπόθεση ὑπαρξης κάποιου ξεχωριστοῦ, ἄγνωστου ὅμως σήμερα πρότυπου, πιθανότατα μετάλλινου⁹⁸. Στή σκέψη αὐτή συνηγοροῦν καί τά θέματα τῶν ἄλλων πυξίδων Π 1208 - Π 1209 καί Π 1341 (Σειρήνες καί λεοντοπόδαρα), πού χρησιμοποιοῦνται πολύ συχνά γιά μετάλλινα σκεύη καί ἀγγεῖα⁹⁹.

Ἡ καταγωγή, ἡ γεωγραφική ἐξάπλωση καί ἡ χρονική διάρκεια τοῦ τύπου Β, δύσκολα μποροῦν νά προσδιοριστοῦν, γιά τό λόγο κυρίως ὅτι λείπουν τά συγκεκριμένα ἀνασκαφικά δεδομένα. Ὅπως δὲ ἡ περιοχή, ἀπό ὅπου προέρχονται πυξίδες τοῦ τύπου Β μέ γνωστή τήν ἀνασκαφική τους προέλευση, ἐντοπίζεται στή Θεσσαλία καί τή Μακεδονία¹⁰⁰, εἶναι ὅμως ἀκόμη πρόωρο καί δύσκολο ἐξαιτίας τοῦ ὀλιγάριθμου ὑλικοῦ νά θεωρηθοῦν οἱ πυξίδες αὐτές χαρακτηριστικό σχῆμα τῆς ἐλληνιστικῆς μακεδονικῆς κεραμεικῆς, κι ἂν ἀκόμη κανεῖς τό ὑποπτεύεται.

97. Ὅμοιοι τύπου πυξίδες βλ. ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 352 Πίν. 413 = BCH 91 (1967), 714 πίν. 3-4 (Βέροια), BCH 80 (1955), 313 εἰκ. 6 (Βέροια), ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 336 Πίν. 358 β-δ (Θεσσαλονίκη). Ἐπίσης Ἀρβανιτοπούλου, Γραπταί στήλαι, 59 εἰκ. 77α καί γ, Archaeology 27 (1974), 251 (τάφος Λύσωνος-Καλλικλέους, Λευκάδια). Ἄλλες ἀδημοσίευτες πυξίδες τοῦ τύπου Β βρίσκονται στά Μουσεῖα Βεροίας, Θεσσαλονίκης, Πέλλης, καί κυρίως ἀπό τό 2ο π.Χ. αἰῶνα. Ἐδῶ θά πρέπει νά ἀναφερθοῦν καί τά ὑπόλοιπα γνωστά παραδείγματα ἀπό διάφορες Συλλογές καί Μουσεῖα: CVA Reading, πίν. 40, 5 a-b ἀριθ. 135 καί 165 (3ος π.Χ. αἰ.), CVA Bruxelles (3), πίν. 2, 9 ἀριθ. A 1763 (ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια), V. C. Baur, Catalogue of the R. Darlington Stoddard Collection, 1922, ἀριθ. 492 εἰκ. 105, C. Watzinger, Griechische Vasen in Tübingen, ἀριθ. G4 πίν. 50 (ἀπό τή Βοιωτία), BSA 67 (1972), 9 πίν. 3 B-C (Βρετανικό Μουσεῖο· ἀπό τή Βεγγάζη), BABesch Suppl. I (1975), 58 ἀριθ. 143 (3ος-2ος π.Χ. αἰ.), M. Vickers, Ashmolean Museum: Greek Vases, 1978 ἀριθ. 76 (ἀπό τή Θεσσαλονίκη) (ἡ χρονολόγηση καί ἡ δήλωση τοῦ τόπου ἀνεύρεσης τῶν ἀγγείων τούτων ἀνήκουν στούς συγγραφεῖς τῶν παραπάνω ἔργων). Χρονολογημένη στό α' μισό τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. εἶναι ἡ πυξίδα ΑΔ 29 (1973-74): Χρονικά, Πίν. 366 γ (ἀπό τό Θύρρειο). Θά πρέπει ἀκόμη νά προστεθεῖ ἓνα ὁμοίωμα πυξίδας μέ τρία ὑποτυπώδη πλαστικά πόδια-στηρίγματα στή Συλλογή Jatta στό Ruvo τῆς Ἰταλίας, βλ. H. Sichtermann, Griechische Vasen in Unteritalien, 1966, 61 ἀριθ. 108 πίν. 155, καί μία παρόμοια τοῦ ἴδιου τύπου πού εἶχε παλιότερα ἐμφανιστεῖ στό ἐμπόριο, AntK I (1958), 84. Γιά τίς ἐτρουσκικές καί κατωϊταλιωτικές πυξίδες-ὁμοιώματα βλ. τελευταῖα M. O. Jentel, Les gutti et les askoi à reliefs étrusques et apuliens, 1976, I, 152 κ.έ. II, πίν. XXVIII, 100-101 (ὁμοίωμα πυξίδας Louvre N 3237, β' μισό 4ου π.Χ. αἰ.).

98. Πρβλ. πῆλινα ὑποστατά μέ τρία πόδια-στηρίγματα Sichtermann, ὁ.π., 53 ἀριθ. 78 πίν. 136-37. Στίς πυξίδες τῆς ομάδας παρατηροῦνται δύο κυρίως τρόποι προσαρμογῆς τῶν δύο ἐπὶ μέρους στοιχείων: συνήθως τά τρία πλαστικά πόδια-στηρίγματα συνδέονται μέ τόν πλατὺ περίγυρο τοῦ σώματος (Π 1208, Π 1341, πρβλ. BCH 91 (1967), 714 εἰκ. 3). Λιγότερο συνηθισμένος εἶναι ὁ τρόπος σύμφυσης πού παρατηρεῖται στήν πυξίδα Π 1207, ὅπου τά τρία πόδια-στηρίγματα εἶναι ἀπευθείας προσαρμοσμένα στήν ἐξωτερική ἐπιφάνεια τοῦ πυθμένα.

99. Βλ. σχετικὰ στό κεφάλαιο γιά τόν πλαστικό διάκοσμο.

100. Βλ. ὑποσημ. 97.

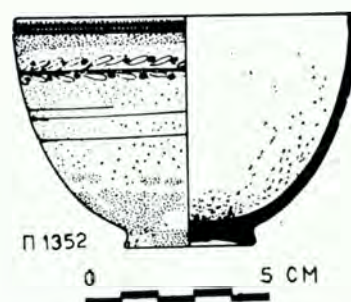
Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τή χρονική ἔκταση τοῦ τύπου οἱ πυξίδες ἀπό τό νεκροταφεῖο τῆς Δημητριάδας-Παγασῶν¹⁰¹ προσφέρουν μία πρώτη ἐνδειξη γιά τήν παρουσία τοῦ τύπου στόν 3ο π.Χ. αἰ., ἄν βέβαια ἡ χρονολογία πού προτείνεται στήν παλιά δημοσίευση τοῦ νεκροταφείου εἶναι σωστή. Τό δεύτερο σταθερό χρονολογικό σημεῖο δίνουν ἀκριβῶς οἱ τάφοι τῆς Βέροιας καί ἀφορᾷ φυσικά στό 2ο αἰ. π.Χ. Γιά τή χρονολόγηση αὐτή συνηγορεῖ καί ἡ πυξίδα Π 1422 μέ τή γεωμετρική της διακόσμηση, ἀνάλογη πρός τά γεωμετρικά κοσμήματα τῆς κατηγορίας τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος», πού σημειώνουν καί τήν ὀψιμη φάση τῆς κατηγορίας αὐτῆς¹⁰².

Μετά τό σχῆμα, τά γραπτά καί ἀνάγλυφα κοσμήματα εἶναι τό δεύτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς κατηγορίας αὐτῆς τῶν ἀγγείων. Ὅπως θά φανεῖ καί στή λεπτομερειακή ἐξέτασή τους, οὔτε τά γραπτά τους κοσμήματα (συνήθως τῆς κατηγορίας τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος»), οὔτε οἱ πλαστικές μορφές εἶναι ἄγνωστα ἀπό ἄλλα εἶδη ἀγγείων, ἡ χρησιμοποίησή τους ὅμως στίς πυξίδες αὐτές ὑπογραμμίζει τόν ἰδιαίτερο χαρακτήρα τοῦ σχήματος.

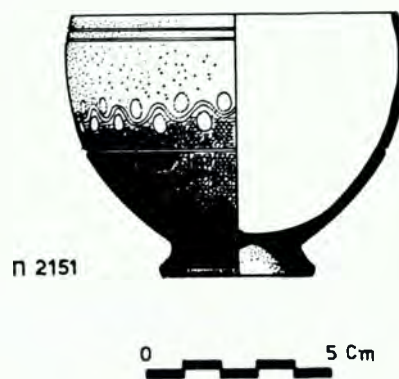
Σκύφοι (Σχέδ. 34-37)

Οἱ δύο ἄωτοι σκύφοι, Π 1352 ἀπό τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου καί Π 2151 ἀπό τόν τάφο I τοῦ οἰκοπέδου Μαυρίδη, ἀνήκουν στήν κατηγορία τῶν ἀγγείων τῆς τεχνοτροπίας τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος», ὅπως φανερώνουν τά κοσμήματά τους¹⁰³.

Ὁ ἄωτος σκύφος Π 1352 ἀνήκει στό σύνολο τῆς ταφῆς ε στό χῶρο Α τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου καί κατά συνέπεια θά πρέπει νά χρονολογηθεῖ στό πέρασμα ἀπό τόν 3ο στό 2ο π.Χ. αἰῶνα. Τά ἀπλά χαρακτηριστικά τοῦ ἀγγείου περιορίζονται σέ μία μικρή δακτυλιωτή βάση καί ἓνα ἡμισφαιρικό κύπελλο μέ λεπτά τοιχώματα, γανωμένα καί στίς δύο ἐπιφάνειες. Κάτω ἀπό τό χεῖλος, πού στρέφεται ἀνεπαίσθητα πρός τά μέσα, περιτρέχει τήν ἐπιφάνεια ἓνα γραπτό στεφάνι μέ μακρόστενα φύλλα. Σκύφοι μέ τό σχῆμα αὐτό δέν εἶναι γνωστοί, ἀπ' ὅσο τουλάχιστον εἴμαστε σέ θέση νά γνωρίζουμε, καί γιά τό λόγο τοῦτο μόνο παραπλήσια παραδείγματα μποροῦν νά ἀναφερθοῦν ὡς παράλληλα: ὅμοιοι σφαιρικοί σκύφοι μέ πολύ μικρή ἢ καί καθόλου βάση καί περισσότερο

Σχέδ. 34.

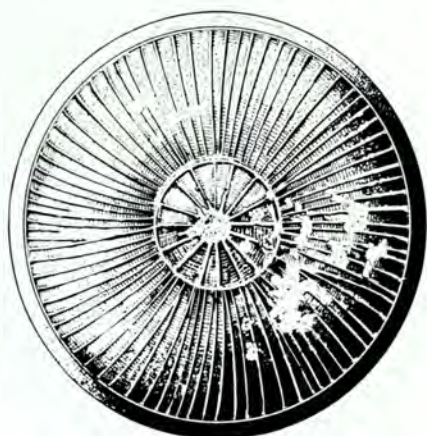
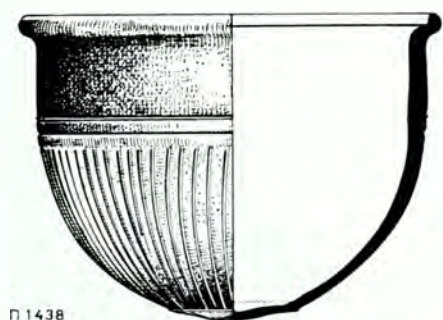

Σχέδ. 35.

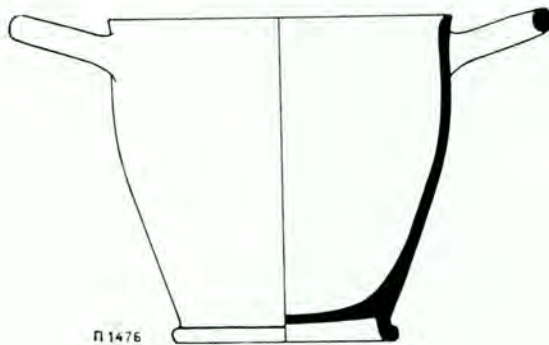
101. Ἀρβανιτοπούλου, Γραπτά στήλαι, 47.

102. Βλ. στό σχετικό κεφάλαιο γιά τή διακόσμηση.

103. Σχετικά μέ τά γραπτά κοσμήματα καί τή διάταξή τους βλ. στό κεφάλαιο γιά τήν κατηγορία τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος».

Σχέδ. 36.

Σχέδ. 37.

άνοιχτοί προέρχονται από την Ἀγορά τῶν Ἀθηνῶν καί συγκεκριμένα ἀπό τίς ομάδες C (C7) καί D (D14) τοῦ Thompson¹⁰⁴ (2ος π.Χ. αἰώνας) καί συνδέονται σύμφωνα μέ τήν ἄποψη τοῦ μελετητῆ τους μέ μετάλλινα πρότυπα. Ἡ σύνδεση αὕτη μπορεῖ ὅπωςδήποτε νά ἰσχύει καί γιά τό σκύφο Π 1352, πού ταυτόχρονα ἀποτελεῖ καί τήν πρώτη ἔνδειξη γιά τήν πρωιμότερη «ἐπιανεμφάνιση» (κατά τόν Thompson) τῶν ἡμισφαιρικῶν αὐτῶν ἀγγείων. Χαρακτηριστικό γνώ-

104. Βλ. Hesperia III (1934), 348 ἀριθ. C7 εἰκ. 29, 397 ἀριθ. D14 εἰκ. 56. Ἐπίσης πρβλ. Samaria-Sebaste III, 259 εἰκ. 53, 2.

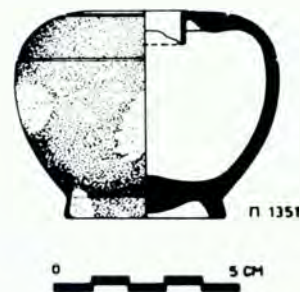
ρισμα του σκύφου Π 1352 είναι και το στεφάνι κάτω από το χείλος, διακοσμητικό θέμα γνωστό κιόλας από άλλα παράλληλα ανασκαφικά ευρήματα της περιοχής αλλά και από ανάλογα παραδείγματα από το Πέργαμο¹⁰⁵.

Στο πέραςμα από τον 3ο στο 2ο π.Χ. αιώνα πρέπει να χρονολογηθεί και ο δεύτερος άωτος σκύφος της ομάδας Π 2151: μικρότερος από τον προηγούμενο και με άδρότερα χαρακτηριστικά, είναι περισσότερο «κλειστός» και έχει κύριο γνώρισμά του τη σχετικά ψηλή, κωνική, στην πάνω επιφάνειά της κοίλη, βάση¹⁰⁶. Δυό οριζόντιες, που υπογραμμίζουν το χείλος, και μία τρίτη στο μέσο του ύψους του αγγείου αυλακώσεις είναι τυπικό γνώρισμα ιδιαίτερα των αγγείων της κατηγορίας της «Δυτικής Κλιτύς», όπως εξάλλου και το μοναδικό κόσμημα του σκύφου — μία κυματιστή γραπτή ταινία με μεγάλες στιγμές που περιτρέχει την επιφάνεια υποκαθιστώντας τη βλαστόσπειρα. Παρόμοιες άπλοποιήσεις κοσμημάτων, που συνοδεύονται όλο και συχνότερα από επιπόλαιη διαμόρφωση του σχήματος και κακή ποιότητα του γανώματος, υποδηλώνουν την παρακμή της κατηγορίας της «Δυτικής Κλιτύς».

Ο σκύφος Π 1438 παρουσιάζει γενικά το γνωστό σχήμα των μεγαρικών σκύφων με ιδιόμορφο μόνο το καμπύλο προς τα μέσα χείλος του¹⁰⁷. Ένας άμελής στην κατασκευή του «ρόδακας» κατέχει το κέντρο της εξωτερικής επιφάνειας του πυθμένα και αποτελεί την άφετηρία ανάγλυφων ακτίνων-φύλλων που αγκαλιάζουν το ήμισφαιρικό σώμα του αγγείου — ένας τρόπος διακόσμησης γνωστός και συνηθισμένος για την ὄψιμη φάση των μεγαρικών σκύφων¹⁰⁸. Ο τεφρός πηλός και το μελανόχρωμο γάνωμα συνδέουν το σκύφο με τον κάνθαρο Π 1347 και τη σταμνοειδή πυξίδα Π 1222, αντιπροσώπους μιας κεραμικής που συχνά εντοπίζεται στο βορειοελλαδικό χώρο και που περιλαμβάνει γενικά αγγεία μικρού σχήματος.

Μελανοδοχεῖο (Σχέδ. 38)

Το μικρό σφαιρικό καστανόχρωμο αγγείο Π 1351 αντιπροσωπεύει ένα σχήμα ὅπωςδήποτε γνωστό, αλλά μόνο από ολιγάριθμα μέχρι σήμερα παραδείγματα, και ὄχι ἔντελως κατανοητό στη χρήση και την καταγωγή του. Τά περισσότερα από τά σωζόμενα αγγεία του είδους είναι ἑλληνιστικά, τά παλιότερα ὥστόσο ἀνάγονται στά κλασικά χρόνια, ὅπως φανερώνουν τά μελανοδοχεῖα ἀπό τό ναυάγιο τοῦ Porticello στὴ

Σχέδ. 38.

105. PergForsch 2, 61-62 ἀριθ. D48 πίν. 13, ἀριθ. D54 καὶ D66 πίν. 14. Τά παραδείγματα ἀπὸ τὴ Βέροια εἶναι ἀδημοσίευτα (Μ. Βεροῖας).

106. Γιά τὴ μορφή τῆς βάσης πρβλ. PergForsch 2, 60 ἀριθ. D20 πίν. 12.

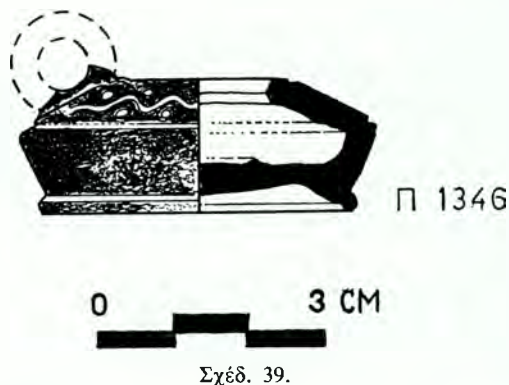
107. Πρβλ. γιά τὸ σχῆμα AE 1932, 65 εἰκ. 20-21 (Φλώρινα).

108. Βλ. Hesperia III (1934), 383 ἀριθ. D39 εἰκ. 70 καὶ 385 ἀριθ. D44 εἰκ. 73a. Γιά τὸ σπάνιο γενικὰ σχῆμα πρβλ. Antioch IV, 24 ἀριθ. 173 εἰκ. 7, 9, χρήσιμο ἰδιαίτερα γιά τὴ διαμόρφωση τοῦ χείλους, ὅμοια μέ αὐτὴ τοῦ Π 1438. Πρβλ. ἀκόμη EAA IV, 970 κ.έ. στὴ λέξη *Megaraesi Vasi* εἰκ. 1156, 3 (2ος π.Χ. αἰ.). Καλὸ παράλληλο γιά τὸν τρόπο διακόσμησης ἀποτελεῖ ὁ σκύφος στὸ Yale, βλ. S. M. Burke - J. Pollit, *Greek Vases at Yale*, 1975, 91 ἀριθ. 73 (χρονολ. 150-100 π.Χ.).

Μεσσήνη της Σικελίας¹⁰⁹. Τό μελανοδοχείο ἀπό τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου ἐντάσσεται στήν ἴδια σειρά μέ ἐκεῖνα ἀπό τήν ἀθηναϊκή Ἀγορά, τήν Πριήνη, ἤ τίς Φθιώτιδες Θῆβες, τῶν ὁποίων τό σῶμα εἶναι ἀπλό σφαιρικό μέ τή μικρή κοιλότητα καί μαζί ὀπή στό πάνω μέρος¹¹⁰. Τοῦτο τό σχῆμα θυμίζει ἔντονα τά σφαιρικά μελανοδοχεῖα τῶν κλασικῶν χρόνων καί αὐτός εἶναι ὁ λόγος, γιά τόν ὁποῖο τά ἐλληνιστικά μελανοδοχεῖα μέ κυκλικό περίγραμμα θά πρέπει νά θεωρηθοῦν ὅτι συνεχίζουν τήν παράδοση ἐκείνων. Ὡστόσο ἄλλα παραδείγματα, ὅπως τά δύο μελανοδοχεῖα ἀπό τή Morgantina καί τίς Φθιώτιδες Θῆβες, μέ τή μεγάλη βάση καί τό ἀνοιχτό χεῖλος ἢ τό καλυκωτό ἀπό τή Δῆλο, δείχνουν ὅτι στά ἐλληνιστικά χρόνια τό μικρό αὐτό σκεῦος ἐμφανίστηκε μέ ποικιλία σχημάτων¹¹¹.

Ἀσκός (Σχέδ. 39)

Τό μικρό χαμηλό ἄγγειο Π 1346 μέ τήν ἀπλή διακόσμηση τῆς κατηγορίας τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος» στόν ὅμο του, θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ περισσότερο μικρογραφία παρά πραγματικός ἀσκός (guttus)¹¹². Ἀντιπροσωπεύει μιά πολύ συνηθισμένη κατηγορία ἄγγειων γνωστών ἀπό τά κλασικά κιόλας χρόνια, πού θά χρησίμευε γιά τή φύλαξη μικρῆς ποσότητας πολύτιμου ὕγρου. Ἀπέναντι στό περισσότερο συνηθισμένο γιά τούς ἀσκούς καμπύλο σχῆμα, τό γωνιώδες περίγραμμα τοῦ ἀσکوῦ Π 1346 εἶναι χαρακτηριστικό, ὅχι ὅμως καί μοναδικό, γιατί φαίνεται νά ἀκολουθεῖ τήν παράδοση μιᾶς μικρῆς ὁμάδας ἀσκῶν μέ παρόμοιο σχῆμα ἀπό τά κλασικά χρόνια (Ὀλυνθος)¹¹³.

109. Βλ. σχετικά AJA 79 (1975), 374 κ.έ. (τέλος 5ου π.Χ. αἰ.).

110. Βλ. Hesperia III (1934), 398 ἀριθ. E58 εἰκ. 56 (ὅπου καί ἡ παλιότερη βιβλιογραφία), Priene, 426 ἀριθ. 98 εἰκ. 540 καί 549 καί AAA III (1970), 204 εἰκ. 2 (Φθιώτιδες Θῆβες).

111. AJA 63 (1959), 275 (Morgantina). Βλ. ἐπίσης AAA III (1970), 204 εἰκ. 2 (Φθιώτιδες-Θῆβες· λανθασμένος ὁ χαρακτηρισμός τῶν ἄγγειων ὡς πυξίδων, στό κείμενο), AAA I (1968), 190 εἰκ. 2 (μελανοδοχεῖο;), AD 27 (1972): Χρονικά, 341 Πίν. 292 ε (Χαλκίδα), AD, ὁ.π., 419 Πίν. 352 δ (Μ. Λαρίσης ἀπό τή Βοιωτία), Corinth VII₃, 102 ἀριθ. 604 πίν. 20 καί 58 (γύρω στά 150 π.Χ.), μέ διαφορετικό σχῆμα ἀπό τά ὑπόλοιπα γνωστά.

112. Γενικά γιά τό σχῆμα βλ. Ath. Agora XII, 160 πίν. 39, BCH 94 (1970), 204 πίν. 31, 21, Jentel, ὁ.π., passim.

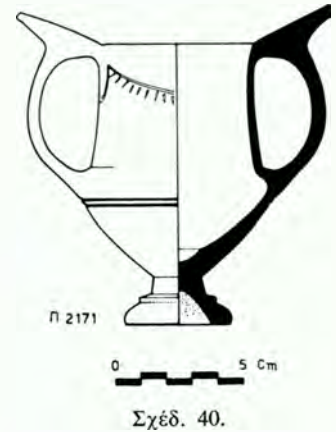
113. Olynthus XIII, 261 πίν. 173 ἀριθ. 467 καί 468.

Οί δύο έντελώς όμοιοι μεταξύ τους ύψίποδες κάνθαροι Π 2171 καί Π 2173 από τόν τάφο Ι τοῦ οἰκοπέδου Μ. Μαυρίδη ἀντιπροσωπεύουν στήν ομάδα ἕνα ἀπό τά χαρακτηριστικότερα ἀλλά καί πιό συνηθισμένα σχήματα τῆς ἐλληνιστικῆς κεραμεικῆς, ὥστόσο ὅμως ὄχι καί τόσο ἱκανοποιητικά μελετημένα¹¹⁴. Ἀπό τήν ἀποψη τῆς διακόσμησης τους οἱ δύο κάνθαροι θά μπορούσαν νά ἐνταχτοῦν στήν ομάδα τῶν ἀγγείων τῆς κατηγορίας τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος»¹¹⁵.

Τῇ βάση, πού ἀποτελεῖται ἀπό ἕναν πλατύ ἀναστραμμένο ἐχίνο καί ἐπίθετο σ' αὐτόν πλαστικό δαχτυλίδι, συνδέει μέ τό σῶμα ἕνα σχετικά ψηλό στέλεχος, χαρακτηριστικό τοῦ σχήματος γιά ὅλο τόν 3ο π.Χ. αἰώνα. Τό βαθύ, σχετικά ἡμισφαιρικό, σῶμα καί ὁ ψηλός κυλινδρικός λαιμός συνδέονται μεταξύ τους ἐξωτερικά μέ τίς δύο μεγάλες, περίπου ἡμικυκλικές, λαβές πού στήν ἔνωση τους μέ τό χεῖλος φέρουν μικροῦς ὀριζόντιους λοβούς. Ἡ διακόσμηση περιορίζεται σέ μιά μονόγραμμη γιρλάντα μέ σταγονίδια σέ καθεμιά πλευρά τοῦ λαιμοῦ.

Γιά τόν τύπο αὐτό τοῦ κανθάρου, πού στήν Ἀττική ἐμφανίζεται στό β' μισό τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνα, τό νεώτερο χρονολογικά σημεῖο δίνουν οἱ κάνθαροι ἀπό τό πτολεμαϊκό στρατόπεδο τῆς Κορώνης (265-261), ἐνῶ γιά τή μεταγενέστερη ἐξέλιξη τοῦ σχήματος δέν ὑπῆρξαν μέχρι σήμερα σταθερές χρονολογικές ἐνδείξεις¹¹⁶. Ὅπως δὲποτε τό σχῆμα αὐτό τοῦ κανθάρου ἐπιβεβαιώνεται καί μετά τά μέσα τοῦ 3ου π.Χ. αἰώνα καί ἀκριβῶς μέ τοὺς κανθάρους ἀπό τόν τάφο Ι Μαυρίδη, πού χρονολογεῖται στό πέρασμα ἀπό τόν 3ο στό 2ο π.Χ. αἰώνα, προκύπτει γιά τόν τύπο ἕνα νεώτερο χρονολογικό σημεῖο ἀναφορᾶς, χωρίς ὥστόσο νά παραβλέπονται καί οἱ διαφορές τῶν δύο ἐργαστηρίων.

Ἡ διαφορά ἀνάμεσα στίς δύο ὄψεις ομάδες Κορώνης-Βέροιας ἐμφανίζεται, ὅσο ἐπιτρέπεται τούτη νά διατυπωθεῖ, κυρίως στή διαμόρφωση τοῦ κάτω τμήματος τοῦ σώματος καί τῶν λαβῶν. Στά νεώτερα παραδείγματα ἀπό τόν τάφο Ι τοῦ οἰκοπέδου Μαυρίδη τό κάτω τμήμα ἔχει λιγότερο καμπύλο περίγραμμα καί οἱ λαβές παρουσιάζουν τή ράχη τους ἀρκετά ἀνυψωμένη, ψηλότερα ἀπό τά χεῖλη¹¹⁷.

114. Γιά τά παλιότερα εἶδη κανθάρων βλ. γενικά Ath. Agora XII, 113 κ.έ., AM 79 (1964), 47-55, Hesperia XLIII (1974), 200 κ.έ. πίν. 30, AM 85 (1970), 166 κ.έ., Samaria-Sebaste III, 241 κ.έ.

115. Σχετικά βλ. στό κεφάλαιο γιά τή διακόσμηση τῆς κατηγορίας «Δυτικῆς Κλιτύος».

116. Hesperia XXXI (1962), 59, XXXII (1963), 109 κ.έ., XXXIII (1964), 69 κ.έ. Βλ. ἐπίσης AvP XI, 108 πίν. 37 καί 54 (φάση 5 = β' τρίτο 3ου π.Χ. αἰ.).

117. Πρβλ. ὅμοια παραδείγματα ἀπό τό μακεδονικό χῶρο Μακεδονικά Θ' (1969), 214 πίν. 110a, AE 1948-49, 108 εἰκ. 28 (ἀττικό;), Macedoniae Acta Archaeologica (Prilep) I (1975), 155 κ.έ. πίν. I, 1 (ἀπό τήν ἐλληνιστική νεκρόπολη τοῦ Markove Kule στήν περιοχή τοῦ Vargos)· ἄλλα ἀδημοσίευτα φυλάγονται στό Μουσείο Πέλλης. Φυσικά ἡ διάδοση τοῦ σχήματος εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερη καί κάνθαροι τοῦ τύπου αὐτοῦ ἐμφανίζονται καί στίς βόρειες ἄκρες τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου· ἐνδεικτικά βλ. M. Bucovala, Necropole elenistice la Tomis, 1967, 26 εἰκ. 15a (3ος π.Χ. αἰ. sic).

Στους κανθάρους ανήκει και τό άγγείο Π 1347 αντιπροσωπεύοντας μία παραλλαγή του σχήματος: κατασκευασμένο από τό χαρακτηριστικό τεφρό πηλό και μέ άμελές άμαυρό γάνωμα αποδίδει ένα σχήμα χωρίς επιμελημένες λεπτομέρειες και μεικτά χαρακτηριστικά κανθάρου και κρατηρίσκου¹¹⁸. 'Η βάση παρουσιάζει άμελή διαμόρφωση, τό σώμα είναι σφαιρικό και ψηλό, ό λαιμός πλατύς και κυλινδρικός μέ δύο μεγάλες λαβές. Γνωστή και από άλλες περιοχές ('Ερέτρια, Άργος, Άθήνα) ή παραλλαγή αυτή του σχήματος του κανθάρου συναντάται συχνά στό χώρο της Μακεδονίας (Βέροια, Πέλλα, Φλώρινα)¹¹⁹ και παρουσιάζει τά ίδια εκείνα κατασκευαστικά χαρακτηριστικά (πηλός τεφρός, άμαυρό γάνωμα) του Π 1347.

Κάλαθος (Σ χ έ δ. 41)

Ό καλυκόσχημος κάλαθος Π 1345 από τόν τάφο του οίκοπέδου Θώμογλου παρουσιάζει για τίς σημερινές μας γνώσεις ένα σπάνιο σχήμα για τό όποιο μόνο παραπλήσιες περιπτώσεις θά μπορούσαν νά αναφερθούν. Γενικά τό άγγείο θά μπορούσε νά σχετιστεί μέ τούς καλάθους ή τούς κάδους¹²⁰, μέ τούς όποιους είχε ίσως και άνάλογη χρήση, τά επί μέρους όμως χαρακτηριστικά τό διαφοροποιούν σημαντικά και τό καθιστούν σπάνια περίπτωση. Άπό τά ποικίλα καλυκόσχημα άγγεία ως μόνο άμεσα παράλληλο θά μπορούσε νά αναφερθεί ό πήλινος άγώνωτος κάλαθος από τάφο των μέσων του 2ου π.Χ. αϊ., που βρέθηκε κοντά στην Άργισσα της Θεσσαλίας¹²¹. Άκόσμητος, χωρίς λαβή, μέ λιγότερο σύνθετο χείλος, αποδίδει σέ άπλή μορφή τό σχήμα του Π 1345. Άντίθετα άλλα άγγεία, όπως ό κάλαθος από φαγεντιανή στό Μουσείο

118. Βλ. σχετικά παραδείγματα της κατηγορίας αυτής από τό Άργος, BCH 94 (1970), 521 εικ. 213 (όπου ονομάζονται κρατηρίσκοι και έχουν έντελώς άμελή κατασκευή), από την Άθήνα, AM 85 (1970), 149 άριθ. 144a πίν. 65, 1 (όπου ή μορφή του όπωσδήποτε πρωιμότερου αυτού κανθάρου παρουσιάζει αρκετές διαφορές από εκείνους του Άργους ή τόν Π 1347).

119. Άπό τη Φλώρινα, βλ. AE 1932, 63 άριθ. 38-40 εικ. 14 (όπου ονομάζονται άμφορίσκοι). Τά παραδείγματα από τη Βέροια και την Πέλλα είναι άδημοσίευτα. Σχετικά μέ την ποιότητα και τό χρώμα του πηλού βλ. επίσης Π 1222 και Π 1438.

120. 'Η σχέση και ή όμοιότητα προς τούς γνωστούς καλάθους, τά γνωστά από τά γεωμετρικά χρόνια καλυκόσχημα άγγεία, είναι πολύ γενική και χαλαρή. Σχετικά για τούς παλιότερους αυτούς καλάθους βλ. Münzen und Medaillen, Auktion 34 (1967), 63 άριθ. 126, όπου και ή προηγούμενη βιβλιογραφία. Ένα μικρό καλυκόσχημο κύπελλο σέ γερμανική ιδιωτική συλλογή επίσης χρονολογείται στον 4ο αιώνα π.Χ. από τούς συγγραφείς του σχετικού Καταλόγου Antiken aus rheinischem Privatbesitz, 1973, άριθ. 90 πίν. 41. Άνάλογα ή παρόμοια καλυκόσχημα κύπελλα και μάλιστα από μέταλλο εμφανίζονται και στά έλληνιστικά για νά περάσει ή παράδοση και στά πρώιμα αυτοκρατορικά χρόνια, πρβλ. RLM 6 (1971), 89 κ.έ., Rheinisches Landesmuseum Bonn (Kurzführer 1973), 68 εικ. 44, Greek and Roman Metalware: A Loan Exhibition, 1976 (The Walters Art Gallery), άριθ. 72. 'Η μεγαλύτερη όμως δυσκολία νά συνδεθεί ό κάλαθος Π 1345 μέ τά περισσότερα από τά παραπάνω παραδείγματα είναι κυρίως ή προφανής χρήση τους ως κύπελλα, ενώ τό μεγάλο αυτό καλυκόσχημο άγγείο από τό μέγεθος του και τά δαχτυλίδια στό χείλος για την άνάρτησή του είχε διαφορετική λειτουργία. Τό αντίστοιχο ίσχύει και για μεταγενέστερα άγγεία, όπως οι modioloi βλ. σχετικά γι' αυτούς D. Robinson, Χαριστήριον εις Άν. Όρλάνδον III, 79 κ.έ., Hesperia XLI (1972), 355 κ.έ., καθώς επίσης και E. Belin de Ballu, Olbia, 1972 (φωτ. άνατ.), 157 πίν. Lb.

121. AA 1955, 217-18 εικ. 20. Άξίζει νά σημειωθεί ότι τό σύνολο των κτερισμάτων του τάφου περιλαμβάνει άνάλογα χαρακτηριστικά για την εποχή πηλίνα άγγεία (μυροδοχεία κτλ.).

Π 1345

0 5 CM

Σχέδ. 41.

Θεσσαλονίκης¹²² από τάφο του 2ου επίσης π.Χ. αί., πολύ λίγο μπορούν να βοηθήσουν στην εξακρίβωση της προέλευσης και της εμφάνισης των αγγείων αυτών. Ο ίδιος ωστόσο ο κάλαθος από τον τάφο του οικοπέδου Θώμογλου με το σχήμα του¹²³ δίνει μερικές χρήσιμες ενδείξεις για τη χρήση του και τα πιθανά του πρότυπα: σχηματίζεται από έναν αρκετά ψηλό και ευρύ κάλυκα που στηρίζεται σ' ένα σχετικά μεγάλο δαχτυλίδι. Το πάνω του μέρος στεφανώνεται μ' ένα σύνθετο χείλος, σχηματισμένο από κρεμαστό «κυμάτιο» και στενό δαχτυλίδι στην κορυφή, μορφή γνωστή και από άλλα αγγεία, όπως π.χ. την υδρία. Κάτω από το χείλος με τη βοήθεια των υπολειμμάτων που παρατηρήθηκαν συμπληρώνονται τρεις μικρές δακτυλιωτές λαβές, στην πραγματικότητα κρίκοι για την ανάρτηση και μεταφορά του αγγείου, όπως περίπου συνέβαινε λ.χ. με τους κάδους — στοιχείο, που ωστόσο λείπει από το θεσσαλικό παράδειγμα. Δεξιά και αριστερά από κάθε κρίκο υπάρχουν από μία μικρή πλαστική απόφυση, όμοια με τις κεφαλές καρφιών στα μετάλλινα αγγεία και σκεύη, που ως διακοσμητικό στοιχείο είναι αρκετά γνωστό και σε πήλινα αγγεία. Ολόκληρη ή εξωτερική επιφάνεια μαζί και η κάτω επιφάνεια της βάσης καλύπτονται από ένα βαθύχρωμο καστανοκόκκινο γάνωμα, ενώ η εσωτερική έχει χρώμα ανοιχτό κόκκινο. Αντίθετα με το φροντισμένο πλάσιμο του αγγείου ή διακόσμηση, μόνο χαρακτή, είναι περισσότερο αμελής: δύο ταινίες με χαρακτό άβακωτό κόσμημα περιτρέχουν τον κάλυκα. Ακανόνιστα χαρακτά ήμικύκλια κρέμονται από την πάνω ταινία, ενώ τα μικρότερα επίσης χαρακτά ήμικύκλια στο κρεμασμένο κυμάτιο του χείλους αποδίδουν διαλυμένο κυμάτιο¹²⁴. Το τμήμα του αγγείου κάτω από το χείλος χωρίζεται με τρεις χαρακτές κατακόρυφες γραμμές σε τρία τμήματα αντίστοιχα προς τους τρεις κρίκους.

Οι τρεις κρίκοι-λαβές υποδηλώνουν αρκετά παραστατικά τον τρόπο χρήσης του αγγείου και αναφέρθηκαν κιόλας για αντίστοιχο παράλληλο οί κάδοι. Το ίδιο αυτό μορφολογικό στοιχείο, καθώς και η διαμόρφωση του χείλους και τέλος ακόμη ο κοφτός χαρακτήρας του περιγράμματος οδηγούν στα πιθανά πρότυπα που είχε ο πλάστης στην κατασκευή του καλάθου αυτού και που θα πρέπει να είναι ανάλογα μετάλλινα σκεύη. Εκτός από τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την παρατήρηση του συγκεκριμένου αγγείου, η έλλειψη όμοιων παράλληλων παραδειγμάτων καθιστά δύσκολο τον προσδιορισμό της καταγωγής και τη διαγραφή της εξέλιξης του σχήματος.

Οίνοχόες (Σ χ ε δ. 42)

Οι τρεις οίνοχόες Π 2172, Π 2175 και Π 2180 που περιλαμβάνει η ομάδα προέρχονται όλες τους από τον τάφο Ι του οικοπέδου Μαυρίδη και σ' αυτές πρέπει να προστεθεί το θραύσμα

122. JdI 91 (1976), 141 εικ. 9 = Τά Έλληνικά Μουσεία, 1974, Μουσείο Θεσσαλονίκης, 283 εικ. 18.

123. Η χρήση ενός αγγείου και η λειτουργικότητα του σχήματος δεν αποτελούν πάντοτε τη μοναδική προϋπόθεση για την έρμηνεία του σχήματός του, και τουτο για το λόγο ότι ο σημαντικός αυτός παράγοντας κατασκευής συνδέεται και με άλλους περιοριστικούς και καθοδηγητικούς όρους, όπως π.χ. την παράδοση, την ικανότητα-δεξιότητα του κατασκευαστή-τεχνίτη. Κατά συνέπεια μόνο μέσα στο σύνθετο αυτό πλέγμα των προϋποθέσεων της δημιουργίας πρέπει να αναζητηθεί και η κατανόηση των σχημάτων· πρβλ. σχετικά την περίπτωση των πυξιδών-κέρνων.

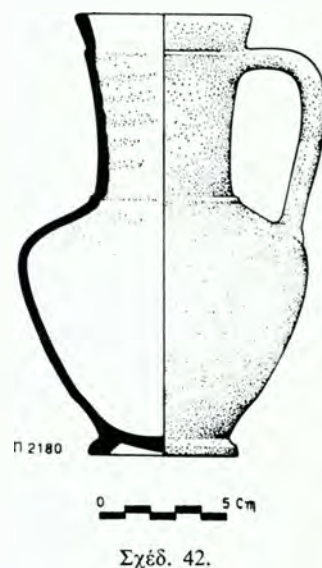
124. Για τα άπλά γεωμετρικά κοσμήματα βλ. στο σχετικό κεφάλαιο για την κατηγορία της «Δυτικής Κλιτύος».

Π 2120 από τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Κιοσέογλου¹²⁵. Συγκεκριμένα ἡ Π 2180 ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ ὀλιγάριθμα κτερίσματα τῆς κεραμοσκεποῦς ταφῆς τοῦ διαδρόμου τοῦ τάφου, πού χρονολογεῖται στὸ τέλος τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., ἐνῶ οἱ ἄλλες δύο, Π 2172 καὶ Π 2175, ἀνήκουν στὰ κτερίσματα πού εἶχαν τοποθετηθεῖ στή μικρὴ κλίμακα καὶ πού προσγράφονται μὲ μεγάλη πιθανότητα στὴν ταφή Γ (τέλος τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.).

Οἱ σύγχρονες μεταξὺ τους οἰνοχόες τοῦ τάφου I τοῦ οἰκοπέδου Μαυρίδη ἀντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικὲς κατηγορίες καὶ παραδόσεις: τὸ ζευγὸς τῶν Π 2172 καὶ Π 2175, καθὼς καὶ τὸ Π 2120 ἀνήκουν στὰ ἀπλά, κοινὰ ἀγγεῖα, ἐνῶ τὸ Π 2180 μὲ τὸ «μεταλλικόν» τοῦ σχῆμα καὶ τὸ γάνωμά του ὑποδηλώνει μιὰ σχέση μὲ τὴν κατηγορία τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος».

Οἱ δύο ἀγάνωτες οἰνοχόες ἔχουν πλατιά δακτυλιωτὴ βάση, σῶμα σχεδόν σφαιρικό, λαιμὸ χωριστό, κυλινδρικό, μὲ κάπως εὐρύτερο χεῖλος, ὅπου καταλήγει ἡ ταινιωτὴ λαβή. Ἐνα ὑπόλευκο ἐπίχρσμα¹²⁶, ὅμοιο μ' ἐκεῖνο τῶν ἀμφορέων, καλύπτει ὁλόκληρο σχεδόν τὸ σῶμα (διακρίνεται καλύτερα στὸ Π 2172). Ἐνα στενὸ ἀμελὲς ὀριζόντιο ἔξαρμα στὴ ρίζα τοῦ λαιμοῦ διακρίνει τὸ Π 2172. Τῆς ἴδιας περίπου μορφῆς οἰνοχόες εἶναι γνωστὲς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Δυτ. Μακεδονίας. Ὅμοια μὲ τὴν Π 2175 εἶναι ἡ οἰνοχόη ἀπὸ τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Βασιλειάδη στὴ Βέροια, σύγχρονη ἢ λίγο νεώτερη ἀπὸ τὶς οἰνοχόες τοῦ τάφου Μαυρίδη. Νεώτερες (α' μισὸ τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.) εἶναι οἱ οἰνοχόες τοῦ λαξευτοῦ τάφου στὸ Λόγγο Ἐδέσσης μὲ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τὸ λίγο ψηλότερο λαιμὸ καὶ τὸ ὅχι τόσο σφαιρικό σῶμα¹²⁷. Τὰ παραδείγματα αὐτὰ σχηματίζουν μιὰ ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὴ εἰκόνα τοῦ σχήματος μέσα στὴν ἐγχώρια μακεδονικὴ παραγωγὴ τοῦ α' μισοῦ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνα, ἐνῶ δὲ σώζονται ἀντίστοιχα δείγματα ἀπὸ τὴν παλιότερη φάση, γιὰ τὴν ὁποία μιὰ ἰδέα ἴσως μποροῦν νὰ δώσουν οἰνοχόες τῆς ἀντίστοιχης ἀττικῆς κεραμικῆς¹²⁸.

Μὲ χωριστὸ ἐπίσης λαιμὸ ἡ οἰνοχόη Π 2180 ἐμφανίζεται καλύτερα πλασμένη, περισσότερο ἀρθρωμένη. Ἡ βάση εἶναι κωνική, τὸ σῶμα σχηματίζει ἓναν ἀναστραμμένο κῶνο, σχῆμα γνωστὸ ἀπὸ οἰνοχόες κυρίως μὲ κοσμήματα τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος» στὸν 3ο π.Χ. αἰῶνα. Ὁ λαιμὸς, πού διακρίνεται ἀπὸ τὸ σῶμα μ' ἓνα μικρὸ ἔξαρμα, εἶναι ψηλός, κυλινδρικός, εὐρύτερος στὸ πάνω του μέρος, ὅπου μὲ μιὰ βαθιὰ ἐγκοπὴ στερεώνεται ἡ στενὴ καὶ λοξὴ ταινία τοῦ χεῖλους. Στὴ ρίζα τοῦ χεῖλους καταλήγει καὶ ἡ ταινιωτὴ λαβή. Τὸ σχῆμα τῆς οἰνοχόης εἶναι καλὰ

125. Βλ. σχετικὰ στὸ κεφάλαιο γιὰ τὸ χρονικὸ εὗρεσης καὶ στὸ ἀντίστοιχο γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν τάφων τῶν οἰκοπέδων Μαυρίδη καὶ Κιοσέογλου.

126. Πρβλ. τὸ σχετικὸ κεφάλαιο κεραμικῆς γιὰ τοὺς ἀμφορεῖς. Βλ. ἐπίσης γιὰ ὅμοια παραδείγματα ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 379 Πίν. 317 β (τάφος οἰκοπέδου Βασιλειάδη στὴ Βέροια).

127. Βλ. ΑΔ 25 (1970): Χρονικά, 379 Πίν. 317 β (τάφος οἰκοπέδου Βασιλειάδη), ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 344-45 Πίν. 364 ια (Λόγος Ἐδέσσης). Ἐπίσης ΑΔ 17 (1961-62): Μελέται, 258 Πίν. 148 γ (Βεργίνα), ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 411 Πίν. 309 α (Βαρβάρες Ἡμαθίας).

128. Βλ. παρακάτω.

γνωστό — και περισσότερο από την κατηγορία των απλών αγγείων — στην Ἀττική. Οἰνοχόες με χωριστό ψηλό λαιμό περιλαμβάνουν οἱ ομάδες Α και Β τοῦ Thompson¹²⁹ ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ Ἀγορά, μετὰ τὴν διαφορά ὅτι στὰ ἀττικά παραδείγματα ὑπάρχει στὴ θέση τῆς ἐγκοπῆς τοῦ χεῖλους ἓνα ἐντονο πλαστικό δαχτυλίδι, ἐνῶ τὸ σῶμα φαίνεται περισσότερο σφαιρικό καὶ ὁ λαιμός κατακόρυφος. Στὰ μέσα τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. χρονολογοῦνται καὶ τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν Κεραμικό.

Στὸ σχῆμα τῆς οἰνοχόης Π 2180, ποῦ ὁπωσδήποτε πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὴν παράδοση τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνα, ἀνταποκρίνονται καλύτερα οἱ οἰνοχόες τῆς κατηγορίας τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος» ἀπὸ τάφο στὴν Ποτεΐδαια καὶ ἀπὸ τὶς Βαρβάρες Βεροίας καὶ τοῦτο παρὰ τὶς ὁρισμένες μορφολογικὲς διαφορὲς¹³⁰. Ἀπὸ τὸ 2ο π.Χ. αἰῶνα γνωστὰ χρονολογημένα παραδείγματα ποῦ μποροῦν νὰ συνδεθοῦν μετὰ τὴν Π 2180 εἶναι οἱ οἰνοχόες ἀπὸ τὸν ἐλληνιστικὸ τάφο στὴν Αἶγινα καὶ ἀπὸ τὴν ομάδα Ε τοῦ Thompson¹³¹ στὴν ἀθηναϊκὴ Ἀγορά (τέλος 2ου-1ος π.Χ. αἰ.), χαρακτηριστικὸς τοὺς ὅμως σὲ ἀντίθεση μετὰ τὶς προηγούμενες οἰνοχόες ἀπὸ τὴν Μακεδονία εἶναι ἡ στενὴ βάση σχετικὰ μετὰ τὸ σῶμα, ἐνῶ ὁ ψηλὸς λαιμὸς διαμορφώνεται ἀκόμη ψηλότερος καὶ στενός μετὰ καμπύλο χεῖλος.

Λέβης-χύτρα

Στὰ μεγάλα, κοινῆς χρήσης, ἀγάνωτα σκεῦη πρέπει νὰ περιληφθεῖ καὶ τὸ δίωτο ἀγγεῖο Π 1348 ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου, γιὰ τὸ σχῆμα τοῦ ὁποῖου ὁ Μ. Ἀνδρόνικος¹³² χρησιμοποιοῖ τὴν ὀνομασίαν «χύτρα». Τὸ ἀγγεῖο δὲν ἔχει βάση καὶ στηρίζεται στὸ πλατὺ κάτω μέρος τοῦ σφαιρικοῦ τοῦ σώματος. Στὸ πάνω τμήμα, τὸ σχετικὰ εὐρὺ ἄνοιγμα ὀρίζεται ἀπὸ ἓνα μεγάλο δακτυλιωτὸ χεῖλος, ἐνῶ στὸν ὦμο ὑψώνονται δύο πεταλόσχημες, μετὰ ἑλλειπτικὴ διατομή, λαβές.

Τὸ κοινοῦ σχήματος αὐτὸ ἀγγεῖο, ποῦ σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις τάφων χρησίμευσε καὶ ὡς τεφροδόχος, εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸ ἀπὸ τὴν περιοχὴ καὶ τὴν περίοδο αὐτὴ. Στὴ Βέροια, ὅμοιες χύτρες ἔδωσαν ὁ τάφος στὸ Συνοικισμό Προμηθέα καθὼς καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς δίδυμους «μακεδονικοὺς» στὸ οἰκόπεδο ἀδελφῶν Καραντουμάνη. Παρόμοιο ἀγγεῖο ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἐράτυρας Κοζάνης, σήμερὰ στὸ Μουσεῖο Φλωρίνης¹³³. Ἀπὸ τὰ παραδείγματα αὐτὰ φαίνεται νὰ εἶναι τὸ εἶδος τοῦ ἀγγείου αὐτοῦ συνηθισμένο στὴ Μακεδονία, ὅπως ἄλλωστε καὶ σ' ἄλλες περιοχές. Συγγενικά στὸ σχῆμα ἀγγεῖα ἀπὸ τὴν Ὀλυνθο φανερώουν ὅτι παρόμοιες χύτρες χρησιμοποιοῦνται τουλάχιστον ἀπὸ τὸν 4ο π.Χ. αἰῶνα.

129. Βλ. *Hesperia* III (1934), 464 κ.ἐ. ἀριθ. Α53 εἰκ. 8 (Ἀθήνα. Α' μισὸ τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.), ΑΑ 1931, 274 κ.ἐ. εἰκ. 35 (Αἶγινα. 144 π.Χ.). Νεώτερα παραδείγματα βλ. ΑΜ 85 (1970), 165 κ.ἐ. πίν. 82, *Hesperia* XLIII (1974), 200 κ.ἐ. ἀριθ. 46-48. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθοῦν οἱ σημαντικὲς μορφολογικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὰ μακεδονικά ὄψια παραδείγματα καὶ τὰ σύγχρονά τους ἀττικά: ὅλα σχεδὸν τὰ γνωστὰ ἔχουν κοντόχοντρο σχῆμα ἀντίθετα πρὸς τὰ ἀττικά μετὰ τὸν ψηλὸ λαιμὸ καὶ τὸ σχεδὸν καθόλου καμπύλο σῶμα στὸ σχῆμα ἀναστραμμένου κώνου.

130. Βλ. ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 341 Πίν. 361 β, ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 411 Πίν. 309 α (Βαρβάρες Ἡμαθίας).

131. Βλ. ΑΑ 1931, 274 εἰκ. 35, *Hesperia* III (1934), 417 ἀριθ. Ε127 εἰκ. 100. Βλ. ἐπίσης καὶ ὑποσημ. 129.

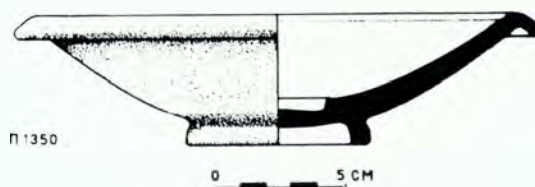
132. ΑΕ 1955, 46 εἰκ. 25, 3. Γενικά γιὰ τὴν χύτρα βλ. *Corinth* VII, 120 κ.ἐ.

133. Βλ. ὑποσημ. 132. Ἡ χύτρα ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Καραντουμάνη εἶναι ἀδημοσίευτη. Γιὰ τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Φλώρινας βλ. ΑΕ 1932, 122 εἰκ. 74. Γιὰ παλιότερα δείγματα τοῦ σχήματος ἐνδεικτικά βλ. *Olynthus* V, 38-39 πίν. 36.

Πινάκιο (Σ χ έ δ. 43)

Τά μεγάλα άνοιχτά άγγεία δέν άντιπροσωπεύονται στην κεραμική των πέντε τάφων ούτε σέ μεγάλο άριθμό, ούτε μέ άξιόλογα παραδείγματα, μολονότι τά σχήματα αυτά είναι γενικά στην κεραμική της έποχής αυτής πολύ συνηθισμένα¹³⁴.

Τό πινάκιο Π 1350 άπό τό χώρο Α του τάφου του οίκοπέδου Θώμογλου άνήκει στον πολύ γνωστό τύπο των «όξυβάφων»¹³⁵. Ή βάση του, όμοια μ' έκείνη των σκυφιδίων, είναι σχετικά μέ τό υπόλοιπο άγγείο πολύ μικρή. Τά τοιχώματα του πινακίου, πολύ άνοιχτά, καταλήγουν στον κυρτό περίδρομο που στρέφεται προς τά έξω καί κάτω. Ή κυκλική κοιλότητα στό κέντρο του

Σχέδ. 43.

πυθμένα είναι πολύ μικρή, άβαθής καί περιβάλλεται άπό ένα στενό αύλακι. Όλόκληρο τό άγγείο καλύπτεται άπό έρυθρό γάνωμα. Τό σχήμα άνταποκρίνεται στον τύπο που είναι γνωστός άπό τό 2ο π.Χ. αί. Ένδεικτικά άναφέρονται τά παραδείγματα που προέρχονται άπό τή Samaria-Sebaste καί που χρονολογούνται, τόσο στίς άρχές όσο καί στά τέλη του αιώνα¹³⁶. Άνάμεσα στά παραδείγματα αυτά θά πρέπει νά τοποθετηθεί καί τό πινάκιο άπό τον τάφο του οίκοπέδου Θώμογλου, χρονολόγηση που επιβεβαιώνεται καί άπό τά πινάκια των ομάδων D καί E του H. Thompson άπό τήν άθηναϊκή Άγορά¹³⁷.

Λεκάνη (Σ χ έ δ. 44)

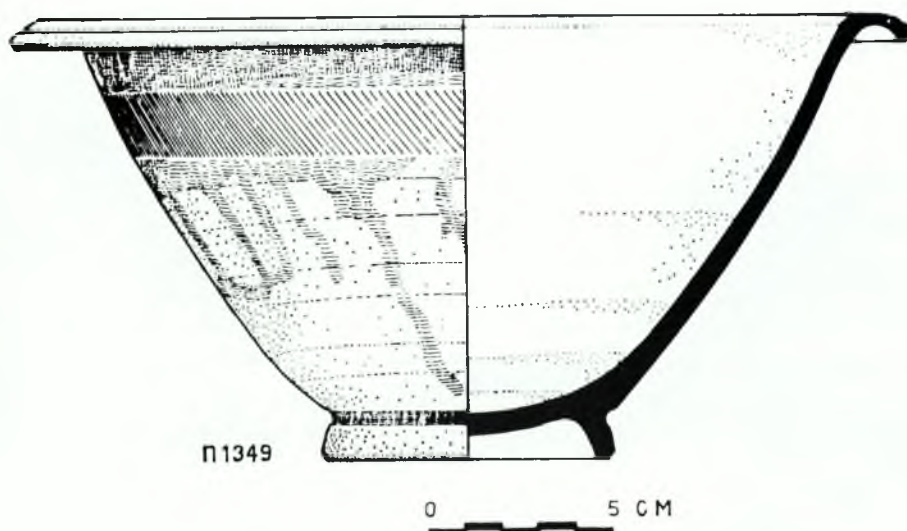
Τό Π 1349, μέ τό χάλκινο νόμισμα N 17.1 (χρονολ. 187-168 π.Χ.) στό έσωτερικό του, άπό τό χώρο Α του τάφου του οίκοπέδου άδελφών Θώμογλου, είναι τό δεύτερο μεγάλο άγγείο

134. Βλ. νεώτερες προσπάθειες για μία μορφολογική ταξινόμηση του σχήματος καί χρονολόγηση Ath. Agora XII, 147 πίν. 37, Demetrias I, 97 κ.έ., Hesperia XLIII (1974), 205-6 (πρώιμα παραδείγματα). Χρήσιμη επίσης ή εξέταση στη Samaria-Sebaste III, 260 κ.έ.

135. Για τήν όνομασία βλ. Olynthus V, άριθ. 105 πίν. 191. Πρβλ. Ath. Agora XII, 8, Archaeology XIII (1960), 207 καί St. Drougou, Der Psykter, 1975, 86 καί 119.

136. Για τήν πρώτη περίπτωση βλ. Samaria-Sebaste III, 263 άριθ. B311 β πίν. 54, 9. Για τή δεύτερη Samaria-Sebaste III, 262 άριθ. D769 πίν. 54, 6. Βλ. επίσης Eretria II, 15 άριθ. 19, 20, 23, 24 πίν. 6 (α' μισό του 2ου π.Χ. αί.), AM 85 (1970), 158 άριθ. 193 (μετά τό 200 π.Χ.).

137. Hesperia III (1934), 370 άριθ. D1 εικ. 55 καί 394 άριθ. E1, E16 εικ. 82.

Σχέδ. 44.

της ομάδας. Τά λοξά καί αρκετά βαθιά τοιχώματα τελειώνουν στό πάνω μέρος σ' ένα καμπύλο, στραμμένο πρὸς τὰ κάτω καί ἔξω χεῖλος. Ὁλόκληρη ἡ ἐσωτερική ἐπιφάνεια ἔχει ἕνα καστανόχρωμο γάνωμα πού ἐξωτερικά ἀπλώνεται μόνο σ' ἕνα τμήμα της. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὅμοια μορφολογικά γνωρίσματα παρατηροῦνται καί στή λεκάνη ἀπό τό λαξευτό τάφο τοῦ Συνοικισμοῦ Προμηθεά, χρονολογημένη κι αὐτή γύρω στά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνα¹³⁸.

Στάμνος-πυξίδα

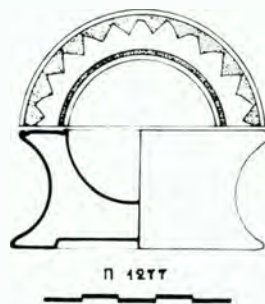
Ἀγγεῖα μέ τό σχῆμα τοῦ Π 1222 ἀπό τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Σανοπούλου ὀνομάζονται συνήθως «στάμνος-πυξίδα» ἢ «σταμνοειδῆς πυξίδα»· εἶναι ὥστόσο γνωστά καί ὡς λέβητες, γαμικοί λέβητες ἢ λουτήρια¹³⁹. Μέ τά τελευταῖα ὀνόματα ἀναφέρονται κυρίως τά παλιότερα παραδείγματα ἀπό τόν 5ο καί 4ο π.Χ. αἰῶνα, πού συχνά φέρουν καί γραπτές παραστάσεις (πρβλ. ἄγγεῖα κατηγορίας Κέρτς), σέ ἀντίθεση μέ τά ἐλληνιστικά πού συνήθως μόνο γανωμένα εἶναι (ὅπως συμβαίνει μέ τήν περίπτωση τοῦ Π 1222). Ἡ χαρακτηριστικότερη ὥστόσο διαφορά ἀνάμεσα στά παλιότερα ἐκεῖνα παραδείγματα καί στά ἐλληνιστικά, χωρίς νά λησμονεῖται βέ-

138. Βλ. ΑΕ 1955, 46 εἰκ. 22. Πρβλ. ἐπίσης ὅμοια καί σύγχρονα περίπου παραδείγματα *Hesperia* III (1934), 348 ἀριθ. C6 εἰκ. 28 (Ἀθήνα). Ἐπίσης *Hama* III, ἀριθ. 80 καί *Lapp*, 206 εἰκ. 153 (μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.).

139. Ἡ δευτέρα αὐτή ὀνομασία τοῦ ἀγγείου ὡς γαμικοῦ λέβητος ἢ λουτηρίου τηρεῖται ἰδιαίτερα γιά τά παλιότερα παραδείγματα, πρβλ. *Richter-Milne*, *Shapes and Names of the Attic Vases*, 1935, εἰκ. 72-75, *BSA* 45 (1940), 22 κ.έ. (πυξίδα ἢ σταμνοειδῆς πυξίδα), *Hampe* κ.ά., *Neuerwerbungen*, 71 ἀριθ. 107 πίν. 107, *Ath. Agora* XII, 195-96 ἀριθ. 1528-29 πίν. 67 (μέ γενικές παρατηρήσεις), ΑΕ 1958, 99 εἰκ. 168 (Ἀθήνα).

βαια καί ἡ διαφορετική προέλευση, εἶναι ἡ διαμόρφωση τοῦ σώματος, ὅπου τό σχεδόν σφαιρικό σχῆμα τῶν κλασικῶν τύπων γίνεται περισσότερο ἐπίμηκες.

Τό Π 1222, μέ τεφρό καί μᾶλλον κακῆς ποιότητος πηλό καί γάνωμα ἐπίσης κακῆς ποιότητος, μελανό, ἀντιπροσωπεύει μιᾷ ἰδιαίτερη κατηγορία ἐγχώριας κεραμεικῆς. Ἡ βάση ἀποτελεῖται ἀπό δύο ἄνισα πλαστικά δαχτυλίδια καί στηρίζει τό εὐρύ ἀλλά καί ψηλό σῶμα (πρβλ. τό σχῆμα τῆς στάμνου). Τό μεγάλο ἄνοιγμα στό πάνω μέρος τοῦ ἀγγείου ὀρίζει μιᾷ στενῇ κατακόρυφῃ ταινίᾳ πού πρέπει νά νοηθεῖ ὡς ὑποδοχή γιά τό πῶμα. Οἱ ἡμικυκλικές καί κάθετες στόν ὦμο λαβές ξεπερνοῦν τό ὕψος τοῦ χείλους. Μέ τό ἴδιο αὐτό σχῆμα εἶναι γνωστές παρόμοιες πυξίδες ἀπ' ὅλη σχεδόν τήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα καί γιά τό λόγο αὐτό τό εἶδος δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ τυπικό γιά τό ἐγχώριο ἐργαστήριον. Γιά τό Π 1222, πού μέ βάση τά ἀνασκαφικά δεδομένα δίνει ἕνα χρονολογικό ὄριο στήν ἐξέλιξη τοῦ σχήματος, ἀξίζει νά ἀναφερθοῦν ὡς παράλληλα μιᾷ ἐντελῶς ὅμοια πυξίδα ἀπό τό λαξευτό τάφο στό οἰκόπεδο Χατζηκοκόλη στή Βέροια καί μιᾷ δευτέρῃ ἀπό τήν περιοχή Φλώρινας στό τοπικό Μουσεῖο¹⁴⁰.

Σχέδ. 45.

140. Βλ. Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 168 ἀριθ. 9 πίν. Ια (τάφος οἰκοπέδου Χατζηκοκόλη στή Βέροια), καθώς ἐπίσης καί τίς ἀδημοσίευτες Π 1772 καί Π 1915 τοῦ Μ. Βεροίας ἀπό τοῦς τάφους τῶν οἰκοπέδων Καραντουμάνη καί Πισσᾶ. Ἐπίσης πρβλ. ΑΔ 17 (1961-62): Μελέται, 254 Πίν. 148 α (Βεργίνα) καί ΑΕ 1932, 64 εἰκ. 29, 5 (Φλώρινα).

Διακόσμηση

α) Κατηγορία «Δυτικής Κλιτύος» (Σ χ έ δ. 28, 31, 34-35, 39-41· Π ί ν. 68-69)

Γραπτά ή χαρακτά, φυτικά ή γεωμετρικά κοσμήματα είναι τα διακριτικά των αγγείων της κατηγορίας της «Δυτικής Κλιτύος», από τα χαρακτηριστικότερα είδη ελληνιστικής κεραμικής με μεγάλη χρονική διάρκεια και πλατιά γεωγραφική εξάπλωση¹⁴¹. Δίχως να παραγνωρίζεται ο ήγετικός ρόλος του αθηναϊκού εργαστηρίου, τουλάχιστο για την ποιότητα των αγγείων του, βαθμιαία διαπιστώνεται ότι τα περισσότερα σημαντικά οικονομικά κέντρα της εποχής είχαν δική τους παραγωγή αγγείων της κατηγορίας αυτής.

Στή Μακεδονία το είδος του του αγγείων με κοσμήματα της κατηγορίας της «Δυτικής Κλιτύος» είναι μόνο περιπτωσιακά γνωστό, αν και κατά καιρούς εμφανίζονται από το χώρο άριστα δείγματα ἐγγώριας παραγωγής. Βέβαια ούτε τα παραδείγματα από την ομάδα των πήλινων κτερισμάτων των πέντε λαξευτών τάφων της Βέροιας μπορούν να καλύψουν ολόκληρη την ποικιλία της κατηγορίας στη Μακεδονία¹⁴², τόσο χρονικά όσο και ειδολογικά, ούτε όμως και τα παράλληλα εύρηματα από τον υπόλοιπο μακεδονικό χώρο συμπληρώνουν το κενό, αφού πολλά από αυτά είναι αδημοσίευτα.

Η περίπτωση ωστόσο του σχετικού υλικού από τα ταφικά σύνολα των λαξευτών τάφων παρουσιάζει ενδιαφέρον, αφού τα παραδείγματα που περικλείει είναι σχετικά ακριβώς χρονολογημένα.

Ανάμεσα στα πήλινα κτερίσματα του εύρηματος την κατηγορία της «Δυτικής Κλιτύος» αντιπροσωπεύουν κυρίως οι πυξίδες Π 1335, Π 1342, Π 1337, Π 1421 και Π 1422, όπως επίσης οι άωτοι σκύφοι Π 1352, Π 2151, οι κάνθαροι Π 2171 και Π 2173, ο άσκος Π 1346 και τέλος ο μοναδικός κάλαθος Π 1345. Τόσο τα διακοσμητικά θέματα, όσο και ο τρόπος απόδοσης είναι χαρακτηριστικά για την ὄψιμη φάση της κατηγορίας: το χάραγμα χρησιμοποιείται για τις περισσότερες λεπτομέρειες (βλαστοί, γεωμετρικά κοσμήματα), ενώ η χρήση του επίθετου χρώματος γίνεται σε περιορισμένη κλίμακα (φύλλα κτλ.)¹⁴³. Από τα θέματα το επικρατέστερο είναι ή βλαστόσπειρα άλλοτε με φύλλα και άλλοτε με ἄνθη κισσοῦ (Π 1342), ἔτσι ὅπως με πολλά παραδείγματα είναι γνωστή ή μορφή αυτή διακόσμησης από τή Θεσσαλία, γενικά τή Μακεδονία και τό Πέργαμο¹⁴⁴, χωρίς βέβαια τό θέμα νά ἀπουσιάζει ἀπό τά ἀττικά παράλληλα. Συνήθως τά κοσμήματα ἀπλώνονται γύρω στό κυλινδρικό τοίχωμα του πώματος της πυξίδας

141. Βλ. σημαντικότερη ή νεώτερη βιβλιογραφία για τό θέμα *Hesperia* III (1934), 438 κ.έ., *PergForsch* 2, 45 κ.έ., *Demetrias* I, 99 κ.έ., *Corinth* VII, 24 κ.έ., *Caunus* 2, 30 πίν. 16, *EAA* VI, 23 στή λέξη *Pendici Occidentali* (Moreno).

142. Λαζαρίδη, Εἰδῶλια, 77 πίν. 32, *ET* VII, 136 πίν. 62, *AAA* VII (1974), 56-57 εἰκ. 19, *ΑΔ* 16 (1960): Μελέται, 82 Πίν. 76 (Πέλλα), *ΑΔ* 21 (1966): Χρονικά, 336 Πίν. 358 (Θεσσαλονίκη).

143. Πρβλ. *Hesperia* III (1934), 440 κ.έ., *AM* 26 (1901), 83-84, *PergForsch* 2, 52 κ.έ., ὅπου και σημειώνονται οἱ διαφορές ἀνάμεσα στήν ἀττική και τή μικρασιατική παραγωγή. Για τά κοσμήματα της παλιότερης φάσης της κατηγορίας αυτής βλ. *AM* 79 (1964), 58 κ.έ. Ἀνάλογα με τά παραδείγματα ἀπό τή Βέροια βλ. *Demetrias* I, 99 κ.έ. πίν. 36-37.

144. Βλ. ὅμοια παραδείγματα *PergForsch* 2, 52 κ.έ. ἀριθ. D33 και D3 πίν. 13 και 18, *Demetrias* I, 100-101, Λαζαρίδη, Εἰδῶλια, 78 πίν. 32, *AvP* XI, 143 ἀριθ. 283 πίν. 50 (φάση 11 = β' τέταρτο 2ου π.Χ. αἰ.), 151 ἀριθ. 358 πίν. 54 (φάση 12 = γ' τέταρτο 2ου π.Χ. αἰ.). Χαρακτηριστικά δείγματα της χρήσης του κοσμήματος σε σχέση με τό σχήμα των αγγείων βλ. *EAA* VI, 23 κ.έ. εἰκ. 22-25.

(Π 1335, Π 1342, Π 1421) ή γύρω από το κέντρο του θόλου της (Π 1335, Π 1422). Δύο ακόμη θέματα-κοσμήματα εμφανίζονται σχεδόν το ίδιο συχνά στα παραδείγματα της ομάδας: ή γιρλάντα και το στεφάνι από διαλυμένο κυμάτιο και φύλλα. Το πρώτο θέμα, γνωστό και με ἄριστα παραδείγματα από την πρώιμη κιόλας φάση της κατηγορίας, χρησιμοποιείται κυρίως στις πυξίδες του εύρηματος και μάλιστα γύρω από το κέντρο του θόλου (Π 1421, Π 1343, Π 1336), ή ως ἡμικύκλιο στο λαιμό των κανθάρων (Π 2171 και Π 2173) με μία ἀπλοποιημένη, ακόμη και ἀμελή ἀπόδοση που είναι συνηθισμένη για την ὀψιμη φάση της κατηγορίας¹⁴⁵. Το στεφάνι με το διαλυμένο κυμάτιο και φύλλα ἀνάμεσα στα στοιχεία του κυματίου, που διάφορες μορφές του δίνουν τά Π 1422, Π 1342 και Π 1223, εμφανίζεται συχνά σε ἀγγεία της κατηγορίας της «Δυτικής Κλιτύος» του 2ου π.Χ. αἰώνα κυρίως από την περιοχή της Μακεδονίας. Το κόσμημα αυτό, ἐνῶ στο ἀττικό ἐργαστήριο είναι περισσότερο γνωστό στην ἐπόμενη περίοδο και μάλιστα γραπτό, στα μακεδονικά παραδείγματα εμφανίζεται νωρίτερα με μεικτή τεχνική, γραπτό και χαρακτό, πράγμα που ἐπιτρέπει νά θεωρηθεῖ χαρακτηριστικό για την ἐγχώρια παραγωγή¹⁴⁶.

Τά γεωμετρικά κοσμήματα, και μάλιστα χαρακτά, εμφανίζονται δύο φορές, στο πῶμα της πυξίδας Π 1422 και στον κάλαθο Π 1345. Στην περίπτωση του καλάθου δέ χρησιμοποιήθηκε καθόλου χρῶμα οὔτε και κάποιο ἄλλο ἰδιαίτερο στοιχεῖο στη σύνθεση, παρά μόνο σύστημα χαρακτῶν κάθετων μεταξύ τους γραμμῶν (ἀβακωτό) σχηματίζει δυο ταινίες στο μέσο και το κάτω μέρος του κάλυκα¹⁴⁷. Το σύνολο συμπληρώνεται από χαρακτά ἡμικύκλια ἀνάμεσα στις δυο ταινίες και το χεῖλος. Περισσότερο σύνθετο εμφανίζεται το γεωμετρικό κόσμημα στο πῶμα της πυξίδας Π 1422, ὅπου σε μία ταινία, στο μέσο περίπου του ὕψους του κατακόρυφου τοιχώματος, ἐναλλάσσονται τμήματα με ἀβακωτό και με ὁμόκεντρα τετράγωνα, ἀποδοσμένα με χάραξη και με ἰσῶδες χρῶμα¹⁴⁸. Τά γεωμετρικά κοσμήματα εμφανίζονται σ' ὅλη τή χρονική διάρκεια που ἐπικρατεῖ ἡ κατηγορία της «Δυτικής Κλιτύος», τά περισσότερα ὅμως παραδείγματα και μάλιστα με τήν ἀπλή αὐτή μορφή συγκεντρώνονται στα ὀψιμα χρόνια (στο Πέργαμο γύρω στα μέσα του 2ου π.Χ. αἰ., στην Ἀθήνα στις ομάδες D και E του Thompson, ἐνῶ τά παραδείγματα από τή Δημητριάδα δίνουν το πρωιμότερο ὄριο της φάσης αὐτῆς στα τέλη του 3ου με τίς ἀρχές του 2ου π.Χ. αἰώνα)¹⁴⁹.

145. Βλ. AM 79 (1964), 63, PergForsch 2, 52, AA 1975, 512 ἀριθ. 19 εἰκ. 44 (ἀκρόπολη Περγάμου). Ἀπό τά πολυάριθμα παραδείγματα μόνο ἐνδεικτικά βλ. AvP XI, 151 ἀριθ. 335-36 πίν. 54 (φάση 12 = γ' τέταρτο 2ου π.Χ. αἰ.), Demetrias I, 105 ἀριθ. 72, 73 πίν. 41, 1 και 3.

146. Για τήν Ἀττική παραδείγματα βλ. AM 27 (1901), 73 ἀριθ. 13. Πρβλ. ἐπίσης ἐνδεικτικά BSA 39 (1938-39), 33 ἀριθ. 26 πίν. 15, 26 (Ἰθάκη-πιθανόν ἀττικό), Λαζαρίδη, Εἰδῶλια, 77 πίν. 32 (Ἀβδηρα), AE 1955, 42 εἰκ. 19, 2 και 3 (Βέροια), PergForsch 2, 52 ἀριθ. D80 πίν. 21, AD 16 (1960): Μελέται, 82 Πίν. 76 β (Πέλλα). Ἀδημοσίευστα παραδείγματα περιλαμβάνουν ἐπίσης τά Μουσεία Βεροῖας και Πέλλης. Ἀκόμα βλ. Demetrias I, 100 ἀριθ. 56 πίν. 36, 1 και 106 ἀριθ. 78 πίν. 41, 5.

147. Πρβλ. Hesperia III (1934), 399 κ.ε. ἀριθ. E59-E60 εἰκ. 87-88. Ἄλλα παραδείγματα βλ. AAA VII (1974), 59 εἰκ. 19 κάτω ἀριστερά (Δημητριάδα), BSA 44 (1949), 61 πίν. 21, 25 (Σίφνος-ἀττικό;), BSA 39 (1938-39), 32 πίν. 15, 16 και 18 (Ἰθάκη-ἀττικό;).

148. Βλ. Demetrias I, 105 πίν. 42, 1, Hesperia III (1934), 399 εἰκ. 59 ἀριθ. E59, 374-75 ἀριθ. D25-D26 εἰκ. 59-60. Βλ. ἐπίσης PergForsch 2, 58 ἀριθ. D85 πίν. 21 (γύρω στο 150 π.Χ.), BSA 44 (1949), 61 πίν. 21, 25-26 (Σίφνος-ἀττικό;), Delphes V, 172-73 εἰκ. 719 και 736.

149. Βλ. ὑποσημ. 148. Ἡ πυξίδα ἀπό ἰδιωτική συλλογή με ὁμοία γεωμετρικά κοσμήματα που ἀναφέρει ὁ G. Schneider-Herrmann, Eine niederländische Studiensammlung antiker Kunst, BABesch Bull. 1 (1975), 58 ἀριθ. 143 πίν. LXVI 143a, μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ ἴσως στο τέλος του 3ου αἰ. π.Χ.

Ὁ ἄωτος σκύφος Π 1352 εἶναι στό εὖρημα τό μοναδικό παράδειγμα μέ στεφάνι ἀπό φύλλα μυρτιάς ἢ ἐλιάς, ἓνα θέμα πού δέν εἶναι σπάνιο γιά τήν περιοχή, ἄν καί τά περισσότερα ἀντιπροσωπευτικά δείγματα παραμένουν ἀκόμη ἀδημοσίευτα. Μολονότι τό διακοσμητικό αὐτό θέμα δέν εἶναι ἄγνωστο στήν Ἀττική, στεφάνι μέ μακρόστενα φύλλα χαρακτηρίζει κατὰ τόν J. Schaefer¹⁵⁰ τό περγαμηνό ἐργαστήριο (περγαμηνά κατηγορίας «Δυτικῆς Κλιτύος»). Ἄν ἡ παρατήρηση τούτη εἶναι σωστή, τότε ἐνισχύεται καί ἡ ὑπόθεση πού διατυπώθηκε γιά τή σύνδεση τῆς μακεδονικῆς παραγωγῆς μέ τή Μ. Ἀσία. Τό γραπτό κόσμημα τοῦ σκύφου Π 2151, ἐλικωτή κυματιστή ταινία μέ μεγάλες στιγμές στούς κόλπους τῆς ταινίας¹⁵¹, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀπλοποίηση τῆς βλαστόσπειρας — ἀπόδοση πού συχνά ἀναφαίνεται στήν τελευταία φάση τῆς κατηγορίας.

Τά λίγα παραδείγματα τοῦ τύπου τῆς «Δυτικῆς Κλιτύος» ἀπό τούς πέντε λαξευτούς τάφους στή Βέροια ὁπωσδήποτε δέν μποροῦν νά δώσουν ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς ἐξέλιξής του στή Μακεδονία. Τά ἴδια αὐτά μαζί καί μέ ὅσα ἄλλα εἶναι γνωστά μποροῦν νά θεωρηθοῦν δείγματα μόνο τῆς παραγωγῆς ντόπιων ἐργαστηρίων, τήν ὕπαρξη τῶν ὁποίων περισσότερο ὑποθέτουμε. Στήν ὀλιγάριθμη αὐτή σειρά πρέπει νά προστεθοῦν ἀκόμη καί τά ἀκόσμητα ἀλλά γανωμένα ἄγγεῖα — κυρίως πυξίδες — πού τό καστανοκόκκινο γάνωμα καί οἱ ρηχές αὐλακώσεις στά τελειώματα τοῦ σχήματος εἶναι χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῆς κατηγορίας (Π 1211, Π 1213, Π 1219, Π 1336, Π 1339, Π 1340, Π 2118)¹⁵² καί μάλιστα στήν τελευταία της φάση, ὅποτε ἀκριβῶς παρατηρεῖται περιορισμός τῶν κοσμημάτων, ἰδιαίτερα τῶν ἐπιθέτων, καί συχνότερη χρήση τῶν χαρακτῶν.

β) Πλαστικός διάκοσμος (Σ χ έ δ. 30-33· Π ί ν. 69-72)

Οἱ ἀνάγλυφες μορφές πού κοσμοῦν ὁρισμένα ἄγγεῖα ἀπό τούς τάφους τῶν οἰκοπέδων Σανοπούλου καί Θώμογλου εἶναι τό δεύτερο χαρακτηριστικό διακοσμητικό στοιχεῖο πού ἐμφανίζεται στήν κεραμική ἀπό τούς πέντε λαξευτούς τάφους. Συγκεκριμένα πρόκειται γιά τά ἀνάγλυφα ἐπισημάτια στήν κορυφή τῶν πωμάτων, ὅπως ἐπίσης καί γιά τά πλαστικά διαμορφωμένα πόδια τῶν πυξίδων¹⁵³.

Τά ἀνάγλυφα ἐμβλήματα μέ τίς προτομές στήν κορυφή τοῦ πώματος ἐμφανίζονται τόσο στίς πυξίδες τοῦ τύπου Α, ὅσο καί σ' ἐκεῖνες τοῦ τύπου Β, κυρίως ὅμως στά ὄψιμα παραδείγματα τους καί συχνότερα σ' αὐτά τοῦ τύπου Β. Κατασκευάστηκαν χωριστά μέ μήτρα πάνω σ'

150. PergForsch 2, 52. Πρβλ. ἐπίσης AvP XI, 151 ἀριθ. 339 πίν. 54 (φάση 12 = γ' τέταρτο τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.), AA 1975, 516 ἀριθ. 26 εἰκ. 51 (ἀκρόπολη Περγάμου).

151. Πρβλ. Eretria II, 21 πίν. 17 ἀριθ. 22 καί 25 ἀριθ. 37

152. Πρβλ. τά παραδείγματα ἀπό τήν Πέλλα, ὅπου ἐμφανίζονται ἔντονα τά χαρακτηριστικά αὐτά (χαράξεις ἢ ἀβαθεῖς αὐλακώσεις πού τονίζουν κυρίως τά χεῖλη ἢ τή ρίζα τοῦ λαιμοῦ ἢ τή διάμετρο τῆς κοιλιᾶς), AD 16 (1960): Μελέται, 82 Πίν. 76, Demetrias I, 99 κ.έ. πίν. 36, 37, 39, 40, 41, ὅπου τά χαρακτηριστικά αὐτά εἶναι τυπικό γνώρισμα. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι οἱ αὐλακώσεις αὐτές τονίζονται καί μέ χρῶμα.

153. Στήν ἐξέταση τοῦ πλαστικοῦ διακόσμου δέ συμπεριλαμβάνονται τά ἀνάγλυφα κοσμήματα στήν πάνω ὀψη τῶν λύχνων τοῦ τύπου Broneer XVIII.

ένα κομμάτι πηλού, κάποτε αρκετά μεγάλο ώστε να μένει γύρω από τη μορφή ένα σχετικά ευρύ περιθώριο. Ο πήλινος δίσκος με την έντονα έκτυπη μορφή προσαρμόστηκε στην κυκλική όπη που συνήθως αφηνόταν για το σκοπό αυτό στην κορυφή του θόλου του πώματος¹⁵⁴, ενώ συγχρόνως τα στενά πλαστικά δαχτυλίδια ή τα κυκλικά καλυκωτά εξάρματα στην επιφάνεια του θόλου πρόσφεραν τα πλαίσια των πλαστικών αυτών μορφών (Πί ν. 69-70). 'Ανάμεσα στις πυξίδες του εύρηματος ή Π 1422 αποτελεί εξαίρεση στον παραπάνω κανόνα αφού η μορφή αποδόθηκε ελεύθερη χωρίς πλαίσιο και μόνο ως κεφαλή.

Πυξίδες με ανάγλυφα επισημάματα στο πώμα τους είναι γνωστές από πολυάριθμα παραδείγματα. Τα περισσότερα είναι σύγχρονα με αυτά από τους τάφους των οικόπεδων Σανοπούλου και Θώμογλου και προέρχονται κυρίως από το βορειοελλαδικό χώρο: μιá μεγάλη ομάδα προέρχεται από τάφους στη Βέροια, ενώ τα ελληνιστικά νεκροταφεία της Βεργίνας, της Πέλλας, των Λευκαδίων, της Θεσσαλονίκης και της Δημητριάδος έχουν δώσει χαρακτηριστικά δείγματα παρόμοιων πυξίδων¹⁵⁵. 'Αξίζει να σημειωθεί ότι η μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης των άγγείων αυτών με ανασκαφικό προσδιορισμό εντοπίζεται στην περιοχή Θεσσαλίας-Μακεδονίας, φαινόμενο που ανταποκρίνεται έντελως στην ανάλογη γεωγραφική εξάπλωση των πυξίδων του τύπου Β, που συνήθως χαρακτηρίζονται για παρόμοια πλαστικά διακοσμητικά στοιχεία¹⁵⁶.

Τα θέματα που επανειλημμένα εμφανίζονται στα πήλινα αυτά έμβληματα είναι κυρίως προτομές 'Αφροδίτης, 'Αρτεμης, Διονύσου, Πάνα ή Σατύρου, 'Ηρακλή, Μέδουσας, 'Αθηνᾶς, σπανιότερα αφηγηματικές παραστάσεις, όπως 'Ηρακλή και 'Ομφάλη¹⁵⁷, θέματα δηλαδή σύμφωνα με την εικονογραφική παράδοση της εποχής. Κοσμήματα από πολύτιμο μέταλλο, κοσμήματα μετάλλινων σκευών και επίπλων, στη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων παρουσιάζουν, παράλληλα προς το ίδιο εξωτερικό χαρακτηριστικό του κυκλικού σχήματος, όμοια επίσης θέματα, όμοιους τύπους και συγγενικές συνθέσεις¹⁵⁸. 'Η διαπίστωση αυτή αποκλείει για

154. Σε άδημοσίευτη πυξίδα του Μουσείου Θεσσαλονίκης παρατηρήθηκαν στην έσωτερική επιφάνεια του θόλου του πώματος μικρές όπες που πιθανότατα είχαν σκοπό να διευκολύνουν το ψήσιμο στο εύαισθητο εκείνο σημείο του άγγείου.

155. Παραδείγματα από τη Βέροια βλ. ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 352 Πίν. 413 β και δ = BCH 91 (1967), 714 εικ. 3-4 (τάφος οικόπεδου Γυμνασίου 'Αρρένων), ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 212 χωρίς εικόνα (τάφος οικόπεδου Βλαχογιάννη), BCH 80 (1956), 313 εικ. 6 (τάφος οικόπεδων Μιχαήλ και Καλαμπόκα) και άδημοσίευτα από τάφο οικόπεδου Ντέλλα. 'Από τα Λευκάδια 'Ημαθίας: Archaeology 27 (1974), 251 (μακεδονικός τάφος Λύσωνος-Καλλικλέους). 'Από τη Θεσσαλονίκη: ΑΔ 21 (1966): Χρονικά, 336 Πίν. 358 β, δ (ανατολικό νεκροταφείο). 'Από τη Θεσσαλία: 'Αρβανιτοπούλου, Γραπταί στήλαι, 59 εικ. 77γ (Δημητριάδα). Το αντίστοιχο ύλικό από την Πέλλα παραμένει άδημοσίευτο.

156. Βλ. σχετικά στα κεφάλαια για την κεραμική και τις πυξίδες.

157. Για τα θέματα των εμβλημάτων βλ. στη συνέχεια, καθώς επίσης ΑΑ 1938, 341 εικ. 3-4 ('Αθηνᾶ), Albania 1925, 27 εικ. 15 ('Αθηνᾶ), 'Αρβανιτοπούλου, Γραπταί στήλαι, 59 εικ. 76α (Μέδουσα) και 76β ('Αφροδίτη), ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 352 Πίν. 413 β-γ = BCH 91 (1967), 714 εικ. 3-4 ('Αρτεμη), AntK I (1958), 84 (Μέδουσα), CVA Scheurleer (Χάγη), αριθ. 3546 πίν. 4, 12 (Μέδουσα), 'Αρβανιτοπούλου, Γραπταί στήλαι, 47 εικ. 57 (Νηρηίδα), ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 315 κ.έ. Πίν. 355 β = BCH 91 (1967), 670 εικ. 3 (σύμπλεγμα πολεμιστών), Π 79 Μουσείο Βεροίας (άδημοσίευτο: 'Ηρακλής και 'Ομφάλη), Ny Carlsberg I. N. 3302 (πυξίδα από το 'Αγγελόκαστρο, τέλος 3ου π.Χ. αι., έμβλημα με Πάνα;). Την πληροφορία για το τελευταίο παράδειγμα χρωστούμε στην Beryl Barr-Sharrar, που και την ευχαριστούμε θερμά. Χρήσιμη για τη θεματογραφία των εμβλημάτων είναι η εργασία της M. O. Jentel, ό.π., passim.

158. Βλ. συνοπτική βιβλιογραφία στην πρόσφατη μελέτη του N. Himmelmann, *Drei hellenistische Bronzen in Bonn*, 1975, passim και κυρίως 5 ύποσημ. 5α και 10 ύποσημ. 14. 'Επίσης BCH, Suppl. I (1973), 555 κ.έ.

τά έμβλήματα τών πυξίδων τόν οίονδήποτε ιδιαίτερο ταφικό χαρακτήρα τών θεμάτων τους. Οί παραστάσεις τών πυξίδων πού εξετάζονται έδω ανήκουν σέ ανάλογους θεματογραφικούς κύκλους μέ τίς μορφές τοῦ Πάνα ἢ Σατύρου, τῆς Ἄρτεμης, τῆς Μαινάδας καί τοῦ Περσέα.

Πολλαπλά εἶναι τά ἐρωτήματα πού προκύπτουν ἀπό τήν εξέταση τών πήλινων ἐπισημάτων τών πυξίδων. Ἡ προέλευση τῆς διακοσμητικῆς αὐτῆς ἀρχῆς καί ἡ σχέση τών ἐμβλημάτων μέ τά ἀνάλογα κοσμήματα ἀπό πολύτιμο μέταλλο εἶναι τά κυριότερα ἀπό τά προβλήματα πού θέτει τό ὑλικό αὐτό. Ἐνα δεύτερο κύκλο προβλημάτων δημιουργοῦν αὐτές οἱ ἴδιες οἱ μορφές, προβλήματα μητρῶν καί προτύπων. Ξεχωριστή σημασία γιά τήν προέλευση τών πήλινων σύμφυτων ἐμβλημάτων τών πυξίδων φαίνεται νά ἔχουν τά μεγάλα ἐπισηματα-μετάλλια ἀπό πολύτιμο μέταλλο καί ιδιαίτερα ἐκεῖνα μέ τό δικτυωτό περίβλημα, πού εἶναι γνωστά κυρίως ἀπό τόν 4ο καί 3ο π.Χ. αἰῶνα καί πού προέρχονται ἢ ἀποδίδονται συνήθως στό βορειοελλαδικό χώρο. Παλιότερα ὁ Robinson εἶχε ἐρμηνεύσει τά πολύτιμα αὐτά κοσμήματα ὡς κοσμήματα ἐπίθετα στά πώματα ξύλινων ἢ μολύβδινων πυξίδων, ἄποψη πού κατά κάποιον τρόπο ἐπανελάβε καί ὁ P. Amandry γιά τά ἀνάλογα μετάλλια τῆς Συλλογῆς Σταθάτου καί δέ φαίνεται νά ἀπορρίπτει ὁ T. Hackens¹⁵⁹. Ἄν τούτη ἡ ἐρμηνεία γιά τά μετάλλια αὐτά κοσμήματα εἶναι σωστή, τότε τά σύμφυτα ἐπισηματα τών πήλινων πυξίδων πρέπει νά τά εἶχαν ὡς πρότυπά τους καί νά ἀποτελοῦν μεταφορά τους σέ φθηνότερο ὑλικό — σκέψη πού ἐνισχύεται ἀπό ὀρισμένες παρατηρήσεις στή χρονολογική σχέση ἀνάμεσα στίς δύο κατηγορίες ἐμβλημάτων: συγκεκριμένα, σύμφωνα μέ τά ὡς σήμερα γνωστά δεδομένα, φαίνεται ὅτι οἱ πήλινες πυξίδες μέ ἐπισηματα διαδέχονται τά πολύτιμα πρότυπά τους¹⁶⁰, ἀφοῦ ἡ πλειονότητά τους ἐμφανίζεται στό 2ο π.Χ. αἰῶνα, ὅταν ἀκριβῶς σπανίζουν τά μετάλλια, πού χρονολογοῦνται κυρίως στόν 4ο καί 3ο π.Χ. αἰῶνα. Τοῦτο βέβαια δέν ἀποκλείει καί τήν πιθανότητα νά ὑπῆρξαν καί στό 2ο π.Χ. αἰῶνα, συγχρόνως μέ τά πήλινα, καί μετάλλια ἐπισηματα-κοσμήματα πυξίδων. Πέρα ὁμως ἀπό τό βασικό αὐτό πρόβλημα, ἡ δυνατότητα σχέσης τών δύο αὐτῶν κατηγοριῶν ἐνισχύεται ἀπό θεματικές καί τεχνολογικές συγγένειες, πού θά μπορούσαν νά ἀποτελέσουν σέ μιά εὐρύτερη ἀνασκόπηση τοῦ ὑλικοῦ ἀντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης.

Ἀπό τά θέματα πού κοσμοῦν τίς πυξίδες τοῦ εὐρήματος, ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον κατασκευαστικό, ἀλλά καί περιεχομένου, παρουσιάζει τό ἐμβλημα τῆς πυξίδας Π 1422 (Π 1 ν. 69). Ὅπως κίολας ἀναφέρθηκε, ἀντίθετα πρὸς τά ἄλλα παραδείγματα, ἐδῶ παριστάνεται μόνο ἡ κεφαλή τῆς νεανικῆς μορφῆς καί μάλιστα χωρίς τό κυκλικό περιθώριο-πλαίσιο πού περιβάλλει συνήθως τήν προτομή τών ἐπισημάτων. Ἡ κεφαλή ἀποδίδεται ἐντελῶς μετωπικά μέ μοναδικό χαρακτηριστικό τό κάλυμμά της — ἓνα εἶδος κωνικοῦ πύλου μέ φτερά στά πλάγια καί κεφαλή ἀετοῦ στήν κορυφή. Ὁ τρόπος ἀπόδοσης τῆς μορφῆς αὐτῆς τοῦ καλύμματος δημιουργεῖ τήν ἐντύπωση ὅτι ἓνας ἀληθινός ἀετός καλύπτει τήν κεφαλή, πράγμα πού θά ὀδηγοῦσε στήν ταύτιση τῆς νεανικῆς μορφῆς μέ τό Γανυμήδη, θέμα ὁπωσδήποτε γνωστό καί ἀγαπητό τόσο στή μεγάλη τέχνη ὅσο καί στή μικροτεχνία¹⁶¹. Ὡστόσο, ἐπειδή τά φτερά καί ἡ κεφαλή τοῦ

159. Βλ. AJA 59 (1955), 312 κ.έ. (Robinson), Amandry, Collection H. Stathatos, 101 κ.έ., T. Hackens, Catalogue of Classical Jewellery, Providence 1976, 66 κ.έ. ἀριθ. 22. Βλ. ἐπίσης Hommages à M. Renard III (1969), 264 κ.έ. (Grammatopol) καί H. Hoffmann-Davidson, Greek Gold, 1965, 222 κ.έ. ἀριθ. 90 κ.έ. γιά ἀντίθετες ἀπόψεις.

160. Μιά ιδέα γιά τή μορφή τών μεταλλινών πυξίδων προσφέρουν παραδείγματα ἀπό τόν Τάραντα, στά ὁποῖα ὡστόσο ἡ ἀνάπτυξη καί ὁ τρόπος ἀπόδοσης τῆς ἀνάγλυφης διακόσμησης τοῦ πώματος εἶναι διαφορετικά (πρβλ. EAA Suppl. 1970 στό λήμμα *Pentesilea* εἰκ. 604 καί BABesch XXXIII (1958), 43 κ.έ.).

161. Γιά τήν ἀπόδοση τῆς παράστασης τῆς μορφῆς τοῦ Γανυμήδη σέ μετάλλια βλ. ÖJh VI (1903), 69 κ.έ. = H. Menzel, Die römischen Bronzen aus Deutschland I, Speyer-Mainz 1960, 10-11 ἀριθ. 15 πίν. 17-19 =

άετοῦ φαίνεται νά ἀποτελοῦν μᾶλλον ἐξαρτήματα τοῦ πύλου παρά μέλη τῆς μορφῆς ἑνός πτηνοῦ, ὁ ἥρωας πού ἀπεικονίζεται θά πρέπει νά ταυτιστεῖ μέ τό μυθικό Περσέα. Ἐπιβεβαίωση μιᾶς τέτοιας ἀπόδοσης προσφέρει ἡ σειρά τῶν ἑξί χρυσῶν ταραντινῶν ἐπισημάτων στό Fine Arts Museum τῆς Βοστώνης μεταξύ τῶν ὁποίων ἀναγνωρίστηκε ἀπό τή Segall¹⁶² ἕνα μέ τή μορφή τοῦ Περσέα, πού φορᾷ ἕναν πύλο ὅμοιο μέ ἐκεῖνον τῆς νεανικῆς μορφῆς τοῦ Π 1422. Ὁμοιο ἐξάλλου εἶναι καί τό κάλυμμα πού φέρνει ὁ Περσέας στή νομίσματα τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε΄ καί σ' ἐκεῖνα τοῦ γιοῦ καί διαδόχου του¹⁶³. Ὅλες αὐτές οἱ ἐνδείξεις ἐνισχύουν τήν ταύτιση τῆς μορφῆς μέ τό μυθικό Περσέα, χωρίς ὥστόσο νά δίνουν καί τήν ἀπόλυτη βεβαιότητα. Ἡ ἴδια ἐπιφυλακτικότητα θά μπορούσε νά ἰσχύσει τέλος γιά τό πόσο ἡ παράσταση τοῦ μυθικοῦ ἥρωα στό πῶμα τῆς πυξίδας Π 1422 ἀπηχεῖ μιᾶ ὀρισμένη σκόπιμη προτίμηση γιά τό συγκεκριμένο θέμα στό α' μισό τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα, θέμα πού ὁπωσδήποτε συνδέεται μέ τόν τελευταῖο μακεδονικό βασιλικό οἶκο.

Στή γυναικεία μορφή τοῦ ἀνάγλυφου ἐπισήματος τῆς πυξίδας Π 1212 (Π ἰ ν. 70) ἀναγνωρίζεται ἡ Ἄρτεμη μέ τή φαρέτρα πίσω ἀπό τό δεξιό της ὤμο. Τό σῶμα προβάλλει ἔντονα μπροστά καί ἀφήνει σχεδόν ἐλεύθερο ἀπό τό βάθος τοῦ ἀναγλύφου τό κεφάλι πού στρέφεται δεξιά. Τά μαλλιά, συγκεντρωμένα καί δεμένα σφιχτά πάνω στό κεφάλι, τονίζουν τό χαρακτήρα τῆς θεᾶς, ἔτσι ὅπως ἀναλογικά τά λυμένα μαλλιά τῆς Μαινάδας τῆς πυξίδας Π 1209. Δέν εἶναι λίγα τά παραδείγματα πού ἀπεικονίζουν τόν τύπο αὐτό τῆς Ἄρтемης καί μάλιστα πάνω σέ πυξίδες¹⁶⁴. Τόσο ἡ κοροπλαστική, μέ ὁλόσωμα εἰδῶλια καί προτομές, ὅσο καί ἡ μεταλλοτεχνία, μέ τά κοσμήματά της, ἔχουν ἀποδώσει συχνά τήν Ἄρτεμη στόν τύπο αὐτό¹⁶⁵.

Ἀρκετά φθαρμένη ἡ μορφή τοῦ ἐμβλήματος τῆς πυξίδας Π 1210 (Π ἰ ν. 69) ἀποδίδει τόν Πάνα, καθώς δηλώνει ὄχι τόσο ἡ ἀγένεια νεανική, σχεδόν παιδική, κεφαλή, ὅσο τό λαγυβόλο στό δεξιό ὤμο καί ἡ νεβρίδα, πού δεμένη ψηλά στόν ἀριστερό ἔχει τό ἕνα της ἄκρο μπροστά στό στήθος. Ἡ μορφή εἶναι τοποθετημένη μέσα σέ ἕναν εὐρύχωρο κύκλο ἀντίθετα πρὸς τό ἐπίσημα τῆς Ἄρтемης, ὅπου τό πλαστικό δαχτυλίδι περιβάλλει σφιχτά τή θεά. Τά ὑπόλοιπα χαρακτηριστικά τῆς σύνθεσης εἶναι ἀνάλογα ἢ ὅμοια μέ ἐκεῖνα τῶν ὑπόλοιπων ἐπισημάτων, δηλαδή ἔντονη προβολή τοῦ σώματος καί στροφή τῆς κεφαλῆς. Ὁ τύπος αὐτός γιά τόν Πάνα, ἂν καί ἡ ἀπεικόνιση τοῦ θεοῦ εἶναι πολύ συνηθισμένη στή ἑλληνιστικά χρόνια, δέν ἔχει νά παρουσιάσει παράλληλό της, ὅσο μπορούμε τουλάχιστο νά γνωρίζουμε¹⁶⁶.

Ἡ γυναικεία μορφή τοῦ ἐπισήματος τῆς πυξίδας Π 1209 (Π ἰ ν. 70) ταυτίζεται μέ Μαινάδα¹⁶⁷. Ἡ σύνθεση σέ γενικές γραμμές εἶναι ὅμοια μέ τίς προηγούμενες μέ μόνη διαφορά ὅτι

H. Sichtermann, *Ganymed*, 1948, 62 κ.έ. Ἐπίσης σέ σφραγιδολίθους βλ. *Antiken Gemmen in deutschen Sammlungen*, τόμος I, 2 (1970), Staatliche Münzsammlung München, ἀριθ. 1447-50 καί τόμος III (1970) Göttingen, ἀριθ. 53.

162. AA 1965, 553 κ.έ.

163. H. Gaebler, III, πίν. XXXV, 11-12 καί XXXVI, 2-4.

164. Πρβλ. καί τήν Ἄρτεμη τοῦ ἐμβλήματος τῆς πυξίδας ἀπό τόν τάφο τοῦ Γυμνασίου Ἀρρένων, BCH 91 (1967), 714 εἰκ. 4.

165. Βλ. γιά ἄλλα παραδείγματα κοροπλαστικῆς BCH 92 (1968), 54 ἀριθ. 5292 εἰκ. 7, ὅπου καί βιβλιογραφία. Γιά παραστάσεις Ἄρтемης σέ κοσμήματα ἀπό πολῦτιμο μέταλλο βλ. Amandry, *Collection H. Stathatos*, 97 κ.έ. ἀριθ. 233-34 πίν. XXXVI-XXXIX, AJA 57 (1953), 11 πίν. 10 εἰκ. 14A.

166. Ἀπό τήν ἴδια μήτρα προέρχεται καί τό ἐπίσημα μιᾶς ἀπό τίς πυξίδες πού βρέθηκαν στό ἐσωτερικό τοῦ μακεδονικοῦ τάφου Λύσωνος-Καλλικλέους, σήμερα στό Μουσεῖο Θεσσαλονίκης. Γιά τήν εἰκονογραφία τοῦ Πάνα βλ. R. Helbig, *Pan*, 1949, *passim*.

167. Πρβλ. τή Μαινάδα τοῦ ἐμβλήματος τῆς πυξίδας ἀπό τόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Μιχαήλ, BCH 80 (1956), 313 εἰκ. 6 (ἡ τέταρτη ἀπό ἀριστερά).

σέ τούτη τή μορφή δέν αποδόθηκε τό στήθος ἀλλά μόνο οἱ ὤμοι, ἐνῶ τό κυκλικό καλυκωτό ἔξαρμα τήν περιβάλλει σφιχτά. Γύρω ἀπό τό λαιμό της ἡ Μαινάδα ἔχει δεμένο δέρμα ζώου καί πίσω ἀπό τόν ἀριστερό της ὤμο διακρίνεται ὁ θύρσος. Τήν κινημένη κεφαλή μέ τά μακριά μαλλιά στολίζουν στεφάνι καί φύλλα κισσοῦ στούς κροτάφους. Σύνθεση ἀγαπητή στά ἑλληνιστικά χρόνια ἡ Μαινάδα ἐμφανίζεται συχνά παράλληλα μέ τίς μορφές τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Διονύσου καί τῶν Νυμφῶν.

Πλαστικά διαμορφωμένα εἶναι καί τά πόδια-στηρίγματα τῶν πυξίδων τοῦ τύπου Β. Ἡ ποιότητα στό πλάσιμο τῶν μορφῶν εἶναι μέτρια καί ἡ ἐκτέλεση πρόχειρη. Τά θέματα πού ἀπεικονίστηκαν εἶναι Σειρήνες (Πί ν. 71), μορφές πολὺ γνωστές ἀπό σκεύη καί ἀγγεῖα μετάλλινα¹⁶⁸. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν τά στηρίγματα τῆς πυξίδας Π 1207 (Πί ν. 71-72), ὅπου ἐμφανίζονται μορφές μέ ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον, σπάνιες καθὼς φαίνεται στήν εἰκονογραφία. Συγκεκριμένα παριστάνεται ἓνας φτερωτός δαίμονας γονατισμένος στό δεξί του πόδι νά σηκώνει μέ τοὺς ὤμους καί τά φτερά του τό ἴδιο τό ἀγγεῖο· στό γυμνό στήθος του φαίνεται νά δένονται οἱ παρυφές κάποιου ρούχου (μανδύας;). Τό σῶμα, δυνατά πλασμένο μέ τονισμένους τοὺς μῦς, δημιουργεῖ μιὰ περίεργη ἀντίθεση μέ τή νεανική — ὅπως δὴποτε κακοπλασμένη — κεφαλή. Χαρακτηριστική ἐμφανίζεται ἐπίσης ἡ κόμη, πού χωρίζεται στό μέσο καί σχηματίζεται ἀπό φλογόσχημους βοστρύχους· πάνω ἀπό τό μέτωπο ὑπάρχει ἓνα ρομβοειδές ἔξαρμα πού θά μπορούσε νά ταυτιστεῖ περισσότερο μέ πλεξίδα παρά μέ κόσμημα. Δύσκολα ἐρμηνεύεται ἡ περίεργη αὐτὴ μορφή πού δέν ἀνήκει σέ κανένα ἀπὸ τά γνωστά μυθικά πρόσωπα. Τό ἴδιο πρόβλημα ἀναγνώρισης καί ταύτισης ἐμφανίζουν καί τά ὑπόλοιπα, σήμερα γνωστά, ὅμοια παραδείγματα ἀπὸ τήν πλαστική καί τή μικροτεχνία. Οἱ F. Schaller καί A. Schmidt-Colinet¹⁶⁹, πού συγκέντρωσαν τό ἀντίστοιχο ὕλικό, δέ φαίνεται νά καταλήγουν σέ ἱκανοποιητικές προτάσεις, ἐπειδὴ ἀκριβῶς παραβλέπουν τίς ἰδιομορφίες ἐκεῖνες πού χαρακτηρίζουν κάθε μία μορφή ξεχωριστά. Ἡ ἑλλειψη ἐπομένως ἐξωτερικῶν συγκριτικῶν στοιχείων ἐμποδίζει πρὸς τό παρόν τόν προσδιορισμό τοῦ θεματικοῦ περιεχομένου τῶν μορφῶν τῆς πυξίδας Π 1207.

Συμπεράσματα κεραμεικῆς

Ἀπὸ τή λεπτομερειακὴ ἐξέταση τῶν σχημάτων καί τῶν κατηγοριῶν τῶν πήλινων κτερισμάτων τῶν πέντε λαξευτῶν τάφων ἀπὸ τῆ Βέροια, προέκυψαν ὁρισμένες γενικὲς παρατηρήσεις πού συνοψίζονται στά παρακάτω:

Ἡ παράδοση τῆς κεραμεικῆς τῶν κλασικῶν καί πρώιμων ἑλληνιστικῶν χρόνων συνεχίζεται χωρὶς διακοπὴ ὥς τό τέλος τοῦ 3ου αἰῶνα. Στὴν ἐπόμενη περίοδο καί χωρὶς νά σταματήσει νά ὑπάρχει, γνωρίζει τούτη ἡ παράδοση σημαντικὲς ἀλλαγές (βλ. τά ἀντίστοιχα κεφάλαια γιὰ πυξίδες, μυροδοχεῖα καί λύχνους). Ἡ ποικιλία τῶν σχημάτων ἐξακολουθεῖ νά εἶναι πλούσια, σημειώνονται ὅμως διαφοροποιήσεις στήν ἀπόδοση τῶν προγενέστερων μορφῶν. Ὅρι-

168. Πρβλ. G. Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, 1966, 109.

169. F. Schaller, *Stützfiguren in der griechischen Kunst*, 1973, 62 καί 159 κ.έ., A. Schmidt-Colinet, *Antike Stützfiguren*, 1977, 55 καί 57 ἀριθ. Μ 59, Μ 60 καί Μ 68. Βλ. ἐπίσης E. Pfuhl - H. Möbius, *Die ostgriechischen Grabreliefs*, 1977, 85 ἀριθ. 137 πίν. 31 (= Schmidt ἀριθ. Μ 68).

σμένα σχήματα παραμερίζονται ή και άλλα εμφανίζονται με παραλλαγές (κάνθαροι, πυξίδες). Αντίθετα προς τη μεγάλη ποικιλία σχημάτων της κεραμικής στον πρώιμο 2ο αιώνα π.Χ., παρατηρείται ως προς την ποιότητα της κατασκευής αμέλεια στο πλάσιμο και αποδυνάμωση των καμπύλων στοιχείων του αγγείου (σκυφίδια, πυξίδες). Παράλληλα όμως στην ίδια περίοδο γίνεται φανερή μία στενή επαφή με μετάλλινα πρότυπα (άρυτρες, αμφορείς, πυξίδες), σχέση που αποδεικνύεται γόνιμη για νέα σχήματα και μορφές στον επόμενο 1ο αιώνα.

Η δεύτερη παρατήρηση αφορά ευρύτερα στην έννοια της ντόπιας παραγωγής όπως αυτή έγινε δεκτή για τα αγγεία των πέντε λαξευτών τάφων και των ομοίων τους από τη Βέροια. Τα πήλινα αυτά κτερίσματα αποτελούν σαφείς ενδείξεις για την ύπαρξη ενός κέντρου με αυτόνομη παραγωγή κεραμικής, της οποίας ωστόσο αποτελούν τμήμα. Το κέντρο τουτο εμφανίζεται σχετικώς αυτόδυναμο, αφού είναι σε θέση να κατασκευάζει όλες τις σύγχρονες γνωστές μορφές και ακόμη να παρουσιάζει δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (αμφορείς, πυξίδες), παράλληλα όμως δέ λείπει ή σύνδεσή του με άλλες περιοχές, κυρίως με τη Θεσσαλία και ευρύτερα με τη Θράκη και τη Μικρά Ασία, γεγονός που επιτρέπει την ένταξή του σε μία μεγαλύτερη βορειοανατολική ένότητα κεραμικής παραγωγής¹⁷⁰.

Η ανάπτυξη αυτόνομων κέντρων κεραμικής είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική για τα ελληνιστικά χρόνια¹⁷¹. Για τη Μακεδονία και συγκεκριμένα για τη Βοττιαία του πρώιμου 2ου π.Χ. αιώνα, με τις γνωστές πολιτικές συνθήκες και τις πληθωριστικές οικονομικές τάσεις, το φαινόμενο αυτό παρουσιάζεται απόλυτα δικαιολογημένο, χωρίς ωστόσο να παραβλέπεται ο ρόλος της παράδοσης της κεραμικής και της μεταλλοτεχνίας στον ίδιο γεωγραφικό χώρο από τους προηγούμενους αιώνες¹⁷².

170. Πρβλ. όμοιες διαπιστώσεις και για την κοροπλαστική, όπως προέκυψε από τη μελέτη των ειδωλίων από σύγχρονους τάφους της περιοχής.

171. Βλ. σχετικά BCH 69 (1970), 253 (Αργός), M. Rostovtzeff, *Social and Economic History of the Hellenistic World* (1941) II, 615 κ.έ.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως εξάγεται από τα ανασκαφικά δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνα ταφικών συνόλων και κατοικημένων περιοχών της Μακεδονίας του 5ου και 4ου π.Χ. αιώνα (νεκροταφείο Κοζάνης, νεκροταφείο Βέροιας και Νάουσας, Αρχαία Πέλλα), ο αριθμός των επείσακτων αγγείων, κυρίως ατικών, εμφανίζεται αναλογικά μεγαλύτερος σε σχέση με τα προϊόντα της εγχώριας κεραμικής. Αντίθετα, η παραγωγή από τα μέσα ελληνιστικά χρόνια παρουσιάζεται αυτοδύναμη, τα επείσακτα αγγεία ελαττώνονται σημαντικά και οι ανάγκες καλύπτονται από τα κεραμικά εργαστήρια του τόπου. Η διαφορά ωστόσο που χαρακτηρίζει τις δύο χρονικές περιόδους έγκειται στο γεγονός ότι στην πρώτη περίπτωση η ντόπια παραγωγή εμφανίζεται αυτόνομη και σύμφωνη προς μία δική της παράδοση (Βεργίνα), ενώ στη δεύτερη ακολουθεί τα επιτεύγματα της κοινής ελληνιστικής κεραμικής.

Βρισκόταν ήδη στο τυπογραφείο το κείμενο του βιβλίου και γι' αυτό δέν έγινε δυστυχώς κατορθωτό να χρησιμοποιηθεί στα επί μέρους κεφάλαια η ενδιαφέρουσα εργασία της V. R. Anderson, *Pottery of the Late Hellenistic and Early Roman Periods at Stobi*, Ann Arbor, Michigan 1979. Στην ένδειξη που χαρακτηρίζει τη σχετική βιβλιογραφία, η μελέτη αυτή αποτελεί συμβολή στις γνώσεις μας για την κεραμική στη Μακεδονία στο διάστημα από το 2ο π.Χ. αιώνα ως και τα μέσα του 1ου μ.Χ. αιώνα· από το γεγονός μάλιστα ότι διαπραγματεύεται ένα χρονολογημένο υλικό από την ανασκαφή ενός οικισμού έρχεται να συμπληρώσει χρονικά και ειδολογικά τα συμπεράσματα στα όποια κατέληξε η εξέταση της κεραμικής των πέντε λαξευτών τάφων στη Βέροια.

172. Σχετικά με την παραγωγή της κεραμικής στα κλασικά χρόνια στην περιοχή αυτή οι γνώσεις μας παραμένουν περιορισμένες. Οι σποραδικές ωστόσο ανασκαφικές πληροφορίες αποτελούν και σαφείς ενδείξεις για την ύπαρξη μιάς συγκεκριμένης παράδοσης τουλάχιστον από τα κλασικά χρόνια (βλ. υποσημ. 171).

V. ΕΙΔΩΛΙΑ

Τά πήλινα ειδώλια του εύρηματος (Πί ν. 29-42) προέρχονται από τον τάφο του οικοπέδου αδελφών Θώμογλου και κατανέμονται σε δύο κλειστές, διαφορετικές μεταξύ τους, ομάδες: έκεινα από την ταφή θ στη νότια κλίνη του θαλάμου Α, και όσα περισυλλέχτηκαν ακριβώς έξω από την είσοδο του μνημείου στά γεμίσματα της λαξευτής κλίμακας και μπροστά στη θύρα. Ή πρώτη ομάδα, που παρουσιάζει και τό μεγαλύτερο ενδιαφέρον, αποτελεί μαζί μέ τό σύγχρονό της και όμοειδές σύνολο ειδωλίων από τό λαξευτό τάφο του οικοπέδου Εὐαγγ. Μιχαήλ (ἀριθ. Κατ. 9) ένα από τά σημαντικότερα ίσως εύρηματα κοροπλαστικής της έποχής στην όποία αναφέρεται, από τό χώρο της Μακεδονίας¹. Ή δεύτερη, παρόλη τή μέτρια ως και κακή διατήρηση των αντικειμένων και τήν επιπόλαιη απόδοση των τύπων που περικλείει, παρουσιάζει ενδιαφέρον από τήν άποψη ότι τά συγκεκριμένα ειδώλια μαρτυρούν μία μακροχρόνια χρήση μητρών. Και στις δύο ομάδες τά ειδώλια της καθεμιάς παρουσιάζουν μεταξύ τους κατασκευαστικές και τυπολογικές όμοιότητες — πολλά μάλιστα φαίνεται ότι προέρχονται από τίς ίδιες μητρες — , ώστε νά μπορούν νά θεωρηθούν σειρές όμοιογενείς, προϊόντα ενός και του αυτού έργαστηρίου.

Α. Τήν περισσότερο σημαντική και πολυάριθμη ομάδα ειδωλίων, εκείνη από τή νότια κλίνη, αποτελούν αποκλειστικά γυναικείες μορφές. Τή νεκρή συνόδευαν περισσότερα από τριάντα ειδώλια, που ανάμεσά τους ξεχωρίζει μέ τό μέγεθος και τόν τύπο της ή μορφή της Ήφροδιτης. Οί υπόλοιπες μορφές παριστάνουν ντυμένες μέ πλούσιους πολύπτυχους χιτώνες και ίμάτια στεφανωμένες γυναίκες, από τίς όποιες όρισμένες συνοδεύονται από έναν ή δύο μικρούς Έρωτες, που σηκώνουν στόν ώμο ή κρατούν από τό χέρι. Έκτός από τή μικρή αυτή φτερωτή μορφή, στά γυναικεία τουτα ειδώλια χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι και ό κόσμος της κεφαλής: άλλοτε είναι ένας κεφαλόδεσμος, δεμένος χαμηλά πάνω από τά μάτια και ελεύθερος πίσω στόν αυχένα, τό λεγόμενο *τεγίδιον* (Π 1486, Π 1484, Π 1488, Π 1491, Π 1499), ενώ άλλοτε στολίζει τήν κεφαλή ένα χοντρό πλεχτό στεφάνι που κάποτε συμπληρώνεται μέ μεγάλα φύλλα κισσοῦ και καρπούς παπαρούνας (;) (Π 1490, Π 1498, Π 1509, Π 1510). Σε μία ή δύο περιπτώσεις τήν κόμη συγκρατεί ένα αρκετά ψηλό διάδημα (Π 1487, Π 1508)².

Ό πηλός των ειδωλίων και των δύο ομάδων είναι σχετικά καθαρός, όχι όμως ιδιαίτερα συνεκτικός στή σύστασή του, πορτοκαλόχρωμος ή άνοιχτόχρωμος κόκκινος, όπως ακριβώς και στά ντόπια άγγεϊα³. Από τά σωζόμενα σε διάφορα σημεία ίχνη λευκού χρώματος, φαίνεται

1. Για τά ειδώλια από τό λαξευτό τάφο του οικοπέδου Εὐαγγ. Μιχαήλ βλ. BCH 80 (1956), 313 κ.έ., όπου απεικονίζεται μικρός αριθμός από τό σύνολο. Σύνολα κοροπλαστικής προέρχονται επίσης και από άλλους λαξευτούς τάφους στή Βέροια, που χρονολογούνται στην ίδια περίοδο, όπως εκείνα από τάφους των οικοπέδων Ίω. Έλευθεριάδη (ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 232 κ.έ.), Ίω. Ντέλλα (άδημοσίευτος), Γυμνασίου Άρρένων (ΑΔ 19 (1964): Χρονικά, 353 κ.έ.), Χατζηκοκόλη (Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 166-69 πίν. Ια), Κουϊκόγλου (BCH 73 (1949), 532 = Μακεδονικά Β' (1953), 629 αριθ. 67), Καλαμπόκα (BCH 80 (1956), 313), Συνοικισμού Προμηθέα (ΑΕ 1955, 22 κ.έ.). Σύνολα ειδωλίων περιλάμβαναν στά εύρηματά τους και οί τάφοι στόν Άγιο Άθανάσιο Θεσσαλονίκης (Μακεδονικά Θ' (1969), 168 αριθ. 68 πίν. 72-74) και στίς Βαρβάρες Ήμαθίας (ΑΔ 22 (1967): Χρονικά, 411 Πίν. 309 γ). Σε καμιά ώστόσο περίπτωση οί ομάδες αυτές δέ χαρακτηρίζονται για τή θεματογραφική τους ένότητα και συνοχή ούτε και εμφανίζονται όμοια πλούσιες σε αριθμό ειδωλίων, όπως εκείνη από τόν τάφο του οικοπέδου Θώμογλου.

2. Για τό *τεγίδιον* βλ. Troy, Suppl. 3, 50 κ.έ., για τό στεφάνι δ.π., 45 κ.έ. και για τή στεφάνη δ.π., 49 κ.έ.

3. Για τήν ύφή και τή σύσταση του πηλού άλλων περιοχών της Μακεδονίας βλ. BCH 92 (1968), 70, Higgins, BMC Terracottas I, 289, Higgins, Terracottas, 105, Λαζαρίδη, Ειδώλια, 11.

ὅτι σέ πολλές περιπτώσεις ὁλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια — τουλάχιστον τοῦ πρόσθιου μισοῦ — σκεπαζόταν μέ λευκό χρῶμα πού ἀποτελοῦσε καί τή βάση γιά τήν ἐπίθεση καί τῶν ἄλλων χρωμάτων: συνήθως τίς παρυφές τῶν ἐνδυμάτων στολίζουν πλατιές ταινίες ἀπό πράσινο ἢ ρόδινο-ἰώδες χρῶμα (Π 1483, Π 1485, Π 1488, Π 1489, Π 1492, Π 1493, Π 1494, Π 1496) ἢ ἀπό γαλάζιο (Π 1484)· στήν περίπτωση τοῦ Π 1501 τό δέσιμο τοῦ χιτῶνα κάτω ἀπό τό στήθος εἶναι γαλάζιο. Ὁ χιτῶνας εἶναι κάποτε πράσιнос (Π 1485 καί Π 1486) ἢ γαλάζιος (Π 1495)⁴.

Κατασκευαστικά τά εἰδῶλια ἀποτελοῦνται ἀπό τή χωριστή ἐνθετη κεφαλή καί ἀπό τά δύο μέρη τοῦ σώματος, ἀπό τά ὅποια ὅμως μόνο τό μπροστινὸ ἔχει ἀποδοθεῖ μέ μήτρα⁵, ἐνῶ τό πίσω μέρος μέ τήν ἐλλειψοειδή «ὀπή ἐξαερισμοῦ»⁶ ἢ καί μέ τίς μικρές ὀπές ἀνάρτησης, πλασμένο μέ τό χέρι, δέν παρουσιάζει καμιά σχεδόν διαμόρφωση. Ἐξαίρεση παρουσιάζουν τά Π 1493 καί Π 1494, ὅπου οἱ κεφαλές τῶν γυναικῶν ἀνήκουν κατασκευαστικά στά δύο τμήματα τοῦ σώματος καί ἐνθετη εἶναι μόνο ἡ κεφαλή τοῦ Ἑρωτα. Στίς περιπτώσεις ὅπου οἱ γυναῖκες συνοδεύονται ἀπό Ἑρωτες, οἱ μικρές αὐτές μορφές ἀκολουθοῦν τό γενικό κατασκευαστικό σχῆμα, δηλαδή τό μπροστινὸ μέρος τοῦ σώματος ἀποδίδεται μέ μήτρα καί μάλιστα ἐνιαία μέ τό σῶμα τῆς γυναίκας. Ἡ ἀρμογή τῶν ἐπὶ μέρους τμημάτων τοῦ εἰδωλίου καλύπτεται ἐξωτερικά μέ ἀραιωμένο πηλό, περισσότερο ἢ λιγότερο ἐντεχνα ἀπλωμένο, ἢ κρύβεται ἀπό πλαστικά στοιχεῖα, ὅπως οἱ πρόσθετοι πλόκαμοι τῶν μαλλιῶν καί ἡ κατάλληλη διευθέτηση τῶν ἐνδυμάτων καί τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς· ἐσωτερικά, ἡ ἀρμογή ἐνισχύεται μέ πρόσθετο πηλό πλασμένο μέ τό χέρι⁷. Τό μορφολογικὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὸν τρόπο αὐτὸ κατασκευῆς τῶν εἰδωλίων εἶναι ὅτι ἡ μορφή παρουσιάζεται μέ ἐλάχιστο βάθος, ἀπλωμένη στό πλάτος, δίνοντας τήν ἐντύπωση ἀναγλύφου. Ἐξαίρεση στὸν κανόνα αὐτὸ ἀποτελεῖ ἡ μορφή τῆς Ἀφροδίτης, τῆς ὁποίας καί τά δύο μέρη κατασκευάστηκαν μέ μήτρα, μέ ἀποτέλεσμα τὸ εἰδῶλιο νά παρουσιάζεται ὁλόγλυφο. Ἀπὸ χωριστὴ μήτρα — ὁλόκληρη αὐτὴ τὴ φορά — εἶναι κατασκευασμένη ἡ κεφαλή πού παίρνει ἀκόμα ἄλλα πρόσθετα στοιχεῖα, ὅπως οἱ χωριστὰ πλασμένοι πλόκαμοι, τό στεφάνι καί τά ἐνώτια.

Ὁ τρόπος αὐτὸς κατασκευῆς τῶν εἰδωλίων ἀπὸ χωριστὰ μέρη παρέχει τὴ δυνατότητα ποικιλίας μορφῶν πού προκύπτουν ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ μικροῦ ἀριθμοῦ τύπων-μητρῶν. Μέ τὴ διαδικασία τούτη ὁ συνδυασμὸς τῶν τεσσάρων τύπων-μητρῶν γιά τὰ σώματα πού ἐντοπίστηκαν στό σύνολο (Τύπος Α: Π 1493, Π 1494. Τύπος Β: Π 1486, Π 1488, Π 1487, Π 1489. Τύπος Γ: Π 1485, Π 1492. Τύπος Δ: Π 1490 καί Π 1491) μέ τοὺς τύπους κεφαλῶν (Τύπος α: Π 1484, Π 1486, Π 1488. Τύπος β: Π 1485, Π 1492 Π 1493, Π 1494. Τύπος γ: Π 1483, Π 1490) δημιουργεῖ τὰ ἀκόλουθα εἰδῶλια-συνθέσεις: Π 1493 (Α + β), Π 1494 (Α + β), Π 1486 (Β + α), Π 1488 (Β + α), Π 1485 (Γ + β), Π 1490 (Δ + γ)⁸.

Παράλληλα πρὸς τὰ παραπάνω σύνολα εἰδωλίων πού προέρχονται ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ μητρῶν, ἡ σειρά περιλαμβάνει καί σημαντικὸ ἀριθμὸ παραδειγμάτων μεμονωμένων τύπων:

4. Γιά τὴ χρήση χρωμάτων στὰ εἰδῶλια βλ. Mollard-Besques, 27-29, Higgins, BMC Terracottas I, 7, IstM 21 (1971), 133.

5. Γιά τὴν τεχνικὴ κατασκευῆς βλ. Opusc. Arch. II (1941), I κ.έ., BSA 47 (1952), 217-26, Mollard-Besques, 23-27, Higgins, BMC Terracottas, I, 5, JdI Ergänz. 7 (1952), 1-10.

6. Burr, Myrina, 1934, 20. Troy, Suppl. 3, 18, Mollard-Besques, 24-25.

7. Πρβλ. Higgins, BMC Terracottas I, 4-5, Mollard-Besques, 24.

8. Ἡ χρησιμοποίηση πολλῶν μητρῶν γιά τὴν κατασκευὴ τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ σώματος ἐνός καί τοῦ αὐτοῦ εἰδωλίου δέν ἀποτελεῖ μοναδικὸ φαινόμενο γιά τὴν περίπτωσή. Ἀνάλογη μέθοδος παραγωγῆς παρατηρήθηκε καί σέ ἄλλα ἐργαστήρια τῆς ὁσμης ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, πρβλ. Higgins, Terracottas, 99.

Π 1495, Π 1499, Π 1498, Π 1497, Π 1500, Π 1501, Π 1502, Π 1503, Π 1508, Π 1509, Π 1510, Π 1511 και Π 1512.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ σύνολο εἰδωλίων ἀπὸ ἴδιες μῆτρες ἢ ἀπὸ τὰ ἄλλα μεμονωμένα παραδείγματα τῆς σειρᾶς, ὅλες οἱ μορφές στὰ ἐπὶ μέρους χαρακτηριστικά τους δὲν παρουσιάζουν ἐπεξεργασμένες λεπτομέρειες οὔτε κοφτὰ τελειώματα. Τὰ πρόσωπα εἶναι χοντρά, στρογγυλά, ὑποταγμένα ἀκόμη στὸ ὕλικό τοῦ πηλοῦ, τὰ περιγράμματα ἀσαφῆ. Ἡ κόμη ἀπλουστεμένη στὸ πλάσιμό της, τὰ χεῖλη μικρά, ὑπερβολικά τονισμένα μαζί με τὴν ἔντονα πλασμένη μύτη κυριαρχοῦν στὸ κέντρο τοῦ προσώπου. Ἀντίθετα τὰ μάτια, δυσανάλογα μεγάλα, ἀποδίδονται ἀχνά⁹. Οἱ πτυχές τῶν ἐνδυμάτων, βαθιές, ὅπως καὶ στὰ ἔργα τῆς σύγχρονης μεγάλης πλαστικῆς, στὴν ἀπόδοσή τους ἐμφανίζονται ἄτονες, σχηματοποιημένες καὶ συνήθως ὄχι ὀργανικές, περισσότερο διακοσμητικὲς παρά λειτουργικές. Ἀπέναντι στίς διαπιστώσεις αὐτές ὥστόσο δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ποιοτικῆς διαφοροποίησης στὴν ἀπόδοση ὀρισμένων ἔνθετων κεφαλῶν (π.χ. Π 1484, Π 1486, Π 1488, Π 1496, Π 1497), γεγονόσ που ὀφείλεται στὴν προέλευση τῶν μητρῶν: πιθανότατα ἡ ἀδρότητα καὶ στεγνότητα που παρατηροῦνται στὰ ἐνδύματα εἶναι ἀποτέλεσμα χρησιμοποίησης μητρῶν δεύτερης γενιᾶς, τὰ πρότυπα τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἦταν ἐπέισακτα. Ἀντίθετα οἱ κεφαλές, περισσότερο φρέσκες σὲ διατήρηση καὶ ἀπόδοση ἀπὸ τὰ σώματα, προέρχονται ἀπὸ νεώτερες μῆτρες.

Ἐκτός ἀπὸ τὴν περίπτωση τῆς Ἀφροδίτης, οἱ γυναικεῖες μορφές πάνω ἀπὸ ἓναν ψηλά ζωμένο χιτῶνα φοροῦν πλούσιο ἱμάτιο, που ἄλλοτε τυλίγει κορμό καὶ χέρια, κάποτε ἀκόμη καὶ τὴν κεφαλὴ (Π 1484, Π 1486, Π 1488, Π 1499, Π 1500), ἄλλοτε πάλι πέφτει μόνο πίσω στοὺς ὤμους ἀφήνοντας στὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ σώματος τὸ χιτῶνα ὀρατό (Π 1485, Π 1490, Π 1491, Π 1492). Σ' ὅλα τὰ παραδείγματα καὶ ἰδιαίτερα σ' ἐκεῖνα τῆς πρώτης ὀμάδας τὸ σῶμα ἐξαφανίζεται κάτω ἀπὸ τὸ ἔνδυμα καὶ οἱ ὄγκοι του καὶ συγχρόνως καὶ ἡ κίνησή του ὑποδηλώνονται μετὴν κατεύθυνση τῶν γραμμῶν τῶν πτυχώσεων τοῦ ὕφασματος. Ἡ ἀνόργανη σύνδεση τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων (σῶμα, ἔνδυμα) καὶ ἡ ἔντονη διάθεση γιὰ ἐξεζητημένη στάση ἔχουν τελικά ὡς ἀποτέλεσμα τὸ ἄπλωμα τῆς μορφῆς σὲ μιὰ καὶ μόνη διάσταση καὶ τὴ δημιουργία μετωπικῶν συνθέσεων. Μονοδιάστατη ἐμφανίζεται ἐπίσης καὶ ἡ μορφὴ τῆς Ἀφροδίτης, παρόλο ὅτι τὸ γυμνὸ σῶμα θὰ μπορούσε εὐκολότερα νὰ ἀποτελέσει θέμα γιὰ περισσότερο πλαστικές λύσεις: στίς μεμονωμένες μορφές ἡ ἐκλέπτυνση στίς κινήσεις, ἡ ἐπιτήδευση τῆς χειρονομίας καὶ τὸ πάγωμα σὲ μιὰ μόνον στιγμή, δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωση μιᾶς περισσότερο ἢ λιγότερο κατὰ περίπτωσιν φανερῆς χορευτικῆς διάθεσης¹⁰, γνώρισμα ὥστόσο που δὲν ἀπουσιάζει ὀλότελα καὶ ἀπὸ τὰ συμπλέγματα τῶν γυναικῶν καὶ τῶν Ἑρώτων.

Τὸ θεματικὸ περιεχόμενο τοῦ συνόλου τῶν μορφῶν προσδιορίζεται ἀπὸ ὀρισμένα χαρακτηριστικά στοιχεῖα, ὅπως τὰ πλούσια στεφάνια με ἄνθη καὶ φύλλα κισσοῦ, καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν παρουσία τῶν μικρῶν Ἑρώτων. Ὁ φυτικὸς αὐτὸς κόσμος τῆς κεφαλῆς καὶ ἀκόμη περισσότερο οἱ μικροὶ Ἑρωτες εἶναι γνωρίσματα καὶ μορφές στενά συνδεδεμένες μετὸν κύκλο

9. Τὰ ἐξωτερικά μορφολογικά χαρακτηριστικά τῶν εἰδωλίων τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου συμφωνοῦν μετὰ τὰ γενικά τεχνολογικά χαρακτηριστικά τῆς ἐποχῆς, στὴν ὁποία αὐτὰ προσγράφονται. Βλ. σχετικὰ Troy, Suppl. 3, 20 καὶ 32. Ὡστόσο τὰ ἰδιαίτερα ἐκεῖνα χαρακτηριστικά που ἐπισημάνθηκαν παραπάνω φαίνεται νὰ ἀποδίδουν τὸν εἰδικὸ χαρακτήρα τοῦ ἐργαστηρίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονται τὰ εἰδώλια, διαφοροποιώντας το ἀπὸ ἄλλα σύγχρονα γνωστὰ σύνολα ἀπὸ τὴ Μακεδονία, ὅπως λ.χ. ἐκεῖνα τῶν Ἀβδήρων (πρβλ. Λαζαρίδης, Εἰδώλια, 18 κ.ἐ.) καὶ τῆς Πέλλας (Μακεδονικά Θ' (1969), 175 ἀριθ. 88 πίν. 78).

10. Γιὰ τίς χορεύτριες βλ. Troy, Suppl. 3, 102-105, Λαζαρίδης, Εἰδώλια, 24 πίν. II ἀριθ. B39 καὶ B40, Molard-Besques, 108 κ.ἐ. πίν. 129 κ.ἐ.

του Διονύσου και της Ἀφροδίτης. Τὴν ἐπιβεβαίωση ὥστόσο γιὰ τὴ σύνδεση τῶν γυναικείων αὐτῶν μορφῶν μὲ τὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης προσφέρει αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ μορφή τῆς θεᾶς, ἔτσι κυρίαρχη σὲ μέγεθος, ὅπως ἐμφανίζεται νὰ κατέχει τὸ κέντρο τῆς ὁμάδας τῶν εἰδωλίων τοῦ τάφου. Δευτερεύοντα στοιχεῖα, ὅπως ἡ λανθάνουσα χορευτικὴ κίνηση, πού συνήθως συνδέεται μὲ λατρεία ἢ κάποια τελετουργικὴ πράξη, καὶ παράλληλα ἡ μητροπρεπὴς ὑπόσταση τῶν γυναικείων αὐτῶν μορφῶν, ἐνισχύουν τὸ συσχετισμὸ τους μὲ τὴν Ἀφροδίτη. Καὶ εἶναι ἀπὸ τίς λίγες περιπτώσεις, ὅπου ἀνασκαφικά διαπιστώνεται ἓνα κλειστὸ σύνολο εἰδωλίων τῆς ἐποχῆς, μὲ συγκεκριμένο χαρακτήρα καὶ ἐνιαῖο περιεχόμενον¹¹.

Β. Ὡπως καὶ τὴν πρώτη, ἔτσι καὶ τὴ δεύτερη ὁμάδα εἰδωλίων ἀποτελοῦν ἀποκλειστικά γυναικεῖες μορφές, στὴν περίπτωσή αὐτὴ ὅμως μεμονωμένες. Κοινὸ γνώρισμα ὅλων τῶν εἰδωλίων τῆς ὁμάδας αὐτῆς εἶναι τὸ μικρὸ τοὺς μέγεθος καὶ ὅπως ἀναφέρθηκε ἡ κακὴ ἀπόδοση τῶν τύπων, πράγμα πού μαρτυρεῖ μακροχρόνια χρῆση τῶν μητρῶν ἀπὸ τίς ὁποῖες αὐτὰ προήλθαν. Στά κοινὰ χαρακτηριστικά προσγράφονται ἡ ὑπαρξὴ σχετικὰ ψηλῆς ἐλλειπτικῆς βάσης, καθὼς καὶ τὸ ὅτι γιὰ τὴν κατασκευὴ καθεμιᾶς μορφῆς χρησιμοποιήθηκε μόνο μία μήτρα, γιὰ τὴν μπροστινὴ ὄψη, ἐνῶ τὸ πίσω μέρος διαμορφώθηκε μὲ τὸ χέρι.

Στὸ μικρὸ αὐτὸ σύνολο εἰδωλίων, πού δὲν μποροῦν νὰ ἀποδοθοῦν σὲ συγκεκριμένη ταφή, διακρίνονται ὁρισμένοι μορφολογικοὶ τύποι: μὲ περισσότερα παραδείγματα ἀντιπροσωπεύονται οἱ τύποι Α καὶ Β. Στὸν τύπο Α (Π 1516, Π 1517, Π 1518, Π 1519, Π 1523) ἡ μορφή φορᾷ πάνω ἀπὸ τὸ μακρὺ χιτῶνα ἱμάτιο πού τυλίγει τὸ σῶμα καὶ τὴν κεφαλὴ καὶ πέφτει μὲ κατακόρυφες πτυχές ἀπὸ τὸ δεξιὸ ὦμο. Τὸ δεξιὸ χέρι εἶναι ἀκουμπισμένο στὸν ἀντίστοιχο γοφὸ, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸ κρατᾷ τὴν ἄκρῃ τοῦ ἱματίου. Ἀντίθετα στὸν τύπο Β (Π 1513, Π 1514, Π 1515, Π 1521, Π 1524) τὸ ἱμάτιο ἀπλώνεται καὶ καλύπτει τὸ πάνω μέρος τοῦ σώματος καὶ τὰ χέρια, πού ἔχουν τὴν ἴδια περίπου κίνηση μὲ ἐκεῖνα τῶν εἰδωλίων τοῦ τύπου Α. Στὸν τύπο Γ (Π 1525, Π 1526) ἡ μορφή, τυλιγμένη πάλι στὸ ἱμάτιό της, ἔχει τὰ καλυμμένα χέρια τῆς ἀκουμπισμένα κάτω ἀπὸ τὸ στῆθος. Οἱ ὑπόλοιποι τύποι ἐκπροσωποῦνται ἀπὸ ἓνα παράδειγμα ὁ καθένας. Στὸν τύπο Δ (Π 1522) ἡ μορφή, ντυμένη σύμφωνα μὲ τὸν τύπο Β, ἔχει τὰ χέρια σὲ ἀντίθετη φορά ἀπὸ ὅτι στά παραδείγματα τοῦ τύπου ἐκείνου, ἐνῶ ἡ κεφαλὴ εἶναι καλυμμένη μὲ *τεγίδιον*. Οἱ τύποι Ε καὶ ΣΤ (ἀντίστοιχα Π 1527 καὶ Π 1528), συγγενεῖς σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόδοση τοῦ χιτῶνα, παρουσιάζουν διαφορετικὴ τὴ διευθέτησιν τοῦ ἱματίου καὶ τὴν ἀπόδοση τῆς κεφαλῆς. Ἀπὸ θέσιν πού τελικὰ δὲν ἐξακριβώθηκε, προέρχονται δύο ἀκόμη εἰδώλια: στὸ σύμπλεγμα Π 1503, ὅπου οἱ μορφές στέκονται κατενώπιον πάνω σὲ τετράπλευρη βάση, ἡ γυναικεῖα μορφή φορώντας μακρὺ, ψηλὰ ζωσμένο χιτῶνα, ἀπλώνει τὸ δεξιὸ τῆς χέρι καὶ ἀγκαλιάζει τὸν ὦμο τοῦ μικροῦ, μόνο μὲ κοντὸ μανδύα ντυμένου συντρόφου της. Τὸ εἰδώλιο παρουσιάζει ἀρκετές κακώσεις καὶ φθορές, γεγονὸς πού δυσχεραίνει τὴ διατύπωση μιᾶς ἱκανοποιητικῆς ἐρμηνείας γιὰ τὸ θέμα πού ἀπεικονίζει· μοναδικὴ ἔνδειξη ἀποτελεῖ τὸ τσαμπὶ στὸ δεξιὸ χέρι τοῦ παιδιοῦ, πού θὰ μπορούσε νὰ προσγράψει τὴν παράσταση στὸ Διονυσιακὸ κύκλο. Τὸ δεύτερο εἰδώλιο Π 1530 σῶζει μόνο τὰ κάτω ἄκρα καθισμένης γυναικείας μορφῆς τοῦ τύπου τῶν λεγόμενων «ἱεροδούλων», πού ὅπως εἶναι γνωστὸ συνδέονται μὲ τὸν κόσμον τῆς Ἀφροδίτης¹².

11. Βλ. σχετικὰ ὑπόσημ. 1 καθὼς ἐπίσης καὶ ὑπόσημ. 30 καὶ 31 στὸ κεφάλαιο γιὰ τὰ ἔθιμα ταφῆς. Γιὰ ἀνάλογα παραδείγματα συνόλων εἰδωλίων μὲ ἐνιαῖο θεματολογικὸν χαρακτήρα βλ. Α.Α. Peredolskaja, *Attische Tonfiguren aus einem Südrussischen Grab*, *AntK Beih.* 2 (1964), *passim*, Mollard-Besques, IX πίν. 1-2 (τάφοι Α, Β, Γ, 100, 113 καὶ 114).

12. Γιὰ τίς «ἱεροδούλους» βλ. Troy, *Suppl.* 3, 87 κ.έ. Εἰδώλια «ἱεροδούλων» συμπεριλαμβάνονταν σὲ σύνολα ἀπὸ τὸ λαξευτὸ τάφο τοῦ οἰκοπέδου Εὐαγγ. Μιχαήλ (ΒCH 80 (1956), 313 εἰκ. 4) καὶ τὸ λακκοειδὲς τάφο μπροστὰ ἀπὸ τὸ διθάλαμο (Ι) στὸ οἰκόπεδο Ἰω. Ἐλευθεριάδη (ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 232).

Δύσκολα θά μπορούσε νά διαγραφεί ὁ ἰδιαίτερος ἐκεῖνος χαρακτήρας τοῦ ἐργαστηρίου, ἀπό τό ὅποιο προέρχονται τά εἰδώλια τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου, καί γιά τό λόγο ὅτι τό ἀντίστοιχο γνωστό ὑλικό ἀπό τή Βέροια δέν εἶναι ἰδιαίτερα πλούσιο οὔτε καί ἐπαρκῶς μελετημένο, καί ἐπειδή ἐκεῖνο ἀπό τόν εὐρύτερο μακεδονικό χῶρο εἶναι μερικά μόνο δημοσιευμένο. Ὡστόσο, μέ ἀφορμή τό συγκεκριμένο σύνολο εἰδωλίων ἀπό τό θάλαμο Α τοῦ τάφου καί μέ τήν ἐποπτεία τοῦ σύγχρονου ὑλικοῦ ἀπό τάφους τοῦ νεκροταφείου τῆς πόλης καί τῆς γύρω περιοχῆς, θά ἦταν δυνατή, πέρα ἀπό τά γενικά κοινά γνωρίσματα τῆς κοροπλαστικῆς τῆς ἐποχῆς, ἡ διαπίστωση τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς στενότερης ἐπαφῆς, ἂν ὄχι ἐξάρτησης, τοῦ ἐγχώριου αὐτοῦ ἐργαστηρίου μέ τά μεγάλα παραγωγικά κέντρα κοροπλαστικῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Συγκεκριμένα, στοιχεῖα καί μορφές, ὅπως οἱ Ἑρωτες, τά πλούσια στεφάνια, τά τεγίδια, ἡ ἐξεζητημένη στάση τῶν μορφῶν, τό ἀσαφές, ἀχνό πλάσιμο τῶν λεπτομερειῶν, συνδέουν τά εἰδώλια τῆς Βέροιας μέ δημιουργίες τοῦ ἐργαστηρίου τῆς Τροίας καί γενικότερα μέ τό μεγάλο κέντρο τῆς Μύρινας.

Ἀντίθετα, ἡ μικρή ὁμάδα τῶν εἰδωλίων, ὁρισμένα ἀπό τά ὅποια περισυλλέχτηκαν ἔξω ἀπό τήν εἴσοδο τοῦ μνημείου, παρουσιάζουν συντηρητικά στοιχεῖα, πού ὁδηγοῦν περισσότερο σέ κοροπλαστικά κέντρα τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καί συνδέονται μέ τύπους τοῦ προηγούμενου αἰῶνα.

VI. ΕΘΙΜΑ ΤΑΦΗΣ

Οί νεκροί στους λαξευτούς τάφους όπως ήδη σημειώθηκε ήταν κατά κανόνα τοποθετημένοι πάνω σε ξύλινα, χαμηλά φορεία στρωμένα με ύφασμα¹ ή με δέρμα². Όπως συνάγεται από τα επί μέρους ανασκαφικά δεδομένα, το μήκος κάθε φορείου κυμαινόταν στα 1.50-1.60 μ. και το πλάτος στα 0.40-0.60 μ. Τα υπολείμματα των ξύλινων αυτών κατασκευών είχαν έρμηνευτεί επανειλημμένα στο παρελθόν, τόσο για την περίπτωση των λαξευτών τάφων, όσο και για άλλες παρόμοιες, ως λείψανα ξύλινων σαρκοφάγων ή φερέτρων³. Η σχεδιαστική ωστόσο αποκατάσταση που επιχειρείται τώρα (Σ χ έ δ. 46) με βάση τις ανασκαφικές παρατηρήσεις αποκα-

1. 'Ανάλυση δειγμάτων ξύλου από φορεία του τάφου του οικόπεδου αδελφών Θωμόγλου, που πραγματοποιήθηκε με την ευγενική συνδρομή του Römisch-Germanisches Zentralmuseum στο Mainz, (Dr. Maria Hopf), απέδειξε ότι για την κατασκευή τους χρησιμοποιήθηκε η κεφαληνιακή έλάτη (*Abies cf. cephalonica* Loudon). 'Από ανάλογη εργαστηριακή εξέταση δειγμάτων ξύλου φορειών από τον τάφο του οικόπεδου Θ. Σανοπούλου-'Α. Θεοδωρίδη στο Rathgen-Forschungslabor των Staatliche Museen preussischer Kulturbesitz του Βερολίνου (Dr. D. Grosser) διαπιστώθηκε η χρησιμοποίηση μάλλον κυπαρίσσου (*Cupressus sempervirens*).

2. 'Από τις διάφορες ουσίες, κατά κανόνα σε μορφή σκόνης, που διαπιστώθηκαν πάνω στις κλίνες του τάφου I του οικόπεδου Μαυρίδη εξετάστηκαν εργαστηριακά από το Γενικό Χημείο του Κράτους, Διεύθυνση Μελετών και 'Ερευνών (Δρ. Π. Διαμαντής), μιά υπόλευκου και μιά ρόδινου χρώματος, με τα εξής αποτελέσματα:

	ουσία υπόλευκου χρώματος	ουσία ρόδινου χρώματος
Τέφρα	38,54%	41,41%
Διοξειδίο άνθρακος	43,57%	42,38%
*'Ανίχνευση		
Σιδήρου	θετική	θετική
Μαγγανίου	άρνητική	άρνητική
Χαλκού	άρνητική	άρνητική
Ψευδαργύρου	θετική	θετική
Φωσφορικών	θετική	θετική
'Αζώτου (όργανικού)	άρνητική	άρνητική

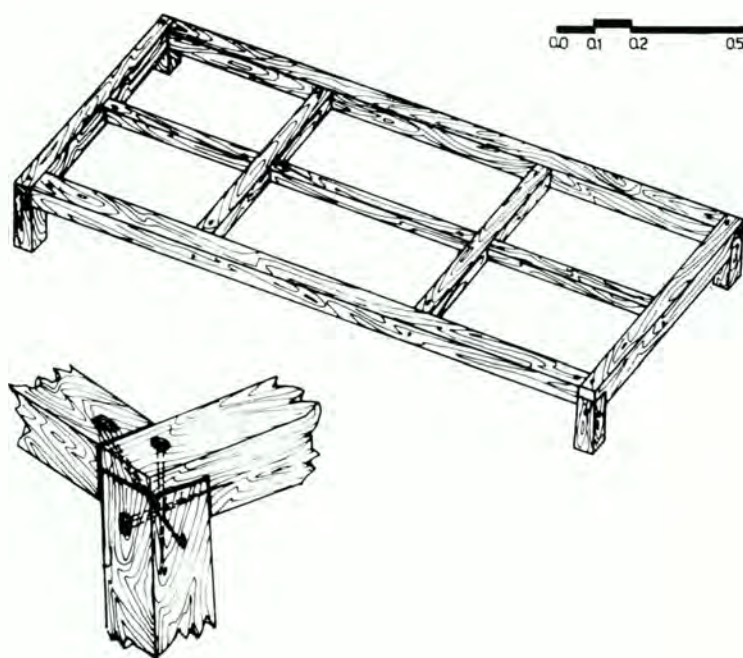
Μικροσκοπικώς τα δύο δείγματα παρουσίαζαν όμοια μορφολογικά στοιχεία και αποτελούνταν κυρίως από άνθρακικά άλατα χωρίς άζωτοχες οργανικές ουσίες.

3. Οί σχετικές εκθέσεις αναφέρονται είτε σε «ίχνη ξύλινων λαρνάκων» (τάφος II οικόπεδου 'Ελευθεριάδη: ΑΔ 18 (1963): Χρονικά, 233), είτε σε «υπολείμματα ξύλινων φερέτρων» (τάφος οικόπεδου Χατζημάμογλου-Κοσμίδη: 'Αρχαία Μακεδονία I (1970), 232). Πρβλ. και την υπόθεση της ύπαρξης «φερέτρου ή μιάς ξύλινης σαρκοφάγου» στο μακεδονικό τάφο II στη Βεργίνα (Μακεδονικά ΙΒ' (1972), 167 με παράθεση βιβλιογραφίας). Φέρετρα (coffins) υποστηρίζεται ότι έπισημάνθηκαν και στην 'Ολυνθο (*Olynthus* XI, 159). Όπωςδήποτε ό περιορισμένος κάθε φορά αριθμός υπολειμμάτων ξυλείας που έντοπίστηκε στους λαξευτούς τάφους, σε καμιά περίπτωση δέν έπιτρέπει την αποδοχή της άποψης ότι οί νεκροί είχαν τοποθετηθεί μέσα σε λάρνακες, σαρκοφάγους ή και φέρετρα ακόμη του τύπου που άπαντά στην 'Αλεξάνδρεια, την Κριμαία ή τη Θράκη (C. Watzinger, Griechische Holz Sarkophag aus der Zeit Alexanders des Grossen, Λειψία 1905, M. Vaulina - ΑΙ. Wasowicz, Bois grecs et romains de l'Ermitage, 1974, Jdl XLV (1930), 285 κ.έ. Πρβλ. και Libya Antiqua VIII (1971), 72-74 για σαρκοφάγο από την Κυρηναϊκή με παράλληλα και από τον έλλαδικό χώρο.

θιστᾶ τήν πραγματική μορφή τῶν ξύλινων αὐτῶν κατασκευῶν καί ἀποδίδει, μέ ὅση δυνατή πιστότητα, τό σχῆμα καί τόν τρόπο σύνδεσης τῶν ἐπί μέρους τμημάτων τους⁴.

Τά φορεῖα εἶχαν ἀποτεθεῖ εἴτε κατευθείαν στό δάπεδο, εἴτε, συνηθέστερα, στίς λαξευτές κλίνες⁵. Φορεῖα παρατηρήθηκαν καί σέ ὀρισμένες λαξευτές στό ἔδαφος λάρνακες⁶, ἐνῶ ἔλειπαν ἀπό τίς παιδικές ταφές τῶν θηκῶν Α καί Β τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Θ. Σανοπούλου. Ἡ περίπτωση τοῦ τάφου Ι στό οἰκόπεδο Μ. Μαυρίδη, ὅπου ὁ διάδρομος ἀνάμεσα στίς κλίνες χρησιμοποιήθηκε γιά τήν κατασκευή κεραμοσκεποῦς τάφου στόν πυθμένα τοῦ ὀρύγματος, εἶναι μοναδική.

Ὁ προσανατολισμός τῶν ταφῶν, γιά ὅσα ταφικά μνημεῖα τῆς σειρᾶς ὑπάρχουν τά σχετικά στοιχεῖα, ἀσφαλῶς ὑπαγορεύτηκε κατὰ τρόπο περιοριστικό ἀπό τήν ἴδια τήν ἀρχιτεκτονική διαμόρφωση καί τόν προσανατολισμό κάθε τάφου⁷. Στίς περιπτώσεις πού ἐπισημάνθηκαν λαξευτές κλίνες καί μάλιστα στούς κύριους νεκρικούς θαλάμους τῶν διθάλαμων τάφων, ὅπου αὐτές σχηματίζουν κατὰ κανόνα ἓνα Π, φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε μιά κάποια φροντίδα ὥστε οἱ κε-

Σχέδ. 46.

4. Σαφή λείψανα ἀπό ξύλινα φορεῖα, πού νά ἐπιβεβαιώνουν τήν προτεινόμενη ἀναπαράσταση, ἐπισημάνθηκαν στούς τάφους τῶν οἰκοπέδων Θώμογλου, Μαυρίδη Ι, Πισσᾶ Ι καί ΙΙΙ, Κιοσσέογλου, Σανοπούλου καί Παλιῶν Ἑργατικῶν Κατοικιῶν.

5. Ἀπευθείας στό ἔδαφος εἶχε ἀποτεθεῖ τό φορεῖο στόν κύριο νεκρικό θάλαμο τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Θ. Σανοπούλου-Ἀ. Θεοδωρίδη καί πάνω σέ φερτά χώματα τά φορεῖα τῶν μεταγενέστερων ταφῶν στόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου. Πάνω στίς λαξευτές κλίνες βρέθηκαν τά φορεῖα τῶν ἀρχικῶν ταφῶν στόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου καθώς καί στούς τάφους τῶν οἰκοπέδων Μ. Μαυρίδη Ι καί Πισσᾶ ΙΙΙ.

6. Ὅπως λ.χ. στόν τάφο ΙΙΙ τοῦ οἰκοπέδου Πισσᾶ.

7. Τελευταῖα γιά τόν προσανατολισμό τῶν ταφῶν στήν ἀρχαιότητα γενικά βλ. Kurtz-Boardman, 195-96 καί 331, BCH 94 (1971), 524-25, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία.

φαλές τῶν νεκρῶν στίς δύο μακριές πλευρές νά βλέπουν τόν τοῖχο τοῦ βάθους⁸. Τό ἴδιο παρατηρήθηκε καί στίς περιπτώσεις, πού οἱ νεκροί εἶχαν τοποθετηθεῖ ἀπευθείας στό δάπεδο πάνω σέ ξύλινα φορεῖα. Ὅμοια στίς ταφές τῶν θηκῶν, σ' ὅσες ὁ ἄξονας τοῦ ὀρύγματος ἦταν κάθετος σέ μιὰ ἀπό τίς μακριές πλευρές, οἱ νεκροί εἶχαν στραμμένο τό πρόσωπο σέ ἀντίθετη φορά πρὸς τό ἐσωτερικό τοῦ μνημείου. Τά στατιστικά αὐτά στοιχεῖα ἰσχύουν βέβαια μόνο γιά τίς ἀρχικές ταφές καί δέν ἀναφέρονται στίς μεταγενέστερες καί, ὅπωςδήποτε ἀπό μιὰ στενότητα χώρου, καθορισμένες ταφές στούς διαδρόμους ἢ καί σέ φερτά χώματα. Παρά τίς παραπάνω διαπιστώσεις, φανερό εἶναι ἡ ἔλλειψη ἑνός συγκεκριμένου κανόνα καί ἀρχῆς πού νά ὑπαγόρευε τόν τρόπο ταφῆς σχετικά μέ τόν προσανατολισμό⁹: ἀρχιτεκτονική, ἐσωτερική διαρρύθμιση καί προσανατολισμός κάθε τάφου καθόριζαν, ὅπως καί στήν ἀρχή διατυπώθηκε, τή θέση τῶν νεκρῶν μέσα στούς τάφους καί ἐπομένως τόν προσανατολισμό κάθε ταφῆς, πολύ περισσότερο ἀπ' ὅσο στίς περιπτώσεις μεμονωμένων ἢ ἀτομικῶν, σέ κιβωτιόσχημους τάφους ἢ ὀρύγματα.

Τό σύνολο τῶν κτερισμάτων, ἀπό τοὺς λαξευτοὺς τάφους πού μελετήθηκαν, μπορεῖ νά κατανεμηθεῖ, ἀνάλογα μέ τό εἶδος τους, στίς παρακάτω ὁμάδες:

Α. Ἀγγεῖα (πήλινα, μετάλλινα, γυάλινα, λίθινα)

Β. Κοσμήματα

Γ. Ὅπλα

Δ. Νομίσματα

Ε. Εἰδώλια

ΣΤ. Διάφορα

Ἀπό τά κτερίσματα, τά πολυπληθέστερα ἦταν τά πήλινα ἀγγεῖα, πού γενικά χαρακτηρίζονταν γιά τήν εὐτελή τους ποιότητα καί τήν περιορισμένη ποικιλία τῶν σχημάτων τους. Τά περισσότερα ἦταν τύποι ἀγγείων τῆς καθημερινῆς χρήσης, ὅπως τοῦτο συνάγεται ἀπό ὅμοια ἀνασκαφικά εὐρήματα σέ σύγχρονες μέ τοὺς τάφους οἰκιστικές ἐγκαταστάσεις. Συγκαταλέγονται ἔτσι στά εὐρήματα τῶν τάφων ἀμφορεῖς, ἀρυτῆρες, πυξίδες, λύχνοι, μυροδοχεῖα, ἄωτα σκυφίδια. Ἀκόμη, σέ μικρό βέβαια ἀριθμό, γυάλινα καί μετάλλινα.

Ὅσο ἐπιτρέπουν τά στοιχεῖα καί οἱ παρατηρήσεις ἀπό τήν ἀνασκαφική ἐρευνα, δέ φαίνεται ἡ θέση τῶν ἀγγείων νά ἦταν προκαθορισμένη, ὑπαγορευμένη ἀπό κάποιους τελετουργικούς νόμους. Γενικά, ὥστόσο, παρατηρεῖται μιὰ προτίμηση γιά τήν τοποθέτηση ἀγγείων γιά ὕγρα (ἀμφορεῖς, ἀρυτῆρες) γύρω ἀπό τήν περιοχή τῆς κεφαλῆς καί τῶν ὤμων, ἐνῶ ἀντίθετα μυροδοχεῖα, πυξίδες καί κυρίως ἀγγεῖα καλλωπισμοῦ¹⁰ ἐντοπίστηκαν γύρω στά κάτω ἄκρα. Ἐξάλλου, ἄωτα σκυφίδια βρέθηκαν πάνω στό σῶμα τῶν νεκρῶν ἢ στό δεξιό χέρι τους, ὅπως στίς περιπτώσεις τῶν νεκρῶν τοῦ κεραμοσκεποῦς τάφου στό οἰκόπεδο Μ. Μαυρίδη Ι καί τῆς ταφῆς Α στὸν ἴδιο τάφο.

Χαρακτηριστικό εἶναι τό γεγονός ὅτι τά περισσότερα πήλινα ἀγγεῖα βρέθηκαν ἀχρησιμοποίητα, χρησιμοποιημένα δηλαδή μόνο γιά τή συγκεκριμένη περίπτωσή τῆς ταφῆς. Τό εἶδος καί ἡ περιορισμένη ποικιλία τῶν ἀγγείων δέ συνηγοροῦν στήν ἀπόδοσή τους σέ μιὰ κλειστή ἐνότητα μέ ἰδιαίτερο χαρακτήρα (λ.χ. σύνολο ἀγγείων συμποσίου). Ἡ διαπίστωση τούτη

8. Χωρίς αὐτό νά ἀποτελεῖ κανόνα, συνήθως οἱ νεκροί στίς πειόσχημες κλίνες τῶν κύριων νεκρικῶν θαλάμων τῶν διθάλαμων τάφων εἶχαν ἀποτεθεῖ κατὰ τρόπο, ὥστε τά κάτω ἄκρα τῆς μιᾶς ταφῆς νά ἀντιστοιχοῦν σ' ἐκεῖνα τῆς διπλανῆς τῆς.

9. Στήν ἴδια διαπίστωση καταλήγουν καί οἱ Kurtz-Boardman, ὁ.π., καί ὁ Bruneau (BCH 94 (1971), 524-25), σχετικά μέ τοὺς μεμονωμένους ἀτομικούς τάφους.

10. Ἡ ἀνάλυση δειγμάτων ἀπό τίς οὐσίες πού περιείχαν οἱ δύο μολύβδινες πυξίδες Μ 922 καί Μ 923 τοῦ

Ίσως θά μπορούσε νά οδηγήσει στην υπόθεση ὅτι τά ἀγγεῖα αὐτά συνδέονταν καί σχετίζονταν μέ ὀρισμένες τελετουργικές ἀπό μέρους τῶν συγγενῶν πράξεις πρὸς τὸ νεκρὸ, πράγμα πού ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀριθμὸ περιορισμένου τύπου ἀγγείων καί τὴν ἐπιτόλαιη κατασκευὴ τους. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ χρησιμοποίησις ἀγγείων συγκεκριμένου σχήματος ὑπαγορευόταν ἀπὸ τὸ εἶδος προσφορῶν πρὸς τὸ νεκρὸ, πού ἦταν κυρίως ὑγρὰ — νερό, κρασί, μύρα¹¹.

Ἀξιοσημεῖωτη εἶναι ἡ παρουσία ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα τῶν μεγάλων πήλινων πυξίδων¹² καθὼς καί τῶν χάλκινων φιαλῶν¹³ (ταφὴ κύριου νεκρικοῦ θαλάμου τάφου οἰκοπέδου Σανοπούλου), τῶν ὁποίων ὁ ταφικὸς χαρακτήρας πρέπει μᾶλλον νά θεωρηθεῖ βέβαιος. Ἰδιαίτερα ὥστόσο οἱ μεγάλες πυξίδες μέ πόδια χρησίμευαν πιθανότατα ὡς σκευὴ γιὰ τὴν προσφορά δώρων (εἶδος κέρνου), πράγμα πού συμπεραίνεται τουλάχιστον ἀπὸ τὰ ἀνασκαφικά δεδομένα (βλ. σχετικὰ στὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν κεραμεικὴ).

Ἡ τελετουργικὴ χρῆσις τῶν ἀγγείων γίνεται ἰδιαίτερα φανερὴ ἀπὸ δύο χαρακτηριστικὰ ἔθιμα, πού παρατηρήθηκαν σχεδὸν σ' ὅλους τοὺς τάφους: (α) τὴ σκόπιμη ἐναπόθεσις ἐνὸς λύχνου μέσα σὲ κάθε σχεδὸν ἀρυτήρα καί (β) τὴν τοποθέτησις χάλκινου νομίσματος στὸ ἐσωτερικὸ μεγάλου ἀριθμοῦ ἄτων σκυφιδίων.

Ἰχνη πυρᾶς διαπιστώθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ πολλῶν ἀπὸ τοὺς ἀρυτήρες πού περιεῖχαν λύχνους, ὅπως ἐξᾴλου καί πάνω στοὺς ἰδίους τοὺς λύχνους. Ὡστόσο λίγα εἶναι τὰ παραδείγματα ἐκεῖνα, ὅπου καί οἱ μυκτῆρες τῶν λύχνων διατηροῦσαν ἰχνη χρήσις. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ εἶναι δύσκολο νά ἐξακριβωθεῖ μέ βεβαιότητα ὁ τρόπος καί τὸ εἶδος τῆς ἀφῆς¹⁴. Σὲ ὀρισμένες

τάφου τοῦ οἰκοπέδου Θ. Σανοπούλου-Ἀ. Θεοδώριδη, στὰ ἐργαστήρια τοῦ Γενικοῦ Χημεῖου τοῦ Κράτους, Διεύθυνση Μελετῶν καί Ἑρευνῶν (Δρ. Π. Διαμαντῆς), ἔδωσε ἀντίστοιχα τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα:

	περιεχόμενο M 922	περιεχόμενο M 923
Τέφρα	20,34%	19,88%
Διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος	46,61%	42,95%
Ἀνίχνευση		
Σιδήρου	θετικὴ	θετικὴ
Μαγγανίου	ἀρνητικὴ	ἀρνητικὴ
Χαλκοῦ	ἀρνητικὴ	ἀρνητικὴ
Ψευδαργύρου	θετικὴ	θετικὴ
Φωσφορικῶν	θετικὴ	θετικὴ
Ἀζώτου (ὀργανικοῦ)	ἀρνητικὴ	ἀρνητικὴ

Μικροσκοπικῶς τὰ δύο δείγματα παρουσίαζαν ὅμοια μορφολογικὰ στοιχεῖα καί ἀποτελοῦνταν κυρίως ἀπὸ ἀνθρακικά ἄλατα χωρὶς ἀζωτοῦχες ὀργανικὲς ὕλες.

11. Γιὰ τὸ νερό καί τὴ σημασία του βλ. Kurtz-Boardman, 210. Πρβλ. M. Nilsson, Die Quellen der Lethe und der Mnemosyne, Opusc. Selecta III (1960), 85 κ.έ., AE 1950-51, 80 κ.έ.

12. Ἄξιο νά παρατηρηθεῖ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὀρισμένες ἀπὸ τίς μεγάλες πυξίδες καί ἀρκετές ἀπὸ τίς μικρές σὲ πολλές ταφές βρέθηκαν χωρὶς τὸ πῶμα ἢ τὸ σῶμα τους. Τὸ φαινόμενο ἐπισημάνθηκε ἤδη ἀπὸ τὸν Bruneau γιὰ περίπτωσις κτερισμάτων τάφου στὸ Ἄργος (BCH 94 (1971), 531), ἀπὸ τὸ Robinson γιὰ τὴν Ὀλυνθο (Olynthus XI, 182), ἀπὸ τοὺς Wace-Dickins γιὰ τὴ Σπάρτη (BSA 1906-7, 162 εἰκ. 6a) καί τὸν Ἀνδρόνικο γιὰ τὴ Βέροια (τάφος Συνοικισμοῦ Προμηθεῖα: AE 1955, 42-43), χωρὶς ὅμως καί νά δοθεῖ ἱκανοποιητικὴ ἐξήγησις.

13. Χάλκινες φιάλες βρέθηκαν στοὺς τάφους τοῦ οἰκοπέδου Βλαχογιάννη, τοῦ οἰκοπέδου Ἐλευθεριάδη I καί σ' ἕναν ἀπὸ τοὺς δίδυμους «μακεδονικοὺς» — ἀδημοσίετους ἀκόμη — στὸ οἰκόπεδο ἀδελφῶν Καραντούμνη στὴν περιοχὴ Κάτω Ἐλιάς στὴ Βέροια. Παρόμοιες φιάλες ἀναφέρονται καί ἀπὸ τὸ μακεδονικὸ τάφο στὴν Καρύτσα Πιερίας (ΠΑΕ 1955, 157 πίν. 51γ).

14. Γιὰ τὸ φῶς καί τὴ σημασία του βλ. Kurtz-Boardman, 211, M. Nilsson, Lampen und Kerzen im Kult der Antike, Opusc. Selecta III (1960), 189 κ.έ.

περιπτώσεις στὸν πυθμένα τῶν ᾠτων σκυφιδίων παρατηρήθηκαν λείψανα καμένων ὀστέων ἀπὸ μικρά πουλιά¹⁵.

Ἀπὸ τὰ σημαντικότερα κτερίσματα τῶν ταφῶν ἦταν τὰ χάλκινα στὸ σύνολό τους νομίσματα, πού κατὰ κανόνα βρέθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ ᾠτων σκυφιδίων (τάφοι οἰκοπέδων Θώμογλου, Σανοπούλου, Βλαχογιάννη, Μαυρίδη I, Πισσᾶ I-III, Χατζηκοκόλη, Παλιῶν Ἑργατικῶν Κατοικιῶν), ἀλλὰ καί σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἐντοπίστηκαν πάνω καί γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ. Ἡ ἀνεύρεση νομίσματος στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κρανίου τῆς ταφῆς τῆς νότιας κλίνης τοῦ τάφου I στὸ οἰκόπεδο M. Μαυρίδη εἶναι μοναδική ἀνάμεσα στὰ ἐξεταζόμενα παραδείγματα. Γενικά ἡ ἀνεύρεση νομισμάτων στοὺς τάφους εἶναι συνηθισμένο φαινόμενο ἀπὸ τὸν 5ο π.Χ. κιόλας αἰῶνα, χωρὶς ὥστόσο τὸ ἔθιμο νὰ ἔχει λάβει πλατύτερη διάδοση, ὅπως θὰ περίμενε κανεὶς ἀπὸ τίς φιλολογικὲς μαρτυρίες¹⁶. Σπανιότερα καί μέ λίγα ὥς σήμερα γνωστά παραδείγματα, παρατηρήθηκε ἡ συνήθεια τὸ νόμισμα νὰ «φυλάσσεται» σέ κάποιο πῆλινο ἀγγεῖο: τὰ σχετικὰ παραδείγματα προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ Μακεδονία ἢ ἀπὸ περιοχὲς μακεδονικῆς ἐπιρροῆς καί ἐντοπίζονται σέ τάφους ἀπὸ τὴ Βεργίνα¹⁷, τὴν Ὀλυνθο¹⁸, τὴ Δούρα-Εὐρωπό¹⁹, τὴν Πέλλα²⁰ καί τὴ Μαρίνα Ἡμαθίας²¹. Στὴ Βέροια καί γενικότερα στὴ Βοττιαία, τὸ φαινόμενο μέ τὴν τακτικὴ του ἐπανάληψη παίρνει μιὰ ξεχωριστὴ σημασία καί παρουσιάζει δυσκολίες στὴν ἐρμηνεία του. Ἐντούτοις μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ βέβαιο ὅτι τὸ νόημα πού παίρνει τὸ ἔθιμο τῆς τοποθέτησης πολλῶν νομισμάτων σέ μιὰ μόνη ταφή δέν εἶναι πιά ἐκεῖνο τοῦ ὀβολοῦ γιὰ τὸ πέρασμα στὸν ἄλλο κόσμο, ἀλλὰ τῆς προσφορᾶς δώρου πρὸς τὸ νεκρὸ²². Τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα καί οἱ σχετικὲς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς ὁδηγοῦν στὴ διαπίστωση ὅτι τὸ ἔθιμο εἶναι χαρακτηριστικὸ γιὰ τὰ ἐλληνιστικὰ χρόνια. Ἐκτός ἀπὸ τὰ νομίσματα, σέ ὀρισμένους τάφους βρέθηκαν καί χρυσὲς δανάκες (τάφοι οἰκοπέδων Σανοπούλου, Ἐλευθεριάδη II καί Γυμνασίου Ἀρρένων, Θώμογλου καί Μαυρίδη I)²³.

Τὰ ἀτομικὰ κοσμήματα (ἐνώτια, στεφάνια κτλ.) ἀπὸ πολὺτιμο ὕλικό ἦταν τίς περισσότερες φορές ἀπλὲς ἀπομιμήσεις²⁴. Ἀπομιμήσεις πραγματικῶν ἀσημένιων πυξίδων ἦταν προφανῶς οἱ ἀντίστοιχες μολύβδινες²⁵. Ἀντίθετα, πραγματικά-ἀληθινὰ ἦταν τὰ ὄπλα καί ἀντικείμενα, ὅπως οἱ στλεγγίδες καί τὰ ἀθύρματα. Στὴν περίπτωσή τῶν κοσμημάτων, αὐτὰ βρέθηκαν κατὰ κανόνα στίς θέσεις γιὰ τίς ὁποῖες προορίζονταν· ἔτσι τὰ στεφάνια, ὅπως ἐξάλλου τὰ περιδέραια καί τὰ ἐνώτια (στεφάνια: ταφές κύριου θαλάμου καί θήκης B τάφου οἰκοπέδου Σανο-

15. Περιπτώσεις ταφῶν τάφων οἰκοπέδων Χατζηκοκόλη, Μαυρίδη I καί Πισσᾶ III. Πρβλ. καί Kurtz-Boardman, 164 καί ΠΑΕ 1911, 155.

16. Βλ. σχετικὰ BCH 94 (1971), 528.

17. ΑΔ 17 (1961-62): Μελέται, 222 Πίν. 95 α-γ (ταφή II A): νόμισμα Κασσάνδρου.

18. Olynthus XI, τάφοι 299 (4ος π.Χ. αἰ.), 308, 328 (4ος π.Χ. αἰ.).

19. Dura-Europos, Prel. Report of the 9th Season (1935-36), part II (1946), 133.

20. Ἀδημοσίευτος λαξευτὸς καμαρωτὸς τάφος στὰ ἀνατολικά τῆς κοινότητος.

21. Ἀδημοσίευτος λαξευτὸς καμαρωτὸς τάφος στὰ δυτικὰ τῆς κοινότητος.

22. Γιὰ τὴν παράθεση νομισμάτων στοὺς τάφους, γενικά βλ. Kurtz-Boardman, 166 καί 211, ὅπου πολὺ σωστά ὑποστηρίζεται ἡ ἄποψη ὅτι: «Larger sums of money may have been offered for their intrinsic value in the other world».

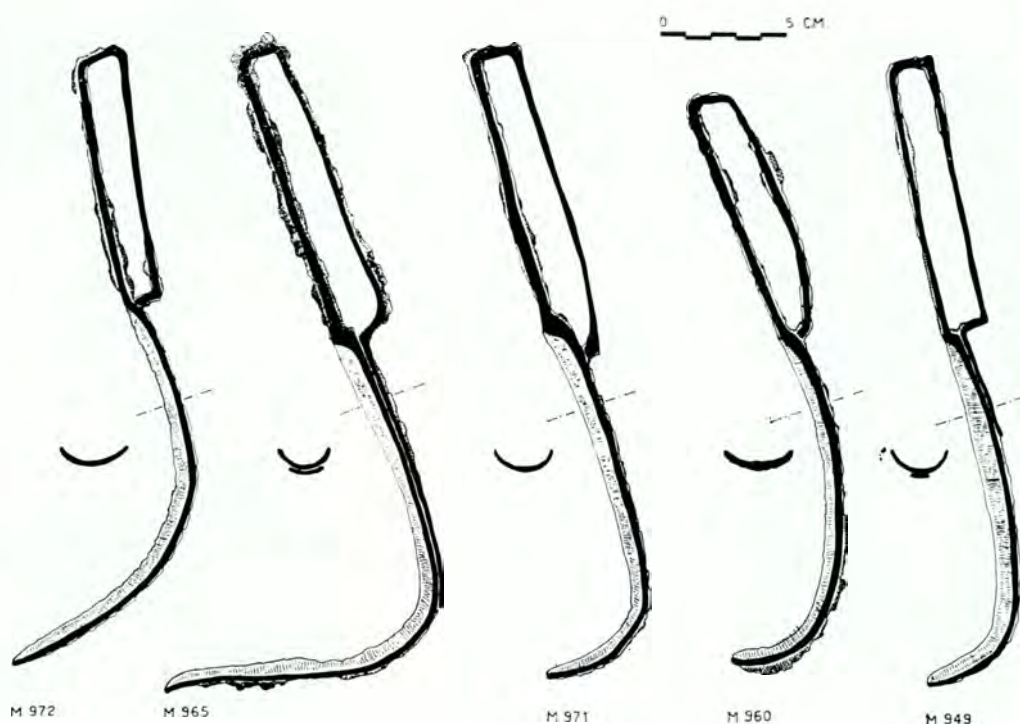
23. Γιὰ τὴ συνήθεια βλ. Kurtz-Boardman, 211.

24. Γιὰ τὰ ψεύτικα κοσμήματα, ὑποκατάστατα-μιμήσεις ἀληθινῶν, βλ. τελευταῖα I. Blank, Griechische Gold-Schmuckimitationen des 4. Jahr. v. Chr., Antike Welt 1976 (3), 19 κ.έ. Πρβλ. καί Kurtz-Boardman, 211 μέ ἑλλιπὴ ὅμως βιβλιογραφία.

25. Πρβλ. A. Oliver, Silver for the Gods, Toledo Museum, Ohio 1977, 55 ἀριθ. 22 (ἀργυρὴ πυξίδα ἀπὸ τὸ εἶρημα Bolsena. Β' μισό τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.).

πούλου, περιδέραια: ταφή θήκης Α τάφου οἰκοπέδου Σανοπούλου, ἐνώτια: ταφές νότιας καί ἀνατολικῆς κλίνης κύριου θαλάμου τάφου οἰκοπέδου Θώμογλου), ἐντοπίστηκαν στήν περιοχή τῆς κεφαλῆς· τά δαχτυλίδια στά ἄνω ἄκρα (ταφή θήκης Β τάφου οἰκοπέδου Σανοπούλου). Ἴσως σέ ξύλινο κιβωτίδιο, ἀπό τό ὁποῖο σώθηκαν μόνο οἱ χάλκινες λαβές, εἶχαν φυλαχτεῖ ἕνα δαχτυλίδι, ἐνώτιο καί περόνη, πού βρέθηκαν ὅλα μαζί στήν περιοχή τῶν κάτω ἄκρων τῆς ταφῆς τῆς θήκης Α τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Σανοπούλου. Σέ παρόμοια ξύλινα κιβωτίδια θά ἀνῆκαν οἱ κλειδαριές καί τά κλειδιά πού σώθηκαν, ὅπου εἶχαν φυλαχτεῖ, χωρίς ὅμως καί νά διατηρηθοῦν πολύτιμα πιθανότατα, ἀλλά ἀπό φθαρτή καθώς φαίνεται ὕλη, δῶρα ἢ καί ἀτομικά εἶδη τοῦ νεκροῦ (ὕφασματα;).

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ μεγάλος ἀριθμός σιδερένιων στλεγγίδων πού κατά κανόνα συνόδευαν νεκρούς ἀνδρικοῦ γένους ἀσχέτως ἡλικίας, ὅπως τουλάχιστον ἀποδείχτηκε ἀπό ἄλλα εὐρήματα τῶν ταφῶν αὐτῶν²⁶ (ταφή κύριου θαλάμου τάφου οἰκοπέδου Σανοπούλου), ἐνῶ περιδέραια καί ἐνώτια χαρακτηρίζουν γυναικεῖες ταφές (ταφές νότιας καί ἀνατολικῆς κλίνης κύριου νεκρικοῦ θαλάμου τάφου οἰκοπέδου Θώμογλου, ταφή θήκης Α τάφου οἰκοπέδου Σανοπούλου). Γυναικεῖες ἦταν καί οἱ ταφές ἐκεῖνες, ἀπό τίς ὁποῖες προέρχονται σιδερένια ψα-

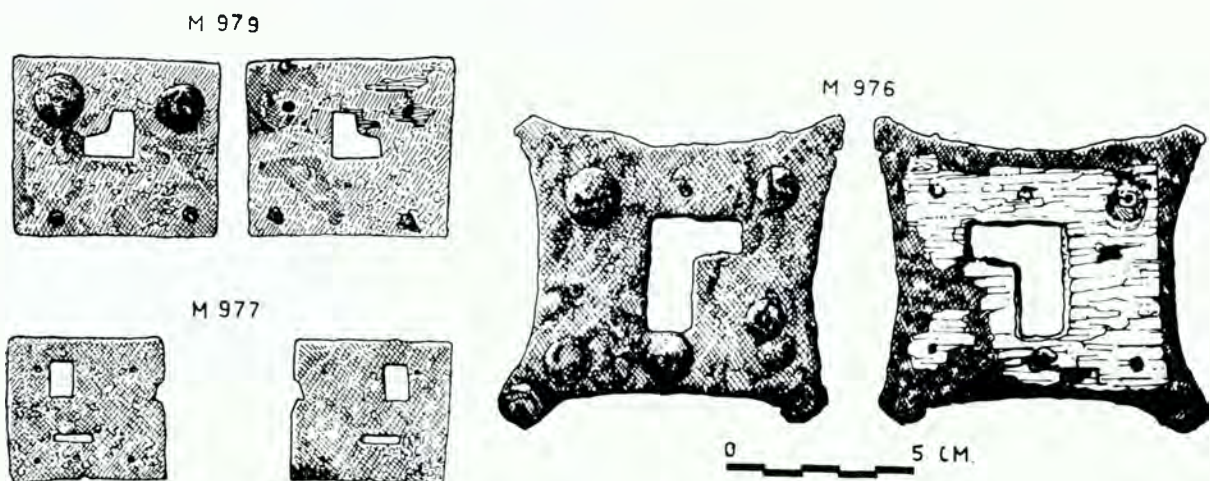

Σχέδ. 47.

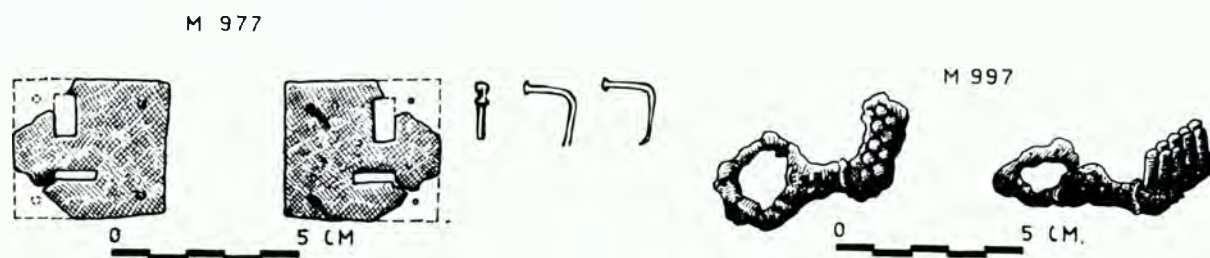
26. Ἡ παρουσία, ὥστόσο, στλεγγίδων στούς τάφους δέν προϋποθέτει ἀπαραίτητα καί τό ἀνδρικό φύλο τοῦ νεκροῦ, βλ. σχετικά Olynthus XI, 181-82 καί 202, BCH 94 (1971), 530, Medeon V, 30 καί 120 ἀριθ. B46. Στλεγγίδες βρέθηκαν καί στούς τάφους τῶν οἰκοπέδων Ἐλευθεριάδη I, Πισσᾶ I, Παλιῶν Ἐργατικῶν Κατοικῶν κτλ.

λίδια²⁷. Σέ ταφή προφανώς κοριτσιού ανήκε καί ὁ μέγας ἀριθμός τῶν πήλινων εἰδωλίων ἀπό τή νότια κλίνη τοῦ κύριου νεκρικοῦ θαλάμου τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Θώμογλου. Ἐδῶ θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ παιδικές ταφές, σέ σχέση μέ ἐκεῖνες τῶν ἐνηλίκων, περιλάμβαναν λιγότερα ἀγγεῖα, παρουσίαζαν ὅμως πλούτο κοσμημάτων καί ἰδιόμορφα σκεύη καί ἀντικείμενα (π.χ. ἀθύρματα, ἀστράγαλους κτλ.)²⁸.

Τέλος, δέ θά πρέπει νά περάσει ἀπαρατήρητο τό γεγονός ὅτι σ' ὀρισμένους τάφους (οἰκόπεδα Σανοπούλου, Χατζηκοκόλη, Μαυρίδη II καί Πισσά I — πρβλ. καί τοὺς δίδυμους «μακεδονικούς» τάφους στό οἰκόπεδο ἀδελφῶν Καραντουμάνη) ἐντοπίστηκαν, κατά κανόνα

Σχέδ. 49.

Σχέδ. 48.

Σχέδ. 50.

27. Γιά ψαλίδια, ταφικά εὑρήματα ἀπό ἄλλες περιοχές, βλ. ἐνδεικτικά Μακεδονικά Θ' (1969), 234 κ.έ. εἰκ. 6 σχέδ. 4 (Βεργίνα), BCH 94 (1971), 454 καί 459 εἰκ. 47 καί 61 (Ἄργος), ὅπου καί βιβλιογραφία, BCH 83 (1959), 655 εἰκ. 12 (περιοχή Ὀλυμπίας), AE 1913, 191 εἰκ. 4 (Κεραμεικός), Arotonia, 318 ἀριθ. 1086 πίν. 171 καί Corinth XII, 194 ἀριθ. 1464 (Κόρινθος). Γιά τό νόημα τῆς παράθεσης τοῦ ψαλιδιοῦ σέ τάφους βλ. AAA IV (1971), 255 κ.έ.

28. Γιά τοὺς ἀστράγαλους καί τή σημασία τους βλ. τελευταῖα AA 1976, 197 κ.έ. (Hampe) μέ πλούσια

σέ θέσεις κοντά στά κρανία τῶν νεκρῶν, λακωνικοῦ τύπου καλυπτῆρες πού ἐρμηνεύτηκαν ὡς προσκεφάλαια (βλ. Μακεδονικά ΙΔ' (1974), 172).

Μετά τίς παραπάνω ἐπί μέρους παρατηρήσεις καί σύμφωνα μέ τά ἀνασκαφικά δεδομένα, τό σύνολο τῶν κτερισμάτων ἀπό τοὺς λαξευτοὺς τάφους πού ἐξετάστηκαν μπορεῖ νά κατανεμηθεῖ ἀνάλογα μέ τό χαρακτήρα του μέσα στήν ταφή στίς ἀκόλουθες ὁμάδες:

Α. Σέ ἀτομικά, προσωπικά ἀντικείμενα τοῦ νεκροῦ (κοσμήματα, ὄπλα, στελεγγίδες).

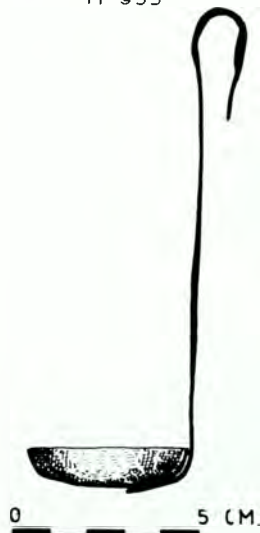
Β. Σ' ὅσα χρησίμευσαν γιά τήν ἐκτέλεση τελετουργικῶν πράξεων κατά τήν ὥρα τῆς ταφῆς καί κατά κάποιον τρόπο σχετίζονται μέ τά ταφικά ἔθιμα τῆς ἐποχῆς (ἀρυτῆρες μέ λυχνάρια, ἄωτα σκυφίδια μέ νομίσματα, μυροδοχεῖα, ἀμφορεῖς, χάλκινες φιάλες).

Γ. Σέ ἀντικείμενα πού φαίνεται πὼς εἶχαν ἓνα κάποιο συμβολικό ἢ καί θρησκευτικό χαρακτήρα (εἰδώλια, λύχνοι, ἀμφορεῖς, ἀστράγαλοι, ψαλίδια).

Συνοψίζοντας θά μπορούσε κανεῖς νά καταλήξει, σχετικὰ μέ τά ἔθιμα ταφῆς πού παρατηροῦνται στή Βέροια καί γενικά στή Βοττιαία στά μέσα περίπου τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνα, στά παρακάτω συμπεράσματα: Σχεδόν βέβαιη εἶναι ἡ ὑπαρξη κάποιας ἐθιμικῆς ἀρχῆς πού ὁρίζει τά δρώμενα τῆς ταφῆς. Αὐτό δείχνουν τουλάχιστον ἡ τακτική παράθεση νομισμάτων μέσα σέ ἄωτα σκυφίδια καί ὁ συνδυασμός συνήθως ἀχρησιμοποίητων ἀρυτῆρων καί λύχνων. Παράλληλα διαπιστώνεται ἀπουσία σταθεροῦ στή σύνθεσή του συνόλου ἀντικειμένων-σκευῶν πού θά μπορούσε νά ἐξυπηρετεῖ μιὰ ὀρισμένη ἐκδήλωση ἢ πράξη (λ.χ. σύνολο σκευῶν συμποσίου). Ἀντίθετα, παρατηρεῖται συχνά μεγάλος ἀριθμός ἀγγείων πήλινων ἢ χάλκινων τοῦ ἴδιου σχήματος πού ἴσως δέν ἐκφράζει τίποτε ἄλλο παρά μόνο αὐτή τήν ἴδια τήν ἔννοια τῆς ποσότητας τῶν προσφορῶν ἀπό μέρους τῶν ζώντων²⁹.

Ἀπό τίς παρατηρήσεις σχετικὰ μέ τά ταφικά ἔθιμα καί ἀπό τή μελέτη ὅσων στοιχείων προσφέρουν οἱ μέχρι σήμερα γνωστοί (δημοσιευμένοι) λαξευτοί τάφοι, δύσκολα θά μπορούσε νά ἀναγνωριστεῖ σ' ὅλες τίς περιπτώσεις ἡ παρουσία μιᾶς κάποιας θεότητας πού θά συνδεόταν μέ τίς ταφικές δοξασίες τῆς ἐποχῆς. Ἐνδειξη γιά τοῦτο παρέχουν σύνολα πήλινων εἰδωλίων πού συνόδευαν ὀρισμένες ταφές καί πού θεματικά, ὅσο εἶναι γνωστό, σχετίζονται μέ τόν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης: ὁμάδες γυναικείων εἰδωλίων μέ ἢ χωρίς Ἑρῶτα περιλαμβάνονταν στά κτερίσματα τοῦ τάφου τοῦ οἰκοπέδου Εὐαγγ. Μιχαήλ (ἀριθ. Κατ. 9), τοῦ οἰκοπέδου Γυμνασίου Ἀρρένων (ἀριθ. Κατ. 23) καί τῆς ταφῆς θ στή νότια κλίνη τοῦ κύριου θαλάμου τοῦ τάφου

M 955

Σχέδ. 51.

βιβλιογραφία, ἀπό τήν ὁποία ὡστόσο λείπουν τό ἄρθρο τοῦ Σ. Χαριτωνίδη γιά τό νεκροταφεῖο τῆς Πλατείας Συντάγματος στήν Ἀθήνα (ΑΕ 1958, 141) καί τό βιβλίο τῆς E. Schmidt, Spielzeug und Spielen der Kinder im klassischen Altertum, 1971, 20. Πρβλ. καί Kurtz-Boardman, 208-9.

29. BCH 94 (1971), 531. Ἀνάλογα ἐρμηνεύει τό πλῆθος τῶν εὐρημάτων καί ὁ C. Schneider, Kulturgeschichte des Hellenismus II (1969), 214: Die zahlreichen Grabbeigaben sind zu meist ohne materiellen Wert; für den Hellenismus erlauben sie keinerlei Rückschlüsse auf irgendeine Form des Jenseitsglaubens, sondern entspringen den selben Motiven aus denen man auch heute noch den Toten Blumen ins Grab wirft, oder die eine Mutter dazu bewogen, ihrem Kind eine Puppe in den Sarg zu legen.

στό οικόπεδο ἀδελφῶν Θώμογλου, ὅπου ὅμως τίς συντρόφευε ὡς κεντρική μορφή τό εἰδώλιο ἡμίγυμνης Ἀφροδίτης. Ἀκόμη εἰδώλια «ἱεροδούλων», πού, ὅπως εἶναι γνωστό, συνδέονται μέ τήν Ἀφροδίτη, ἐντοπίστηκαν σέ σύνολα στόν τάφο ἔξω ἀπό τό διθάλαμο λαξευτό τοῦ οἰκοπέδου Ἰω. Ἐλευθεριάδη (ἀριθ. Κατ. 2, Ι), στόν τάφο τοῦ οἰκοπέδου Εὐαγγ. Μιχαήλ καί στόν τάφο Α τοῦ οἰκοπέδου Χατζηκοκόλη (ἀριθ. Κατ. 21). Ἐξάλλου, πῆλινα συμπλέγματα Ἑρωτα καί Ψυχῆς βρέθηκαν στόν τάφο Α τοῦ οἰκοπέδου Χατζηκοκόλη καί στό λακκοειδή μπροστά ἀπό τό διθάλαμο τοῦ οἰκοπέδου Ἐλευθεριάδη, ἀπ' ὅπου καί οἱ «ἱεροδούλοι»³⁰. Τά παραπάνω παραδείγματα ὑποδηλώνουν ἄρκετά παραστατικά τήν παρουσία τῆς θεᾶς καί κάποια σχέση τῶν νεκρῶν, γυναικείου φύλου κατά τά φαινόμενα, πρός αὐτήν. Καί ἀκριβῶς τήν ιδιότητα αὐτή τῆς θεᾶς, τή λίγο πολύ ἄγνωστη, ἐκφράζει ἡ Ἐπιτύμβια Ἀφροδίτη τοῦ Πλουτάρχου (Ρωμ. Ζητ. 23, 269 Β) καί ἡ Ἀφροδίτη Μελαινίς τοῦ Πausanία (2.4, 8.6,5, 9.27,5)³¹. Τά πῆλινα εἰδώλια ἀπό τοὺς λαξευτοὺς τάφους τῆς Βέροιας καί οἱ πρῶτοι ρωμαϊκοί ἐπιτύμβιοι μαρμάρινοι βωμοί μέ ἀνάγλυφες παραστάσεις τῆς θεᾶς ἢ ἀπλῶς μέ ἐπιγραφικές σ' αὐτήν ἐπικλήσεις στά Μουσεία Θεσσαλονίκης καί Βεροίας ἀποδεικνύουν τή σχέση της μέ τόν Κάτω Κόσμο. Μέ τήν ἴδια χθόνια ιδιότητα θά πρέπει τέλος νά παρατίθενται τά εἰδώλια τῶν Ἑρωτιδέων καί τῶν Ψυχῶν, ἀλλά καί σ' αὐτή νά ἀποβλέπουν οἱ γλυπτές ἀπεικονίσεις τους σέ ἐπιτύμβια μνημεῖα.

30. Πῆλινα εἰδώλια, τά περισσότερα γυναικεῖα, βρέθηκαν καί στοὺς λαξευτοὺς τάφους τῶν οἰκοπέδων Χατζηπάλλη-Χατζηπαυλῆ, Χατζηκοκόλη, Βλαχογιάννη, Ἐλευθεριάδη II καί σ' ἐκεῖνον τοῦ Συνοικισμοῦ Προμηθεᾶ.

31. Ὁ Ν. Παπαχατζῆς (Θεσσαλικά Α' (1958), 50 κ.έ. καί ἰδιαίτερα 52 κ.έ.), μέ τήν εὐκαιρία τῆς μελέτης του γιά τήν Πασικράτα τῆς Δημητριάδος, ἀναγνώριζε κι αὐτός στήν Ἀφροδίτη χθόνιες ιδιότητες, πού παλιότερα ἐπισήμανε ὁ L.R. Farnell (The Cults of the Greek States II (1896), 652), καί ὀρθά ἀναδεικνύει τόν πρωταρχικό της ρόλο στίς ταφικές δοξασίες. Παίρνοντας μάλιστα ἀφορμή ἀπό τά λόγια τοῦ Πλουτάρχου (Ρωμ. Ζητ. 23, 269 Β) «ὡς μῖς θεοῦ τὰς γενέσεις καί τὰς τελευτάς ἐπισκοπούσης», τονίζει ἐπιγραμματικά ὅτι (ὁ.π., 60) «ἡ Ἀφροδίτη. . . ἡ χορηγός τῆς ζωῆς καί γεμάτη πόθο γιά τήν πληθωρική παρουσία της, εἶναι φυσικό νά γίνε-ται αἰσθητή σ' ἀμφοτέρω τά μεγάλα ὁρόσημά της, δηλ. στή σύλληψη καί στήν ἀποσύνθεση τῆς ζωῆς».

VII. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ

Τό χρονικό διάστημα στο οποίο εντάσσονται, τόσο από άποψη αρχιτεκτονικής, όσο και χρήσης, οι πέντε λαξευτοί τάφοι, τό κύριο θέμα τής εργασίας αὐτῆς, καλύπτει τά τριάντα περίπου τελευταῖα χρόνια τής βασιλείας τοῦ Φιλίππου Ε', τά πολυτάραχα δέκα τῆς ἀρχῆς τοῦ Περσέα καί τουλάχιστον τήν περίοδο τῆς πρώτης ρωμαιοκρατίας στή Μακεδονία, μολονότι, μέ τά στοιχεῖα πού διαθέτουμε, δέν μπορεῖ νά ἀποκλειστεῖ καί χρονολόγηση ὁρισμένων ἀπό τίς ταφές στήν ἐπόμενη, τῆς μετατροπῆς τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου σέ ρωμαϊκή ἐπαρχία. Περιλαμβάνει δηλαδή τά τελευταῖα χρόνια τοῦ 3ου ὡς καί τήν περίοδο ἀμέσως μετά τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἱ.

Ἡ ἐποχή πού χαρακτηρίζεται γιά τήν ἀβεβαιότητα τῶν καταστάσεων, τήν ἔντονη ἀντίθεση τῶν παρατάξεων, τούς πολυδάπανους ἐξοπλισμούς καί τίς βίαιες πολεμικές συγκρούσεις, τίς μαζικές μετακινήσεις πληθυσμῶν καί δηώσεις πόλεων καί ἱερῶν, ἀποτελεῖ γιά τά ἑλληνικά κράτη τῆς Βαλκανικῆς τήν τελευταία περίοδο τῆς ἀνεξαρτησίας τους καί γιά τή Μακεδονία τή βαθμιαία ἐξαθλίωση καί ἀποδυνάμωση μέχρι τήν τελική ὑποταγή στό Ρωμαῖο κατακτητή. Γιατί, ἂν ὁ θάνατος τοῦ Ἀντιγόνου Δώσωνος στά 221 π.Χ. βρίσκει τό μακεδονικό κράτος μεγάλο καί ἰσχυρό, ὁ «συμμαχικός» πόλεμος πού σημαδεύει τά πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Ε' προαναγγέλλει τήν ἀρχή τοῦ τέλους¹. Τό κέντρο τῶν ἀναμετρήσεων μπορεῖ νά μήν ἔχει ἀκόμη μεταφερθεῖ στή μακεδονική γῆ, ὅμως ἡ κατασκαφή τοῦ Δίου καί ἡ ἀρπαγή τῶν θησαυρῶν τῶν ἱερῶν τοῦ ἀπό τοῦς Αἰτωλοῦς (219 π.Χ.) σέ αἰφνιδιαστική ἐπιδρομή, καθῶς καί οἱ πυκνές εἰσβολές ἰλλυρικῶν καί θρακικῶν φύλων στά βόρεια ἀπό τή Δαρδανία καί τήν Παιονία μέχρι τή Θράκη στενεύουν τόν κλοιό. Ὁ πρῶτος ἐξάλλου μακεδονικός πόλεμος μέ τή μακροχρόνια διάρκειά του (215-205 π.Χ.) καί τήν ἀστραπιαία πολλές φορές ἐναλλαγή τῶν φάσεων του, ἀποτέλεσμα φιλόδοξων ὅσο καί ματαιόδοξων βλέψεων τοῦ Φιλίππου, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά ἀποδεκατιστεῖ ὁ ἑλλαδικός χῶρος καί νά ἐξαντληθοῦν οἰκονομικά ἀλλά καί σέ ἐμψυχο ὑλικό οἱ ἀντίπαλοι πρὸς ὄφελος τῶν Ρωμαίων. Οἱ βαρύτατοι φόροι, πού ἐπιβάλλονται στούς Μακεδόνες τήν ἐπομένη τῆς συνθήκης τῆς Φοινίκης (205 π.Χ.), γιά τή δημιουργία ἐτοιμοπόλεμου στρατοῦ καί τή ναυπήγηση στόλου καί ἀνάληψη ἐπιχειρήσεων μέ σκοπό τήν κατάληψη νέων ἐδαφῶν πρὸς ἐνίσχυση τοῦ χαμένου γοήτρου, ὁδηγοῦν στήν ἐξασθένιση τοῦ κράτους καί τήν καταπόνηση τῶν κατοίκων τοῦ παρόλες τίς προσπάθειες τοῦ Φιλίππου νά ἀνασυγκροτήσῃ τήν οἰκονομία².

Καί ἡ κατάσταση συνεχίζεται μέ ἀμοιβαία καχυποψία ἀπό ὅλες τίς παρατάξεις, ἀντεγκλήσεις καί προκλήσεις πού θά ὁδηγήσουν στό δεύτερο μακεδονικό πόλεμο καί στήν ἥττα στίς Κυνός Κεφαλές (197 π.Χ.). Ἡ Μακεδονία θά χάσῃ τήν Ὁρεστίδα, τήν Περραιβία καί τή Μαγνησία, θά ὑποχρεωθεῖ νά ἀποσύρῃ τίς φρουρές ἀπό τήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, νά παραδώσῃ ὅλο τῆς σχεδόν τό στόλο καί νά καταβάλῃ ὡς πολεμική ἀποζημίωση τό ποσό τῶν 1.000 ταλάντων. Τώρα πιά κύριοι ρυθμιστές τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐμφανίζονται οἱ Ρωμαῖοι.

1. Γιά τήν προσωπικότητα καί τό ἔργο τοῦ Φιλίππου Ε' βλ. F. Walbank, Philip V of Macedon, 1940, καί τελευταῖα H. Bengtson, Herrschergestalten des Hellenismus, 1975, 211 κ.ἐ.

2. Βλ. συνοπτικά Δ. Κανατσούλη, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, 1964, 70, ὅπου καί ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία.

Κι όμως οί αντιξοότητες τῶν περιστάσεων δέ φαίνεται νά ἀποθαρρύνουν τό Φίλιππο: ὡς τή στιγμή τοῦ θανάτου του (179 π.Χ.) μοναδικός του σκοπός θά παραμείνει ὁ ἐξοπλισμός τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ καί ἡ ἐπέκταση τοῦ κράτους. Καί σ' αὐτό ἀκριβῶς ἀπέβλεπε ἡ αὐξηση τῶν φόρων καί τῶν λιμενικῶν δασμῶν, ἡ ἐντατική ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων καί ἡ μετακίνηση πληθυσμῶν³. Οἱ προπαρασκευές καί ἡ συγκέντρωση θησαυρῶν γιά τή διατήρηση ἰσχυροῦ στρατοῦ συνεχίστηκαν καί ἀπό τό διάδοχό του Περσέα⁴, τοῦ ὁποίου ὁμως ἡ ἀτολμία καί ἀβουλία ὁδήγησαν στήν τραγωδία τῆς Πύδνας (168 π.Χ.) καί τόν κατακερματισμό τῆς Μακεδονίας σέ τέσσερα διοικητικά διαμερίσματα, τίς γνωστές «μερίδες», ἐντελῶς ἀπομονωμένα μεταξύ τους⁵. Ὁ περιορισμός τοῦ ἐμπορίου καί ἡ ἀπαγόρευση τῆς λειτουργίας τῶν μεταλλείων γιά τό φόβο ταραχῶν προκαλοῦν τή μείωση τῶν ἐσόδων· ἡ ἀδυναμία ἐπαρκoῦς ἄμυνας στίς βαρβαρικές ἐπιδρομές ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα καί τή δημιουργία ἀνώμαλων καταστάσεων στό ἐσωτερικό. Τά νέα συστήματα διοικήσεως προκαλοῦν ἀναταραχές καί τά πρόσκαιρα καθησυχαστικά μέτρα δέ φέρνουν ἀποτέλεσμα⁶. Ἀπό τό 149 μέχρι τό 146 π.Χ. οἱ ἐξελίξεις εἶναι ραγδαίες: ὁ Ἀνδρίσκος πρῶτα καί μετὰ ὁ Ἀλέξανδρος θά ἐκμεταλλεῖται τήν κατάσταση καί τόν ἐντονο ἀντιρρομαϊσμό τῶν Μακεδόνων, θά αἵματοκυλήσουν τή χώρα καί θά ὠδηγήσουν τή Ρώμη στήν ἀπόφαση νά μεταβάλλει τή Μακεδονία σέ ρωμαϊκή ἐπαρχία, τήν πρώτη ἐπαρχία στήν Ἀνατολή⁷.

Ἡ τύχη τῆς Βέροιας δέν μπορούσε νά εἶναι διαφορετική ἀπό ἐκείνη τῆς ὑπόλοιπης Μακεδονίας σ' ὅλη τήν κρίσιμη γιά τόν ἐλληνισμό χρονική περίοδο πού μεσολαβεῖ ἀπό τήν ἐλευθερία στή ρωμαιοκρατία⁸. Καί οἱ ἀντίκτυποι ἀπό τά διεθνή καί ἐσωτερικά γεγονότα, ἀλλά καί οἱ ἐπιπτώσεις ἀπό τήν οἰκονομική δυσπραγία, τήν ἀγωνία τῶν τελευταίων Μακεδόνων βασι-

3. Σχετικά μέ τήν οἰκονομική πολιτική τοῦ Φιλίππου Ε' ἀμέσως μετὰ τήν ἡττα του στίς Κυνός Κεφαλές βλ. E. Will, *Histoire politique du monde hellénistique* (323-30 π.Χ.) II (1967), 208 κ.έ., ὅπου καί ἡ παλιότερη βιβλιογραφία. Πρβλ. ἐπίσης Δ. Κανατσούλη, ὁ.π., 73-74. Γιά τήν ἐπεκτατική δραστηριότητα τοῦ Φιλίππου Ε', κυρίως πρὸς ἀνατολάς, βλ. E. Will, ὁ.π., 211-12.

4. Γιά τήν προσωπικότητα καί τή βασιλεία τοῦ Περσέα βλ. P. Meloni, *Perseo e la fine della monarchia Macedone*, 1953. Ὁ M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World II* (1972), 632-34, πού σέ γενικές γραμμές θεωρεῖ ἐπιτυχή τήν οἰκονομική πολιτική τῶν δύο τελευταίων βασιλέων τῆς Μακεδονίας, ἀδυνατεῖ ὁμως, ἀπό ἔλλειψη στοιχείων, νά καθορίσει τίς ἐπιπτώσεις τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς πολιτικῆς στόν ἴδιο τόν πληθυσμό. Ἡ εἰκόνα πάντως πού παρουσιάζουν τά μέχρι σήμερα γνωστά ἀρχαιολογικά εὐρήματα, κυρίως ἀπό τήν ἐρευνα ταφικῶν συνόλων, δέ συνηγοροῦν γιά ἕναν εὐνοϊκό ἀντίκτυπο τῆς πολιτικῆς αὐτῆς στίς διάφορες τάξεις τῶν κατοίκων τῆς χώρας. Ἀντίθετα, ἀπ' ὅσο οἱ ἴδιες οἱ ἀρχαῖες πηγές ἐπιτρέπουν νά ἐννοηθεῖ, τά οἰκονομικά μέτρα τοῦ Φιλίππου καί τοῦ Περσέα εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τή δημιουργία σημαντικοῦ, ὡς πρὸς τόν ἀριθμό καί τήν ἀξία του, ἀποθεματικοῦ πλούτου στό βασιλικό θησαυροφυλάκιο, ἀπό τό ὁποῖο ἀκριβῶς προῆλθε καί τό μεγαλύτερο μέρος τῶν λάφυρων πού κόσμησαν τό θρίαμβο τοῦ Αἰμιλίου Παύλου στή Ρώμη (σχετικά μέ τή λεηλασία τῆς Μακεδονίας ἀπό τοὺς Ρωμαίους βλ. M. Pape, *Griechische Kunstwerke aus Kriegsbeute und ihre öffentliche Ausstellung in Rom*, 1975, 14).

5. Σχετικά μέ τή διοικητική ὀργάνωση τῆς Μακεδονίας ἀπό τοὺς Ρωμαίους στό διάστημα 167-148 π.Χ. βλ. Δ. Κανατσούλη, ὁ.π., 89, ὅπου καί ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία. Ἐπίσης πρβλ. E. Will, ὁ.π., 236-37 καί Larsen, *Greek Federal States*, 1968, 295.

6. Σχετικά μέ τή κοινωνικοοικονομική κρίση καί τή δυστυχία πού ἐπικρατοῦσε στόν ἐλλαδικό χώρο μετὰ τήν κατάρρευση τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου βλ. Rostovtzeff, ὁ.π., 739 καί εἰδικά γιά τή Μακεδονία 758. Ἐπίσης Will, ὁ.π., 325-26 καί Δ. Κανατσούλη, ὁ.π., 89-90. Πρβλ. ἀκόμη C. Schneider, *Kulturgeschichte des Hellenismus II* (1969), 85 γιά τήν κοινωνική ἀναταραχή καί ἐξαθλίωση τῶν λαϊκῶν στρωμάτων στό α' μισό τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνα.

7. Βλ. Δ. Κανατσούλη, ὁ.π., 92 κ.έ.

8. Γιά τή Βέροια τήν ἐποχή αὐτή βλ. Γ. Χιονίδη, *Ἱστορία τῆς Βεροίας I* (1960), 165 κ.έ.

λέων για την αύξηση των κρατικών πόρων, τη βαριά φορολογία και τη θυσία τόσων ανθρώπων στα πεδία των μαχών, θα πρέπει να ήταν αισθητές και ιδιαίτερα επαχθείς για τους κατοίκους μιας από τις πλουσιότερες πόλεις του μακεδονικού βασιλείου. Ωστόσο δέ φαίνεται η μετάβαση από τη μία στην άλλη κατάσταση να μετέβαλε ουσιαστικά, τουλάχιστο στα πρώτα χρόνια, τον τρόπο ζωής και να επέδρασε αποφασιστικά στην εξελικτική πορεία των ήθων και των εθίμων του τόπου. Και σ' αυτό πιθανότατα να έπαιξε κάποιο ρόλο και το γεγονός ότι η Βέροια παραδόθηκε άμαχητί στον Αιμίλιο Παύλο άμέσως σχεδόν μετά τη μάχη της Πύδνας (Livius XLIV, 45).

Προσπάθεια να συσχετιστεί ο μεγάλος αριθμός λαξευτών τάφων που επισημάνθηκαν στη Βέροια του πρώτου μισού του 2ου π.Χ. αιώνα με τα δραματικά γεγονότα της εποχής και τις φοβερές απώλειες στα πεδία των μαχών, θα αποτελούσε αναντίρρητα παρακινδυνευμένη υπόθεση άφου, από έλλειψη επαρκών στοιχείων, στατιστικά είναι αδύνατος ο ύπολογισμός της συχνότητας των ανδρικού γένους νεκρών. Πιθανότερο παραμένει ότι οί ίδιοι οί λαξευτοί τάφοι, με τη γερή κατασκευή τους και τη γρήγορη καθώς φαίνεται απόκρυψή τους, καθώς όλα σχεδόν τα παραδείγματα έντοπίστηκαν στίς ύπώρειες του ύψιπέδου όπου είναι κτισμένη η Βέροια, άντιστάθηκαν στο χρόνο περισσότερο από κάθε άλλο τύπο ταφικής κατασκευής προγενεστερών τους εποχών με αποτέλεσμα ή εικόνα που διαθέτουμε σήμερα να είναι πλασματική. Έντούτοις, ή άκαταστασία που παρατηρήθηκε στίς ταφές του χώρου Β αλλά και σέ όρισμένες του χώρου Α στον τάφο του οίκοπέδου άδελφών Θώμογλου, όπου οί νεκροί είχαν τοποθετηθεί επιπόλαιο, σχεδόν χωρίς καμιά μέριμνα, δέν μπορεί να έρμηνευτεί από προβλήματα στενότητας χώρου και ή εικόνα μαρτυρεί έντονα έσπευσμένη ένέργεια, που ίσως θά μπορούσε να δικαιολογηθεί από την ύπαρξη έξωτερικών καταπιεστικών παραγόντων.

Τό κινητό άνασκαφικό ύλικό από τούς πέντε λαξευτούς τάφους και τά άντίστοιχα κτερίσματα από τούς υπόλοιπους της σειράς, τόσο από τη Βέροια, όσο και από τη Βοττιαία γενικότερα, διακρίνεται βασικά για την όμοιογένειά του, τη χαμηλή ποιότητα της κεραμεικής που αντιπροσωπεύει και για τη σχετική έλλειψη πολύτιμων άντικειμένων. Ωστόσο, μιά διαφοροποίηση στην ποιότητα και την ποικιλία των τύπων θά μπορούσε ίσως να σημειωθεί στη μετάβαση από τον 3ο στο 2ο π.Χ. αιώνα, πράγμα που μπορεί κανείς να παρακολουθήσει στα εύρηματα των ταφών του τάφου Ι στο οίκοπέδο Μ. Μαυρίδη και ως ένα σημείο και της ταφής που άναγνωρίστηκε κατά μήκος του νότιου τοίχου του τάφου του οίκοπέδου Ν. Κιοσέογλου. Έξάλλου, δέ θά πρέπει να μείνει άσχολίαστη ή χωρίς άλλο έντυπωσιακή παρουσία των πήλινων πυξίδων με τά άνάγλυφα επισήματα στίς ύστερες ταφές των τάφων των οίκοπέδων Σανοπούλου και Θώμογλου — πρβλ. και τίς άνάλογες από δψιμες πάλι, καθώς φαίνεται, ταφές στον τάφο Ι του οίκοπέδου του Γυμνασίου Άρρένων — καθώς και των μολύβδινων, όπωσδήποτε μεταφορά σέ φτηνό ύλικό σχημάτων από πολύτιμο άρχικά μέταλλο, έπιτευγμάτων πιό εύτυχισμένων χρόνων. Και θά άντικατοπτρίζει τη γενική οικονομική ίσως κατάσταση ή έναπόθεση για ταφικά δώρα πλήθους όμοιογενών, πήλινων κυρίως άγγείων, πρόθεση από μέρους των συγγενών να άντικαταστήσουν τη χαμένη ποιότητα και τον πλούτο με την ποσότητα, να ύποκαταστήσουν την άλλοτινή μοναδικότητα με την ευτέλεια. Κάτω από αυτό τό πρίσμα άν εξεταστεί και ή άρχιτεκτονική μορφή των λαξευτών τάφων, άσχετα από τό ποιά παράδοση κρύβεται πίσω από την εμφάνισή τους στο μακεδονικό χώρο, οδηγεί στο ίδιο συμπέρασμα και στίς ίδιες διαπιστώσεις. Και έδω τό μνημειακό της προηγούμενης εποχής των κτιστών «μακεδονικών» τάφων άποτελεί μιά άπλή, αίσθητή ώστόσο μέσα στην ένδεια της εποχής, άνάμνηση που μέ τον καιρό, όπως βγαίνει από τά μεταγενέστερα παραδείγματα του αιώνα, όσο πάει και σβήνει.

Όπωσδήποτε ή εποχή, στην όποία προσγράφονται οί πέντε λαξευτοί τάφοι που εξετάζονται στην έργασία τούτη, είναι ή μεταβατική εκείνη εποχή ιδιαίτερα για τη Μακεδονία, από τη βασιλεία και την παντοδυναμία στην ύποτελεια. Άναμφισβήτητα τό γεγονός αυτό εί-

ναι εκείνο πού προσδίδει στο σύνολο του εύρηματος από τη Βέροια ένα ξεχωριστό ενδιαφέρον, για την ακριβέστερη ωστόσο αξιολόγηση του οποίου κρίνεται απαραίτητη ή δημοσίευση των εύρημάτων και των υπόλοιπων τάφων από την περιοχή, αλλά παράλληλα και μία πληρέστερη παρουσίαση των «μακεδονικών» τάφων. Ωστόσο, οι περιπτώσεις κυρίως του λαξευτού τάφου στη Μαρίνα Ήμαθίας, πού, όπως ειπώθηκε, θα πρέπει να χρονολογηθεί από τα εύρηματά του στις αρχές ακόμη του 3ου π.Χ. αιώνα, και ως ένα σημείο των παρόμοιων του, καθώς φαίνεται, — σύγχρονων; — στο Σιδηρόκαστρο Σερρών, φανερώνουν κιόλας τα πρώτα στάδια της αλλαγής σύμφωνα με την οποία νέες λύσεις έρχονται να μεταφυτευτούν στη μακεδονική γη, λύσεις λιγότερο δαπανηρές, λιγότερο μνημειακές, πού στην αρχή θα προσπαθήσουν να προσαρμοστούν στα κρατούντα ως την εποχή εκείνη.

HELLENISTIC ROCK CUT CHAMBER TOMBS AT VERIA

The extensive building activity in Veria since the War has led to the discovery and subsequent investigation of a considerable number of ancient tombs dating from all periods from the Iron Age to Early Christian times.

The most important group, however, in terms of the number of tombs discovered, the wealth of the grave goods, and the monumental nature of buildings, belongs to the middle of the Hellenistic period, between the end of the third century and the beginning of the third quarter of the second. The main features of these tombs are that they were cut into the soft yellowish rock of the area immediately outside the walls of the city, and that they have vaulted chambers. They seem to have been located mainly to the east, north and south of the city. So far about thirty tombs of this type have been located or investigated in Veria, and very few of these have been published.

The present work deals with five recently discovered chamber tombs, which are representative of the group. It examines the architecture of the tombs, the pottery, and the burial customs, and attempts a typological and chronological classification of the material.

The five tombs in question, like some of the others in this category, had been used for a whole series of burials dated by the coins and the other grave goods (mainly clay lamps) they contained to the period ranging from the end of the 3rd to after the middle of the 2nd centuries B.C. This period covers roughly the second half of the reign of Philip V, the troubled years of Perseus and the beginning of the Roman period in Macedonia.

The general conclusions arrived at in the study are:

(a) In architectural terms, the subterranean chamber tombs may be divided into two groups on the basis of their plan: tombs with a single chamber and tombs with two chambers (more rarely, with three). In some cases the façade assumes an architectural form, and in others there is a staircase and a *dromos* cut out of the rock. Most of them have klinai cut into the rock inside the chamber, or a larnax cut into the floor in which the dead were laid; the visible surfaces of these are normally coated with plaster. The form of the façade of these monuments is of considerable architectural interest: in a small number of examples, the door was merely an opening; the majority however had doors with architectural features that can be compared with classical doorways, or with funerary stelai surmounted by pediments. The door opening was blocked by rows of poros blocks.

In the case of double chamber tombs, the plan of the second chamber was usually simply a repetition of that of the first cut on the long axis. This fundamental feature is precisely what differentiates these tombs from the built «Macedonian» double chamber tombs; a further point of difference is that the first chamber (antechamber) of the rock-cut tombs was used for burials.

In a number of cases, involving both single and double chamber tombs, the tombs had been extended because of the need for space created by the frequent use of them; these extensions took the form of loculi, arcusolia and rectangular niches cut into the rock.

This type of chamber tomb is found in Bottiaia and more generally in Macedonia (Veria, Pella, Amphipolis); it also occurs more widely in the eastern basin of the Mediterranean as far north as the south coast of Russia (Cyprus, Dura-Europos, Aetolia and

Akarnania, Samos, Olbia), where there is some variation in the date at which it makes its appearance.

The tombs from Bottiaia have the most monumental façades of all the known chamber tombs, a phenomenon probably deriving from their proximity to the built «Macedonian» tombs to which they were the successors, in chronological terms. Examples like the chamber tomb at the village of Marina in Emathia, where the façade has a completely architectural form, are representative of the transitional stage between the two types of funerary monument.

(b) The large numbers of ceramic offerings found in the five chamber tombs form an important sample of the Hellenistic pottery from Macedonia, and of Hellenistic pottery in general. The particular circumstance contributing to the importance of this group of pottery from Veria is that it can be accurately dated, both from the relationship of the vases to each other and from other items associated with them in the context of the burial. The period from which the ceramic grave goods date does not cover the entire chronological span of Hellenistic pottery; nor are the pottery shapes found in the different groups representative of the whole typological range found in the period.

Almost all the pottery from the new tombs at Veria seems to have been produced by a local workshop: this is clear from the quality of the clay and the slip and from a number of morphological elements they have in common.

It is difficult, in the absence of more material, to give an accurate description of the particular nature of this workshop, or to define the geographical limits of its operation. In the present state of our knowledge all that we can say is that its produce was distributed over a large area of northern Greece, that included Thessaly and Macedonia, and the areas to the north of them that came under strong Greek influence.

The following pottery shapes were found amongst the grave goods:

Amphoras. This pear-shaped vase is common in this period and in Macedonia; it is undecorated and only the upper half has a slip. It falls into two types based on the form of the shoulder and the rim, and is found so frequently in Macedonia as to justify the term «Macedonian amphora».

Aryteres. A typical example of domestic pottery, known from as early as the 4th century. It can be divided into two varieties (A and B) on the basis of the shape of the body.

Unguentaria. This is a very familiar shape in the Hellenistic period. The examples from the Veria tombs cover the whole of the period from the end of the 3rd to the third quarter of the 2nd century. The earliest in the series are squat, while the rest, which can be securely dated to the 2nd century B.C., are fusiform.

Handleless cups. These commonly found vases can be divided into two varieties on the basis of the form of the rim: one with an in-turning and one with an out-turning rim. There is no chronological distinction between the two.

Lamps. A steady preference is shown for certain types of lamps that are characteristic of the period covered by the tombs (types Broneer VII, IX, XII, XVIII, XIX). The particular morphological features of the lamps from Veria, which are common to all the types, are the lack of a handle and the lack of a base.

Pyxides. These vases, which are characteristic of the Hellenistic period, may be divided into two types, solely on the basis of external features: those with a conical, stepped base and those with plastic feet. The pyxides of the second type were probably used for a special purpose similar to that of the kernoi. Geographically speaking, this type of pyx-

is found more frequently in Thessaly and Macedonia, and may be regarded as a pottery shape typical of this region.

The following shapes are represented by a very few, or even only one, example: skyphoi, ink-pots, askoi, kantharoi, kalathos, oinochoe, lebes-chytra, plate, lekane, stamnos-pyxis.

The decoration on the vases includes both painted and plastic elements. The painted decoration is mainly found on the pyxides, and is of the famous «West Slope» category. It includes ivy tendrils, crowns of myrtle and olive, debased kymation, garlands, and geometric motifs, which are usually incised, with applied colour used on a limited scale. The plastic decoration is confined to the pyxides, and is mainly found in the second type; it consists of relief medallions on the top of the lid and plastic feet. The subjects depicted in the medallions include heads of Artemis, Pan, a Maenad and Perseus, while the feet are in the form of Sirens or winged demons.

The study of the pottery material from Macedonia that has emerged so far from the excavation of settlements and tombs demonstrates that during the 5th and 4th centuries, the number of imported pots — mainly from Attica — is relatively large in comparison with the local wares; by contrast, the local workshops are self-sufficient in the middle of the Hellenistic period, and the number of imported vases decreases significantly.

Figurines. The figurines found in burial 9 on the south kline in chamber A of the tomb found on the land of the Thomoglou brothers form one of the most important groups of figurines so far known from Macedonia in the 2nd century B.C. They all depict female figures wearing rich dress and heavy wreaths, some of whom are accompanied by one or two Erotes. The central figure in the group is Aphrodite, and her presence, together with other secondary features, strongly suggest that the whole group is associated with this goddess.

A second group of figurines of inferior quality was found in the same tomb; it also consists exclusively of female figures.

In the absence both of adequate material and of specialistic studies, it is difficult to give a precise description of the special character of the figurine workshop in Veria. Certain tectonic and morphological features, however, point to a connection between the Veria workshop and those in Asia Minor.

(c) Burial Customs. The bodies in the chamber tombs all seem to have been laid upon wooden stretchers, set either directly on the ground or on klinai; the orientation was usually dictated by the architecture of the tomb. The grave goods can be divided into the following groups: 1) pottery, 2) jewellery, 3) weapons, 4) coins, 5) figurines, 6) various. The largest group was that containing the clay vases, which were of a poor quality and did not exhibit great variety of shape. A good number of them had not been used. A preference was detected for placing the amphoras and the aryteres near the head, while vases connected with the toilet were placed around the feet.

Two interesting burial customs were the placing of coins in handleless cups and of lamps inside aryteres. The offerings can also be divided into the following groups, based on their function in the burial: 1) personal objects belonging to the deceased, 2) objects used for some ritual act during the course of the burial, 3) objects of a symbolic or religious nature.

A study of the burial customs leads to the following conclusions. There appears to have been no consistency in the grave goods included in each burial, and the large number

of clay vases and coins seems merely to have been the result of the desire of the living to include an impressively large number of offerings.

(d) Historical background. The movable material found during excavation and the architecture of the monuments themselves both represent a continuation of earlier tradition, in general terms. The poor quality and the careless construction, however, indicate a limited economic capacity, or even poverty, which may be connected with the difficult economic and political situation faced by the Macedonian kingdom during its last years.

HELLENISTISCHE FELS-KAMMERGRÄBER IN VEROIA

Die Bautätigkeit in Veroia trug — besonders in der Nachkriegszeit — zur Entdeckung und Erforschung einer grossen Zahl antiker Gräber bei, die von der Früheisenzeit bis in die frühchristliche Ära reichen.

Die wichtigste Gruppe dieser Gräber gehört allerdings in die letzte Phase des Hochhellenismus, also an das Ende des 3. Jhs. bis ins letzte Viertel des 2. Jhs. v. Chr. Ihre Bedeutung liegt sowohl in der Anzahl der Beispiele und dem Reichtum an Beigaben als auch in ihrem monumentalen Charakter. Diese Gräber werden hauptsächlich dadurch gekennzeichnet, dass sie im weichen gelblichen Fels der Gegend direkt ausserhalb der Stadtmauer an derer Nord-Süd- und Ostseite angelegt; ihre Kammern waren durch Tonnengewölbe überbedacht. Bis jetzt sind in Veroia etwa 30 Gräber dieser Art freigelegt und ausgegraben worden, aber die meisten blieben unpubliziert.

Gegenstand dieser Arbeit sind fünf neulich entdeckte Felsgräber, die typisch für diese Denkmalgattung sind. Es werden hier der Reihe nach die Grabarchitektur, die Keramik und die Grabsitten besprochen. In diesen Rahmen wird versucht, das zugehörige Material sowohl typologisch als auch chronologisch zu ordnen.

Man konnte in diesen fünf Gräbern, wie es auch in anderen ähnlichen der Fall ist, aufeinanderfolgende Bestattungen feststellen, die nach den Münzen und den restlichen Tonbeigaben — besonders den Lampen — vom Ende des 3. Jhs. bis etwa kurz nach der Mitte des 2. Jhs. v. Chr. zu datieren sind. In der Tat handelt sich um die Zeit der zweiten Hälfte der Regierungszeit Philips des V., der turbulenten Zeit des Perseus und der ersten Phase der römischen Herrschaft in Mazedonien.

Die allgemeinen Ergebnisse der Untersuchung sind in folgenden Punkten zusammenzufassen:

A. Architektonisch lassen sich die unterirdischen Felsgräber anhand ihrer Grundrisse in zwei grosse Gruppen gliedern, nämlich in Ein- und Zwei-, seltener Dreikammer-Komplexe. In manchen Gräbern ist die Fassade architektonisch gestaltet, in anderen wieder gibt es eine in den Fels geschnittene Treppe und einen Dromos. Im Innere der meisten Kammern findet man in den Fels gemeisselte Klinai oder Larnakai im Boden für die Beisetzung der Toten. Bei den meisten Fällen ist der Wandverputz der sichtbaren Flächen noch erhalten. Sehr interessant ist an sich auch die architektonische Gestaltung der Fassade. Manchmal war der Eingang nichts weiter als einfache Öffnung. Die meisten Gräber jedoch besaßen architektonisch gestaltete, in den Fels gearbeitete Türen, die mit Typen klassischer Türen oder Grabstelen mit Giebelbekrönung in Zusammenhang gebracht werden können. Die Türöffnung wurde dann mit aufeinandergestellten Porosquadern vermauert.

Bei den Zweikammer-Gräbern handelt es sich normalerweise nur um eine Wiederholung der ersten Kammer in der Richtung der Längsachse. Diese wesentliche Tatsache differenziert gerade die Felsgräber von den «mazedonischen» Zweikammer-Gräbern. Diese Ansicht wird auch durch die Verwendung der ersten Kammer (Vorkammer) der Felsgräber als Totenkammer bestätigt. In manchen Felsgräber beider Typen (mit einer oder mit zwei Kammern), stellte man Erweiterungen in Form von Loculi, Arcosolgräber oder Nischen (Cubicula) fest, die durch Raummangel bedingt waren.

Der Typus des kammerartigen Felsgrabes, wie er in Vottiaia und allgemeiner in Mazedonien (Veroia, Pella, Amphipolis) erscheint, findet sich zu verschiedenen Zeiten leicht variiert etwas weiter im östlichen Mittelmeerraum bis zur Südküste Russlands (so z.B. in Zypern, Aetoloakarnanien, Samos, Dura-Europos, Olbia). Im Vergleich zu allen bekannten Felsgräbern, haben die von Vottiaia eine monumentaler gestaltete Fassade. Diese Tatsache wird durch den Einfluss der «mazedonischen» Gräber erklärt, die sie auch zeitlich ablösen. Fälle, wie z.B. dieser des Felsgrabes im Dorf Marina in Imathia, wo man eine architektonische voll entwickelte Gestaltung der Fassade findet, zeigen uns die Übergangsphase zwischen den beiden Gruppen der Grabdenkmäler.

B. Die zahlreichen Tonbeigaben der fünf Felsgräber geben uns ein signifikantes Beispiel hellenistischer Keramik aus Mazedonien, wie auch hellenistischer Keramik im allgemein. Alle diese Beigaben aber sind besonders wichtig, da sie genau datiert werden können. Die Möglichkeit ihrer genauen Datierung ergibt sich aus der Beziehung der Gefässe untereinander und aus ihrem Fundkontext. Der Zeitraum, aus dem diese Tonbeigaben stammen, deckt sich nicht genau mit dem Vorkommen der ganzen hellenistischen Keramik. Die Gefässformen, die in den verschiedenen Gruppen vertreten sind, repräsentierten auch nicht die ganze Mannigfaltigkeit der in dieser Zeit antreffenden Formen. Fast alle Vasen aus diesem neuen Felsgräbern in Veroia müssen als Produkte einheimischer Werkstätten angesehen werden, wie es wenigstens aus der Qualität des Tons und des Firnisses und aus bestimmten morphologischen Merkmalen hervorgeht. Aus Mangel an näheren Angaben, kann man den speziellen Charakter dieser Werkstatt nur schwer genau beschreiben. Das gilt aber auch für den breiten geographischen Raum, in dem sie einzuordnen sind. Nach dem heutigen Stand unserer Kenntnisse können wir diese Werkstatt nur annähernd einer grossen nördlichen Gruppe keramischer Produktion zuordnen. Diese umfasst Thessalien und Mazedonien, wie auch die Gegenden nördlich davon, die unter dem starken griechischen Einfluss standen.

Folgende Gefässformen kommen unter den Tonbeigaben dieser Gräber vor:

Amphoren: Dieses birnenförmige Gefäss ist sehr üblich sowohl für diese Zeit als auch für Mazedonien. Es erscheint unverziert, nur die Oberfläche der oberen Hälfte hat manchmal einen schlechten Überzug. Man unterscheidet zwei Typen, A und B, je nach der Gestaltung der Schulter und der Mündung. Ihr häufiges Vorkommen im mazedonischen Bereich erklärt einigermassen ihre Bezeichnung als mazedonisch.

Aryteren: (Schöpfgefässe): Typisches Haushaltsgefäss, das uns schon seit dem 4. Jh. bekannt ist. Je nach der Gestaltung der Kontur seines Körpers gliedert es sich in Varianten A und B.

Unguentarien: In den fünf Gräbern von Veroia hält sich diese gewöhnliche und sehr bekannte Gefässform der hellenistischen Zeit vom Ende des 3. Jhs. v. Chr. bis ins 3. Viertel des 2. Jhs. v. Chr. Diese Gefässe haben zuerst eine gedrungene Gestalt, später aber im 2. Jh. v. Chr., werden länglich und spindelförmig.

Näpfe: Nach der Gestaltung der Lippe teilen sich diese kleine gewöhnliche Gefässe in zwei Varianten, nämlich in jenen mit einwärtsbiegendem Rand und jenen mit auswärtsbiegendem Rand. Beide Varianten fallen etwa in der gleichen Zeit.

Lampen: Es handelt sich um immer wieder kehrende Formtypen, die für diese Periode charakteristisch sind. Das besondere Merkmal dieser Lampen aus Veroia ist das Fehlen der Henkel und des Standringes.

Pyxiden: Auf Grund äusserlicher Merkmale teilen sich diese für die hellenistische Pe-

riode charakteristischen Gefässe in zwei Typen: Beim ersten Typus ist der kegelförmige Standring (Basis) stufenartig gegliedert, beim anderen sind es drei Stützen in verschiedenen Gestalten. Es ist gut möglich, dass die Pyxiden dieses zweiten Typus einer besonderen Verwendung zugeordnet waren, die derjenigen der Kernoi entsprechen dürfte. Geographisch gesehen tauchen die Pyxiden dieser Art häufiger in Thessalien und Mazedonien auf, eine Tatsache die uns diese Gruppe als typisch für die Keramik dieser Gegend ansehen lässt.

Lediglich durch wenige oder auch durch ein einziges Beispiel sind folgende Gefässtypen vertreten: Skyphoi, Tintenfässer, Askoi, Kantharoi, Kalathos, Kannen, Lebes-Chytra, Teller, Schüssel und Stamnos-Pyxis.

Die Ornamentik dieser Gefässe besteht aus bemalten und plastisch geformten Elementen. Die gemalten dekorativen Themen, die hauptsächlich Pyxiden schmücken, gehören zu bekannten Gruppe des sog. «Westabhangstils». Die dekorativen Themen sind Efeuranken, Myrten- und Olivengirlanden und Kränze, ein aufgelöstes Kymation, geometrische Ornamente und werden normalerweise durch Ritzungen und Aufsetzen der Farbe in beschränkter Masse ausgeführt.

Der plastische Schmuck, der hauptsächlich auf den Pyxiden des Typus B zu finden ist, erscheint in Form reliefartiger Ansätze auf dem Kuppel ihrer Deckel wie auch plastisch geformte Stützen, die als Füße dienen. Auf diesen Medaillons kommen Artemis-, Pan-, Mainas- und Perseusköpfe. Die Fusstützen erscheinen in Form von Sirenen und geflügelten Dämonen.

Die Untersuchung dieser bestimmten Gefässe und die Übersicht über das heute bekannte keramische Material des mazedonischen Raumes anhand der Ausgrabungen von Siedlungen und Grabkomplexen führen zur Feststellung, dass die Anzahl der eingeführten Gefässe, besonders der attischen im 5. und 4. Jh. v. Chr. verhältnismässig grösser als die der Erzeugnisse der einheimischen Produktion war. Im Gegenteil scheint die Produktion von der mittelhellenistischen Zeit an selbständig zu sein. Infolgedessen nimmt auch die Zahl der importierten Gefässe beträchtlich ab.

Terrakotten: Die Gruppe der Terrakotten der Bestattung θ an der Südkline im Kammer A des Grabes im Grundstück Thomoglu (Kat. Nr. 1) ist einer der heute bedeutensten bekannten Komplexe der Tonplastik des 2. Jhs v. Chr. aus Mazedonien. Er enthält ausschliesslich weibliche Figuren mit reichem Gewand und schweren Kränzen. In manchen Fällen werden die Figuren von ein oder zwei Erosen begleitet. Die Hauptfigur dieser Gruppe bildet Aphrodite, die der ganzen Gruppe zusammen mit anderen nebensächlichen Elementen ein besonderes Merkmal verleiht. Damit werden diese weiblichen Figuren mit der Welt dieser Göttin verbunden.

Aus demselben Grab haben wir auch eine zweite Terrakottengruppe minderer Qualität, die wieder weibliche Figuren enthält.

Der Mangel hauptsächlich an genügend entsprechendem Material und an speziellen Untersuchungen lässt den besonderen Charakter dieser Werkstatt der Tonplastik schwer beschreiben. Bestimmt aber lassen sich einige Eigentümlichkeiten bei der Herstellung und der Morphologie der Terrakotten Beziehungen zwischen der Werkstatt in Veroia und denen in Kleinasien feststellen.

C. Bestattungssitten: Die in den Felsgräbern Bestatteten wurden auf einem Holz aufgebahrt, entweder direkt auf dem Fussboden oder auf den Felsklinen. In der Regel bestimmte die Architektur des Denkmals die Orientierung der Toten. Die Grabbeigaben

lassen sich in Gefässen, Schmuck, Waffen, Münzen, Tonfiguren und andere verschiedene kleine Gegenstände.

Die Tongefässe waren zwar zahlreich aber lediglich nur von geringer Qualität und von beschränkter Formenvariation. Viele darunter waren sogar unbenutzt beigegeben. Man stellte sie um den Toten auf, dabei bemerkt man eine Vorliebe für die Plazierung der Amphoren und der Aryteren in der Nähe des Kopfes, während Gefässe, die mit der Kosmetik zu tun hatten, in der Nähe der Fussenden gefunden wurden.

Als merkwürdig darf man die Tatsache betrachten, dass sich Münzen in den Näpfen und Lampen im inneren der Aryteren befanden. Je nach ihrem Bestimmungszwecke lassen sich diese Beigaben in folgenden Gruppen teilen: a) rein persönliche Gegenstände des Toten, b) Gegenstände, die zur Durchführung einer rituellen Handlung während der Bestattung dienten, c) Gegenstände mit symbolischem oder sepulchralem Charakter.

Aus der Betrachtung der Grabsitten ergibt sich folgendes: anscheinend hat es keinen festen Typus für die Komplexe der Beigaben gegeben. Ausserdem bedeutet die Beigabe einer grossen Zahl von Tongefässen und Münzen nicht mehr als den Sinn der Quantität der Opfergaben von der Seite der Lebenden her.

D. Geschichtliche Folgerungen: Sowohl die Beigaben der Gräber als auch die architektonische Gestaltung dieser Denkmäler vertreten durch die Schlichtheit des Materials und die nachlässige Herstellung beschränkte finanzielle Möglichkeiten eventuell auch Armut, die mit den finanziell schwierigen und politisch ungünstigen Umständen des Mazedonischen Reiches in den letzten Jahren seiner Existenz zusammenhängen, obwohl man von den allgemeinen Zügen her eher den Eindruck hat, dass die Tradition der vorangegangenen Perioden eigentlich fortgesetzt wird.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΕΙΔΗ

Ἄγγεια (πήλινα-γυάλινα)

Ἀλάβαστρο

Π 1263 25, 39

«Ἀλατιέρα»

Π 1277 25, 39

Ἀμφορείς

Π 1200 25, 118
 Π 1201 26, 118, 119
 Π 1202 20, 26, 118, 119
 Π 1203 20, 26, 118, 119
 Π 1204 20, 26
 Π 1205 26, 118, 119
 Π 1206 26, 118, 119, 120
 Π 1321 50, 118, 119
 Π 1322 50, 119
 Π 1323 50, 119
 Π 1324 50, 118, 119
 Π 1325 50
 Π 1326 50, 118, 119
 Π 1327 50
 Π 1328 51, 120
 Π 1329 51, 118, 120
 Π 1330 49, 51
 Π 1331 51, 119
 Π 1332 49, 51, 119
 Π 1333 51, 118, 119
 Π 1334 51
 Π 1413 71, 118
 Π 1414 71, 120
 Π 1415 71, 118, 120
 Π 1416 72, 118
 Π 1417 72, 119
 Π 1418 72, 118, 119, 120.
 Π 1419 72
 Π 1420 72, 119
 Π 2129 89
 Π 2130 89, 118, 120
 Π 2149 85, 91, 119
 Π 2152 93, 95
 Π 2164 95, 99
 Π 2165 95, 99
 Π 2174 95, 99

Ἀμφορίσκος

Π 1260 20, 41, 123, 127

Ἀρυβαλλοειδές ληκύθιο

Π 1261 20, 38, 129
 Π 1262 25, 39, 125, 129

Ἀρυβαλλοειδές μυροδοχεῖο

Π 2135 85, 90, 129

Ἀρυβαλλοειδές φιαλίδιο

Π 1460 78, 129

Ἀρυτῆρες

Π 1225 20, 23, 31, 122
 Π 1226 20, 23, 31, 122
 Π 1227 23, 31, 121
 Π 1228 23, 31
 Π 1229 31, 122
 Π 1230 23, 31
 Π 1369 51
 Π 1370 51
 Π 1371 51
 Π 1372 51
 Π 1373 52, 122
 Π 1374 52
 Π 1375 52, 122
 Π 1376 49, 52, 122
 Π 1377 49, 52, 122
 Π 1378 49, 52, 122
 Π 1379 52, 122
 Π 1380 52, 121
 Π 1381 52
 Π 1382 52
 Π 1383 49, 52
 Π 1439 72
 Π 1440 72, 122
 Π 1441 72, 122
 Π 1442 72, 121
 Π 1443 73
 Π 1444 73, 121
 Π 1445 73, 121
 Π 1446 73, 122
 Π 1447 73
 Π 1448 73
 Π 2094 84, 85, 122
 Π 2096 84, 85, 121
 Π 2099 84, 85
 Π 2111 85, 87
 Π 2112 85, 87, 121
 Π 2114 85, 87, 122
 Π 2132 85, 89, 121
 Π 2137 85, 90
 Π 2162 95, 99, 122
 Π 2168 95, 100, 122
 Π 2184 104

Ἀσκός

Π 1346 59, 151, 161

Ἐξάλειπτρο

Π 1477 80

Κάλαθος

Π 1345 59, 153, 161

Κάνθαροι

Π 2171 95 100, 152, 161, 162

Π 2173 95 100, 152, 161, 162

Κρατήρας-κάνθαρος

Π 1347 49, 60, 150, 153

Λάγηνος

Π 2131 85, 89

Λέβης-χύτρα

Π 1348 60, 157

Λεκάνη

Π 1349 60, 158

Λύχνοι

Π 1278 32, 137

Π 1279 33, 134, 138

Π 1280 33, 137

Π 1281 33, 138

Π 1282 33, 135, 139

Π 1283 33, 134, 135, 138

Π 1284 34, 134, 137

Π 1285 34, 139

Π 1286 34, 134

Π 1287 25, 41, 139

Π 1288 34

Π 1289 34

Π 1290 34, 134, 138

Π 1384 53, 135

Π 1385 49, 53, 135

Π 1386 49, 53, 134

Π 1387 49, 53

Π 1388 53

Π 1389 53

Π 1390 53, 134, 138, 139

Π 1391 54, 137

Π 1392 49, 54

Π 1393 49, 54, 134

Π 1394 54, 137

Π 1395 54, 138, 139

Π 1449 73

Π 1450 73, 137

Π 1451 74, 137

Π 1452 73, 139

Π 1453 73

Π 1454 74, 138

Π 1455 74

Π 1456 74

Π 1457 74, 139

Π 1458 74

Π 1459 74

Π 1531 75, 137

Π 2097 84, 85, 138, 139

Π 2100 84, 86

Π 2113 85, 87, 139

Π 2115 85, 87, 137

Π 2124 89, 135, 136

Π 2133 85, 90, 121, 138, 139

Π 2138 85, 90

Π 2150 85, 91, 135

Π 2163 95, 99, 137

Π 2169 95, 100, 135

Π 2170 95, 100, 135

Π 2181 104, 135, 137

Π 2182 105

Π 2186 104, 135, 136

Μελανοδοχείο

Π 1351 60, 150

Μυροδοχεία

Π 1231 23, 31, 121

Π 1232 23, 32, 121

Π 1233 25, 40, 121

Π 1234 32, 121

Π 1235 32, 122

Π 1236 20, 32, 121

Π 1237 32

Π 1238 20, 32

Π 1239 32

Π 1240 32

Π 1241 32

Π 1242 20, 35

Π 1243 35, 125

Π 1244 35, 125

Π 1245 35, 126

Π 1246 20, 35, 125

Π 1247 35

Π 1248 35, 130

Π 1249 35, 126

Π 1250 20, 36

Π 1251 20, 36, 126

Π 1252 20, 36, 126

Π 1253 25, 38, 125

Π 1254 25, 38, 125

Π 1255 25, 38

Π 1256 25, 38, 125

Π 1257 25, 38, 125

Π 1258 25, 41

Π 1259 25, 38, 125

Π 1396 56, 124

Π 1397 56

Π 1398 49, 56

Π 1399 49, 56, 126

Π 1400 56, 126

Π 1401 56, 126

Π 1402 56, 126

Π 1403 49, 57, 126
 Π 1404 57, 126
 Π 1405 57, 126
 Π 1406 57, 126
 Π 1407 57, 126
 Π 1408 57, 126
 Π 1409 57, 126
 Π 1410 57, 126
 Π 1411 49, 57
 Π 1412 49, 57
 Π 1461 77
 Π 1462 77, 126
 Π 1463 77, 126
 Π 1464 78
 Π 1465 78
 Π 1466 78, 126
 Π 1467 78, 126
 Π 1468 78
 Π 1469 78, 126
 Π 1470 78, 126
 Π 1471 78, 126
 Π 1472 78, 126
 Π 1473 78, 126
 Π 1474 78, 126
 Π 1478 80
 Π 1480 80
 Π 1481 80
 Π 1482 80
 Π 2093 91
 Π 2102 84, 86
 Π 2104 84, 86
 Π 2107 84, 86
 Π 2108 84, 87
 Π 2122 84, 88, 125
 Π 2123 84, 88
 Π 2125 89, 125
 Π 2126 89
 Π 2134 84, 90, 125
 Π 2142 91, 125
 Π 2143 84, 91, 125
 Π 2144 84, 91
 Π 2145 84, 91
 Π 2146 84, 91
 Π 2147 84, 91
 Π 2148 84, 91, 125
 Π 2153 93, 97
 Π 2155 93, 97, 123
 Π 2157 93, 97
 Π 2158 93, 97, 123
 Π 2159 93, 97, 123
 Π 2160 95, 99
 Π 2161 95, 99
 Π 2179 95, 101
 Π 2187 105
 Π 2189 105
 Π 2190 105

Π 2191 105

Οινοχόες

Π 1475 80
 Π 2120 85, 88, 156
 Π 2172 95, 100, 155, 156
 Π 2175 95, 100, 155, 156
 Π 2180 95, 101, 155, 156, 157

Πινάκια

Π 1350 60, 158
 Π 2098 84, 86

Πυξίδες

Π 1207 20, 28, 146, 147, 167
 Π 1208-9, 20, 28, 146, 147, 166
 Π 1210 29, 146, 166
 Π 1211 29, 141, 146, 163
 Π 1212 29, 166
 Π 1213 29, 141, 146, 163
 Π 1214 29
 Π 1215 30, 146
 Π 1216 20, 30, 146
 Π 1217 20, 30
 Π 1218 20, 30, 146
 Π 1219 20, 30, 146, 163
 Π 1220 20, 30
 Π 1221 20, 30, 146
 Π 1223 41, 141, 162
 Π 1224 31
 Π 1335 54, 161, 162
 Π 1336 55, 146, 162, 163
 Π 1337 49, 55, 146, 161
 Π 1338 49, 55, 146
 Π 1339 55, 146, 163
 Π 1340 49, 55, 163
 Π 1341 55, 147
 Π 1342 55, 144, 161, 162
 Π 1343 56, 144, 146, 162
 Π 1344 56
 Π 1421 75, 141, 144, 161, 162
 Π 1422 75, 146, 148, 161, 162, 164, 165, 166
 Π 1423 75, 141
 Π 2110 85, 87, 141, 146
 Π 2116 85, 88, 141, 146
 Π 2118 88, 163
 Π 2121 85, 88
 Π 2140 85, 90
 Π 2167 95, 99, 140

Πυξίδα σταμνοειδής

Π 1222 20, 30, 150, 159, 160

Σκυφίδια (ἄωτα)

Π 1264 23, 36, 131
 Π 1265 23, 36, 131
 Π 1266 23, 36

Π 1267 23, 36, 132
 Π 1268 23, 36, 132
 Π 1269 23, 37, 131
 Π 1270 37, 137
 Π 1271 37
 Π 1272 25, 41, 121, 130
 Π 1273 23, 37
 Π 1274 23, 37
 Π 1275 23, 37
 Π 1276 23, 37
 Π 1352 49, 60, 148, 149, 150, 161, 163
 Π 1353 57, 131
 Π 1354 57, 131
 Π 1355 49, 58, 131
 Π 1356 49, 58, 131
 Π 1357 49, 58, 131
 Π 1358 58, 131
 Π 1359 58
 Π 1360 49, 58, 132
 Π 1361 58, 132
 Π 1362 49, 58, 132
 Π 1363 58
 Π 1364 49, 59, 132
 Π 1365 49, 59, 132
 Π 1366 49, 59, 130, 132
 Π 1367 49, 59, 132
 Π 1368 59
 Π 1424 75, 131
 Π 1425 76, 131
 Π 1426 76
 Π 1427 76
 Π 1428 76, 132
 Π 1429 76, 132
 Π 1430 76, 132
 Π 1431 76, 131
 Π 1432 77
 Π 1433 77, 130
 Π 1434 77
 Π 1435 77
 Π 1436 77
 Π 1437 77, 132
 Π 1479 80
 Π 2101 84, 86
 Π 2103 84, 86, 131
 Π 2105 85, 86
 Π 2106 85, 86
 Π 2109 85, 87
 Π 2117 85, 88, 143
 Π 2119 85, 88, 131, 132
 Π 2127 85, 89, 132
 Π 2128 85, 89, 131
 Π 2136 85, 90, 131
 Π 2139 85, 90
 Π 2141 85, 90
 Π 2151 93, 97, 148, 150, 161, 163
 Π 2154 93, 97

Π 2156 93, 97
 Π 2166 95, 99
 Π 2176 95, 101
 Π 2177 95, 101
 Π 2178 95, 101
 Π 2183 105
 Π 2185 105
 Π 2188 105

Σκύφος (μεγαρικός)

Π 1438 77, 150

Σκύφος (μελαμβαφής)

Π 1476 80

Ειδώλια

Π 1483 60, 170
 Π 1484 61, 169, 170, 171
 Π 1485 61, 170, 171
 Π 1486 62, 169, 170, 171
 Π 1487 62, 169, 170
 Π 1488 62, 169, 170, 171
 Π 1489 63, 170
 Π 1490 63, 169, 170, 171
 Π 1491 63, 169, 170, 171
 Π 1492 63, 170, 171
 Π 1493 63, 170
 Π 1494 64, 170
 Π 1495 64, 170, 171
 Π 1496 64, 170, 171
 Π 1497 65, 171
 Π 1498 65, 169, 171
 Π 1499 65, 169, 171
 Π 1500 65, 171
 Π 1501 66, 170, 171
 Π 1502 66, 171
 Π 1503 66, 171
 Π 1504 66
 Π 1505 66
 Π 1506 66
 Π 1507 67
 Π 1508 67, 169, 171
 Π 1509 67, 169, 171
 Π 1510 67, 169, 171
 Π 1511 67, 171
 Π 1512 67, 171
 Π 1513 68, 172
 Π 1514 68, 172
 Π 1515 68, 172
 Π 1516 67, 172
 Π 1517 67, 172
 Π 1518 67, 172
 Π 1519 67, 172
 Π 1520 68
 Π 1521 68, 172

Π 1522 68, 172
 Π 1523 67, 172
 Π 1524 68, 172
 Π 1525 68, 172
 Π 1526 68, 172
 Π 1527 68, 172
 Π 1528 68, 172
 Π 1529 68
 Π 1530 68, 172

Μετάλλινα-Διάφορα

ἸΑρύταινα

M 955 70

Δανάκες

M 946 49, 69
 M 959α 49, 71

Καρφιά

M 968 79
 M 978 47, 80

Κλειδαριές

M 976 79
 M 977α 47, 79
 M 977β 47, 79
 M 979 80

Κλειδί

M 997 71

Κοσμήματα

M 917 20, 37
 M 918 20, 37
 M 919 20, 37
 M 920α 38
 M 925 23, 39
 M 928 23, 40
 M 929 23, 40
 M 930 40
 M 932 25, 40
 M 933 23, 40
 M 934 25, 40
 M 935 25, 41
 M 936 25, 41
 M 937 25, 41
 M 940 49, 69
 M 941 49, 69
 M 942 49, 69
 M 943 49, 69
 M 944 49, 69
 M 945 49, 69
 M 950 49, 70
 M 951α 49, 70
 M 951β 49, 70
 M 952 49, 70

M 953 49, 70
 M 958 49, 71
 M 959β 71
 M 963α 71
 M 963β 71
 M 967 79
 M 969 79

Λαβές

M 927 23, 40

Νομίσματα

N 17.1 81
 N 17.2 49, 81, 132, 158
 N 17.3 81
 N 17.4 81
 N 17.5 49, 81
 N 17.6 49, 81
 N 17.7 49, 81, 132
 N 17.8 81
 N 17.9 49, 81
 N 17.10 49, 81
 N 17.11 49, 81
 N 17.12 49, 81
 N 17.13 81
 N 17.14 81
 N 17.15 81, 131
 N 17.16 81
 N 17.17 81, 132
 N 17.18 81, 131
 N 17.19 81, 132
 N 17.20 81, 132
 N 17.21 81
 N 17.22 81
 N 17.23 82
 N 17.24 82
 N 17.25 82
 N 18.1 42
 N 18.2 23, 42
 N 18.3 42, 131
 N 18.4 42
 N 18.5 42
 N 18.6 42
 N 18.7 42
 N 18.8 23, 42
 N 18.9 42
 N 22.1 84, 92
 N 22.2 84, 92
 N 22.3 85, 92
 N 22.4 85, 92
 N 23.1 93, 101
 N 23.2 95, 101
 N 23.3 95, 101
 N 23.4 95, 101
 N 23.5 101
 N 23.6 101
 N 23.7 101

N 24.1 104, 106
 N 24.2 104, 106
 N 24.3 104, 106
 N 24.4 104, 106
 N 24.5 104, 106
 N 24.6 104, 106

Όπλα

M 921 38
 M 947 49, 69
 M 948 49, 69
 M 954 49, 70
 M 999 71

Πλαταγή

M 939 25, 41

Πυξίδες (μολύβδινες)

M 922 25, 39
 M 923 25, 39
 M 924 25, 39
 M 961 49, 71

Στλεγγίδες

M 915 23, 37
 M 916 23, 37
 M 938 25, 41
 M 949 49, 69

M 960 71
 M 962 71
 M 964 80
 M 965 71
 M 966 79
 M 970 79
 M 971 79
 M 972 79
 M 973 79
 M 974 79
 M 1000 71

Φιάλες

M 920 23, 38
 M 926 25, 39
 M 957 49, 70

Ψαλίδια

M 931 25, 40

Άδιάγνωστα

M 956 49, 70
 M 975 79

Όστείνα

M 998 71

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑΦΟΥΣ

Ι. Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδωρίδη

Πήλινα		Π 1249	35, 126
Π 1200	25, 118	Π 1250	20, 36
Π 1201	26, 118, 119	Π 1251	20, 36, 126
Π 1202	20, 26, 118, 119	Π 1252	20, 36, 126
Π 1203	20, 26, 118, 119	Π 1253	25, 38, 125
Π 1204	20, 26	Π 1254	25, 38, 125
Π 1205	26, 118, 119	Π 1255	25, 38
Π 1206	26, 118, 119, 120	Π 1256	25, 38, 125
Π 1207	20, 28, 146, 147, 167	Π 1257	25, 38, 125
Π 1208-9	20, 28, 146, 147, 166	Π 1258	25, 41
Π 1210	29, 146, 166	Π 1259	25, 38, 125
Π 1211	29, 141, 146, 163	Π 1260	20, 41, 123, 127
Π 1212	29, 166	Π 1261	20, 38, 129
Π 1213	29, 141, 146, 163	Π 1262	25, 39, 125, 129
Π 1214	29	Π 1263	25, 39
Π 1215	30, 146	Π 1264	23, 36, 131
Π 1216	20, 30, 146	Π 1265	23, 36, 131
Π 1217	20, 30	Π 1266	23, 36
Π 1218	20, 30, 146	Π 1267	23, 36, 132
Π 1219	20, 30, 146, 163	Π 1268	23, 36, 132
Π 1220	20, 30	Π 1269	23, 37, 131
Π 1221	20, 30, 146	Π 1270	37, 137
Π 1222	20, 30, 150, 159, 160	Π 1271	37
Π 1223	41, 141, 162	Π 1272	25, 41, 121, 130
Π 1224	31	Π 1273	23, 37
Π 1225	20, 23, 31, 122	Π 1274	23, 37
Π 1226	20, 23, 31, 122	Π 1275	23, 37
Π 1227	23, 31, 121	Π 1276	23, 37
Π 1228	23, 31	Π 1277	25, 39
Π 1229	31, 122	Π 1278	32, 137
Π 1230	23, 31	Π 1279	33, 134, 138
Π 1231	23, 31, 121	Π 1280	33, 137
Π 1232	23, 32, 121	Π 1281	33, 138
Π 1233	25, 40, 121	Π 1282	33, 135, 139
Π 1234	32, 121	Π 1283	33, 134, 135, 138
Π 1235	32, 122	Π 1284	34, 134, 137
Π 1236	20, 32, 121	Π 1285	34, 139
Π 1237	32	Π 1286	34, 134
Π 1238	20, 32	Π 1287	25, 41, 139
Π 1239	32	Π 1288	34
Π 1240	32	Π 1289	34
Π 1241	32	Π 1290	34, 134, 138
Π 1242	20, 35		
Π 1243	35, 125	Διάφορα	
Π 1244	35, 125	Μ 915	23, 37
Π 1245	35, 126	Μ 916	23, 37
Π 1246	20, 35, 125	Μ 917	20, 37
Π 1247	35	Μ 918	20, 37
Π 1248	35, 130	Μ 919	20, 37

M 920 23, 38
M 920α 38
M 921 38
M 922 25, 39
M 923 25, 39
M 924 25, 39
M 925 23, 39
M 926 25, 39
M 927 23, 40
M 928 23, 40
M 929 23, 40
M 930 40
M 931 25, 40
M 932 25, 40
M 933 23, 40
M 934 25, 40

M 935 25, 41
M 936 25, 41
M 937 25, 41
M 938 25, 41
M 939 25, 41

Νομίσματα

N 18.1 42
N 18.2 23, 42
N 18.3 42, 131
N 18.4 42
N 18.5 42
N 18.6 42
N 18.7 42
N 18.8 23, 42
N 18.9 42

2. Τάφος οικοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου

Πήλινα
Π 1321 50, 118, 119
Π 1322 50, 119
Π 1323 50, 119
Π 1324 50, 118, 119
Π 1325 50
Π 1326 50, 118, 119
Π 1327 50
Π 1328 51, 120
Π 1329 51, 118, 120
Π 1330 49, 51
Π 1331 51, 119
Π 1332 49, 51, 119
Π 1333 51, 118, 119
Π 1334 51
Π 1335 54, 161, 162
Π 1336 55, 146, 162, 163
Π 1337 49, 55, 146, 161
Π 1338 49, 55, 146
Π 1339 55, 146, 163
Π 1340 49, 55, 163
Π 1341 55, 147
Π 1342 55, 144, 161, 162
Π 1343 56, 144, 146, 162
Π 1344 56
Π 1345 59, 153, 161
Π 1346 59, 151, 161
Π 1347 49, 60, 150, 153
Π 1348 60, 157
Π 1349 60, 158
Π 1350 60, 158
Π 1351 60, 150
Π 1352 49, 60, 148, 149, 150, 161, 163
Π 1353 57, 131
Π 1354 57, 131
Π 1355 49, 58, 131

Π 1356 49, 58, 131
Π 1357 49, 58, 131
Π 1358 58, 131
Π 1359 58
Π 1360 49, 58, 132
Π 1361 58, 132
Π 1362 49, 58, 132
Π 1363 58
Π 1364 49, 59, 132
Π 1365 49, 59, 132
Π 1366 49, 59, 130, 132
Π 1367 49, 59, 132
Π 1368 59
Π 1369 51
Π 1370 51
Π 1371 51
Π 1372 51
Π 1373 52, 122
Π 1374 52
Π 1375 52, 122
Π 1376 49, 52, 122
Π 1377 49, 52, 122
Π 1378 49, 52, 122
Π 1379 52, 122
Π 1380 52, 121
Π 1381 52
Π 1382 52
Π 1383 49, 52
Π 1384 53, 135
Π 1385 49, 53, 135
Π 1386 49, 53, 134
Π 1387 49, 53
Π 1388 53
Π 1389 53
Π 1390 53, 134, 138, 139
Π 1391 54, 137

Π 1392 49, 54
 Π 1393 49, 54, 134
 Π 1394 54, 137
 Π 1395 54, 138, 139
 Π 1396 56, 124
 Π 1397 56
 Π 1398 49, 56
 Π 1399 49, 56, 126
 Π 1400 56, 126
 Π 1401 56, 126
 Π 1402 56, 126
 Π 1403 49, 57, 126
 Π 1404 57, 126
 Π 1405 57, 126
 Π 1406 57, 126
 Π 1407 57, 126
 Π 1408 57, 126
 Π 1409 57, 126
 Π 1410 57, 126
 Π 1411 49, 57
 Π 1412 49, 57
 Π 1413 71, 118
 Π 1414 71, 120
 Π 1415 71, 118, 120
 Π 1416 72, 118
 Π 1417 72, 119
 Π 1418 72, 118, 119, 120
 Π 1419 72
 Π 1420 72, 119
 Π 1421 75, 141, 144, 161, 162
 Π 1422 75, 146, 148, 161, 162, 164, 165, 166
 Π 1423 75, 141
 Π 1424 75, 131
 Π 1425 76, 131
 Π 1426 76
 Π 1427 76
 Π 1428 76, 132
 Π 1429 76, 132
 Π 1430 76, 132
 Π 1431 76, 131
 Π 1432 77
 Π 1433 77, 130
 Π 1434 77
 Π 1435 77
 Π 1436 77
 Π 1437 77, 132
 Π 1438 77, 150
 Π 1439 72
 Π 1440 72, 122
 Π 1441 72, 122
 Π 1442 72, 121
 Π 1443 73
 Π 1444 73, 121
 Π 1445 73, 121
 Π 1446 73, 122
 Π 1447 73

Π 1448 73
 Π 1449 73
 Π 1450 73, 137
 Π 1451 74, 137
 Π 1452 73, 139
 Π 1453 73
 Π 1454 74, 138
 Π 1455 74
 Π 1456 74
 Π 1457 74, 139
 Π 1458 74
 Π 1459 74
 Π 1460 78, 129
 Π 1461 77
 Π 1462 77, 126
 Π 1463 77, 126
 Π 1464 78
 Π 1465 78
 Π 1466 78, 126
 Π 1467 78, 126
 Π 1468 78
 Π 1469 78, 126
 Π 1470 78, 126
 Π 1471 78, 126
 Π 1472 78, 126
 Π 1473 78, 126
 Π 1474 78, 126
 Π 1475 80
 Π 1476 80
 Π 1477 80
 Π 1478 80
 Π 1479 80
 Π 1480 80
 Π 1481 80
 Π 1482 80
 Π 1531 75, 137

Εἰδώλια

Π 1483 60, 170
 Π 1484 61, 169, 170, 171
 Π 1485 61, 170, 171
 Π 1486 62, 169, 170, 171
 Π 1487 62, 169, 170
 Π 1488 62, 169, 170, 171
 Π 1489 63, 170
 Π 1490 63, 169, 170, 171
 Π 1491 63, 169, 170, 171
 Π 1492 63, 170, 171
 Π 1493 63, 170
 Π 1494 64, 170
 Π 1495 64, 170, 171
 Π 1496 64, 170, 171
 Π 1497 65, 171
 Π 1498 65, 169, 171
 Π 1499 65, 169, 171
 Π 1500 65, 171

Π 1501 66, 170, 171
 Π 1502 66, 171
 Π 1503 66, 171
 Π 1504 66
 Π 1505 66
 Π 1506 66
 Π 1507 67
 Π 1508 67, 169, 171
 Π 1509 67, 169, 171
 Π 1510 67, 169, 171
 Π 1511 67, 171
 Π 1512 67, 171
 Π 1513 68, 172
 Π 1514 68, 172
 Π 1515 68, 172
 Π 1516 67, 172
 Π 1517 67, 172
 Π 1518 67, 172
 Π 1519 67, 172
 Π 1520 68
 Π 1521 68, 172
 Π 1522 68, 172
 Π 1523 67, 172
 Π 1524 68, 172
 Π 1525 68, 172
 Π 1526 68, 172
 Π 1527 68, 172
 Π 1528 68, 172
 Π 1529 68
 Π 1530 68, 172

Διάφορα

Μ 940 49, 69
 Μ 941 49, 69
 Μ 942 49, 69
 Μ 943 49, 69
 Μ 944 49, 69
 Μ 945 49, 69
 Μ 946 49, 69
 Μ 947 49, 69
 Μ 948 49, 69
 Μ 949 49, 69
 Μ 950 49, 70
 Μ 951α 49, 70
 Μ 951β 49, 70
 Μ 952 49, 70
 Μ 953 49, 70
 Μ 954 49, 70
 Μ 955 49, 70
 Μ 956 49, 70
 Μ 957 49, 70
 Μ 958 49, 71
 Μ 959α 49, 71
 Μ 959β 71

Μ 960 71
 Μ 961 49, 71
 Μ 962 71
 Μ 963α 71
 Μ 963β 71
 Μ 964 80
 Μ 965 71
 Μ 966 79
 Μ 967 79
 Μ 968 79
 Μ 969 79
 Μ 970 79
 Μ 971 79
 Μ 972 79
 Μ 973 79
 Μ 974 79
 Μ 975 79
 Μ 976 79
 Μ 977α 47, 79
 Μ 977β 47, 79
 Μ 978 47, 80
 Μ 979 80
 Μ 997 71
 Μ 998 71
 Μ 999 71
 Μ 1000 71

Νομίσματα

Ν 17.1 81
 Ν 17.2 49, 81, 132, 158
 Ν 17.3 81
 Ν 17.4 81
 Ν 17.5 49, 81
 Ν 17.6 49, 81
 Ν 17.7 49, 81, 132
 Ν 17.8 81
 Ν 17.9 49, 81
 Ν 17.10 49, 81
 Ν 17.11 49, 81
 Ν 17.12 49, 81
 Ν 17.13 81
 Ν 17.14 81
 Ν 17.15 81, 131
 Ν 17.16 81
 Ν 17.17 81, 132
 Ν 17.18 81, 131
 Ν 17.19 81, 132
 Ν 17.20 81, 132
 Ν 17.21 81
 Ν 17.22 81
 Ν 17.23 82
 Ν 17.24 82
 Ν 17.25 82

3. Τάφος οικοπέδου Ν. Κιοσέογλου

Πήλινα		Π 2125	89, 125
Π 2093	91	Π 2126	89
Π 2094	84, 85, 122	Π 2127	85, 89, 132
Π 2095	84, 85	Π 2128	85, 89, 131
Π 2096	84, 85, 121	Π 2129	89
Π 2097	84, 85, 138, 139	Π 2130	89, 118, 120
Π 2098	84, 86	Π 2131	85, 89
Π 2099	84, 85	Π 2132	85, 89, 121
Π 2100	84, 86	Π 2133	85, 90, 121, 138, 139
Π 2101	84, 86	Π 2134	84, 90, 125
Π 2102	84, 86	Π 2135	85, 90, 129
Π 2103	84, 86, 131	Π 2136	85, 90, 131
Π 2104	84, 86	Π 2137	85, 90
Π 2105	85, 86	Π 2138	85, 90
Π 2106	85, 86	Π 2139	85, 90
Π 2107	84, 86	Π 2140	85, 90
Π 2108	84, 87	Π 2141	85, 90
Π 2109	85, 87	Π 2142	91, 125
Π 2110	85, 87, 141, 146	Π 2143	84, 91, 125
Π 2111	85, 87	Π 2144	84, 91
Π 2112	85, 87, 121	Π 2145	84, 91
Π 2113	85, 87, 139	Π 2146	84, 91
Π 2114	85, 87, 122	Π 2147	84, 91
Π 2115	85, 87, 137	Π 2148	84, 91, 125
Π 2116	85, 88, 141, 146	Π 2149	85, 91, 119
Π 2117	85, 88, 143	Π 2150	85, 91, 135
Π 2118	88, 163	Διάφορα	84, 91, 92
Π 2119	85, 88, 131, 132	Νομίσματα	
Π 2120	85, 88, 156	Ν 22.1	84, 92
Π 2121	85, 88	Ν 22.2	84, 92
Π 2122	84, 88, 125	Ν 22.3	85, 92
Π 2123	84, 88	Ν 22.4	85, 92
Π 2124	89, 135, 136		

4. Τάφοι οικοπέδου Μ. Μαυρίδη

Πήλινα		Π 2167	95, 99, 140
Π 2151	93, 97, 148, 150, 161, 163	Π 2168	95, 100, 122
Π 2152	93, 95	Π 2169	95, 100, 135
Π 2153	93, 97	Π 2170	95, 100, 135
Π 2154	93, 97	Π 2171	95, 100, 152, 161, 162
Π 2155	93, 97, 193	Π 2172	95, 100, 155, 156
Π 2156	93, 97	Π 2173	95, 100, 152, 161, 162
Π 2157	93, 97	Π 2174	95, 99
Π 2158	93, 97, 123	Π 2175	95, 100, 155, 156
Π 2159	93, 97, 123	Π 2176	95, 101
Π 2160	95, 99	Π 2177	95, 101
Π 2161	95, 99	Π 2178	95, 101
Π 2162	95, 99, 122	Π 2179	95, 101
Π 2163	95, 99, 137	Π 2180	95, 101, 155, 156, 157
Π 2164	95, 99	Π 2181	104, 135, 137
Π 2165	95, 99	Π 2182	105
Π 2166	95, 99	Π 2183	105

Π 2184 104
 Π 2185 105
 Π 2186 104, 135, 136
 Π 2187 105
 Π 2188 105
 Π 2189 105
 Π 2190 105
 Π 2191 105

 Διάφορα 101, 105

 Νομίσματα
 Ν 23.1 93, 101

Ν 23.2 95, 101
 Ν 23.3 95, 101
 Ν 23.4 95, 101
 Ν 23.5 101
 Ν 23.6 101
 Ν 23.7 101
 Ν 24.1 104, 106
 Ν 24.2 104, 106
 Ν 24.3 104, 106
 Ν 24.4 104, 106
 Ν 24.5 104, 106
 Ν 24.6 104, 106

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

ἀέτωμα 19, 108, 109

Ἄθηνα 164

Αἰμίλιος Παῦλος 184

ἀκρωτήρια 19, 88

Ἀνδρίσκος 184

Ἄρτεμη 164, 165, 181, 182

Ἀφροδίτη 164, 166, 167, 169, 170 κ.έ.

Ἀφροδίτη ἐπιτυμβία 182

Ἀφροδίτη Μελαινίς 182

Βέροια (νεκροταφεῖα) 18 κ.έ.

Γανυμήδης 165

δαίμονες 167

διάδρομος 49, 82

Διόνυσος 164, 167

«δρόμος» 19, 108, 114

«Δυτικής Κλιτύος» 47, 115, 144, 146, 148, 150 κ.έ., 155 κ.έ., 161 κ.έ.

ἐπίσημα 163, 176

Ἔρωτες 170 κ.έ.

Ἡρακλῆς 164

θῆκες 23, 111, 112

θύρα 19, 45, 108, 109

«ἱερόδουλες» 172, 182

καμάρα 93

καύση 20

κεραμεική

ἐγχώρια 116, 168

ἐπείσακτη 168

κέρνος 142, 177

κλίμακα λαξευτή 19, 45, 84, 93, 102, 108

κλίνη 47, 82, 93, 95, 102, 104, 108, 109, 111, 114

κόγχες 102, 104, 108, 112

κονίαμα 19, 23, 109

κοσμήματα

πλαστικά 143, 161 κ.έ., 163 κ.έ.

γραπτά 143, 161 κ.έ.

λάρνακα 19, 20, 108, 111, 174

Μαινάδα 165, 166, 167

«μακεδονικοί» τάφοι βλ. τάφοι «μακεδονικοί»

Μέδουσα 164

Πάνας 164 κ.έ.
 παραστάδα 19, 109
 περιθυρώματα 19, 45, 108, 109
 Περσέας (ήρωας) 165, 166
 Περσέας 184
 προσκεφάλαιο 20, 104, 108, 131
 πρόσοψη 19, 45, 84

 Σειρήνες 167

 τάφοι
 κεραμοσκεπείς 14, 15, 45, 93, 95
 κιβωτιόσχημοι 14
 λακκοειδείς 14
 λαξευτοί
 Πέλλας 107
 Μαρίνας 107
 Βαρβάρας 107
 Λόγγου Έδεσσης 107
 Άμφιπολης 113
 Σάμου 114
 Κύπρου 113
 Όλβιας 114
 Δούρας-Εύρωποῦ 113
 Σιδηροκάστρου 114
 Καρπάθου 113
 «μακεδονικοί» 109, 111, 114, 157, 180, 186
 «τεγίδιον» 169

 ὑπέρθυρο 45

 Φίλιππος Ε΄ 183
 φορεῖο 20, 47, 84, 93, 95, 174, 175

ΠΙΝΑΚΕΣ

Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου-Α. Θεοδωρίδη. α-β. Ἡ εἴσοδος.

Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου -Α. Θεοδωρίδη. Εδρημα κύριου νεκρικού θαλάμου.

Π 1200

Π 1202

Π 1201

Τάφος οικοπέδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδωρίδη. Εύρηματα κύριου νεκρικού θαλάμου.

Π 1204

Π 1205

Π 1206

Π 1203

Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδωρίδη. Εύρηματα κύριου νεκρικοῦ θαλάμου.

Π 1208-1209

Π 1207

Τάφος οἰκοπέδου Θ. Σανοπούλου - *Α. Θεοδορίδη. Εύρήματα κύριου νεκρικοῦ θαλάμου.

Π 1210

Π 1211

Π 1212

Π 1215

Π 1213

Π 1217

Π 1214

Π 1216

Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδωρίδη. Εύρηματα κύριου νεκρικού θαλάμου.

Π 1218

Π 1219

Π 1220

Π 1222

Π 1221

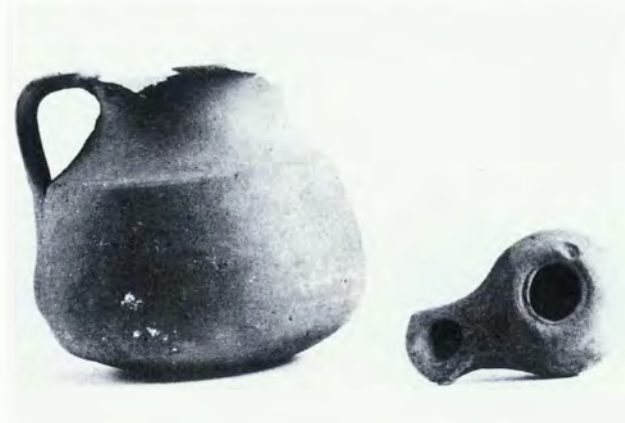
Π 1224

Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - "Α. Θεοδωρίδη. Εὑρήματα κύριου νεκρικοῦ θαλάμου.

Π 1225

Π 1284

Π 1226

Π 1280

Π 1227

Π 1279

Π 1228

Π 1278

Π 1229

Π 1230

Π 1281

Π 1286

Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδωρίδη. Εύρηματα κύριου νεκρικού θαλάμου.

Π 1231

Π 1232

Π 1290

Π 1234

Π 1235

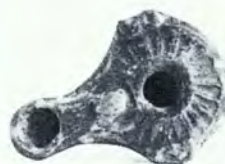
Π 1236

Π 1237

Π 1240

Π 1283

Π 1282

Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδωρίδη. Εύρηματα κύριου νεκρικού θαλάμου.

Π 1242

Π 1243

Π 1246

Π 1244

Π 1245

Π 1248

Π 1247

Π 1249

Π 1250

Π 1251

Π 1252

Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδορίδη. Εύρήματα κύριου νεκρικού θαλάμου.

Π 1269

Π 1264

Π 1265

Π 1266

Π 1267

Π 1268

Π 1271

Π 1270

Π 1273

Π 1275

Π 1276

Ταφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - Ά. Θεοδορίδη. Εύρηματα κύριου νεκρικού θαλάμου.

Μ 916

Μ 919

Μ 919

Μ 920

Μ 920

Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδωρίδη. Εύρηματα κύριου νεκρικού θαλάμου.

Π 1253

Π 1254

Π 1255

Π 1257

Π 1256

Π 1259

Π 1261

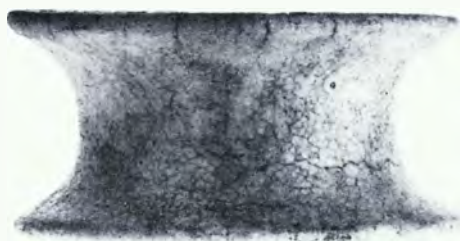

Π 1262

Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδορίδη. Εύρηματα θήκης Α καί λάρνακας.

Π 1263

Π 1277

Μ 926

Π 1277

Μ 926

Μ 924

Μ 923

Μ 922

Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδωρίδη. Ευρήματα θήκης Α.

M 934

M 935

M 935

M 935

M 935

M 935

M 927

M 928

M 931

M 925

M 929

M 933

Τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδωρίδη. Εύρήματα θήκης Α και θήκης Β.

Π 1260

Π 1223

Π 1233

Π 1287

Π 1272

Π 1258

Τάφος οικοπέδου Θ. Σανοπούλου - 'Α. Θεοδορίδη. Εύρήματα θήκης Β και λάρνακας.

Τάφος οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου. Ἡ εἴσοδος.

Π 1322

Π 1321

Π 1323

Π 1326

Τάφος οικοπέδου αδελφών Θώμογλου. Εύρήματα θαλάμου Α.

Π 1324

Π 1327

Π 1325

Π 1328

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Εύρήματα θαλάμου Α.

Π 1329

Π 1330

Π 1331

Π 1332

Π 1333

Τάφος οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου. Εὐρήματα θαλάμου Α.

Π 1371

Π 1372

Π 1370

Π 1369

Π 1373

Π 1374

Π 1375

Π 1384

Π 1376

Π 1385

Τάφος οικοπέδου αδελφών Θώμογλου. Εύρήματα θαλάμου Α.

Π 1380

Π 1389

Π 1382

Π 1379

Π 1388

Π 1381

Π 1390

Π 1378

Π 1387

Π 1377

Π 1386

Π 1383

Π 1391

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Εύρήματα θαλάμου Α.

Π 1384

Π 1385

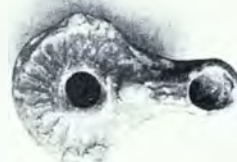
Π 1392

Π 1387

Π 1386

Π 1390

Π 1393

Π 1388

Π 1395

Π 1389

Π 1394

Τάφος οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου. Εὐρήματα θαλάμου Α.

Π 1335

Π 1336

Π 1337

Π 1338

Τάφος οικοπέδου αδελφών Θώμογλου. Εύρηματα θαλάμου Α.

Π 1343

Π 1340

Π 1339

Π 1341

Π 1342

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Εύρηματα θαλάμου Α.

Π 1396

Π 1397

Π 1400

Π 1398

Π 1399

Π 1401

Π 1402

Π 1403

Π 1404

Π 1406

Π 1405

Π 1408

Π 1407

Π 1409

Π 1410

Π 1364

Π 1366

Π 1367

Π 1365

Π 1358

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Ευρήματα θαλάμου Α.

Π 1353

Π 1360

Π 1361

Π 1354

Π 1368

Π 1356

Π 1357

Π 1359

Π 1355

Π 1363

Π 1362

Π 1346

Π 1346

Π 1345

Π 1345

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Εύρήματα θαλάμου Α.

Π 1347

Π 1350

Π 1351

Π 1350

Π 1349

Π 1348

Τάφος οικόπεδου ἀδελφῶν Θώμογλου. Εὐρήματα θαλάμου Α.

Π 1483

Π 1485

Π 1486

Π 1486

Π 1484

Τάφος οικόπεδου ἀδελφῶν Θώμογλου. Εὐρήματα θαλάμου Α.

Π 1487

Π 1488

Π 1491

Π 1489

Τάφος οικόπεδου ἀδελφῶν Θώμογλου. Εὐρήματα θαλάμου Α.

Π 1490

Π 1492

Π 1495

Π 1494

Π 1493

Τάφος οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου. Εὐρήματα θαλάμου Α.

Π 1497

Π 1496

Π 1498

Π 1499

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θάμογλου. Εύρήματα θαλάμου Α.

Π 1500

Π 1502

Π 1501

Π 1503

Π 1504

Π 1505

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Ευρήματα θαλάμου Α.

Π 1487

Π 1491

Π 1483

Π 1499

Π 1507

Τάφος οικόπεδου ἀδελφῶν Θάμογλου. Εὐρήματα θαλαμου Α.

Π 1508

Π 1508

Π 1509

Π 1510

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θάμογλου. Εύρήματα θαλάμου Α.

Π 1483

Π 1483

Π 1512

Π 1511

Π 1485

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Εύρήματα θαλάμου Α.

Π 1486

Π 1484

Π 1487

Π 1488

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Εὑρήματα θαλάμου Α.

Π 1490

Π 1491

Π 1496

Π 1497

Τάφος οικοπέδου αδελφών Θώμογλου. Εύρηματα θαλάμου Α.

Π 1498

Π 1499

Π 1502

Π 1500

Π 1503

Άφος οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου. Εὐρήματα θαλάμου Α.

Π 1516

Π 1517

Π 1519

Π 1518

Π 1524

Π 1521

Π 1528

Π 1527

Τάφος οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θάμογλου. Εὑρήματα θαλάμου Α καὶ χώρου μπροστά ἀπὸ τὸν τάφο.

Π 1522

Π 1525

Π 1526

Π 1523

Π 1530

Π 1513

Π 1514

Π 1515

Τάφος οικοπέδου ἀδελφῶν Θάμογλου. Εὐρήματα θαλάμου Α καί χώρου μπροστά ἀπό τόν τάφο.

Π 1527

Π 1528

Π 1522

Π 1519

Π 1516

Π 1518

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Εύρηματα θαλάμου Α και χώρου μπροστά από τόν τάφο.

M 948

M 948

M 947

M 947

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Ευρήματα θαλάμου Α.

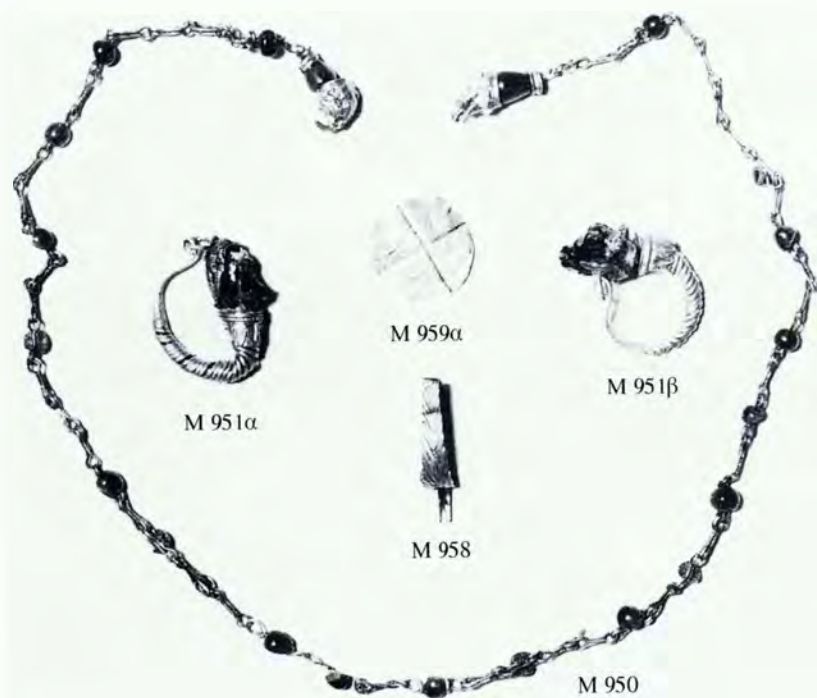
M 949

M 960

M 965

M 951α

M 959α

M 951β

M 958

M 950

M 946

M 953

M 953

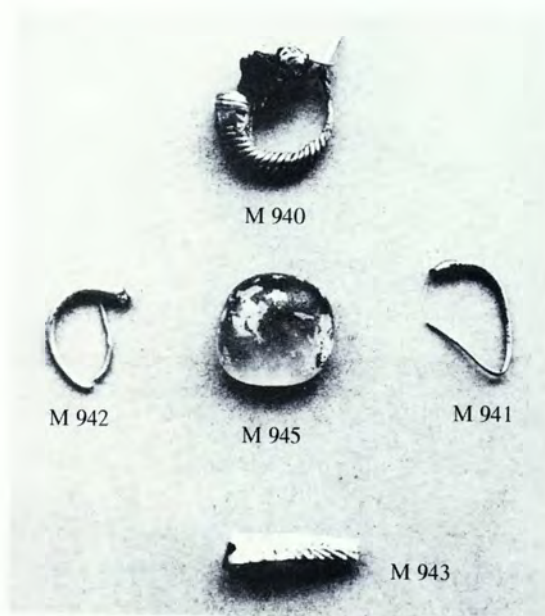
Τάφος οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου. Εὐρήματα θαλάμου Α.

Μ 955

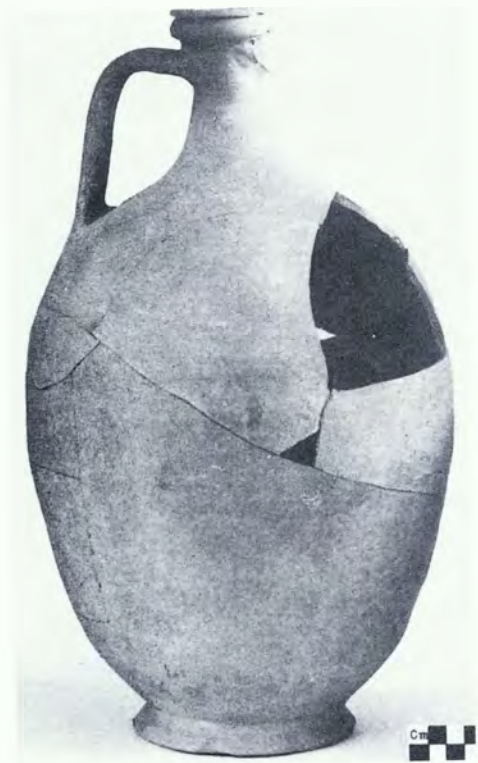

Μ 997

Μ 952

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Εύρήματα θαλάμου Α.

Π 1413

Π 1414

Π 1415

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Εύρήματα θαλάμου Β.

Π 1416

Π 1420

Π 1417

Π 1418

Π 1419

Τάφος οικοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου. Εὐρήματα θαλάμου Β.

Π 1440

Π 1450

Π 1439

Π 1449

Π 1441

Π 1451

Π 1442

Π 1452

Π 1443

Π 1453

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Εύρηματα θαλάμου Β.

Π 1446

Π 1456

Π 1447

Π 1457

Π 1445

Π 1455

Π 1448

Π 1444

Π 1454

Π 1459

Π 1531

Τάφος οἰκοπέδου ἀδελφῶν Θώμογλου. Εὐρήματα θαλάμου Β.

Π 1455

Π 1449

Π 1451

Π 1458

Π 1457

Π 1454

Π 1452

Π 1450

Π 1531

Π 1456

Π 1453

Π 1459

Τάφος οικοπέδου αδελφών Θώμογλου. Εύρήματα θαλάμου Β.

Π 1421

Π 1422

Π 1423

Π 1438

Τάφος οικοπέδου αδελφών Θάμογλου. Ευρήματα θαλάμου Β.

Π 1425

Π 1424

Π 1436

Π 1432

Π 1430

Π 1435

Π 1428

Π 1437

Π 1429

Π 1426

Π 1427

Π 1431

Π 1434

Π 1433

Τάφος οικοπέδου αδελφών Θώμογλου. Ευρήματα θαλάμου Β.

Π 1461

Π 1466

Π 1470

Π 1473

Π 1474

Π 1471

Π 1472

Π 1469

Π 1468

Π 1467

Π 1464

Π 1463

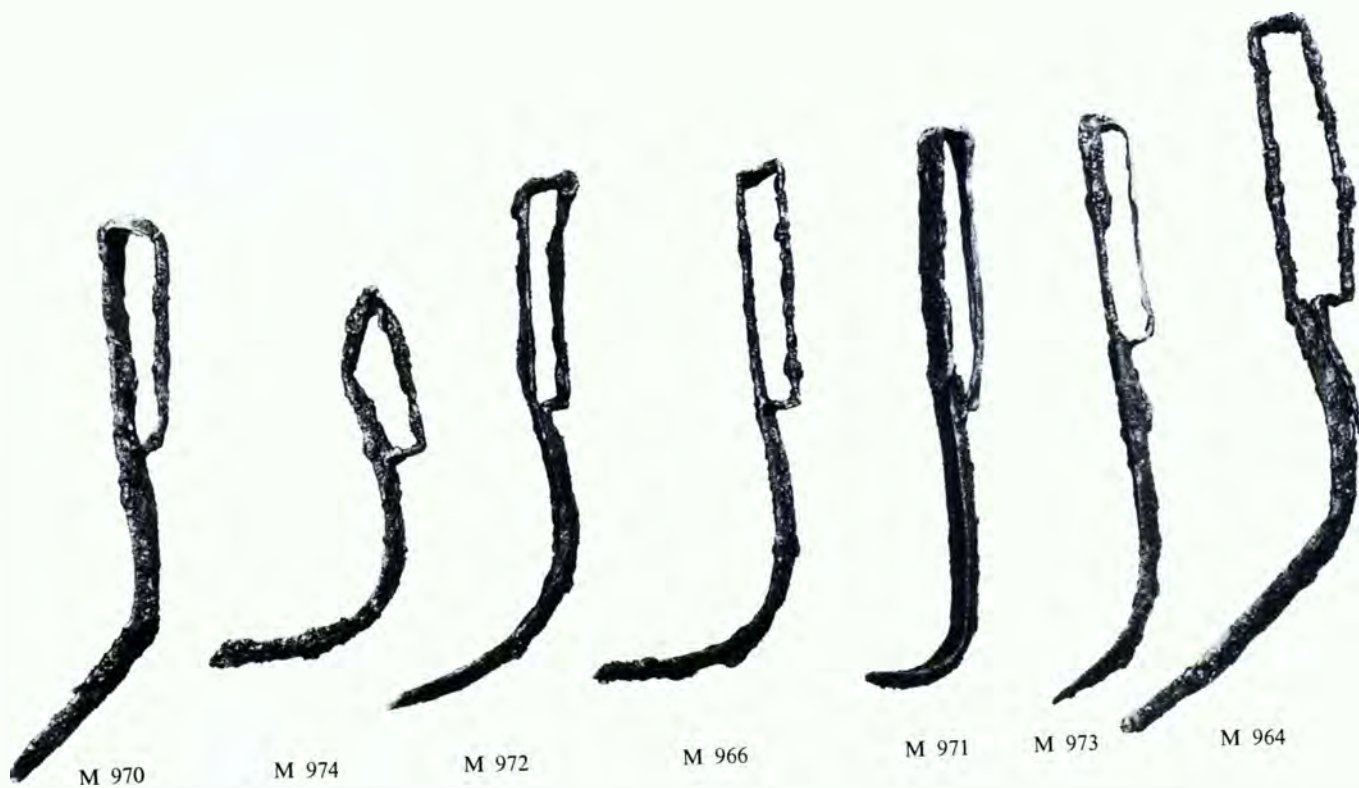
Π 1465

Π 1462

Π 1460

Τάφος οικόπεδου αδελφῶν Θώμογλου. Εύρήματα θαλάμου Β.

M 969

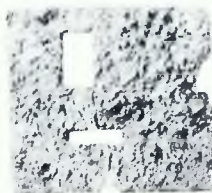
M 967

M 978

M 976

M 977a

M 979

Τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Εύρηματα θαλάμου Β.

Π 1475

Π 1476

Π 1477

Π 1481

Π 1482

Π 1480

Π 1479

Π 1478

Τάφος οικόπεδου αδελφῶν Θάμογλου. Εὐρήματα χώρου μπροστά ἀπό τόν τάφο καί ἀπό τούς παλιότερους τάφους.

Π 2097

Π 2096

Π 2095

Π 2094

Π 2100

Π 2099

Π 2103

Π 2098

Π 2098

Ευρήματα τάφου οικόπεδου Ν. Κιοσέογλου.

Π 2129

Π 2130

Π 2149

Π 2114

Π 2115

Π 2111

Π 2113

Π 2112

Ευρήματα τάφου οικόπεδου Ν. Κιοσέογλου.

Π 2132

Π 2133

Π 2124

Π 2095

Π 2138

Π 2133

Π 2115

Π 2138

Π 2137

Π 2150

Π 2113

Π 2100

Π 2097

Ευρήματα τάφου οικοπέδου Ν. Κιοσέογλου.

Π 2116

Π 2110

Π 2116

Π 2121

Π 2140

Π 2118

Ευρήματα τάφου οικοπέδου Ν. Κισσέογλου.

Π 2139

Π 2106

Π 2127

Π 2128

Π 2141

Π 2105

Π 2119

Π 2117

Π 2109

Π 2104

Π 2107

Π 2145

Εύρήματα τάφου οικοπέδου Ν. Κιοσέογλου.

Π 2146

Π 2122

Π 2125

Π 2148

Π 2108

Π 2143

Π 2126

Π 2135

Π 2131

Ευρήματα τάφου οικόπεδου Ν. Κιοσέογλου.

Τάφος Ι οἰκοπέδου Μ. Μαυρίδη: α. Ἡ εἴσοδος, β. Ὁ κεραμοσκεπὴς τάφος.

Π 2152

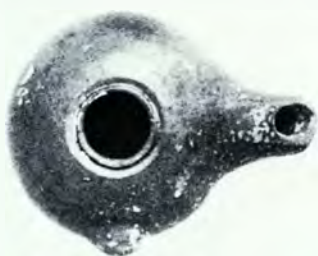
Π 2168

Π 2169

Π 2169

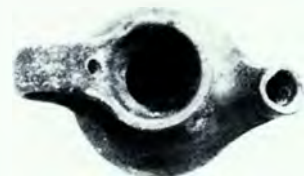
Π 2170

Π 2170

Π 2162

Π 2163

Π 2163

Π 2156

Π 2154

Π 2177

Π 2178

Π 2176

Π 2164

Π 2166

Π 2153

Π 2155

Π 2179

Π 2161

Ευρήματα τάφου Ι οικόπεδου Μ. Μαυρίδη.

Π 2158

Π 2159

Π 2167

Π 2160

Π 2157

Π 2151

Π 2175

Π 2180

Π 2172

Π 2173

Π 2171

Ευρήματα τάφου Ι οικοπέδου Μ. Μαυρίδη.

Π 2181

Π 2186

Π 2182

Τάφος II οικοπέδου Μ. Μαυρίδη: α. Ἡ εἴσοδος, β. Τό ἐσωτερικό, γ. Εὐρήματα.

Π 1428

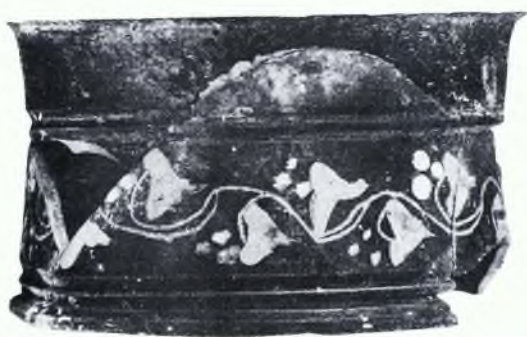
Π 1214

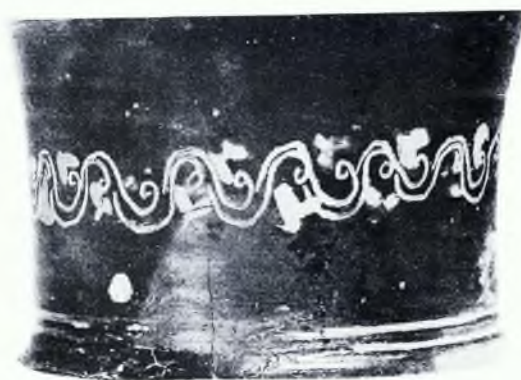
Π 1342

Π 1335

Π 1342

Π 1335

Κεραμική. Διακόσμηση.

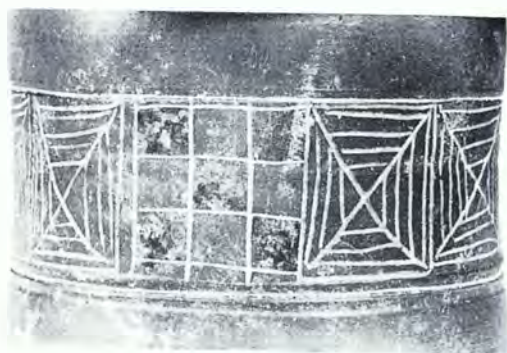
Π 1421

Π 1422

Π 1421

Π 1422

Π 1210

Π 1210

Κεραμική. Διακόσμηση.

Π 1212

Π 1209

Π 1212

Π 1209

Κεραμική. Διακόσμηση.

Π 1208

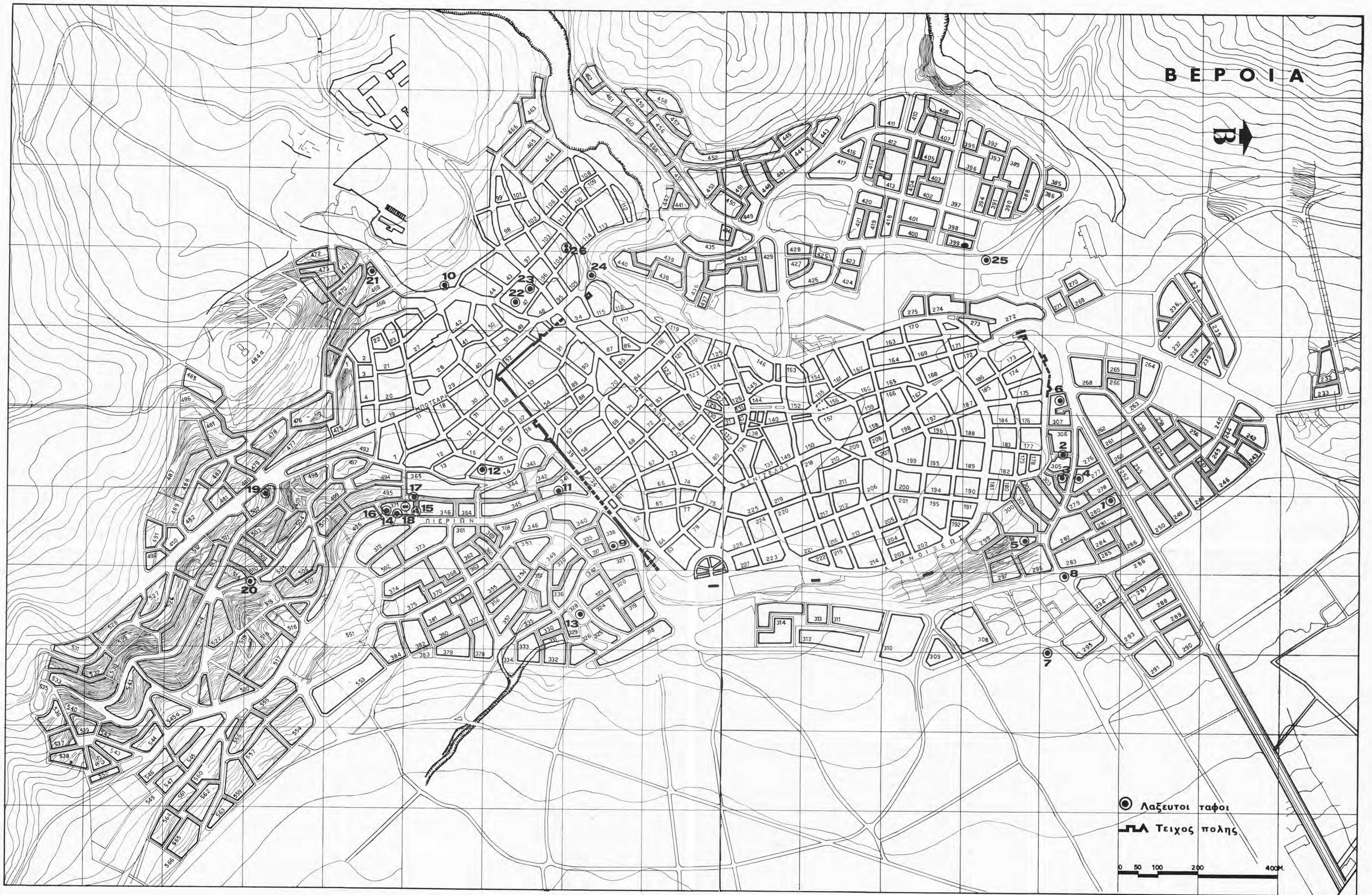

Π 1207

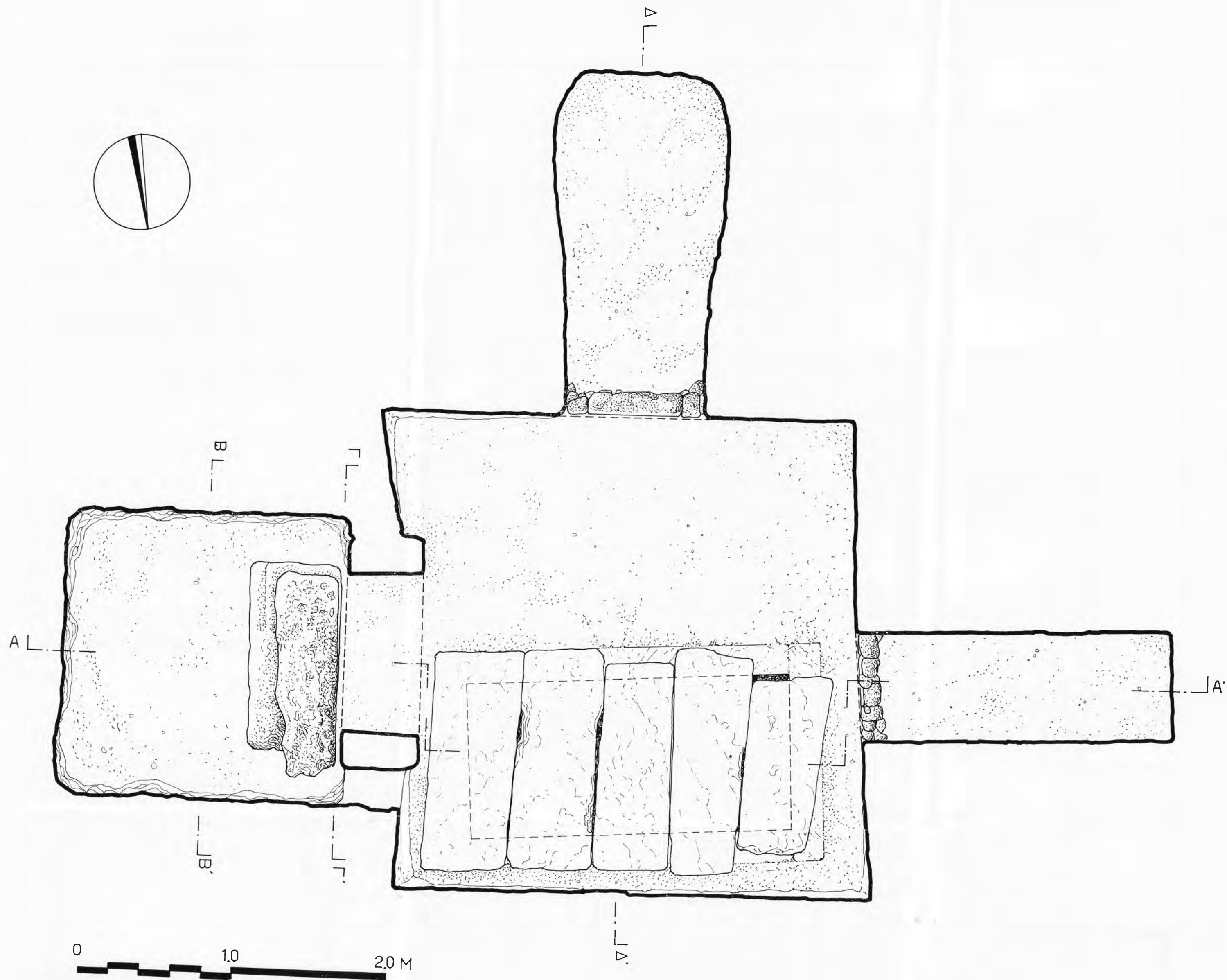
Κεραμική. Διακόσμηση.

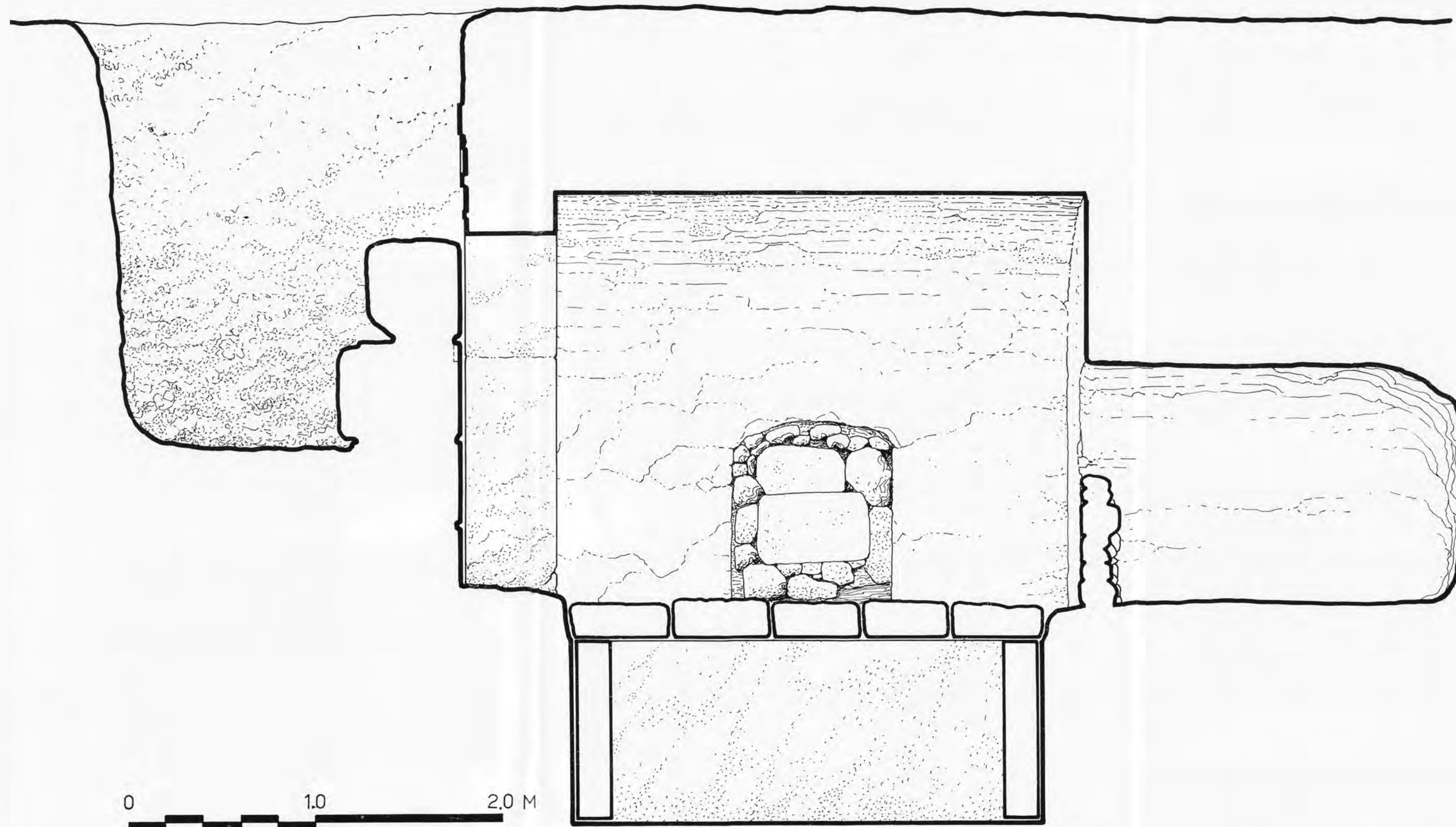
Π 1207

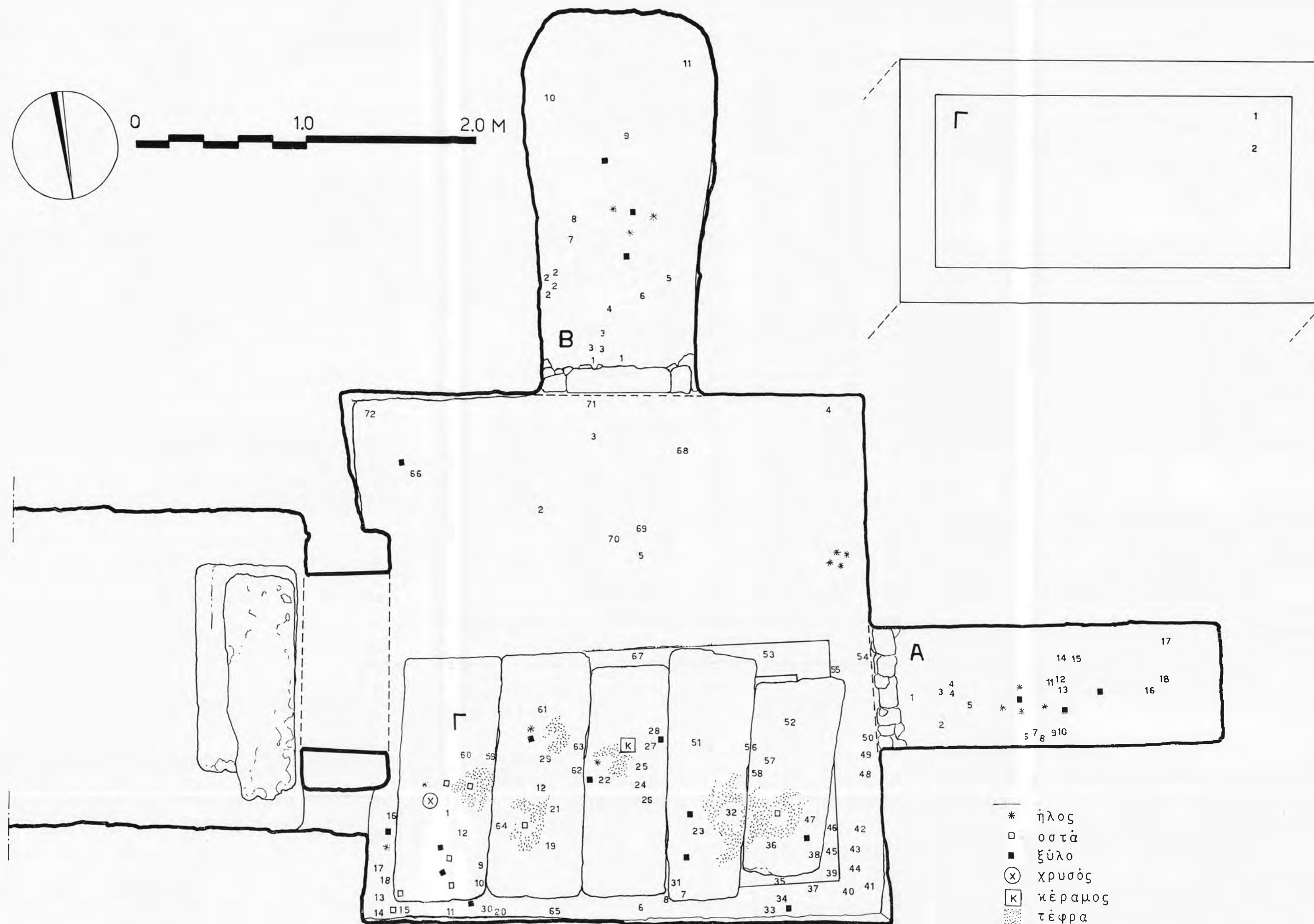
Σχέδ. 1. Τοπογραφικό Βέροιας.

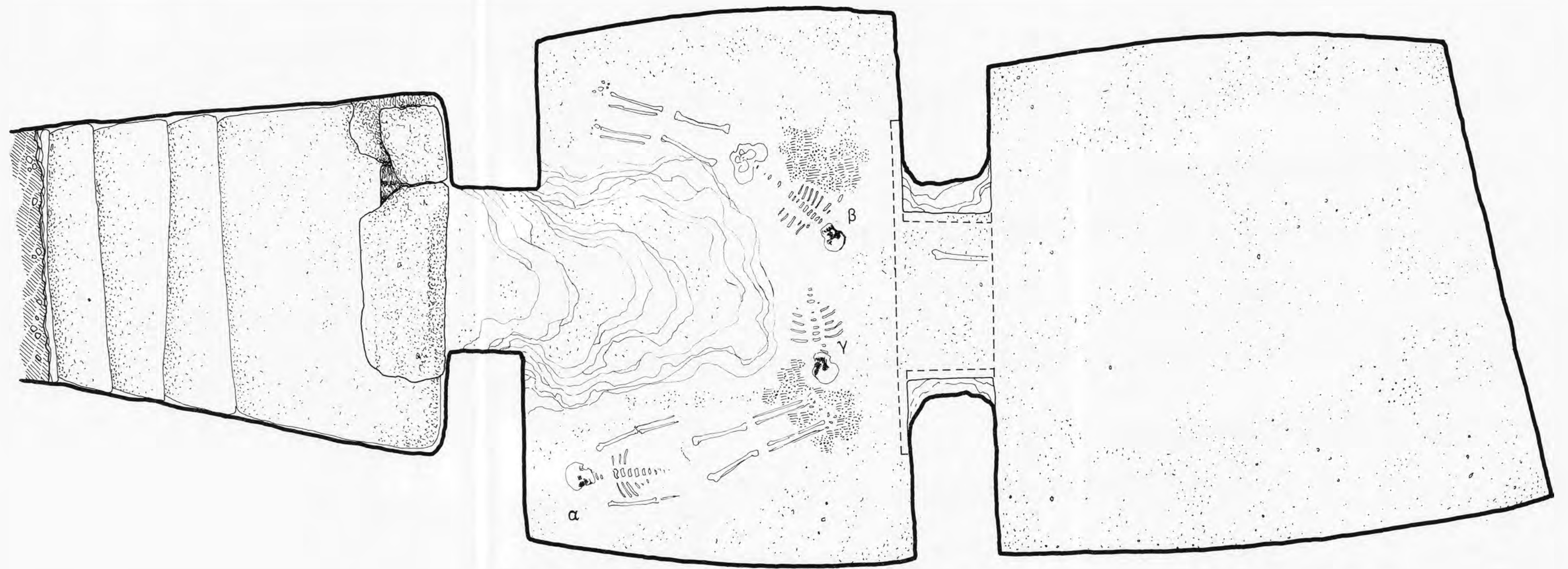
Σχέδ. II. Θαλαμωτός τάφος οικοπέδου Θ. Σανοπούλου -'Α. Θεοδωρίδη. Κάτοψη.

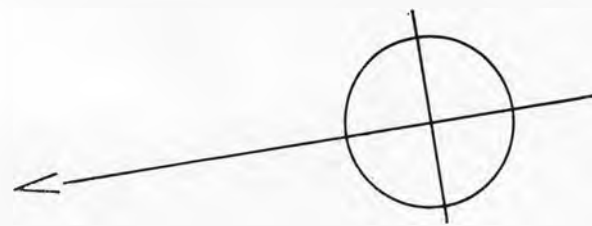
Σχέδ. III. Θαλαμωτός τάφος οικόπεδου Θ. Σανοπούλου -'Α. Θεοδωρίδη. Τομή Α-Α'.

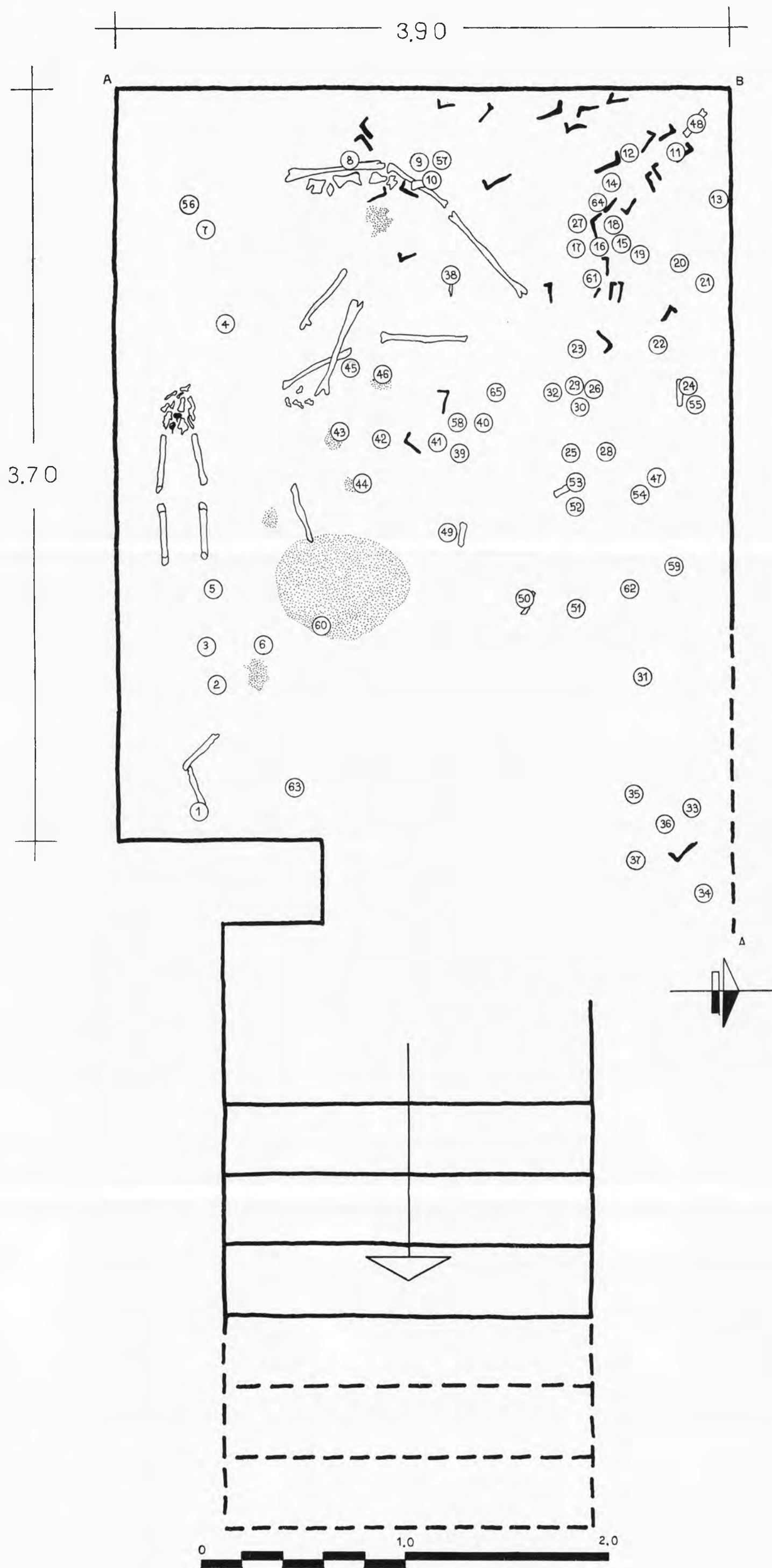
Σχέδ. IV. Θαλαμῶτος τάφος οἰκοπέδου Θ. Σανοπούλου - Α. Θεοδορίδη. Κάτοψη μέ τή θέση τῶν κτερισμάτων.

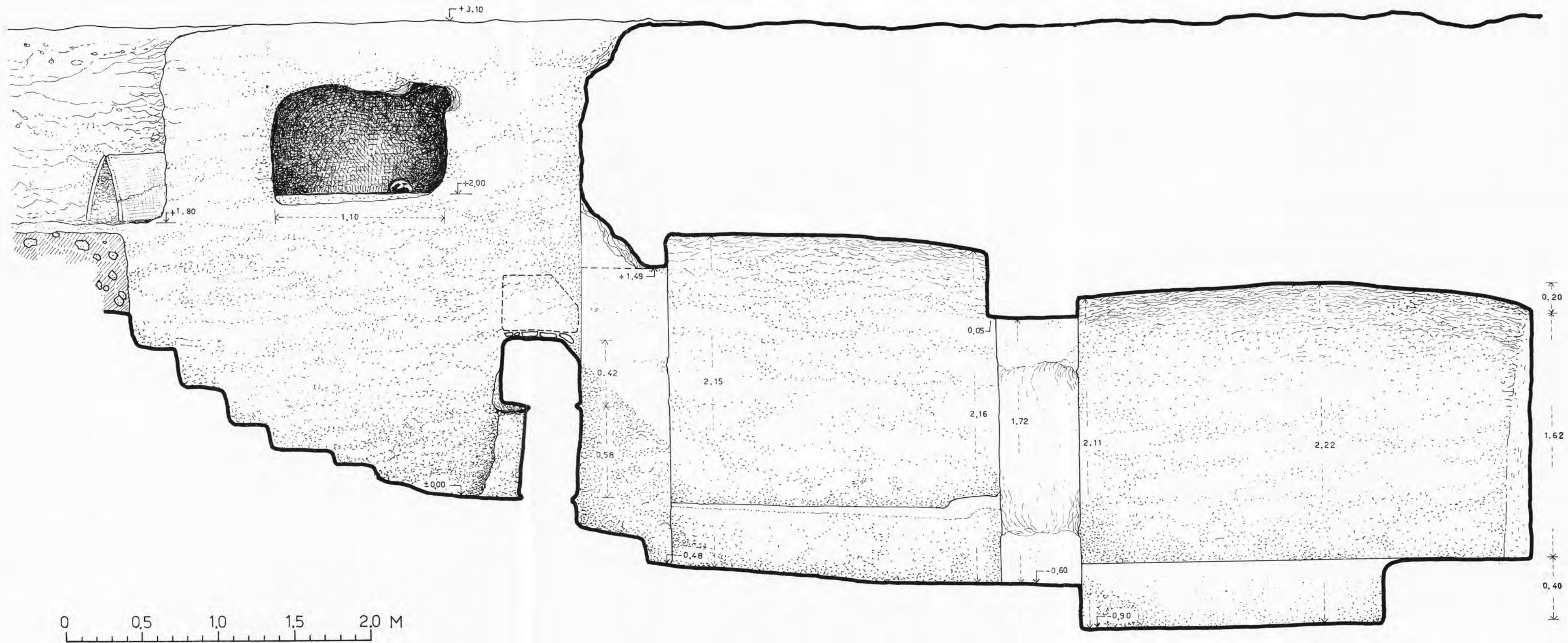
0 0,5 1,0 1,5 2,0 M

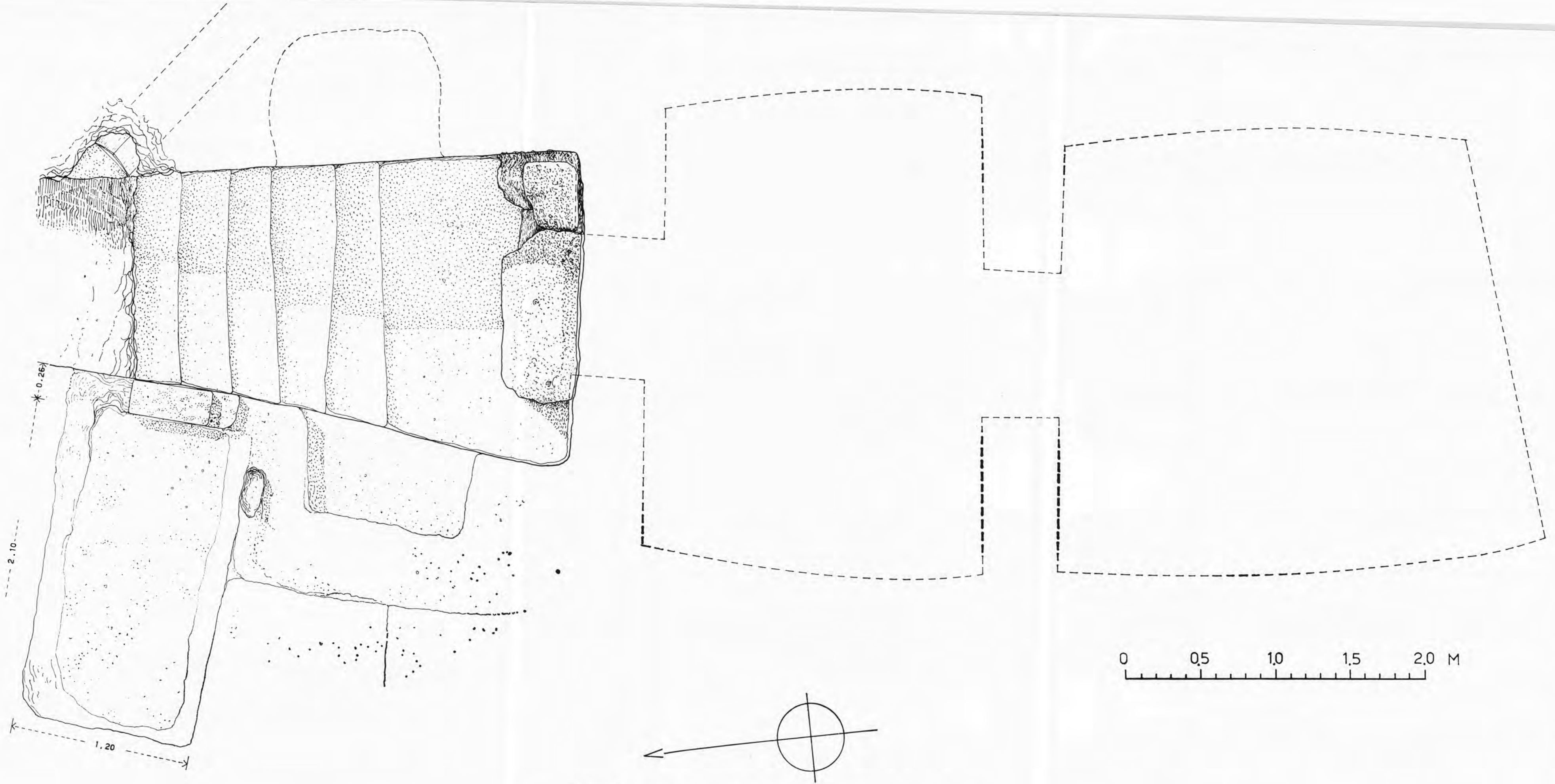
Σχέδ. V. Θαλαμωτός τάφος οικοπέδου αδελφών Θώμογλου. Κάτοψη με τή θέση των ταφών τοῦ χώρου Β.

Σχέδ. IX. Θαλαμωτός τάφος οικόπεδου Ν. Κιοσέογλου. Κάτοψη με τή θέση των κτερισμάτων.

Σχέδ. VIII. Θαλαματός τάφος οικόπεδου αδελφών Θώμογλου. Τομή Α-Α'.

Σχέδ. VII. Θαλαμωτός τάφος οικοπέδου αδελφών Θάμογλου. Κάτοψη δρόμου και κλασικών τάφων.

